

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 12

Одеса
2014

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол № 3 від 23 грудня 2014 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз. мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **В.Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Демьянова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **Ш.Р. Басиров**, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **В.Д. Каліущенко**, доктор філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізещька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **О.М. Образцова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2014

© Міжнародний гуманітарний університет, 2014

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

Акастьолова О. Г.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОР У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Анотація. У роботі аналізуються особливості використання метафор у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Досліджуються морфологічні та стилістично-функціональні можливості метафоричної лексики у творі.

Ключові слова: індивідуальний стиль, стилістичні групи, метафора, індивідуально-авторські метафори, метафорична лексика.

Постановка проблеми. Поезія Ліни Костенко завжди перебувала в епіцентрі уваги дослідників і критиків. Уже її ранні вірші були високо оцінені Л. Первомайським, Вс. Івановим та іншими відомими поетами й ученими. Пізніше до творчості Ліни Костенко зверталися В. Базилевський, М. Гольберг, М. Ільницький, І. Качуровський, С. Крижанівський та ін. Феномен поезії Ліни Костенко розглядався в широкому культурно-мистецькому контексті другої половини ХХ століття (В. Брюховецький) і у зв'язку з найвищими здобутками світової літератури (М. Найдан). Про ґрунтовність і глибину вивчення художнього світу авторки свідчить і велика кількість дисертаційних досліджень (праці В. Білецької, О. Ковалевського, Т. Коляди, Л. Петрової та ін.).

Серед розмаїття тропів, майстерно вживаних Ліною Костенко, помітне місце посідають метафори, вони в її творах є особливим явищем. Яскрава метафорична мова першого прозового роману «Записки українського самашедшого» самобутньої української письменниці, що відбиває не тільки філософські, літературно-мистецькі, а й мовні шукання ХХІ століття і значною мірою впливає на наступний розвиток літературної мови, ще не достатньо висвітлена в мовознавчих дослідженнях.

Метою статті є дослідження морфологічних і стилістично-функціональних можливостей метафоричної лексики в романі Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Метафора* (від гр. *metaphora* – переміщення, віддалення, перенесення) – вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні. Це найуживаніший, універсальний троп. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет [3, с. 328].

Вивчення метафори у функціональній ролі показника ідіостилу письменника, поетичного угруповання, мистецького стилю чи літературного покоління належить до дискусійних питань сучасної лінгвістики. Метафорична

лексика як компонент мовної системи підпорядковується закономірностям мови, а за своїми специфічними ознаками має низку особливостей. Специфіка художнього мовлення пов'язується з актуалізацією естетичної функції мовних одиниць, що розуміється як «таке використання мови (чи її одиниць) у художньо-образному мовленнєвому акті, яке приводить у рух відповідні потенційні її властивості не лише у комунікативно-пізнавальному напрямку, але й оцінно-чуттєвому, інакомовному, умовно-асоціативному, зображально-виражальному, щоб виявити настроєве, потаємно-суб'єктивне, уподобане» [1, с. 156].

Яскрава метафорична мова поетичного світу Ліни Костенко значною мірою впливає на наступний розвиток літературної мови та стимулює увагу до рідного слова. У нашому дослідженні проаналізовано 229 метафор, використаних Ліною Костенко в романі «Записки українського самашедшого». Кожен істинний майстер художнього слова володіє індивідуальним секретом створення метафори, уводячи в цей процес усе нові й нові семантичні групи лексики. У цьому процесі виявляє себе й стильова система письменниці, і світ її індивідуальних образів. Під час створення метафоричного образу Ліна Костенко використовує слова загальнонародної літературної мови, уводить нові мовленнєві контексти, які передають думки в емоційно-насиченій формі.

Дослідження граматичної структури метафори передбачає визначення частин мови, якими вона може виражатися, і способів розгортання й ускладнення метафоричних образів. Форми граматичного вираження метафори можуть бути різноманітними. Найчастіше вона виражається дієсловом і його формами або ж прикметником (метафоричний епітет), унаслідок чого, зокрема, метафора виражена іменником, сприймається дещо свіжіше. Таку саму частотність ми споглядаємо й у творчості Ліни Костенко.

За граматичним вираженням метафор серед них виділяють кілька типів: субстантивні, дієслівні, атрибутивні, комбіновані.

1. *Субстантивні* метафори. У проаналізованому романі субстантивні метафори займають 17% від загальної кількості метафоричних структур.

Метафоричні словосполучення, що складаються з двох іменників, створюють генитивну конструкцію, у якій метафоризоване слово, як правило, має форму залежного родового відмінка. Генитивні метафори різняться великою тематичною розмаїтістю й функціональною багатоплановістю. Семантичне ядро мінімального генитивного словосполучення характеризується тенденцією розширяться або уточнятися за рахунок залежних прикметників, а саме: *фронт національної гідності* [2, с. 32]; *феєрверки любовного шалу* [2, с. 53]; *близнірство зарівняних могил*

[2, с. 103]; *жертва історичних мутацій* [2, с. 116]; *моделі нечуваних практик* [2, с. 117]; *піски духовних пустель* [2, с. 118]; *пучок зіщулених пролісків* [2, с. 150]; *атмосфера звироднілого суспільства* [2, с. 162]; *хвилі чорного піару* [2, с. 213].

Означальна функція іменника в генитивних конструкціях розкриває можливості в передаванні найбільш різноманітних переносних значень слів. Генитивні словосполучення є концентрованою формою вираження ознак предмета, явищ, які зіставляються з іншими предметами, явищами. При цьому особлива роль належить метафоризуючому іменнику, що відрізняється семантичною багатоплановістю й водночас конкретністю. Розглянемо деякі приклади з роману: *люфт для надії* [2, с. 4]; *категорія вічності* [2, с. 4]; *шлейф проблем* [2, с. 4]; *фактор відчуження* [2, с. 9]; *запас витривалості* [2, с. 13]; *чаша терпіння* [2, с. 20]; *бенкет цинізму* [2, с. 20]; *диктатура приматів* [2, с. 50]; *тріщина бюджету* [2, с. 52]; *лярверизація держави* [2, с. 60]; *комплекс меншовартості* [2, с. 62]; *репетиція безробіття* [2, с. 67]; *ступор безвиході* [2, с. 77]; *порох смерті* [2, с. 79]; *галактика баракла* [2, с. 91]; *розряди ненависті* [2, с. 131]; *диктатура грошей* [2, с. 159]; *прейскурант кошмарів* [2, с. 186]; *фаза безвиході* [2, с. 187]; *топографія аномалій* [2, с. 189].

Аналіз метафор – генетичних конструкцій засвідчує, що вони функціонують у контекстах як поширені, емоційно навантажені назви предметів, ситуацій, ознак, які протиставляються логічно-понятійним структурам. Метафора є другою назвою певного предмета, явища, події. При цьому нове найменування завжди передбачає елемент зіставлення, відображає процес перенесення ознак. У цьому процесі актуалізуються або первинні, або вторинні значення слів – компонентів словосполучення.

2. *Дієслівними* метафорами називаються такі, у яких один член (другий) виражений дієсловом із переносним значенням. У проаналізованому романі дієслівні метафори є найпоширенішими. Вони становлять близько 37% від загальної кількості метафор.

Дієслівні ознаки відкривають невичерпні можливості для виникнення найбільш різноманітних семантичних відношень. «Метафоричний образ», побудований на дієсловах, є способом подвоєного бачення світу: реальне подається на фоні фантастичного, створеного уявою поета.

У чималій кількості прикладів із творчості Ліни Костенко розкривається процес метафоризації тематичних груп дієслів, що позначають внутрішній світ людини, фізичні дії, а також багато інших аспектів руху чи стану атрибутів реальної дійсності, переважно це метафори типу «дієслово + іменник»: *говорити мовою комп'ютерних програм* [2, с. 2]; *не може переварити інформаційний коктейль* [2, с. 3]; *державою загрузає в корупції* [2, с. 5]; *обростає абсурдом* [2, с. 5]; *колекціонує абсурди* [2, с. 8]; *сервірують брехню* [2, с. 14]; *глядачі зійшли з дистанцій* [2, с. 61]; *жлобство прищеплюється людям* [2, с. 70]; *допінгують свою бездарність* [2, с. 72]; *написав би фієсту сучасності* [2, с. 91]; *охорона пересипає розмову матом* [2, с. 92]; *влада здійснює пилігу* [2, с. 94]; *мертвіє тіло нації* [2, с. 95]; *вивернути систему* [2, с. 97]; *ми входимо у світ кошмарів* [2, с. 158].

Метафоричні словосполучення, компонентами яких є дієсловами зі значенням «хвилювання або переживання

будь-яких почуттів, стану» найчастіше є традиційними поетичними й індивідуально-авторськими метафорами. Психічний стан людини передається метафорами: *на деякий час взяло гору емоцію* [2, с. 1]; *обпалить тебе дотик* [2, с. 4]; *занурювався в меланхолію* [2, с. 63]; *життя навантажує мене дедалі більше* [2, с. 113]; *я відчув холодок сумніву* [2, с. 167].

Ліні Костенко, як й іншим письменникам, властиво оживляти предмети, природні явища, абстрактні поняття та наділяти їх людськими рисами. Тому поетеса активізує у своєму мовленні дієслівні метафори, серед яких чільне місце посідають персоніфіковані: *чхнув реактор* [2, с. 6]; *мова втрачає пульс* [2, с. 54]; *усміхнеться доля* [2, с. 69]; *пританцьовують пральні машини* [2, с. 112]; *телевізор пошепки повідомив* [2, с. 150].

Ліна Костенко створює нові оригінальні персоніфікації відповідно до свого світогляду й ідейно-тематичного спрямування твору. Процес збагачення та оновлення в романі лексико-семантичної структури традиційних метафор можна простежити на прикладах словосполучень із наявністю дієслів, що позначають рух – пролітати, плавати, літати, іти, утягувати: *пролітаємо крізь події* [2, с. 4]; *плавати у віртуалі* [2, с. 5]; *втягує інтернет* [2, с. 5]; *слова літають* [2, с. 225]; *час іде* [2, с. 202].

Узагальнювальне значення таких дієслів – переміщення у просторі, рух. Вони вживаються для характеристики переміщення предметів, змін у часі, відображення психічних процесів. Аналіз багаточленних словосполучень типу «дієслово + іменник» переконує в тому, що для визначення лексико-семантичної структури метафори важливі насамперед семантичні процеси. Постійною структурною характеристикою метафори є взаємодія двох значень однієї й тієї самої словникової одиниці в поетичному мінімальному чи максимальному контексті.

3. *Атрибутивні* метафори в романі «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко займають 21% від загальної кількості метафоричних структур. Прикметникові, порівняно з іншими частинами мови, властиво передусім визначати той чи інший предмет, явище, називаючи якісні ознаки. У метафоричному словосполученні прикметник виконує функцію метафоризуючого компонента, підпорядкованого логічним валентним зв'язкам іменника, і, залежно від цього компонента, змінює свою семантику, а саме: *силіконова долина* [2, с. 2]; *інформаційний коктейль* [2, с. 3]; *механічне серце* [2, с. 5]; *сезонна депресія* [2, с. 5]; *фрейдистський ляпсус* [24, с. 5]; *підмінований дзвінками і звуками* [2, с. 5]; *імперський вірус* [2, с. 8]; *затхлий спадок* [2, с. 9]; *ідеологічний казан* [2, с. 17].

Джерелом метафоризації прикметника є поняття фізичних ознак предмета, явищ, особливостей психічних процесів: *схарапуджена влада* [2, с. 29]; *духовний канібалізм* [2, с. 32]; *диявольська пластика* [2, с. 45]; *критична маса подій* [2, с. 47]; *розпаношile свинство* [2, с. 52]; *невирхаюча ніжність* [2, с. 53]; *всесвітній бедлам* [2, с. 54]; *шизофренічна продукція* [2, с. 55]; *тотальне жлобство* [2, с. 60]; *декоративне козацтво* [2, с. 67].

Розглянуті способи метафоризації ознак прикметника різноманітні. Однак їх можна звести до двох основних: приписування предметові чи явищу невласливих ознак і зарахування певної якості до сфери іншого виду відчуттів. Останній спосіб характерний переважно для якісних

прикметників. Порушення традиційного семантичного зв'язку між прикметником та іменником відбувається найчастіше завдяки відносним прикметникам. Між цими двома способами метафоризації ознак прикметника немає й не може бути чіткої межі, оскільки ці ознаки часто зближуються. Уживаний у переносному значенні прикметник відривається від традиційного значення предмета і сполучається з іншим, стаючи його ознакою. Відбувається перехід відносних прикметників у якісні. Семантичні процеси у сфері прикметників відображають подальший процес абстрагування ознак, їх активну метафоризацію.

4. Помітним явищем у творчому доробку Ліни Костенко серед уживаних нею метафор є розгорнені багаточленні *комбіновані* метафоричні структури. Вони становлять 25% від загальної кількості. Уміло оперуючи всіма типами метафор і їх видами, об'єднуючи їх у єдине метафоричне ціле, письменниця створює досить яскраві та неординарні образи. Наведемо приклади комбінацій, де водночас поєднані субстантивні, атрибутивні й дієслівні метафори: *Биндюжники слова допінгують свою бездарність цинізмом* [2, с. 103]; *непокаране зло регенерує себе* [2, с. 52]; *відчуваю банкрутство своєї нещасливої долі* [2, с. 95].

Серед комбінованих метафор письменниця переважно вживає такі, де поєднуються субстантивні метафори (двочленні іменникові, у яких друга частина виражена іменником у родовому відмінку) з атрибутивними: *клубок прадавніх конфліктів* [2, с. 153]. Але часто в Ліни Костенко метафоричні можливості бувають такими невичерпними, що метафора, розростаючись, поширюється на все речення, а часом навіть об'єднує в собі весь уривок тексту, що особливо виразно індивідуальний художній стиль письменниці: *Двогорбі верблюди терпіння покійно бредуть у пісках* [2, с. 45]. *Гротески такі злободенні, персонажі такі впізнані – нація лікується сміхом* [2, с. 226]. *В ній болить її молодість, оте святе студентське повстання на граніті* [2, с. 265].

Висновки. Дослідження дає змогу зробити висновок, що в метафоричному осмисленні поетеси відбиваються її світоглядні орієнтири, усталені оцінки, закорінені в семантиці національно-мовних символів. Під час створення

метафоричного образу Ліна Костенко використовує слова загальнонародної літературної мови, уводить нові мовленнєві контексти, які передають думки в емоційно-насиченій формі.

Отже, мовотворчість Ліни Костенко є взірцем високої художньої майстерності, віртуозного використання виражального потенціалу мовних засобів. Своїм доробком художниця слова поповнила скарбницю сучасної української літературної мови та національної культури загалом.

Література:

1. Ашиток Н. Способи актуалізації метафоричного слова в художньому творі (на мат. творів Ліни Костенко) / Н. Ашиток // Сучасний погляд на літературу. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 156–162.
2. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2010. – 431 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.

Акастєлова Е. Г. Особенности использования метафор в романе Лины Костенко «Записки украинского самашедшого»

Аннотация. В работе анализируются особенности использования метафор в романе Лины Костенко «Записки украинского самашедшого». Исследуются морфологические и стилистико-функциональные возможности метафорической лексики в произведении.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, стилистические группы, метафора, индивидуально-авторские метафоры, метафорическая лексика.

Акастыелова О. The way of usage metaphors in Lina Kostenko's novel "Zapiski ukrainskogo samashedshogo"

Summary. Our research deals with using of metaphors in Lina Kostenko's novel "Zapiski ukrainskogo samashedshogo". It touches upon morphological and stylistic opportunity of using metaphorical lexicon in the novel.

Key words: individual style, stylistic groups, metaphor, author's metaphors, metaphorical lexicon.

*Біличенко О. Л.,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

СЕМІОТИЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОД АРХЕТИПНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЛІРИЦІ БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНІЧА

Анотація. У статті зроблена спроба дослідити специфіку семіотичного простору як інформаційного коду в ліриці Богдана-Ігоря Антонича. Лірика поета осмислюється в принципово новій літературознавчій площині, постаючи як довершений семіотичний простір і міфопоетичний світ.

Ключові слова: семіотичний простір, інформація, художній твір, архетипна пам'ять, міфопоетичний світ.

Постановка проблеми. Наша проблема набуває особливої значущості в ситуації швидкої зміни текстів культури, осмисленої Ю. Лотманом як когнітивно-інформаційна метаморфоза диверсифікації та подрібнення семіотичного коду культури й вираженої в певних пов'язаних між собою когнітивних механізмах (трансформаціях). На сучасному етапі лірика Богдана-Ігоря Антонича осмислюється в принципово новій літературознавчій площині, постаючи як довершений семіотичний простір і міфопоетичний світ.

Богдан-Ігор Антонич керувався у творчості насамперед законами і світосприйманням своїх предків. Космос, першостихії та природа в тісній єдності формували для поета сферу існування людини – духовний початок, що, концентруючись у площині уявних світів поета, згодом об'єктивувалася в самій людині, у навколишньому середовищі, природі, соціумі.

Тож, аналізуючи поезію Богдана-Ігоря Антонича, слушно звернутися до змістового, органічно синтезованого поетичного цілого, яке, набуваючи все глибшого розвитку, на певному етапі ліричної інтеграції поета постало низкою самотніми образів, символів, архетипів, бо, як зауважував Богдан-Ігор Антонич, покликанням справжнього поета є бачення у звичайних речах незвичного світу через призму образів, а за легкістю форми і змісту завжди стоїть філософське осмислення буття [1, с. 657].

Для нашого дослідження важливими є саме праці Ю. Лотмана, які й до цього часу вважаються фундаментальними для сучасної науки, зокрема його робота «Семіотика культури і поняття тексту» [2]. Текст як одиниця літературно-художньої комунікації перетворився на спеціальний об'єкт досліджень, що відзначається структурально-семіотичною спрямованістю.

Передумовою створення лотманівської моделі літератури, яка є останньою зі значних моделей структуралізму, були невдалі спроби структуралістів виявити в літературних текстах стабільні синтагматичні послідовності. Дослідник розробив концепцію тексту, виходячи з означення будь-якого літературного твору як моделюючого та семіотичного, який виконує когнітивну й комунікативну

функції. Поглиблюючи дефініцію знака, Ю. Лотман запропонував трактувати його як поєднання взаємоеквівалентних елементів різних систем, тобто саме текст-знак є простором переключення з одного структурного ланцюга на інший (перекодування), що становить місце контакту, у якому відтворюється семіотичний досвід. При цьому в разі численного перекодування зміст процесу може визначитися позатекстовими структурами – літературною традицією, естетичними та архетипними кодами або іншими субкодами культурної системи.

Останні дослідження дають достатньо широку картину актуальних напрямів аналізу художнього тексту: М. Берг, М. Вайскопф, О. Жолковський, виходять за межі виключно літературознавчого аналізу, залучаючи матеріал і логіку суміжних наук, зокрема семіотики [3; 4; 5].

Досліджуючи специфіку семіотичного простору як інформаційного коду в ліриці Богдана-Ігоря Антонича, згадаймо й роботу Б. Парамонова «Формалізм: метод або світогляд», який фокусує увагу на розриві сучасної літератури зі старими парадигмами, «стильовими епохами» в розвитку літератури, наполягаючи на еклектичності, плюралістичності, ненормованості, маргінальності й позбавленості стилю сучасної літератури та культури загалом [6].

Незважаючи на значну кількість публікацій у сфері питань, які стосуються функціонування художньої літератури в семіотичному просторі суспільства, проблема інформаційного коду в ліриці Богдана-Ігоря Антонича не була предметом спеціального дослідження, що й визначає його актуальність.

Тому **метою статті** є визначення особливостей семіотичного простору як інформаційного коду в ліриці Богдана-Ігоря Антонича.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спробу поєднати в собі тлумачення знакової системи тексту з його лінгвістичним, історико-культурним аспектом, а також із рецептивно-естетичною діяльністю читача здійснила герменевтична інтерпретація.

Відповідно до теорій Ю. Лотмана, текст можна розглядати як культурний універсум, який виступає як узагальнена модель світу, увесь комплекс світовідчуття письменника, його філософські, естетичні, релігійні й етичні погляди та їх відтворення за допомогою системи знаків, кодів, мотивів, міфологем, символів. Так, у розумінні В. Доманського, твори літератури – це проникнення в художній космос, який утворюють різні структурні рівні, від понять і образів до мотивів, сюжетів, пластів культури [7].

Зазначимо, що сучасні уявлення про літературу як семіотичну систему, тільки почали формуватися. Література

є рівнем розвитку системи природної мови й тісно пов'язана з тим видом людської діяльності, соціальну інформацію про яку вона містить. На цій основі була розроблена досить складна диференціація видів літератури.

Деякі дослідники, зокрема В. Буряк, розглядають творчий процес як систему організації інформації, що передбачає виявлення авторською свідомістю процесу управління, який реалізується певною системою, а також виявлення форм передавання інформації від одних підсистем до інших, шляхів дії та засобів впливу одних частин системи на інші, координації нижчих рівнів системи з боку елементів її вищого рівня, управління, впливу на останні всіх інших систем (система комунікації: твір/читач/глядач/слухач або навпаки) [8, с. 22].

Культуру можна розглядати як форму одночасного буття і спілкування людей різних часів, епох. У ній людина відкриває світ особисто для себе, переводить у внутрішній план, усвідомлює його. Засвоєння світу відбувається також у тексті твору художньої літератури, спілкуванні автора й читача. Світ виникає перед реципієнтом, він поглинає читача з його думками, почуттями, цінностями, його буттям. І реципієнт починає жити в цьому тексті твору, вступає в діалог із героями, авторами, іншими читачами, критиками, епохами, культурами. Текст твору, який був застиглою формою буття, починає жити за умови спілкування автора та читача. Увібравши змістовий зміст певної культури, кожний твір художньої літератури розкриває свій зміст на межі культур як спілкування, діалог свідомостей, особистостей, культур.

Унікальність, своєрідність світобудови митця основані на поєднанні площин космічного масштабу й водночас уважності до найменших виявів людського та природного життя, повному ототожненні з ними, що знаходимо в Богдана-Ігоря Антонича (наприклад, «Книга лева» або «Зелена Євангелія», де все взаємопов'язане (природа, стихії, людина): «і лиш музика, мов потоп, усе поглине, / як вир, втягає в дно всі первні дня і ночі») [1, с. 167].

Культура відіграє певну роль у ставленні індивіда до духовних і моральних цінностей і водночас сама є системою норм соціуму стосовно всіх виявів діяльності людини. Як зазначають науковці, культура – це багатогранний феномен, складно організований, поліфонічний. Вона існує в єдності й багатоманітності, зумовлена просторово-часовими параметрами, які спричиняють розмаїття життєвих форм, містять не тільки художній, а й науковий, ідеологічний потенціал поколінь. Науковці визначають культуру і як модель життя людини, і як соціальну пам'ять людини, і як форму одночасного буття й спілкування людей, і як усезагальність духовного способу життя людини, і як систему цінностей, і як універсальну технологію, що виступає не тільки як опозиція стосовно природи, а і як категорія, що входить у складнішу категоріальну систему «природа – суспільство – людина – діяльність – культура».

Універсум, на думку Богдана-Ігоря Антонича, є безкінечним у часі й необмеженим у просторі, бо в цьому великому світі, наповненому безмежною кількістю галактик, зірок, поява людства, з одного боку, була явищем унікальним і неповторним, з іншого – таким же унікальним, неповторним і водночас гармонійним митець уважав рослинний і тваринний світи, що повинні посісти достойне місце

в світовій космічній ієрархії, тож у виникненні й розвитку всіх живих істот він убачав «єдиний одвічний» закон.

Культура є історичною платформою і водночас життєвим середовищем, яке стало основою філогенезу кодової свідомості як біосоціального феномена, а текст – тим простором, який підтримує його діахронічне й синхронічне буття в онтогенезі. У загальнокультурному плані соціальне урізноманітнення культури та наявність у ній різних за своїм спрямуванням течій має сприяти поступу культури, створювати умови їхнього творчого взаємозбагачення.

Основу культури становлять семіотичні механізми, пов'язані, по-перше, зі збереженням знань і текстів, по-друге, з їхньою циркуляцією та перетворенням, по-третє, з появою нових знаків і нової інформації. Перші механізми визначають пам'ять культури, її зв'язок із традицією, підтримують процеси її самоідентифікації, інші – як внутрішньокультурну, так і міжкультурну комунікацію, треті забезпечують можливість інновацій і пов'язані з різноманітною творчою діяльністю.

В умовах переходу до інформаційного типу суспільства системні параметри інтелектуального простору культури змінилися. Сучасна культура, залишаючись текстовою, стає інтелектуально-насиченим, інформаційним середовищем, яке залучає індивіди в нові для нього віртуальні межі – межі гіпертексту. Водночас змінюються і структура комунікації, і механізм розуміння. Відбувається переміщення сприйняття індивідуумом картини світу в центр текстового поля інтелектуального простору культури. У цьому випадку текст набуває рис інтелектуальної особистості, створюючи власний зразок поведінки.

Буття в художніх текстах Богдана-Ігоря Антонича стає ірраціональним, бо, моделюючи різнофункціональні системи буття, ідучи від хаосу до гармонії, трансцендентальність витворених ним художніх світів була єдиним каналом, який з'єднував ліричного героя з космогонічними символами. Жага пізнання та філософська концепція світобудови доводять, що Богдан-Ігор Антонич – творець складних моделей світоустрою. Наявність своєрідного типу художнього мислення, ґрунтованого на гармонійному поєднанні уявного й реального світів відповідно до власної системи поцінувань, відображає особливість Антоничевої поезії.

Розвиток художньої літератури як соціокультурного досвіду та її роль у становленні сучасного суспільства засвідчує, що її еволюція, зміни пов'язані з комунікативною сутністю як транслятора діяльності й акумулятора результатів історичного досвіду людської діяльності в соціумі. Результативність функціонування художньої літератури в суспільстві визначається її змістом, впливом на особистісне становлення людини й суспільства загалом.

Уява Богдана-Ігоря Антонича постала складною, проте доволі зрозумілою системою світобачення, світотворення та сенсошукування. Український поет розробив власну знакову систему, виважену й перевірену власною лірикою. Поезія митця живилася енергією свідомого та підсвідомого, візіями сновидінь, які правили за основу поетичних сюжетів і завжди стосувалися особистого досвіду автора.

Динамічна комунікаційна кореляція твору художньої літератури з культурним типом епохи, її реципієнтами забезпечує його культурно-естетичне існування в часі. Читацьке поле, що сприймає, є основною формою існування

літературного тексту в часі. Корегувальною інтенцією читачького сприйняття є літературна критика цього періоду, яка оцінює художні явища свого часу, а інколи й формує їхню нову інтерпретацію. Новий соціальний і культурний контекст впливає не тільки на характер змін у культурі сучасній, а й на оновлення значних сфер культури минулого, унаслідок чого українська культура загалом набуває нових соціально-ціннісних орієнтирів.

Найголовнішим аспектом вияву міфопоетичного світосприйняття на рівні часу та простору для Богдана-Ігоря Антонича був саме семіотичний, головними характеристиками якого стали позачасовість і відсутність просторової локалізованості. Завдяки глибині свого художнього мислення, хронотоп поета часто долав межі конкретного історичного життя людини, що допомогло ліричним героям митця сприймати світ і осмислювати явища дійсності в площині архетипів.

Літературний текст, що комунікаційно й естетично вписується в основу культури й утілюється в ній у різних інтерпретаційних формах, формує багатотипові зв'язки з суспільством. Першу групу становлять формоутворення, що містять пряму естетичну оцінку літературного тексту; думку про нього висловлюють читачі, критики, історики літератури й дослідники. Другу групу утворюють самостійні художні тексти, відмінні від першотексту. Вони не можуть конкурувати з ним і не заперечують його структурно-смыслову основу; вони виступають як нові жанрові утворення, що існують поряд із першотекстом, але оригінально й незалежно від нього розвивають власне художнє буття.

Поняття розвитку та еволюції надають можливість групувати послідовності розрізнених подій, пов'язувати їх єдиним принципом організації. Саме художня література дає змогу об'єднати зазначені елементи. Є твори, які нам відомі і які ми виокремлюємо із сукупності певних творів, приписавши той або інший текст тому або іншому авторові. Зазначимо, що світовий літературний процес розвивається нерівномірно внаслідок певних соціально-історичних причин. В одних культурах він виступає в ролі літературного лідера, а в інших літературах – перебуває на стадії формування або ще навіть не виник.

У зв'язку з цим зазначимо, що теорія циклічності розвитку культури пояснює сутність сучасної культурної ситуації – на сьогодні мистецтво загалом і література зокрема перебувають на якісно новому етапі свого розвитку. Хоч багато хто з науковців пише про занепад, кризу й навіть загибель культури, а поняття кризи й загибелі отожднюються. Проте кризовий стан найчастіше призводить не до зникнення явища, а, навпаки, дає поштовх до виникнення світоглядних і естетичних систем, спрямованих на усвідомлення нового стилю життя й нового мислення. Свого часу Ю. Лотман визначив культуру як сукупність неспадкової інформації, яку зберігають і передають різноманітні колективи людського суспільства.

Література збагачує культуру духовними цінностями, беручи участь у духовному виробництві через створення суб'єктивних уявлень про світ, через систему образів, які символізують соціальні ідеали певного часу, певної епохи. Щодо теперішнього, то найскладнішим завданням для людини було, на думку Богдана-Ігоря Антонича, – пережити повноту й радість моменту. Однак неможливо

в цьому теперішньому моменті звільнитися від жалю за минулим і від страху перед власним майбутнім: майбутнє, як і минуле, є складовими теперішнього, завдяки яким воно активно твориться та розвивається. Лише те минуле, за переконанням поета, є справжнім, а не імітацією пам'яті, яке тут і тепер, бо в теперішньому вміщено й минуле, і майбутнє. У своїй поезії митець доходить висновку, що народження людини – це не початок її існування, він криється в тому, що відбувалося задовго до її народження.

Культура й література співіснують у соціумі та виступають як вияв духовності. Вони соціальні за формою і духовні за змістом. Необхідною умовою існування культури й художньої літератури є соціальне, а достатнім – духовне. Культура й художня література відрізняються вербалізованою (словесно-знаковою) формою та понятійним змістом. Поняття, виражене через слово, – це формула, яка об'єднує культуру й літературу.

Вони не тільки містять у собі інформацію, а і є інформаційними феноменами, що дає змогу побудувати кореляційний ряд: інформація – культура – література. У співвідношенні «інформація – культура» інформація є відтворенням дійсності (універсуму). Інформація є вторинним, або активним відтворенням. Вона не існує без свого носія, який водночас є її ідентифікатором і керованою інстанцією. Необхідною умовою виникнення інформації є наявність універсуму. Культура є вищим рівнем духовно-соціального типу інформації.

Художня література як складник культури дає змогу людині усвідомити світ у його багатоманітності, усвідомити цінності буття, піднятися до загальнолюдського й особистісного. Як ціннісне явище культури вона розкриває смисли буття людини, яка живе в певному часі та просторі, способи її існування в світі й духовного самовизначення в ньому.

Художня література має цінність як джерело, що відтворює ментальність свого часу; література відрізняється властивістю фіксувати реальність, відчувати її на позасвідомому рівні, так само як і настрої, які існують у суспільстві. Як феномени трансцендентальної культури твори художньої літератури або їхні сюжети, мотиви, образи відрізняються здатністю до відродження після періодів забуття, духовно збагачуючи поетику тексту-читання. Літературний текст нібито воскресає з небуття, щоб виконати свою історичну місію – бути свідком епохи, соціальним документом, який показує тенденцію через художню деталь. Народження текстів художньої літератури, їх забуття, а потім через десятиліття, історичні епохи поява в іншому образі є наслідком не тільки простого запозичення сюжетів і образів минулих культур, а й рухом смислів літературної культури як певної світоглядної константи, як феномена світових соціальних комунікацій.

Художня література історично проходить основні стадії розвитку духовного життя суспільства. У своєму змісті вона відтворює специфічні особливості цих періодів, на стадії «хаосу» яскраво демонструючи риси етнічної ментальності, сприяючи консолідації етносу, формуючи етнічну самосвідомість. На стадії «середища» виявляє себе як фрагмент масової свідомості, активно впливаючи на формування суспільної думки, на стадії «сфери» стає її повноцінним елементом. Це дає змогу визначити художню літературу як необхідний елемент духовної сфери життя

суспільства, що активно взаємодіє з іншими складниками, зумовлює в певному розумінні його розвиток, є ідентифікатором історичних періодів, які проходить соціум.

Твори художньої літератури, сформувавшись у сфері духовної культури й матеріалізувавшись у тексті, об'єктивно існують як єдність змісту й матеріальної форми його втілення. Саме ця єдність на етапі розвитку комунікаційного процесу відтворюється свідомістю, перетворюється в нову, складнішу форму свого існування та руху в суспільній свідомості, тобто знову переходить у сферу свідомості в процесі сприймання людиною тексту твору.

Інформаційно-художня свідомість – система вираження факту (інформації), до якої ще додається функція естетичної «регуляції» й «організації» поведінки. Природа інформаційно-художньої свідомості соціальна, бо вона є складовою горизонтів (потоків) соціальної інформації. А тому твір кожного вираження свідомості (міфологічної, художньої, художньо-публіцистичної чи аналітичної) – це не лише результат збирання й аналізу фактів соціальної дійсності, а й сам він є функціонуючою системою соціально-психологічних і естетичних факторів.

Художній текст – це своєрідна думка про світ, його бачення, а внутрішньотекстова реальність є сукупністю певних відчуттів. Тому читач нібито дивиться на світ крізь призму авторської свідомості, яка є умовною моделлю світу, що відтворюється. У тексті літературного твору програмується, моделюється не реальний світ загалом, а тільки той, що пропущено крізь призму свідомості.

Ідейно-образна природа літератури допомагала відтворювати концептуальну картину світу, передавати світоглядні установки письменника. Водночас вона не зраджувала своїй образній природі, постійно звертаючись до художнього зображення, фантазії, співтворчості читача.

Така природа художньої літератури надає можливість письменнику не тільки передавати різні сторони чуттєво-відчутного світу, а й давати їм певну інтерпретацію та оцінку, відгукуватися на актуальні життєві події, підключатися до філософських, морально-релігійних, соціальних та естетичних дискусій свого часу.

У художньому світі Богдана-Ігоря Антонича наскрізним мотивом було ствердження важливості часу в житті кожного суспільства й окремої людини. Людство, на думку митця, має усвідомлювати свою співпричетність до плину часу, невід'ємність свого існування від усього того, що відбувається навколо нього. У своїх творах митець створив власну новітню концепцію поетичного часу: тонко відчуваючи найменші відмінності сучасного йому часу від минулих історичних епох, усвідомлюючи ту історичну дистанцію, що існує між різними етапами розвитку людства й завдяки якій визначається місце людини в загальній схемі спадкоємного наслідування, він водночас по-своєму інтерпретував співвіднесеність категорій вічного та минушого, його головним бажанням було найповніше використати можливості часу, невід'ємно пов'язані з категорією вічності як найголовнішим сполучником різних історичних, культурних і релігійних епох. Тому таким важливим убачав поет повернення до власних, національних духовних цінностей, глибинних архетипних образів, що були вивчені народом упродовж тисячоліть.

Створивши власну теорію часу, поет наголошував на взаємозв'язку всіх часових категорій – минуле існує в те-

перішньому, теперішнє – в майбутньому, де розмиваються чіткі межі між ними й людина становить лише малу частку в загальному світовому розвитку. Відповідно до традиційного сприйняття, час завжди має проходити шлях від минулого до майбутнього через теперішнє. Тож події, що відбулися, назавжди залишаються історією. Звідси – незворотність часу. Проте, згідно з художньою парадигмою митця, минуле, уся історія людства, його життя завжди залишаються складовим теперішнього та існують лише в такому розумінні.

Висновки. Отже, ми можемо стверджувати, що, усвідомлюючи всю екстремальність стану сучасного йому суспільства, український митець відчував потребу людства в новому філософському підході до осмислення і сприйняття дійсності, усвідомлення її залежності від історичного розвитку всієї нації, створення нових шляхів розвитку нації й людства загалом. Адже ХХ ст. для України ознаменувалося глобальними історичними змінами, що якісно вплинули на загальний духовний розвиток українського народу.

Саме в такій ситуації єдиною логічним шляхом виходу з духовної кризи, що склалася, Богдан-Ігор Антонич уважав повернення до традицій і культури предків, використання у творах матеріалу, насиченого символічними образами, які за правильного розкодування і трактування повинні вказати правильний шлях до відродження й гуманізації нації.

Дискурс у проблему семіотики, зроблений на початку статті, засвідчив, що художньому твору притаманна знакова природа, що створює своєрідний семіотичний простір, а семіотична функція художнього твору прямо пов'язана з проблемою пам'яті, позаяк знаки, образи та символи повсякчас несуть на собі якусь закодовану інформацію, повідомлення. Художній текст володіє цією інформацією, надаючи йому можливості хронологічно вільно переміщуватися в будь-якому культурному просторі, саме завдяки цій семіотичній відповідності спливають на поверхні сучасного життя у вигляді нових художніх творів для дешифрації та розкодування.

Усі площини антропологічних, космологічних і архетипних моделей Богдана-Ігоря Антонича були просякнуті своєрідним сприйняттям часового та просторового вимірів буття людини й нації. Поняття часопросторового континууму митця повсякчас мало алегорично-символічне підґрунтя й вибудовувалося на постійних бінарних опозиціях, що сприяло активному творенню літературного міфу українського поета. Аналіз першостихій, оригінально інтерпретованих митцем, виявив актуалізацію для розуміння Антоничевих творів – їх пов'язаність із національними міфологічними традиціями, що стане творчим імпульсом для подальших наукових розвідок.

Література:

1. Антонич Б.І. Повне зібрання творів / Б.І. Антонич. – Львів: Літопис, 2009. – 968 с.
2. Лотман Ю.М. Семиотика культуры и понятие текста / Ю.М. Лотман // Труды по знаковым системам: структура и семиотика художественного текста. – Тарту, 1981. – С. 3–7.
3. Берг М.Ю. Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе / М.Ю. Берг. – М.: Новое литературное обозрение, 2000. – 352 с.
4. Вайскопф М.Я. Сюжет Гоголя. Морфология, идеология, контекст / М.Я. Вайскопф. – М.: РГГУ, 2002. – 685 с.

5. Жолковский А.К. Избранные статьи о русской поэзии. Инварианты, структуры, стратегии, интертексты / А.К. Жолковский. – СПб. : РГГУ. 2005. – 654 с.
6. Парамонов Б. Формализм: метод или мировоззрение / Б. Парамонов // Новое литературное обозрение. – 1995. – № 14. – С. 35–50.
7. Доманский В.А. Литература и культура: Культурологический подход к изучению словесности в школе / В.А. Доманский. – М. : Флинта, 2002. – 368 с.
8. Буряк В. Філософські та концептуальні основи інформаційно-художньої свідомості / В. Буряк. – Д. : Видавництво Дніпропетровського університету, 2000. – 43 с.
9. Гординский С. Богдан-Игор Антонич: його життя і творчість / С. Гординський // Зібрані твори. – Нью-Йорк : Вініпег, 1967. – С. 7–26.

Беличенко О. Л. Семиотическое пространство как информационный код архетипной памяти в лирике Богдана-Игоря Антоныча

Аннотация. В статье сделана попытка исследовать специфику семиотического пространства как информационного кода в лирике Богдана-Игоря Антоныча.

Лирика поэта рассматривается в принципиально новой литературоведческой плоскости, представляя как совершенное семиотическое пространство и мифопоэтический мир.

Ключевые слова: семиотическое пространство, информация, художественное произведение, архетипическая память, мифопоэтический мир.

Bilychenko O. Semiotic space as the informative code of the chetypal memory in bohdan-Igor Antonych's lyrics

Summary. The article attempts to research the specificity of the semiotic space as the informative code in Bohdan-Igor Antonych's lyrics. Poet's lyrics are interpreted in the essentially new literary plane, represented as an accomplished semiotic space and mythopoetic world.

Key words: semiotic space, information, work of art, archetypal memory, mythopoetic world.

*Баракатова Н. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

*Чумакова Г. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та українознавства
Національної металургійної академії України*

ПРИЄДНУВАННЯ В ІДІОСТИЛІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Анотація. У статті розглядається один із аспектів індивідуального мовного стилю відомого українського письменника Олеся Гончара, а саме: специфіка використання автором приєднувальних зв'язків та створюваних за його допомогою приєднувальних конструкцій, їх смислові й стилістичні функції, роль у передачі експресивних відтінків.

Ключові слова: ідіостиль, текст, текстові одиниці, текстові зв'язки, приєднання, приєднувальний зв'язок.

Постановка проблеми. Мова постає як продукт творення індивіда, засіб самовираження людини, що найяскравіше виявляється в художній літературі. Залежно від мети, письменник добирає й комбінує засоби загальнонародної мови, позалітературні елементи мовлення, межі застосування яких продиктовані вимогами до загальної зрозумілості твору й мовним смаком автора. Усе це надає індивідуальних рис його стилю, є виявом творчої самобутності. Як зазначає В. Виноградов, «... основним у сфері лінгвістичного вивчення художньої літератури є поняття індивідуального стилю як своєрідної, історично зумовленої, складної, але структурно єдиної системи засобів і форм словесного вираження» [1, с. 4]. На думку І. Гальперіна, про індивідуальний стиль письменника йдеться, коли помітна неповторність уживання мовних засобів [2, с. 13]. До виявлення індивідуальних ознак стилю Олеся Гончара зверталися І. Білодід [3], Н. Сологуб [4]

Специфічною рисою ідіостилу Олеся Гончара є звернення до багатства народнорозмовної мовотворчості, до тих синтаксичних засобів, що мають усно-розмовну природу й відбивають закономірні тенденції розвитку та збагачення загальнонаціональної мови. Явищем, позначеним індивідуальністю творчої манери письменника, є конструкції з приєднувальним зв'язком. На нашу думку, вони основані на усно-розмовному за характером явищі приєднання, за якого певна частина висловлення має самостійну комунікативну значущість і прикріплюється до основного повідомлення у вигляді додаткової інформації. Виникаючи в розмовному мовленні, приєднання поступово переходить у писемне, де реалізує між певними одиницями логіко-смислові відношення додавання й оформлюється експліцитними показниками зв'язку.

Інтерес учених до приєднання й побудов із ним виражаний тим, що останнім часом мовознавча наука не обмежується рівнем речення й переходить до аналізу зв'язного тексту. Визнання його структурної організації й вищелювання певних одиниць зумовлює виділення зв'яз-

ків, що визначають цілісність і логічну завершеність тексту, й логіко-семантичних відношень як забезпечення внутрішньої його організації. Серед текстових зв'язків лінгвісти виділяють приєднувальний, який є «інтонаційним змістовим різновидом корелятивного зв'язку» [5, с. 379] або виявляється поруч із ланцюговим і паралельним синтаксичними зв'язками [6, с. 151]. Також тлумачать «приєднання як особливий тип семантико-синтаксичного зв'язку» [7, с. 263], що використовується насамперед при парцеляції кінцевих компонентів, які передають доповнення до основного повідомлення після його висловлення, в окремій синтаксичній одиниці вищого порядку – дискурсивному висловленні. Приєднувальні конструкції вчені також розглядають як структурно-смислові скріпи, які визначають тематичну й лінійно-граматичну цілісність надфразної єдності [8, с. 17–18], як форму компонентів надфразної єдності [9, с. 14], як самостійну лінгвістичну одиницю тексту [10, с. 23]. Отже, питання приєднання й побудов із ним відображає один із аспектів загальної лінгвістичної проблеми – системного аналізу синтаксичних одиниць з боку їх структури та семантики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні явище приєднання розглядається переважно у зв'язку з розмежуванням із парцеляцією, сегментацією: один із типів логіко-граматичних відношень [11, с. 4]; семантико-синтаксичний зв'язок, що реалізує логіко-смислові відношення додавання, є одним із видів міжфразового зв'язку [12, с. 13–14]; граматична категорія з власним граматичним значенням (додане повідомлення) і граматичною формою (спеціальні сполучники, сполучникові поєднання й інші формальні засоби) [13, с. 5]. Аналіз семантики, структури, текстотвірних функцій побудов із приєднанням у публіцистиці, поетичному мовленні, прозових текстах у межах формування індивідуального авторського стилю не проводився.

Синтаксис художнього твору – це відображення індивідуально-авторської стилістики, форми й структури мовленнєвого мислення автора. Оскільки текст являє собою потік свідомості, виражений у мовній формі, то приєднувальні конструкції варто розглядати як породження волонтаривної функції мови, тобто як такі, що підпорядковані не просто комунікації чи стилістичним завданням. Вони характеризуються як текстоформотвірні не лише для загальнонародної мови чи якогось її стилю, а ще й для ідіостилу, формуючи текст в авторському мовленні й у стилізованому, де зустрічаються три естетичні свідомості в художньому творі: автора, персонажа й читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приєднування допомагає передати багатогранність системи мисленнєвого процесу, коли рух думки не збігається прямо й безпосередньо з розгортанням мовлення. Приєднуючи додаткову інформацію (асоціативно, у вигляді пояснення, коментарю тощо), побудови з цим зв'язком насамперед імітують живу діяльність із її розкутістю, природністю, невимушеністю. Тому вони вживаються переважно в мові персонажів для передавання спонтанного членованого усного мовлення: – *Оце накрутив, – промовив Килигей утіволося, прочиташи Куликів меморандум. – І складно, й жалібно* («Перекоп»). Після паузи, що на письмі передається відповідними розділовими знаками й посилюється значною позиційною віддаленістю компонентів, приєднувана частина має значення інформативного додавання, функціонально продовжує базову шляхом доповнення новими фактами, повідомленнями про певні якості, ознаки, обставини дії. Спрямовані не на зміцнення структури основного речення (не повторюють його формальних компонентів), а на поширення (додають відсутні можливі синтаксичні елементи), прикріплювані частини виконують функцію рельєфного експресивного виділення, акцентуації інформативно важливого відрізка: *Зате я звідси бачу всіх! І голову, й заступників!* («Твоя зоря»). Письменник використовує конструкції не лише з метою збагачення, поширення змісту, підкреслення важливих деталей, а й із наміром посилити враження на читача, на його сприйняття твору.

Приєднувальний зв'язок переривчастий, він слугує не тільки для додавання інформації, а й для об'єднання з основним реченням залежного неповного, нестача ланок зв'язку в ньому порушує плавну інтонацію, що сприяє посиленню «ноток» об'єднання (необхідних для подолання уривчастості). *Беззахисність, протодушність – це в них обох на поверхні. Та ще безмірна віддаленість від нас* («Твоя зоря»). Додані речення могли б бути в складі попередніх, але їх відокремлення сполучниковими й композиційними засобами надає їм нового значення: вони слугують розгортанням тексту на основі попередніх речень.

Додана інформація може стосуватися уточнення, конкретизації характеристики осіб, предметів, явищ, якостей, ознак, ставлення персонажа до інших героїв твору: *Скучати не дамо. Та й ти не з таких, щоб скучати...* («Собор»). Авторське мовлення «мімікрує» під розмовне, підлаштовується під тип мислення персонажа. Завдяки приєднуванню, автор більш чітко окреслює його психологічний, емоційний стан, почуття сором'язливості, хвилювання: – *Родичі є, – ледве чутно прошепотіла вона після паузи. – І друзі...* («Соняшники»). Природна мовна ситуація є опосередкованою характеристикою Меланії. Передаючи підбір більш влучного варіанта висловлення, роздуму, невпевненості, автор індивідуалізує мову героя, характеризує його як людину чуйну, делікатну: *Може, там хто буде в'язнути до Вас... Або говорити різні такі слова... нехороші. То ви нам скажіть* («Прапорносці»).

Використовуючи приєднувальний зв'язок, Олесь Гончар вирішує надзвичайно широкий спектр завдань, зокрема створює комічний ефект, викликаючи відповідний настрій у читачів твору: – *Чим я відрізняюсь, скажімо, від коня?*

– *Або від барана? – кидає один із них, що ждуть касира* («Тронка»). При цьому характер приєднування увиразнюється через те, що прикріплена частина не лише позиційно,

формально віддалена в тексті від основної, а й висловлюється співрозмовником, що підкреслює її додатковість. Сполучник починає репліку-підхоплення, уживаючись як зачин.

Особлива будова висловлення з приєднувальним зв'язком також застосовується для акцентуації, виділення в тексті головної ідеї твору, його провідної думки: *“То ж наша тронка, – подумається не одному з них. – Щоб не розгубились по світу... Щоб не забули про рідну школу, про отчі пороги”* («Тронка»). У цій конструкції передаються особливості людського мислення, рух думок персонажів. Багатоступеневе, однорідне паралельне приєднання, що передбачає однакову залежність прикріплюваних частин від головної і їх смислове навантаження, посилює вплив актуалізованих, змістовно важливих для сприйняття й розуміння читачем усього твору фрагментів.

Самобутньою творчою манерою Олесь Гончар є використання позначених конструкцій, у яких додаються порівняння не лише індивідуально-авторського характеру: – *Зараз він як сталь, – задумливо втручається Сауша Сіверцев. – Як Нева* («Прапорносці»), що надають художньої виразності, допомагають розкрити внутрішній світ і риси персонажів, а й ті, що належать до розряду сталих мовних зворотів: – *Ось так, хлопці: якщо вже вдарити, так ударити! Щоб до нових віників не прочуналися...* («Далекі вогнища»). Їх приєднання надає мові персонажів образності, максимально наближаючи її до усно-розмовного мовлення. Вона стає колоритнішою, яскравішою, збагачується різними емоційними відтінками через приєднання уточнення, вираженого цитатою: *Сіробаба тільки при сонці літає... Коли «чуден Днепр при тихой погоді...»* («Тронка»).

Для створення зв'язного тексту, що відтворює невербалізовані думки, автор використовує не тільки граматики засоби зв'язності, а й лексичні. Важливу роль при творенні приєднувальних конструкцій відіграють повторювані лексеми: *Неправдоподібно великі очі. І неправдоподібно блакитні* («Циклон»). При повторі, що виконує роль допоміжного зовнішньотекстового засобу зв'язку, інтегративну функцію, між частинами побудови чітко виражена лінійно-послідовна спільність компонентів. Повтор підкреслює, увиразнює зміст приєднуваної інформації, а також наголошує на семантичній важливості повторюваної лексеми.

Інколи Олесь Гончар порушує усталену послідовність зовнішньотекстових засобів зв'язку: препозиція змінюється на постпозицію, і, як наслідок, зв'язок приєднуваного елемента з базовим (із ситуацією мовлення, контекстом) стає менш очевидним, послабленим і розкривається наприкінці єдності: *Як вчувається, коли загриміло наяву!.. Та ще так свіжо, розлого, чудово!.. Яюсь пластично ніби!..* («Земля гуде»). Використаний порядок слів викликаний бажанням показати, що оповідач розпочинає додаткову частину з викладу нової інформації, яка, на його думку, є найбільш суттєвою, вагомою, а насамкінець указує на її зв'язок із попередньою.

До власне авторської оповіді приєднуються асоціативні зауваження, коментарі, що нерідко мають питальну інтонацію: *Перев'язувати було нічим і ніколи. Та й хто зробив би це тут?* («Весна за Моравою»). Вони сприймаються як риторичні питання, мають яскравий афективний характер і вводять думку, логічно чи психологічно пов'язану з попередньою, яка, однак, є не обов'язковою й викликана несподіваним поворотом основної в пошуках переконливості,

яскравого відтворення емоцій: *Одначе він живе. І чи не ота маленька цяточка дає йому життя?* («Людина в степу»). Ці побудови покликані сконцентрувати увагу читача, включити його в потік розмірковувань, діалогізувати авторську оповідь і передати реакцію, ставлення письменника: *Справді, неспокій майстра носив у собі здорове морське честолюбство. Чи, може, вивірюється й таке?* («Берег любові»). Завдяки їм, у тексті реалізується не лише актуалізуюча функція, а й медитативна, пов'язана з передаванням позиції автора, його міркувань.

У межах приєднувальних конструкцій реалізується текстоорганізаційна функція, яка найбільш яскраво виявляється, коли відбувається перехід від одного структурно виділеного фрагмента до іншого, коли залежна частина починає новий абзац і приєднується до базової, розташованої в попередньому абзаці, а засіб поєднання знаходиться не тільки в позиції між реченнями, а є винесеним на початок нової структури: *Тепер Хома саме відбував цей тиловий медовий період.*

Щоправда, транспорт мінометних рот назвати тилом можна лише умовно («Прапорносці»). Конструкції, розташовані на межі двох абзаців, указують на єдність теми, розподіленої просодично на два фрагменти.

Оскільки абзац завжди виконує в тексті експресивно-видільну функцію, роль семантичного підкреслення, оформлення початку нової думки-теми, указуючи на завершеність попереднього уривку, то, коли абзацне членування тексту не відповідає його композиційно-синтаксичному членуванню, реалізується важлива функція смислового й стилістичного членування тексту, яка є додатком і ускладненням його композиційно-синтаксичної структури: *Досхо-чу втішалися того вечора над вільною гармонію Андріяка з Прокошкою, тягаючи міхи навперемінки, закликаючи таборових у черевичках доярок не жаліти каблуків.*

Але танці були не ті («Гаврія»). У приєднувальних конструкціях винесення доданих елементів в абзац відіграє роль творення цілого тексту, за допомогою різних зовнішньотекстових показників приєднування всередині фрагмента між абзацами реалізується функція монтажу оповідних планів: *Погасла.*

Наче вмер хтось у хаті («Пороги»). Абзац бере участь у ритмічному членуванні тексту, що тісно пов'язане зі змістовим ритмом. У зачинательній функції показники приєднування є більш самостійними, а приєднуваний елемент відзначається меншою залежністю від попереднього й виразною модальністю.

Висновки. Конструкції із приєднуванням виявляються не лише в загальнонародній мові й у межах художнього стилю, а й характеризують певною мірою авторський стиль, зокрема мовний стиль Олесе Гончара. Частотність уживання цих побудов (близько 4,5 тисячі) свідчить про те, що вони є типовою, невід'ємною рисою його ідіостилу. За допомогою зовнішньореченневих засобів зв'язку приєднування організує певну смислову єдність у тексті, забезпечуючи категорію інформативності, цілісності, зв'язності. Будучи семантично маркованими через свою синтаксичну семантику, у художній мові Олесе Гончара вони надзвичайно виразні й різноманітні. Їх уживання доречне, повністю мотивоване й спричинене прагненням письменника передати всю красу та багатство мови, яскравість, емоційність, образність, виразність усного мовлення, відтворити в мові персонажів його природність і невимученість. Автор за допомогою побудов із приєдну-

ванням індивідуалізує персонажів, подає їх опосередковану характеристику, посилює вплив на читача, концентрує його увагу на змістовно важливих моментах, покращує сприйняття й розуміння ним твору, висловлює власну позицію. Питання виявлення текстотвірного, стилетвірного, жанротвірного потенціалу приєднувальних конструкцій лежить у площині перспективних завдань мовознавства.

Література:

1. Виноградов В.В. Язык художественного произведения / В.В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1954. – № 5.
2. Гальперин И.Р. Об анализе языка и стиля писателя / И.Р. Гальперин // Язык и стиль писателя в литературно-критическом анализе художественного произведения. – Кишинев, 1977.
3. Білодід І.К. Ритми прози (Ритмомелодійні засоби творів О.Т. Гончара) / І.К. Білодід // Укр. мова і літ. в шк. – 1968. – № 4.
4. Сологуб Н.М. Мовний світ Олесе Гончара / Н.М. Сологуб. – К., 1991.
5. Сучасна українська мова : [підручник] / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О.Д. Пономарева. – К., 1997.
6. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика / Г.Я. Солганик. – М., 1991.
7. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці, 1999.
8. Баранник Д.Х. Текст і його складові / Д.Х. Баранник // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Дніпропетровськ, 1998. – Т. 1. – 1998.
9. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста / Е.А. Реферовская. – Л., 1983.
10. Дмитренко В.А. К вопросу о метатекстовом присоединении / В.А. Дмитренко // Взаимоотношения системы языка и речевой деятельности. Вісник ХДУ. – Харків, 1992. – № 372.
11. Шевченко Т.В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т.В. Шевченко. – Дніпропетровськ, 2007.
12. Івкова Н.М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н.М. Івкова. – Харків, 2007.
13. Добрычева А.А. Парцеляция в прозе С. Довлатова: от предложения к тексту : автореф. дис. ... канд. филол. наук / А.А. Добрычева. – Владивосток, 2012.

Баракатова Н. А., Чумакова Г. А. Присоединение в идиостиле Олесе Гончара

Аннотация. В статье рассматривается один из аспектов индивидуального языкового стиля известного украинского писателя Олесе Гончара, а именно: специфика использования автором присоединительной связи и создаваемых с его помощью присоединительных конструкций, их смысловые и стилистические функции, роль в передаче экспрессивных оттенков.

Ключевые слова: идиостиль, текст, единицы текста, текстовые связи, присоединение, присоединительная связь.

Barakatova N., Chumakova G. Joining is in individual linguistic O. Gonchara

Summary. One of aspects of individual linguistic style of the known Ukrainian writer O.T.Gonchara is examined in the article, namely specific of the use of joining connection and joinings constructions created with his help an author, their semantic and stylistic functions, role in the transmission of expressive tint.

Key words: individual linguistic style, phototypograph units of phototypograph text connections, joining, joining connection.

Власенко Л. В.,

старший викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національного університету харчових технологій

ЛІТЕРАТУРНЕ СТАНОВЛЕННЯ О. БІЛЕЦЬКОГО ТА ШЛЯХИ ЙОГО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено творчій спадщині О. Білецького, одному з небагатьох літературознавців, хто займався дослідженням читача, творчості «першочергових» і «другорядних» письменників та ін. Проаналізовано етапи становлення творчого шляху вченого. Уведення в науковий обіг зазначених матеріалів сприятиме поглибленню подальших досліджень у галузі російської літератури.

Ключові слова: дослідник, вплив, творчість, «першочерговий», «другорядний».

Постановка проблеми. Ім'я видатного дослідника літератури маловідоме не лише людям, які мають стосунок до літературознавства, а й тим, хто хоч рідко, але звертається до неї. Отже, не дивно, що праці талановитого діяча неможливо вивчити й дослідити належним чином. Багато літературознавців наполегливо вивчали й вивчають творчу спадщину діяча, його вклад у літературу, хоча, на жаль, вони вивчені ще не повністю.

Життя і творчість О. Білецького досліджували М. Гудзій [1], Л. Булаховський [1], І. Дзюба [2], І. Дзевєрін [3], Н. Крутікова [1] та ін. І. Дзюба вважає, що «широкій публіці більше відоме ім'я О.І. Білецького, ніж його ідеї та твори. Та й серед літераторів популярність його – швидше популярність імені, образу, «легенди», ніж живе захоплення світом його думки» [4]. Такої самої думки дотримується й В. Панюков, зазначаючи, що «імя А. Белецкого редко упоминается, а его идеи недостаточно используются нашими литературоведами» [5].

Мета статті – проаналізувати творче становлення видатного літературознавця, прослідкувати основні моменти та шляхи критичних досліджень О. Білецького.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй діяльності О. Білецький багато уваги приділяв дослідженню творчості забутих письменників – «імен маловідомих, цілком забутих або «другорядних» письменників різних епох; посилення на десятки нікому не відомих творів» [4, с. 538]. М. Гудзій у згадках про вченого зазначає, що О. Білецький «переконався, що для всебічного висвітлення історико-літературного процесу необхідно досліджувати творчість не тільки найбільш відомих письменників, а й маловідомих, забутих, творчість яких, проте, у минулому становила складову частину літературного процесу» [6, с. 6]. Усе викладене надає можливість зробити висновок, що він не змінює своїх позицій щодо твердження, що «другорядні» автори теж мають вплив на становлення й розвиток літературознавства. Адже він «дошкульно іронізував ... традиції виводити літературні ідеї, напрямки і методи виключно від «геніїв»; він орієнтувався на врахування всього «сукупного продукту» національної літератури

або літератур певних епох; у нього склалася продумана методика вивчення широких літературних «комплексів», оперта на вивчення ролі всіх, у тому числі й «другорядних» та «третьорядних» фактів і чинників літературного процесу» [4, с. 538].

Серед основних критичних літературних поглядів О. Білецького варто зупинитися на методах дослідження вченим літературних процесів. «Сопоставляя, отличать – таким исследовательским методом часто пользовался А. Белецкий, определяя специфические черты искусства слова» [5, с. 67]. О. Білецький, за твердженням В. Панюкова, не дуже прихильно ставився до біографічного методу, який «рассматривал в качестве главного, определенного фактора творчества, биографии и личности писателя. ... содержание произведения является прямым отражением событий жизни автора, но и в каждом образе видели реальный прототип» [5, с. 104]. На нашу думку, використання О. Білецьким біографічного методу не відображено в його творчості, адже він схилився більше до порівняльного методу, через те що «разрастаясь, биографические изучения начали заполнять собою всю область литературоведения: «всякая мелочь из жизни великого писателя должна быть для нас драгоценна», провозглашали сторонники биографического метода, и изучение биографии писателя из подсобной работы грозило сделаться самодовлеющим занятием» [7, с. 280–281]. Звичайно, письменники беруть сюжети із життя, але не завжди зі свого власного. Але з часом учений усе ж схилиється до думки, що варто досліджувати твір у поєднанні знань «биографии, а еще более знать всю конкретную действительность, обусловившую в целом его творчество. Но прежде всего мы должны внимательно прочитать и понять самое произведение» [8, с. 389]. Отже, навіть приймаючи біографічний метод, О. Білецький усе ж наполягає на своїй точці зору про першочерговість дослідження самого твору, а вже потім його автора. Підтримуючи думки О. Білецького, потрібно зазначити, що, досліджуючи твір, необхідно звертати увагу не лише на автора, а й на його сприйняття дійсності, психологічний стан і відчуття, адже письменник, описуючи у творі подію чи ставлення, повинен розумітися в тому, що він пише.

Однією із заслуг О. Білецького в літературознавстві є його праці щодо дослідження читача та його вподобань, він «был первым, кто поставил вопрос об изучении истории читательского восприятия именно в литературоведческом аспекте, указав на громадное значение исследования адресования художественного произведения» [5, с. 159]. О. Білецький вважає, що, завдяки дослідженню літературних смаків читача, автор досягає поставленої перед ним мети. Учений зазначає, що читач стає го-

ловним суддею популяризації літературних творів, проте «судьи это своеобразные: их мнения удивительным образом едины на протяжении веков; и раз это признано, мнений их допытываться нечего; на практике оказывается, что суд их тождествен суду самого пишущего историка критика, и в дальнейших анкетах и запросах он не нуждается» [9, с. 258]. Отже, витікає, що читач деяким чином наслідую думку історика літератури, і не виключено, що читач керується і його думкою. Однак, на нашу думку, така констатація факту суддівського впливу читача не зовсім правильна з погляду вподобань суспільства, історичного та економічного розвитку держави. Однак О. Білецький не відкидає твердження про відбір досліджуваного матеріалу та вплив читача на визначення твору, адже «произведение является художественным или нехудожественным, первостепенным или второстепенным лишь в сознании читающих; это они открывают в нем красоту, это они создают его «идею», идею, о которой часто не подозревает пишущий» [9, с. 259]. Звідси витікає, що читач – чи не головний елемент становлення популяризації твору в суспільстві й літературному процесі. «Только читатель, в отличие от писателя, отталкиваясь от мира идеального, изображенного писателем, идет к миру реальному, действительному. Такова основа восприятия любого произведения искусства» [5, с. 165]. Отже, дійсність автором твору й читачем сприймаються по-різному. Для письменника дійсність – «только толчок, отправной пункт творчества» [9, с. 275]. Автор обирає тему твору, обдумує сюжет, героїв і зазвичай описує дійсність, питання, які його хвилюють, проте, як зазначає О. Білецький у книзі «В мастерской художника слова», читачів цікавить не лише фабула та сюжет твору, а і «вторичные» вопросы волнуют аудиторию» [9, с. 275]. Однак В. Асмус стверджує, що читач по-справжньому сприймає твір лише з другого прочитання, оскільки «целое уже известно из предшествующего» [10, с. 44–45]. На основі цього твердження він зазначає такі умови сприйняття твору: 1) читач повинен ставитися до твору «не как к сплошному вымыслу, а как к своеобразной деятельности» [10, с. 45]; 2) читач має усвідомлювати, що твір – це не єдина вигадка автора, а «только ее образ» [10, с. 45]. Тому читач мусить сам відчувати, як йому сприймати твір.

Як уважає вчений, «история литературы не только история писателей, но и история читателей, что без массы, воспринимающей художественное произведение, немислима и сама творческая производительность» [11, с. 26]. Отже, О. Білецький підтверджує свої міркування про вплив і важливість читача при створенні твору. На думку вченого, дослідження читача варто починати із вивчення вигаданого читача, між автором і читачем повинен бути діалог, дискурс, під час якого читач отримує те, що він хоче, а автор допомагає йому це отримати. У проблемі діалогу між автором і читачем О. Білецький виділяє кілька способів його розпізнавання: пряме звертання до читача; «обобщение себя с читателем» [12, с. 97]; протиставлення авторських ідей зовсім іншій точці зору самого автора. О. Потебня вважав, що «слушач может значно лучше мовця зрозуміти, що приховано за словом, і читач може краще самого поета осягнути ідею його твору. Суть, сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як він діє на читача або глядача, отже, в невичерп-

ному можливому його змісті» [13, с. 49]. У свою чергу, Ю. Цар у статті на основі досліджень І. Дзюби виділяє кілька методологічних принципів, які О. Білецький унаслідковував від О. Потебні:

1. При аналізі твору потрібно уникати упереджених висновків.

2. Перед тим, як робити висновки, варто вивчити твір «із його зовнішньої та внутрішньої форми» [14, с. 98].

3. Потрібно вивчити умови написання твору, також умови стану автора й навіть навколишнього середовища.

4. Пов'язаний із «засвоєнням літературних образів читацьким середовищем» [14, с. 98]. Отже, дослідження читача займало велике місце у творчості вченого. О. Білецький поділив читачів на групи: які вірять «в существование литературных героев» [11, с. 38]; читачі-«интерпретаторы» [11, с. 26], які нав'язують ідеї або образи авторові твору. В. Панюков уважає, що О. Білецький порушив тему уявних читачів автора, в основі якої лежить «проблема диалога, без которой нет творчества» [5, с. 172–173]. На нашу думку, у творчості жінок-письменниць концепція дослідження читача виявилася в незакінченості твору, завершення якого повинен придумати читач сам.

О. Білецький одним із перших «применил историко-функциональный подход к литературе» [5, с. 186], метою якого було дослідити вплив твору на читача залежно від історичної доби, «влияние произведения на дальнейший ход литературного развития, восприятие его современниками и ближайшими потомками и разнообразную жизнь его в читательских сознаниях» [11, с. 25]. Отже, це свідчить про те, що застосування історико-літературного підходу, на нашу думку, є яскравим прикладом у дослідженнях О. Білецького рукопису «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов», адже проаналізовано шлях письменниць, зародження жіночої літератури, етапи її становлення в епохи сентименталізму та романтизму.

Отже, цінність твору, його «новизна, оригинальность зависит от времени его написания, т. е. от того момента, которое оно занимает в общем историческо-литературном процессе» [15, с. 187]. Отже, літературознавець був першим із учених, хто досліджував вплив творів на людей у різні історичні епохи, використовуючи історично-функціональний підхід у вивченні літератури.

Висновки. Отже, О. Білецький – визначна постать у царині літератури. Велике захоплення літературою із студентських років відображено у працях, які він писав протягом усього свого життя. Не мислячи свого існування без літератури, учений намагався передати свій багаж знань молодому поколінню, поділитися своїми доробками й напрацюваннями. Науковець багато зробив для розвитку й дослідження літератури не тільки української та російської, а й багатьох літератур світу. На нашу думку, потрібно більше уваги приділити дослідженню рукописів, статей, розвідок видатного діяча. Адже кожна епоха розвитку літератури впливає на кожний наступний етап, є його продовженням, вираженням у наступних дослідженнях і виявах. Сам О. Білецький не раз наголошував на взаємозв'язку різних епох, авторів.

Безумовно, академік О. Білецький зробив неоціненний внесок у розвиток літератури, формуючи підґрунтя для висвітлення питань літературознавства.

Література:

1. Про Олександра Білецького: спогади, статті / упоряд. В.Г. Дончик. – К. : Рад. письменник, 1984. – 303 с.
2. Дзюба І. «Лицар літературної науки». З криниці літ / І. Дзюба. – К. : Обереги : Гелікон, 2001. – Т. 2. – 2001. – С. 520–561.
3. Дзевєрін І. «Гордість нашої науки» / І. Дзевєрін // Вісник АН УРСР. – 1984. – № 11. – С. 89–100.
4. Дзюба І. З криниці літ / І. Дзюба. – К. : Обереги : Гелікон, 2001. – Т. 2. – 2001. – 848 с.
5. Панюков В.В. А.И. Белецкий как теоретик литературы / В.В. Панюков ; АН УССР. Ин-т лит. им. Т.Г. Шевченко ; отв. ред. Е.В. Шпилева. – К. : Наук. думка, 1989. – 224 с.
6. Гудзій М.К. О.І. Білецький / М.К. Гудзій ; АН УРСР. – К., 1959. – 50 с.
7. Белецкий А.И. Биографический метод в литературоведении / А.И. Белецкий // БСЭ. – 1927. – С. 280–281.
8. Белецкий А.И. В мастерской художника слова / А.И. Белецкий // Избр. труды по теории литературы. – М. : Просвещение, 1964. – С. 51–233.
9. Білецький О.І. Зібрання праць : у 5 т. / О.І. Білецький. – К. : Наукова думка, 1966. – Т. 3. – 1966. – 607 с.
10. Асмус В.Ф. Чтение как труд и творчество / В.Ф. Асмус // Вопр. лит. – 1961. – № 2. – С. 36–46.
11. Белецкий А.И. Об одной из очередных задач историко-литературной науки: Изучение истории читателя // А.И. Белецкий // Избр. труды по теории литературы. – М. : Просвещение, 1964. – С. 25–40.
12. Белецкий А.И. Теория читательского восприятия и русский читатель конца XIX – начала XX века / А.И. Белецкий // Новейшая русская литература: Критика. Театр. Методология / [А.И. Белецкий, Н.Л. Бродский, Л.П. Гроссман и др.]. – Иваново-Вознесенск : Основа, 1927. – С. 86–106.
13. Потебня О.О. Эстетика і поетика слова / О.О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
14. Цар Ю. Проблема читача та рецепції художнього твору у працях Олександра Потебні, Івана Франка та Олександра Бі-

лецького / Ю. Цар // Українське літературознавство. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Вип. 74. – С. 93–101.

15. Верли М. Общее литературоведение / М. Верли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 243 с.

Власенко Л. В. Литературное становления А. Белецкого и пути его творческой деятельности

Аннотация. Статья посвящена творческому наследию А. Белецкого, одному из немногих литературоведов, кто занимался исследованием читателя, творчеством «первоочередных» и «второстепенных» писателей и др. Проанализированы этапы становления творческого пути ученого. Введение в научный оборот указанных материалов будет способствовать углублению дальнейших исследований в области русской литературы.

Ключевые слова: исследователь, влияние, творчество, «первоочередной», «второстепенный».

Vlasenko L. Literary becoming of O. Biletskyi and ways of his researches

Summary. The article is devoted to the creative heritage of O. Biletskyi, one of the few literary critics who investigated the reader's creativity "primary" and "secondary" writers and others. The stages of creative ways scientist are analyzed. Introduction to scientific use these materials contribute to deepening further research in the field of Russian literature.

Key words: explorer, impact, creativity, "primary", "secondary".

*Кобзей Н. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
викладач кафедри мовознавства**Івано-Франківського національного медичного університету*

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА СИСТЕМА НАТУРАЛІЗМУ В РЕЦЕПЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Анотація. Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню феномена натуралізму в художній спадщині Володимира Винниченка. З'ясовано спільні точки дотику класичного натуралізму з індивідуально-авторським варіантом неонатуралізму Володимира Винниченка.

Ключові слова: натуралізм, неонатуралізм, «філософія життя», «романтика вітаїзму», еволюція, інстинкт.

Постановка проблеми. У другій половині XIX ст. в різних європейських літературах спостерігається захоплення митців натуралістичною манерою письма, що згодом вилилося у виокремлення натуралізму як самостійного напрямку. Українська література не залишилася поза межами світової тенденції, тому й у творах Є. Гребінки, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Панааса Мирного, І. Франка, Л. Яновської виявилися елементи натуралістичної поетики. Названі письменники різною мірою зазнали впливу класичного натуралізму, започаткованого творчістю французьких митців. Пізніше В. Винниченко став репрезентантом дещо іншого варіанта натуралізму, базованого не на позитивізмі, а на засадах філософії вітаїзму. Винниченкові твори, на відміну від класичних натуралістичних шедеврів, позбавлені фаталізму, вільні від песимістичних мотивів і позначені оптимізмом та життєствердністю. Письменник вірив у велику й незбагненну силу інстинкту життя, яка дарує людині любов до самої себе й дає змогу підтримувати життя в собі та навколо себе. Однак українська літературознавча наука свідомо чи несвідомо проминула поетику натуралізму як важливий складник індивідуальної художньої майстерності В. Винниченка.

Зрештою, і в наш час в українській науці про літературу все ще бракує цілісного дослідження, яке висвітлювало б проблему існування натуралізму в художній спадщині В. Винниченка. Хоча варто відзначити, що з кінця 80-х років минулого століття спостерігається поглиблене вивчення прози письменника, що репрезентується спеціальними працями Г. Баран, О. Гожики, Л. Голомб, В. Гуменюка, Л. Дем'янівської, Н. Зборовської, М. Зубрицької, М. Ковалик, М. Кудрявцева, Т. Маслянчук, Н. Михальчук, С. Михиди, Л. Мороз, Д. Наливайко, В. Панченка, Б. Пастуха, А. Печарського, Г. Сиваченко, Н. Шумило й багатьох інших, у яких порушено проблеми специфіки творчої манери художника слова, ідейно-естетичної реалізації ним відомого принципу «чесності з собою» та концепції « нової моралі », питання синтезу в його літературно-науковій спадщині жанрової поліфонії, які розглядалися переважно в річищі неоромантизму й експресіонізму. Поза межами літературознавчих обсер-

вацій, проте, залишається низка питань, пов'язаних із особливостями Винниченкового вітаїстичного філософсько-літературного мислення і світорозуміння, які, власне, й спровокували в його творчості появу низки творів із елементами натуралізму, а подекуди й описів усучіль натуралістичних «шматків життя» та «людських документів». Тож потреба ввести натуралістичний доробок Володимира Винниченка до сьогоденного культурно-духовного й наукового обігу з метою розширення ідейно-естетичних кругозорів письменника й зумовила актуальність дослідження.

Мета статті – розкрити специфіку художніх пошуків В. Винниченка в річищі філософії вітаїзму, дослідити основні поетикальні особливості натуралізму, зважаючи на значущість останніх у процесі еволюції естетичної свідомості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнути зорієнтувати українську літературу на якісно вищий художній рівень, В. Винниченко проголосив курс на її оновлення, синхронізацію з європейським літературним процесом, вимагав нових засобів і прийомів художнього зображення. Письменник у своїй творчості – новатор. Він вивчає, аналізує, експериментує над характеристиками, учинками, ідеями, проблемами, виявляючи себе талановитим психоаналітиком. У світоглядно-філософському аспекті письменник проголошує ідеологему «чесності з собою», за якою намагається жити сам і яку робить моральним імперативом для своїх героїв. Щодо поетики Винниченкових творів, то має рацію Д. Наливайко, стверджуючи, що в них «... знаходимо різні струмені – імпресіоністичний і символістський, експресіоністський, психоаналітичний та інші. Але вихідною основою і однією з констант його творчості є натуралізм [1, с. 129]».

Зазначений напрям виявляється в письменника не тільки у правдивості й точності зображуваного «шматка життя», спрямованості на деталізацію, опис та аналіз поведінки персонажів, їхніх характерів і вчинків. Чи не найголовнішою ознакою причетності В. Винниченка до натуралістичного напрямку є його захоплення експериментом. Можна сказати, що Е. Золя, пишучи «Експериментальний роман», розробив теоретичну базу для напрямку, а В. Винниченко за допомогою експериментального методу втілює її в реальність. Іншими словами, сам Е. Золя в художній практиці нерідко відходив від задекларованої ним-таки теоретичної доктрини далі, ніж В. Винниченко в деяких творах натуралістичного спрямування.

Натуралісти постійно наголошували на неблаганності людської долі, яка не може викликати в нас радіс-

них, приемних відчуттів, однак у творах В. Винниченка трапляється, що й у брудні вікна вбогих сільських осель пробиваються бодай тьмяні, однак такі, що несуть надію, промені сонця. Життя тут не завмерло, воно рухається, а Винниченкові герої – люди з плоті і крові, переповнені вітальною стихією життя. Вони вирізняються повнотою життєв'яву, прагнуть до позитивних змін, до краси. Причину такого явища Д. Наливайко пояснює тим, що «... у Винниченка натуралізм знайшов вияв в інших своїх аспектах і тенденціях, ніж у Франка чи Кониського. Це світоглядно-естетична настанова, за якою всі прояви й форми життя, природи і суспільства є однією тяглістю, певною універсальною єдністю. В ній суспільні феномени й відносини, лишаючись як такі, зберігаючи свою специфічність, розуміються і витлумачуються також як феномени й відносини природні» [1, с. 126–127]. Отже, не втрачаючи інтересу до науки й наукового знання, В. Винниченко все ж із недовірою ставиться до можливостей людського розуму, уважаючи безперспективними раціоналістичні спроби щось змінити в становищі індивіда. На авансцені його творів – людські інстинкти, тілесно-емоційні первні (за Д. Наливайком). В. Винниченко вважав, що первинно діями тварин і людей керували схожі інстинкти, адже існував єдиний закон природного відбору та боротьби за існування. Однак у міру свого розвитку люди починали формувати власні закони життя, які, зрештою, призвели до «викривлення» їхнього відчуття інстинктів. Відповідно, «викривилося» й усе суспільне буття людей, що посприяло поділові соціуму на класи й держави, а відтак призвело до панування людини над людиною, класу над класом, нації над нацією. Залежно від шабля в ієрархії суспільних класів, людські інстинкти видозмінюються сильніше або слабше й не піддаються простому розумовому осягненню, адже закони виживання для бідних значно суворіші, ніж для багатих.

У такому стані людині неважко втратити свою подобу; її діями керує не розум, нею оволодівають сліпі інстинкти, які детермінують її поведінку у світі. Саме через інстинкти виявляється спорідненість людських індивідів із природою, тією першоосновою, у якій не існує чітко маркованих категорій – «добра» і «зла», «красивого» та «потворного», «морального» й «аморального», а є лише один спільний для всіх «світовий» закон – закон боротьби за виживання, для якого всі способи та цілі виправдані. Відкинувши, як непотрібні, усі моральні упередження, головний герой Винниченкового роману «Посвій» Вадим Стельмашенко відчув на собі всю повноту «життєпроявів» людських інстинктів: «Я зранку до ночі блукаю по лісі, як ранений вовк. Я не знаю, де моя рана, але мені так тяжко, що я лягаю лицем до землі й тихо вию. Від цього мені легше. Мені хочеться дряпати до живого м'яса собі груди, гризти власні руки. Коли я встаю з землі, я чую сам, що очі у мене горять фосфоричним, тусклим світлом звірячої печалі. Я кличу свій розум на поміч. Але який може бути розум в цій пустелі, де виють і гризуть свої лапи тільки звірі? Розуму тут нема чого робити, бо мука моя не має з ним нічого спільного. Він тільки роз'ятрує рану, поширює її» [2, с. 335].

Подібні одкровення Винниченкових персонажів засвідчують еволюцію естетичної свідомості самого ав-

тора, який, відштовхнувшись від засад класичного натуралізму, ґрунтованого на раціональних позитивістських засадах, поступово перейшов на позиції філософії вітаїзму, базованої на ірраціоналізмі та культурі емоцій. Р. Мовчан стверджує, що «ірраціоналізм стає чи не основною типологічною ознакою й української прози 1910 – початку 1920-х років – у період її найінтенсивніших пошуків подальшого шляху розвитку. Це закономірно, бо ж він був притаманним для неї іманентно, традиційно пов'язаним із потужним суб'єктивним началом. Проте у новому часі сфера «таємних» (прихованих) і недосяжних для наукового пізнання сфер світу й людини ... стає пріоритетним об'єктом художньої обсервації, а під час творчого процесу може проявлятися і як відвертий бунт проти розуму» [3, с. 215].

Новаторство В. Винниченка було б неможливим без урахування напрацювань Е. Золя та його соратників у світовій літературі. Навіть більше, воно базується на основі класичного натуралізму, а через відчутну відмінність суспільно-політичної ситуації в сучасному Винниченкові світі його натуралізм зазнає трансформації. Як слушно зазначає Т. Магера, «... стильові форми авторського новаторства завжди характеризувалися своєю поступовістю, оскільки на базі домінуючих ознак минулого вони розвивають нові шляхи, що відповідають потребі якісної модифікації літературного дискурсу сучасності. Загалом ідеться про те, що основні прикмети художньої модифікації не виникають на голому місці, а завжди випливають із надбань попереднього етапу літературного процесу» [4, с. 53].

Усе ж факт відмінності Винниченкового натуралізму від класичного варіанта напругу залишається фактом, із яким потрібно рахуватися. Деякі науковці, підкреслюючи цю різницю, небезпідставно вживають щодо творчості В. Винниченка дефініцію «неонатуралізм». Скажімо, автори монографії «Від модерну до авангарду» Т. Свєрбілова, Н. Малютіна та Л. Скорина вважають, що «В. Винниченко орієнтувався на поетику неонатуралізму, апробуючи популярні ідеологеми початку ХХ століття як свідомий засіб для епатажу традиційно вихованого пересічного читача» [5, с. 75]. О. Брайко зазначає, що «... натуралізм став не лише одним із провідних літературних напрямів останньої третини ХІХ ст., а й важливим джерелом формування художньої свідомості початку ХХ ст. Ідеться, зокрема, як про побутування жанрово-стильових структур, у котрих натуралістичні засоби цілком визначають художню своєрідність творів, так і про спроби поєднати усталену традицією поетику зі світоглядно-естетичними пошуками новітньої доби – про феномен неонатуралізму» [6, с. 14–15]. Яскравим представником цього напрямку дослідник називає В. Винниченка.

Вітаїстичний складник творчого методу письменника впливав на створення образів людей, які сміливо кидають виклик невблаганній фатальності людського буття. У цій відмові від зображення фатальної приреченості людських дол і характерів полягає одна з основних відмінностей між доктринами класичного натуралізму та неонатуралізму початку ХХ століття. Винниченкові персонажі живуть винятково для задоволення власних потреб і бажань, керуючись індивідуальними інтересами й відкидаючи загальні моральні норми. «Чесність

з собою, – вважають герої однойменного роману, – це нова мораль. Розумієте? Все старе треба відкинути. Ось тобі життя, дивися, живи і роби свої висновки. Розумієте: власні! Ці висновки, думки доведи до відчуття. Коли доведеш, тоді має виникнути вогонь... А вогонь цей і є воля, яка діє. Чим повніше ви доведете вашу думку до відчуття, тим гарячіший буде вогонь. Вогонь цей спалить всі перешкоди, всякі дрібні старі думки, відчуття. Ось як два роди електрики: самі по собі нічого, а з'єднавши, одержуємо силу» [7, с. 40]. Ця сила дає героям змогу жити сьогоднішнім днем, незважаючи на суспільні заборони й мораль, нікого не жаліючи й нікому не співчуваючи, ставлячи власні інтереси понад усе.

Загалом у творчості В. Винниченка прослідковується еволюція характеротворення його персонажів у напрямі від соціально-психологічних типів до суто психологічних. Цьому сприяла вітаїстична філософська основа Винниченкового неонатуралізму, яка зумовлювала розширення детермінізму людської поведінки, не обмежувала його дією позитивістських чинників «раси» та «спадковості». Представники класичного натуралізму вишукували причини психопатології своїх персонажів у надрах їхніх родинних зв'язків. Модерністи ж нового часу зображали психопатологічні типи як самодостатні в кожному окремому творі, безвідносно до причин виникнення та закріплення на генетичному рівні роду. У Винниченковому неонатуралізмі тема психопатології виникає на синхронному зрізі. Письменника не цікавить, чому в його героя виникли психічні розлади. Головне його завдання – дослідити, як вони (розлади) виявляються на психологічному рівні й на що перетворюються у відокремленому «кадрі» сьогоднішнього дня.

Висновки. Отже, аналіз виявляє еволюцію естетичної свідомості В. Винниченка, яка розвивається від позитивістсько-натуралістичного світобачення й світовідтворення до елементів неонатуралістичної методології мислення. Водночас крізь призму Винниченкової творчості оприявлюється характер генези натуралізму як цілісного, самоцінного й самодостатнього, завершеного в усіх стадіях свого зародження, розквіту та занепаду феномена світового й національного літературного процесу.

Література:

1. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі / Д. Наливайко // Літературознавство : матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців. – К., 1996. – С. 118–130.
2. Винниченко В. На той бік : [повість] / В. Винниченко. – New York : УВАН, 1972. – 133 с.
3. Мовчан Р. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі : [монографія] / Р. Мовчан – К. : ВД Стило, 2008. – 544 с.
4. Магера Т. Мала проза Івана Франка в українській літературі кінця XIX – початку XX століття / Т. Магера // Мандрівець. – 2008. – № 5. – С. 52–57.
5. Свербілова Т. Від модернізму до авангарду : жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини XX століття / Т. Свербілова, Н. Малютіна, Л. Скорина – Черкаси, 2009. – 598 с.
6. Брайко О. Натуралістична поетика і дискурси раннього модернізму : «Рівновага» Володимира Винниченка і «Біля останньої межі» Михайла Арцибашева / О. Брайко // Слово і час. – 2010. – № 7. – С. 14–30.
7. Винниченко В. Чесноть с собой : [повість]; Записки Курносого Мефістофеля : [роман]. / В. Винниченко ; перевод с укр. – М. : Художественная литература, 1991. – 464 с.

Кобзей Н. В. Идейно-эстетическая система натурализма в рецепции и интерпретации Владимира Винниченко

Аннотация. Статья посвящается теоретическому исследованию феномена натурализма в художественном творчестве Владимира Винниченко. Обозначены общие точки соприкосновения классического натурализма с индивидуально-авторским вариантом неонатуралізма Владимира Винниченко.

Ключевые слова: натурализм, неонатуралізм, «философия жизни», «романтика витаизма», эволюция, инстинкт.

Kobzey N. The ideological and aesthetic system of naturalism in Vynnychenko's perception and interpretation

Summary. The article is devoted to the theoretical background of the naturalism's phenomenon in the creation of V. Vynnychenko. The common features of the classical naturalism with the author's variant of the neонатуралізм of V. Vynnychenko are elucidated.

Key words: naturalism, neонатуралізм, "vital philosophy", "vitality romantics", evolution, instinct.

*Ляшов Н. М.,
кандидат філологічних наук, старший викладач
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛАТИНСЬКИХ ВИСЛОВІВ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО ТА МИКОЛИ СИРОТЮКА

Анотація. У статті проаналізовано особливості функціонування латинських висловів в історичній романістиці про козаччину П. Загребельного та М. Сиротюка, визначено спільні й індивідуальні ознаки цих виражальних засобів.

Ключові слова: функціонування, латинські вислови, історичні романи, П. Загребельний, М. Сиротюк.

Постановка проблеми. В історії світової літератури латинська мова мала неоціненний вплив, який зберігається й донині. Функціонування латинських висловів, їх оформлення в текстах, ступінь пристосування до системи тексту завжди цікавили науковців. При цьому варто відмітити, що в наукових дослідженнях більше уваги приділялося стороні процесу освоєння латини в мовознавстві, а в літературознавстві досліджень не так і багато. Хоча латинські вислови активно функціонують у літературному доробку українських письменників і заслуговують на увагу як випадки вживання в художній комунікації.

Латинські вислови в художніх текстах, як прозових, так і поетичних, аналізували як мовознавці: О. Леонтєв, О. Кирилюк, І. Луговська, Л. Крисін та інші – так і літературознавці: Г. Бенькович, І. Борбенчук, Н. Корж, Ф. Луцька, В. Маслюк, Н. Овруцкий, П. Осипов, О. Циганок та інші. Т. Здіховська досліджувала функціонально-стилістичні особливості крилатих виразів у прозових творах У. Самчука й Б. Лепкого. Дослідження І. Борбенчук присвячене латинським сентенціям, які зустрічаються у віршах Г. Катугла. Г. Бенькович зробила культурологічний вимір латинських висловів [1]. Зазначимо, що аналіз досліджень латинських висловів у художніх творах з погляду реалізації їхньої функції засвідчив, що особлива роль належить експлікації цих сегментів твору, які за допомогою низки значень зумовлюють смислове урізноманітнення тексту або процесу, у результаті якого розкривається зміст певної єдності.

Як виявляє вибіркового аналізу спеціальних словників і довідників, присвячених крилатим латинським висловам у літературі, вони в літературних творах зустрічаються дуже часто. Про це говорять дослідження А. Бабкіної, Я. Боровського, А. Венцова, Е. Грудневої [2], С. Лучканіна, В. Шендецова й інших. Науковці наголошують на тому, що використання латинських висловів, таких як прислів'я, приказки, фразеологізми або окремі слова, у тексті твору надають більшій характерній переконливості й більшою мірою їх сприймання не потребує глибоких знань мови джерела, але сприяє загальному підвищенню культурного рівня, кращому усвідомленню того, що *historia est optima magistra vitae* («історія – найкраща вчителька життя»).

До латинських висловів ми зараховуємо переважно крилаті слова й вислови славетних римських письменників і державних діячів, афоризми видатних людей пізнішого часу, які писали латинською мовою; звороти, що використовуються в літературних творах.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування латинських висловів в історичній романістиці про козаччину П. Загребельного та М. Сиротюка й визначити домінуючі спільні та індивідуальні ознаки цих виражальних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Латинські вислови, що з'явилися тисячі років тому, є деякою абстрактною смисловою схемою, яка наповнюється новим конкретним змістом залежно від автора, персонажа, часу, місця й обставин її використання, і тим самим продовжують своє життя, постійно оновлюючись і конкретизуючи свій зміст у межах сучасних історичних літературних творів. Уживання латинських висловів у творах, на нашу думку, є прагненням авторів залучити їх до читача. Уключення латинських висловлювань в сюжети історичних романів посилює їхню інтелектуальну основу. Письменники в текстах цитують латинських авторів, церковні латинські тексти, використовують латинські фрази як епіграфи, вкладають латину в уста своїх героїв. Дуже часто саме через латинські вислови автори виражають важливі концептуальні ідеї своїх творів.

Необхідною умовою дослідження функціональних властивостей латинських висловів у творах того чи іншого письменника є аналіз конкретних художніх текстів. Адже в тексті вони функціонують не самотійно, а як його структурні компоненти. Розглянемо історичні романи П. Загребельного «Я, Богдан» і М. Сиротюка «Великий Благовіст», які пов'язані між собою внутрішньою єдністю. Ці твори поєднує не тільки те, що вони належать до історичної літературної спадщини 80-х рр. ХХ ст. про козаччину, а і їхнє звернення до однакових історичних подій. Роман «Я, Богдан» заглиблює читача у вир 1640–1650 рр., а «Великий Благовіст» у 1764–1768 рр.

Однією з основних причин звернення авторів до латини є те, що в історичний період XVII–XVIII ст. у світському й церковному житті важливе місце посідала середньовічна латина. У цей період викладання всіх предметів у школах Західної Європи велося латинською мовою. Законодавчі, юридичні та дипломатичні акти, наукові праці частіше писалися латинською мовою, ніж народною. Латинську високорозвинену літературну мову використовували вчені й політичні діячі як міжнародну мову. З цього приводу І. Франко в статті «Відгуки грецької і латинської літератур в українському письменстві» зазначав: «В кінці

першої половини XVI ст. починається панування латини... Інтелектуальне життя концентрується у василіанських монастирях і в Київській академії. Латинська мова стає мовою викладання, урядовою мовою» [3, с. 251].

Тож П. Загребельний завжди з високою відповідальністю ставився до слова, утягуючи у вир свого художнього мислення найрізноманітніші шари лексики, інкрустуючи художнє мовлення – чи то в суто «авторському», чи «персональному» варіантах. Прагнення до історичної правди привели П. Загребельного до прочитання літописів, творів середньовічних хроністів та античних авторів. Для нього стало неперевершеним уміння вибирати найголовніше серед суєти повсякденності в літописах Нестора, чіткість латинської фрази в «Галльській війні» Цезаря й раптова витонченість і навіть прикрашеність у Титмара Мерзебургського. Сам письменник зазначає, що це велика школа письма не тільки для нього, а й для всіх [4, с. 430].

Моделюючи художній історичний образ Богдана Хмельницького, П. Загребельний скористався багатьма засобами, один із яких – латина. Латинські вислови, що зустрічаються у творі, здебільшого містяться під текстом переклад (який ми подаємо в круглих дужках відразу після вислову), перевірений за словником-довідником латинської фразеології [5]. У багатьох випадках автор у самому тексті пояснює значення того чи іншого латинського вислову. Їх подано у латинській графіці, але інколи позначено й українською.

В історико-філософському романі автор показав своє бачення особистості гетьмана Богдана Хмельницького й через прийом сповіді розкрив його образ. З історії нам відомо, що Хмельницький був високоосвіченою особистістю. Він як політик у діловому та дипломатичному листуванні користувався латиною. Усе це дало привід автору в тексті твору широко використовувати латинські вислови. Вони більшою мірою пов'язані з важливими філософськими, духовними питаннями, на які в момент сповіді відповідає Богдан. Філософське підґрунтя в момент сповіді настає під час прозріння чи від усвідомлення вчиненого зла або не вчиненого добра. Отож сповіддю як художньою формою в романі П. Загребельний тонко зреагував на переломність, кризовість історичного часу в житті гетьмана Б. Хмельницького.

Використання латинських висловлювань з певною художньою метою автор спрямував поза зв'язком із яким-небудь готовим латинським узірцем. У тексті латинські вислови мають свою внутрішню логіку та доведення. На нашу думку, авторське скерування латинськими висловами в романі «Я, Богдан» приблизно можна розмістити за тематичною класифікацією, що водночас ілюструє функціонування в тексті основних тем: тема особистості в історії; тема духовності; тема відваги й боротьби; тема життя, смерті й безсмертя.

Треба зазначити, що П. Загребельний вправно використовує цей тип сполучень. Змальоване на сторінках роману життя Богдана Хмельницького слугує приводом для філософських розміркувань над проблемою людського існування, що є ознакою високого інтелекту та освіченості гетьмана. Він осмислює себе як особистість, своє призначення та місце у світі й часі, розуміння своєї ідеальної цілісності. Коли Хмельницький ще був писарем, то порівнював себе з канцлером Оссолінським. Вони були одно-

літки: «Хто я тоді був? Простий козак, хоч і ерудований, але на тому й кінець. А Оссолінський уже гримів славою, підкоряючи коли й не землі, то душі й уми. Коли виступав на сеймі, все завмирало. Ille reqit dictis (той, що володарює в мові), – казали про нього прихильні. Animas et pectora mulcet (душі і серця зачаровує), – додавали навіть недруги» [6, с. 16].

Акцентування талановитості, досвідченості, розуму Хмельницького підкреслено такими епізодами: у розмові про фортецю Кодак, яка мала форму шестикутної зірки, «... коронний гетьман поспитав мене: «То як пасує до сеї землі Кодак, пане писарю?» Я відповів йому латиною: «Manu fecit, manu destruo», тобто: зроблене рукою, рукою ж і зруйноване може бути» [6, с. 21]. «Посол виспівував мені всіляку хвалу. І моїй освіченості, і моєму розумові, і моїй латині, і про мої походи на морі, і про запорозьких козаків» [6, с. 73]. «Знов стелилися переді мною безкінечні дороги, тільки кінь під тобою, та бандура в саквах, та дві книжки улюблені – «Арістотелеві врата, або Таємниця таємниць», і «Historia Polonica» Вінцентія Кадлубка» [6, с. 95].

Послідовність аргументів впливає з об'єктивності вживання латинських висловів головним героєм при осмисленні православної віри. «Nostri nosmet poenitet – самі себе караємо, як сказав ще Теренцій. Таж я теж в своїй вірі уродився і в ній же вік свій кінчу» [6, с. 26]. «Як городи деякі непотрібні доми для людей свавільних дозволяють non tam libenter, quam reverenter (не так з охоти, як зі страху), так ваших релігій лютеранських, і кальвіністських, і аріанських, і наливайківських» [6, с. 17]. Коли Римська церква не погоджувалася на повернення духовної влади православним, то «Апостольський престол у цій справі не може мовчати й не діяти (silere aut dissimulare), а повинен всіляко протидіяти (repugnare et contradicere) домаганням схизматів» [6, с. 18]. «Незмірно страждаю, бачачи пана писаря серед тих, які nihil sacrum ducunt (не знають нічого святого) – які і віру, і жон, і вольності в Дніпрі утопили» [6, с. 26]. «Спудеї-езуїтчики здебільша були раховиті й капосні, як коти, ніхто нічого тобі не подарить, не дасть, нічим не допоможе, кожен для себе, кожен так і зирить, як урвати з сього світу тото модо (в будь-який спосіб)» [6, с. 40].

У роздумах про своє оточення – соратників і ворогів, Хмельницький оцінює події та людей. Симпатії чи антипатії до них підсилено латинськими висловами. Негативне ставлення до Оссолінського: «Серед подарунків папі Оссолінський віз нібито справжній привілей римським первосвященникам од Костянтина Великого, славетний diploma donationis (привілей), що ... був украдений з поchtу Лжедмитрія» [6, с. 17]. Богдан не шадив і Виговського: «Хай завжди пам'ятає, де гетьман, а де він сам бути має. Видно, добре пом'яло життя пана Івана, коли він виказує таку abrenun-tiatio (відмова, зречення усіх прав)» [6, с. 217]. Висміює брехливі листи Потоцького, які після розгрому шляхетських військ під Жовтими Водами, зляканий Потоцький, забувши про високу гідність гетьмана коронного, писав Любенському: «По золотім спокою, по вільних часах бурхлива tempestas (незгода) і страшні bellorum fulmina (військові громивиці) настають. Козаки запорозькі post praestitum (наперед змовившись), fidelitas juramentum (зламавши вірність), кілька тижнів тому проти панства його королівської моцці з стотисячною ордою

йдуть і частину війська нашого в полях під Жовтими Водами облягли» [6, с. 224], а потім і до канцлера Оссолінського послав розпачливе писання: «З такою малою горсткою війська протистати поганській силі і хлопському бунтові, нема що й думати. Коли ваша милість не порадиш королеві мудро роздумати над сим – *actum de republica* (кінець державі)» [6, с. 224]. А посла Смяровського гетьман приймав урочисто: «Я вітав посла у дворі своєї хати, так що міг він згодом похвалитися, мовляв, бачився з гетьманом *in solemni forma* (в урочистій обстановці)» [6, с. 334].

Правдивістю деталей використання латини автор показує геніального стратега, здатного організувати величезне військо, вигравати битви, диктувати свою волю переможеним. У своїх роздумах Богдан пророкує: «Згодом, коли вже прогрімить моє ім'я, про мене казатимуть словами Горация: «*Robus in ordius audax et providus*» – в трудних обставинах відважний і передбачливий» [6, с. 97]; «Тиждень цілий щодня, щогодини тривали наші безнастанні штурми, так що шляхта й витримати не могла такого натиску. Дієписець шляхетський гірко мовитиме згодом: «Даремно мудрі шукають пекло *in centro terrae* (в центрі землі). В Україні – там справжнє пекло» [6, с. 422]. Військо Хмельницького було велике та могутнє: «Обступило моє військо Львів *sicsum sicga* (довкола), окрило всі поля і гори» [6, с. 316]. Про битву під Жовтими Водами Хмельницький говорить: «Бачив ти, що сталося на Жовтій Воді. То не просто виграша битва. І не просто кров. Кров'ю шляхетською в *samru desertu* (в дикім полі), як називають вони степи наші, змито кров народу мого, яку пани лили ріками впродовж десятиліть, а то й століть цілих» [6, с. 217].

Латинські вислови скеровані автором в роздумах гетьмана і про те, що не було в нього гідних супротивників: «Я розсилав своїх полковників розбивати ворогів менших, легших, сам стояв, очікуючи собі ворога найтруднішого. Страшно не тоді, коли є ворог, а коли його немає, коли не знаєш, звідки він з'явиться, як ударить, хто він і що. Коли Сципіону після завоювання Карфагена в сенаті мовили: «Тепер Римська республіка в безпеці», він вигукнув: «Навпаки, ми нині в більшій небезпеці, бо не маємо ворога!» *Sine adversario marcet virtus* – без ворога в'яне і гнусніє мужність» [6, с. 292]. І далі: «Військо повинно стримувати того «мізерного козачка», як звано мене було між панством. Але шляхта кинулася втікати, почався, може, найганебніший *exodus* (відступ) в діях їхніх, втікати, ніким не гнані, забувши про своє шляхетство, про сором, про те, в яким стані лишається Річ Посполита» [6, с. 301].

Латинські вислови засвідчені й у характеристиці простих козаків: «Козаки різняться від усіх, бо не мають у собі нічого ні від німецької впертої машини військової, ні від яничарського зарізачтва – це водночас вояки й хлібороби та рибалки, веселі й співучі, добрі промовці й заводяки, добродушні, люблять одяг, але гордують грошима, вередливі щодо товариства і, як казали древні, оді профанум *vulgus* (ненавидять примітивних дурнів)» [6, с. 99]; «Тепер, коли свавільне козацтво здобулося на свого гетьмана звияжнього, коли воно вперше в діях своїх може подати голос і впливати на долю королівства не тільки руйницьки, але й *compositio inter status* (впорядкування становища, наведення ладу)» [6, с. 313]. Козаки були освіченими. Коли Хмельницький зустрів свого хрещеного, якого давно не бачив, і спитав його, де він був весь цей час, на що Тетеря

відповів: «Дивився, як казав колись ще Гораций, *quid velit et possit regum concordia discors* (до чого прагнуть і на що здатні гармонія і роздор у світі)» [6, с. 316].

Сповідь Богдана ґрунтується, з одного боку, на правдивості, щирості, відвертості, а з другого – на каятті в гріхах: «З радістю їхав я до Кракова, бо єдине, чим тепер міг порятуватися від гріха ймовірного, то це далекою дорогою. *Servili genio cogruptus* – піддавшись людській слабості, як мовили отці єзуїти. Раз піддавшись, не хотів більше, тому втікав із Суботова» [6, с. 55].

П. Загребельний висвітлив його складне життя, сповнене злетів, звитяг, трагічних невдач. Сповнений безсилля, постає перед нами Богдан, коли вороги зруйнували хутір Суботів, дружина Ганна після цього померла. «Скам'янілий, стояв я, дивлячись на чорні згарища свого дому, родового гнізда, мов той осиротілий птах, в якого гроза відібрала пташенят і пташину. Зціпив зуби, стримуючи страшні слова, слова в неземнім холоді, од якого замерзає не тільки милосердя, а й сама ненависть. «*Ut quilibet suam cruce[m] baiulet*» – «хай кожен понесе свій хрест». Чому ж мій хрест такий нестерпно тяжкий?» [6, с. 115]. І що тяжче ставало життя, то міцнішим був гетьман у своєму переконанні: «Не кожен може здобути барв од зорі або райдуги, зате кожен може обплювати найсвятіше. Ще древні казали: «*calumniare audaciter aliquid semper*» – «сміливе очорнителство завжди дає наслідки». Я був упертий навіть у своїх заблудах. Упертість ради тих, кого захищав. Хотів передати її і нащадкам. Все можна витримати. Я мав витримати» [6, с. 216].

Наприкінці своєї сповіді приходиться осмислення істини та сенсу людського життя, розуміння свого шляху до безсмертя. Саме ці цінності відтворюють філософський пошук розмірковування про сутність безсмертя: «Чарнецький після моєї смерті вдерся до Іллінської церкви суботівської і розкидав мої кістки. Як то сказано у Вергілія: «*exogiare aliquis nostris et ossis ultor*» – «нехай із кісток наших зродиться прийдешній месник» [6, с. 193]; «Коли істину не завжди можна захистити, то завжди є змога за неї вмерти. Часто я рятувався в словах і в посланнях до можних світу сього, і в гетьманських універсалах, і в мові до людей. Як то казано колись: *aliud in ore, aliud in corde* – що іншого в словах, що іншого в серці. Тепер можу втішитися, бо слово і серце злилися в моєму вмиранні». І далі: «Тільки смерть знає все. Тепер я можу судити про своїх спадкоємців, бачу їх нагими перед судом вічності, жалюгідними і нездарними. Кому передати владу? І як її передавати, коли сам отримав з рук народу цілого? Володарі смертні, але добро суспільства безсмертне, як мовив Тацит в «Анналах»: «*Principes mortales, rem publicam aeternam esse*» [6, с. 509]. Усе це виражено в гідній і болісній, у драматичній і смиренній сповіді славетного гетьмана.

Дещо інакше вжито латинські вислови М. Сиротюком в історичному романі «Великий благовіст», який об'єднав у собі два романи: «На уманських високих кручах» і «Слава переможеним». Але латинські вислови засвідчені в тексті твору «На уманських високих кручах». Зі сторінок роману постає картина суспільного життя другої половини XVIII ст. Виділяючи в ньому тільки один аспект – лінію латинських висловів, ми звернули увагу на те, що у М. Сиротюка крилата латина в мові персонажів пов'язана переважно з епізодами, у яких автор розповідає про навчальний процес у

колегії та навчання колегіантів; про ректора колегії, якого автор описує із сатирою; а також про простих гайдамаків. Латинські вислови, які розглянуто в мові твору, мають подвійну направленість, що визначається смисловим зв'язком як зі своїм першоджерелом, так і з тим текстом, у який вони вплетені як його органічний елемент. Уживає автор латинські вислови мовою оригіналу.

Тож у розглядуваний автором історичний період життя України в усіх навчальних закладах, а вони були переважно при церквах, обов'язково вивчали латинську мову. У творі описане життя колегіантів словами ксьондза, котрий нарікає на те, що вони часто гуляють, а месу нема з ким проводити: «... колегіанти загулюються від смеркання до світання, повертаються до обителі з туманними очима. З великої латинської мудрості одне твердо завчили: *gaudeamus igitur iuvenes dum sumus* (будемо веселитися, доки ми молоді)» [7, с. 26].

Латинськими висловами автор нібито домальовує образи своїх героїв. Негативні почуття викликає ректор базилянської колегії Гераклій Костецький, який часто вживає латину, в основному коли зневажливо ставиться до свого співрозмовника. Наприклад, «*Suum cuique*» (кожному своє), – вставив Костецький» [7, с. 113]; «*Quod licet lovi, non licet bove*» (що дозволено Юпітерові, то не дозволено волів), – бубнів Костецький» [7, с. 113]; «*Panem et circenses*» (хліба і видовиш), – пробубнів зневажливо ректор базилянки» [7, с. 113]; «*O sancta simplicitas*» (о свята простота), – буркнув Костецький» [7, с. 115]; «*Omnia mea mecum porto*» (все моє ношу з собою), – заскрипів стільцем Костецький» [7, с. 148]. Навіть коли відпочиває, теж висловлюється латиною: «*Mens sana in corpore sano*» (здоровий дух у здоровому тілі), – блаженно прошепотів» [7, с. 27].

Латинські вислови, які використовує М. Сиротюк, не відрізняються складністю, а в деяких випадках сам автор дає необхідні пояснення. Наприклад, «*Feci quod potui, faciant meliora potentes*», – бубонить Гераклій Костецький, опустивши погляд у землю. Преподобний отець ректор завжди полюбає вживати латинські слова ніби навмисне, щоб його не розуміли. Аби силкується показати свою вченість. Але дарма. Ми зараз не студіюємо давню мудрість». І далі сам автор пояснює цей латинський вислів словами ксьондза: «Я зробив усе, що міг, – пояснив ксьондз, не підводячи голови, – а хто може краще, хай робить. Так казали римляни» [7, с. 155].

Щоб посилити духовний струмінь простого народу, автор іноді вдається до поєднання декількох латинських висловів. Наприклад, розмову сина лісника Зінька зі своїми товаришами описано так: «Завчили ми в колегіумі всякі мудрі слова великих людей давнини. Повторюємо їх і дивуємося на ту мудрість – «*Ceterum censeo. Carthagem esse delendam*» (Втім, я думаю, що Карфаген має бути зруйнований); «*Homo homini lupus est*» (Людина людині вовк); «*Veni, vidi, vici*» (Прийшов, побачив, переміг). Одним махом висипавши всю латинську мудрість, надбану в колегіумі Костецького». І далі автор словами Зінька перекладає цю латинську мудрість по-своєму: «Важко ці слова завчити. Зате скоро забуваються вони, бо не доходять до серця. Руйнувати чужі міста, бачити в людині звірину, хижака, блискавично перемагати, підкорювати, зневолювати сусідні землі – нема що й пам'ятати» [7, с. 189].

Автором ужито слова із церковних латинських текстів. Наприклад, бенефіція – у католицькій церкві винагорода духовної особи прибутковою посадою [7, с. 24]; капітул – у католицьких духовно-лицарських і чернечих орденах – колегія, керівник осіб ордену [7, с. 25]. Уживання таких слів наближує нас до тієї доби та має пізнавальний характер.

Висновки. Отже, зазначимо, що латинські вислови, фрази, а іноді й цілі речення пов'язані з важливими філософськими, духовними питаннями, на які автори творів відповідають по мірі розгортання подій історичних романів. Функціонування в історичних романах латинських висловів допомагає як П. Загребельному, так і М. Сиротюкові розкрити, на нашу думку, три основні ознаки цих виражальних засобів. По-перше, вони відтворюють особливий історичний колорит тієї епохи, її світогляд, побут, мораль, духовність. По-друге, латинські вислови є іноді й не суттєвим, але водночас виразним засобом характеристики персонажів творів. По-третє, латинські вирази в тексті допомагають зрозуміти певні факти історії. І цим самим автори історичних романів закликають шанувати кращі традиції й надбання минулого на основі «*Vestigia semper adora*» – «Завжди шануй минуле!».

Література:

1. Бенькович Г. Культуротворчий вимір латинських висловів / Г. Бенькович // Наукові записки. – Випуск 104 (2). Серія «Філологічні науки»: у 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 182–186.
2. Венцов А.В. О корпусе русского литературного языка (*paruscoru*) / А.В. Венцов, Е.В. Груднева // *Russian Linguistics*. – 2009. – № 33. – Р. 195–209.
3. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / І. Франко. – К., 1974–1986. – Т. 30. – С. 251.
4. Загребельний П. История живая! (Вместо комментария) / П. Загребельный / Загребельный П. Собрание сочинений: в 5 т. / П. Загребельный; автор. перев. с укр. И. Карабутенко. – М.: Художественная литература, 1987. – Т. 5. – 1987. – 639 с.
5. Латинська фразеологія: [словник-довідник] / авт.-уклад. П.І. Осипов. – К.: Академвидав, 2009. – 344 с.
6. Загребельний П. Я, Богдан (Сповідь у славі): [роман] / П. Загребельний. – К.: Рад. письменник, 1983. – 511 с.
7. Сиротюк М. Великий благовіст: [роман]: у 2 кн. / М. Сиротюк; післямова Д. Міщенко. – К.: Рад. письменник, 1983. – 509 с.

Ляшов Н. Н. Функционирование латинских выражений в исторических романах П. Загребельного и Н. Сиротюка

Аннотация. В статье проанализированы особенности функционирования латинских выражений в исторической романистике о казачестве П. Загребельного и Н. Сиротюка, определены общие и индивидуальные значения этих средств выражения.

Ключевые слова: функционирование, латинские выражения, исторические романы, П. Загребельный, Н. Сиротюк.

Lyashov N. Functioning of Latin sayings in historical novels by P. Zahrebelnyi and M. Syrotiuk

Summary. The paper focuses on functioning of Latin sayings in the discourse of historical novels about Cossack by P. Zahrebelnyi and M. Syrotiuk and reveals common and specific features of these expressive means.

Key words: functioning, latin sayings, historical novels, P. Zahrebelnyi, M. Syrotiuk.

*Мішеніна Т. М.,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

СУГЕСТИВНА ФУНКЦІЯ ЗОБРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ МУЗИКАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ КЛАРНЕТИЗМУ РАННЬОЇ ЛІРИКИ ПАВЛА ТИЧИНИ)

Анотація. У статті розкрито сугестивну функцію зображальних засобів музикальності в українській мові. З'ясовано, що звуковий символізм передбачає закономірний недовільний фонетично мотивований зв'язок між музичним терміном і покладеною в основу номінації сугестивною фоновою звуковою ознакою денотата (мотивом): музичний звук, ритм, акорд, музичний інструмент, мелодія тощо.

Ключові слова: зображальні засоби музикальності, кларнетизм, звуковий образ, музичний термін.

Постановка проблеми. Образна словотворчість – яскраве й завжди індивідуальне мовленнєве явище, сприяє смислому увиразненню мови, є критерієм індивідуалізованості, більшою або меншою мірою передбачає певну новизну, оригінальність художнього твору. Неабияку роль у створенні виразності художнього твору відіграють фонетико-орфоепічні засоби, які, створюючи звукові образи, надають художньому твору естетично-емоційного навантаження.

Головними напрямками досліджень у фоностилістиці є вивчення асоціацій між звучанням і значенням; з'ясування психологічних кореляцій між звучанням і значенням. Превалювання досліджень виразальних фонетико-орфоепічних засобів водночас суттєво обмежує наші уявлення про зображальні засоби музикальності.

Праці дослідників звукозображальності містять чимало цінних спостережень, однак свої повідомлення вони часто ґрунтували на обмеженому фактичному матеріалі, недосконалії методичі дослідження та абсолютизації принципу звуконаслідування, а також принципу побудови синестезійних образів, побудованих на звукових відчуттях.

Звукову будову української мови, вплив звукового ладу на вираження додаткових семантичних компонентів досліджували І. Білодід, М. Горелікова, М. Голянич, Н. Дашенко, І. Кочан, Ю. Маленовський, Л. Мацько, О. Снітко, Н. Сологуб, В. Чабаненко й інші [1; 2; 3; 4; 7].

Звукосимволізм в аспекті національної культури не знайшов належного відображення в наукових розвідках лінгвістів. Залишилися поза увагою зображальні засоби музикальності, які спрямовують на асоціативну рефлексію фонового музичного тла зображувальної дійсності; функціональне навантаження синестезійних образів поетичного тексту загалом, певної стильової течії зокрема. Мелодійність, злагодженість поетичної матерії виконує

також сугестивну функцію – вплив на емоційну сферу людини через звукову синестезію.

Мова ранньої поезії Павла Тичини з позиції звукозображальності як стильової якості кларнетизму об'єктом спеціального дослідження не була.

Мета статті – з'ясувати роль зображальних засобів музикальності у створенні сугестивних звукових образів поетичного мовлення Павла Тичини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою семантики зображальних засобів музикальності є принцип недовільності мовного знаку, а також принципи відображення, детермінізму, цілісності, багатоплановості. Властивість, на основі якої конструюється система звукових образів, є звукозображальність, або фонетична (примарна) умотивованість.

Аналізуючи звукові комплекси й окремі звуки, рефлексовані фоновими знаннями про звукову якість як іманентну для аналізованих об'єктів, ми розмежуємо типи зображальних засобів музикальності за семантичними параметрами звукообразності, а також корелятивно до теорії музики:

1. *Звук музичний* – найменший структурний елемент музичного твору. Використовувані в музичній практиці музичні звуки утворюють музичну систему з характерними ustalеними ознаками висоти, тривалості, гучності, тембру [6, с. 200].

Дзвін асоціюється з яскравим звуком, позначеним сакральністю й вивченістю:

– *звуковий фрагмент: І сміх, і дзвони, й радість тепла. Цвіте веселка дум...* [8, с. 11]; *Гей, дзвін гуде – Іздалеку* [8, с. 12]; *Я був – не Я. Лиш мрія, сон Навколо – дзвонні звуки* [8, с. 10];

– *внутрішній стан: Всі ми серцем дзвоним* [8, с. 15];

– *християнська традиція бачення побудови світу: Пливуть молитви угорі. (Вернися з сміхом-дзвоном!). Спадає лист на вівтарі – (Кучерявим дзвоном...)* [8, с. 18];

– *фітоніми (музика природи): Ми Дзвіночки, Лісові Дзвіночки, Славим день. Ми співаєм, Дзвоном зустрічаєм: День! День* [8, с. 44];

– *орнітоніми (музика природи): Хилить вітер жита понад шляхом (Ой там хмара похмура з півдня). І так сумно, так сумно співає – Тільки перепел б'є десь у дзвін...* [8, с. 21];

– *складник астрономічної архітекτονіки світу: Вітер. Птах – ріка – зелена вика – Ритми соняшника. День біжить, дзвенить-сміється, Перегулюється* [8, с. 27].

2. *Ритм* – темпоральна організація музики; у більш вузькому смислі – послідовність тривалостей звуків, опосередковано до їх висоти (ритмічний малюнок, на відміну від звуковисотного) [6, с. 463].

Акорд (лат. *accordo* – *погоджую*) – самостійне співзвуччя, побудоване за певним принципом відповідно до сутності певної гармонічної системи [6, с. 22].

У художньому мовленні фонові акорди виконують такі функції: 1) основний звуковий фон змальованої дійсності/фрагменту; 2) відтворення звукових консонансів задля передавання емоційного сприйняття описуваного; 3) відтворення акордових дисонансів (альтерації тонів консонантного ядра); 4) додаткових (секундарних) тонів.

Звукова анімація художнього тексту Павла Тичини являє собою ритмічні рухи, які викликають свого роду резонанс – супереживання рухові, що виражається прагненням відтворити його. При цьому ритм сприймається як зміна емоційних напружень і звукових вирішень: періодичність, завершеність, пульсування, аритмічність тощо.

Пульсування насамперед пов'язане з посиленням моторного резонансу, який надходить до ритмічної емоції. Під час пульсування повторність переважає над розподіленістю й оформленням періодів:

– *музична характеристика складників астрономічної картини світу: Ходять-світять зорі, Плинуть хвилі в морі – В ритмах на верхів'я!* [8, с. 15]; *І стежив я, і я веснів: Акордились планети* [8, с. 10] – вісубстантивне дієслово;

– *музична характеристика фітонімів: Вітер. Птах – ріка – зелена вика – Ритми соняшника. День біжить, дзвенить-сміється, Перегулюється* [8, с. 27]; *Ліс мовчав у смутку, в чорному акорді. Заспівали скрипки у моїй душі!* [8, с. 17];

– *внутрішній стан: У танці я, ритмічний рух, В безсмертній – всі планети* [8, с. 10].

3. *Інтервал* – співвідношення двох музичних звуків за їх висотою [8, с. 213].

Художня звукова анімація фонує яскравим за якістю звучанням, причому передбачає як применшений, так і збільшений інтервальний вимір величини; простий (у межах октави) і складний: *Міжпланетні інтервали! Сонце (скрізь цей сон!), Юпітер... А між ними не хорали – Вітер* [8, с. 67]; *Ми як трави, як отави... Так ті ж самі скрізь прокльони! Крають серце не октави – Нони* [8, с. 67].

4. *Гама* (звукоряд) – поступове збільшення або зменшення послідовності всіх ступенів ладу, починаючи з основного тону [6, с. 124].

Художнє відтворення гами становить засіб розвитку музичної гри: *Так тихо... В туман загорнувшись, далекі тополі В душі вигривають мінорную гаму* [8, с. 26]; *Ударте у мідь, обезхмарте! Вірте (не лірте!), ідіть, фанфарами крикніть вночі: дієзи, дієзи в ключі!* [8, с. 61].

5. *Мелодія* – одноголосно виражена музична думка; в одноголосі музика відтворює всю музику [6, с. 335].

У художньому мовленні мелодія становить своєрідне звернення до читача задля здійснення впливу на нього; виразність мелодії пов'язана з певним емоційним тонутом. Текстовий фрагмент передбачає виокремлення таких складників мелодії: звуковисотна лінія, метр, темп, лад, гармонія, тембр, тематизм, динаміка.

Художньо відтворене багатоголосся дає змогу розуміти сутність мелодії в тісному взаємозв'язку складників;

емоційної насиченості як фону; мелодійна лінія передбачає підйоми і спади, що відбивають найтонші нюанси зростань і спадань відповідно до первинних динамічних якостей змін вокального реестру. У поетичному дискурсі спостерігаємо водночас глибину й безпосередність почуття, які перебувають в органічному взаємозв'язку з красою та багатством мелодії ритму, поезії загалом: *Слухаю мелодій / Хмар, озер та вітру* [8, с. 15].

У тісному взаємозв'язку з мелодією перебуває танок, створюючи додатковий ефект темпоритму, гармонійного руху: *Танцюють цвітно цілунять тонно / в туніках білих неначе бал* [8, с. 154]; *Світ в моєму серці, Мрії танок, світанок, Ти той світ, мій друже, Зоряний світанок* [8, с. 15].

6. *Струна* – джерело звуку у струнних інструментах; під час коливання струни створюється основний фон і її частини, що створює обертон [6, с. 526].

У художньому тексті звукові сугестивні асоціації з музичним терміном *струна* різноманітні:

– *музична характеристика фітонімів: Соняшники горять... – сама як струна – Метеликів дуети... – а на лапках мед* – [8, с. 31]; *Гей, над дорогою стоїть верба, Дзвінки дощові струни ловить, Все вітами хитає наче сумно мовить: Журба, журба...* [8, с. 23];

– *музична характеристика астронімів: Отак роки, отак без краю На струнах Вічності перебираю я, одинокая верба* [8, с. 23]; *А в глибині землі і надо мною – струни, струни...* [8, с. 149]; *Казало сонце / дивись на сонце / мільярди в землю / від нього струн* [8, с. 148];

– *музична характеристика гідронімів: Над Києвом – золотий гомін, І голуби, і сонце! Внизу – Дніпро торкає струни...* [8, с. 51];

– *музична характеристика внутрішнього стану: А в мені – (забринів струнний гнів) – Ой, буде ще потопа, і сміху, і вина* [8, с. 69];

– *соціокультурні фонові знання: – Гей, вдарте в струни, кобзарі, / Натхніть серця піснями!* [8, с. 140].

Своєрідною є апеляція до танцювальних ритмів, що посилює конотативний значеннєвий компонент «молодість, краса, натхнення»: *Ритм. Коли йде дві струнких дівчині – це й мак / червоний в косах – / – дець далеко! Молоді планети! / Пливають. Струнчать. Атоми утоми – на світ, / у світ із тьми! Танцюють, куряву збивають... / Сонця / стають у коло. А від них майви / по всесвіту всьому. / Дві дівчині* [8, с. 101].

7. *Музичні інструменти.*

Скрипка – струнний музичний інструмент; найбільш високий за регістром скрипкового сімейства [6, с. 503].

Історія використання скрипки пов'язує з цим музичним інструментом виникнення музичних жанрів – сольної сонети й концерту. Скрипкове сімейство на чолі зі скрипкою становить основу симфонічного класичного складу і струнного квартету. З цієї позиції художня дійсність сугестує високий звуковий фон із широким розгортанням емоційного вектора:

Ліс мовчав у смутку, в чорному акорді. Заспівали скрипки у моїй душі! [8, с. 17]; *Подивилась ясно, – заспівали скрипки! – Обняла востаннє, – у моїй душі* [8, с. 17].

Кларнет (від лат. *clausus* – високий, ясний (звук) – дерев'яний духовий смичковий інструмент; названий за аналогією до тембру високого регістру труби *кларіно* [6, с. 253].

Поетичний дискурс так званого кларнетизму [5, с. 352] спрямовує увагу на музику, яка об'єднує у своїй стихії взаємозв'язку складників довкілля. Можна стверджувати, що панмузичне бачення художньо змалюваної дійсності створює імажійні нариси високого естетичного гатунку, намагаючись передати засобом музичних зображальних засобів рух від конкретно-чуттєвої до морально-етичної, духовної природи, розгортаючи перспективу оновлення людини: *Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, – Лиш Сонячні кларнети* [8, с. 10].

Зауважимо, що високий рівень естетизму у змалюванні вимірюється майстерним переосмисленням народних символів (у наведеному фрагменті – сонця).

Флейта – духовий інструмент, який має високі звукові й технічні можливості, характеризується відносною легкістю звуковіднаення [6, с. 577].

Засобом стильового відтворення музичної анімації є намагання через найтонші психологічні рефлексії відтворити ледь уловимі відчуття, виниклі під час споглядання природи: *Коливалося флейтами Там, де сонце зайшло. Навитиньках Підійшов вечір* [8, с. 32].

Віолончель – смичковий інструмент скрипкового сімейства басотенорового регістру [6, с. 109].

Фоновість у сприйнятті синтетичних художніх образів спрямовує на басові, тенорові та скрипінні ключі: *Тьми-тем тіл, часток неспяних / спіралять вниз, убік, у стелі... / Огні! огні! / І плачуть, і співають промені у даліні, / немов віолончелі* [8, с. 169].

Арфа – тип багатострунного щипкового інструмента [6, с. 43].

Синтетичне мислення уможливує побудову складного художнього образу, який охоплює ціннісний, образний компоненти; його структуру доповнює інформація про внутрішній світ, метафоричні знання, асоціації, символи, конотації тощо: *Вітри лежать, вітри на арфу грають* [8, с. 25]; *Тополі арфи гнуть* [8, с. 11].

Бандура – український багатострунний (від 7 до 40) щипковий інструмент; застосовуються в капелах бандуристів, а також оркестрах та ансамблях народних інструментів [6, с. 53].

Під час гри на бандурі традиційно співали кобзарі (українські народні мандрівні співаки-музиканти) історичних пісень, балад і дум, у яких прославляли звитягу й мужність українського народу, козаків, історичних діячів та героїв. У художньому дискурсі переважають історичні фонові знання, заклик до боротьби за збереження автентичності й поступу народу: *В моїм серці і бурі, і грози, Й рокотання – ридання бандур...* [8, с. 21]; *Наші браття мовчать... Чи забули ви сміх, чи забули ви глум / Під плачі наші журні, журні, бандурні?* [8, с. 127].

Художній синкретичний образ, маючи історичне асоціативне підґрунтя, містить узагальнене поняття про світ, акумулює знання про певний фрагмент дійсності; пов'язаний із вербальним кодом; формується й перебуває у свідомості людини; пов'язаний із національною ментальністю, є комплексом культурно детермінованих уявлень про предмет, має відбиток тієї культурної системи, у межах якої сформувався;

Орган (від лат. organum – знаряддя) – клавішно-духовий інструмент, який складається із труб (лабільних і язикових), повітрянагнітального механізму й апарату

управління. Застосовуваним є органний пункт, який дає змогу витримувати в басу звук, на фоні якого, почасти не корелюючись, вільно рухаються інші голоси [6, с. 399].

Оскільки орган використовується під час камерних концертів, художній кларнетизм асоціюється з музичним кваліфікатором органного (духовного) суголосся у природі: *Ромашка? – здрастуй! І вона тихо: здрастуй. І згучить земля / Як орган* [8, с. 31].

Рояль – один із різновидів фортеп'яно, який відрізняється розмірами й об'ємом клавіатури: діапазон рояля – салонні й концертні 7,25 октав [6, с. 472]. *Я прокинувся. Вітер розчинив вікно. Зеленіло й добрішало небо. А над усім містом величезний рояль грав...* [8, с. 99].

Бубон – ударний інструмент; односторонній мембранофон [6, с. 84].

Поступальність звукового супроводу створює неповторний ритм із брязкальним ефектом, посиленою дзвінкістю; ідеться також про імітацію танку, оскільки бубон традиційно використовується для супроводу сольного та хорового співу: *Там фонтанами / бубнами – там-тамами / Там фон / танами / бубнами – тамтамами* [8, с. 152].

Ліра – давньогрецький струнний щипковий інструмент [6, с. 305].

Традиційно грою на лірі супроводжувалось виконання довірливої епічної, а також ліричної поезії, тому художнє мовлення апелює насамперед до опоетизованого сприйняття дійсності.

Фанфара – мідний духовий сигнальний інструмент. Має традиційний звукоряд. Застосовується на урочистих церемоніях. Вибудовується зазвичай по звуках мажорного тризвуччя [6, с. 570].

Синтетична лірика кларнетизму з позиції морфологічного вираження фонового звукоряду презентує також відсубстантивні дієслова, що створює ефект сугестії високості, прозорості світлих устремлень: *Ударте у мідь, обезхмарте! Вірте (не лірте!), ідіть, фанфарами крикніть вночі: дієзи, дієзи в ключі!* [8, с. 61].

8. *Пісня*. Привертає увагу музична орнаментика художніх образів, яка полягає в посиленні експресії основної мелодії, демонстрації віртуозних можливостей виконавця:

– *людина: Я стежу за хмарками, / Ловлю їх світлий сум. / Ах, серце ж те все в пісню / Чудову перелле!* [8, с. 130]; *Цвітуть в піснях україночки, / Дзвіночки срібляні. / Душею чорнобривочки / Струнчасто-осяїні!* [8, с. 139]; *Гей, вдарте в струни, кобзарі, / Натхніть серця піснями!* [8, с. 140]; *Мені все сниться: сонце, співи, / і Ви, і день весняний, – і от я з Вами вже знайома, / поетей мій коханий* [8, с. 74];

– *спільнота: Вітай же нас ти з сонцем, голубами, Я дужий народ! – з сонцем, голубами. Вітай нас рідними піснями! Я – молодий! Молодий!* [8, с. 55];

– *фітоніми: Колісково, колоски!* : *удень* [8, с. 32] – естетичний ефект досягається засобом використання відсубстантивного прислівника способу дії (коліскова пісня); оксюморонне слововживання актуалізує семантичний компонент «заспокійливість», «елегічність», «тиша»;

– *орнітоніми: Іще пташки в дзвінках піснях блакитний день купають* [8, с. 25];

– *просторові поняття: Співає стежка На город. Гарбуз під парасольками Про сонце думає* [8, с. 30];

– природа: *І слухає мій сум природа. Люба. Щира. Крізь плач, крізь сміх. Вона сама – царівна мила – Не раз свій смуток хоронила В самій собі, в піснях своїх* [8, с. 23];

– складник внутрішнього світу – конструктивна / деструктивна емоція: *Припливеш, приплинеш – Сум росте, мов колос: З піснею про сонце! – Сумно, сам я, світлий сон... [8, с. 20]; Сум серце тисне: – сонце! пісне! – В душі я славлю – вас я славлю! – В душі я славлю світлий парус, бо в мене в серці сум* [8, с. 11].

Уживання художніх означень надає можливість розширити структурно-семантичний діапазон оксиморонних поєднань, які за своєю природою є суперечливими в тому сенсі, що одному об'єктові приписуються властивості «бути *a*» й «бути *не-а*». Буквальний смисл містить загадку, а метафоричний – її розв'язання. При цьому поняття напруження й суперечності орієнтовані на формальний бік загадки, на те, що можна назвати семантичним викликом. Інтерес становить нове узгодження, нове поняття, що виникає у відповідь на такий семантичний виклик.

Оксиморонне вирішення в художньому мовленні здатне розвиватися в ліричний сюжет, виконуючи роль структурно-композиційної основи твору, становлячи в такому випадку стилетвірний чинник: *Пишу до Вас, бо так хотіла. Скажіть мені: кому потрібні рахітичні оті сонети та пісні?* [8, с. 75].

9. *Музика* – мистецтво інтонації, художнє відображення дійсності у звучанні [6, с. 359].

У художньому дискурсі музика спрямована на музичну стихію, створення синтетичних образів задля втілення особливої образної думки, яка асоціює стани та процеси реальності, внутрішніх переживань із слуховими рефлексуваннями.

Автономність музичного образу у кларнетичному поетичному письмі Павла Тичини виявляється насамперед у кореляції із соціокультурною дійсністю; одночасно відтворенні конкретності відчуття й узагальненості думки:

– *християнська традиція: Бог заспіває. Падають / Зерна / Кришталеві музики. / З глибин Вічності падають зерна / В душу. / І там, у храмі душі, / Над яким у недосяжній високості в'ються голуби-молитви* [8, с. 52];

– *язичницька традиція (мікро– і макрокосм, ідея їх всеедності): Ах, небу голубому, / Ах, золотим вітрам – / Повірте, люди, – сонцю / І музиці його!* [8, с. 133];

– *синкретичне поняття: І бог послав зозулю. – на віку пий музику / муку / випадковий цього віку потопельнику – Сумно. / Зелена неділя* [8, с. 45].

Сугестивний вплив музики в художньому мовленні відтворює співвідношення тимчасової природи музичного мистецтва й художньо-сислової єдності: *Люблю / астрономію / музику / і жінку. / Астрономія воздвигає, / музика оп'яняє, / жінка дивує – / у голосі, у погляді, навіть у посмішці – / жінка завжди рождає* [8, с. 179].

Гармонія Всесвіту поетом розуміється крізь призму «музики сфер», гармонію їх музичного буття: *Прокинувся я – і я вже Ти: Наді мною, піді мною / Горять світи, біжать світи Музичною рікою* [8, с. 10].

10. *Оркестр* – великий колектив музикантів, які грають на різних інструментах і сумісно виконують музичні твори [6, с. 401].

Спостерігаємо в ранній поетичній творчості Павла Тичини проектування поняття оркестрової музики на

всесвітню архітектуру. За нашим спостереженням, розуміння сумісності виконання на музичних інструментах передбачає в межах кларнетизму ранньої поезії Павла Тичини співбуття різних субстанцій Всесвіту. Художньою підтекстовою деталлю є те, що традиційно розміщення музикантів у симфонічному оркестрі передбачає в перших рядах *1-ї та 2-ї скрипки, віолончелі, альти, арфи, кларнети й флейти*. У такий спосіб кларнетизм як стильова якість синтетичної лірики раннього Павла Тичини має фоновим музичний супровід як на рівні безпосереднього чуттєвого сприйняття, так і на рівні рефлексування образних зображальних засобів на позначення музикальності: *В космічному оркестрі. Благословенні: / матерія і просторинь, число і міра! / Благословенні кольори, і тембри, і огонь, / огонь, тональність всього світу, / огонь і рух, огонь і рух* [8, с. 168]; *В космічному оркестрі. Дух, що пройняв еси все, / хто ти єсть? / Чи звать тебе спокоєм? Вітром? / сліпою силою машин? Чи слухом атомів, і грою порошин?* [8, с. 168]; *В космічному оркестрі. Мільйони сонцевих систем / вібрують, рвуть і гоготять! / Комети ржуть і баско мчаться, / і океани над океанами шумлять* [8, с. 168].

Висновки. Аналіз синтетичної поезії Павла Тичини з позиції кларнетизму як стильової якості його творчого методу дав змогу констатувати звуковий символізм, коли має місце закономірний недовільний фонетично мотивований зв'язок між музичним терміном і покладеною в основу номінації сугестивною фоновою звуковою ознакою денотата (мотивом): музичний звук, ритм, акорд, музичний інструмент, мелодія тощо. Новаторство поезій Павла Тичини полягає у відображенні у слові закономірного фоново зумовленого фонетично вмотивованого зв'язку між музичним терміном і покладеною в основу номінації акустичною ознакою денотата (ідіофони, різні види руху, процеси, явища природи, фізіологічні та емоційні стани людини). Звукозображальні засоби музикальності в поетичній творчості Павла Тичини ритмізують текстову тканину, естетизують подану фонематерію, спрямовуючи читача на розуміння архітектоніки світу в діалектичному зв'язку з усіма об'єктами.

На подальший розгляд звукові комплекси, які засвідчують рівні співвідношення між звуковиражальними й звукозображальними засобами художнього відтворення дійсності.

Література:

1. Бандура О.М. Теорія літератури / О.М. Бандура. – К. : Рад. шк., 1969. – 286 с.
2. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст / М.І. Голянич. – Коломия : Вік, 1977. – 180 с.
3. Гореликова М.І. Лингвистический анализ художественного текста / М.І. Гореликова, Д.И. Магомедова. – М. : Русский язык, 1983. – 124 с.
4. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1994. – 168 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Музыкальный энциклопедический словарь / гл. ред. Г.В. Келдыш. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.: ил.
7. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 582 с.
8. Тичина П.Г. Десь на дні мого серця : Поезії / П.Г. Тичина ; упоряд. Д.А. Головка. – К. : Рад. письменник, 1991. – 221 с.

Мишенина Т. М. Сугестивная функция изобразительных средств музыкальности в украинском языке (на примере кларнетизма ранней лирики Павла Тычины)

Аннотация. В статье раскрыта сугестивная функция изобразительных средств музыкальности в украинском языке. Исследовано, что звуковой символизм предусматривает закономерные не непосредственную фонетическую мотивированную связь между музыкальным термином и заложенным в основу номинации сугестивным звуковым признаком денотата (мотивом): музыкальный звук, ритм, аккорд, музыкальный инструмент, мелодия и т. п.

Ключевые слова: изобразительные средства музыкальности, кларнетизм, звуковой образ, музыкальный термин.

Mishenina T. Suggest feature pictorial means of musicality in the ukrainian language (for example, klarnetism early lyrics Pavlo Tychyna)

Summary. The article reveals suggest feature pictorial means of musicality in the Ukrainian language. Investigated that provides a natural sound symbolism is not a direct link between the phonetic motivated musical term and laid the basis for the nomination suggest audible indication denotation (motive): musical sound, rhythm, chords, musical instrument, melody, etc.

Key words: graphic arts musicality, klarnetism, sound image, musical term.

Пономаренко Л. Г.,
кандидат філологічних наук, доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри видавничої справи, редагування та української філології
Інституту журналістики і масової комунікації
Класичного приватного університету

«МАТИ РАЦІЮ» ЧИ «БУТИ ПРАВИМ»: АВТОРИТЕТНЕ СЛОВО ПРО КУЛЬТУРУ МОВИ ЛІНГВІСТИЧНИХ СЛОВНИКІВ

Анотація. У статті аналізуються стійкі вислови «мати рацію» та «ваша/твоя правда» як українські відповідники росіянізму «бути правим», що утворився в процесі інтерференції української мови до російської та є семантичною калькою. У результаті порівняльного аналізу лінгвістичних словників української мови встановлена відсутність семантичного зв'язку в українській мові між цими висловами.

Ключові слова: культура мови, лінгвістичні словники, стійкий вислів, інтерференція, семантичні кальки.

Постановка проблеми. Питання культури мови в XXI ст. не лише не втрачають своєї актуальності, а й набувають її з огляду на такі ознаки сучасного суспільства, як висока технологічність і неймовірна швидкість. Значний шматок свого життя пересічний українець проводить у мережі Інтернет, спілкуючись у соціальних мережах, чатах, на форумах тощо. Хоч таке спілкування й відбувається в письмовій формі, проте не вимагає від співрозмовника високої культури мови, оскільки передбачає значну швидкість (тож ніколи мізкувати над тим, як сказати, головне – що сказати), а, відповідно, й подання основного, що також виключає психологічний контакт, оскільки співрозмовника не бачиш, а у «вічі комп'ютеру» дивитися не соромно. А щоб писати швидко та ще й грамотно, потрібно добре володіти мовою, що передбачає наявність знань і вміння їх застосовувати на практиці, а також елементарну уважність, щоб не вкратилися такі банальні помилки, як одруківки.

Попри те, що з культури мови є значна кількість довідкової літератури, й до сьогодні серед українців часто розпалюються суперечки, зокрема в безмежних просторах світової мережі. Одна з таких дискусій і стала поштовхом до сьогоднішнього дослідження в жанрі наукової статті. А питання, над яким мізкували українськомовні й не дуже мовці, на перший погляд здається не таким вже й складним: який правильний відповідник до російського вислову *ты прав – бути правим чи мати рацію?* Той факт, що це питання постало й жваво обговорювалося, свідчить про те, що є небагато мовці, яким зовсім не однаково не лише, *що* говорити, а і *як правильно* говорити.

З метою з'ясування цього питання звернімося спочатку до компетентних джерел з культури мови. Як стверджують мовознавці-сучасники, зокрема Олександр Пономарів [1, с. 148–149] та Іван Вихованець [2, с. 77–79], *бути правим* – це калькований вислів із російської мови, який є не природним, а нав'язаним українській мові. У значенні «*мати слушну думку*» найближчі його відповідники в українській мові – *мати рацію* та *ваша (твоя) правда*.

З таким станом справ частина учасників згаданої віртуальної дискусії не погоджуються [3]. Найперше їх не влаштовує той факт, що вислів *мати рацію* – це найкращий відповідник до русизму *бути правим*, оскільки ключове слово у фразеологізмі-відповіднику – *рація* – запозичене. Загалом думки незгідливих мовців зводяться до трьох таких тез:

- 1) не варто замінювати слов'янське слово латинським;
- 2) слово *рація* має омонім із значенням *радіостанція*;
- 3) з цих двох висловів автоматично обраний той, що далі від російської мови, але він у цьому випадку не найкращий.

Мета статті – обґрунтувати доречність вживання висловів *мати рацію* та *ваша (твоя) правда* як найкращих українських відповідників до російського вислову *ты прав*.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- 1) з'ясувати значення іменника *рація*;
- 2) визначити значення та можливі синоніми прикметника *правий*;
- 3) зробити висновок, який із цих іменників має близьке значення до значення відповідного фразеологізму;
- 5) знайти джерела, які містять фразеологізми *мати рацію* чи *бути правим*;
- 6) підсумувати, який із двох фразеологізмів – *мати рацію* чи *бути правим* – більше відповідає нормам сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаймо дослідницький пошук із значення слів. Звичайно, як тут не взятися за «Словарь української мови» Бориса Грінченка?

Латинське запозичення *рація* в «Словарі української мови» Бориса Грінченка подане з такими значеннями:

1) основа, причина, привід, до прикладу: «*Чи не мавно цей чоловік рації?*», «*І чи не мала ж вона рації написати до його після щирої розмови з ним?*»;

2) вітальне слово, поздоровлення, до прикладу: «*Посли к латину приступились, три рази низько поклонились, а старший рацію сказав*» [4, с. 8].

До вислову *мати рацію*, що має значення «*мати слушну думку*» ближчим є перше значення іменника *рація*. До речі, про рацію як радіостанцію за часів Бориса Грінченка ще ніхто нічого не знав, а для нас з вами – це вже майже архаїзм. Ось такий яскравий доказ швидкоплинності часу й тимчасовості певних лінгвістичних статусів, зокрема, як у нашому випадку, нової та застарілої лексики.

Звернімося також до аналізу прикметника *правий* у цьому ж «Словарі української мови» Бориса Грінченка.

Одразу зазначимо, що в цьому слові можливі два наголоси, від яких залежить його семантика. Так, зазначений словник подає такі значення лексеми **правий** (з наголосом на першому складі):

1) справедливий, праведний, безгрішний, до прикладу: «**Боже правий!**», «**Ні правого** Господь не відтихає і грішному руки він не протягне»;

2) невинний (прикладів для ілюстрації значення не подано) [5, с. 399].

Водночас прикметник **правий** (з наголосом на другому складі) має лише одне значення – рівний і прямий, перпендикулярний, до прикладу: «**Рубайся, деревце, криве і праве**», «**Правили робить стежки його** (Євангелія від Луки)», «**Як права солома, то добре топоти, а як стара та перебита, так погано горить**», «**Ой не ступай, мила, правою ногою**» [5, с. 399].

Тож у «Словарі української мови» Бориса Грінченка найближчим до російського фразеологізму **быть правым** є перше значення іменника **рація**.

Для подальшого порівняння звертаємося до «Словника іншомовних слів» (2000). Іменник **рація** тут поданий лише як скорочення від **радіостанції**, проте детально проаналізовано прикметник **раціональний**, що нас загалом влаштовує.

Тож **раціональний** (в основі латинізм *rationalis* – розумний) має такі значення:

1) що стосується раціоналізму, одне з визначень якого – розсудливе ставлення до дійсності;

2) обґрунтований, доцільний [6, с. 482].

Отже, перше значення **раціональний** опосередковано, а друге безпосередньо пов'язане із значенням фразеологізму **мати рацію**.

З метою виявлення інших можливих значень аналізованих нами слів звертаємося також до «Словника синонімів української мови» (2001).

Прикметник **правий** має синоніми у таких значеннях:

1) як **невинний**, тобто який не має за собою вини й ні в чому не провинився. Синоніми: *безвинний, безневинний, невинуватий, не винуватий, неповинний*.

Наприклад: «**Хто там правий, а хто винуватий, – Господь його розбере**» (Панас Мирний).

Крім того, прикметник **правий** вживається в складі фразеологізму **правий і винуватий** у значенні «усі без винятку», до прикладу: «– **Кюля лукава: кладе правого й виноватого [винуватого]**» (П. Куліш) [7, с. 957];

2) як **правильний** у таких двох значеннях:

а) той, що відповідає справжньому стану речей, не розходиться з правдою.

Синоніми: *істинний, справедливий, правий, правдивий, рідше – певний*.

Наприклад: «**За правду, браття, єднаймося щиро, Єдиний маєм правий шлях**» (Леся Українка);

б) який задовольняє правила пропорції та симетрії, щоправда, зі стилістичною позначкою *заст.*

Синоніми: *пропорційний, строгий, регулярний*.

Наприклад: «**Праві (тобто правильні – Л. П.) очертання мали артистичну тонкість**» (Олена Пчілка) [8, с. 380];

3) як **справедливий** у таких двох значеннях:

а) який ґрунтується на правді чи/та має обґрунтовані підстави.

Синоніми: *законний, слушний, праведний, правдивий*.

Наприклад: «**Злічим, брати... борців за волю, що сей рік в бою правім полягли**» (І. Франко);

б) який характеризується справедливістю.

Синоніми: *правдивий, праведний; правосудний; непогрішлий, непогрішний, безгрішний* [8, с. 668].

Звернімося також до прикметника **правий**, значення якого в «Словнику української мови» означено як «розташований на тому боці тіла, що протилежний лівому» [9].

Наприклад: «**На правій руці у мене аж три срібних персні було**» (Панас Мирний).

Крім того, є омограф **правий**, який має значення *прямий*, тобто рівно витягнутий у якомусь напрямку, без вигинів, закрутів. Щоправда, також зі стилістичними позначками – *заст.* (застаріле) і *діал.* (діалектне).

Синоніми: *рівний, простий* (розм.).

Наприклад: «**Рубайся, дерево, криве і праве**» (М. Номис) [8, с. 502].

На основі проаналізованого матеріалу зі «Словника синонімів української мови» підсумовуємо, що названий словник у жодному зі значень не згадує про те, що прикметник **правий** (до речі, з будь-яким наголосом) має хоч якийсь стосунок до значення вислову **мати рацію**.

З огляду на те, що вислів **мати рацію** є фразеологізмом, то для повноти нашого аналізу розглянемо його значення у відповідних фразеологічних словниках, зокрема часів Незалежності України. Так, у давнішому двотомному «Фразеологічному словнику української мови» (1993) вислів **мати рацію** поданий так:

1) бути правим; правильно, слушно думати, говорити, діяти [10, с. 474].

Звернімо увагу, що у більш пізньому одностомному «Словнику фразеологізмів української мови», що з'явився за 10 років, першу частину значення – **бути правим** – усунуто. Тож у «Словнику фразеологізмів української мови» (2003) словникова стаття до фразеологізму **мати рацію** набула такого вигляду:

1) правильно, слушно, вважати, думати, говорити:

Наприклад: «– **Шевченко має рацію**, – сказав Гулак. – **Найбільше зло – кріпаччина, і бити треба в неї**» (Василь Шевчук). «**У суперечці народжується істина. – Знов ти маєш рацію**, – згодився Васюта» (Ю. Шовкопляс);

2) виявлятися слушним, правильним; бути обґрунтованим, переконливим (про думку, слова тощо).

Наприклад: «**Ваша догадка має рацію**, і я раджу вам піти шляхом, відзначеним мною на карті» (Н. Рибак).

Можливий варіант до фразеологізму **мати рацію** – **мати цілковиту рацію**.

Наприклад: «**Цілковський має цілковиту рацію**, коли висловив думку про майбутнє підкорення людиною навколосонячного простору» (Із журналу) [11, с. 376].

При цьому ні «Фразеологічний словник української мови», ні «Словник фразеологізмів української мови» не містять стійкого вислову **бути правим** (хоча б із якимсь наголосом).

Отже, усі ці тривалі спостереження підводять нас до висновку, що фразеологізм **мати рацію** вживається у значенні «мати слушну, доречну думку» та є найближчим відповідником російського фразеологізму **быть правым**. А зараз спробуємо спростувати так звані аргументи незгідливих мовців.

По-перше, хоч ключове слово *рація* іншомовного походження, проте воно досить давно увійшло в українську мову (доказом чого є наведена словникова стаття із «Словаря української мови» Бориса Грінченка). Крім того, на сьогодні це слово має значне словотвірне гніздо (сукупність слів одного кореня): *рація, раціональний, раціоналізатор, раціоналізаторський*. Така «мовне оточення родичами одного кореня» свідчить також про те, що слово давно й добре прижилося в нашій рідній мові.

По-друге, новотвір радянської доби – ра(діостан)ція (скорочення якої є омонімом, зокрема його різновидом – омографом – до «латинської» *рації*) – набагато пізнішого походження й не має жодного стосунку до нашої *рації* та, відповідно, не повинен «затмарювати» собою *рації* як *слушної, доречної думки*.

По-третє, на основі дослідження вважаємо, що думки частини незгідливих читачів щодо «автоматичного вибору» фразеологізму *мати рацію* з огляду на те, що він далі від російської мови, не мають жодних підстав: такий вибір обгрунтований. Тож радимо сміливо вживати в наших як усному мовленні, так і на письмі фразеологізм *мати рацію*.

Проте, як було зазначено одразу, вислів *мати рацію* – не єдиний відповідник російського фразеологізму *быть правым*. Повноцінним синонімом до фразеологізму *мати рацію* обидва науковці (О. Пономарів та І. Вихованець) називають також вислів *ваша (твоя правда)*, з чим ми погоджуємося. Єдине наше уточнення з приводу семантико-стилістичного відтінку: *мати рацію* частіше функціонує в офіційному вжитку, а *ваша (твоя) правда* – в розмовному мовленні. Цікаво, що відомий у сучасному бізнесовому колі російськомовний вислів «Клиент всегда прав» має чудовий відповідник «*Ваша правда, клієнте!*» (до речі, уже є чудовим заголовком до статті [12]). Крім того, як синоніми пропоную також уживати такі вислови: *ваша думка слушна/доречна*.

Наводжу також власноруч складені речення з фразеологізмами *мати рацію* та *ваша (твоя) правда* з метою ілюстрації вживання цих висловів в офіційному мовленні: «*Наш керівник, як завжди, має рацію: потрібно прислухатися до клієнта*». «*Сперечатися не було рації: мій співрозмовник був затаємним прихильником здорового способу життя*». «*Ви з дитинства розмовляєте українською? – Ваша правда, увібрав її ще з материнським молоком*». «*Уважаю, що рішення нашого керівництва відзначити премією провідного менеджера Іваненка є слушним і на часі*». «*Пане інженере, маю визнати, що Ваша пропозиція щодо умов дотримання температурного режиму на нашому підприємстві є цілком доречною*».

Порівнявши частотність уживання вислову-росіянізму «бути правим» із його нормативним відповідником «мати рацію» в сучасних Інтернет-ЗМІ, варто відзначити позитивну тенденцію: «мати рацію» таки вживається частіше, ніж його відповідник-росіянізм. Звернімося до прикладів уживання фразеологізму «мати рацію» в поважному Інтернет-виданні Gazeta.dt.ua: «*Мають рацію ті критики, які кажуть, що після відходу в інший світ Всеволода Нестайка українська дитяча література «осиротіла»*» (gazeta.dt.ua., 26.09.2014), «*Українська криза довела, що Збігнев Бжезінський має рацію, зазначивши, що лише повний контроль над Україною дасть можливість Путіну відновити*

Російську імперію і в такий спосіб протистояти економічній і політичній силі Євросоюзу на всьому Євразійському просторі» (gazeta.dt.ua., 19.09.2014), «*Василь Григорович як філософ, звичайно, має рацію: забагато знань не буває. А якщо подивитися на ситуацію з приземлених позицій? Бюджет оплачує підготовку фахівця (щоправда, на «виході» не завжди виходить фахівець), і при цьому економіці він не потрібен»*» (gazeta.dt.ua., 25.04.2014).

Варто зазначити, що все ж таки в Інтернет-ЗМІ трапляється росіянізм «бути правим», і навіть у заголовках, як-от: «Юрій Шевель: «Мілевський був правий, коли говорив про Блохіна»» (<http://1927.kiev.ua>, 23.04.2014), «ЗМІ: Рибак був правий, не повіривши в справжність підписів опозиції?» (<http://www.ukrinform.ua>, 31.01.2013), у тексті «Якщо справа доходить до суті відносин між Росія-Україна-Польща-Європа, звичайно, Сікорський був правим...», – зауважив колишній прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск (<http://expres.ua>, 28.11.2014). Наведені приклади із сучасних Інтернет-ЗМІ доводять актуальність нашого дослідження й потребу в ньому, зокрема, для журналістів, блогерів, редакторів тощо.

Тож вислів *бути правим* в українській мові – це так званий суржикізм, що утворився в результаті процесу фонетичної адаптації російського вислову в українській мові. За словами І. Фаріон, основним механізмом запуску суржикізмів на простори української мови та в підсвідомість пересічного мовця є інтерференція, тобто негативний вплив однієї мови на іншу в умовах нерівноправної двомовності. Інтерференція в лексичному складі мови породжує семантичні кальки, тобто перенесення чужомовного значення в українську фонетичну оболонку [13, с. 136–137]. Як підкреслює І. Фаріон, кожна мова – це окрема національна й інтелектуально-естетична картина світу, і щоб вона була і здійснювалася, мусить працювати така критична маса лексики, що відрізнятиме її від усіх інших [13, с. 136].

Висновки. Отже, як би ми не називали вислови, на кшталт *бути правим*, – суржикізм, русизм, росіянізм, семантична калька, проте сутність таких слів і висловів одна й та сама: це свідчення низького рівня культури мовлення мовця. На нашу думку, такі вислови можна назвати ще недоперекладами: уже й не російський, але ще й не український, тобто десь застряг посередині. Звісно, варто було б пошукати в українській мові відповідників, а не «притягати за вуха» цей російський вислів до особливостей української мови.

Як ми пересвідчилися під час порівняльного аналізу висловів *бути правим*, *мати рацію* та *ваша правда*, жоден зі словників – «Словарь української мови» Бориса Грінченка, «Словник іншомовних слів» (2000), «Словник синонімів української мови», «Словник фразеологізмів української мови» (2003) та «Фразеологічний словник української мови» (1993) – не вказує на спільність значення фразеологізму-росіянізму із двома його нормативними відповідниками в українській мові. І, попри іншомовне походження другої частини вислову *мати рацію*, саме він є найбільш уживаним відповідником до російського *быть правым* в українській мові, зокрема в офіційному мовленні.

Перспективи подальшого дослідження цієї теми вбачаємо в проведенні порівняльного аналізу інших семан-

тичних кальок, що утворилися в українській мові внаслідок інтерференції, як-от: *мати відношення* (український відповідник – *мати стосунк*), займатися торгівлею (український відповідник – *торгувати*), заключати договір (український відповідник – *укладати угоду*) тощо.

Література:

1. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради : [навч. посіб.] / О. Пономарів. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
2. Вихованець І. Розмовляймо українською / І. Вихованець. – К. : Пульсари, 2012. – 160 с.
3. Бути правим, мати рацію, мати слушність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-etymology.livejournal.com/273905.html>.
4. Словарь української мови : у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1909. – Т. IV : Р–Я. – 1909. – 563 с.
5. Словарь української мови : у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1909. – Т. III : О–П. – 1909. – 506 с.
6. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
7. Словник синонімів української мови : у 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1. – 2001. – 1040 с.
8. Словник синонімів української мови : у 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 2. – 2001. – 960 с.
9. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sum.in.ua/s/pravyj.
10. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993 – 984 с.
11. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2003 – 1104 с.
12. Ваша правда, клієнте! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : fp.com.ua/articles/vasha-pravda-kliyente.

13. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія] / І.Д. Фаріон. – 3-ге вид., доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 332 с.

Пономаренко Л. Г. «Мати рацію» или «бути правим»: авторитетное слово о культуре языка лингвистических словарей

Аннотация. В статье анализируются устойчивые выражения «мати рацію» и «ваша/твоя правда» как украинские соответствия русизма «бути правим», который образовался в процессе интерференции украинского языка к русскому и есть семантической калькой. В результате сравнительного анализа лингвистических словарей украинского языка определено отсутствие семантической связи в украинском языке между этими выражениями.

Ключевые слова: культура языка, лингвистические словари, устойчивое выражение, интерференция, семантические кальки.

Ponomarenko L. “Make Sense” or “Be Right”: competent word of linguistic dictionaries of culture of language

Summary. The article highlights are analyzed persistent expression “make sense” and “your truth” as Ukrainian equivalents to Russian “be right”, that appeared by a process of phonetic adaptation of the Russian expression in Ukrainian and is a semantic calque. As a result of comparative analysis of linguistic dictionaries of Ukrainian the set absence of semantic connection is in Ukrainian between these expressions.

Key words: culture of language, linguistic dictionaries, persistent expression, interference, semantic calque.

Родчин З. Я.,

доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського медичного університету

ОБРАЗ-СИМВОЛ МІСЯЦЯ У ДРАМІ МИРОНА МАТВІЄНКА «ПРОТИ БРАТА СТАНУВ БРАТ»

Анотація. У статті розглядається образ-символ місяця як один із ключових у драмі М. Матвієнка. Прослідковуються шляхи реалізації вказаного символу в п'єсі, а також його здатність вступати в дифузні відношення з іншими елементами-символами. Особливого значення в дослідженні надається потрактуванню біблійного міфу про Каїна й Авеля.

Ключові слова: міф, символ, драма, архетип, персонаж, ремарка.

Постановка проблеми. 1920–1930 роки, окрім нових тенденцій у всіх галузях духовного життя, знаменують собою й реактуалізацію образів і символів минулого. Саме в період між двома світовими війнами мистецтво вкотре зосередило увагу на тематичних зрізах Книги Книг. Звернення українських письменників до тематики старо- й новозавітних текстів пояснюється переосмисленням сакральних подій Святого Письма крізь призму екзистенційного пошуку героя, пошуку істини та подолання гріховності. У різних національних культурах постало питання секулярної рецепції «високомистецької пам'ятки» [1]; її ж вічні теми, образи, символи з настанням нової ери вимагали сучасного прочитання і тлумачення. У праці «Дегуманізація мистецтва» Хосе Ортега-і-Гассет зазначав: «Воістину таємнича й гідна подиву та тісна внутрішня єдність, яку кожна історична епоха зберігає в усіх своїх виявах. Єдине натхнення, один і той самий життєвий стиль пульсує в мистецтвах, зовсім несхожих між собою. І ця спільність художнього відчуття мимоволі повинна привести до однакових соціологічних наслідків» [2, с. 219]. Власне, єдність філософсько-мистецького стилю зумовила прогнозований наслідок, а саме: новоєпохальну хвилю зацікавлення текстами й темами Біблії.

Варто також зазначити, що в літературознавстві побутує термін «мандрівний сюжет», використання якого, на переконання Фаїни Пустової, було типовою рисою художніх творів зазначеного періоду. То ж важливого значення в цьому сенсі набуває гіпотеза стосовно транзитності міфу, образу, символу.

Розпочнімо з міфу. Він може сприйматись і як вигадка, і як фантазія, і як правда. Дослідженням «міфологізму» займалися Дж. Бірлайн («Паралельна міфологія»), Р. Барт («Міфологія»), К. Гюбнер («Істина міфу»), О. Лосев («Діалектика міфу»); до висвітлення питань про міф зверталися психоаналітики Г. Адлер, З. Фройд, М. Фуко, К.-Г. Юнг, також науковці С. Аверінцев, О. Бабкіна, Л. Вигоцький, О. Потебня, О. Рафальський та інші.

З огляду на це, потрібно чітко визначити сучасне тлумачення семи «міф». Однозначно, він є прадавнім, узятим із текстів Святого Письма. Крім того, міф може мати лі-

тературний вияв, який бере на себе роль художнього образу, де наявний міфологічний архетип виконує первинну функцію, а також постає моделлю для нових інтерпретацій як вияв мотиву – функція вторинна. У цьому сенсі вбачаємо слушним міркування авторів видання «Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – початку XX століття»: «Письменники різних країн і епох використовували Біблію як загальновідомий зразок для створення стилізованих обробок...» [3, с. 10]. В аналітичній психології Карела-Густава Юнга та Зигмунда Фрейда зазначається, що поряд із інстинктами як складник «колективного підсвідомого» чільне місце посідає певний архетип. Науковці порівнюють його (як залишок міфу) з різними образами й мотивами. Так, кожний літературний твір, у якому простежуються міфологічні елементи, являє собою архітектонічний каркас: архетип–образ–мотив.

Міф про Каїна й Авеля – один із найчастіше затребуваних у сучасному літературному процесі. Це спонукає шукати ознаки архетипності в описаній на сторінках Старого Завіту історії про братовбивство. Узятя з Біблії, первісна ідея про двох братів із часом набула актуалізації та проникла в різні сфери духовного життя. Звичайно, нас цікавить не сама собою бутність вищезгаданого міфу як «ферменту історії», а його художня трансформація у творах української літератури, зокрема драматичних, 1920–1930 років.

На тлі подій перших трьох десятиліть минулого віку вищезгадана інтерпретація міфу про двох братів отримала бінарне тлумачення. Одне з них має «первинний» характер і стосується протистояння на тлі майна. Згадаймо славнозвісні «Землю» О. Кобилянської, «Каїна та Авеля» І. Огієнка, «Україніку» Є. Гуцала тощо. Інше потрактування міфу закладено в найстрашніших руйнівних подіях XX століття – війнах. І мова передовсім іде не про світові війни, а про вияв внутрішньої братовбивчої руйни.

Як відомо з історії, домінуючою причиною цього була підступна тактика ворога («московської чуми»), яка полягала в навмисному підбурюванні до антивиступів єдинокровних братів, братів по зброї чи братів-земляків. Влучне пояснення таким діям дає Сергій Єфремов: «Оця страшна свідомість братовбивчої боротьби, якої не могли ні на одну мить позбутись і заглушити в собі свідомі українці з того і з цього боку бойової лінії, ці «вороги-брати», – певно положила свої сліди на всю психіку українців і одбилась вона безперечно і в письменстві [...]. До обурення проти ворога раз у раз домішується оце почуття туги через нелюдську суперечність, що порізнила й розвела «дітей одної матері» та кинула їх у ворожі табори, примусом «ворогів» з них ізробивши [...]. Але та сама війна, що мала на віки-вічні Україну приспати і в холодну могилу положити весь український народ – зробилась початком

його воскресення» [4, с. 322]. Так, великою мірою пафос майбутнього відродження закладено в практично невідомі західноукраїнські драми вказаного вище періоду. З низки віднайдених у архівах України вичленуємо такі: «Ой, три шляхи широкії...» (1936) Я. Косовського, «Встоятись не було сили» (1936) В. Лопушанського, «Проти брата станув брат» (1937) М. Матвієнка, «Гонведи йдуть» (1939) Є. Іванцева тощо.

Варто зацентувати, що останніми десятиліттями українська драматургія 20–30 років ХХ століття стала предметом пильної уваги Л. Залеської-Онишкевич, А. Козлова, А. Матющенко, Л. Мороз, М. Неврлого, В. Панченка, Г. Семенюка та ін. На особливу увагу заслуговують праці тих учених, які презентують неупереджений підхід у розгляді драматичного роду перших трьох декад минулого віку. Так, Н. Малютіна, Т. Свєрбілова й Л. Скорина аналізують жанрово-стильову парадигму української драматургії зазначеного періоду («Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини ХХ століття» (2009)). Крім того, жанровий поліфонізм і категорію національного характеру вивчає В. Працьовитий («Українська драматургія 20-х – 30-х років ХХ століття. Жанрова модифікація» (2001)). Безпосередньо драматургію 20–30 років ХХ століття у Західній Україні та діаспорі досліджує С. Хороб («Українська драматургія 20-х – 30-х років у Західній Україні та діаспорі» (2008)). Однак проблема повного розкриття історії національного літературного процесу 1920–1930 років усе ще не втратила своєї актуальності, позаяк вивчення драматургії згаданого регіону є недостатнім.

То ж метою розвідки є дослідження образу-символу «місяця» – ключового для вищевказаного драматичного твору «Проти брата станув брат» Мирона Матвієнка, а також його когерентна репрезентація на тлі інших елементів-символів у п'єсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. М. Матвієнко видав драматичну картину в 5 діях «Проти брата станув брат» у Львові в 1937 році, при цьому зазначивши, що право вистави мають усі аматорські гуртки та культурно-освітні організації, крім професійних театрів. Сама назва п'єси сконцентрована на головній проблемі, в основу якої поставлено міф про Каїна й Авеля. Тобто, драматург досягає розгортання теми через реалізацію конфлікту у взаємодії характерів (сюди ми можемо зачислити образи усусуса Дам'яна та кубанського козака Остапа).

Влучним символічним прийомом М. Матвієнка вважаємо використання казки про двох «братів-соколів» у III дії п'єси, що теж читається в руслі аналізованого міфу. Можливо, тому й не видається дивним поєднання елементів двох близьких жанрів у творі (міфу та казки), паралельне розкриття сутності одного з них за посередництвом іншого й одночасна проєкція образів Каїна й Авеля на певні історичні події. Ідеться про підбурювання московської влади до протиборства усусусів і козаків-мазепинців, останні з яких були переконані, що визволяють земляків із австрійської кормиги. Проте, як відомо з історії, в Західній Україні «уряд Австрії був непорівняно толерантніший до національно-культурних потреб та й загалом гарантував мінімально можливий в умовах конституції держави обсяг громадянських свобод» [5, с. 15].

Мирон Матвієнко вміло вкладає в уста сліпого діда Охріма казку, з якої реципієнт довідується, що в основі протистояння між двома синами-соколами вдовиці лежить не майнова заздрість будь-кого з них, а заздрість людська щодо взаємної любові братів, яка й спричинила підбурювання до ненависті. Цікавою є авторська інтерпретація старозавітного міфу: по-перше, вдовині сини допізна вершили снопи, коли вже місяць високо був на небі, тобто події відбувалися вночі; по-друге, молодший (підкреслення наше – З. Р.) брат пронизав вилами груди старшого; по-третє, «бачення» сліпого діда серед реального ясного дня символічної тіні на місяці – «брат брата тримає на махових вилах» [6, с. 20] – як знамення того, що прийде на українські землі «ніч», оскільки українець убиватиме українця.

Особливу увагу варто звернути на значущий символ-натяк, сутність якого починаємо розуміти з подальшим розгортанням дії (натяк на те, що вже існує, проте ще приховане від персонажів і реципієнта): образ місяця як провісника драматичних подій. Місяць є символом «судженого, нареченого» [7, с. 27], інколи ж «знаменням гріха Каїнового» [7, с. 30–31]. Уперше він з'являється у I дії (яві 14, с. 11) під час розмови головної героїні Катрусі зі своїм коханим усусусом Дам'яном. Дівчина, стоячи біля криниці та дивлячись у воду, розмірковує про розлуку з милим, про майбутнє весілля, але при цьому відчуває якийсь неспокій на серці.

«**Катруся.** Дивись Дам'яне (показує в кєрницю), як там місяць голубить воду. Я щовечора, як тільки він зійде на небо, виходитиму сюди, буду дивитись, як він її пєстить (тулиться до нього), а може побачу там і тебе біля себе, як і тепєр бачу... Пам'ятай, Дам'яне, як місяць тільки зиркне із-за хмар, як розхилитимє гілля в нашому саді, я жду на тебе отут, біля кєрниці... А ти прийдеш. Правда, прийдеш?... Через гори, через ліси прийдеш, певно прийдеш!.. Я побачу твій образ у воді – певно побачу!.. Прощай Дам'яне! (Цілує його). Я тепєр спокійно ждатиму на тебе.

Дам'ян. Прийду! Клянусь Богом, що прийду. Навіть смерть мене не затримає!...» [6, с. 11].

Надалі символ «місяць» оприявнюється в ремарці 15 яви I дії та в 15 яві II дії. Саме тут реципієнт безпосередньо знайомиться з дідовою казкою про вдовиних синів:

«**Дід.** Раз якось брати забарилися допізна зі снопами на полю, а місяць вже високо видряпався на небо, тільки зиркав із-за хмар, тоді молодший оглядаючись, чи кого нема, та й бух брата на вили! От так-о!.. (І дід подався перед себе, мало не перекинувся зі стільчика. За хатою знов чути: «Ігі, ігі!»). Катруся з острахом присувається). Тільки ще вглядів, як тамтому розскачилися груди, а йому хлопнула як з коновки гаряча кров брата.

Прокіп (по довший хвилині). І ніхто, дідусю, не видів того?

Дід (повагом). Ніхто... тільки їх тінь впала на місяць і остала до нині! (По хвилі). Дивіть ось там (дідова рука встромилася в вікно) брат брата тримає на махових вилах!..

Катруся. Це ж дідусю ще день, не видно нічого...

Дід (підносячи руку, грізно). Ні, дитинко, це ніч!.. Я виджу добре: брат брата тримає на махових вилах...» [6, с. 19–20].

Такий прийом – прозріння-застереження персонажа – непоодиноким явищем у світовій літературі. Згадаймо твір основоположника символізму М. Метерлінка «Немину-ча», де передчуття сліпого діда щодо смерті невістки відіграли у творі важливу антиципаційну роль.

Та повернімося до «Проти брата станув брат». Дія IV. Авторські пояснення підводять нас до місця, де вартує Дам'яна. Його роздуми про Україну й кохану супроводжуються довгим завиванням вовків. Парубок вдивляється у «місяць, що якраз хлюпнув в яр снопом світла», вслухається, немов очікує щось недобре. І ось кульмінація: у темряві, ідучи в розвідку, Остап багнетом проколює груди Дам'яна, наштовхнувшись також на «штик» стрільця (дія IV, ява 4):

«Лежать оба як околоті, козак під сподом, а УСУС на нім, тільки з-під лівої лопатки вистає високо штик... Місяць наче ясніше світить, а на ньому брат брата тримає на махових вилах... Виття наче ридання, наче скарга несеться кудись далеко.»

Остап (силкується підвестися, та тягар Дам'яна не дозволяє). Брате, прости!.. Прости!.. (Тихе-повільне). Я Каїн... я вбив брата... Матінко Божа, і за що ж така кара? Боже, прости мені... Прости!.. (Скигління пугача заглушує його). І за що ми, сини однієї неньки, себе вбиваємо?.. (І знов дикий регіт розливається над яром... Це регочеться темінь ночі). Прости!.. (Падаючи тяжко). Ох!.. Пече мене... вогнем пече його кров, що вливається в мої груди... ..Місяць ховається за хмарою... Тиша...» [6, с. 28].

Як бачимо, драматург експресивно змальовує мото-рошну картину загибелі двох українців, доречно вкрапляючи планові символи-образи живої та неживої природи: скигління пугача, виття вовків, шелест гілля, «регіт ночі» [6, с. 28], «місяць пестить воду» [6, с. 28] тощо. Додатковою деталлю, яка пронизує всю драму, є символ криниці та чистої в ній води. Удивляючись у неї, Катря шукає лик свого судженого. Біля криниці дія твору розпочалася, біля неї й завершується. Саме тут зустрічає дівчина звістку про смерть Дам'яна й Остапа, який за попередньою домовленістю з Катериною мав бути дружбою на весіллі. Фінал п'єси – риторична репліка діда з указівкою на міф про Каїна та Авеля.

Висновки. Отже, образ-символ місяця постає одним із найважливіших в ідейно-естетичній, композиційній і художньо-образній структурах твору «Проти брата станув брат» М. Матвієнка. Значущу роль у розкритті моделі ворожнечі земляків-українців відіграє міф про Каїна й Авеля. Крім того, проаналізований образ місяця смислово навантажують додаткові деталі-символи криниці, чистої води, а також символи живої та неживої природи: вовче

виття, скигління пугача, шелест гілля тощо. То ж зазначені чинники безперечно вказують на символічний тип художнього мислення драматурга. Наша розвідка – це лише одна з перших спроб зафіксувати сам факт існування західноукраїнської драматургії – досі ще, на жаль, не вивченого, феномена. Сподіваємось, що справою майбутнього постануть глибокі й скрупульозні дослідження перелічених вище його окремих складників.

Література:

1. Салига Т. Вогнем пречистим / Т. Салига. – Львів : Світ, 2004. – 183 с.
2. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Хосе Ортега-и-Гассет ; вступ. ст. Г.М. Фридлендера ; сост. В.Е. Багно. – М. : Искусство, 1991. – 588 с. – (История эстетики в памятниках и документах).
3. Антофійчук В.І. Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – початку XX століття / В.І. Антофійчук, А.Е. Нямцу. – Чернівці : Рута, 1996. – 206 с.
4. Єфремов С. Вибране : статті, наукові розвідки, монографії / С. Єфремов ; упор., передм. та прим. Е. Соловей ; НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Шевченка. – К. : Наукова думка, 2002. – 757 с.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франковий період / О. Забужко. – К. : Основи, 1993. – 124 с.
6. Матвієнко М. Проти брата станув брат : драматична картина в 5 діях / М. Матвієнко. – Львів : Сільський театр, 1937. – 32 с.
7. Сто найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. О. Таланчук, Ю. Бедрика. – К. : Автограф : Орфей, 2007. – 470 с.

Родчин З. Я. Образ-символ місяця в драме Мирона Матвієнка «Против брата восстал брат»

Аннотація. В статті розглядається образ-символ місяця як один із ключових в драме М. Матвієнка. Просліджуються пути реалізації указанного символу в п'єсе, а також його здатність вступати в дифузні відносини з іншими елементами-символами. Особливу увагу в дослідженні приділяється трактуванню біблійського міфу про Каїна та Авеля.

Ключевые слова: мотив, символ, драма, архетип, персонаж, ремарка.

Rodchyn Z. The moon image in Myron Matviienko's drama "Brother rose against brother"

Summary. The moon image as the key one in Myron Matviienko's drama is analyzed in this article. Realization ways of the mentioned above image in the play as well as its capacity to enter into diffuse relations with other elements-symbols are traced. The special attention is paid to interpretation of biblical myth about Cain and Abel.

Key words: motive, symbol, drama, archetype, character, remark.

*Саган Г. В.,
аспірант кафедри української літератури та методики її викладання
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

КООРДИНАТИ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ РОМАНУ ВІКТОРА ДОМОНТОВИЧА «ДОКТОР СЕРАФІКУС»

Анотація. У статті визначено особливості конструювання міського простору в романі Віктора Домонтовича «Доктор Серафікус». Здійснено спробу дослідити причину акцентуалізації міського простору в романі, визначити своєрідність впливу міського середовища 20-х років ХХ століття на свідомість героїв.

Ключові слова: місто, простір, міський простір, індустріалізація, урбанізація, локус, топос.

Постановка проблеми. Переорієнтація суспільства на сприйняття міста не як цілісного організму, а як множинності вражень і деталей призводить до виникнення спільних для світового літературознавства проблем, зокрема пошуку нових моделей художнього простору.

Міський простір розглядається як велика система, котра містить окремі елементи, що мають певне становище, взаємозв'язок і пристосованість до втілення мети соціального характеру. Дослідження феномена міста в літературі стало основою праць М. Анциферова «Місто як виразник змінюваних культур», «Незбагненне місто», М. Бютора «Місто як текст», Х. Ортеги-і-Гассета «Бунт мас», В. Топорова «Петербурзький текст російської літератури», О. Шпенглера «Присмерк Європи».

У руслі загальноєвропейських тенденцій вплив міської тематики позначається й на українській інтелектуальній прозі початку ХХ століття. Якщо ще декілька десятиліть тому місто зображувалося як ворожий простір, джерело аморальності й згубності, то у двадцятих роках ХХ століття бачимо конкретну установу на урбанізацію. Українська література цього періоду перестає ототожнюватися з сільською, народною, «мужицькою», а вже дошукується особливості зображення міського простору. Це був якийсь специфічний феномен, який за словами С. Павличко, полягає в тому, що «мовно й соціально місто завжди було ворожим українцю» [1, с. 207]. Відтак звернення літератури з «її закомплексованістю на народі, природній сільській людині» до проблеми урбанізації відбувалося «повільно й невпевнено» [1, с. 206].

З огляду на зазначене, творчість В. Домонтовича набуває статусу феномена інтелектуальної прози 20-х років ХХ століття, глобально переорієнтованої на міський спосіб буття. Його твори стають об'єктом уваги українських літературознавців В. Агєєвої «Поетика парадокса: інтелектуальна творчість В. Петрова-Домонтовича», М. Гірняка «Таємниця роздвоєного обличчя: Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича», С. Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі», які розглядають окремі аспекти творчого доробку автора.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей конструювання міського простору в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус».

Поставлена мета передбачає реалізацію завдань:

- дослідити причину акцентуалізації міського простору в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус»;
- з'ясувати принципи конструювання міського простору роману;

- визначити своєрідність впливу міського середовища 20-х років ХХ століття на свідомість героїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індустріалізація часів непу, що спричинила механізованість часу і простору, призводить до появи проблеми визначення ролі людини в так званому наскрізь технізованому світі. І. Лімборський зазначає, що «йдеться про особливу ситуацію, коли «розминаються» і внутрішньо деформуються такі визначальні начала в житті індивіда, як національна ідентичність, ментальність, відчуття приналежності до певної етнічної спільноти» [2, с. 78]. Показовим у цьому пошуці є новий тип простору – міський, що з'являється в інтелектуальній прозі В. Домонтовича.

Конструкція міського простору розглядається як «сфера взаємодії мешканців та фізичного середовища (що включає в себе як природні, так і створені людиною об'єкти)» [3, с. 140]. Простір міста безпосередньо моделюється через його сприйняття мешканцями, для яких цей простір є повсякденним способом буття. Спираючись на визначення В. Фоменко, що місто – це «історично сформований, відшліфований простір, який зберігає інформаційні коди, ілюзії, міфи, втілені у пам'ятках архітектури та мистецтва» [4, с. 35], можемо говорити, що міські картини у творах В. Домонтовича є не тільки тлом для розгортання подій, а стають перехідним елементом від сюжетної канви до екзистенційного занурення в характери героїв.

Згідно з думкою В. Топорова, «міський текст» – це те, що «місто говорить саме про себе – неофіційно, неголосно, не заради якихось амбіцій, а просто внаслідок того, що місто й люди міста вважали природним виразити в слові свої думки й почуття, свою пам'ять і бажання, свої потреби і свої оцінки» [5, с. 368]. Саме таким є і міський простір у романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус» – промовистим, але ненав'язливим; складним, але не ускладненим; показовим, але природним у своєму конструюванні. Київський простір роману «Доктор Серафікус» В. Домонтовича постає частиною того індустріального процесу, який відбувається на початку ХХ століття: «Десять на перехресті надривно дудили в дудки комборбезні карасинщики, трамваї дзвеніли і гуркотіли, вози, вантажені вугіллям, здригались на бруку вулиці, хлопчики вигукували останні новини про вибори в англійський парламент, святкування МЮДу, таблиці виграшів» [6, с. 364]. Можемо припускати, що це своєрідний «голос міста», яке промовляє до городян, проголошуючи про прихід «нового часу». Але той

самий простір, у якому щойно з'явилися «нові будинки, в конструктивному стилі, кубик покладений на кубик, змінений модерн початку ХХ століття» [6, с. 458], з іншого боку, залишається таким самим осередком стабільності, провінційним простором, де крамниці «пахли огірками, милом, гасом, курявою борошна, оселедцями, старим лежалим салом» [6, с. 473], бакалійні крамнички виставляли «трухлявий мотлох, <...> крам, притрушений курявою, й давні плакати, засиджені мухами торішнього літа» [6, с. 473]. Як бачимо, показова інфраструктура та організація соціокультурного простору Києва відрізнялися від конкретних реалій міста 20-х років ХХ століття.

В. Агеєва зазначає, що «у вітчизняній літературі цього періоду зміна просторових координат, моделей бачення та зорового сприйняття особливо помітна, бо з початком ХХ століття акценти все очевидніше зміщуються на урбаністичну тематику, а зображення міського простору потребувало і нової точки зору, точки розташування оповідача, і нових засобів для передачі вражень та спостережень» [7, с. 209–210]. Ця особливість помітна у відтворенні простору пореволюційного Києва В. Домонтовичем. Автору притаманна топографічна точність у створенні простору міста, окреслення географічних реалій, що передають не лише відомий портрет, а й дух самого Києва, який локалізується в соціальних, адміністративних будівлях, квартирах, помешканнях. Можемо говорити, що ці локуси активно діють у міському просторі В. Домонтовича: «будинок з химерами Notre-Dame» [6, с. 414], Київський Св. Володимира університет [6, с. 449], «цирк на Миколаївській» [6, с. 419], алеї «Купецького саду» [6, с. 419] тощо.

На нашу думку, у романі «Доктор Серафікус» автор створює унікальну конструкцію міського простору Києва, яка втілюється в системі координат. Маркери топосів старого міста як символи минулого життя, відтворені найчастіше через спогади, мрії, ілюзії головного героя роману професора Комахи, його друга Корвина, Вер Ельснер, Таїсії Павлівни: «Пригадую! Пригадую! Дикий завулок, вікно, що з нього було видно Глибочицю й Поділ <...>» [6, с. 388]; «паломницька мандрівка до барокових пам'яток Києва XVII–XVIII віків. <...> прогулянки з Печерського через Поділ до Кирилівської церкви» [6, с. 417]; «найкращі тістечка купували у Фрудзиновського на вулиці Карла Маркса, колишній Миколаївській, каву пили в кафе «На хвилинку» у Валентина на Прорізній, шинку, балик і мариновані грибки купували у Федорова на Прорізній» [6, с. 448]. Як бачимо, в інтерпретації В. Домонтовича місто не просто середовище, де перехрещуються колізії сюжету роману, а й особистий топос героїв, що ретранслює їхній внутрішній стан.

Важливою категорією у відтворенні міського простору роману «Доктор Серафікус» є «характеристика природи міста як соціального організму» [8, с. 22]. М. Анциферов означеній категорії надає статусу терміна: «місто, яке пульсує всіма своїми органами через діяльність суспільства, є об'єктом фізіології міста» [8, с. 22]. Звернемо увагу, що у своєму романі В. Домонтович не має на меті окреслити чітку конструкцію міста як складної соціальної системи, а зосереджує увагу на способі буття й діяльності наукової та творчої інтелігенції: професор Василь Хрисанфович Комаха, художник-конструктивіст Корвин, авангардна акторка Вер Ельснер тощо. Автор порушує

проблему формування міського способу життя з конкретними долями, справами і клопотами, побутом городян.

В. Домонтович, як творець власної системи моральних цінностей і «прописних істин», удається до дослідження українського варіанта урбанізації та містечкової психології сучасних городян, які «в переважній, якщо не цілковитій більшості майже всі <...> прийшли в місто з села. Осівши в місті, вони так або інакше урбанізувались. Але і в місті побут старосвітських батюшок і матушок вони вважали за остаточно довершену форму ідеального життя, урбанізацію цього побуту вони розцінювали як правдиве призначення часу. Ніхто з них не дивився далі паркана у дворі свого будинку, розташованого в одному з затишних закутків ярів Гоголівської або Тургенєвської вулиць. Вони працювали, жили, купували килими, меблі, валюту, будинки, пишались один перед одним <...>» [6, с. 447–448]. З огляду на це, можемо припускати, що відбулося знецінення духовних орієнтирів, моральних якостей і інтелектуального потенціалу людини за рахунок масової міграції сільського населення в місто.

Спіраючись на думку С. Павличко про те, що інтелектуальних «романістів цікавлять не так політика, час, країна з її конкретним історичним існуванням, як людина з її універсальними проблемами» [1, с. 215], можемо стверджувати, що об'єктом уваги В. Домонтовича стає саме людина з київського міського простору, який радикально впливає на її внутрішній стан. Герої В. Домонтовича намагаються відверто дистанціюватися від соціуму, хоча, навіть перебуваючи там, залишаються самотніми, внутрішньо ізольованими й відстороненими від світу. Так символічно перевтілюється в «комаху» й сам доктор Серафікус, остаточно розриваючи моральні, соціальні, зрештою, біологічні зв'язки зі світом людей.

Висновки. Отже, в основі створення київського міського простору в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус» перебуває навколишнє середовище людини кризової доби, що перебуває у стані як зовнішньої, так і внутрішньої дисгармонії, демонструючи конфлікт людини міського способу буття 20-х років ХХ століття.

Місто в романі В. Домонтовича постає не тільки простором для розгортання подій, а й ретранслятором інтелектуальних засад самого автора. Міський простір у романі «Доктор Серафікус» є середовищем концентрованого втілення тих змін, які відбулися в суспільстві на початку ХХ століття. Місто в романі, як і його мешканці, стає феноменом інтелектуального мислення В. Домонтовича, що потребує подальшого ґрунтового дослідження.

Література:

1. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: [монографія] / С. Павличко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
2. Лімборський І. Світова література і глобалізація / І. Лімборський. – Черкаси: Брама – Україна, 2011. – 192 с.
3. Денисюк А. Вивчення міського простору: історичний огляд та перспективи аналізу / А. Денисюк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – № 889. – С. 138–141.
4. Фоменко В. Місто і література: українська візія / В. Фоменко. – Луганськ: Знання, 2007. – 312 с.
5. Топоров В. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» / В. Топоров // Семиотика города и городской культуры: Петербург // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1984. – Вып. XVIII. – С. 3–29.

6. Домонтович В. Доктор Серафікус / В. Домонтович // Домонтович В. Проза : у 3-х т. / В. Домонтович ; ред. і супров. ст. Ю. Шевельова. – К. : Сучасність, 1988. – Т. 1. – 1988. – С. 361–509.
7. Агеева В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича / В. Агеева. – К. : Факт, 2006. – 432 с.
8. Анциферов Н. Город как выразитель сменяющихся культур : картины и характеристики / Н. Анциферов, Т. Анциферова. – Л. : Брокгауз-Ефрон, 1926. – 224 с.

Саган А. В. Координаты городского пространства романа Виктора Домонтовича «Доктор Серафикус»

Аннотация. В статье определены особенности конструирования городского пространства в романе Виктора Домонтовича «Доктор Серафикус». Предпринята попытка исследовать причину акцентуализации городского пространства в романе, определить особенность

воздействия городской среды 20-х годов XX века на сознание героев.

Ключевые слова: город, пространство, городское пространство, индустриализация, урбанизация, локус, топос.

Sagan H. Coordinates of urban space in the novel V. Domontovich “Dr. Serafikus”

Summary. In the article the features of the construction of urban space in the novel V. Domontovich “Dr. Serafikus”. An attempt was made to investigate the cause of the Accentuation of urban space in the novel, to determine the impact of the urban environment feature early twentieth century in the minds of heroes.

Key words: city, space, urban space, industrialization, urbanization, locus, topos.

Сардарян К. Г.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри української та світової літератури
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМИ «ТИХЕ ВІЯННЯ...»)

Анотація. У статті розкривається соціальна проблематика оригінального твору І. Жиленко «Тихе віяння...» на основі характеристики кількох рівнів: образно-тематичного, сюжетно-композиційного, мотивного, стильового. Особливий акцент зроблено на дослідженні соціальних проблем, окреслених авторкою у творі, що визначає ідейно-політичний пафос поеми.

Ключові слова: поема, соціальна поема, соціальна проблематика, філософська заглибленість, ідейно-політичний пафос.

Постановка проблеми. Поема як літературне явище досить давно привертає до себе увагу вчених. Перші статті, що включають деякі спостереження щодо жанрових особливостей поеми, з'явилися ще в 40-х роках минулого сторіччя. Однак вони висвітлювали переважно окремі поеми й не торкалися загальних проблем, пов'язаних із розвитком жанру. Звісно, були й наукові розвідки, об'єктом особливої уваги яких стає жанрова специфіка поеми. У низці монографій, присвячених дослідженню творчості найбільш відомих представників літератури, гідне місце посідають судження їх авторів про жанр поеми.

Звернення І. Жиленко до жанру поеми, пояснюється її прагненням до більш широкого охоплення життя, бажанням повніше охарактеризувати образи сучасників, охопити більший діапазон проблем сучасного суспільства, тем, мотивів.

Наше буття виявляється в поемі «Тихе віяння...» в найзначніших своїх рисах і водночас слугує багатим, невичерпним джерелом виникнення цікавих, яскравих і дієвих зразків цього жанру. Жорстоке житейське море, несправедливість, круті повороти життя, його багатограний, багатобарвний світ, бурхлива активність людей, велич їхніх історичних діянь – усе це відкриває широкий простір для епічних узагальнень, художнього відтворення дійсності засобами епічної поезії.

Відмінну особливість жиленківських поем становить її спрямованість до вирішальних, важких моментів долі народу та його майбутнього, що гарантує високе напруження почуттів поетеси та вияву її світогляду. Ми доходимо висновку, що творчість І.В. Жиленко має особливе значення завдяки постановці актуальних загальнолюдських проблем.

Узагальнюючи різні точки зору, підкреслюємо, що поема, будучи синтетичним жанром, вирішує найважливіші проблеми епохи в універсальній, за висловом Ю. Марцінкявічюса, формі. Науковець характеризує поему як «найсвобільніший» жанр, що ускладнює його теоретичну ідентифікацію [4, с. 422].

Як впливає із викладеного вище, проблеми жанру поеми обговорюються в сучасному літературознавстві протягом досить тривалого часу й у найрізноманітніших аспектах. Однак до сьогодні не створено жодної спеціальної дослідницької роботи, у якій простежувалася б характеристика поем І. Жиленко.

Літературна творчість І. Жиленко не залишила байдужими літературознавців і читацьку аудиторію. Крім того, зацікавлення спадщиною письменниці останнім часом усе зростає, проте не можна сказати, що творчість майстрині вповні проаналізовано й уписано в контекст сучасної української літератури. На сьогодні маємо намічені проблеми, що вимагають розв'язання. Окремі аспекти творчого доробку авторки постали в центрі уваги літературознавців, дослідження яких з'явилися здебільшого у вигляді статей і частин наукових розвідок літературознавчого характеру. Розглядали доробок І. Жиленко такі науковці, як М. Жулинський, Г. Штонь, А. Макаров, М. Коцюбинська, Д. Кишинівський, М. Штолько. Утім творчість І. Жиленко адекватно не висвітлена як у вітчизнянім літературознавстві, так і загалом у дослідженнях літературознавців радянського періоду. Свідченням цього є вкрай обмежена кількість відповідних праць.

Актуальність теми дослідження визначається насамперед художньою значимістю й малою вивченістю поетичної творчості І. Жиленко, а також відсутністю цілісного уявлення про творчість поетеси, для формування якої необхідно звертатися до аналізу всієї літературної спадщини письменниці.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в історії вивчення сучасної української літератури зроблено спробу дослідити й дати характеристику основним проблемам та особливостям соціальної спрямованості творчості І. Жиленко, а також розглянути її естетичні й філософських пошуки, ті цінності, які поділяла поетеса, що сприяє формуванню комплексного уявлення про її творчість і виявляє її новаторські риси, які дають змогу виділити провідні тенденції в зусиллях мисткині, пов'язаних із її розумінням суспільної ролі поета, оцінки сучасного суспільства та засудження його пороків.

Отже, основною **метою** наукової розвідки є визначення специфіки інтерпретації соціальних проблем у творчості поетеси, моралі й моральних принципів як основи естетики творчості поетеси, аналіз проблематики й особливостей композиції та з'ясування ідейно-художньої значимості твору.

Поставлена мета визначає основні завдання статті: дослідити поему І. Жиленко «Тихе віяння...» як невід'ємну

частину її творчої спадщини, виявити новаторській характер її поезії й напрями естетичних шукань мисткині; виявити духовні пошуки та ідеали поетеси; дослідити соціальну проблематику, відображу в поемі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заслугує на увагу обставина, що соціальну мораль відображено у творчості Ірини Жиленко. Поетеса зробила спробу виправити моральні пороки суспільства шляхом актуалізації цих проблем. Не підлягає сумніву зв'язок моралі та літературної творчості. У поемах мисткині, що відрізняються глибоким життєвим і філософським змістом, яскраво відображено гідність і цінності людини, її надії, велика сила любові, волелюбні прагнення, боротьба проти несправедливості. Ідейність, високохудожня майстерність, сильні людські образи, драматизм, захоплюючі сюжети, тонкий і мудрий гумор, що має на меті дидактичність, струнка композиція поем І. Жиленко справляють на читача глибоке враження.

Її поеми найтіснішим чином пов'язані із життям народу, з основними проблемами сьогодення, з тими завданнями, які життя ставило перед сучасниками. І. Жиленко доклала чимало зусиль в освоєнні нової тематики, створенні нових образів і нових характерів, постановці та вирішенні нових проблем дійсності.

Соціальний твір у нашому дослідженні є твором, спрямованим до суспільства, центром якого є людина, котра виражає надії та прагнення людського суспільства, корені якої йдуть у почуття соціальної нерівності й несправедливості. Соціальна та політична поезія виявляються в різних формах. Різноманітність форм соціальної та політичної поезії залежить від умов і вимог, які висуваються до них. Але в нашій розвідці розглядається соціальна проблематика поеми «Тихе віяння...», у якій виражаються актуальні питання суспільства.

Викриття соціальних суперечностей суспільного життя, відкрита й безстороння критика можновладців і тих, хто рветься до влади, становили тематичну групу багатьох творів І. Жиленко. Під впливом політичного безправ'я та несправедливості поетеса всю свою увагу спрямовує на соціальні, політичні й культурні проблеми суспільства. І. Жиленко сподівається на пробудження суспільства й розвиток самосвідомості нової людини, почуття людської, соціальної, національної гідності. Поема «Тихе віяння...» – підсумкове узагальнення більш ранніх творів І. Жиленко на соціальну тему, поетеса точно та розумно відтворює епоху деспотизму. У цій поемі епічно спокійне оповідання втілює глибокі роздуми поетеси про життя людей у новому столітті. Усі частини поеми пов'язані між собою єдністю пафосу й іронії. Основу сюжету «Тихе віяння...» становить розповідь про життєві події, факти (90-ті роки ХХ ст.), які особливо яскраво закарбувалися в пам'яті поетеси. При цьому факти біографії осмислюються поетично, й особисті труднощі, і проблеми стають віддзеркаленням загальнолюдських проблем тогочасного суспільства.

У цьому творі органічно поєднуються іронія та сарказм, що допомагає яскраво вималювати тогочасну картину життя. Сутність новаторства І. Жиленко не лише в єдності форми й нового змісту, а й у масштабності її ідеї. Зазначимо передусім величезну силу узагальнення, якого досягла І. Жиленко в поемі.

У творі розкриті різні сторони життя та взаємини сучасників. Однак зерно твору, його ідея і змістовна сут-

ність – реальне життя, історія життя сучасників із їх проблемами, історія життя й діяльності ліричної героїні. Лірична героїня – художній образ самої авторки.

На читача справляє враження оригінальний композиційний лад поеми «Тихе віяння...», поєднання засобів лірики і епіки, елементів народної творчості й мудрих рішень, романтико-символічного стилю з опорою на реалізм подій. Поетеса веде читача від відчуття тривожної схвилюваності: окреслення дійсності в першій половині поеми (сарказм), до прохань у Всевишнього за цей світ і надії на покращення: перетворення людянок на Людей, до повного філософського спокою у фіналі поеми.

Грішна думка про те, що краще було б «не творити, а ближнього дурити» змушує вдаватися до іронії, яка годує, коли на столі пусто. До держави, звісно, претензій не має, оскільки ж про ціни та пенсії розмовляти – це міщанство. Держава йде по людських долях, вона ділить своїх громадян на старців і багатих. На риторичне запитання – що ж робити? – лірична героїня знаходить відповідь: «Потрібно дивитися правді у вічі. / Довіритись ножицям, латці і голці. / Купити щось тепле на барахолці. / І жити на світі, як Бог дасть і люди...» [1, с. 497]. Крім того, потрібно змінити професію, щоб діти «жебрацькі торби не наділи».

У ліричному відступі мисткиня актуалізує, що слова безглузді, люди вже втомилась від безлічі гарних пустих слів: «Інтуїтивізм, авангардність, експресія... / Гра в бісер. / Блискуча словесна мушва. / Люблю у собі безсловесність поезії / А віршів своїх не люблю. / Бо – слова» [1, с. 498].

Поема багато в чому автобіографічна. Авторка, зображуючи справжні події життя, яким вона була свідком, творчо їх переосмислює. Любов до простої людини, співчуття скривдженим і пригнобленим проходить через усю творчість І. Жиленко: «... люблю я люд. Не той, що абсолют. / Не той, що в історичному аспекті, / і не грядущий. / А отой, що тут. / Стоїть у черзі з торбою в руці, / рахує папірці у гаманці, / люд, що при всякій владі – під конем. / Ще й філософствує собі сумирно: / хай там хоч що... / Дасть Бог – переживем. / Аби лиш мирно» [1, с. 499].

Мисткиня іронізує про чергу, називаючи її «славетною битвою за життя, за хліб, оселедець і за мило». Місто журби, боротьби і злоби, і така в неї доля – шукати в чергах. Поетеса показує побут, звичайні речі тих часів: жменька гороху, бурякові котлети та наливка становили вечерю. Благородна й вигідна донорська справа рятувала родину, але лірична героїня просить, щоб читач не розповідав родині. А також не боїться, що про її іронічне жало дізнається «державний люд», бо не «опуститься до рим», тому поетеса може спати спокійно.

Соціальні проблеми суспільства стають об'єктом гострої критики в поемі І. Жиленко «Тихе віяння...». Поетеса розкриває й викриває пороки тогочасної соціально-політичної дійсності, викривальний вирок можновладцям вона проголошує у наступних рядках: «Ілюзій нема і на крихту. / На жоден бадьорий рядок. / Знов скачуть засмикані маріонетки, / знов чубляться владохвати. / Ідеями, міфами, попелом предків / заряджено автомати» [1, с. 506].

Гострий погляд поетеси проникає вглиб оманливо-благочинних соціальних верств. У «Тихому віянні...» поетеса їдко висміює дворушників: «Консульство. Щоб не зомліти – / Проходжу, ніс затикаючи. / Там послід птахів перелітних. / Там сморід шурів утікаючих / Та годі.

Чого я злюсь? / То ж перші кроки культури. / Експортуєм голодних мавпуть / до багатшої клієнтури» [1, с. 507].

Поетеса заперечує сама собі, доходить висновку, що кожен владен робити так, як йому зручніше. Вона залишається на рідній землі, повертається до своєї квартири, «до гладу, до нагоди, до черг, безгрошів'я, зневіри». Але є надія, що підійметься з багна, бо треба комусь «нешасну цю землю любить». За це називає себе дурною.

Знову ж таки по-жиленківськи глибокий смисл прихований у тексті поеми. Мисткиня звертає увагу на те, що жертвують «на храм» і колінують шахраї, убивці, тирани. Лірична героїня подає жebraчці з дитям, на алегорії ґрунтується наступний вислів: «вони, хоч за кров, та без кривавих плям», оскільки сама поетеса здавала кров, аби прогудувати родину. І тут відбиваються її життєві пріоритети: вона не подає «на храм», вона подає на пелюшки та «моню» (молоко): «Ми правдиві, печальні і вбогі. / Більше нічого одбирать. / Ми полишені тільки на Бога / Ох, не зрадь...» [1, с. 511].

Але поетеса не тільки критикувала й засуджувала, за будь-яких життєвих умов вона закликала своїх сучасників до духовного розвитку, самоосвіти, пробуджувала патріотичні почуття співвітчизників: «Жорстоке житейське море! / За штормом шторм. / Очі підводиш горі – в небі, як сонце, – собор. / О церкво-заступнице, заступись / за убогих, життям зім'ятих. / Вознеси їхні душі ввись. / Дай їм свято!» [1, с. 510].

Позиція авторки зумовлена її філософією життя, єдине чого вона бажає – спокійне родинне життя: «Отут, на зламі двох лихих сторіч / (неначе є сторіччя не лихії), / Довіриливо всміхаюсь я навстріч / Різдвяній Зірці / І людській надії [1, с. 493].

Гіркота від реальної дійсності породжує саркастичні висловлювання, які є актуальними й до сьогодні, тому складається враження, що в далеких 90-х роках минулого сторіччя поетеса знала про злободенні проблеми нашого часу:

«Нічого. Народ наш живучий. / На майдані громадська учта. / Не маєш грошей на ресторан –/ іди на учту. / Там – для народа – жирнучий / фарширований Баран. / М'ясо пожерли / мільйонери, / кості – голодні / слуги народні. / Барана ж полили елями, / нафарширували ідеями, / ще й додали приправи – / гострі, хмільні, криваві. / Боже, які аромати!» [1, с. 507].

Мисткиня сподівається, що святий вечір принесе кожній людині щастя. «Бог наш – тихе віяння любові. Тихі сльози щастя на очах». Закінчення поеми схоже на Різдвяну колядку.

Стиль поеми «Тихе віяння ...» І. Жиленко можна охарактеризувати як синтетичний, оскільки наявні елементи народної поезики, такі як пісня, молитва, колядка, що свідчить про звернення до фольклорних традицій; не залишилась непоміченою дотичність поеми до книги спогадів «Номо feriens».

Загальна тональність поеми виражається, з одного боку, в її прокламативності, стилістичній і лінгвістичній простоті, а з іншого – в епічному та емоційному пафосі. Поетеса звертається до проблем, що висувуються реальною дійсністю, відбиваючи своє ставлення до них. І. Жиленко виражає своє сприйняття дійсності в поетичних формах зі своєрідним словесним апаратом, емоційно-ритмічний лад свідчить про ємність мови, різнома-

нітність художніх форм у творчості. Її мова відрізняється простотою і плавністю, іронічністю та уїдливістю. Безсумнівно, однією з основних особливостей поеми є її спрямованість на соціальні проблеми суспільства й країни. Коли творчість митця звертається до життя народу, маючи на меті розкрити йому нові ідеї та думки, вона прагне до того, щоб стати доступною широким масам.

Висновки. Заслуга І. Жиленко не лише в тому, що вона з блиском довела необмежені можливості українського поетичної творчості і створила геніальні твори, а й у тому, що вона висловила передові, гуманістичні ідеї свого часу в усій їх складності, суперечливості, в усьому переплетенні актуальних, злободенних питань, нестримного прославлення життя в усіх його виявах і сумного скепсису, сподівань, мрій і тверезого погляду на життя. Іронія та сарказм, що з'являються у творчості І. Жиленко, виконували передусім функцію імунітету, захищали її від отруєння життям, іронія – словесна зброя мисткині. Поеми І. Жиленко розвивають національні епічні традиції, збагачують загальну скарбницю вітчизняного мистецтва. Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому вивченні поетичної творчості І. Жиленко, яка заслуговує на увагу дослідників і читачів.

Література:

1. Жиленко І.В. Євангеліє від ластівки : Вибране з десяти книг / І.В. Жиленко ; ред. рада: В. Шевчук та ін. ; упоряд., всуп. ст. та бібліограф. А.М. Макарова. – Харків : Фоліо, 1999. – 544 с.
2. Жиленко І. Номо feriens : Спогади / І. Жиленко ; передм. М. Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
4. Сардарян К.Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті / К.Г. Сардарян. – Донецьк : Ноулідж, 2014. – 216 с.

Сардарян К. Г. Социальная проблематика в творчестве И. Жиленко (на материале поэмы «Тихое веяние ...»)

Аннотация. В статье раскрывается социальная проблематика оригинального произведения И. Жиленко «Тихое веяние ...» на основе характеристики нескольких уровней: образно-тематического, сюжетно-композиционного, мотивного, стилистического. Особый акцент сделан на исследовании социальных проблем, очерченных автором в произведении, что определяет идейно-политический пафос поэмы.

Ключевые слова: поэма, социальная поэма, социальная проблематика, философская углубленность, идейно-политический пафос.

Sardaryan K. Social issues in the work of I. Zhilenko (based on the poem “quiet breath ...”)

Summary. In the article the social issues of the original work I. Zhilenko “quiet breath ...” based on characteristics of several levels: figurative-thematic, the plot of the composite, the motivic, stylistic. Particular emphasis is placed on research of social problems delineated by the author in the work that determines the ideological and political pathos of the poem.

Key words: poem, social poem, social perspective, philosophical depth, ideological and political pathos.

Сіробаба М. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ДЕЯКІ ПОЕТИКАЛЬНІ НЮАНСИ ЛІРИКИ «ДВОТИСЯЧНИКІВ» (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «МЕТАМОРФОЗИ»)

Анотація. У статті аналізуються особливості поетики сучасної генерації українських віршників на прикладі їхніх творів, представлених у збірці «Метаморфози».

Ключові слова: поетика, нюанс, тропіка, версифікація, літературний канон.

Постановка проблеми. У збірці, що побачила світ у 2011 році в Харкові, представлено фрагменти творчості десяти українських поетів останніх десяти років, а саме: Андрія Бондаря, Сергія Жадана, Маріанни Кіянської, Олега Коцарева, Галини Крук, Дмитра Лазуткіна, Богдани Матіяш, Світлани Поваляєвої, Мар'яни Савки та Остапа Сливинського. Упорядник (С. Жадан), за словами автора післямови В. Неборака, вибрав «харківсько-київсько-львівську» дугу, яка здатна освітити всі українські землі. При цьому, як бачимо, дотримано й вимоги такої популярної нині гендерної рівності: 5 поетів і 5 поеток. Тож вибірка, як говорять соціологи, виглядає цілком репрезентативною.

Метою дослідження є намагання, приділивши кожному з авторів аналізованої збірки ту увагу, яку він привернув до себе своїми, лише йому властивими, творчими рисами, скласти більш-менш цілісну картину художніх особливостей новочасного вітчизняного віршописання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Неборак, зокрема, зауважує, що постійне прибуття до письменницьких лав «нових роїв і сотень ослівлювачів нестандартних поглядів на світ, які не лише віршують собі у шухляду, а й вимагають уваги до себе», однак «коштовну увагу громадян за безцінь приватизували політики і рекламодавці» і ніхто з них не створив «аналітичних груп з дослідження стану сучасної української поезії і її явного і прихованого впливів на можливі метаморфози українського суспільства... Так наче українська поезія з часу появи «Енеїди» і «Кобзаря» не має анінайменшого відношення до великої геополітичної метаморфози, ім'я якій – Україна» [2, с. 267–268]. Тож маємо на меті цією працею бодай мінімально вплинути на те, щоб означений стан речей не виглядав аж настільки негарно. З іншого боку, він, цей стан речей, свідчить про актуальність нашої роботи, про потребу обсервації й аналізу напрацювань сучасної генерації віршників. Приділивши кожному з авторів збірки ту увагу, яку він до себе привернув своїми, лишень йому притаманними, рисами, у підсумку сподіваємося отримати цілісний рисопис означеного мистецького загалу. Задля уникнення різночитань і різнотлумачень одразу зазначимо, що поетику тут розуміємо як таку, яка «виявляється, з одного боку, об'єктивними властивостями

художніх текстів, а з другого – рецепцією (теоретичним осмисленням) цих властивостей» [6, с. 138]. Фігуранти аналізованої книжки представлені в ній за абеткою, вочевидь, для того щоб не вказувати читачеві, хто з них, так би мовити, маститіший. Не оригінальничаючи, розглядаємо їх у тому самому порядку.

Отже, А. Бондар. Він, як нам підказують, наразі «вирішив бути якнайвідвертішим. І для цього йому не потрібні надмірності поетичної техніки» [2, с. 268]. Щодо останнього повністю погоджуємося: надмірностей поетичної техніки дійсно не спостерігається. Формально його твори є чи то верлібрами, чи то ритмізованою прозою, чи то ні тим, ні іншим. Не переобтяжені вони й образним слововжитком, якщо до нього не зараховувати таке, як «я був голый під кайфом мені було кайфово», «він зачитував пісню якогось пиздуватого російського барда», «я сказав що я не боюсь але хулі там я сцяв я сцяв за своє життя» тощо. Що ж до відвертості, то вона досягає свого апогею, здається, ось тут: «анестезіолог запитав мене чи були в мене / венеричні хвороби / я сказав що де юре не було а де факто були» [2, с. 12].

Свого часу ми аналізували сонети А. Бондаря й указували на їхню неканонічність і беззмістовність, солідаризуючись із літературознавцями І. Качуровським та В. Моренцем, які, зокрема, зазначають таке: «Програмний постулат авангарду – це агресивність щодо традиції, поза якою він насправді позбувається всякого смислу» (В. Моренець), «стало модним в будь-яке слово вкладати перший-ліпший зміст, який не має нічого спільного з його первісним значенням» (І. Качуровський) [5, с. 108]. Там само ми звертали увагу й на синтаксичну «стерилізацію» текстів, що полягає в нехтуванні розділовими знаками, великою буквою тощо. Утім це притаманне творам не лише А. Бондаря, а майже всіх авторів збірки. Принагідно зазначимо, що вказаний нюанс не є якимось новочасним винаходом, він відомий і в нашій, і у світовій літературі як мінімум сторіччя. Приблизно стільки ж щодо цього триває й більшого чи меншого рівня активності полеміка, під час якої від самих письменників звучали слова про те, що в такий спосіб вони, мовляв, дають змогу читачеві сприйняти твір (чи то пак текст) по-своєму й уникають тенденційності. Але в такому разі не можна не запитати, по-перше, що ж сам автор хотів сказати читачеві, а по-друге, дотримуючись цієї логіки, чи не простіше з усієї літератури залишити лишень лексичний словник і нехай собі читач komponує з нього те, що йому до душі. Загалом добірка, представлена тут А. Бондарем, попри явлений ним своєрідний душевний стриптиз, навряд чи заімponує широкий

аудиторії: далеко не всі з її представників мали венеричні захворювання (тож і охочих поспівчувати знайдеться небагато), а почитати матюччя можна й у ліфті чи вбиральні (дешевше й доступніше). Зробити поправку на юнацький запал не можна, оскільки це написано чоловіком, якому на той час було вже під сорок. Схильність до епатажу властива ледь не кожному з представників сучасної мистецької генерації, однак в нашому випадку хочеться зазначити, що епатувати теж треба вміти. Іноді в таких випадках починають говорити про іронічний світогляд письменника, але тут і на це не виходить, бо заголовком одного з творів є слова: «Не називайте мене іронічним поетом». Отже, бачимо претензію на серйозну рецепцію, однак для того щоб тебе сприймали як серйозного митця, треба, напевно, і писати щось серйозне (у сенсі художньої вартості).

А от хто, як бачиться, не боїться бути іронічним поетом, так це С. Жадан, на адресу якого іронізує своєю чергою В. Неборак: «Сергій, здається, не проти, щоб пісні на його слова співали в приміських електричках, і тому вкотре реанімував силабо-тоніку» [2, с. 268]. У цих словах, звичайно ж, міститься абсолютно прозорий натяк на написаний колись ще зовсім молодим на той час С. Жаданом вірш «Кінець української силабо-тоніки». Між іншим варто зауважити, що іронія, яка в цього поета не вряда-годи переходить у самокпини, для нього не є самоціллю, її природу найпевніше можна розкрити, згадавши слова, приписувані Мольєру, про те, що він, мовляв, поспішає посміятися над усім, інакше йому довелося б розплакатися. Ми вже писали про афористичну заокругленість лірики С. Жадана [див. 4], наразі ж хочемо зацентрувати на інших нюансах його доробку, з-поміж яких в око насамперед упадають привабливі своєю свіжістю й оригінальністю тропи, як-от порівняння, що містяться в таких рядках: «Я лежу в глибині вагона, / приречено, мов шахтар у заборі; / ...пам'ять волочиться, мов парашути; / ... легені – чорні, як рукавички / побитого безнадійно боксера; / все, що побачити довелося, / живе по смерті, ніби волосся» [2, с. 29–32]. Небанальними є й епітети («невагомий спомина», «вбивча, понівечена, північна ніжність», «срібне повітря й глибокі поля», «випадкових снів золота земля») та метафори («повітря засвічувалося, з очей виганяючи найменший сумнів», «нетривкі холоди ... охолоджують втомлене серце води», «тільки ... ніжністю можна посперечатися з вічністю», «голосу мерзлі глибокі озера», «вибілені вапном небеса») [2, с. 31–42]. Останній приклад належить, здається, до розряду семіметоф, тобто являє собою троп, що є проміжним між порівнянням, епітетом і метафорою.

У своїй книзі «Чапаєв і пустота» В. Пелевін устами І. Сельвінського виголошує: «Традиція не здається й шукає для себе нові форми» [3, с. 29]. Наразі ж можемо сказати, що за умови збереження всіх традиційних щодо силабо-тоніки атрибутів форми С. Жадану вдалося наповнити цю форму свіжим змістом, поставивши звичні слова в незвичний контекст. А ще його твори не можуть не імпонувати читачеві, який, окрім суто естетичної насолоди, уважає невід'ємним компонентом поезії її смислове навантаження. До цього можуть прислужитися як наведені вже слова про те, що з вічністю можна посперечатися тільки ніжністю, так і, скажімо, ствердження того, що (напевно, за умови правильного ставлення до життя) у ми-

нулому «лишається світло, на яке озирася навіть коли його зовсім не видно» [2, с. 40].

Приємне враження справляють і тексти львівської мисткині М. Кіяновської, принаймні, з погляду їх метафоричності: «Хмара дахами дигає, зорі ростуть вві сні», «... дигає в сліди зіщулена п'ятьма», «Складало крила дерево у сніг», «Вогнями в ніч вгризаються міста», «Трава збагне печаль – і зробиться солонна», «Світ розгойдує осінь», «З мовчання в мовчання ламаю словам хребти» тощо [2, с. 52–80]. Версифікаційно ж ці твори не є досконалими через надто велику кількість замінів стоп, що іноді наближає їх до силабічного вірша, який ще в позаминулому столітті був заміщений в українській поезії більш гармонійною й узгодженою з нашими мовними закономірностями силабо-тонікою. Є й зауваження, пов'язані з цариною фоніки: милозвучність обнижується недотриманням правила альтернансу та зменшенням коефіцієнта прозорості мови, наприклад, ось тут: «Позбувались страху» [2, с. 72] чи в уже цитованому «зорі ростуть вві сні». Як бачимо, на 5–6 голосних звуків тут припадає 10 приголосних, тоді як у нормі їх має бути приблизно порівну. Можливо, саме це спонукало В. Неборака зауважити, що «Маріанна бачить майбутнє, та не може змінити його, і її строфи котяться, як Сізіфове каміння» [2, с. 268]. Щодо змістового наповнення можна сказати, що наразі маємо справу з поезією, розрахованою на асоціативно-інтуїтивне сприйняття, хоча трапляються й не вражені заувагами рядки: «Голос твій / Приходить в мене з іменем Господнім, / Що над зникимим вічне вознесе, / Мовчу. Мені відкрилося сьогодні, / Що лиш мовчання означає все» [2, с. 73]. Проте таких рядків (як, утім, і надто заумних) немає в О. Коцарева, за винятком хіба оцих: «Замість слів – лиш калюжі, і збоку / В мокро небо відходить базар. / Значить, мовчки слова відчувайте, / Як летять повз майдани думки, / Пам'ятайте, любіть, пробачайте. / В річці плавають згадли роки» [2, с. 92].

Здається, «води» тут дійсно не бракує. З огляду на банальність викладених автором сентенцій і примітивізм рим зайве говорити про решту недоліків, які наявні в усій парадигмі поетикальних нюансів. Тож навіть не знаємо, як зреагувати на твердження про те, що «Олег бачить красу повсякденного так, як багатьом уже не вдається, а тому й може собі дозволити заримувати «думки» з «роками» [2, с. 268]. По-перше, одне не виключає іншого («бути можна дельним человеком, и думать о красе ногтей»), по-друге, можливо, Олегу й удається побачити красу якось особливим чином, але передати її йому точно не вдалося, а по-третє, маємо сумніви щодо тези, за якою, він, мовляв, «може собі дозволити» так римувати. Може, він просто не може «собі дозволити» римувати краще?

Ще гірше римує Г. Крук («алергія – пір'я», «втратили – краплени», «горобець – серце» тощо), однак глибочинь думок, які вона генерує, і художнє їх оздоблення здатні викликати захоплення, як у пересічного, так і в професійного читача. Кілька прикладів: «... на кожному роздоріжжі пам'ять / виймає якісь засмальцьовані карти, / на яких вже немає місця для зустрічі / і місця для ніжності, / але завжди залишається місце для втрати... / бо життя насправді – це те, / що ми втратили» [2, с. 117]; «І взагалі-то: жінка на прив'язі – кепська варта / для чоловіка, який себе поважає» [2, с. 121]; «ті, що живуть у пам'яті, носять маленькі дзвіночки / як прокажені (прокажи їх – і вийдуть на

світло)» [2, с. 127]; «хтось співає про те, як дівчина випадає з вікна і летить / наголошує на «летить», забуваючи, що «з вікна»... / завжди щось доводиться забувати, щоб літати» [2, с. 129]. Здається, ці рядки можуть слугувати запереченням правомірності поділу поезії на чоловічу й жіночу, бо не містять жодної вказівки на стать автора, не мають жодної специфічної ознаки щодо цього. Водночас вони здатні стати каталізатором мислительних процесів у мізках представників обох статей і викликати резонанс у їхніх серцях. І хоча нам, на відміну від В. Неборака, не вдалося тут побачити «неспростовні докази того, що у світі запустилися незворотні руйнівні процеси» [2, с. 268], це аж ніяк не шкодить загальній (досить високій) оцінці цих творів як інтелектуальної лірики філософського плану.

Тексти Д. Лазуткіна, більшість із яких побудовано як строфоїди, виглядають сировинною базою для створення пародій: «бо танці сонця – масть руда / бо подихи в алях темних – / це все напевно недаремно / це все – вода вода» [2, с. 156]. Певно, ця вода з того самого джерела, що й у творах О. Коцарева. Такими самими небездоганними є й тропи: «вибухає фортепіано поцілунками», «пишу тебе – як на льоду картинки – притрушеному, тонкому, ніби смачні цитати», «в серпневих полях проростає аграрна складова любові» [2, с. 153–159]. З одного боку, можна сказати, що тут куті передано меду, з іншого – не можна не згадати, як персонаж «Дванадцяти стільців» Персицький відреагував на «перл» Трубецького «Волны перекачывались через мол и падали вниз стремительным домкратом»: «Почему вы халтурите, вместо того чтобы учиться? Ответьте!» [1, с. 180–181]. Тож гідним подиву є коментар, відповідно до якого наш автор нібито «усе ще заведений на звияги, та ліризму і ностальгії і в нього прибуває» [2, с. 268]. Адже слова «усе ще» на адресу тридцятирічної людини (тим паче чоловіка) є не зовсім коректними, як і підозра її в ностальгії (хоч який зміст у це слово вкладай). Що ж до ліризму, то він тут, як ми вже показали, чи то нудно-солодкий, чи породжений недорозвиненістю смаку щодо слова. Крім того, прочитавши «і в нього прибуває», не можна не запитати: «А в кого ще?».

Можливо, у Б. Матіяш? Побіжний огляд її творів спонукає нібито до ствердної відповіді, надто ж коли взяти до уваги ось ці, скажімо, порівняння: «делікатні як найперше ранкове світло», «любий як сонце», «погідний як літній вітер», «безтривожні як голуби», «дорогий як вода», «бентежний як світло» [2, с. 168–172]. Однак підвищення уваги до цих творів не залишає й сліду від першого враження. Ось типовий фрагмент, так би мовити, творчого доробку цієї авторки: «Я засинаю ти бачиш що я так міцно і глибоко засинаю / як найменша дитина як найменша у світі дитина / хто стерегтиме мій сон коли спатиму хто берегтиме / мене на дорогах моїх снів щоб вони були лагідні й / безтривожні прошу тебе молися за мене скажи спи / довірливо й тихо світлі хай будуть дівчинко / світлі й лагідні твої сні» [2, с. 185]. Очевидно, що врятувати ситуацію наразі не може навіть відсутність розділових знаків: хоч де їх порозставляй, говорити про глибину змісту не доведеться, тим паче про будь-якого роду підтекст. В. Неборак, можливо, через уроджену делікатність, а можливо, тому що Б. Матіяш свого часу запросила його до виступу на презентації українсько-білоруської антології «Зв'язокрозрив», ставиться до її «продукції» вельми прихильно:

«Богдана безмежно довірлива, безмежно відкрита, аж лячно, що її зізнання прочитає не те око і почує не те вухо» [2, с. 268]. Нам же здається, що тут маємо справу саме з тим випадком, коли радять усе ж не забувати про читача. В іншому разі не варто вимагати від нього уваги до себе, а написане адресувати тільки тому оку й тому вухові, щодо яких не буде лячно, що вони прочитають і почують, або ж «віршувати собі у шухляду».

Не боїться нічий очей і вух С. Поваліяєва. Чи тому що сповідує буддизм (і тим самим вважає себе забезпеченою від притаманної решті українців шарпаніни між язичництвом і християнством), чи тому що здатна об'єктивно (а отже, спокійно й упевнено) усвідомити свій таланти. Хай там як, а щодо неї впевненості, здається, забракло вже самому автору післямови, інакше досить важко пояснити невизначеність поданої ним характеристики: «Світлана знає ціну альтернативності, та навіть альтернативність міняє свій курс, як валюта в обмінниках» [2, с. 268]. Аж пориває запитати вслід за сатириком: «Ти сам зрозумів, що сказав?». Якщо ж облишити емоції, то зазначимо, що притягальність лірики С. Поваліяєвої виявляється передусім у тій відкритості, яку В. Неборак спостеріг чомусь лише за Б. Матіяш. Утім відкритість цінується тим, що саме відкривається.

Ми не заперечили відкритості Б. Матіяш, однак уздріли взаємозакікваленість, наявну між нею та читачем. Не так виглядає справа з С. Поваліяєвою. По-перше, їй є що відкривати, по-друге, її твори не передбачають жодного ігнору читача, як, утім, і загравань із ним (усе ж такі творчість є самовираженням і не має когось обслуговувати). Тематично її самовираження (до речі, досить талановите) лежить у площині «Людина і світ», причому відбувається воно «без різних понтів типу келишку з віскі сигари / і мудрої книги / без усіяких жіночих радощів типу сауни і солярію / без героїчних пасадоблевих виходів на вітряки / зі списом безумства і дурості / по мерзких трупах відлиги» [2, с. 204]. Нехтування синтаксисом за понти, звичайно, не вважаємо (у контексті, із яким маємо справу, це радше банальність). Тож наголосимо, що творчість С. Поваліяєвої заслуговує на серйозне сприйняття, навіть якщо лишити поза увагою (на яку вони все ж заслуговують) «героїчні посадоблеві виходи», «спис безумства і дурості» й «мерзлі трупи відлиги». Метафоричність її мови взагалі є вражаючою, можна лише пошкодувати, що рівень і обсяг нашої роботи не передбачає якнайдетальнішого розгляду цього нюансу. Тут фактично немає такого композиційного елемента, як пейзаж (що з ним найчастіше в'яжеться метафора), за винятком хіба «перехняблених снігом трухлявих будівель», серед яких «плавають голуби линуць вихлопи ширяють брунатними клаптями хмари», тут навіть «весна починається з нежитю і щільно-похмурого побутового лиха», внаслідок чого «небо спазматично як голуб тріпотітиме у зголублених від голоду пальцях весняних поетів», і саме тут одного разу ти «просто зробиш що мусиш – помреш як цвинтарний пес чи сміттева кішка знаючи що світ не подякує за твоє геройство» [див. 2, с. 201–204]. Однак це не привід для відчаю чи зневіри, це спокійне усвідомлення природного стану речей і породжене ним своєрідне розуміння відходу до нірвани: «нехай моє серце засне поміж твоїх пальців / як джміль у траві / мов кульбабкове молоко на дитячій долоні» [2, с. 199].

Певною мірою, ліризм простежується й у творах М. Савки: «ніжність лиже шорстким язиком / ніжність сти-скає горло і груди / як ремінь безпеки / як шаль айседори / і засинає отут / під адамовим яблуком» [2, с. 230]. Та от розміліти від цієї ніжності дещо заважає «запах сорочки з якої не вилазиш уже кілька діб», «запах із рота», «ямочки на ... сідницях», «вологі від хіті стрінги», «зморшки від тісних бретелей» і деякі інші деталі натуралістичного плану [2, с. 225–226]. В. Неборак, що з ним тут принагідно полемізуємо, висловлює своє переконання: «... поет пише про те, про що звичайна людина воліє мовчати, і навіть про те, про що він сам, поет, воліє мовчати, але не може, бо поет – це, як не крути, шаленець» [2, с. 267]. І все ж у цьому випадку доречнішою видається сентенція від авторів відомої телереклами: «Іноді краще жувати, ніж говорити». Бо ж, дійсно, як не крути, а ліризм, що є похідним від лірики, передбачає естетичне сприйняття дійсності. Таке сприйняття бачимо в О. Сливинського: «Я покинув вас ненадовго, / до кінця важкого дня, / щоб уночі повернутись і проказати / у ямку чиєсь ключиці: люблю» [2, с. 258]. Зайве говорити, що це і є та ніжність і той ліризм, які не можуть залишитися непоміченими, надто ж тим реципієнтом, для якого вони є життєво необхідними, оскільки без них він у цьому світі почувається дезорієнтованим і кинутим напризволяще. Тут варто погодитися з констатацією того, що «Остап вловлює невловлюване» [2, с. 269], адже далеко не кожен уміє так передати відчуття, попри те, що відчував щось близьке до цього практично кожен. Це, мабуть, саме той випадок, коли поет не те що не може промовчати, а зобов'язаний не мовчати.

Сказати про твори О. Сливинського що-небудь більш-менш визначальне з погляду версифікації важко. Якщо в її, версифікації, царині й відбувалися наразі якісь шукання, то завершилися вони безрезультатно. Маємо ж бо справу з верлібрами, а вони, як відомо, не визнають ні метричних, ні силабічних, ні тонічних обмежень, тим самим відкидаючи щонайменшу можливість новаторських модифікацій.

Підсумовуючи все викладене, наголосимо, що твори, проаналізовані нами, з позиції норм віршування, за незначними винятками, не є досконалими (надмірна кількість випадків заміни стоп, неточні рими, недотримання правила альтернансу тощо). Не додає шарму їм, цим творам, і тотальне нехтування синтаксисом і засобами евфонії (зокрема зменшення коефіцієнта прозорості мови й ті ж таки неточні рими). Крім того, є випадки, коли, замість художньо довершених зразків літературної творчості, доводиться стикатися з відверто низькоякісними текстами, а іноді й із абсолютно беззмістовним набором слів, який на додачу ще й надміру приправлений «солонною лексикою».

Висновки. Проте містяться в розглянутій збірці й твори досить високого рівня, що досягається, з одного боку, майстерним володінням словом, а з іншого – відкритістю автора в тих випадках, коли є що відкривати. Перше виявляється у свіжих і оригінальних тропях, друге – в умінні щирістю залучити читача до спільного з ліричним «Я» переживання всіх гараздів і негараздів, не вдаючись при цьому до будь-якого з них, читачем, загравання. Загалом же, отже, картина є досить строкатою, і саме ця строкатість є запорукою якнайширшої перспективи для подальших досліджень новочасного віршописання.

Література:

1. Ильф И. Двенадцать стульев : [роман]; Золотой теренок : [роман] / И. Ильф, Е. Петров. – Мн. : Юнацтва, 1981. – 526 с.
2. Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років : збірка / укл. С. Жадана; післям. В. Неборака. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 272 с.
3. Пелевин В.О. Чапаев и Пустота / В.О. Пелевин. – М. : Вагриус, 2001. – 414 с.
4. Сіробаба М.В. Афористична заокругленість філософської лірики С. Жадана / М.В. Сіробаба // Актуальні питання сучасної науки і освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів Донбаського державного педагогічного університету, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 22–24 квітня 2014 р.) / відп. ред. Н.М. Маторіна / М.В. Сіробаба. – Слов'янськ : ДДПУ, 2014. – Вип. 6. – С. 428–433.
5. Сіробаба М.В. Жанрово-строфічні модифікації українського сонета / М.В. Сіробаба. – 2-ге вид., випр. і доп. – Слов'янськ : Підприємство Маторін Б.І., 2013. – 167 с.
6. Ткаченко А.О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : [підручник для гуманітаріїв] / А.О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.

Сіробаба Н. В. Некоторые поэтикальные нюансы лирики «двухтысячников» (на материале сборника «Метаморфозы»)

Аннотация. В статье анализируются особенности поэтики современной генерации украинских стихослагателей на примере их сочинений, представленных в сборнике «Метаморфозы».

Ключевые слова: поэтика, нюанс, тропика, версификация, литературный канон.

Sirobaba M. Some poetical nuances of the lyrics of “poets of 2000’s” (On a material of the collection „Metamorphosis”)

Summary. The author analyzes the peculiarities of poetics of modern generation of Ukrainian poets on the example of their works presented in the book with the title „The Metamorphosis”.

Key words: poetics, nuance, tropics, versification, literary canon.

Таранець В. Г.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного університету

ВЕЛЕСОВА КНИГА (ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ). ЧАСТИНА 4

Анотація. На основі текстового матеріалу Велесо-вої книги розглядаються відносини племені РУСИ із сусідніми родинними й чужими племенами, а також їхня етимологія (боруси, руси, анти, литовці, іранці, германці, асуни).

Ключові слова: Велесова книга, племена боруси, руси, анти, литовці, іранці, германці, асуни.

Постановка проблеми. *РУСИ та їхні сусіди: родинні й чужі племена*¹.

У попередньому матеріалі мова йшла про плем'я *руси* та його першопредка *Ора*, наймення яких є спорідненими за своїм походженням. До цього ж гнізда слів належно-емо також назву племені *боруси*, що загалом дає змогу за матеріалами текстів Велесової книги (далі – ВК) відтворити давню форму зі складовими *бору-си*. Вплив на мову русів (слов'ян) Трипільського субстрату надає можливість реконструювати псл. **kweru-si* зі значенням *слов'яни-скотарі*, що вийшло із іє. **k^were-ke*. Термін **k^were скотарі* включає у себе племена *боруси/руси*, які займали територію східних слов'ян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наймення *руси* є ідентичним також до *руги*, одного зі слов'янських племен Північно-Західного регіону, що займало землі побережжя Примор'я та о. Рюген. Раніше нами було показано походження назви *руси*, яка має подібні шляхи зародження із вищезазначеним [9, с. 223–237] і яких називаємо *Прибалтійські Руси*. Очевидним є зародження терміна *руси*, що позначав кілька слов'янських союзів, до яких уходять також такі державоутворення: *Київська Русь*, *Русколуни* та *Суренжська Русь*. Цей висновок випливає з аналізу текстів ВК, він підкріплюється також історико-археологічними свідченнями, які детально подає О.С. Галкіна [1].

Загалом, як свідчить аналіз етнімікону, слов'янські родоплеменні наймення зводяться до двох первісних кореневих структур, які мають вигляд: іє. **k^wele* та **k^were* зі значеннями, відповідно, *землероби* і *скотарі* [12, с. 82–83]. Останнє реалізовано в найменнях: *серби*, *черв'яни*, *сіверяни*, *руги*, *руси*, *украї*, *рутени*, протилежні назви мають вигляд: *слов'яни*, *венеди*, *анти*, *поляни*, *поляки*, *бойки*, *гуцули*, *велети*, *лужичани*, *лемки*, *волиняни* тощо.

Зупинімося спершу на аналізі текстів ВК щодо окремих із слов'янських племен, що позначали землеробів, зокрема *слов'ян*, *венедів* та *антів*.

Власне про *слов'ян*, як було показано раніше, у текстах ВК подається небагато інформації, автор зосереджує нашу

увагу переважно на племені *руси*. Термін *слов'яни* належить до найдавнішого часу існування племен, його, як пише автор, започаткував *Богумір*, Бог-Творець [ТВАСТ-ОІРЕМ] (досл.: 'небесний Ор'), уставивши «*роди окремі*» (д. 22). Їхній першопредок – отець Ор, при якому «*єдиний рід слав'янський був* [ЕДИН РОД СЛАВЕНЕ]», та його нащадки належать до «*роду Славуні* [РОДОУ СЛВУНЕ]» (д. 8), які пішли «*до землі, де сонце вночі спить*» /д. 9-Б/.

Корінь СЛАВ–уживається також у значенні 'славний', яке, вважаємо, походить від цього самого етноніма, проте тотожність обох додає труднощів під час перекладу сучасними реаліями. З цим самим коренем уживається наймення одноплемінників типу «*а славуні* [СЛАВУНІ] *працювали рабами*» /д. 8 (3)/ або власне ім'я: «*Богумір – чоловік Слави* [МУЖ СЛВОІ]», «*мати їхня, яку звали Славуня*» [СЛАВУНІ] /д. 9-А/.

Раніше в наших публікаціях детально розглядався етнонім *слов'яни* [9, с. 196–203], тут же викладемо лише загальні особливості походження цього слова. Витоки його сягають кореня іє. **k^wel-* зі значенням 'арії-землероби', від якого в результаті палаталізації початкового приголосного витворилося псл. **sl(o)-*. Постання з ним форманти псл. **-vene* (із іє. **-k^wana* 'один із...') призвело до утворення етноніма **slověne* зі значенням 'одні із аріїв-землеробів, слов'яни'. Ми вважаємо, що в такому вигляді слов'янський етнос і мова існували в середовищі *аріїв* (індоєвропейців) в III тис. до н. е., тобто після міграції останніх із району Анатолії (Малой Азії) на Північночорноморське побережжя [2], де перебувало автохтонне населення під назвою *трипільці*. Мовна система прибулих аріїв суттєво змінилася під впливом Трипільського субстрату [11], а це ще раз підтверджує, що ці племена є **прийшлими** на теренах Трипілля. Зазначені факти категорично заперечують поширену в Україні точку зору щодо зародження слов'ян у Причорномор'ї та існування їх у вигляді країни *Аратти* (Ю.О. Шілов, В.М. Бебик, Л.Л. Залізник). Звернімо увагу, що, виходячи із попереднього дослідження над текстами ВК, у найменні *Аратта* корінь *Ar-* свідчить про його іноземне походження (до речі, *Аратта* існує як провінція в Пакистані, місто в Південному Ірані), наше слов'янське повинно б мати на початку *Or-*, як, наприклад, згадане у ВК плем'я *оріяни*, що витворилося із слов'янського етносу.

Збільшення населення й міграція зумовили розширення території, що створило умови для видозміни первісного наймення *слов'яни*. Найдавнішими міграціями вважаємо розселення слов'ян у північному та північно-західному напрямках. У цьому регіоні переселенці отримали наймення *венеди*, або *венети*. Побутує думка, що *венети* самі себе так ніколи не називали [8, с. 34, 44], і це ім'я,

¹ Продовження, початок у Науковий вісник МГУ, вип. 9, 10, 11.

уважаємо, дали їм сусідні німці. Реальним є те, що німці, почувши ім'я **slověne* з наголосом на другій складовій *-věne*, сприйняли його як наймення прийдешніх племен. І тому, як нами було раніше показано, спочатку вживалося ім'я *vene* стосовно слов'ян, пізніше це ім'я отримало множинний германський суфікс *-ten*, і з'явилося слово *veneten* [12, с. 30–34]. Це наймення було поширеним серед тих слов'ян, що знаходились у зазначеному регіоні, сам же термін слов'янизувався й постав у вигляді *венеди*. Як уже нами зазначалося раніше, термін *венеди* (первісно *вени/вани*) вийшов із етноніма **slověne* та закріпився спершу за західними слов'янами, потім він поширився й на східних слов'ян, отримавши в цьому регіоні новий варіант *анти* [9, с. 196–207]. Етнонім у вигляді *венеди* має широкий ужиток у текстах ВК. Зупинімося на цьому детальніше.

Спостереження над текстами показало такі реалізації зазначеного терміна: (д. 18-А) «*так вона [Птиця] саяла в ті часи, коли руси [РУШТЕ] йшли з венедями [СО ВЕНДЕСА] і понесли богів своїх до моря і там угніздилися*». Зміст подальшого тексту на дощечці свідчить, що в цьому контексті автором мається на увазі *Балтійське море*, а не *Чорне*. Тут збудовано немало величавих храмів, багатих, оздоблених золотом і сріблом, «*і багатьом дерев'яним богам [ДРВЕНИ БЗЕ] віддавали честь десятиною*», інші заздрили, араби [ОРАБІ] ходили до них, торгували, там і залишалися; та земля відає ще про мерзенні війни і злі вчинки, «*ка ми відійшли до гір Карпатських і до Кля [МОІ ОДЕНДЕЩА О ГОРЕХ КАРПЕНЬСТЕХ ДО КЫА] і там були ворогів за злі язика. І співаємо [адже ми руси] [ПОЯХОМ ЯКО СЪМОІ РУСЕ О СЛАВНЕХ ДНЕХ СЕХ] про славні дні ті*», «*воєвода Бобрець [ВІЕВОДО БОБРЕЦЕ], що вів Русь до Голуні, по смерті одержав чин Перунь [ЧИН ПЕРОУНЬ]. І не забудемо ніколи те Хоробре Гординство, оскільки ми сини отців наших і маємо любов до пам'яті їхньої*». Із тексту випливає, що руси, про які поводить автор ВК, були також із венедями біля Балтійського моря, то були «*славні дні*», але згодом вони повернулися назад до Карпат і далі до Києва. До Голуні повів їх воєвода Бобрець, який отримав «*чин Перунь*». Бог Перун був дуже поширений у західних слов'ян-язичників, столиця яких *Prenzlau* носила його ім'я (досл. 'Перунови слов'яни'). Сварог (д. 28) «*отцяма казав про них, що то також брати [БРАТАРИЕ] наші у тім краї*».

Про західних слов'ян говориться в тексті (д. 28): «*А венеди [ВЕНДЕ] осіли на землі, де Суне Сурь [СУНЕ СУРЬ] спить вночі на златім ложі. І там їхня земля*». Незважаючи на близьку родинність, східні слов'яни (руси) «*ходили до них [СЕ ВЕНДЕ] допомоги молити, і не одержали, бо всяк люд мусить захищатися сам*».

Спостерігаючи за життям західних венедів, автор ВК відмічає їхній відхід від своєї віри і прийняття іншої, що, мабуть, мається на увазі час християнізації цих слов'ян, який почався досить рано, оскільки їхні ближні західні сусіди з германських племен прийняли християнство вже в VII ст. н. е. й поширювали її в ході східної експансії. У зв'язку з цим в іншому тексті ВК (д. 36-А) говориться про необхідність відродити Руськень, «*будемо боронити землю нашу краще венедів [ВЕНДЫ], які пішли на захід сонця [ДО ЗАПАДЬ СУРЕ] і там піддалися ворогам і землю орють, хибну віру мають, тримаючись на ній*». Ми «*бачимо, що венеди [ВЕНДЕ] вертаються до земель наших*,

в степи древні та глядять ще печери [ПОЩАРЕ] їхні, як во дні виходу од П'ятиріччя і Семиріччя [ОДО ПЕНТЫРІ-ЕЩЕЦЕ І СЕМЕРІЕЩЕ], коли од Сонця [ОДЕ СУНЬ] відділилися нашого». У тексті зазначається, що частина венедів повертається «*в степи древні*», мається на увазі Причорномор'я, та «*глядять ще печери їхні*». Останнє нагадує про давнє помешкання слов'ян-венедів у Карпатах, де вони жили в печерах, що слугували їм домівкою та захистом від диких звірів і ворогів. Далі в тексті зазначається, що *Птиця Сва* пророкує венедям голод, а боги в степах «*сонце [СУНІЕ] дають і долю. Цим маємо пишатися, а не за часами антів [ЗА ЩАС АНТЕВЬ] жалкувати. Ті анти [АНТЫРІЕ] завоювали мечем багато, але ж погубили дім свій, бо домове ніхто на чужині не будує*». У зазначеному тексті балтійські *венеди* прямо співвідносяться з терміном *анти*, що ще раз свідчить про ідентичність відповідних наймень, як було показано нами раніше. Очевидно, що згодом термін *анти* закріпився за східними слов'янами. Русь (д. 7-В) «*розбила єгунитів, утворивши край Онтів [ОНТОВ] та Скитію Київську*». В іншому місці (д. 7-С) зустрічаємо вираз «*скити-анти*» [СКУФЕ АНТИВЕ], що значить *антські скіфи*, де під скіфами розуміються слов'яни. Із текстів ВК випливає, що венеди й анти можуть бути тотожними, більше того, руси, до яких належить автор ВК, ототожнюються також із антами, наприклад, в (д. 24-А), «*та анти [АНТИ] ми – маємо честь славу співати богам*».

Виходячи з вищезазначеного, зрозумілим тепер виглядить текст у Йордана (VI ст.), де говориться, що слов'яни «*походять із одного кореня, породили три народи, тобто венетів (Venethi), антів (Antes) і склавів (Sclaveni)*» [8, с. 110–111]. Ця сама думка стверджується і в іншому місці, де Йордан, говорячи про венетів, зазначає, що їх називають переважно склавівани й антами (там само, с. 107). Окрім цього, автор називає слов'ян *спалами (Spalorum)*, у найменні яких виділяється корінь **spal-*, який вийшов із іє. **k^vel* – слов'яни-землероби.

Таке саме розуміння зустрічаємо і в Прокопія Кесарійського (VI ст.), який писав, що «*ім'я в давнину у склавів і антів було одне*» [8, с. 183]. Очевидно, що й у цьому випадку під антами розуміються також і венеди. Їх називали також *спорами*, так як, уважає автор, їхні житла були розкиданими [7].

Отже, прадавній слов'янський етнонім пройшов розвиток у напрямі іє. **k^vele* > псл. **kwelo* > слов'яни → *венеди* → *анти*.

Паралельна розглянутій існувала й розвивалася друга родоплемінна гілка у праслов'ян, про яку в нас була мова вище і яку подаємо в такому вигляді: іє. **k^vere* > псл. **kwero* > *серби; боруси, руси*.

Великої уваги, уважаємо, заслуговує словоформа *КРА-ВЕНЦЕ* (д. 7-С), у якій Сергій Піддубний справедливо передбачає племена «*окри (укри) і венедців*» [5, с. 45]. Проте тут необхідні деякі уточнення. Пропонуючи *окри*, перекладач узяв із попереднього слова кінцеве *О-* [БЕДЕХШЕМО КРАВЕНЦЕ], хоча подібні граматичні форми з *-О* існують у мові текстів ВК (наприклад, *ВОСПОМИНЬЕМО*, д. 18-Б). Розглядуване слово є двоосновним, у яке входять складові *КРА-ВЕНЦЕ*. Останнє повністю відповідає розумінню 'венди', про що свідчить форма *-ВЕНЦЕ* в ізольованому вжитку, наприклад, *ВІЕНЬЦІЕ* (д. 8), *ВЕНДЕ* (д. 28). Початкова складова *КРА-* в такому

контексті є спорідненою з етнонімом *укра*, що значить 'горяни-скотарі'. Остання зародилася, як нами було показано [12, с. 253–255], у Карпатах, проте в час міграції слов'янських племен із цього регіону на Північ *укра* зупинилися вздовж р. *Укра* та в ній. *Укермарк*. Відсутність у цьому районі гористої місцевості типу Карпат спричинила вжиток терміна *укра/україни* 'горяни-скотарі' в редукованій формі *крани*, що також значило 'укра-скотарі'. Саме така форма засвідчена в тексті ВК – КРА-ВЕНЦЕ, зі значенням 'венедські укра-скотарі'. Цю сторону походження складного слова, як вище зазначалося, інтуїтивно і правильно підмітив Сергій Піддубний.

У текстах ВК численними є слов'янські племена, близькі за своїм походженням, що були родинними й добросусідськими. Їхні наймення автор сам визначає як співвідносні з місцевістю, що в літературі відомі як *етнікони*. Про це так пише Ілар Хоругин (д. 7-А): «*Даємо [назву] на спомин про гори Карпатські, коли рід наш називався карпени [КАРПЕНЕ]. Як стали жити в лісах, то мали назву древичі [ДРЕВИЩЕ], а в полі були, то звалися полянами [ПОЛЕНЬ] – по-різному було*». А в Києві (д. 33) було «*скопиче полян, древлян, кривичів [КРВИЩЕ], ляхів [ЛЯХЪВЕ] на куцу руському [РУСИЩІ]*».

В іншому місці автор пов'язує назву племен з іменами їхніх предків, як, наприклад, (д. 9-А) «*...був Богумир – чоловік Слави [СЛІВОІ]*». Від їхніх дітей «*походять древляни [ДРЕВЛЯНОІ], кривичі [КРВИЩЕ] та поляни [ПОЛЯНЕ], бо перша дочка Богумирова мала ім'я Древа [ДРЕВА], друга Крева [СКРЕВА], а третя Полева [ПОЛЕВА]. Сини ж Богумирові мали імена Сева [СЕВА] і молодший Рус [РУСО], – звідси походять сіверяни [СЕВЕРЯНОІ] та руси [РУСИЕ]*».

Вищезгадане свідчить про два шляхи походження слов'янських етнонімів: перший пов'язаний із найменням місцевості, де перебуває плем'я, це так званий *етнікон*, а другий виводиться міфологічно від імені, можна сказати, першопредка племені. У такому вигляді подає розрізнення слов'янських племен (венедів) Іордан, яких називали по-різному «залежно від роду та місць помешкання» [8, с. 107]. В обох випадках апелятив представлений мовою відповідного етносу, тобто тим чи іншим слов'янським діалектом. Але один випадок серед текстів ВК свідчить, що це правило не є суворо обов'язковим – слов'янський етнонім може мати наймення іншої із давньоспоріднених мов, мабуть, мови із племінного союзу. Таким іменем, уважаємо, є назва слов'янського племені *костобоки*. Це наймення, як показав Олег Гуцуляк, має в собі такі складові: скр. *kastha* 'дерево', 'палиця', 'кий' та *-bhaga* 'тримати', що загалом означає 'древляни' [4, с. 26]. Отже, *костобоки*, які зустрічаються в текстах ВК, необхідно розглядати під іменем *древляни*.

В одному з текстів свідчить, що плем'я язени «*на костобців [КОСТОБЦЕ] налізло і сіклися жорстоко*», «*І була та борня двісті літ*» (д. 5-Б). В іншому (д. 7-С) – автор пише про риб'ян, що лишилися в Пендеба, і потім «*нічого не знаємо і про тих, що костобці [КОСТОБЦЕ-ВА] зуться*». Перебування в землях Індії, мабуть, не є випадковим для костобців, ім'я яких походить від давньоіндійських слів. Можна передбачити, що це плем'я було одним із індійських на теренах Причорномор'я й уходило в одне угруповання разом зі слов'янами, з якими вони [КОСТОБЦЕ] «*Руськолань творили*» (д. 38-Б/урички/).

Дуліби. Відносно часто вживається зазначений етнонім у текстах ВК. Це родинне для русів слов'янське плем'я, що було в союзі з ними, як значиться в одному з текстів (д. 7-С): «*і не було в нас тоді нікого, крім дулібів [ДУЛЕБОВА], які були повернені на Борусь*». Про родинність із русами говорять і самі дуліби: (д. 29) «*А дуліби [ДУЛЕНБІЕ] кажуть про нас, що ми брати з ними, і те істинна правда, бо походять вони з того ж кореня, що й ми*».

Литовці. Литовське плем'я *жмудь* має в текстах ВК реалізації (д. 28) [ЖМЫДЬ] та (д. 8/27/): «*жмудь [ЖЕМЕНДЕ] ... литовська – називалася нами ільми або інакше ільмери*», виступає іноді під іменами *ільмерці* або *ілірійці*, оскільки вони знаходилися на півночі біля озера *Ільмер*. Останні наймення мають у текстах такі варіанти вжитку: (д. 2-А) «*наш рід [був] родичем з ільмерцями [КИЛЬМЕРСТІЙ] – з одного кореня постали наші народи*» /вони «*брали шлюби з нами*», «*коли небезпека, охороняли нас*», «*ми теж їм поміч давали*», (д. 4-В) «*ільмерці [ІЛРМОЩЕ] ... пришлють воїв нам помагати*», (д. 4-Г) «*не забудемо також ільмерців [ІЛМЦІ], які нас охороняли*», (д. 7-Є) «*[костобці] ... ілірійцями [ІЛПРОУМ] були поглинені*», «*мало лишилось ілірійців [ІЛЕРУВА], названих ільмерцями [ІЛІЕРСТІЕ], які якраз сіли біля озера*», (д. 8) «*ільмерці [ІЛМАРЩЕ] ... загинули, ... бо ільми [ІЛМЕ] не хотіли брати заліза до рук своїх і боронитися од ворогів*», (д. 28) «*це жмудь [ЖМЫДІЕ] розповіла нам...*», «*[годе] біля жмуді [ЖМЫДІЕ] повернули на південь*», «*те ж знаємо і про ільмів [ЫЛМЫ], тобто ілерів [ІЛЕРОУ], – ми ж родичі*», «*і жмудь [ЖМЫДЬ] каже, що прийде на допомогу*».

Текст ВК переконливо свідчить про **родинні** стосунки між литовським племенем *жмудь* і слов'янським *руси*. Витоки таких стосунків пояснюються походженням племен, які мають спільний етнічний корінь. У сучасному мовознавстві стверджується існування балто-слов'янської мовної єдності. Але в давнину важливішою була язичницька спільність походження й загалом єдність етнічна, як впливає з текстів ВК. Ці племена ніколи не ворогували між собою, а, навпаки, допомагали одне одному в боротьбі з ворогом. Навіть західні венеди відмовили русам у допомозі воїнами (д. 28), подібного свідчення щодо племені *жмудь* у текстах не зустрічається.

Родинність литовського та руського племен започаткована в їхніх найменнях. Руси входили до слов'янського союзу, де первинний корінь іє. **k^wel-* зі значенням 'арії-слов'яни; землероби' [9]. Щодо литовців, то найпоширенішим у текстах ВК є етнонім із коренем ІЛ-, на чому необхідно зупинитися детально.

Зазначений корінь має місце в складних словах, у яких наявні дві основи, представлені в таких варіантах: КИЛЬ-МЕР-, ІЛІ-РМО-, ІЛ-М-, ІЛЕ-РО-, ІЛІ-РО-, ІЛЕ-РУ-, ІЛІ-ЕР-, ІЛ-МАРІ-, ІЛ-МЕ, ЫЛ-МЫ, ІЛЕ-РОУ. Форму з початковим приголосним уважаємо КИЛЬ-МЕР- архаїчнішою за інші, у слові чітко виявляються обидві основи: перша КИЛЬ- може бути співвіднесена з іє. **k^wel-*, а друга МЕР-, що позначає 'водоймище'. Очевидною є асоціація зі словом *море*, яке в давнину мало значення 'стояча вода'. У вищезазначених формах ця основа є сильно редукованою, навіть до зникнення одного зі складів (-МЕ, -М, -РОУ, -ЕР), в одному випадку має місце перестановка

(-PMO). Із цих варіантів етноніма походять синонімічні назви литовського племені у вигляді *ільмерці* або *ілірійці*. Загалом КИЛЬ-МЕР можна звести до реконструйованої форми **kelmer* зі значенням 'литовці-землероби біля водойми'. Таке наймення племені виникло тоді, коли литовці знаходилися біля о. Ільмень, первинним усе ж є ім'я **kel-*, що вийшло з іє. **k^wel-* і значить 'арії-литовці; землероби'. У такому вигляді нами був реконструйований зазначений етнонім раніше [9, с. 31–32]. Цікаво відмітити, що в сучасній назві ЛІ-ТВА відсутній початковий склад **k^we-*, а післякоренева -ТВА походить із іє. **k^wa-* 'вода', що дослівно значить '(плем'я) землеробів біля води'.

Повертаючись до вищенаведених двоосновних варіантів наймення 'литовці', зазначимо, що у формах після основ знаходяться різні суфікси та закінчення: -ЦЕ, -СТЕ, -ВА, -УМ, -УВ, -ЦІ, -ЩЕ, -СТІЙ. Окремо від розглянутого стоїть етнонім цього самого племені *жмудь*, що в текстах ВК має вигляд: ЖМЫДІЕ, ЖМЫДЬ. Корінь споріднений із польськими формами й лит. *žėtas* 'низький', а загалом *Жмудь* позначає 'Нижня Литва' [13, с. 59–60].

Іранці. Меншою мірою, але відносно в дружніх стосунках були руси з *іранцями*, які знаходилися в південній частині слов'янської ойкумени. За домовленістю після однієї з міграцій русів у цей край останні платили десятину, яку іранці [ПРОНЕІСТІ] забажали (д. 2-Б). Навіть один із руських князів Скотень був іранцем [ПРОНІСТІ], «од іроні [ПРОНІ] допомоги просив, і ті прислали кінноту велику, і хезари були відігнані». Іншим разом «наші виступили з ними, ... кіннота іранців [ПРОНШТЕ] вступила в бій і розбила годе». Будучи сусідами, «іранці [ПРОНШТІ] не чіпали звичай наших і рабів не брали» (д. 4-А). Повертаючись із вавилонського полону, їх наздогнали *перси* [ПАРЦЕ] (одноплемінники іранців), які, почувши в таборі русів пісні та славлення бога *Інтра*, залишили їх, не силуючи до богів своїх (д. 6-В). Усе це свідчить, що в язичництві русів та іранців (і персів) ще існували сліди ранішньої етнічної близькості, що й визначило дружні взаємовідносини іранців і русів.

Про їхню родинність у минулому свідчить також походження етноніма, що позначав одне й інше плем'я. У текстах ВК наймення іранців мало вигляд: ПРОНЕІСТІ, ПРОНІСТІ, ПРОНІ, ПРОНШТЕ, ПРОНШТІ, основою яких є ПРОНО– з коренем ПРО-. Раніше нами було показано, що цей етнонім споріднений із АРІІ та походить від іє. **k^wer* 'арії-скотарі'. Основа ПРО-НО має в собі кінцеве -НО, що виражає 'цілісність, одиничність', а загалом ПРОНО має мотивацію 'одне з арійських племен-скотарів'. Згадаймо, що корінь у слові *арії* пройшов у слов'янських мовах зміни: іє. **ar-* > псл. [**ar-*] > **ōr-* > слов. *ōr-* > *oir-* > д.укр. *ir-* (наприклад: АРСТІЙ – АРІУВ – ОРЕА – ОІРЯН – ІРІЙ). Цікаво щодо цього зазначити, що початкове ПРО– в етнонімі іранців відповідає д.укр. *ir-*, а це свідчить про походження форми ПРОНО– в минулому на терені Трипілля, де мешкали давньоукраїнці. Раніше нами було показано, що слов'яни й індоіранці проживали в безпосередній близькості одне від одного, будучи в Приазов'ї та дельті Дону [12, с. 112–116]. З цього часу, згідно з текстами ВК, іде родинність, етнічна й мовна, розглянутих у ВК племен – русів та іранців.

Скіфи. Цей термін уживається в текстах ВК у двох значеннях. Одне з них належить до грецького етноніма

Σκίθαι, який позначав кочові племена іраномовної гілки, що, витіснивши кімерійців, перебували на території України в I тис. до н. е. (VII–II ст.). Це було вороже плем'я щодо русів, як і зазначається в окремих текстах: «скити [СКУФИ] наступали» (д. 6-В), прийшли вороги й ми «втратили Скитську землю [СКІВСКЕ ЗЕМЕ] на побережжі морському та степи» (д. 17-А), [маємо на меті], «аби степ скитський [СКОУФЫНІА] був за нами» (д. 8). Важливо відмітити, що зазначений термін позначає скіфів на півдні, у степах і морському побережжі.

Інше значення терміна 'скіфи' належить до наймення слов'ян, що чітко відображено в текстах ВК. Русь розбила гунів, «утворивши край Онтів та Скитію Київську» [СКИФЬ КЫЕВУ] (д. 7-В), в іншому місці (д. 7-Г) «і Скитію нашу [СКУФЕ НАШЕ] грекам не давати» / розуміння «Скитію нашу» передбачає також «Скитію не-нашу» / . І, нарешті, «будучи окра-венці і скити-анти [СКУФЕ АНТИВЕ] ... стали діди русове» (д. 7-С), де сполучення «скити-анти» має смисл 'антські скити', тобто 'слов'янські скити'. Загалом у наведених прикладах під терміном *скити* розуміються слов'яни, які перебували на материках в межах Києва.

Отже, наймення *скіфи*, згідно з текстами ВК, уживається в таких значеннях: 1) позначає кочове іранське плем'я, яке мешкало на морському побережжі й у сусідніх степах; 2) указує на слов'ян-землеробів, котрі займали північну від моря частину землі, уключаючи Київ. Словесно ці значення мали фактично ідентичне позначення й розрізнялися лише контекстуально. В обох випадках корінь слова мав вигляд: СКУФ-, СКІВ-, СКОУФ-, СКИФ-, СКОФ-, СКІВЬ-, СКФ-, де кінцеве -Ф– є артикуляційно слабкішим за -В– у цій самій позиції. Останнє дає змогу розглядатися як давніший варіант, тобто архаїчніша форма має вигляд СКІВ-. Серединний голосний є вставним, типовим для часу дії Трипільського субстрату, вихідним же є корінь СКВ-, що походить із іє. **(s)k^we-*. Початкове /s-/ є факультативним, відоме в мовознавстві як «рухоме-s». Реконструйований індоєвропейський корінь – полісемантичний, основні його значення: *Всесвіт, Природа, Людина*.

У розглянутих контекстах ВК слово СКІВ має значення 'людина/люди', 'плем'я' й позначає слов'ян і скіфів. Формальне нерозрізнення цих племен в історіографії зумовило зміщення їхніх смислів. Уважаємо, що це смислове розрізнення помітив і Геродот, коли він відмічав біля Чорного моря «царських» скіфів і північніше «скіфів-землеробів», цих елліни називали «борисфенітами» [3, pp. 18, 19, 20]. Вищерозглянуте дає змогу ідентифікувати скіфів **царських** як 'кочівників-скіфів' і скіфів-**землеробів** як 'слов'ян'. На схід від останніх була ще одна група скіфів, які, за Геродотом, «нічого не сіють і не обробляють землі», їх історик називає кочовиками (там само, п. 19). Так що загалом серед скіфів необхідно розрізняти власне скіфів і слов'ян, що були під цим іменем. Щодо кореня іє. **(s)k^we-* у слов'янському контексті мова буде пізніше.

Розглянемо інші племена, з якими стикалися руси, як про це зазначено в текстах ВК.

Готи. У ВК серед ворожих племен досить часто зустрічаються готи. Війни з ними були тривалими й перемогли поперемінними, то руси були «січені готами» [ГОДЕ] (д. 6-А), то руси «кинули на годе [ГОДЬ] усі сили і розтро-

щили їх» (д. 24-Б). Нерідко готи об'єднувалися з гунами (д. 7-В), «*годь [ГОДЕ] зібралася з егунитами і на отців наших напали*» (д. 24-Б).

Готи були на півночі, потім «*прийшли до нас і підкорили*», «*Русь упала і вороги стали над нами володарями*», згодом руси піднялися, битва була велика, «*годе були відтиснені та відкинуті до Донця і Дону*» (д. 27 /осколки/). У текстах повідомляється, що готи, зазнаючи поразку, поверталися на північ, де вони були у Сверензі, яких було дві: венецька та годська [ГОДЯ] (д. 8/27/), а потім вони знову йшли на схід, на Русь. Був і мирний час між русами й готами, про що свідчать окремі тексти: «*руси пустили годе [ГОДЕ] до землі своєї, бо ті обіцяли бути з нами*» (д. 6-Б), іншим разом «*Срманріх пив вино любобратерства з воєводами нашими і так владналося. Настало життя нове...*» (д. 27/оск./). Як свідчать тексти ВК, готи знаходилися на півдні Русі, переважно в Приазов'ї, у зв'язку з чим Азовське море мало в той час наймення Годське [ГОДЬСКО] (д. 9-Б).

Майже в усіх засвідчених формах слова *готи* реалізується корінь ГОД-, іноді ГОТІЕМ (д. 13), які є тотожними до гот. *Gothe*. Уважаємо, що озвнчення глухого між голосними відбулося під впливом слов'янських мов, що було для них типовим [12].

Германці. У текстах ВК під цим іменем плем'я не зустрічається, воно засвідчено в інших формах у текстах ВК: (д. 37-А) «*б'є крилами Мати свята птиця, що врананове [ВРМАНОВІЕ] йдуть на нас. Вони роги на чоло натягають і так оце налізають на нас*». Останні слова нібито вказують на германські племена. Трохи у видозміненому вигляді засвідчено етнонім германський у такому тексті: (д. 14) «*Сказано нами про старі часи, коли мали храми свої Карпатські; і там були гості – старі верманове [ВЕРМАНОВЕ], арабове й інші. Се бо ті гості Радогощем вшановані*».

Ужиті в текстах форми ВРМАНОВІЕ та ВЕРМАНОВЕ свідчать про кореневе ВЕРМАН-/ВРМАН-, подібне до *герман(ці)*, з тією лише різницею, що у слов'янських текстових формах початковим є приголосний /В-/. Раніше під час розгляду германського етноніма нами були відмічені в ньому дві основи – *гер-* і *-ман*, серед яких початкова *гер-* виводилася із іє. **k^ver-* зі значенням 'арії-скотарі, воїни' [10, с. 131–139]. Із компаративістики відомо, що в мовах, переважно європейських, початковий лабіовелярний розвивався у напрямі: **k^v-* > **kw-* > **k-* (>*h*), **w-*, зокрема наявність монозвуку є типовим, відповідно для германських і слов'янських мов [10, с. 50–56]. Останнє можна проілюструвати на таких прикладах: двн. *hraban* 'ворона' – укр. *ворона*, двн. *er*, *her* – укр. *він*, двн. *hora* – укр. *вухо*, двн. *hoh* – укр. *вись*. Очевидно, що запис у текстах ВК початкового приголосного в етнонімі *германці* як ВЕРМАНОВЕ, тобто з початковим /В-/, є «закономірним» для слов'янських мов. Архаїчна форма ВЕРМАНОВЕ у значенні 'германці' вживалася в усному мовленні слов'ян, яку й передав на письмі автор Ілар Хоругин.

Гуни. До ворожих племен у текстах ВК належать *егунити* (гуни), згадка про яких нерідко трапляється в контексті разом із греками, готами, ягами тощо. Ворогами були «*егунити [ЕГУНОІ], які вперше ступили на Русь і неодноразово гнані були*» (д. 17-А), «*годь зібралася з егунитами [ЕГУНЬШТІ] і на отців наших напали. І були розби-*

ті та знищені» (д. 24-Б). В одному з текстів наводиться оповідь від отців своїх, коли «*Руськолань упала ниць од годського та егунитського [ЕГУНШТА] звірства, і тоді Київська Русь утворилась та Онтува*» (д. 8/27/). Не раз гуни отримували поразку від русів, так, князь Болорев мав великі труднощі, коли одноразово виступили проти русів готи і егунити, але все ж він «*розбив егунитів [ЕГУНШТЕ], а потім повернув на годе*» (д. 8). Вороги не завжди ладили між собою, як значиться в одному з текстів, коли годе були «*тиснені егунитами [ЕГУНШТЕ]*» й відійшли на північ, але згодом князь готів Гуларіх «*привів нові сили, побив егунитів [ЕГУНШТЕ] з великими втратами, і пішов на нас*» (д. 6-Б).

Етнонім *гуни*, окрім зазначених вище форм, мав також таку реалізацію: ЕГУНШТІЕ, ЕНГУШТЯНЫ (д. 7-В), ІЕГУНШТІ (д. 8), ІЕГУНШТЕ, ІЕГУНШТЕ (д. 9-Б), ЕГУНЫ (д. 24-Б). Очевидними є суфіксальні морфеми у вигляді -ШТ, -ЯН, -СТ, що мають посесивне значення й вказують на належність позначуваного до гунів. Флексія -ІЕ, -ІІ, -Е, -Ы засвідчує множинність у різних відмінках. Початок слова утворюють морфеми, які зараховуємо до префікса (Е-, ЕН-, ІЕ-, ІЕ-) та кореня -ГУН-, -ГУ- й, вважаємо, є запозиченнями із тюркських мов. Очевидним є вплив слов'янських мов на ці форми, що виявляється в закорених слов'янізованих морфемах.

Роми. До ворожих племен належать також *роми*, або *ромеї*, які впродовж тривалого часу нападали на русів, проте «*ні роми [РОМЕ], ні елани не володіли нами*», зазначається в одному із текстів ВК (д. 29). Як і раніше, руси «*ходили з отцями ...на ромеїв [РОМІЕ] до Трояні-землі*» (д. 7-В), загалом «*потерпала Русь од греків та ромеїв*» [РОМОІ] (д. 6-Е). «*Тисячу літ відбивались ми од ромеїв [РОМІЕ] і годе*» (д. 7-В), проте боги були з нами.

У зазначених у текстах варіантах етноніма *роми* чітко виділяється корінь [РОМ-] у більшості випадків і в одному разі засвідчена форма [РЕМ-Е] (д. 6-Е). Закінчення виглядає як -ІЕ, -ЕІ, -І, -Е, -ОІ, суфікс має місце у формі [РОМ-ІЕМ-А] (д. 7-Б). Корінь належить до запозиченого слова із лат. *Rōma* (назва міста *Рим*), афікси є власне слов'янськими.

Хозари. «*Давно були на Русі хезари*» [ХЗЯРІЕ] (д. 4-Г), повідомляється в одному із текстів ВК. Хозарин «*не родня наша – спершу був гостем на Русі, потім почав бути велеречивим, а тоді став злим, русів пригнічуючи*» (д. 4-Б). «*Хезари [ХОЗЯРОІ] взяли в полон рід наш*», «*і стали ми хезарськими*» [ХЗЯРСТЕ] (д. 16-Б). «*... Хезари [ХЗЯРШТІ] боялися на землі потіти*», тому вони [ХЗЯРШТІІ] «*брали до своєї роботи невільників*» (д. 4-А). Хозари [ХОЗАРСТЪ] пішли на борусів, які вели тривалу боротьбу з ними, що все ж «*обернулася ... тяглом хезарським [ХЗАРСТГО]*» (д. 3-Б), і хозари зайняли Київ. В іншому тексті ВК повідомляється, що на Київ пішли «*варяги з купцями і побили хезарів [ХЗЯРІ]*». Каган хозарський [ХЗЯРЬСШТІІ] умовляв князя Скотеня про допомогу, але той відмовив (д. 4-В). Згодом хозари були відігнані, ті [ХЗЯРШТІ] «*втєкли до Волги, за Дон і Донець*» (д. 4-А).

Зазначені в текстах наймення племені *хозари* містять у собі переважно корінь у вигляді [ХЗЯР-], у якому редукований голосний як ненаголошений часто випадав. Ця форма є суто запозиченою із тюркських мов, до яких на-

лежать носії зазначеного племені, проте закореневі морфеми мають слов'янське походження й реалізуються у вигляді суфіксів -СШ, -ШТ, -ІГ, -ИН (у слові [ХЪЗЯРИНОМ] (д. 4-Б) і закінчення.

Яси. До ворожого племені зараховуємо *яси*, про які не раз згадується у ВК. «Налізли і *яси* [ЯСЯ] – багатьох забрали та умертвили» (д. 4-Г), пишеться в одному з текстів. «А ще *яси* [ЯСЬ] йдуть на нас от Танасу та Тамоторку могутнього кіннотою і раттю незчисленною» (д. 14). Спорідненим до зазначеного вважаємо ім'я *язени* [ЕНЗЕНЦЕ], які пішли на південь (д. 5-Б). У цьому найменні попередній корінь *яс-* частково змінився: голосний назалізувався, отримавши на письмі вигляд -ЕН-, а приголосний /-с/ озвінчився й перейшов у /-з/. Як і *яси*, плем'я *язени* виявило войовничі риси, «на костобців [КОСТОБЦЕ] налізло і сіклися жорстоко». «Була та січа велика – язиги [ЕНЗІЦЕ] і костобці [КУСТОБЦЕ] билися, злі нападники та крадії худоби нашої...» (д. 5-Б). Про останніх автор ВК пише, що «нічого не знаємо і про тих, що костобці [КОСТОБЦЕВА] звуться», лише те, що вони «не трудилися» й «лірїями були поглинені» (д. 7-Є). Останнє свідчить, що *костобці* знаходилися на півночі. Зазначимо, що перекладачі (Б. Яценко, Г. Лозко, С. Піддубний) по-різному інтерпретують наймення цього племені, указуючи на спорідненість слів «язенце-язени-язи-яси-яги», включаючи також «хозари» або узагальнююче «язичники» [5, с. 30, примітка].

Асуни. У текстах ВК зустрічаємо це плем'я як вороже щодо русів, які боронять землю «від асунів» [АСУНЕ] (д. 13). Ужита форма має в собі морфеми АС-УН-Е, де коренева АС-, закореневі: суфікс -УН- показує належність, а флексія -Е – множинність, загалом слово має смисл 'ті, що належать до племені АС'. Згідно з попереднім (пор.: АР- та ОР- у словах *арії-оріяни*), приймаємо, що АС- є іноземним і дає у слов'янських мовах ОС-. Останнє підтверджується також в окремих текстах ВК, у яких значиться: «Оси [ОСЕ] на нас налізли на часі і грїх творили» (д. 36-Б), а також – «невдовзі напав на нас ворог новий – осзесче [ОСЗЕСЦЕ], щоб кров славних пити» (д. 15-Б). В останньому ОС- має озвнчення, типове для давніх слов'янських мов (пор.: *венети – венеди*), яке постало на письмі у вигляді -СЗ-. Наступне -ЕСЦ є суфіксом типу -ск/-шк із посесивним значенням. Але тут були й *азенці*, як зазначається в наступному тексті. Слов'яни оселилися на півночі Дніпра та були «богами хранимі од многих ворогів, хоч ризкали там [азенці] [АЗЕНЦЕ], які ільмерців били» (д. 5-А). Коренева частина давнього *ас-* у цьому етнонімі під впливом мови слов'ян озвнчилася до вигляду *аз-*, що відображено в назвах міста *Азов* і моря *Азовське*. Очевидно, що германське плем'я *асун* мешкало на півдні в Приазов'ї та дельті Дону.

Отже, корінь АС-/ОС- є етнонімом, який за змістом ВК позначає вороже до русів плем'я, що знаходилося в низов'ях Дону і, вважаємо, позначало одне з германських племен, поряд із готами, про які була мова вище. Це плем'я згадується як загальногерманське в одному з

текстів «Старшої Едди», де ведеться оповідь про боротьбу *асів* та *ванів* на березі р. Тана (Дон) (*Ynglinga saga*) [6, с. 294, 690]. Як засвідчив наш аналіз, *аси* й *вани* представляють, відповідно, протоплемена германців і слов'ян. *Аси* походять від першопредка, напівбога *Ас*, а *вани* відображають плем'я *венеди*. Зазначена едда свідчить також про перемир'я *асів* та *ванів*, яке привело до добросусідських відносин предків германців і слов'ян, і про взаємовплив одних племен на інших. Звідси бере початок існування слов'яно-германського мовного союзу [10, с. 171 і далі], чому сприяло сумісне проживання цих народів у дельті Дону.

Висновки. Аналіз засвідчив, що дружні відносини руси мали насамперед із тими племенами, з якими вони були одного родоплемінного походження або входили в один племінний союз, що також відзначається добросусідськими та близькими язичницькими віруваннями і звичаями. Чужими, а також різною мірою ворожими до русів були племена, що знаходилися за ареалом слов'янських земель, і племена іншої язичницької віри.

Література:

1. Галкина Е.С. Русский каганат. Без хазар и норманнов / Е.С. Галкина. – М.: Алгоритм, 2012. – 336 с.
2. Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т.В. Гамкрелидзе, В.В. Иванов. – Ч. 1, 2. – Тбилиси, 1984. – Ч. 1, 2. – 1984. – 1483 с.
3. Геродот. История в девяти книгах / Геродот // Книга IV. Мельпомена / переклад А. Білецького. – К.: Наукова думка, 1993. – 576 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ae-lib.org.ua.
4. Гуцуляк О. Кельтський слід в історії слов'ян / О. Гуцуляк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/191201/>.
5. Лпар Хоругин. Влескнига: науково-популярне видання / Лпар Хор угин; переклад, примітки та коментарі Сергія Піддубного. – 2-е вид., уточнене, розширене. – Голіванівськ, 2010. – 340 с.
6. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / О. Прицак. – К.: АТ «Обереги», 1997. – Т. 1. – 1997. – 1084 с.
7. Кесарийский Прокопий. Война с готами. О постройках / Прокопий Кесарийский. – Книга V. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.ru/author/prokopiy_kesariyskiy.html.
8. Свод древнейших письменных известий о славянах / составители: Л.А. Гиндин, С.А. Иванов, Г.Г. Литаврин. – 2-е изд., испр. – М.: Восточная литература, 1991. – Т. 1: I–VI. – 1991. – 472 с.
9. Таранець В.Г. Арії. Слов'яни. Руси: Походження назв Україна і Русь: [монографія] / В.Г. Таранець. – 2-е вид. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 296 с.
10. Таранець В.Г. Діахронія мови: збірка статей / В.Г. Таранець; за заг. ред. проф. Л.М. Голубенко. – Одеса: Друкарський дім, 2008. – 232 с.
11. Таранець В.Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов: [монографія] / В.Г. Таранець. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
12. Таранець В.Г. Українці: етнос і мова: [монографія] / В.Г. Таранець. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2013. – 364 с.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; пер с нем. и дополн. О.Н. Трубачева. – 2-е изд. – М., 1986. – Т. 2. – 1986. – 612 с.

Таранец В. Г. Велесовая книга (историко-лингвистическое исследование). Часть 4

Аннотация. На текстовом материале Велесовой книги рассматриваются отношения племени РУСЫ с соседними родственными и чужими племенами, а также их этимология (борусы, русы, анты, литовцы, иранцы, скифы, германцы, асуны).

Ключевые слова: Велесовая книга, племена борусы, русы, анты, литовцы, иранцы, скифы, германцы, асуны.

Taranets V. Veles Book (historical-and-linguistic study). Part 4

Summary. The paper presents an analysis of the relations of Ruses with neighbouring tribes based on the Veles Book text and etymologies of tribes' names (Boruses, Rus, Antes, Lithuanians, Iranians, Scythians, Germanic, Asuna).

Key words: Veles Book, tribes Boruses, Rus, Antes, Lithuanians, Iranians, Scythians, Germanic, Asuna.

Шаповал Г. І.,

здобувач

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР ТВОРІВ ОСИПА МАКОВЕЯ

Анотація. У статті проаналізовано особливості антропонімічної системи творів Осипа Маковея. Досліджено функціонування антропонімів, їхню семантику й емоційно-експресивне забарвлення. Розглянуто основні способи іменування персонажів, до яких належить антропонімна та безіменна номінація.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, номінація, онім, семантика антропоніма.

Постановка проблеми. Власні особові імена людей із давніх-давен привертала увагу лінгвістів своєю етимологічною різноманітністю й багатою лексичною структурою, адже «людина як допитлива істота завжди прагнула пізнати природу слова, зокрема власних назв» [3, с. 157]. Згодом ця зацікавленість переросла в комплексне дослідження, що у XX ст. оформилось у самостійну науку – антропоніміку, яка й досі займається вивченням походження власних назв, закономірностей їх виникнення, розвитку та функціонування. У середині XX ст. мовознавці почали активно досліджувати найменші вияви авторського втручання у процеси найменування в художній літературі. Так з'явилась підстава для виділення в окрему галузь науки літературно-художньої антропоніміки, предметом вивчення якої є літературно-художній антропонім (далі – ЛХА), що виконує, крім номінативної, ще стилістичну функцію; може мати соціальне й ідеологічне навантаження, як правило, слугує характеристикою героя твору [11, с. 41].

У XX ст. з'явилися ґрунтовні дослідження з літературної ономастики, які опираються на фундаментальні праці Ю. Редька, М. Худаши, П. Чучки, Ю. Карпенка, М. Калінкіна, Л. Белея й багатьох інших. Науковці активніше досліджують проблеми антропоніміки й торкаються таких тем, як *Літературний антропонім: концепт та інтерпретація* (О. Горенко); *Літературно-художній антропонімікон П. Куліша: склад, джерела, функції* (О. Климчук); *Літературно-художня антропонімія української драматургії XIX–XX ст.* (Н. Попович); *Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка* (О. Сколоздра); *Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах* (Н. Бияк); *Особові імена в українських народних обрядових піснях* (Н. Колесник) та безліч інших.

Антропонімний простір утворюють усі власні імена, якими користується письменник. Процес аналізу іменувань літературних персонажів є надзвичайно важливим, оскільки необхідно брати до уваги всі значеннєві відтінки імен, бо глибоке й детальне розуміння художнього твору без аналізу онімів неможливе. Ім'я нероздільне із дійовою особою, сприймається й асоціюється з нею, указує на предмет позначення і є його характерологічним представником. ЛХА входить у художній текст семантично

«порожнім», але готовим прийняти будь-яке семантичне наповнення [4, с. 312].

Метою статті є комплексний аналіз номінації осіб у творчості Осипа Маковея та визначення основних функцій антропонімів у художніх текстах.

Доробок відомого західноукраїнського письменника, громадського діяча, редактора, видавця, педагога та активного освітнього діяча кінця XIX – початку XX ст. є дуже цікавим із погляду функціонування онімної лексики [2, с. 39]. Проаналізуємо різноманітність мотивів присвоєння власних особових іменувань персонажів у творчості автора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою найважливішою і притаманною всім власним назвам є **номінативна функція**. В оповіданнях Осипа Маковея вживаються такі імена, як *Василь, Михайло, Володимир, Микола, Гнат, Євген, Наталія, Ольга, Марина* та багато інших. Письменник найчастіше вдається до одноклексемного і двоклексемного іменування (ім'я + прізвище, детермінатив + ім'я, детермінатив + прізвище), номінує особу лише ім'ям чи похідним варіантом його. Рідше вживає антропомодель «ім'я + по батькові», а трилексемне іменування зафіксовано антропомоделями «детермінатив + ім'я + прізвище» (*суддя Євген Волинський, суддя Володислав Данкевич, доктор Теофіль Окуневський*).

Здебільшого автор називає своїх героїв при першій зустрічі з читачем: *«Пан посол до державної ради Степан Колядинський вернув з Італії до Відня»* («Вдячний виборець»), *«Священик села Ц. стрінув на дорозі свого парохіянина, виборця Гната Воробця»* («Трудне ім'я»). Багато героїв узагалі не мають імен, а для їх вирізнення з-посеред інших персонажів слугує безіменна номінація: *«дві учениці з вищої гімназії, два богослови, фірман у священика, старий генерал, картяр, батько однієї з дівчат*. Персонажі, котрі належать до такого типу іменування, є епізодичними, тому, вірогідно, Осип Маковей безіменну номінацію застосовує для другорядних героїв художніх творів.

Осип Маковей упорно вживає офіційні (*Михайло, Володислав, Дмитро*) й розмовно-побутові (*Владзьо, Казя, Марина*) варіанти антропонімів, які вживаються в повсякденному мовленні переважно сільського населення.

Варіантність авторських іменувань свідчить про динамічність і різнобарвність фантазії письменника, виявляється у творенні іменних гнізд, які групуються навколо стрижневого офіційного імені: *Володислав – Владзьо, Володимир; Миколай – Микола, Микольцьо; Михайло – Михайл, Михайлик*.

Оскільки події в новелах відбуваються в Західній Україні, то власні назви підібрані так, що здебільшого притаманні цьому регіонові. Незалежно від соціальних характеристик комунікантів, універсальною та панівною формою

в сільському середовищі є повна або зменшено-пестлива форма імені. Наприклад, в оповіданні «Принука» зустрічаємо імена *Наталка, Клавдія, Ольга*, які водночас контрастують з емоційно-оцінними й характеристичними *Наталочка, Оля, Клавдія та ін.*

Особливе місце відводиться прізвиськам. Переважно це однолексемні антропомоделі, які вказують на особливості характеру чи зовнішності (*Медведик* – прізвисько, яке утворилось як звуконаслідувальне від імені Бенедикт («Трудне ім'я»); *Касантипа* – прізвисько, яке в селі давали сварливим жінкам, утворене за аналогією до дружини давньогрецького філософа Сократа – Касантіппи, котра мала вибухово-сварливий характер: «*Зате, знову, його жінка славна стала про свою злість: по нинішній день кожну злісну бабу називають Касантипою*» [5, с. 273]).

Заслугує на увагу й **локалізаційна функція** антропонімів. Чільне місце у творенні часово-просторового фону літературного твору відводиться мовностилістичним засобом, зокрема продуманому добору та уживанню антропонімів [1, с. 35]. Осип Маковей використовує антропонімікон, притаманний описуваному періоду, щоб максимально відтворити й передати іменник початку ХХ ст., переважно Львівщини («*Але тут і синя печатка, і підписи якихось панів зі Львова*» [5, с. 20], «*Пополудні приходили до Ст. два поїзди зі Львова*» [5, с. 437]). Головними героями творів є прості працюючі селяни та елітна верства суспільства, до якої тоді належали священники, судді, доктори наук, кандидати на різні високопосадові місця тощо. Тому підбирає автор для кожного соціуму відповідні імена. Селяни йменуються переважно іменами християнського календаря – *Іван, Марія, Гнат, Микола*, а інтелігенти названі іменами, запозиченими із західнослов'янських мов: *Збишек, Ядвіга, Казімір, Клавдія*, та кальками з грецької мови – *Михайл, Теофіл, Степан, Євген*. Прикладом створення місцевого колориту є такі імена героїв, як *Іцко, Марічка, Ксенька*, а також андроніми з формантом *-иха* (Матвіїха). Місцевий колорит творять також укралення польської розмовної мови серед українського населення: «*Nie podobna mi sie ten nowu wikaryu*», «*I twego rusina sama karmic ne bd*» [5, с. 457].

Усякий антропонім – це продукт людського суспільства, і в цьому сенсі може вважатися соціально значущим [6, с. 170]. **Соціальна** належність номінанта в художніх творах може виявляється по-різному: за професійною належністю, за матеріальним статусом, за родовими зв'язками тощо.

Персонажі, які належать до вищих суспільних класів, в Осипа Маковей отримали прізвиська на *-ський, -цький*. Поважне ставлення до таких людей, які мають високі звання, відтворено додаванням до імені та прізвиська додаткової характеристики: *всечесніший і високопреподобний отець Іоан Олександрович Шпачинський, пан доктор Теофіл Окуневський, суддя Євген Волинський, отець Ладичинський*.

Соціальну диференціацію представляють поєднання ЛХА з апелятивом, у якому вже закладена інформація про соціальний статус: *панни Ладичинські, доктор Буркевич, суддя Волинський*. Для іменування священника автор до основного імені додає апелятиви *панотчик, священник, отець, парох, імость, піп*, часом уживає скорочену форму (*о. Іван, о. Василь*), а якщо священнослу-

житель обіймає певну «посаду» в церкві, то додає відповідне означення (*о. совітник Шпачинський, о. сотрудник, о. декан-москвофіл*).

Для йменування жіночої половини шляхетського польського населення автор творить особливі відандронімі форми, такі як *синова* (невістка-полячка), *пані радникова* (дружина польського радника).

Використання антропонімів-експресивів від здрібніло-пестливих до зневажливо-згрубілих форм надає художньому текстові відповідне емоційне навантаження й дає змогу розглядати в антропонімному просторі письменника **експресивно-оцінну функцію**. У процесі творення здрібніло-пестливих форм особових імен у мові автора переважно виявляються явища суфіксації: *Наталка – Наталка, Микола – Микольцо* та ін.

Часто для вираження експресивності автор уживає заміники імен із позитивною чи негативною семантикою: *не злісник, волоцюга, злодюга, картярі, старенька, дитинка, донечка* та ін.

Однією з найважливіших функцій антропонімів у художньому творі, що суттєво відрізняє літературні імена від реальних, є їх **характеристична** роль. Як відомо, для творення українських прізвищ матеріалом були чотири основні джерела: імена, назви місця проживання чи походження, назви постійного заняття (професії), індивідуальні ознаки (фізичні, психічні й інші властивості) першого носія прізвища [8, с. 34].

Прізвиська, які використовує Осип Маковей, надають неповторності й оригінальності художнім образам героїв. До йменувань, які «промовляють», можна зарахувати антропонім Матвій Соломка з новели «Касантипа» (від солома – «сухі світло-жовті стебла злакових рослин, що залишаються після обмолоту» [10]). В оповіданні вже під час першого знайомства з читачем головний герой постає «*сухорлявим, невеличким, уже старим господарем*» [5, с. 273]. Прізвисьце Данкевич, яке зустрічається в оповіданні «Хрестини», походить від власного імені *Дан, Данко*, яке співвідноситься з ім'ям Богдан [12, с. 186] (від грец. Богдан – «даний Богом» [9, с. 37]). З контексту стає відомо, що Володислав є справедливим і миролюбним суддею, справді Богом даний для української громади: «*Суддя Володислав Данкевич був русином-патріотом. Всіх способів, які для него були доступні, ужив, щоб его не вважали поляком*» [5, с. 459].

В оповіданні «Трудне ім'я» автор у канву тексту вводить кілька прізвищ. Головним героєм є звичайний селянин Гнат Воробець, його прізвище з прозорою семантикою зображає рухливого, веселого чоловіка «... а Воробець махнув рукою поза себе, як крилом...» [5, с. 312]. Гнату надзвичайно важко вимовити ім'я та прізвище одного з кандидатів до сейму – пана доктора Теофіля Окуневського, адвоката з Городенки: «*Трудне ім'я... годі спам'ятати... де мені до того?! Тяжко йде. Я от журюся, що долину вода замулила, сіна не зберу... де моєї голови таке чіпиться?!*» [5, с. 315]. Підозрюємо, що селянам були властиві прості імена та прізвища («*У селян такого імені не вживають: у них Степан, Іван, Василь, Гнат, – а в панів Теофіл, Володимир, Ярослав...*»), а високопосадовцям – антропомоделі з додатковими компонентами. Такі імена [а у творі це *Венедикт, Теофіл*] серед селян навіть не приживалися: «*От мій сусід назвав хлопця*

так, як в календарі стояло того дня, коли він родився: Венедикт, а люде на селі як підхопили: Медведик – і хлопчисько по нинішній день Медведик, а не Венедикт. Не звикли» [5, с. 313]. Автор наводить приклади жартівливих прізвищ, за неправильну вимову яких селяни «добре по зубах набралися»: *Генерал фантері-трілері граф Шурим-Бурим та Едлер фон Погоняй воли до логози* [5, с. 313].

У творчості Осипа Маковея зустрічаємо відтопонімічні прізвища, утворені шляхом додавання суфікса *-ськ*. У ХІХ ст. такими прізвищами нерідко обзаводилися міщани й селяни, називаючись у новому місці проживання по місцю, відквіля вони переселилися [7, с. 7]. У творі «Фербель» до такого типу йменування належить знатний пан суддя Євген Волинський: «Суддя Волинський глянув на се товариство і, хоч відразу заміркував, що він у ньому був би найважливішою особою» [5, 282].

У творі «Принука» не випадково вжито прізвище Ладичинський, яке походить від місцевого апелятива *лайдка* – «єпископ», «священник» [12, с. 232]. Так, зображений «досить заможній парох села Гортонів». Бачимо, що письменник не приховує від читача ні найменшої деталі, а вже в першому реченні знайомить із героями твору: «В отця Ладичинського сьогодні літній празник», *три панни Ладичинські – Наталка, Клавдія і Ольга ходять з полумисками і припрошують*» [5, с. 464].

Цікавим для розгляду є прізвище отця Шпачинського в оповіданні «Обрядова справа». Прізвище Шпачинський походить від української назви птаха *шпак*, переносне значення якого в польській мові – «хитрун» [12, с. 632]. У творі отець Шпачинський теж постає хитрим священником. Він усе життя носив лише тяжкі чоботи й так наказував робити всьому церковному колективу «Чому ви, отче, не носите чоботи? Священик повинен носити чоботи!» [5, с. 277]. Згодом у священника сталась біда – тяжко занедужав на ноги, що не зміг ходити. Тоді лікар порекомендував йому замінити важке взуття на легкі і практичні черевики. Задля свого блага Шпачинський швидко погодився на це й відтоді вже носити черевики стало ознакою поважного громадянина: «Здавалося йому, що нехай лише парохіяне побачать його в черевиках, зараз зажадають від нього майських богослужінь...» [5, с. 280].

Дуже часто поряд із антропонімами автор використовує форми множинних заміників імен (*три панни Ладичинські, рід Шпачинських, віденські богослови*), а для лаконізму поєднує детермінативи – *політики та редактори, теща і жінка, суддя та своячка*. Багато разів власні імена та їх замітники супроводжуються змінною конструкцією, яка допомагає читачеві скласти враження про персонажа: *старенька їмость, котра в справах віри, церкви і духовенства ніколи не сперечалась зі своїм мужем; Іцко Померанца, котрий вже чверть століття був надворним доставцем чобіт і черевиків для цілого роду Шпачинських* («Обрядова справа»), *молодий нежонатий професор гімназії, доктор Степан Буркевич* («Принука»), суддя Євген

Волинський, *ідеал матерів, що мали доньки, мрія панночок, що хотіли віддаватися* («Фербель»).

Висновки. Отже, проведений нами аналіз доводить, що вживання онімів у творах Осипа Маковея є не простим збігом, а продуманим авторським засобом донесення до читача певної характеристики чи детальнішої інформації про героя. А літературно-художня антропонімія, виконуючи перелічені функції, дає змогу більше дізнатись про культуру рідного краю та простежити всі тонкощі авторської манери письма.

Література:

1. Белей Л. Функціональні-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХст. / Л. Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.
2. Гуйванюк Н. Осип Маковей про красу і силу рідного слова / Н. Гуйванюк // Українознавство. – 2008. – № 1. – С. 39–43.
3. Записки з ономастики = Opera in onomastica : збірник наукових праць. – Одеса : Астропринт, 2013. – Вип. 16. – 180 с.
4. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
5. Маковей О. Твори : у 2 т. / О. Маковей. – К. : Дніпро, 1990. – Т 2 : Художня проза. – 1990. – 536 с.
6. Никонов В.А. Имя и общество / В.А. Никонов. – М. : Наука, 1974. – 278 с.
7. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Ю.К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 216 с.
8. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ / Ю.К. Редько. – К. : Рад. школа, 1968. – С. 34.
9. Скрипник Л.Г. Власні імена людей : [словник-довідник] / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська ; за ред. В.М. Русанівського. – 3 вид., випр. – К. : Наук. думка, 2005. – 336 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; АН УРСР. Інститут мовознавства. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1979. – С. 448.
11. Словник української ономастичної термінології / уклад. Б.Д. Бучко, Н.В. Ткачова. – Х. : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
12. Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Л. : Світ, 2005. – 704 с.

Шаповал Г. И. Антропонимное пространство произведений Осипа Маковея

Аннотация. В статье проанализированы особенности антропонимической системы произведений Осипа Маковея. Исследовано функционирование антропонимов, их семантику и эмоционально-экспрессивную окраску. Рассмотрены основные способы именования персонажей, к которым относится антропонимная и безымянная номинация.

Ключевые слова: литературно-художественный антропоним, номинация, оним, семантика антропонима.

Shapoval G. Anthroponymy space works by Osip Makovey

Summary. The features anthroponymical system works by Osip Makovey. Investigated the functioning of anthroponyms, their semantics and emotionally expressive color. Describes the main options for naming characters, which include anthroponymna and nameless nomination.

Key words: literary-artistic anthroponym, nomination, onym, semantics of nouns.

*Шестакова С. О.,**доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету*

ВИДИ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР У ПІДМОВІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті досліджено словотвірний статус абревіації, розглядаються види термінів-абревіатур будівельної підмови за вживанням в усному чи писемному дискурсі, структурою, визначено лексико-тематичні групи термінів-абревіатур і діапазон їх активності, узагальнено причини виникнення й поширення абревіатурних термінів.

Ключові слова: абревіація, абревіатура, скорочення, спеціальна підмова, термін-абревіатура.

Постановка проблеми. Одиниці спеціалізованих лексичних підсистем є об'єктом постійної уваги лінгвістів. Досягнутий за останні десятиліття науково-технічний прогрес призвів до значного збільшення обсягу інформації, у тому числі й спеціальної, що зумовило пошук більш динамічних та економних способів і засобів її передавання в різних видах професійного дискурсу.

Одним зі способів економії мовних засобів і зусиль мовця є абревіація, що виявляється все активніше на рівні галузевих термінологій. Різноманітні аспекти дослідження цього лінгвістичного явища відображено в дисертаційних роботах останнього десятиліття, зокрема Н. Яковішеної «Компресія номінативних одиниць у науково-технічному тексті у когнітивному і функціональному аспектах» (Дніпропетровськ, 2007), Ю. Мазневої «Абревійовані юридичні терміни: структурно-семантичний, системно-функціональний та когнітивно-дискурсивний аспекти (на матеріалі сучасної англійської мови)» (Ростов-на-Дону, 2011), Ю. Кочарян «Абревіація в англійській військовій лексиці» (Москва, 2007) та багатьох інших.

Проте вивчення абревіації не втрачає своєї актуальності, оскільки абревіатури характеризуються значною поширеністю й безперервним оновленням у зв'язку з постійною появою нових понять і, відповідно, лексичних одиниць на їх позначення.

Різні аспекти дослідження абревіації як лінгвістичного феномена були предметом уваги таких дослідників, як Д. Алексєєв, О. Бірюкова, Л. Бойченко, В. Борисов, В. Даниленко, Ю. Даніліна, К. Дюжикова, О. Журавльов, В. Лейчик, Н. Книщенко, О. Кубрякова, І. Мислива-Бунько, Г. Онуфрієнко, А. Стахєєва, Т. Сергєєва, С. Яковлева, М. Ярмашевич та інші.

Однак, незважаючи на наявність численних наукових праць, складний і досить часто суперечливий характер цього мовного явища вимагає постійної наукової уваги.

Метою дослідження є виявлення основних типів термінів-абревіатур та визначення активності їх функціонування у спеціальній підмові будівельної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що появу терміна «абревіація» дослідники зараховують до середніх віків, коли це лінгвістичне явище набуло поширення. Проте як повноцінний спосіб словотвору абревіація складається в ХІХ ст., а на початок ХХ ст. абревіатури перетворилися на стійкий і продуктивний словотвірний тип.

Певний час абревіацію взагалі не визнавали навіть особливим способом словотвору на підставі відсутності в абревіатури семантичних змін, непрозорості (редукція основних елементів), немотивованості (відбувається лише компресія матеріальної форми мотивувального комплексу) й можливості синонімічного використання носіями мови абревіатур і вихідних словосполучень, проте більшість сучасних лінгвістів не погоджуються з такою думкою.

Так, за визначенням Д. Алексєєва, «передусім абревіація – це спосіб створення номінацій для тих понять і реалій, які були спочатку позначені описово, за допомогою атрибутивних словосполучень» [1, с. 107], а абревіатура є наслідком, результатом цього процесу. Підтримує такий погляд О. Земська, яка зазначає, що «серед способів словотворення абревіації належить особливе місце, оскільки в мові вона виконує компресійну функцію, тобто слугує для творення більш стислих, порівняно з відповідним словосполученням, номінацій» [5, с. 120]

Відомий український мовознавець В. Горпинич дає таке визначення абревіації: «До слово- і основоскладання прилягає й такий спосіб творення похідних, як абревіація (від лат. *abbrevio* – «скорочую»). При абревіації, як і при складанні, похідне утворюється шляхом злучення компонентів кількох слів: ... універмаг. Але абревіація відрізняється від складання характером з'єднуваних компонентів: при складанні з'єднані компоненти є повноцінними семантичними словами або їх лексичними основами (тобто морфними одиницями): інженер-механік, зернохосовище. А при абревіації з'єднані компоненти є найчастіше асемантичними частинами слова або окремими звуками, «уламками» слів: продмаг (продовольчий магазин) [3, с. 129]. Отже, дослідник підтримує думку Д. Алексєєва та О. Земської й зараховує абревіацію до системи способів словотворення.

Не заперечує такого підходу до визначення статусу абревіації й російська дослідниця К. Дюжикова, доводячи, що остання є досить своєрідним словотвірним процесом, який полягає у «згортанні» слів і словосполучень, під час якого когнітивна структура фіксується відповідним словом і словосполученням, що спричиняє появу абревіатури певного типу [4].

Справедливо визначає аббревіацію як специфічний спосіб словотворення Т. Сергеева, зауважуючи при цьому, що «аббревіація – довільний процес скорочення найменувань якогось об'єкта, а аббревіатура – результат цього процесу: штучно створена ... номінативна скорочена одиниця» [7, с. 176].

Підтримуючи традиційний погляд на аббревіацію, ми вважаємо, що аббревіація – це спосіб словотворення, який полягає в компресії вихідного слова чи словосполучення і призводить до виникнення його скороченого варіанта – аббревіатури, детермінованої повним найменуванням.

Треба зазначити, що аббревіація є однією з найбільш помітних тенденцій розвитку сучасних термінологічних систем, а термін-аббревіатура найбільше відповідає запитам сучасного професійного спілкування. Аналіз наявних наукових досліджень дав змогу узагальнено визначити екстра- й інтралінгвальні причини виникнення термінів-аббревіатур: 1) тенденція до економії мовних засобів і зусиль мовця; 2) бурхливий розвиток науки й техніки, відповідно, і спеціальної лексики; 3) наявність у професійному дискурсі стереотипних словосполучень з усталеним порядком слів; 4) частотність уживання термінологічних словосполучень, яка зумовлює надлишковість його певних елементів; 5) потреба в економії часу й засобів вираження. Комплексно ці причини реалізуються у професійних і наукових дискурсах, у яких за потреби уникнути повторів, усталених зворотів, графетних висловів, зберігаючи достовірність і недвозначність інформації, фахівці активно послуговуються аббревіатурами.

Справедливо з цього приводу зазначає Н. Книщенко, яка сверджує, що «аббревіатурні терміни нині є однією з виразних ознак фахового мовлення. Ці скорочення дуже зручні в професійних сферах спілкування, бо, забезпечуючи зменшення формального обсягу текстів, водночас зберігають їх інформативну насиченість, будучи цілком зрозумілими для спеціалістів певної галузі» [6].

Проведений аналіз надав можливість зафіксувати наявність термінів-аббревіатур у всіх лексико-тематичних групах будівельної термінології, що, безперечно, свідчить про їх активне функціонування в підмові будівельної галузі:

1. Найменування процесів: АПВ (автоматичне повторне ввімкнення), АРП (автоматичне регулювання підсилення), АРЗПД (автоматичне регулювання збудження пропорційної дії), ГЦ (гідрофобізація цементу), ПБЗ (перемикання без збудження); ПЗР (планово-запобіжний ремонт), ТВО (тепловолога обробка), СПУ (сітьове планування й управління).

2. Найменування машин, механізмів, приладів: БЗП (блок зовнішніх переривань), БК (башмак під колону), ДСУ (дробильно-сортувальна установка), ЗММ (засоби малої механізації), ЕР (екскаватор роторний – ЕР-5), ЕТН (екскаватор траншейний навісний – ЕТН-122), ІНУ (індукційно-нагрівальне устаткування), КБ (кран баштовий – КБ-25), КМК (кран монтажний козловий КМК – 2-5-11), Н-10 КЛ (нівелір), УБК (універсальний баштовий кран – УБК – 5-50), ПГУ (парогенераторна установка), СО (спеціальне обладнання), ЦАП (цифро-аналоговий перетворювач), буддеталь, земснаряд.

3. Найменування матеріалів, речовин: БСГ (бетонна суміш готова), ВБЦ (водонепроникний беззасадний цемент), ВРЦ (водонепроникний розширюваний цемент), ВНВ (в'язучі низької водопотреби), ГІ (гідроізол), ЕМС (емульсійно-мінеральні суміші), КМЦ – карбоксиметилцелюлоза (клей синтетичний), НШТЦ (надшвидкотверднучий цемент), П (пісок), ПАР (поверхнево-активні речовини), ППЦ (пуцолановий портландцемент), Ц (цемент), ШПЦ (швидкотверднучий портландцемент), ШЛВ (шлаколузні в'язучі), Щ (щебінь), ЩМА (щебенево-мастиковий асфальтобетон), ШТЦ (швидкотверднучий цемент), стальбетон, спецалізобетон.

4. Найменування споруд і їхніх елементів: БП (бетонна перемичка), НЕ (ненульовий елемент), КБ (консольні балки), НК (несучі конструкції), ННЕ (новий ненульовий елемент), УТС (уніфіковані типові секції), будмайданчик.

5. Найменування підприємств будівельної галузі: АБЗ (асфальто-бетонний завод), ДБК (домобудівний комбінат); ЦБЗ (цементобетонний завод).

6. Назви загальних понять зі словом «система»: АСП (автоматизована система проектування), ГІС (геоінформаційні системи), ЄСЕС (єдина європейська енергетична система), ЄМС (єдина модульна система), СДВП (система державних випробувань продукції), САПР (система автоматичного проектування), ССЕТЕ (система стандартів ергономіки і технічної естетики).

7. Назви проектно-технічної та іншої документації: БНІП (будівельні норми і правила), ДБН (Державні будівельні норми), ПОБ (проект організації будівництва); ПВР (проект виконання робіт), РЕКН (ресурсні елементні кошторисні норми), ТТК (типові технологічні карти), будгенплан, будбанк, будфінплан.

Наведені приклади дають змогу говорити про можливі регулярні, однотипні моделі створення термінів-аббревіатур, зокрема в назвах найпоширеніших документів будівельної галузі та типів будівельних організацій, що сприяє більш активному їх використанню у професійному спілкуванні.

Залежно від уживання в усному чи письмовому дискурсі, аббревіатури будівельної підмови діляться на дві групи: графічні й лексичні.

Графічні скорочення не є словами, не мають граматичних категорій роду та числа. Вони використовуються тільки в письмовому мовленні, а в усному – реалізуються повною формою слова чи словосполучення, від якого вони утворені: кг – кілограм, см – сантиметр тощо.

Лексичні аббревіатури мають відмінну від вихідних одиниць звукову і графічну форму. Це окремі слова, які виконують різні синтаксичні функції і є повноцінними одиницями комунікації.

А. Шаповалова вказує на такі ознаки лексичних аббревіатур: «1) їх вторинність, тобто скорочення виникають у мові не одночасно з появою відповідного поняття, а після того, як воно вже виявилось в повному слові чи словосполученні; 2) створення за певними моделями; 3) можливість переходу в самостійні слова; 4) продуктивність у словотвірній системі мови; 5) належність до словникового складу мови; 6) здатність бути джерелом поповнення і збагачення словникового складу мови» [10, с. 101].

Щодо структурних типів аббревіатур, то в лінгвістиці теж немає єдиної класифікації. Так, В. Горпинич виділяє 7 груп аббревіатур за структурою (ініціальні, уламкові, змішані, усічено-словесні, словоформні, комбіновані, ініціально-цифрові) [3, с. 128], Н. Клименко – 3 (літерні, складові, змішані) [8], О. Бірюкова – 5 типів (ініціального типу, складові, змішані, частково скорочені, транскрипційні аббревіатури) [2, с. 27].

Найбільш частотними структурними типами термінів-аббревіатур будівельної підмови можна назвати такі:

1) звукові, або акроніми (утворені з назв перших звуків, читаються як звичайні слова, на письмі передаються великими літерами відповідно до правил): *ГІС* (гео-інформаційні системи), *САПР* (система автоматичного проектування), *ЦАП* (цифро-аналоговий перетворювач);

2) буквені (утворені з перших літер слів): *БЗП* (блок зовнішніх переривань), *СО* (спеціальне обладнання), *ННЕ* (новий ненульовий елемент); *ЦБЗ* (цементобетонний завод);

3) буквено- й ініціально-цифрові (утворені з назв перших букв/звуків слів вихідного словосполучення та цифрового індексу, що вказує на марку, модель тощо): *ЕТН* (екскаватор траншейний навісний – *ЕТН-122*), *КБ* (кран багатовисотний – *КБ-25*), *КМК* (кран монтажний козловий *КМК – 2-5-11*);

4) частково скорочені (утворені зі скороченої частини переважно першого слова й цілих слів): *буддеталь*, *земснаряд*, *спецзалізобетон*, *автоплатформа*, *автонавантажувач*;

5) комбіновані, що можуть поєднувати в собі скорочені частини та ініціали: *ГЛОНАС* (глобальна навігаційна супутникова система), буквені елементи й цілі слова: *КД-зсув* (консолідовано-дренований зсув).

Зазначимо, що ініціальні та буквені аббревіатури можуть утворюватися не тільки від словосполучень, а й від окремих слів шляхом виділення однієї чи кількох букв у складі: *Ц* (цемент), *П* (пісок), *Щ* (щебінь), незручність використання яких, доречно зазначити, полягає в можливому неоднозначному тлумаченні в межах однієї галузі: *К* – кран, конструкція, коефіцієнт тощо. У дослідженій підмові поширеними є аббревіатури, складені не тільки з початкових, а й інших літер вихідного словосполучення: *ЦБЗ* (Цементобетонний Завод), *НШТЦ* (НадшвидкоТверднучий Цемент). Нечастотними є змішані аббревіатури.

Наведені приклади переконують у правильності позиції С. Шади́ко, який у своїй докторській дисертації дослідив залежність «довжини» аббревіатури від частотності її вживання. Дослідник стверджує, що довжина аббревіатури зворотно пропорційна частоті її вживання [9, с. 29]. Як бачимо, серед ініціальних аббревіатур найчисленнішими є скорочення, які складаються з 3–4 букв/звуків, а серед складових – з 2–3 складів.

При скороченні слів найбільш значимими інформативними елементами визнаються початки слів і перші звуки й букви. Це ті мовні елементи, що є основою для виникнення аббревіатури. Саме ініціально-буквені аббревіація є способом творення термінів, за якого вихідні елементи скорочені до мінімуму, а принцип мовної економії реалізується максимально. Проте, будучи лако-

нічним способом передавання і зберігання інформації, такі терміни вимагають належного професійного рівня реципієнта й достатнього досвіду роботи в будівельній галузі, інакше, замість сприяння швидкому обміну інформацією, термін-аббревіатура ускладнюватиме професійну комунікацію, оскільки його дефінітивна функція зводиться до мінімуму.

Найбільш мотивованими, підтримуючи думку К. Дюжикової, вважаємо складові аббревіатури, оскільки вони зберігають матеріальну схожість зі своїм повним відповідником і здебільшого їм властива семантична тотожність із вихідним словом чи словосполученням. Семантика складової аббревіатури виявляє повну залежність від основи-мотиватора. Ініціальна аббревіатура менше орієнтована на «збереження слідів вихідних найменувань і є ... прикладом особливої словотворчості, спрямованої на створення ... здебільшого немотивованих слів мови» [4].

Висновки. Отже, аналіз термінів-аббревіатур будівельної галузі дає змогу зробити висновок, що значне поповнення термінологічної лексики аббревіатурами зумовлено мовними, дискурсивними й комунікативними причинами. Як і повноцінні терміни, аббревіатурні входять до складу спеціальної лексики, поповнюючи її номінативний фонд, сприяють економії мовних засобів та інтенсивному обміну професійною інформацією, безперечно, вимагають подальшого дослідження.

Література:

- Алексеев Д.И. Сокращенные слова в русском языке / Д.И. Алексеев. – Саратов : СГУ, 1979. – 328 с.
- Бірюкова О.О. Функціонування аббревіатур у сучасному мовленні : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.О. Бірюкова. – Москва, 2007. – 309 с.
- Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія : [навч. посіб.] / В.О. Горпинич. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 189 с.
- Дюжикова К.А. Аббревиация сравнительно со словосложением: структура и семантика (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / К.А. Дюжикова. – М., 1997. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissertcat.com/content/abbreviatsiya-sravnitelno-so-slovoslozheniem-struktura-angl-yaz>.
- Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства / Е.А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 90–141.
- Книшенко Н. Аббревиация в системе сучасної дорожньо-будівельної термінологічної номінації / Н. Книшенко // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. / відп. ред. Л. Полога. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – С. 19–22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.org.ua/archive/2011-01-31/polynet.lviv.ua/tc.terminology/TK_archive.htm.
- Сергеева Т.С. Аббревиатура в системе лексических сокращений [Электронный ресурс] / Т.С. Сергеева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 6 (24) : у 2 ч. – Тамбов : Грамота, 2013. – Ч. II. – С. 174–179. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gramota.net/materials/2/2013/6-2/47.html.
- Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
- Шадыко С. Аббревиатуры в русском языке (в сопоставлении с польским) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С. Шадыко – Варшава, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissertcat.com/content/abbreviatury-v-russkom-yazyke-v-sopostavlenii-s-polskim>.
- Шаповалова А.П. Опыт построения общей теории аббревиации : на материале французских сокращенных лексических единиц : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.П. Шаповалова. – Ростов-на-Дону, 2004 – 421 с.

Шестакова С. А. Виды терминов-аббревиатур в подъязыке строительной отрасли

Аннотация. В статье исследован словообразовательный статус аббревиации, рассматриваются виды терминов-аббревиатур строительного подъязыка по употреблению в устном или письменном дискурсе, структуре, определены лексико-тематические группы терминов-аббревиатур и диапазон их активности, обобщены причины возникновения и распространения аббревиатурных терминов.

Ключевые слова: аббревиация, аббревиатура, сокращения, специальный подъязык, термин-аббревиатура.

Shestakova S. The types of term-abbreviations of engineering professional sublanguage

Summary. A word-formative status of abbreviation is investigated; the types of term-abbreviations of civil engineering professional sublanguage and the usage of them in oral speech or in written form are considered; the lexicothematic groups of term-abbreviations and the range of their activity are defined; the reasons of origin and extension of abbreviation terms are summarized in the article.

Key words: abbreviation, acronym, special sublanguage, term-abbreviation.

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

*Паламарчук К. М.,
кандидат мистецтвознавства,
асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1789–1799 РОКІВ НА ТВОРЧІСТЬ Ф. Г. КЛОПШТОКА ТА ЙОГО СУЧАСНИКА Г. ФОРСТЕРА

Анотація. У статті розглядаються патріотичні твори великого німецького романтика XVIII століття Ф.Г. Клопштока та його сучасника письменника-публіциста Г. Форстера. Аналізується вплив на їх творчість подій, пов'язаних із Великою французькою революцією 1789–1799 років.

Ключові слова: Велика французька революція, патріотичні мотиви, Фрідріх Готліб Клопшток, Георг Форстер, німецька література.

Постановка проблеми. У контексті вивчення християнських коренів європейської цивілізації актуальними стають дослідження феномена німецької культури.

Культура й мистецтво доби романтизму досліджуються в роботах філософів і літературознавців: В. Ванслова, Д. Наливайка, А. Михайлова й ін. Проблема національного в художній літературі розглядається також у роботах сучасних учених: Ю. Афанасьєва, І. Федя та ін. Попри наявність низки досліджень, присвячених цій темі, вона не стала предметом комплексного дослідження.

Мета статті – виявити особливості впливу Великої французької революції на творчість відомого німецького поета-романтика Ф.Г. Клопштока та його сучасника Г. Форстера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки художніх пошуків німецьких романтиків (Ф. Шелінг, Л. Тік, Новаліс (Фрідріх Гарденберг), Ф. Шлейермахер, Ахім фон Арнім, К. Бретано, Ф.Г. Клопшток та ін.), їхня художня практика глибокими коріннями пов'язані з філософською і художньою традиціями, інколи з дуже далекою сторінкою в національній історії німецького романтизму. Саме з цим періодом пов'язують пошуки деяких основних аспектів системи світогляду, зокрема звернення до внутрішнього світу людини як до джерела пізнання всього суттєвого та глибока зацікавленість проблемами національного середньовіччя. Усім відомо, які негативні наслідки для історії Німеччини мала поразка у Великій селянській війні 1525 року. Контрреформація була джерелом деяких негативних явищ в ідеологічному житті Німеччини. Так, наприклад, відомі йенські романтики Людвіг Тік та особливо Новаліс (Фрідріх Гарденберг) були захоплені містичним ученням Якоба Бьоме. Уплив Бьоме також прослідковується й у філософському пантеїзмі Фрідріха Вільгельма Шеллінга і Фрідріха Шлегеля.

Головним центром романтичного руху була Німеччина: саме у творах німецьких поетів і філософів черпали свої ідеї поети-романтики інших країн. Літературні тво-

ри німецьких романтиків мають внутрішню єдність, що визначає і їх внутрішню своєрідність. Німецькому романтизмові властивий особистісний підхід до дійсності й художнього втілення.

Німецький романтизм – явище особливе. У Німеччині тенденції, притаманні цьому напрямку, отримали своєрідний розвиток, який і визначив національні специфічні риси в цій країні. Характерними лише для німецького романтизму, виключно «німецькими жанрами» стали фантастична повість або казка, іронічна комедія, особливий романтичний роман, зокрема роман про художника [2, с. 91].

Одним із найвідоміших німецьких поетів-романтиків XVIII століття був Фрідріх Готліб Клопшток.

Він народився в саксонському місті Кведлінбурзі у благочестивій бюргерській сім'ї, навчався в Лейпцигському університеті, одному з центрів німецького Просвітництва. Ф.Г. Клопшток рано став літературною знаменитістю, першим поетом Німеччини. З 1751 року до 1773 року він живе в Данії під заступництвом освіченого монарха Фредеріка V. Повернувшись до Німеччини у період розквіту сентименталізму, Ф.Г. Клопшток пережив свій злет поетичної слави, а згодом у 80–90-ті роки – поступове зів'янення.

На відміну від більшості німецьких письменників XVIII століття, Ф.Г. Клопшток, за словами Гегеля, «першим відчув у свій час особливу самостійну гідність співця». Його основним заняттям завжди залишалась поезія, яку він розглядав як високе покликання, що не терпить метушні.

Під впливом швейцарських критиків Бодмера та Брейтингера Ф.Г. Клопшток звертається до жанру релігійного епосу в дусі поеми Мільтона «Загублений рай». Довгі роки він працює над епічною поемою із 20 пісень «Месіада» (1748–1773) на євангелійський сюжет смерті Христа. За прикладом Мільтона він уключає цей сюжет до сфери космічного протистояння небесних сил і сил пекла, але трагічному світовідчуттю англійського поета XVIII століття у «Месіаді» протистоїть непохитна віра німецького просвітителя в гармонію Всесвіту. Поема позбавлена драматично напруженої дії, а її герой – активності епічного героя. Замість духу бунту та боротьби, яким відмічений революційний епос Мільтона, для неї характерний пафос смиренного страждання й мужньої терпимості; у цьому виявляється пасивно-споглядальний характер німецької другорядної ідеології [4, с. 234]

Особиста тема перетинається в поезії Ф. Клопштока з темою національно-політичною. Пристрасний пропаган-

дист свободи та соціальної справедливості, поет поступово починає відроджувати традицію громадянської оди XVII століття. Поезія для нього є священним обов'язком і моральним подвигом. У своїх творах поет перевтілюється на жреця та пророка, якому надано право вершити суд над сучасністю від імені вічності. У творчості Ф.Г. Клопштока монарх з'являється або як виконавець громадянських прагнень поета («Фрідріх V», «Королю», «Нове століття»), або як сила, що йому протистоїть («Учень греків», «Наші князі», «Веління долі»). Поет знаходить адекватну форму для вираження вільної думки й напружено-стриманого почуття у вигляді філософсько-релігійного гімну у вільних ритмах.

Оспівуючи у своїх віршах дружбу, чисте палке кохання та красу природи, Ф.Г. Клопшток звеличує благородні почуття як джерело і критерій цінності людської особистості. У волелюбних віршах і близьких до них гімнах, найкращим із яких вважається «Весняне святкування», поет згадує, як відчуття тягот життя й нікчемності людини на фоні величної картини світотворіння перемагаються палкою вірою у благість Творця та безсмертя душі.

Der Wald neigt sich, der Strom fliehet und ich
Falle nicht auf mein Angesicht.

Ліс нахиляється, потік тече чи я
Не впаду на обличчя своє.

Із початку 60-х років Клопшток усе більше захоплюється патріотичними мотивами. Ідею свободи він утілює в образі патріархально-доброчинної стародавньої Німеччини, звужуючи утопію до національних меж. Боротьба древніх германців здається йому подвигом звільнення народів від рабства й тиранії. Патріотична захопленість поета підживлюється свідомістю тотожності між любов'ю до Вітчизни та любов'ю до свободи. Цієї теми він торкається у «Моїй батьківщині», «Германі і Туснельді». Одами Ф.Г. Клопштока була започаткована так звана «поезія бардів». Від імені давнього барда Ф.Г. Клопшток сповіщає про близьке падіння деспотизму, майбутню урочисту перемогу свободи та розуму («Пророцтво», «Слід Людства»). Відмітимо, що Ф.Г. Клопшток став першим утілювати у своїх одах ідею патріотизму й національної свободи. Тому значення його творів в очах співвітчизників зростає.

Сучасники називали відомого романтика «реформатором німецької поетичної мови». Розсудливій мові прози він протиставить яскраву образну мову підвищеного почуття. У поетичному словнику Ф.Г. Клопштока є багато високоемоційних слів. Можна згадати улюблені абстрактні іменники, що визначають почуття: «захоплення», «натхнення», «душа», «сльози». Є у словнику поета багато динамічних і невизначених дієслів із прямим та переносним значенням: «тремтіти», «простиратися», «літати». Є прикметники, що підкреслюють суб'єктивне авторське ставлення поета до підмета: «сумний мох», «хтивне сонце». Поетична мова виконує нову символічну функцію, а поетичні слова не тільки передають точний зміст і візуальні образи, а і створюють ліричний настрій, невловимі відчуття.

Його поезія була поезією самого серця: «Поезія Клопштока високою мірою володіє благородством та чистотою».

Буржуазним демократизмом було охоплено і сприйняття поетом Французької революції. Він радісно вітав

її. Революція, на його думку, принесла людству свободу, і поет закликав німців наслідувати французів. Відомо, що Конвент нагородив поета почесним званням «громадянина Французької республіки» за його патріотизм.

Активним учасником Французької революції був також і сучасник поета-романтика Ф.Г. Клопштока – відомий німецький просвітник Георг Форстер (1754–1794).

Георг Форстер був ученим, письменником, професором природничих наук, викладав у Каселі та Віденському університеті, був учасником другого навколосвітнього плавання Д. Кука. Потрібно відзначити, що Г. Форстер першим у Німеччині виступив на захист механістичного матеріалізму проти ідеалістичного апіорізму Канта і є автором відомої в усьому світі книги «Види Нижнього Рейну», визнаної класичним твором німецької літератури XVIII століття. Г. Форстер брав активну участь у створенні Майнської комуні (1792–1793), був членом Майнського муніципалітету, редактором газети «Neue Mainzer Zeitung oder Volksfreund», віце-президентом «національного конвенту вільних німців» (1793).

За своїми поглядами Георг Форстер був переконливим просвітником. У роки Французької революції та війни на Рейні він став борцем за свободу народу. Проте недосконалість стосунків у німецькому суспільстві XVIII століття не дозволяла йому стати істинним демократом. Поїздка до Франції й особиста участь у революційній боротьбі французького народу вирішально вплинули на перехід Г. Форстера від ліберального просвітництва до революційного демократизму. Цікавим є факт, що більшість творів Георга Форстера не були надруковані за його життя. Лише в 1843 році доньці письменника Терезі разом з істориком Георгом Готфрідом Гервінусом удалося видати дев'ять томів його творів, проте це неповне видання. Роботи Г. Форстера, зокрема його листи, глибоко вплинули на формування світогляду передових мислителів і громадських діячів XIX століття не лише в самій Німеччині, а й далеко за її межами.

Він описував навколосвітню подорож з капітаном Джеймсом Куком протягом багатьох років (1772–1777). Він також був автором журналу подорожей у Польщі (серпень–листопад 1784). Одразу після приїзду до Парижа Г. Форстер був прийнятий у коло відомих французьких учених і письменників. Його найближчим оточенням були іноземці.

У своїх нарисах про Майнську революцію він відмічав: «Свобода – це найвища мета, до якої прагне людина в моральному та громадянському ставленні, але це все не може бути досягнуто без помилок і повторних падінь, проте чи не варта вона того, щоб за неї заплатити таку ціну й навіть ще дорожче». У своїх статтях, що були написані в листопаді–грудні 1793 року публіцист виступав як войовничий яacobінець. Біографія Г. Форстера, його наукові та революційні заслуги були настільки патріотичними й цікавими, що труди письменника було вирішено надрукувати французькою мовою. Про нього так писали у французьких газетах: «Його патріотизм, його талант були однаково цінними як для революції, так і для літератури та дружби».

Георг Форстер був просякнутий передовими ідеями свого часу й самовіддано слугував своєму народові. Подолавши абстрактний гуманістичний моралізм передової ні-

мецької буржуазії XVIII століття, він став революційним політиком і якщо не організаційно, то ідейно якобінцем. Вирішальну роль у формуванні його демократичних і революційних переконань відіграла буржуазна революція у Франції кінця XVIII століття.

Ж. Жорес, один із найбільш відомих діячів французького та міжнародного соціалістичного руху, філософ, історик, згадуючи промову Г. Форстера в Майнському клубі 15 листопада 1792 року, написав: «Ця політична промова вражаючої сили, можливо, була єдиною справді політичною промовою, що була пронизана розумінням реального стану речей і трепетною пристрастю, яка в ті часи була промовлена в Німеччині» [1, с. 125].

Висновки. Німецька художня література другої половини XVIII століття за своїм соціальним змістом була просякнута буржуазно-опозиційними антифеодальними настроями. Проте в самій цій сфері виявилася обмеженість і недостатня активність класової свідомості німецької буржуазії. Найбільш яскравими представниками цієї буржуазної літератури були Фрідріх Готліб Клопшток, Крістоф Мартін Віланд, Готхольд Ефраїм Лесінг і так звані «буремні генії», згодом Йоганн Вольфганг фон Гете та Йоганн Крістоф Фрідріх Шиллер, а також і письменник-публіцист Георг Форстер.

Філософське значення німецького романтизму найбільшою мірою визначається інтересом письменників, поетів-романтиків у питаннях філософії, соціально-політичних проблем, питаннях минулого й сучасного. Поети та письменники часто зверталися до теоретично-методологічних проблем літературної творчості. Романтичний напрям у літературі різних країн – це потужний, хоча й різномірний напрям.

Література:

1. Жорес Ж. История Великой Французской революции: сочинения : в 3 т. / Ж. Жорес. – М., 1923. – Т. 3. – 1923. – С. 125.
2. Наливайко Д. Німецький романтизм / Д. Наливайко // Зарубіжна література : наукові дослідження, історія, методика викладання. – 1999. – № 1. – С. 90–93.
3. Немецкая поэзия XIX в. / под ред. А. Дмитриевой. – М. : Мысль, 1984. – 704 с.
4. Немецкие поэты в биографиях и образцах. / под ред. Н.В. Гербеля. – СПб. : Мысль, 1877. – 240 с.

Паламарчук Е. Н. Влияние Великой французской революции 1789–1799 годов на творчество Ф. Г. Клопштока и его современника Г. Форстера

Аннотация. В статье рассматриваются патриотические сочинения великого немецкого романтика XVIII века Ф.Г. Клопштока и его современника, писателя, публициста Г. Форстера. Анализируется влияние на их творчество событий, связанных с Великой французской революцией 1789–1799 годов.

Ключевые слова: Великая французская революция, патриотические мотивы, Фридрих Готлиб Клопшток, Георг Форстер, немецкая литература.

Palamarchuk K. The impact of the French Revolution of 1789–1799 years on the creativity of F. G. Klopstock and his contemporary G. Forster

Summary. Patriotic creative works of the great German poet-romantic of the XVIIIth century F.G. Klopstock and his contemporary writer-publicist G. Forster are considered in the article. The impact on the creativity events connected with the French Revolution of 1789-1799 is analyzed.

Key words: the French Revolution, patriotic motives, Friedrich Gottlieb Klopstock, Georg Forster, German literature.

Семенец О. С.,

кандидат філологічних наук, докторант

Таврического національного університету імені В. І. Вернадського

ЭВОЛЮЦИЯ МИФОЛОГИЧЕСКОГО СМЫСЛООБРАЗА ВИДЕНИЯ В РОМАННОМ ТВОРЧЕСТВЕ БЕРНАРА ВЕРБЕРА

Аннотация. В статье прослежено развёртывание целокупного смыслообраза «видения» в романах современного французского писателя Б. Вербера по горизонтальной и вертикальной осях смысла до полного его исчерпания.

Ключевые слова: Франция, Бернар Вербер, смыслообраз, видение, ведание, прозрение, познание.

Постановка проблемы. Романы Б. Вербера («Зеркало Кассандры», «Танатонавты», «Смех Циклопа», «Последний секрет», «Мы, боги» и прочие) неразрывно связаны между собой не только благодаря «кочующим» из романа в роман персонажам, матрице детективного и приключенческого жанра, но и по причине развёртывания одного мифологического «смыслообраза» (Я. Голосовкер) – «видения». Если под «смыслообразом» понимать, вслед за Я. Голосовкером, «не единый индивидуальный образ, а всю последовательную совокупность индивидуальных образов одного логического смысла» [7, с. 48], то становится понятным обращение писателя к мифологическим образам, раскрывающим суть смыслообраза «видения». В аспекте его футуристических, научно-фантастических изысканий, концептированных в художественном мире романов, развёртывание данного смыслообраза происходит от персонажа к персонажу (одноглазый комик Циклоп из «Смеха Циклопа», всевидящее око трилогии «Мы, боги», слепой раввин Фредди, не видящий, но ведающий, Улисс из «Последнего секрета», пророчица Кассандра из «Зеркала Кассандры»). В верберовских романах «видение» как смысл сначала определяется конкретным материальным «глазом», потом последний становится символическим «внутренним зрением». Мифологический интертекст, актуализирующий в сознании писателя целый комплекс античных мифов, связанных с «видением» – «ведением», раскрывает в новом социокультурном и историческом контексте иные аспекты целокупного образа до полного его исчерпания.

Изложение основного материала исследования. Целокупный образ «видения» разворачивается в плоскости внешнего и внутреннего зрения, то есть чувственного зрения и прозрения. В античной мифологии этот смыслообраз воплощается в ряде образов (Циклоп – Аргус – Гелий – Линкей – Эдип – Тиресий – Пенфей – Кассандра). В романах Б. Вербера впервые смыслообраз «видения» возникает в «Танатонавтах» (1994) и раскрывается в конкретном образе Фредди Майера, слепого раввина, одного из пионеров танатонавтики. Образ «видения» в данном случае обнимает «внешнюю» и «внутреннюю» слепоту человека, смысл разворачивается не только по горизонтальной оси физической слепоты, но и по вертикальной оси вну-

тренней «зрячести» при внешней слепоте и внутренней «слепоте» при внешней зрячести. В данном случае образ Фредди легко сопоставим с образом мифического старца Тиресия. Раввин, как и Тиресий, преклонного возраста, ослеп на определённом этапе своей жизни. Тиресий, ослеплённый богиней, получает в виде компенсации дар провидения (понимает голоса птиц, волю богов и видит будущее). В случае с Фредди, будучи успешным и перспективным хореографом, в результате аварии он чудом остаётся жив, но теряет зрение. Ослепнув, начинает интересоваться религией, постигает тайные знания почти всех мировых религий и становится просвещённым. Именно он понимает, что нужно сделать, чтобы преодолеть очередную стену на пути к центру континента мёртвых, а когда входит в круг пионеров танатонавтики, мгновенно обретает привилегированный статус и руководит экспедициями в иномирие. Он учит своих коллег не только техническим навыкам путешествий в загробный мир (слепой хореограф), но и во время вечерних бесед посвящает их в тайны жизни и смерти, открывшиеся ему в процессе медитаций и долгих лет обучения разным религиям.

В романе смысл образа раскрывается в противопоставлении слепоты/зрячести физической (горизонтальная ось смысла) и «слепоты зрячести»/«зрячести слепоты» (вертикальная ось смысла). Познакомившись с Фредди, главный герой «Танатонавтов» Мишель понимает, что «глаза мешают видеть» [6, с. 265]. Слепой раввин видит и чувствует то, что зрячие танатонавты видеть не могут. В этом образе заключен еще один аспект «внутреннего видения» – «ведание». Постигнув тайны мироздания, старец лишён каких-либо амбиций, в отличие от Рауля и Мишеля, которые мечтали стать единоличными первопроходцами на Континенте Мёртвых. Это приводит к жестоким религиозным войнам за континент. Фредди же пытается примирить все религии, объединить усилия, чтобы, освоив иномирие, человечество могло жить в согласии. Если посмотреть на проблему с точки зрения современного религиозного противостояния, обострившегося в последние десятилетия XX века, то автор устами своего персонажа проповедует религию будущего – «теомонизм» (М. Эпштейн [10]), к которой разные религии придут, когда осознают, что постулаты их верований очень похожи и возможно мирное сосуществование всех религий. В романе этот аспект символически раскрывается в эпизоде возвращения Розы из царства мёртвых. Для того чтобы осуществить столь рискованное предприятие, Фредди собирает представителей всех вероисповеданий, которые объединяют свои усилия ради благой цели (буддистов, раввинов, монахов-таоистов, тибето-буддистов, каббалистов, христиан и прочих [6, с. 310]). Им это удаётся. Образ

Фредди исчерпал свой смысл, и Фредди погибает, выполнив свою функцию (слепой провидец просветил зрячих и гармонизировал хаос).

Однако на этом развёртывание смыслообраза не заканчивается, а лишь переходит на следующий уровень – «зрячей слепоты» и «зрячей зрячести». Освоение Континента Мёртвых в будущем (напомним, что действие романа происходит в 60-е годы XXI века) должно было создать идеальное и гармоничное общество, однако утопия обернулась антиутопией. Последствия тиражирования сакральных знаний стали катастрофическими. Но большинство танатонавтов не видели (Мишель, Роза, Амандина) или не хотели видеть (Рауль начинает пить, чтобы не думать об этом) последствия своих действий, то есть они остаются слепыми внутренне. Только Стефания находит в себе силы увидеть, к чему привели их экспедиции в иномирие. Она не просто видит, она ведаёт знаниями, как изменить ситуацию, и берет на себя это тяжкое бремя, одна начинает сражаться со всем миром.

Всех вместе персонажей романа «Танатонавты» объединяет общая черта – «прямолинейное или одностороннее видение, тупо упершееся в одну точку» [7, с. 51], характеризующая еще один индивидуальный образ смыслообраза «видения»: великана Циклопа. Ни один из пионеров танатонавтики не в состоянии увидеть последствия своего предприятия, что делает их символическими «Циклопами». Им противопоставит образ божественного стража, объединённый нами в образ мифологического тысячеглазого Аргуса. Поскольку Б. Вербер никак не называет ту силу, которая постоянно наблюдает за танатонавтами, докладывая обо всех их делах «в компетентные органы», то это даёт исследователю право свободных ассоциаций. В романе дано противопоставление одностороннего видения танатонавтов-Циклопов и многостороннее видение некоего наблюдателя – Аргуса. Как и античное божество, бдительный страж Геры и Ио, этот наблюдатель видит картину целиком, знает все варианты развития событий на земле и осознает последствия действий танатонавтов, однако не вмешивается в естественный ход событий. Лишь когда дело начинает принимать нежелательный поворот, «видящий во все стороны» Аргус подаёт сигнал некоему «всевидящему-всем ведающему» божеству, и жизнь танатонавтов обрывается.

Таким образом, в романе актуализируется мифологический смыслообраз «видения», смысл которого конкретизируется и развивается как в образах отдельных персонажей, которых можно сопоставить с мифологическими образами (аспектами смыслообраза), так и в целых группах персонажей (собираемый образ Циклопа).

Следующим, если следовать хронологическому порядку, романом писателя, где вновь актуализируется смыслообраз «видения», становится произведение «Мы, боги» [3], затем «Дыхание богов» [1]. Возникающий в самом конце романа «Мы, боги» образ всевидящего огромного Глаза, витающего над Олимпийской деревней, где продолжают свои приключения главные герои «Танатонавтов» Мишель и Рауль, можно сопоставить с античным образом всевидящего Гелия – Солнцебога, который, согласно Гомеру, «все видит, все слышит, все знает». Этот размытый образ актуализируется во втором романе трилогии (Мишель все время пытается разгадать тайну Глаза). Однако

он не получает дальнейшего развития. В трилогии кривая смысла целокупного образа «видения» выходит за пределы человеческого, поскольку метаморфоза образа Глаза завершается в образе Зевса, античного бога, который воплощает в себе сверхчеловеческие знания: «Его глаза меняют цвет. Они становятся синими, начинают увеличиваться, становятся больше головы. Один начинает уменьшаться, а другой растёт. Вскоре передо мною плавают глаза диаметром в три метра. Его гладкая поверхность растёт. <...> Я поднимаю голову – глаз парит надо мной. Гигантский глаз в небе – это был он» [1, с. 581]. Боги априори владеют всеми знаниями и видят все. Завершённость и исчерпанность данного целокупного образа как по горизонтальной, так и по вертикальной осях продиктованы ещё и замыслом автора. В трилогии «Мы, боги» завершается танато- и теонавтическая экспедиция главных героев Мишеля и Рауля.

Но для Б. Вербера смысл этого целокупного образа не исчерпан, а научно-фантастический характер его романов требует, чтобы своё логическое продолжение и завершение он получил именно в образах людей. Именно поэтому, как нам кажется, в последующих романах в образах комика Циклопа, одноглазого Жана-Луи Мартена, Одиссея, путешествующего по чертогам разума, подростка-аутиста Кассандры смысл образа «видения» возвращается в человеческую оболочку.

Во втором («Последний секрет» [4]) и третьем («Смех Циклопа» [5]) романах трилогии «Отец наших отцов» Б. Вербер вновь возвращается к образу Циклопа. Но если в «Смехе Циклопа» развитие получает только персональный образ Циклопа, концентрирующий в себе негативный смысл одностороннего зрения, то в «Последнем секрете» семантика усложняется. Так, комик по прозвищу Циклоп обладает тайными знаниями предков и посвящён в тайну истоков и силы смеха («Люди часто говорят об Эросе и Танатосе, но забывают о Гелосе, о смехе. Это третья сила, побуждающая человека к действию» [5, с. 385]). Но амбициозность и недалёковидность «самого популярного француза», который использовал приобретённые знания не во благо, а ради создания собственной империи юмора («Циклоп Продакшн»), влекут за собой его смерть. Так, в романе конципирован только определённый смысл образа «видение», где один глаз (горизонтальная ось) сопоставим с неполным «ведением» (вертикальная ось).

Иная картина, но с похожим финалом, имеет место в романе «Последний секрет». Одним из главных героев произведения является Жан-Луи Мартен, обычный среднестатистический парижанин, который в результате аварии оказывается полностью парализованным. Работает у него только один глаз, что почти мгновенно заставляет читателя провести параллели между ним и античным Циклопом. Однако авторская игра с читателем усложняется, когда беспомощный Мартен решает кардинально изменить свою жизнь, подключает с помощью врача Самюэля Феншэ свой мозг к компьютеру и выбирает новый псевдоним «Улисс» или «Одиссей». Отрицательная семантика образа Циклопа исчезает. В античной мифологии первозданные дети Геи, Циклопы, были чудесными кузнецами, выковавшими Зевсу грома и молнии, Посейдону – тризубец, жезл Урей – Гермесу, то есть их один глаз символизирует солнце, знание, силу. В «Последнем секрете» Мартен

с помощью движений одним глазом вновь постигает мир, учится печатать на виртуальной клавиатуре, общается таким образом с внешним миром. Не имея возможности двигаться, он отправляется в виртуальное путешествие по просторам Интернета, узнает много новой информации, внедряет в жизнь эксперимент воссоединения машины и человека. Отсутствие второго глаза и обездвиженность становятся его спасением. Когда он был обычным банковским работником, суэта отнимала у него слишком много времени, а в своём теперешнем положении Мартен-Улисс только и начинает жить, ибо может сделать нечто важное для науки, для человечества. В контексте современности семантика образа Циклопа приобретает новый смысл. Человек слишком торопится жить, погрязает в повседневных хлопотах, которые отнимают у него возможность смотреть на мир шире и глубже. Если двигаться по кривой смысла, то ограниченность физического зрения («внешнего видения») становится залогом «внутренней дальности». Сюжет романа развивается таким образом, что постепенно из доброго гения Мартен превращается в преступника. В погоне за тайной «последнего секрета» человеческого мозга он с помощью искусственного интеллекта «Афины» опускается до шантажа, похищения людей, убийства. Его сознание затуманивается, машина «Афина» приобретает все большую власть над Жаном-Луи. Вместе они превращают психиатрическую лечебницу в успешное предприятие, где больные работают на правах рабов. Власть знаний «ослепляет» Мартена. Его антагонистами по смыслообразу в романе становятся Исидор Катценберг и Лукреция Немрод, которые в процессе своего расследования тайны убийства Самюэля Феншэ, получают те же знания, что и Мартен, однако их физическая «зрячесть» отображает и «зрячесть внутреннюю». Они способны увидеть, к каким последствиям может привести симбиоз человека и машины. Мартен только мнит себя героем Одиссея, взяв его имя («У вас только один глаз. Значит, вы не Одиссей, а скорее Циклоп». – «Я Одиссей». – «Нет! Вы Циклоп!» – «Одиссей! Я герой!». – «Циклоп. Вы злодей» [4, с. 344]). Фактически же хитроумным Одиссеем, ослепившим циклопа Полифема, становится «зрячий умом» Исидор. Он отключает «слепого ума» Мартена от «Афины» и других аппаратов, возвращая его в состоянии овоща в лоно семьи.

По кривой смысла развитие индивидуального образа Жана-Луи Мартена в контексте смыслообраза «видения» разворачивается так: «физическая полуслепота» – «открытие внутренней дальности» – «ослепление ума» – «физическая слепота». В обоих романах смыслообраз «видения» обретает новое звучание. Оба героя (комик Циклоп и Мартен) получают возможность обрести знания («внутреннее видение») в качестве замещения частичной потери зрения чувственного. В их силах и власти использовать эти знания правильно. Однако корыстный и недальновидный Циклоп-Дарий сразу направляет их не в то русло, а Циклопа-Мартена его слепая увлечённость и желание прославиться приводят к саморазрушению. В этих образах Б. Вербер пытается предостеречь человека от тех опасностей, которые подстерегают человека, неправильно использующего знания о прошлом (Дарий) или будущем (Мартен). Знаниями мало обладать – ими нужно уметь пользоваться в меру и во благо.

Горизонтальная и вертикальная оси смыкаются, закругляя этот аспект смысла целокупного образа «видения»-«веденья».

В романе «Зеркало Кассандры» [2] чувственное зрение не играет больше никакой роли. План внешнего выражения смыслообраза «видения» исчерпан в предыдущих романах. Кривая смысла целокупного образа переходит в новый образ – подростка Кассандру, которая может видеть прошлое и предсказывать будущее. «Внутреннее» зрение («видеть» значит «ведать») предстаёт в противопоставлении «зрячей слепоты» и «зрячей зрячести». От индивидуально-человеческой внутренней слепоты (Мишель и Рауль, Циклоп, Мартен) со всеми вытекающими последствиями писатель переходит к общецивилизационным масштабам. «Зрячим слепцом» в «Зеркале Кассандры» предстаёт все современное общество, видящее, к каким последствиям может привести потребительское отношение к Земле, но продолжающее планомерно осознанно или нет уничтожать планету. В этом аспекте можно провести параллели с образом античного царя Эдипа, предупреждённого о том, что станет отцеубийцей и кровосмесителем, однако по неведению («внутренняя слепота») все же совершает эти смертные грехи. «Мнимая зрячесть» общества, борющегося с терроризмом, но подпольно финансирующая его, выделяющего бешеные деньги на укрепление озонового шара Земли, но продолжающего засорять атмосферу вредными отходами производства, становится объектом изображения и горького осмеяния в «Зеркале Кассандры».

«Слепая зрячесть» доминирующего континуума контрастирует с «зрячей слепотой» обитателей свалки. Став по доброй воле «социальными слепцами», то есть маргиналами, отброшенными обществом на свалку жизни, именно там Барон Орландо, Герцогиня Эсмеральда и другие прозревают внутренне, обретают возможность увидеть картину будущей гибели цивилизации целиком. Как Эдип сам лишает себя зрения, понеся наказание за совершенные преступления, так и герои-бомжи уходят на городскую свалку, чтобы скрыться от преследующей их полиции, и называют место своего обитания государством «Искупление». В своей предыдущей социальной жизни они тоже были «зрячими слепцами», и каждый своими поступками усугублял общецивилизационные проблемы (Орландо, например, воевал за тех, кто больше платил). Только «ослепнув» (в значении бесполезности и беспомощности) социально, они смогли осознать все.

Далее по кривой смысла образ «видения» переходит на другой уровень и раскрывается в индивидуальных образах Кассандры и Даниэля. Образы сестры и брата предстают антагонистической парой, а в их противопоставлении углубляется смысл целокупного образа. И Даниэль, и Кассандра обладают даром пророчества. Однако «внутреннее видение и веданье» Даниэля приводит его к помутнению рассудка. Он не в силах справиться и верно истолковать те знания, которые открываются ему в видениях. Долгое время он пытается изменить мир к лучшему только своими усилиями, но тщетность этих попыток приводит Даниэля к безумию и суициду. Перед нами предстаёт «мнимая зрячесть зрячести». Истинной же зрячестью обладает семнадцатилетняя Кассандра, которая на разных этапах своей жизни воплощала и «слепоту зряче-

сти) (жизнь в пансионате), и «зрячесть слепоты» (жизнь с бомжами на свалке), и «мнимую зрячесть зрячести» (внутренние терзания по поводу того, нужно ли и можно ли спасти человечество), и, наконец, «истинную зрячесть» (обрела внутреннюю гармонию, благодаря знаниям, полученным в видениях, примирила прошлое, настоящее и будущее Земли).

Смысл целокупного образа «видения» раскрывается Б. Вербером, как и в античных мифологических сюжетах, в контрасте единичных образов, воплощающих тот или иной аспект смыслообраза. Этот приём контрастного сопоставления стимулирует движение образа в сторону усиления, или ослабления, или переключения смыслов, что создаёт промежуточные логические ступени в сознании читателя. По мнению Я. Голосовкера «контраст вызывает последовательную метаморфозу в рамках целокупного образа, раскрывая единичные его обнаружения до полного исчерпывания его смысла» [7, с. 50–51].

Выводы. Таким образом, научно-фантастическим романам Б. Вербера свойственно не только создание нового современного мифа с использованием традиционных мифологических образов, сюжетов и мотивов. Футуристическая картина мира, возникающая в воображении писателя, так или иначе конструируется по законам мифологического типа мышления. Как и античному мифу, новому авторскому мифу свойственна своя внутренняя логика. Анализ развёртывания мифологического смыслообраза «видения» в целом ряду индивидуальных и коллективных образов, вырисованных писателем, продемонстрировал многоплановую шкалу возможных комбинаций или смысловых положений этого мифологического образа в новом социокультурном контексте рубежа XX–XXI веков до полного своего исчерпания. В проанализированных в рамках данного исследования романах по кривой «зрение» – «видение» – «знание» – «ведение» – «познание» данный смыслообраз исчерпан и по горизонтальной (слепец/одноглазый/зрячий) и по вертикальной («внутреннее видение»/«внутренняя слепота») осях.

Однако творческий путь Бернара Вербера еще не завершён, а это значит, что возможно в своих следующих романах писатель вернётся к нему, добавляя новые нюансы смысла в уже использованный индивидуальный образ или создавая новую кривую смысла, ведь в мифологии движение целокупного образа «видения» продолжается по вертикали «ослепления», где темы слепоты и богоборчества переплетаются и осложняют смысл (богоборчество от слепоты, слепота за богоборчество, как кара).

Литература:

1. Вербер Б. Дыхание богов / Б. Вербер ; пер. с фр. М. Рожновой. – М. : РИПОЛ Классик, 2013. – 624 с.
2. Вербер Б. Зеркало Кассандры / Б. Вербер ; пер. с фр. К. Левиной. – М. : GELEOS Publishing House (Кэпитал Трейд Компани) : РИПОЛ Классик, 2011. – 704 с.
3. Вербер Б. Мы, боги / Б. Вербер ; пер. с фр. М. Рожновой. – М. : РИПОЛ Классик, 2012. – 464 с.
4. Вербер Б. Последний секрет / Б. Вербер ; пер. с фр. Ю. Ватагиной. – М. : GELEOS Publishing House (Кэпитал Трейд Компани) : РИПОЛ Классик, 2011. – 384 с.
5. Вербер Б. Смех Циклопа / Б. Вербер ; пер. с фр. К.В. Левиной. – М. : РИПОЛ Классик, 2012. – 512 с.
6. Вербер Б. Танатонавты / Б. Вербер; пер. с франц. и прим. И.В. Судакевича. – М. : GELEOS Publishing House (Кэпитал Трейд Компани) : РИПОЛ Классик, 2011. – 512 с.
7. Голосовкер Я.Э. Логика античного мифа / Я.Э. Голосовкер // Голосовкер Я.Э. Логика мифа / Я.Э. Голосовкер ; сост. и авт. прим. Н.В. Брагинская и Д.Н. Леонов ; отв. ред. Е.М. Мелетинский. – М. : Наука (ред. восточной литературы), 1987. – С. 8–77.
8. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М. : Изд. фирма «Восточная литература» РАН, Школа «Языки русской культуры», 1995. – 408 с.
9. Словарь античности / сост. Й. Ирмшер, Р. Йоне ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1989. – 704 с.
10. Эпштейн М. Знак пробела : О будущем гуманитарных наук / М. Эпштейн. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.

Семенец О. С. Еволюція міфологічного смислообразу бачення в романній творчості Бернара Вербера

Анотація. У статті простежено розгортання цілокупного смислообразу бачення в романах сучасного французького письменника Б. Вербера по горизонтальній і вертикальній осях смислу до повної його вичерпності.

Ключові слова: Франція, Бернар Вербер, смислообраз, бачення, знання, прозріння, пізнання.

Semenets O. The evolution of the mythological notion of 'vision' in the novels by Bernard Werber

Summary. In the article we traced the deployment of the integral semantic notion of 'vision' in the novels written by a contemporary French writer B. Werber (The Thanatonauts, 'Us, Gods', 'The Breath of the Gods', 'The Ultimate Secret', 'The Mirror of Cassandra', 'The Laughter of the Cyclops').

Key words: France, Bernard Werber, semantic notion, vision, knowing, insight, cognition.

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

Burtseva I. I.,
Senior lecturer
German and Roman Languages Translation
Theory and Practice Department
Volodymyr Dahl East Ukraine National University

STYLISTIC DEVICES USED TO EXPRESS SPATIALITY IN LITERARY DISCOURSE

Summary. This article deals with the usage of diverse stylistic devices expressing spatiality. Frequency of the exact stylistic devices usage is analysed on the basis of “The Financier” by Th. Dreiser.

Key words: spatiality, category of space, stylistic devices.

The problem of spatiality studies refers to one of the domains of cognitive linguistics which believes that none of its categories (concepts) can be effectively studied apart from the context in which it is met. Set of backgrounds (psycholinguistic, cultural, historical, ect.) are taken into consideration. Quite problematic it seems to most of the scientists to trace spatiality in different literary works.

As the analysis of various scientific investigations shows, there is a strong opposition between those who believe that spatiality can be expressed in literature only on semantic level of separate lexical units and those considering it possible to point out exact stylistic devices aimed at (or partially related to) expressing the category of spatiality.

Regier briefly mentions that the human conception of space appears to structure other parts of the conceptual system through spatial metaphors, as the human experience of space is constrained by the nature of the human perceptual system [1, p. 4]. Lakoff and Johnson, similarly claim: “The structure of our spatial concepts emerges from our constant spatial experience, that is, our interaction with the physical environment”, although Cormac states that even the experiences of spatial orientation involve cultural presuppositions, which means that one cannot have a purely physical as opposed to cultural experience [2; 3].

Edelman says that the source domain serves as the background for structuring and understanding the target domain [4]. Thus we can turn our attention to the conceived space, together with its components, forming a whole system with landmark, trajectory, source, path and goal.

The domain of spatiality is a sphere of knowledge pointing to the position of things on an axis. An axis can be either horizontal or vertical. A horizontal axis refers to the linear arrangement of things, i.e. their positions on a baseline or in comparison to one another. A vertical axis refers to the plumb arrangement of things, i. e. their positions on an upright line. In terms of horizontal axis, spatiality includes three facets: front, middle and rear. Front is the position of something at the beginning. It refers to the part of something located opposite its rear. Middle is the position of something at the centre. It refers to the part of something located between front and rear. The position serves to encompass interaction or involvement

between two or more entities, no matter if they are animate or inanimate. Rear is the position of something at the back. It refers to the part of something located opposite its front.

That is why the **aim** of this very article is to show how often the spatiality relations as well as spatiality concept itself find their reflection in the stylistic devices used in literary discourse. As the basis of our investigation we have picked up the novel “The Financier” by Theodore Dreiser. The choice of the literary work is obviously motivated: Dreiser is considered the most realistic of all the authors due to his realistic manner and quite scarce usage of stylistic devices and visible lack of lexical (synonymic) richness.

In our research, we would like to point out that spatiality category gets its objectivation through *nouns*. They are: *place, spot, position, location, site, area, region, zone*.

Their peculiar properties in the system of language means representing this concept are: maximal abstraction, informative deficiency, semantic variability, dependence on context. These properties have been pointed out because of syncretism of conceptual characteristics fixed in the meaning of these nouns.

Complex abstract character of ‘space’ concept is mostly shown in the meaning of the noun *place*. From this point of view noun *place* is the key word representing this concept. In speech the noun *place* can objectivate both the properties of ‘object’ concept and ‘event’ concept. It proves meaning instability of this word.

In core meaning of particular nouns in this group different properties of ‘space’ concept can be seen. Morphologic properties of ‘space’ concept form core meaning of the nouns *area, zone, region*. Topologic properties form the core meaning of such nouns as *position, location, site*.

The paragraph from “The Financier” we have picked up is filled with spatiality concept expression means: “He delighted to return to his wife in the *evenings, leaving the crowded downtown section where traffic clamored and men hurried. Here he could feel that he was well-stationed and physically happy* in life. The thought of the *dinner-table with candles upon it* (his idea); the thought of *Lillian in a trailing gown of pale-blue or green silk* – he liked her in those colors; the thought of *a large fireplace flaming with solid lengths of cordwood*, and *Lillian snuggling in his arms*, gripped his immature imagination. As has been said before, he cared nothing for books, but life, pictures, trees, physical contact – these, in spite of *his shrewd and already gripping* financial calculations, held him.” [5, p. 64].

So, the above mentioned paragraph contains strong opposition of, at least, four spaces:

- crowded downtown ↔ peaceful home (we may also say ‘there’ ↔ ‘here’);
- *traffic clamored and men hurried* ↔ *dinner-table with candles & a large fireplace flaming with solid lengths of cord-wood & Lillian snuggling in his arms*;
- books ↔ life, pictures, trees, physical contact;
- life, pictures, trees, physical contact ↔ *shrewd and already gripping* financial calculations.

This abstract is also rich in epithets: ‘*well-stationed*’, ‘*a trailing gown*’, ‘*immature imagination*’, ‘*shrewd and already gripping* financial calculations’. It is also remarkable that such a ‘pastoral’ picture is strengthened with the comment on Frank’s favourite colours at home: “... the thought of *Lillian in a trailing gown of pale-blue or green silk* – he liked her in those colors”. As you know, ‘pale-blue’ and ‘green’ are calm colours, non-aggressive, not irritating the eye.

We would like to attract your attention to the word ‘*solid*’: ‘a large fireplace flaming with *solid lengths* of cord-wood’ and one more example: “...And Cowperwood liked this great *solid* Irishman.” [5, p. 79].

“Strobik was abenchman of Henry A. Mollenhauer, the *hardest and coldest* of all three of the political leaders.” [5, p. 96].

It is remarkable that the word ‘*solid*’ is mentioned in the text for 27 times, 22 out of which – in the description of people, as in the second example. And ‘*solid*’ in the understanding of Dreiser, has only positive connotation, while ‘*hard*’ and ‘*cold*’ in the depiction of politicians (sentence three) contains only negative connotation.

Another description of a person also has quite many peculiar details we would like to analyse: “One day he saw Lincoln – a *tall, shambling man, long, bony, gawky, but tremendously impressive*. It was a *raw, slushy morning* of a late February day, and the *great war President* was just through with his *solemn pronunciamento* in regard to the bonds that might have been strained but must not be broken. As he *issued from the doorway* of Independence Hall, that famous *birthplace of liberty*, his *face was set in a sad, meditative calm*. Cowperwood *looked at him fixedly* as he *issued from the doorway surrounded* by chiefs of staff, local dignitaries, detectives, and the curious, sympathetic faces of the public. As he studied the *strangely rough-hewn countenance* a sense of the *great worth and dignity* of the man came over him.” [5, p. 69].

The above cited paragraph is spatial even in its smallest detail: Lincoln, an outstanding figure in the U.S. history, is depicted in outstanding, pathetic words with nothing, not a single detail to withdraw our attention from him, his huge figure and his importance on the background of ‘*a raw, slushy morning* of a late February day’. The expression ‘*solemn pronunciamento*’ is aimed at increasing the effect of solemnity of both his speech and the fact that he communicated with common people. As well as ‘*tremendously impressive*’ is the highest estimation for a person, especially the one that is ‘*shambling*’, ‘*long*’, ‘*gawky*’ and ‘*bony*’.

Contrary to the depiction of such a huge and noble person as Lincoln we observe a description of a small, shy person, afraid of the slightest risk and of life on the whole: “Stener. He never had one in his life. On the other hand, he was not a bad fellow. He had a *stodgy, dusty, commonplace* look to him which was more a matter of mind than of body. His eye was of *vague gray-blue*; his *hair a dusty light-brown and thin*.

His mouth – there was nothing impressive there. He was quite tall, nearly six feet, with moderately broad shoulders, but his figure was anything but shapely. He seemed to stoop a little, his stomach was the least bit protuberant, and he talked commonplace – the small change of newspaper and street and business gossip.” [5, p. 95].

This description gives an impression of nothing – as if it was some grey shadow (only the epithet ‘*dusty*’ is used twice within one sentence), but not a person. So, it is the representation of some empty space. “Emptiness” of this person is in each detail of his appearance: ‘*vague gray-blue (eyes)*’, ‘*dusty (look)*’, ‘*dusty light-brown and thin (hair)*’, non-impressive mouth; the way he behaves and what he says – ‘*talked commonplace*’. On the whole, the word ‘*commonplace*’ both as noun and adjective is used in the novel for 37 times. Even in this abstract we face it twice: ‘He had a *commonplace* look’ and ‘*talked commonplace*’. The litotes used here also contributes to the portrait of the man: “he was not a bad fellow”.

In another description of a person – Lillian, Frank’s first wife, the writer gives a very brief but precise characteristic not only of her appearance, but of her temper as well: “She was twenty-four as opposed to Frank’s nineteen, but still *young enough in her thoughts and looks* to appear of his own age. She was *slightly taller* than he – though he was now his full height (five feet ten and one-half inches) – and, *despite her height, shapely, artistic in form and feature*, and with a certain *unconscious placidity of soul*, which came more from lack of understanding than from force of character. Her hair was the color of a *dried English walnut, rich and plentiful*, and her *complexion waxen – cream wax* – with lips of faint pink, and eyes that varied from gray to blue and from gray to brown, according to the light in which you saw them. Her hands were thin and shapely, her nose straight, her face *artistically narrow*. She was *not brilliant, not active*, but rather *peaceful and statuesque* without knowing it.” [5, p. 39–40].

It is remarkable that the opposition of their characters is shown in every phrase used to depict Lillian: ‘She was twenty-four as opposed to Frank’s nineteen’, ‘She was *slightly taller* than he’; she is also described as a person that has neither character, nor mind that could compete with Frank’s: ‘certain *unconscious placidity of soul*, which came *more from lack of understanding* than from force of character’, ‘She was *not brilliant, not active*, but rather *peaceful* and *statuesque* without knowing it’. On the whole, Lillian is depicted as a well-done picture: nice and exquisite to admire, but not vivid, lacking the sparkle of life.

And in this very abstract we may observe the comparison of two descriptions, contradiction of two separate spaces and the way they are depicted: of the street and of the house: “He called at the house as directed, one *cold, crisp February morning*. He remembered the appearance of the street afterward – *broad, brick-paved sidewalks, macadamized roadway, powdered over with a light snow and set with young, leafless, scrubby trees* and lamp-posts. Butler’s house was not new – he had bought and repaired it – but it was not an unsatisfactory specimen of the architecture of the time. It was *fifty feet wide, four stories tall, of graystone* and *with four wide, white stone steps leading up to the door*. The *window arches, framed in white, had U-shaped keystones*. There were *curtains of lace and a glimpse of red plush through the windows, which gleamed warm against the cold and snow outside*.” [5, p. 74–75].

Here, in the description of the street, we meet such epithets that lack any artistic value being plain and exact: 'brick-paved sidewalks', 'macadamized roadway', but blended with the nature description they produce quite a different effect: 'powdered over with a light snow', 'set with young, leafless, scrubby trees'. When it again comes to the description of a building, the depiction again gains its sharp precision of figures, number of feet, floors, etc. Litotes is used to emphasize the author's opinion: '... it was not an unsatisfactory specimen of the architecture of the time', as it is characteristic of Dreiser: to provide some affirmative information through negative construction.

The whole description of the house gives the idea of space: it is really a spatial, large and huge house with plenty of place and floors in it. The description of this house is very symbolic – it is a symbol of long-lasting stability, welfare and power. The last metaphor: '... glimpse of red plush through the windows' adds much to this symbolism: 'plush' was always considered an expensive fabric. 'Red' here is a hint on the lack of the house owner's taste, lack of refinement in the family, as 'red' is a 'showing off' colour.

To conclude, we should say that out of the overall repertory of spatial terms, spatial dimensional terms are applied whenever a spatial axis is relevant, for example, because a spatial direction needs to be specified, or because alternative terms, such as distance expressions or those expressing in-between relations, are not contrastive in a situation requiring contrastivity, such as referential identification. In contrastive discourse tasks, perspectives are seldom mentioned explicitly, and relata are mentioned mostly if this enhances reference. Linguistic modifications seem to be more prominent in discourse tasks involving the description of a spatial relation rather than the identification of an object out of several possible candidates, where modifications only come into play if reference is otherwise not unambiguous. Spatiality in Th. Dreiser's "The Financier" is very restricted: every space has its limits, most of spatial descriptions deal with people and buildings, nature is described in rough, non-touching manner. Quite often space exists in the opposition: one space counter-

acts with another. Stylistic devices contributing to the concept of space are very rare, with epithets and simile prevailing.

We believe that further investigation on the issue can be conducted in the aspect of comparative analysis (firstly, of the whole "Trilogy Of Desire"; later on – in comparison with the works by other American as well as British writers of the XX century.

References:

1. Regier T. The Human Semantic Potential: Spatial Language and Constrained Connectionism / Terry Regier. – Aberdeen, MIT Press, 1996. – 259 p.
2. Lakoff G. Metaphors we live by / George Lakoff, Mark Johnson – London: The university of Chicago Press, 2003. – 277 p.
3. Cormac Earl R. A Cognitive Theory of Metaphor / Earl R. Cormac. – Aberdeen, MIT Press, 1995. – 477 p.
4. Edelman Sh. Bridging Language with the Rest of Cognition: Computational, Algorithmic and Neurobiological Issues and Methods / Shimon Edelman // Gonzales-Marquez et al.(eds.), Methods in Cognitive Linguistics, 2007. – P. 425–445.
5. Dreiser T. The Financier / Theodore Dreiser. – An Electronic Classics Series Publication, the Pennsylvania State University, 2007. – 517 p.

Бурцева І. І. Стилiстичні засоби вираження просторовості в літературному дискурсі

Анотація. У статті проаналізовано вживання різноманітних стилістичних засобів на позначення просторовості. Частотність конкретних стилістичних засобів розглянуто на прикладі роману Т. Драйзера «Фінансист».

Ключові слова: просторовість, категорія простору, стилістичні засоби.

Бурцева И. И. Стилистические средства выражения пространственности в литературном дискурсе

Аннотация. В статье проанализировано употребление разнообразных стилистических средств обозначения пространственности. Частотность конкретных стилистических средств рассмотрена на примере романа Т. Драйзера «Финансист».

Ключевые слова: пространственность, категория пространства, стилистические средства.

*Висоцька Р. Р.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В РОЗМОВНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз загальнозаперечних речень у французькій розмовній мові. Звернено увагу на прагматичні особливості оцінювання висловлювань, що містять заперечення, зокрема у творах французьких письменників і прикладах діалогічного мовлення.

Ключові слова: полінегативність, мононегативність, придієслівне заперечення, синтаксис, заперечна конструкція, мовленнєвий стиль.

Постановка проблеми. Заперечення являє собою важливу категорію мови, будучи однією з основних розумових операцій, своїми засобами найяскравіше та найточніше виражає категорію логіки, указує на взаємозв'язок між мовою, мисленням та об'єктивною дійсністю [1, с. 47]. Заперечення є не лише проблемою лінгвістів, воно широко застосовується і в інших науках, таких як логіка чи філософія, що свідчить про багатоаспектність цього поняття. Заперечення – одна із властивих усім мовам світу вихідних, семантично нерозкладених значеннєвих категорій, які не піддаються визначенню через більш прості семантичні елементи [2, с. 105]. Висловлювання, які містять інформацію із запереченням, часто зустрічаються в різних функціональних стилях мови й комунікативних сферах. Мовець застосовує такі висловлювання не тільки тоді, коли щось заперечує чи намагається подати заперечну відповідь, а й у випадках, коли щось стверджує чи доводить, виражає свою думку, оцінює об'єктивну дійсність. Існування різних типів заперечення пояснює надзвичайну зацікавленість лінгвістів у дослідженні цього явища. Основний зміст роботи – розгляд і дослідження одного зі складних граматичних явищ французької мови – заперечення. Актуальність цієї теми полягає в детальному аналізі всіх мовних засобів вираження заперечної інформації в розмовній мові. Незважаючи на безліч праць і досліджень, проведених ученими-лінгвістами, проблема заперечення залишається маловивченою, адже сучасний розвиток мовознавства, найновіші досягнення в лінгвістиці тексту, комунікативних жанрах відкривають перспективи та нові аспекти аналізу категорії заперечення. Заперечення в французькій мові – це багатогранне явище, яке змінюється разом із розвитком мови.

Об'єктом дослідження роботи є заперечувальні речення, під якими розуміються пропозиції, у яких заперечується зв'язок між підметом і присудком або між різними членами речення.

Предметом дослідження є мовні способи й засоби вираження заперечення.

Мета статті – огляд найбільш поширених способів вираження заперечення в розмовній французькій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмовна французька мова завжди викликала інтерес у дослідників, що пов'язано насамперед із необхідністю дослідження її лексико-граматичних особливостей для тих, хто вивчає французьку мову як іноземну і стикається з великими труднощами правильного розуміння слів, виразів, а також конструкцій у загальному мовному потоці [3, с. 98].

Відомо, що жива мова будується за власними законами, має власні правила, які не збігаються з нормативними правилами. Саме таку мову ми можемо почути в метро, кафе, на вулиці тощо. І цей потік слів, поєднаних між собою з відхиленнями від граматичних правил (незавершені фрази, що перериваються несподіваними паузами, неповні заперечення тощо) – усе це може буквально збентежити людину, що потрапила в середовище носіїв мови.

Розмовна французька мова має свої особливості як галузі фонетики, так лексики й граматики. Неможливо в межах однієї статті проаналізувати всі три мовні аспекти. Ми обмежимося аналізом граматичних особливостей розмовного аспекту французької мови. Звернення до аналізу саме цих особливостей є виправданим, оскільки найбільш рухомою частиною граматичної будови французької мови є синтаксис.

Розповідні речення є основною і найбільш поширеною комунікативною одиницею. Особливу увагу привертає до себе заперечне речення, з яким у сучасній розмовній мові відбуваються значні зміни. Ці зміни впливають на засоби вираження абсолютного, іменного й обмежувального заперечення. Французька мова належить до полінегативних мов, що використовують у загальнозаперечних реченнях заперечні частки [4, с. 250]. Наприклад, розглянемо такі речення:

1. *Elle n'a pas changé.*
2. *Rien ne la changera donc?*
3. *Elle n'a pas changé du tout.*

Характерною особливістю полінегативної будови французького речення є обов'язкове вживання подвійного придієслівного заперечення, другий компонент якого може бути як простим формантом, так і узагальнювальним заперечним прислівником [4, с. 278]. У наведених прикладах у першому реченні використані дві заперечні частки; у другому реченні другою заперечною часткою є узагальнювальний заперечний займенник; у третьому реченні маємо справу зі складним формантом. У французькій мові заперечні частки замикають присудок, його змінювану дієслівну частину в рамку, якщо другий елемент є формантом. Інші засоби вираження заперечення пода-

ні прислівниками або займенниками; їхня синтаксична функція визначає їхнє місце в реченні, передбачає відрив другого компонента від присудка. Значну роль виконує також експресія речення.

Н. Шигаревська в роботі «Нариси з синтаксису сучасної французької мови» детально описує загальнозаперечні речення й функції заперечної частки “ne”, яка в умовах постійної еволюції послабила свою роль і значення. Ця частка перетворилася на ненаголошене слово, тоді як наголошена позиція “pas” на кінці акцентної групи або синтагми отримала власне негативне значення, а двобічні синтаксичні зв’язки “pas” із присудком і додатком змінили значення в другому компоненті заперечення [4, с. 305]. Отже, взаємодія граматичних і фонетичних процесів еволюції призвела до появи в розмовній мові тенденції до перебудови загальнозаперечного речення: подвійне придієслівне заперечення заміщується одним, що виражається переважно заперечною часткою “pas”, про що свідчать такі приклади [3, с. 89].

1. *Elle est pas jeune, pas belle, mais pas banale* [5, с. 19].

2. *Oh! ça fait rien, je n'aime pas les fêtes* [5, с. 26].

3. *Tu peux pas le dire à ta famille* [5, с. 27].

Варто вказати на те, що опущення “ne” в більшості випадків є ознакою фамільярно-розмовної мови. У літературно-розмовному різновиді мають місце обидві форми вираження дієслівного заперечення: “ne ... pas”, “pas” [6, с. 17]. Частіше використовується перший варіант заперечення.

Дослідники французького синтаксису під час тлумачення еволюції загальнозаперечного речення спираються на одну з можливих умов – або на фактор фонетичний, або на фактор граматичний. Однак вивчення найрізноманітніших процесів розвитку мови демонструє, що навіть найзначніший фонетичний процес не може сам по собі змінити або зруйнувати елемент мови, який несе граматичне значення [7, с. 98]. Перший компонент заперечення може опускатися за будь-якого типу присудка (дієслівному простому, складному, складеному й іменному), будь-якої форми дієслова, будь-якого підмета. Разом із тим варто вказати на два типи речень, що найбільш послідовно повторюють першу заперечну частку. Так, “pas” є, за звичаєм, єдиним заперечним елементом у спонукальних реченнях повсякденної розмовної мови:

1. *Sortez pas les grandes orgues, on n'est pas dimanche* [5, с. 14].

2. *Ayez pas peur! Il n'est pas mauvais* [8, с. 11].

3. *Bonne chance! oublie pas la petite* [8, с. 61].

4. *Soyons pas nerveux, la punition doit être proportionnée à la faute* [9, с. 105].

5. *Tais – toi, parle pas de ces choses-là* [10, с. 154].

Інший вид монологічного речення будується з конструкцією “c'est”. У розмовній мові вже немає альтернатив “ce n'est pas” – “c'est pas”. Уживається тільки конструкція з однією заперечною часткою “pas” у постпозиції до дієслова. Пропуск першого елемента заперечення в реченнях, що вводяться презентативним зворотом “c'est”, пов’язаний не тільки з граматичним і фонетичним послабленням частки “ne”, а й із тенденцією до фразеологізації “c'est”, зв’язаності компонентів конструкції [11, с. 159].

Необхідно зазначити ще одну закономірність у функціонуванні придієслівного заперечення: перший компо-

нент опускається частіше при підметі-займеннику та є більш уживаним при підметі-іменникові. Невживання “ne” в другому випадку характеризує фамільярний різновид розмовної мови. Існують заперечні неповні речення, які є наслідком еліпса присудка, і, на нашу думку, ці речення слід зараховувати до загальнозаперечних. Вони зустрічаються в усіх комунікативних типах речень у розмовній мові.

1. *Oh! pas pour longtemps!* [9, с. 112].

2. *Pas question de trahir le séminariste, pas question non plus de ramener ses propos à leur juste valeur* [9, с. 61].

3. *Paule, je vous prie: pas de scandale* [9, с. 117].

Заперечна частка “pas” узяла на себе функції вираження предикативності. Про предикативну природу цих конструкцій свідчить не тільки їхнє функціонування як окремого речення, що має свою особливу інтонаційну характеристику, а й той факт, що в наведених вище прикладах “pas” є стильовим варіантом складної заперечної одиниці “non pas”, а не іменного “non” [12, с. 6]. Отже, у суворому синхронному плані на рівні розмовної мови конструкції типу “Pas de nouvelles?” варто розглядати як самостійні предикативні одиниці, різновид односкладового речення. Інші заперечні частки – другі компоненти заперечного звороту, як і “pas”, можуть функціонувати в розмовній мові без першого компонента “ne” й бути незалежними реченнями.

1. *Plus rien de la capitale ne m'était inconnu* [9, с. 129].

2. *Plus de beurre, dès lors, plus de crêpes* [13, V. 1, с. 23].

3. *Ce n'est rien du tout, je te dis. Rien du tout* [10, с. 103].

4. *Non, il n'y avait personne; peut-être le brut venait-il du dehors* [14, с. 67].

Тепер проаналізуємо частково-заперечні речення, у яких присудок оформлений позитивно, а заперечна частка “non” приєднується до інших членів речення. Також можуть бути обставинні слова, означення, додатки та іменна частина присудка.

1. *Ce sont alors les petits verres rouges et blancs; on boit régulièrement, non sans un clin d'oeil* [5, с. 8].

2. *Il était séparé de sa femme, non divorcé* [5, с. 25].

3. *Il s'agit d'un membre de la famille, non de la clientèle* [5, с. 10].

4. *Paule est trop nerveuse, ces dissonances la font tressaillir et non sourire comme Josée* [5, с. 10].

Із “non” у розмовній мові успішно конкурує “pas”. Ці речення входять у предикативну групу.

1. *Il y avait de la lumière dans la chambre dont la porte était ouverte, mais pas dans les autres pièces* [5, с. 140].

2. *Je viens pas dimanche, je viens jeudi* [5, с. 142].

3. *Pas moyen de lui tirer un mot!* [5, с. 160].

Сполучення “non” і “pas” із прикметниками створили нову словотвірну модель із негативними значеннями, а також збагатили лексику новими семантемами.

1. *Evidemment la question n'est pas logique* [14, с. 120], (la question n'est pas logique – elle est illogique).

2. *Monsieur le juge d'instruction, je suis pas coupable* [14, с. 127], (je suis pas coupable – je suis incoupable).

Заперечне речення будується іноді з використанням обмежувально-заперечних зворотів (seulement ... que, ne ... pas que, non seulement, pas seulement). Їхня диференціація пов’язана зі стилем мови та з тим, чи є зворот приіменниковим чи придієслівним.

1. *Ce n'est pas seulement le lendemain qui n'est jamais assuré, c'est même l'heure présente* [13, V. 2, с. 13].

2. *Ce n'est pas à nous que je pense; il ne faut jamais penser à soi avant de penser aux autres* [13, V. 2, с. 13].

У наведених прикладах заперечна частка "pas" прикріплена до дієслова в постпозиції й цим пов'язана з обставиною часу в першому прикладі та з додатком – у другому, на які поширюється її заперечне значення. В обох прикладах обмежувально-заперечні звороти будуються з дієслівним присудком. Отже, у сучасній французькій розмовній мові використовується в різних видах заперечного речення єдиний засіб вираження категорії заперечення – частка "pas" [15, с. 14]. Відрізняються загальнозаперечні й частково-заперечні речення.

Майже завжди загальне заперечення (заперечується весь факт) виражається запереченням при присудку (дієслові); часткове заперечення (заперечується лише частина факту) виражається запереченням при іншому члені речення. Однак іноді у французькій мові частково-заперечне значення виражається придієслівним запереченням, тому що частка "ne" може стояти тільки при дієслові.

Висновки. Варто зазначити, що під час роботи були досліджені та проаналізовані вживані засоби вираження заперечення у французькій мові. Були вивчені приклади з художніх творів зарубіжних авторів, що дало змогу максимально достовірно й чітко визначити коло використовуваних у літературі засобів, які надають можливість висловити категорію заперечення на різних рівнях мови; також були використані приклади з навчальних посібників із діалогічного мовлення, що також виявилось корисним під час виявлення актуальних способів заперечення в мовній ситуації.

Література:

1. Лещенко Л.В. Категорія заперечення: прагматичний аспект / Л.В. Лещенко // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. наук. пр. – Черкаси : Черкас. держ. ун-т, 2001. – С. 46–58.
2. Герасименко І.А. Заперечення як мовна універсалія : принципи, параметри, функціонування / І.А. Герасименко. – Л. : Вид. центр Львів. нац. ун-ту. ім. І. Франка, 2006. – 290 с.
3. Шигаревская Н.А. Основы французской пунктуации / Н.А. Шигаревская. – М. : Просвещение, 1975. – 110 с.
4. Шигаревская Н.А. Очерки по синтаксису современной французской речи / Н.А. Шигаревская. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 398 с.
5. Mallet-Joris F. Allegra / F. Mallet-Joris. – М. : Радуга, 1985. – 324 с. – Allegra.

6. Andrievskaya A. Syntaxe du français moderne / A. Andrievskaya. – К. : Высшая школа, 1973. – 314 с.
7. Nikolskaya E.K. Grammaire française / E.K. Nikolskaya, T.E. Goldenberg. – М. : Высшая школа, 1974. – 397 с.
8. Simonon G. La neige était sale / G. Simonon. – Paris : Hachette, 1965. – 126 p. – Neige.
9. Bazin H. Vipère au poing / H. Bazin. – М. : Прогресс, 1979. – 164 с. – Vipère.
10. Clavel B. La saison des loups / B. Clavel. – М. : Прогресс, 1978. – 214 с. – Saison.
11. Бондаренко В.М. Отрицание как логико-грамматическая категория / В.М. Бондаренко. – М. : Наука, 1983. – 212 с.
12. Attal P. Deux niveaux de negation. La negation / P. Attal, C. Muller // Langue française. – 1984. – № 62. – P. 4–11.
13. Malot H. Sans famille / H. Malot. V. 1, 2. – Paris : Editions Gallimar, 1980. – P. 367, 315. – Sans famille.
14. Arsene Lupin et Fantomas // Roman policier français du 20 siècle. – М. : Радуга, 1989. – С. 16–397. – Arsene Lupin.
15. Мокра О.М. Заперечення у сучасній французькій мові: структурно-семантичні та функціональні параметри : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 05 «Романські мови» / О.М. Мокра. – К., 2006. – 20 с.

Высоцкая Р. Р. Лингвопрагматические особенности выражения категории отрицания в разговорном французском языке

Аннотация. В работе осуществлен комплексный анализ отрицательных предложений во французской разговорной речи. Обращено внимание на прагматические особенности оценки высказываний, содержащих отрицание, в частности в произведениях французских писателей и примерах диалогической речи.

Ключевые слова: полинегативность, монологичность, отрицание, синтаксис, отрицательная конструкция, речевой стиль.

Vysotska R. Lingual and pragmatic features of the expression of objection's category in the conversational style of French

Summary. In this paper, a comprehensive analysis of negative sentences in French colloquial language is made. A special attention is paid to the pragmatic features of statements containing objections, particularly in the works of French writers and in the examples of dialogue speech.

Key words: polinegation, mononegation, verbal objection, syntax, negative construction, speech style.

Гродський І. Я.,
аспірант кафедри германської та романської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОГРОЗИ В АНГЛІЙСЬКИХ ЛИЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню прагматичних характеристик погрози в середньоанглійських лицарських романах. Установлюється місце погрози в системі мовленнєвих актів та обґрунтовується гібридна природа мовленнєвого акту погрози як директивно-комісивного типу. Аналіз лицарських романів засвідчив, що функціональний клас мовних одиниць погрози в середньоанглійській мові може бути маркований різними конструкціями.

Ключові слова: лицарський роман, погроза, мовленнєвий акт, комунікативна ситуація, ілокутивна сила, перлокутивний ефект.

Постановка проблеми. Останніми роками в лінгвістиці було зроблено спроби проаналізувати мовленнєвий акт (далі – МА) погрози на матеріалі різних мов із різних теоретичних позицій. Тим не менше, у дослідженнях здебільшого не враховувався той факт, що проблема опису комунікативної дії погрози лежить в особливій площині, що стосується несиметричних відносин між формою висловлень і їхнім місцем. Нині спостерігається брак докладних діахронічних досліджень МА погрози, що зумовлює актуальність та новизну такої розвідки.

Метою дослідження є виявлення прагматичних ілокутивних характеристик МА погрози в середньоанглійських лицарських романах. Об'єктом дослідження є МА погрози в середньоанглійських лицарських романах, його предметом – комунікативно-прагматична спрямованість погрози в середньоанглійських лицарських романах. Матеріалом для аналізу слугують приклади, дібрані з англійських лицарських романів XII–XV ст.

Комунікативна категорія погрози тісно пов'язана з емоціями та характеризується частотністю вияву в міжособистісному спілкуванні, має багатий набір засобів мовленнєвого вираження. Усе це привертає увагу вчених різних спеціалізацій і наукових інтересів. Дослідники МА Дж. Остін і Дж. Серль зараховують МА погрози до розряду комісивних МА, які покладають на мовця зобов'язання зробити який-небудь учинок. З іншого боку, МА погрози включають до директивів, тому що погроза споконвічно являє собою вимогу [10]. Г. Почепцов зараховує МА погрози до класу менасивів. Англійським терміном для такого типу речень є “*menacive*”, який утворений від англійського дієслова *to menace* “загрожувати” [7, с. 20]. Побіжний розгляд менасива і його мовленнєвих реалізацій здійснено у працях Н. Арутюнової, А. Вежицької, Р. Шиленко, З. Вендлера, Ю. Малінович, С. Семенової, Г. Почепцова й ін. Зокрема, досліджено співвідношення семантичної категорії страху та погрози як причиново-наслідковий зв'язок інтелектуальної природи [4, с. 213].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для МА погрози важливою умовою є намір мовця примусити слухача зробити деяку дію або (та сама умова, але з протилежним знаком) перешкодити слухачу зробити деякий акт, при цьому імплікується невідворотність покарання у випадку невиконання вимоги мовця [9, с. 104]. У МА погрози джерелом спонування є мовець, тому інформація подається в категоричній, експресивній формі. Експліцитно МА погрози в середньоанглійській мові виражається двома висловленнями – з дієсловами у формі імперативу та майбутнього часу. Конвенціонально закріплена структурна модель для передавання погрози подана в лицарських романах такими виразами: *Ich þe wule berne* «Знищу тебе» (KH, 734, HD, 2723, BH, 670, 692, 3095); *In me prisoun thow schelt abide* «Ти згинеш у моїй в'язниці» (BH, 1416, GW 1820); *Ihc þe warne* «Я попереджаю тебе» (KH, 733, AA, 378, 1263, 2222, GW, 2131, Gamelyn, IV. 448); *Thou schalt be slawe* «Тебе покарають» (AA, 2098, GW, 1385, 1456, FB, 586); *Abyyd ful dere thou schalle* «Ти дорого за це заплатиш» (Athelston, 281); *Hyghe thee faste out of my syght!* «Геть із моїх очей!» (Athelston, 462); *But slee myself now y wille* «Я покінчу із життям» (FB, 288). Темою погрози є обіцянка, по-перше, позбавити адресата спілкування з мовцем (“*Now beth thee lif dawes ydo, / For king ne kaiser ne for no sore / Ne scheltow leve no lenger more.*” «Достатньо, дні твого життя пораховані / Незалежно від того, який король чи імператор прийде / Ти більше не житимеш» (BH, 1594-1596)); по-друге, погроза розправитися з адресатом у певний спосіб (*Leve no hastow non. / Ac now that Y the sothe se / That thou ginnes to feynt thee / Thine heved thou schalt forgon.* «Я не дам тобі відпочити. / І тепер, коли я бачу правду, / Що ти стаєш слабким / Ти скоро загинеш» (GW 1443–1446)).

У лицарських романах до складу речень погрози входять маркери, які вказують на негативні емоції адресанта. Це, наприклад, звертання, виражені займенником *þu/þe/thee* “you”, оцінні висловлення типу *thef/gloutoun* «мерзотник»; *fals man* «негідник»; *drit-cherl* «підлий раб»; *treitour* «зрадник»; *losengers* «брехливий віслюк»; *allas* «на жаль»; *gadelinge* «байстрюк», які підсилюють значення погрози, вказують на конкретного адресата. Напр.:

And seyð, “Traïtour, fals man, / Ataint thou schalt be take; / Y seighe it me self this ich day, / Where that sche in thi chaumber lay. «І закричав: «Зрадник, негідник, / Тебе заарештують та визнають винним; / В той день я бачив на власні очі, / Що вона лежала у твоєї кімнати» (AA, 848–851).

МА як одиниця мовленнєвої діяльності характеризується в параметрах інтенціональності, конвенціональності, адресатності, пропозиціональності [8, с. 87]. У статті буде-

мо дотримуватися традиційної точки зору щодо тлумачення МА, згідно з якою його центральними компонентами, ядром його прагматичної структури визнаються локутивний, ілокутивний і перлокутивний чинники. За Дж. Остіном, МА є трирівневим утворенням, де локутивний акт (локуція, від англ. *locution* «мовний зворот, вимова») – акт говоріння, вимова висловлювання, яка характеризується фонетичними, лексико-граматичними й семантичними структурами; ілокутивний акт (ілокуція, лат. *il-* < *in* «в, усередині»), який має певну силу, забезпечує вказівку не лише на значення відповідної пропозиції, а й на комунікативний намір адресанта висловлення; перлокутивний акт (перлокуція, лат. *per-* «за допомогою») націлений на вплив на адресата, досягнення якогось результату [6, с. 44].

Розглянувши місце погрози в наявних таксономіях МА, можна констатувати широкий діапазон різночитань, а саме [5, с. 70]:

1) МА погрози ігнорується (не розглядається дослідниками взагалі);

2) МА погрози не виділяють в окремий клас, але він належить до складу окремого ілокутивного типу МА:

а) комісив;

б) директив;

3) МА погрози виділяється в окремий клас;

4) погрозу розглядають як складний мовленнєвий акт.

У нашому дослідженні ми спираємося на концепцію О. Можейко та розглядаємо погрозу як гібридний МА, що зумовлено його ілокутивною специфікою й гібридним характером правил його успішної реалізації. Під гібридним розуміємо такий МА, який суміщає в собі риси двох ілокутивних типів, поєднуючи дві рівноправні інгерентні складові ілокутивної сили [2, с. 13], у нашому випадку це такі ілокутивні сили, як спонукальна (вимога адресату здійснити певну дію) та комісивна (зобов'язання мовця виконати певну дію у майбутньому в разі невиконання вимоги). Гібридність МА погрози зумовлена комплексом лінгвальних (лінгвокогнітивних і лінгвопрагматичних) і позалінгвальних (психологічних, соціокультурних) чинників. Погроза об'єднує ознаки директива й комісива: директивна складова маніфестується в перлокутивній меті мовця змусити адресата виконати певну дію, а комісивна складова – у вираженому в пропозиції зобов'язанні мовця виконати майбутню дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків. Той із комунікантів, хто реалізує цей МА, знаходиться в пріоритетній ситуації, тому, як правило, погрозу втілює саме цей комунікант [5, с. 70]. Так у прикладі (2) підступний граф Корноулла Годріч бажає захопити повну владу в Англії та змушує Гольдеборо (єдину спадкоємицю трону) методом погроз і залякувань вийти заміж за наймита Хавелока. Годріч марить пануванням у країні та готовий на все, щоб реалізувати свій план. Із його слів акт погрози звучить як фізичне і психологічне знищення. У прикладі (3) Годріч дізнається, що Хавелок став королем Данії, зібрав міцне військо та сповнений рішучості захопити Англію. Граф Корноулла не може знехтувати інстинктом самозбереження й у цій реально небезпечній ситуації намагається висловити акт погрози та підсилити його словами *I shal do slon hem* «Я страчу їх обох» *I shal don hengen hem* «Я повішу їх». Напр.:

(2) *But thu this man understonde, / I shall flemen thee of londe; / Or thou shal to the galwes renne, / And ther thou*

shalt in a fir brenne. «Якщо ти не одружишся з цим чоловіком, / Я прожену тебе із країни; / Або тебе кинуть до шибениці / І ти будеш спалена на вогні» (HD 1159–1162).

(3) *Goddoth, I shal do slon hem bathe! / I shal don hengen hem ful heye / So mote ich brouke my rith eie, / But yif he of mi londe fle.* «Бог свідок, що я страчу їх обох! / Я повішу їх високо / І тоді я зможу побачити хоч одним оком, / Чи вони не тікають з країни» (HD 2543–2546).

На відміну від мовленнєвого акту прохання або поради, у яких передбачається необов'язковість виконання дії, у МА погрози мовець чинить на слухача тиск, намагається примусити виконати його вимогу, не залишаючи йому вибору. У лицарських романах МА погрози здійснюється з позиції сили, тоді як поради – із життєвого досвіду. У погрозі превалюють інтереси мовця, а порада повністю ґрунтується на користі для адресата [1, с. 265]. МА погрози належить до конфліктних мовленнєвих актів, тому що в ньому відбивається мовне спілкування в ситуаціях, коли безпосередня мета й інтереси окремих осіб не збігаються. Так, приклад (4) показує, як саме спільні дороги названих братів Вимоунда та Егелонда розходяться. Вимоунд задрить своєму побратиму, їде до Лондона й розповідає королю Ателстону, що граф у змові з метою отруїти його. Підлий зрадник демонструє акт погрози, який спрямований до одного адресата (короля) та намагається вивести його з емоційної рівноваги. Напр.:

(4) *For in thy land, sere, is a fals traytour. / He wole doo thee mykyl dyshonour / And brynge thee of lyve. / He wole deposen thee slyly, / Sodaynly than schalt thou dy.* «Але на цій землі, сер, є віроломний зрадник. / Він спричинить вам велику ганьбу. / Він загубить ваше життя. / Він усуне вас незаконно, / І ви незабаром помрете» (Athelston 139–143).

Ми розглядаємо модифікацію МА погрози як таку, що не є просто прихованою погрозою у вигляді поради, а порадою із нашарованим відтінком погрози, що стає можливим за певних умов перебігу комунікації між інтерактантами. Співіснування двох ілокуцій – поради й погрози – простежується за наявності у висловленні власне поради аргументативної частини, яка є комісивом негативних наслідків для адресата. Розрізнення поради-погрози і власне погрози вважаємо можливим на основі того, що погроза розцінюється адресатом як така, що суперечить його інтересам [3, с. 5]. Ця модифікація поради характеризується тим, що є спробою примусити адресата щось (не) зробити задля його ж власної бенефактивності, причому в нього залишається право вибору. Приклад (5) демонструє ситуацію погрози, яка стосується неадекватної поведінки адресата. Мовець, висловлюючи власне порадю, долучає аргументативний компонент, який вказує, що адресат буде покараним у разі невиконання рекомендованої дії. Мовець удається до поради-погрози, коли висловити власне погрозу йому не дає змоги соціальний статус і вік адресата. Напр.:

(5) *Thow shelt ben hanged be the throte, / Thin heved thow schelt lese; / The sone schel anhangd be / And the wif, that is so fre, / To me lemman I chese!* «Вас повісять, ви будете покарані. Вашого сина теж повісять, а прекрасна леді стане моєю дружиною» (BH 218–222).

Не варто плутати МА погрози із попередженням, бо останнє лише повідомляє слухача про можливі наслідки й не є спробою примусити його уникнути можливих

неприємностей. Погроза зумовлюється нечемною поведінкою адресата. У прикладі (6) розмова відбувається між посланцем та імператором. Посланець розповідає всю правду про наміри Бевіса щодо майбутнього королівства, але неадекватна поведінка імператора викликає експлікацію погрози. Вибір цієї модифікації зумовлений соціальним статусом адресата та його віком, що впливає на вираження спонукання. Погроза виникає в ситуації, коли, відповідно до своєї вікової категорії, мовець може вимагати й удаватися до поради в досить рішучій формі. Мовець може висловлювати погрозу, маючи на меті власні інтереси, які не збігаються з інтересами адресата. Напр.:

And cleymeth the seinori of Hamtoun, / And is icome with thee to speke, / Of his fader deth to ben awreke, / Thee te sle with schame and schonde / And for to winne is owene londe. «Він претендує на масток лорда Хемптона, / прийде поговорити з Вами, / щоб помститися за смерть батька, / відплатити за сором та ганьбу, / повернути власне королівство» (ВН 3092–3096).

Приклад (7) ілюструє випадок, коли погроза, висловлена лицарю, націлена швидше на досягнення інтересів мовця, аніж адресата. Такий підхід у вираженні рекомендованої дії досягається завдяки асиметричним соціальним статусам комунікантів, окрім того, це стає запорукою досягнення бажаного перлокутивного ефекту. З погрозою можуть звернутися до незнайомої людини, якщо справа стосується важливих життєвих питань. Напр.:

(7) *“Thou traitour, unkinde blod, / Thou schalt abigge this nay. / Y warn the wele,” he seyde than, / That y schal be thi strong foman / Ever after this day!* «Негідний зраднику, / Ти заплатиш мені за цю образу. / Я попереджаю тебе, / Що від сьогодні! / Я буду твоїм запеклим ворогом» (АА 376–380).

Приклад (8) описує ситуацію рабовласницьких відносин, де вільні від рабства можуть зазнавати різних способів насильницької експлуатації. Жалюгідний і віроломний король Ермін надсилає лист до Бреймонда, у якому наказує стратити Бевіса. На урочистому бенкеті Бевіса підступно схопили та відправили у в'язницю. Бреймонд, який за соціальним статусом уповноважений владою, сповнений ненависті до головного героя, звертається з погрозою й залякуванням. Досягнення перлокутивного ефекту стало можливим завдяки доручення сили. Напр.:

(8) *In me prisoun thow schelt abide Under th'erthe twente teise, / Thar thow schelt have meche miseise. Ne scheltow have, til thow be ded, / Boute ech a dai quarter of a lof bred; / Yif thow wilt drinke, thegh it be nought swet, / Thee schelt hit take under the fet!* «Ти згинеш у моїй в'язниці, 36 метрів під землею. Жодних зручностей ти не отримаєш аж до смерті. Матимеш чверть буханця хліба в день, а чисту воду пити будеш із землі!» (ВН 1416–1422).

У прикладі (9) МА погрози має вигляд стихійності дії, не контрольованості старшого охоронця, який демонструє негативні риси й фізичне виявлення страху. Підвищений емоційний стан мовця впливає на експресивно-емоційне забарвлення мови. Свідомо ігнорується етикет, не враховується вік адресата та його соціальний стан. Охоронець висловлює гнів, оскільки відчуває негативні наслідки, які його очікують після втечі Бевіса. Можемо стверджувати,

що такі МА ілюструють значну експресивність і дієвість. Напр.:

“Awake!” a seide, “proude felawe, / Thow were worthiben hanged and drawe! / Highe, the gates wer unsteke, / Beves is out of prisoun reke. «Прокидайся! – він кричав. – Зрозумілий хлопець. / Тебе варто четвертувати та повісити. / Поспішайте! Ворота розблоковано, / Бевіс утік із в'язниці» (ВН 1683–1686).

Іноді погроза не може бути декодована, якщо акт погрози не містить характерних формул і не супроводжується певним лексичним або граматичним оформленням. У такому випадку важливу роль відіграє контекст, потрібно знати передісторію погрози. Напр.:

And seyde, “Thef, thou schalt be slawe, / Bot thou wilt be the sothe aknawe, / Where thou the coupe fond.” «І сказав: «Негіднику, тебе покарають / Якщо ти не розкажеш правду / Де ти знайшов цю чашу» (АА, 2098–2100).

Розглядаючи граматичні засоби вираження МА погрози в середньоанглійських лицарських романах, значимо їх різноманітність синтаксичного оформлення. Здебільшого вони виражаються в складнопідрядних речення типу *yif* «якщо – умова, наслідок», де наслідок виражено в головному реченні. Напр.:

Yif thow me wernest, withouten faile, / I schel winne hire in plein bataile, / On fele half I schel thee anughe, / And al thee londe I schel destruye. «Якщо ти мені відмовиш, в обов'язковому порядку, / я переможу її у відкритому бою. / І напад на тебе з усіх сторін. / Я знищу всі твої землі» (ВН, 689–692).

Висновки. Отже, вивчення МА погрози є актуальним, оскільки тексти віддалених періодів містять мовні компоненти, специфічні для досліджуваної епохи, багато з яких вийшли з ужитку в наш час: наприклад, на рівні морфології це займенник *þe* (КН, 734, 758, ВН, 219, SO, 170, HD, 684, АА, 628, SD, 107, Gamelyn, I. 114, IV. 388, Athelston, 140, GW, 691) “you” та його похідні, який уживався у виразах погрози, на рівні лексики це маркери *berne* (КН, 734, HD, 2723, ВН, 670) “to destroy”, *slon* (HD, 2543, 2723, GW, 324) та *sle* (ВН, 670, GW, 2550, 2864, ST, I. 812, I. 826) “to kill”, *strou* (GW, 2865, 294) “to destroy”. До того ж відбулися зміни у словах *hengen* (HD, 1152, 2544, 2588, 2724, ВН, 218, 1684, GW, 966, 1905, Athelston, 457, Gamelyn 838, 868) “hang”, *treitour* (АА, 822, 848, Athelston, 761, GW, 2073, 3200) “traitor”, *dye* (GW, 692, 1385, 1469, 3191, FB, 286) “die” та у виразах *Ihc þe warne* (КН, 733, АА, 378, 1263, 2222, GW, 2131, Gamelyn, IV. 448) “I warn you”, *Goo fro me!* “Get away from me!” (Athelston, 267), *Thou schuldest dye right now here* “You would die here right now” (GW, 692, 1470, 1505), *Hyghe thee faste out of my syght!* “Get yourself quickly out of my sight!” (Athelston, 462). Аналіз лицарських романів засвідчив, що функціональний клас мовних одиниць у середньоанглійській мові може бути маркований різними конструкціями. Комплексний аналіз прагматичних, семантичних і функціональних характеристик доводить, що МА погрози функціонує як регулятор дії, спрямований на розв'язання поставлених цілей, створюючи тим самим комунікативний простір емоційного впливу на співрозмовника. Почуття страху, викликане в адресата погрозою, зупиняє його від подальшої дії, що й дає змогу мовцеві досягнути запланованого перлокутивного ефекту.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. События. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 340 с.
2. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI–XXI століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.М. Буренко. – Х., 2008. – 20 с.
3. Карчевски Р.И. Прагмакоммуникативные характеристики языковых средств выражения угрозы в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р.И. Карчевски. – Минск, 2005. – 17с.
4. Малинович Ю.М. Экспрессия и смысл предложения: Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса / Ю.М. Малинович – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. ун-та, 1989. – 213 с.
5. Можейко О.О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англomовному діалогічному дискурсі / О.О. Можейко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 69–73.
6. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22-131.
7. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения к построению теории прагматического синтаксиса / Г.Г. Почепцов // Иностран. яз. в школе. – 1975. – № 6. – С. 15–26.
8. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А.М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
9. Пудровская Т.Н. Описание пропозитива как речевого акта (на материале английского языка) / Т.Н. Пудровская // Вісник ХДУ. – Х. : Константа, 1996. – № 386. – С. 101–105.
10. Sadock J.M. Toward a linguistic theory of speech acts / J.M. Sadock. – New York : Academic. press, 1974. – P. 229.
11. Eckert K. Chaucer's reading list: Sir Thopas, Auchinleck, and Middle English romances in translation / Eckert K. – Las Vegas : University of Nevada. – 2011. – 622 p.
12. Rawson J. King Horn, Floris and Blancheflur, the Assumption of Our Lady / Rawson J. – London : Paternoste House, Charity-Cross Road. – 1866. – 171 p.

Гродский И. Я. Языковые средства выражения угрозы в английских рыцарских романах XII–XV веков

Аннотация. Статья посвящена исследованию прагматических характеристик речевого акта угрозы в среднеанглийских рыцарских романах. Устанавливается место угрозы в системе речевых актов и обосновывается гибридная природа речевого акта угрозы как директивно-комиссивного типа. Анализ рыцарских романов показал, что функциональный класс языковых единиц угрозы в среднеанглийском языке может быть маркирован различными конструкциями.

Ключевые слова: рыцарский роман, угроза, речевой акт, коммуникативная ситуация, иллокутивная сила, перлокутивный эффект.

Grodskyi I. Linguistic means of expression of threat in the Middle English romances of the 12th–15th centuries

Summary. The article seeks to highlight the characteristics of the speech act of threat in the Middle English romances. The place of the threat in the system of speech acts and the hybrid nature of the threatening speech act as the directive-commissive type are established. The analysis of romances holds that the functional class of linguistic units of threat in the Middle English may be marked with different constructions.

Key words: Middle English romance, threat, speech act, communicative situation, illocutionary force, perlocutionary effect.

*Дмитрасевич Н. І.,
старший викладач кафедри французької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті подано огляд прикладів імпліцитної та експліцитної актуалізації значення особових імен, виокремлено основні способи актуалізації ознак енциклопедичного значення літературних особових імен у французькій мові, простежено й проілюстровано відповідними прикладами функціонування особових імен у художніх текстах французької літератури.

Ключові слова: особові імена, найменування-ідентифікатор, художній текст, авторське значення, актуалізація, контекст.

Постановка проблеми. Розгляд специфіки поліфункціональності особових імен (далі – ОІ) у художньому тексті залишається актуальним напрямом ономастичних досліджень. Назва особи-ідентифікатора, основу якої становить ОІ, може бути використана не тільки для ідентифікації особи, а й водночас для вираження емоційно-оцінного ставлення автора мовлення до носія ОІ, а також у деяких випадках для виокремлення особи, тобто складових енциклопедичного значення ВІ.

Об'єкт аналізу визначається лінгвістами по-різному – як літературне, стилістичне, поетичне ОІ [1; 2; 3; 12; 13; 14; 17]. Ми вживатимемо термін «літературне» ОІ як найбільш адекватний змісту, що ми вкладаємо в це поняття. Літературним антропонімом уважатимемо будь-який антропонім художнього тексту.

Мета статті полягає у визначенні основних способів актуалізації ознак енциклопедичного значення літературних ОІ, аналізі особливостей найменувань-ідентифікаторів, що складаються з ОІ та означення-прикметника як найбільш поширеного виду означень цих конструкцій і їхнього семантичного зв'язку з елементами мікроконтексту.

Вклад основного матеріалу дослідження. Поєднуючи зображально-виражальні засоби художнього твору, для створення образу персонажа письменники використовують ОІ. Найменування-ідентифікатор, основу якого становить ОІ, може містити вказівку на деяку рису чи ознаку, що вирізняє особу з-поміж інших. Такі ознаки є комунікативно значущою інформацією, яка є суттєвою для певної ситуації. Ознаки, актуалізовані групою найменування-ідентифікатора, так чи інакше пов'язані із семантикою інших членів речення чи елементів найближчого контексту. У деяких випадках ці ознаки стають неначе точкою відліку, умовою судження, яке міститься в цьому реченні, тому автор вважає за необхідне актуалізувати цю інформацію. Вказівка на комунікативно значущу ознаку носія ОІ супроводжується емоційним оцінюванням особи [12].

Найменування-ідентифікатор може актуалізувати ознаки особи, які становлять енциклопедичне значення ОІ.

Енциклопедичне значення ОІ може актуалізуватися імпліцитно або експліцитно.

Розглянемо приклади імпліцитної актуалізації ОІ в художньому творі, де кожне з ОІ ідентифікує персонаж вказаного твору:

1) “Mais comment une Edmée Larivière ose-t-elle parler des difficultés de la vie? Elle sait qu'en donnant une signature au bas d'un chèque, elle sera nourrie, vêtue, ornée.” [16, с. 31].

2) “En bas, dans la rue, voici de vraies victimes...cet étroit visage de rat, cet enfant d'égoût, ... nourri de raclées et vêtu de courants d'air, qui s'avance sur un reste de galoche en grignotant des yeux l'étalage des épiceries... Que valent ici les plaintes et la révolte d'un Brasse-Bouillon, gosse mal aimé, mais non martyr ... qui fut tout de même logé, nourri, instruit, préparé pour ses revanches, épargné par la sordide.” [5, с. 133].

У цих прикладах роль найменування-ідентифікатора не зводиться до виокремлення конкретної особи-учасника дії, вказаного в реченні. У формі «неозначений артикль + ОІ» міститься також вказівка на деякі комунікативно значущі риси ідентифікуючої особи. Саме на основі цих властивостей будується судження цього речення. Проте характер цих властивостей у групі «неозначений артикль + ОІ» не розкривається. Група «неозначений артикль + ОІ» вказує на них лише імпліцитно. Характер засобів уточнюється прямо чи опосередковано в контексті, нерідко навіть у межах цього речення. У другому прикладі частина речення, що йде безпосередньо за ОІ – “gosse mal aimé, mais non martyr ... qui fut tout de même logé, nourri, instruit, préparé pour ses revanches, épargné par la sordide” прямо розкриває семантичний зміст групи un Brasse-Bouillon. В інших випадках зміст властивості, яка актуалізується групою «неозначений артикль + ОІ», може не формулюватися в тексті. Але й у таких ситуаціях інформація, що міститься в контексті тієї чи іншої величини, опосередковано вказує на характер цієї властивості. Так, у першому прикладі контекст у розмірі двох речень дає змогу визначити, що група une Edmée Larivière актуалізує ознаки «багата жінка, що має рахунок у банку».

У цих прикладах до складу групи «неозначений артикль + ОІ», яка імпліцитно актуалізує комунікативно значущу ознаку особи, входить ОІ, носієм якого у творі є лише один персонаж. Проте частиною подібного найменування може бути і прізвище, яке належить кільком особам-членам однієї сім'ї, наприклад: “... il était ... très emballé, très fier d'épouser ... une Fondaudège...” [15, с. 120]. Група une Fondaudège актуалізує тут сформульовану в передтексті ознаку «дівчина з давньої буржуазної родини, численної та розгалуженої».

Подібні випадки вживання родинного ОІ варто відрізнити від уживань на зразок “Elle épousait un Boussardel. Elle gardait le nom.” [11, с. 178]. Тут група слугує лише для виокремлення одного зі членів сім’ї – особи, якій належить це ОІ та яка не претендує на будь-які риси, властиві всім Буссарделям.

Як видно з наведених прикладів, найменування-ідентифікатор «неозначений артикль + ОІ» може актуалізувати різну за обсягом інформацію, що стосується носія ОІ. Так, якщо група *une Edmée Larivière* актуалізує доволі простий зміст, то зміст, який передає група *un Brasse-Bouillon*, виявляється доволі складним – багатозначним. Отже, прагматична цінність цих найменувань у багатьох випадках визначається їх інформативною місткістю й економичним характером.

Конструкція «неозначений артикль + ОІ» має значне емоційно-оцінне навантаження, особливо в тих випадках, коли актуалізовані ними властивості персонажів не експлікуються в контексті. Як у більшості вже проаналізованих випадків поєднання ОІ з іншими детермінативами, оцінний зміст групи «неозначений артикль + ОІ» уточнюється в контексті.

Властивості особи, що імпліцитно актуалізуються сполученням «неозначений артикль + ОІ», часто є дуже важливими для розуміння її характеру, ставлення до неї інших дійових осіб та оповідача.

Експліцитною актуалізацією вважатимемо таку, де вказівка на комунікативно значущі для цієї ситуації ознаки особи здійснюються шляхом уведення до складу найменування-ідентифікатора, що містить ОІ, будь-якого якісного означення. Роль такого ситуативного означення полягає в повідомленні додаткової інформації про особу, яка однозначно ідентифікується ОІ. Зауважимо, що положення про «дефективне» поєднання ОІ з означеннями для функціонального стилю художньої літератури не справджується.

Загалом у художній літературі найменування-ідентифікатори, які складаються з ОІ й означення, не є рідкісними. Їх особливо багато в авторсько-розповідних частинах художнього тексту, що можна пояснити тим, що для підготовленого, не спонтанного мовлення характерне намагання «передати дійсність у формі більш чи менш розгорнутих синтетичних картин, де один зв’язок, який видається найважливішим, оформляється як головний, предикативний, а інші – як другорядні, супутні – як атрибутивні» [1]. Отже, частотність поєднання ОІ з означеннями в художньо-літературному тексті пов’язана із загальними характеристиками стилю мовлення. Деякі мовознавці також справедливо відзначають, що надмірне вживання означальних конструкцій особливо типово для манери стилю письма сучасних авторів [3]. Цей факт інтерпретується зазвичай як вияв тенденції сучасної французької мови до широкого використання номінативної конструкції, так званого субстантивного стилю.

У художніх текстах різних жанрів і різної тональності частотність поєднання «ОІ + означення» неоднакова. Так, у сатирично-гумористичних творах і в текстах, де оповідач постійно іронізує, їх кількість помітно зростає за рахунок сполучень вираженого оцінного характеру.

Розглянемо особливості найменувань-ідентифікаторів, що складаються з ОІ та означення-прикметника, як найбільш поширеного виду означень до ОІ.

Як відомо, загальна назва характеризується здебільшого якісними прикметниками. Це положення виражається ще чіткіше, якщо йдеться про ОІ. Поєднання ОІ з відносними прикметниками в художньому мовленні практично не трапляються. Якісні прикметники-характеризатори часто знаходяться в препозиції до ОІ, позначають більш чи менш постійну ознаку носія ОІ та здебільшого мають оцінне значення. Звичайно, характер оцінного значення прикметників, що поєднуються з ОІ, у багатьох випадках виявляються тільки в контексті.

Як одну з основних відмінних рис прикметників-характеризаторів при ОІ варто відзначити їх семантичні звязки з контекстом [12]. Ця особливість відрізняє означення-характеризатори від означень-специфікаторів. Означення-специфікатори, зміст яких детермінується виключно фондом знань співрозмовника про носія ОІ (тобто енциклопедичним значенням, яке співрозмовник вкладає в це ОІ), не виявляють, як правило, семантичних зв’язків з іншими елементами контексту.

Найвиразніше простежується семантичний зв’язок прикметника-характеризатора, що визначає суб’єкт, з елементами мікроконтексту-предиката й іншими членами речення. Таке визначення так чи інакше доповнює чи роз’яснює значення предиката. Потрібно відзначити, що відношення, які пов’язують ці елементи, бувають найрізноманітнішими. Значення прикметника може бути узгоджене зі значенням предиката: “Elle avait vu le vigilant Maurisson accourir dans la cour dès l’arrivée de la calèche.” [10, с. 428]. У цьому випадку ознака Моріссона, що виділяється прикметником, відповідає характеру його дій. Тут, як і в більшості інших прикладів узгодження значень прикметника і предиката, між цими елементами контексту існує причинова залежність. Ознака носія ОІ, позначена прикметником, мотивує його дії, описані предикатом.

В інших випадках значення означення-прикметника при суб’єкті може бути протиставлене значенню предиката й інших членів речення, і цей контраст виявить незвичайність ситуації, що виникла: “C’était à cause de moi que la belle Brigitte, le superbe Patrice et la hautain miraucourt se entraînaient sur le ciment d’une usine désaffectée... Le hautain Miraucourt était parmi ceux qui siégeaient sur des marmites... Le superbe Patrice était posé sur une pile de boîtes en fer...” [9, с. 148–150]. У цьому випадку йдеться про те, що через героя-оповідача артисти-аматори змушені були проводити репетиції в старому заводському приміщенні. Прикметники, що позначають «високі» поняття, супроводжують ОІ знайомих оповідачеві акторів і контрастують за своїм значенням зі «зниженою» семантикою групи предиката, підкреслюючи неприродність і комічність ситуації.

Нерідко прикметник-характеризатор може виявити семантичні зв’язки з прикметником (прикметниками) з іншої актантною групи (інших актантних груп) речення. У подібних випадках семантично пов’язані прикметники часто належать до одного тематичного ряду. При цьому вони можуть бути протиставлені один одному за контрастом, як полярні одного антонімічного ряду, наприклад: “Le gros Léon Violence avait invité son petit secrétaire Brouilledoux à la fête.” [18, 65]. Контрастне протиставлення підкреслених іменних сполучень підсилено тим, що в значення загальномовної основи прізвищ уходять семи

антонімічного характеру, які містяться в поняттях *violence* і *doux* і актуалізуються шляхом їх зіткнення в мікроконтексті.

В інших випадках семантично пов'язані прикметники можуть утворювати низку означень за однією ознакою: “Le lundi ... j'étais tombé sur Mme Guimarch, s'agitant dans une sorte de nuage, en compagnie de la maigre Arlette, de la menue Simone et de l'importante ...Gabrielle...” [6, с. 63–64]. У цьому прикладі семантичні зв'язки прикметників, градуєваних за ознакою «повнота людини», змінюються однорідністю синтаксичних позицій відповідних іменних груп. Поява семантично взаємопов'язаних прикметників-характеризаторів при ОІ сприяє створенню комічного ефекту. Так автор розповіді начебто ставить на одну площину носіїв ОІ, підкреслюючи їхню подібність чи відмінність за якимось одним параметром.

ОІ може поєднуватися означеннями й у випадках так званого цитування, тобто повторення автором іменної групи: “Ce pauvre Daumières est mourant, il faut lui faire un dernier plaisir! Ce pauvre Daumières n'atteindra pas l'été...” ... et “le pauvre Daumières” se porte aussi bien que vous et moi.” [8, с. 99–100].

Часто автор висловлювання, уживаючи цитатне ідентифікуюче найменування «ОІ + означення», підкреслює неправдивий, недоречний характер означення, протиставляючи його змісту предиката й інших членів речення. Звідси – характерне для сприйняття цитатного найменування відчуття сильної емоційної оцінки негативного плану – їдкої іронії, неприйняття (схвалення, обурення). Цікаво відзначити, що емоційна оцінка при цитуванні за суттю спрямована двоюко – і на носія ОІ, що входить у цитатне найменування, і на справжнього автора цього найменування.

Як ми вже відзначали, прикметники-характеризатори знаходяться зазвичай у препозиції до ОІ. Однак трапляються випадки, коли означення-характеризатор, що позначає постійну ознаку носія ОІ, стоїть у постпозиції відносно цього імені, наприклад: *Suzanne la rieuse*, *Désiré le résolu* тощо. Прикметник-означення в подібних випадках зазвичай субстантивується, про що свідчить поява перед ним означеного артикля. Подібне визначення позначає ознаку, властиву носію ОІ, на думку кількох осіб, тобто ознака достатньо об'єктивна.

Після короткого аналізу означень-прикметників підкреслимо ще один тип означень-характеризаторів, що утворюють своєрідну інвертовану конструкцію з ОІ. Ідеться про означення іменників, які, своєю чергою, можуть мати при собі означення, що знаходяться в передпозиції до ОІ: *ce petit nabob d'Henri Torure*, *cette vieille ganache vénimeuse de Larminat*, *ce faux jeton de Crotette* тощо. Такі конструкції мають яскраво виражений оцінний характер. Означення, що стоїть на першому місці, особливо акцентоване. Як відзначають дослідники, подібні оцінні конструкції характерні майже виключно для найменування осіб [17]. Додамо до цього, що найчастіше ідентифікаційним елементом у них є саме ОІ особи (якщо воно, звичайно, відоме мовцеві).

Нерідко в художньому творі можна спостерігати випадки, коли в ОІ – ідентифікаторі актуалізується елемент його енциклопедичного значення, який передається самою формою ОІ, тобто авторське значення ОІ. Це значен-

ня ОІ актуалізується під впливом елементів мікроконтексту. Такими елементами є слова та словосполучення, що вказують на ознаки чи дії носія ВІ й семантично спорідненні зі значенням твірної основи ОІ.

Розрізняють два типи ситуацій, за яких в ОІ – ідентифікаторі актуалізується авторське значення:

1) ситуації, за яких у ОІ – ідентифікаторі перед читачем розкривається авторське значення;

2) ситуації, за яких у ВІ – ідентифікаторі «оживляється» відоме читачеві авторське значення.

Ситуації першого типу можна знайти в новелі А. Труайя «Суд божий» (“Le jugement de Dieu”). За першої появи в тексті ОІ героя цієї новели – *Mirette*, у читача з'являється припущення про наявність у цьому імені авторського значення, зв'язок цього ОІ з розмовним загальним іменником зі значенням “*oeil*”. Припущення читача підтверджується наступною розповіддю в тих ситуаціях, де ОІ реалізує функцію ідентифікації персонажа, як, наприклад, у такому уривку тексту: “Le poitrail massif, le ventre avalé, la jambe nerveuse, *Mirette* circulait, royal et pouilleux, le long des maisons basses, et les femmes se détournaient fouettées par son regard insolent.” [18, с. 261].

У цьому контексті авторське значення ОІ *Mirette* розкривається за допомогою змісту заключного речення, точніше частини групи його предиката – “*fouettées par son regard isolent*”. Це словосполучення включає слово, безпосередньо семантично пов'язане зі значенням загальнономовної основи ОІ *Mirette*. Під впливом групи предиката в загальному іменнику *mirette* також актуалізується значення його дієслівної твірної основи – *miser* – *regarder attentivement*. Це останнє значення відповідає діям героя. Отже, за допомогою контексту розкривається характер авторського значення ОІ, що натякає на одну із характерних ознак персонажа – його підвищений інтерес до жінки.

Приклад семантичної значущості літературного ОІ в романі Г. Шевальє «Скандал у Клошмерлі» (“*Clochemerle*”). У тексті роману не раз трапляються речення, що повідомляють про своєрідні методи лікування доктора на прізвище *Mouraille*. Як уже зазначалось, авторське значення ОІ *Mouraille*, його співвіднесеність із дієсловом *mourir* стають зрозумілими читачеві з першою появою в тексті. Розглянемо ще один приклад: “... la voilà partie...dans *Clochemerle*, à raconter partout que le docteur *Mouraille* avait voulu l'assassiner.” [7, с. 74].

Значення дієслівної твірної основи ОІ актуалізується під впливом підкресленого предиката й насамперед дієслова, семантично пов'язаного зі значенням цієї твірної основи. Так у контексті оживляється та акцентується авторське значення прізвища *Mouraille*. У наведених прикладах, коли у ОІ – ідентифікаторі актуалізується авторське значення створюється яскравий комічний ефект.

Висновки. Ми розглянули випадки, коли ОІ ідентифікує особу не самостійно, а лише за допомогою інших словесних знаків – детермінативів і означень. Варто зауважити, що такі випадки трапляються нерідко. Звичайно, у тексті, де діє порівняно невелика кількість персонажів, ОІ самостійно ідентифікує особу. При цьому за ОІ – ідентифікатором криється енциклопедичне значення, укладене в це ім'я мовцем. Однак загалом назва особи – ідентифікатора, основу якого становить ОІ, може бути використана не тільки для ідентифікації особи, а й водночас для ви-

раження емоційно-оцінного ставлення автора мовлення до носія ВІ, а також у деяких випадках для виокремлення особи, тобто складових енциклопедичного значення ОІ. Авторське значення є елементом енциклопедичного значення ОІ, тобто тієї його частини, яку вкладає в це ОІ автор твору і сприймає читач. Ця частина енциклопедичного значення антропоніма кожного персонажа розкривається передусім у розповідних фрагментах тексту, оскільки оповідач або є автором твору, або виражає його думки. Для читача дуже важливо розкрити це значення, оскільки найбільш цікаве в художньому творі – це сам автор, його бачення світу.

Аналіз французької художньої онімії ХХ століття дає підстави зробити висновок про те, що літературні ОІ є важливим елементом стилістичної та організаційної структури художнього тексту, а також є відображенням авторського стилю. Наше дослідження відкриває можливості для подальшого аналізу способів експлікації енциклопедичного значення ОІ й поліфункціональності французьких художніх ОІ на матеріалі різних жанрів французької літератури та в різних стилях мовлення.

Література:

1. Карпенко Ю.А. Имя собственное в художественной литературе / Ю.А. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 34–40.
2. Магазаник Э.Б. Ономапозитика, или «говорящие имена» в литературе / Э.Б. Магазаник. – Ташкент, 1978. – 146 с.
3. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1978. – 283 с.
4. Bazin H. Vipère au poing / H. Bazin. – Paris : B. Grasset, 1971. – 318 p.
5. Bazin H. La mort du petit cheval / H. Bazin. – Paris : B. Grasset, 1972. – 317 p.
6. Bazin H. Le Matrimoine / H. Bazin. – Paris : Eds du Seuil, 1971. – 446 p.
7. Chevalier G. Clochemerle / G. Chevalier. – Paris : Presses universitaires de France, 1966. – 435 p.
8. Druon M. Les grandes familles / M. Druon. – Paris : Le livre de poche, 1972. – 381 p.
9. Guth P. Le naïf amoureux / P. Guth. – Paris : Eds Albin Michel, 1968. – 256 p.
10. Hériat Ph. Famille Boussardel / Ph. Hériat. – Paris : Gallimard, 1970. – 499 p.
11. Hériat Ph. Les enfants gâtés / Ph. Hériat. – Paris : Gallimard, 1970. – 243 p.

12. Jonasson K. Les noms propres métaphoriques: construction et interprétation / K. Jonasson // Langue française. – 1992. – № 92 – P. 64–81.
13. Kurilowicz J. La position linguistique du Nom propre / J. Kurilowicz // Esquisses linguistiques, 1966. – P. 362–370.
14. Le Bihan M. Note sur les noms propres / M. Le Bihan // Linguisticae Investigationes. – Vol. 2. – 1978. – P. 419–427.
15. Mauriac Fr. Thérèse Desqueyroux / Fr. Mauriac. – Paris : Gallimard, 1975. – 156 p.
16. Maurois A. Les roses de septembre / A. Maurois. – Paris : Flammarion, 1956. – 252 p.
17. Molino J. Le nom propre dans la langue / J. Molino // Langages. – 1982. – № 66. – P. 5–20.
18. Troyat H. Le carnet vert et autres nouvelles / H. Troyat. – Moscou : Eds. du progrès, 1974. – 188 p.

Дмитрасевич Н. И. Актуализация энциклопедического значения литературных личных имён (на материале французского языка)

Аннотация. В статье представлен обзор примеров имплицитной и эксплицитной актуализации значения личных имён, выделены основные способы актуализации признаков энциклопедического значения литературных личных имён в французском языке, прослежено и подтверждено соответствующими примерами функционирование личных имён в художественных текстах французского языка.

Ключевые слова: имена личные, наименование-идентификатор, художественный текст, авторское значение, актуализация, контекст.

Dmytrasevych N. Actualization of encyclopedic meaning of literary proper names (based on French language)

Summary. The review of examples of implicit and explicit actualization of proper names' meaning is given in the article. Main actualization ways of encyclopedic meaning of literary proper names in the French language are distinguished. The functioning of proper names in fiction arts in French language is observed and proved by the corresponding examples.

Key words: proper names, name-identification, fiction text, author's meaning, actualization, context.

Єфимчук Г. О.,
аспірант*Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ ARROGANCE)

Анотація. У статті подано опис лінгвістичних методів дослідження лінгвокультурних концептів. На прикладі концепту ARROGANCE детально проаналізовано етапи семантико-когнітивного методу. Розглянуто доцільність застосування концептуального аналізу та експериментальних методик у процесі вивчення вербалізованих лінгвокультурних концептів.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, семантико-когнітивний аналіз, компонентний аналіз, концептуальний аналіз, асоціативний експеримент.

Постановка проблеми. Концепт – це багаторівневе ментальне утворення, а різні рівні є результатом культурного життя різних епох. Тому перед дослідниками постає питання вибору доцільних методів вивчення концептів, що могли б становити концепт у всій сукупності його значень і надали можливість дослідити різні рівні його вербального вираження. Під методом розуміємо засіб наукового пізнання, певний підхід до досліджуваного явища або комплекс прийомів вивчення, застосування яких дає змогу дослідити це явище [6, с. 278].

На сьогодні дослідниками розроблено кілька методик опису та вивчення концептів, серед яких теорія профілювання, запропонована Е. Бартманським, теорія вертикальних синтаксичних полів С. Прозорової, теорія концептуального аналізу для виявлення глибинних, експліцитно не виражених характеристик імені – гештальтів, запропонована Л. Чернейко й В. Долинським, теорія вертикального контексту О. Ахманової та І. Гюббенет [4, с. 3]. Проте внаслідок складності явища є ще достатня кількість нерозв'язаних актуальних питань, пов'язаних із методологією вивчення лінгвокультурних концептів.

Використання тих чи інших методів прийомів і способів дослідження в кожному конкретному випадку залежить не тільки від складності концепту, а й від цілей і завдань, які ставить перед собою дослідник, а також від характеру лінгвістичних джерел, що є матеріалами для вивчення [7]. Проблема вибору релевантного методу ускладнюється й тим, що концепт поданий розгалуженою системою складників – лексемами, фраземами, міфологемами й культуремами, пареміями, прецедентними текстами, біблійними ремінісценціями, науковими термінами, художніми дефініціями тощо, а також може містити не вербалізовану частину [5, с. 42].

Мета статті – розглянути й систематизувати методи, які найбільш доцільно застосовувати під час дослідження вербалізованих лінгвокультурних концептів, на прикладі лінгвокультурного концепту ARROGANCE. Оскільки

концепт є складним, багаторівневим утворенням, то й вивчення його має передбачати використання не одного конкретного методу, а сукупності методик.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Звєгінцев підкреслює, що сам по собі метод може бути тільки засобом пізнання об'єкта тією мірою, у якій він зумовлюється теорією та пропонує факти для перевірки й корекції гіпотез, що висувуються. Тому специфіка методу визначається теоретичними поглядами на об'єкт дослідження та його метою [3].

Концепт як компонент національної концептосфери, основна одиниця ментальності є предметом вивчення лінгвокультурології й основою її категоріального апарату. До методів лінгвокультурології зараховують усю сукупність аналітичних прийомів, операцій і процедур, що використовуються під час аналізу взаємозв'язку мови й культури. У лінгвокультурології можна використовувати лінгвістичні, культурологічні та соціологічні методи – методику контент-аналізу, фреймовий аналіз, нарративний аналіз, методи польової етнографії, відкриті інтерв'ю, метод лінгвістичної реконструкції культури [7].

Оскільки лінгвокультурний концепт є явищем варіативним і багаторівневим структурованим семантичним утворенням, він потребує ґрунтовної методики дослідження, котра відповідала б характеру цього явища. На думку С. Воркачова, найбільш ефективним під час дослідження лінгвокультурних концептів є компонентний аналіз, що отримує ономаціологічну інтерпретацію та спрямовує дослідження від імені концепту до сукупності позначуваних ним значень [2].

Компонентний або семантико-когнітивний аналіз як дослідження семантики концепту передбачає роботу з його семантичною структурою та аналіз його денотативних, сигніфікативних і конотативних значень. З. Попова й І. Стернін говорять про метод семантико-когнітивного аналізу в контексті лінгвокогнітивних досліджень, що передбачає перехід від змісту значень до змісту концептів [8, с. 43]. Унаслідок цього метод семантико-когнітивного аналізу можна застосовувати як у когнітивній семасіології, де когнітивні знання використовуються для пояснення явищ у семантиці мови, так і в лінгвокогнітивній концептології, де завданням лінгвістів є моделювання концептів як одиниць національної концептосфери. З. Попова та І. Стернін запропонували такий алгоритм аналізу вербалізованих концептів:

1. побудова номінативного поля концепту;
2. аналіз семантики мовних засобів;
3. інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів;

1. верифікація отриманих результатів когнітивного опису й носіїв мови;

2. опис умісту концепту у вигляді переліку когнітивних ознак.

Більш детально схему семантико-когнітивного або компонентного аналізу можна продемонструвати на прикладі дослідження лінгвокультурного концепту ARROGANCE.

Для початку потрібно виявити ключове слово, що являє собою концепт ARROGANCE в мові, та базові мовні репрезентації концепту. Ключове слово-репрезентант концепту ARROGANCE є лексема *arrogance*. Прикладом базової лексики, що репрезентує концепт в англійській мові, є лексеми *pride, haughtiness, conceit, vain, vanity, pomposity*.

Наступним етапом є аналіз семантики ключового слова, що вербалізує цей концепт у мові. За даними етимологічних словників, лексема *arrogance* походить від латинського *arrogantia*, що означало 'assuming, insolent'. У свою чергу, слово *arrogantia* походить від латинського дієслова *arrogare* – 'to claim' [14].

Аналіз лексичної комбінації ключового слова дав змогу встановити такі сполучення слів:

1. Verb + *arrogance*: have *arrogance*, display *arrogance*, show *arrogance*.

1. Adjective + *arrogance*: breathtaking *arrogance*, sheer *arrogance*, supreme *arrogance*, intellectual *arrogance*.

Похідний прикметник *arrogant* поєднується з такими іменниками: *arrogant man, arrogant attitude, arrogant manner, arrogant smirk, arrogant sneer* [11].

Наступним етапом семантико-когнітивного аналізу є вивчення багатозначності слова в процесі його розвитку. Аналіз послідовності появи нових значень слова уможливило окреслення визначальних рис концепту. Концепт ARROGANCE розуміється як якість (quality), стан (state), вияв якості (display), поведінка (behaviour) чи специфічне ставлення (attitude) особистості до інших. У цьому полягає відмінність у трактуванні *arrogance* як індивідуальної особливості, притаманної людині, чи міжособистісного явища.

Побудова лексико-фразеологічного поля ключового слова передбачає аналіз синонімів та антонімів ключового слова, визначення його гіпероніма й гіпонімів. Синонімічний ряд *arrogance* включає такі лексеми: *hubris, haughtiness, loftiness, pride, disdain, conceit, pretension, lordliness, pomposity, vain, vanity, insolence, impudence, audacity, assumption, cheek,chutzpah, swagger, grandeur*; до антонімів можна зарахувати такі лексеми: *humility, modesty, shyness, meekness, servility* [10].

Гіперонімом *arrogance* вважаємо *pride* в значенні «гордия» з відтінком негативної конотації. Гіпонімом є *hubris*, що вживається в більш вузькому значенні та використовується здебільшого в політичному контексті для вираження зверхності як наслідку влади, Гібрис-синдрому.

Прикладами фразеологізмів на позначення концепту ARROGANCE є такі вирази: *be too big for one's breeches, get on high horse, high hat, high headed, look down one's nose, lift up one's head, be full of oneself, think one is a lord of the manor* [15].

Після аналізу лексико-фразеологічного поля логічним кроком є побудова й вивчення дериваційного поля

ключової лексеми. Дериваційний потенціал лексеми *arrogance* є відносно вузьким. До дериваційного поля входять лексеми:

arrogance – arrogant – arrogantly – to arrogate [10].

Проаналізувавши ключову лексеми-репрезентант концепту та виділивши ядро й периферію, аналіз переходить до рівня контексту, передбачає опрацювання паремій і афоризмів, які можуть містити досліджуване слово й оцінки концепту, виражати значення концепту, не включаючи його імені. Аналіз паремій та авторського дискурсу дав змогу виділити кілька основних груп значень *arrogance*:

1. Зарозумілість як завищена самооцінка:

The truest character of ignorance are vanity and pride and arrogance [13].

2. Зарозумілість як самовпевненість:

Nobody can be so amusingly arrogant as a young man who has just discovered an old idea, and thinks it is his own [12].

3. Зарозумілість як самолюбство:

It is vanity driven from all other shifts, and forced to appeal to itself for admiration [12].

Наступним етапом компонентного аналізу концепту ARROGANCE є аналіз художніх текстів для встановлення індивідуально-авторських концептів у художньому дискурсі. Наприклад, дослідження ARROGANCE в художньому дискурсі допомогло виділити такі характеристики і складові концепту:

Концепт ARROGANCE вважається негативною рисою особистості.

Найчастіше причиною виникнення зверхнього ставлення вважалась належність до вищого соціального класу.

На рівні зовнішнього поведінкового вияву концепт ARROGANCE має такі ознаки, як високо піднята голова, задертий угору ніс і зверхній погляд на інших.

На внутрішньому особистісному рівні концепт ARROGANCE виявляється в надмірній сконцентрованості на собі, суб'єктивному перебільшенні власної значимості.

Окрім семантико-когнітивного аналізу, ключовим методом проведення концептуальних досліджень вважається концептуальний аналіз, спрямований від одиниці змісту до мовної форми його вираження. Концептуальний аналіз включає структурування, схематизацію концепту й культурологічний опис його складових. А. Вежицька вважає, що концептуальний аналіз базується на поглибленому та цілеспрямованому аналізі мовної інтуїції. Для того щоб описати семантику слова, тобто відповідний образ, потрібно досліджувати мовну свідомість мовців, а не зовнішній світ, у якому немає цих образів, а є реальні об'єкти [1].

Для встановлення національно-культурної специфіки концепту, репрезентованого фраземами, доцільно використовувати такий алгоритм концептуального аналізу.

Перший рівень концептуалізації містить таке:

1) окреслення ядра концепту на основі словникових дефініцій однойменної лексеми різних історичних періодів;

2) установа периферії концепту за допомогою асоціативного експерименту;

3) опрацювання ідеографічної структури концепту;

4) визначення місця концепту в загальній концептуальній схемі відповідної мови.

Другий рівень концептуалізації передбачає таке:

5) добір фонові інформації (зі словників різних типів: етимологічних, тлумачних, міфологічних, культурознавчих, етнолінгвістичних тощо) для кожного семантичного поля, групи, підгрупи;

6) виокремлення з фонові інформації спільних і диференційних, загальнокультурних і етнокультурних складників концепту в усіх семантичних полях;

7) окреслення асоціативно-образного комплексу складників концепту. При цьому обов'язковими для дослідження будь-якого концепту є виявлення ядра та периферії концепту, визначення його місця в концептосфері певної мови та збирання фонові інформації [5, с. 44].

Під час аналізу лінгвокультурних концептів доцільним є застосування експериментальних методик, зокрема асоціативного експерименту. Асоціативний експеримент дає змогу максимально наблизитись до ментального лексикону, вербальної пам'яті, культурних стереотипів певного народу. Асоціативний експеримент активно використовується в психолінгвістиці, соціолінгвістиці та низці інших наук. Він допомагає виявити зміст концепту в когнітивній свідомості носіїв мови, ранжувати ознаки концепту за яскравістю і значимістю. Ядро мовної свідомості включає ті асоціації в асоціативно-вербальній сітці, які мають найбільшу кількість зв'язків, що виділяються на основі принципу частотності.

Асоціативний експеримент допомагає виявити не тільки семантику слова, а й мовні стереотипи, специфічні риси менталітету, тобто асоціативний експеримент – це ефективний спосіб доступу до мовної свідомості людини. Кожному слову-стимулові відповідає певне асоціативне поле, що становить фрагмент образу світу того чи іншого етносу, відображений у свідомості носія культури, його мотивів, оцінок, культурних стереотипів [9, с. 140].

Висновки. Отже, ми описали методи дослідження лінгвокультурних концептів, які дають змогу найточніше та найглибше дослідити структуру, зміст і вербальне вираження концептів, виділити їхню культурну й національну специфіку. Оскільки кожен концепт є складним багатограним явищем, доцільно застосовувати різні методи вивчення концептів з урахуванням цілей і підходів до його опису.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в застосуванні зазначених методів для опису лінгвокультурного концепту ARROGANCE та визначенні особливостей його вербальної репрезентації в англійській мові.

Література:

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А.Д. Шмелёва. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
2. Воркачев С.Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели) : [монография] С.Г. Воркачев – Волгоград : Перемена, 2003. – 164 с.
3. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с.

4. Козловський В. До питання методології дослідження лінгвокультурного концепту / В. Козловський // Іноземна філологія. – 2008. – Вип. 120. – С. 3–8.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) / Ж. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 41–52.
6. Немченко В.Н. Функционирование научного термина «метод» в современной лингвистической литературе / В.Н. Немченко // Вестник ННГУ. – 2007. – № 6. – С. 278–281.
7. Маслова В. А. Лигвокультурология : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / В.А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Попова З.Д. Когнитивно-семантический анализ языка : [монография] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2006. – 226 с.
9. Уфимцева Н.В. Русские: опыт еще одного самопознания / Н.В. Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания : сборник статей. – М., 1996. – С. 139–162.
10. New Webster's Dictionary and Roger's Thesaurus. // [Ed. by Roger Hargreaves R. F. Patterson]. – New York : Book Essentials, Inc., 1992. – 1008 p.
11. Oxford Collocations Dictionary / Colin McIntosh. – New York : Oxford University Press, 2009. – 963 p.
12. The Oxford Dictionary of Phrase, Saying & Quotation. – New York : Oxford University Press, 2002. – 846 p.
13. Famous quotes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.famousquotes.com/>.
14. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com>.
15. The Phrase Finder [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.phrases.org.uk>.

Ефимчук Г. О. Лингвистические методы изучения лингвокультурного концепта (на примере концепта ARROGANCE)

Аннотация. В статье представлено описание лингвистических методов исследования лингвокультурных концептов. На примере концепта ARROGANCE подробно проанализированы этапы семантико-когнитивного метода. Рассмотрена эффективность применения концептуального анализа и экспериментальных методик в процессе изучения вербализованных лингвокультурных концептов.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, семантико-когнитивный анализ, компонентный анализ, концептуальный анализ, ассоциативный эксперимент.

Yefymchuk H. Linguistic methods of investigating linguocultural concepts (on the example of concept ARROGANCE)

Summary. The article describes the linguistic methods of investigating the linguocultural concepts. The stages of cognitive semantic method have been analyzed in details on the example of concept ARROGANCE. We have also considered the efficiency of using conceptual analysis and experimental methods in the study of verbalized linguocultural concepts.

Key words: linguocultural concept, semantic cognitive analysis, component analysis, conceptual analysis, associative experiment.

Закреницька Л. А.,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НОВОТВОРИ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ХРИСТІЯНСЬКОГО БОГОСЛОВ'Я)

Анотація. Статтю присвячено вивченню термінологічних новотворів у англomовному дискурсі християнського богослов'я. Проаналізовано когнітивні передумови їхнього виникнення, досліджено особливості функціонування у фаховій науковій і публіцистичній літературі.

Ключові слова: термінологічний новотвір, неонім, термін, дискурс, текст.

Постановка проблеми. Епоха ХХ–ХХІ ст. вирізняється надзвичайною динамікою всіх сфер суспільного життя, прискоренням темпів соціальних змін. На тлі останніх теологія як одна із форм вираження релігійної свідомості отримує новий поштовх до переосмислення й інтерпретації християнських догм, спонукаючи теологів, священнослужителів і релігійних філософів усе активніше залучати до своїх теологічних суджень проблеми суспільства, людини, науки, культури, цивілізації тощо. Закономірним результатом цієї діяльності є виникнення християнсько-богословських термінологічних новоутворень, за допомогою яких нові богословські ідеї виражаються в богословському дискурсі.

Питання загальної та спеціальної неології постійно перебувають у полі зору сучасних вітчизняних і зарубіжних мовознавців (Ю.А. Зацний, А.Е. Левицький, О.І. Чередниченко, Ж.-Ф. Саблероль та ін.). У низці наукових праць розкриваються різні аспекти цього нового й перспективного напрямку лінгвістичних досліджень: дериваційний, дискурсивний, когнітивний, прагматичний, лексико-граматичний, соціолінгвістичний тощо. Вивчення новотворів у фаховій мові посідає чільне місце в системі термінологічних досліджень. Термінологічні неологізми на прикладі терміносистем різних мов досліджували такі лінгвісти, як В.П. Даниленко, Е.Ф. Скороходько, В.А. Татарінов, Л.Б. Ткачева, Г. Рондо та багато інших. Проте дотепер відсутні розвідки щодо вивчення англomовних християнсько-богословських термінологічних новотворів.

Метою статті є опис когнітивних і лінгвістичних передумов виникнення англomовних термінологічних новотворів у християнсько-богословському дискурсі та їхньої реалізація у джерелах функціонування. Матеріалом статті є 28 термінів-неологізмів, відібраних із фахових словників, текстів богословських наукових і публіцистичних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новотвори відіграють значну роль у поповненні лексичної системи мови загалом і галузевих термінологічних систем зокрема. Термінологічні неологізми, або, за Г. Рондо, неоніми, заповнюють наявні лакуни в семантиці фахової

мови, що створює передумови для їхнього входження до корпусу фахових термінів окремої галузі. Вони стають необхідним об'єктом лінгвістичних досліджень, під час яких вирішуються такі практичні завдання: а) установлюються шляхи появи нового терміна; б) виявляються причини його виникнення; в) окреслюється прагматичний контекст використання [1, с. 16].

Вивчення сучасних термінологічних новотворів передбачає з'ясування когнітивних і лінгвістичних передумов їхнього виникнення й функціонування у фаховому дискурсі. Серед когнітивних чинників А.Е. Левицький виокремлює особливості, пов'язані з отриманням, опрацюванням, збереженням та передаванням інформації, а також ті, що відображають індивідуалізований характер комунікативної діяльності людини. Учений зауважує, що особливу роль у виникненні новотворів відіграє відображальна діяльність мислення людини, асоціативна основа образного відображення світу. Крім того, на думку автора, перед індивідом у процесі комунікації стоїть важливе завдання адекватного передавання власних понять, суджень і умовиводів [1, с. 20].

Серед лінгвістичних передумов виникнення новотворів А.Е. Левицький виокремлює загальнолінгвістичні процеси економії та аналогії [1, с. 20]. Ці процеси є діючими явищами, що зумовлюють формальну структуру термінологічних новотворів у галузі християнського богослов'я.

Важливо зауважити, що, порівняно з іншими галузями, сучасна християнська теологія залишається догматичною, консервативною і традиціоналістичною. Модернізується вона вкрай повільно, переважно в напрямі пристосування до цих науки й суспільства, а також шляхом взаємодії позицій її різноманітних течій і шкіл. Тому, відповідно, неологічна номінація в галузі християнського богослов'я не виявляє високого ступеня активності. Проте якісні зміни в соціальній, політичній і духовній сферах стали потужними викликами для системи традиційних положень основних конфесій. Сукупність цих викликів охоплювала проблеми війни та миру, досягнень науки й техніки, поширення атеїзму, трансформацій інституту родини та характеру взаємовідносин між статями й у межах однієї статі, еволюцію моральних цінностей тощо [2]. Уникнути висловлення конкретної позиції церкви в цьому контексті було неможливим. Упродовж останніх десятиріч термінологія християнського богослов'я поповнилась низкою неологізмів, частина яких досі не зафіксована у фахових термінологічних словниках.

Термін *aggiornamento* «аджорнаменто» (італ. *aggiornamento* – оновлення) став широко застосовувати-

ся в Римо-Католицькій Церкві під час понтифікату Папи Івана XXIII з часу Другого Ватиканського собору, що мав місце 11 жовтня 1962 року. Необхідність *aggiornamento* «аджорнаменто» в Церкві була зумовлена прагненням більш досконало виконувати своє призначення, бути відкритою для співпраці зі світом, іншими християнськими церквами й нехристиянськими релігіями, відповідаючи вимогам часу [3]. Функціонування цього терміна фіксуємо в низці фахових праць наукового та публіцистичного жанрів, зокрема “*How Vatican II developed shows the importance of these two ideas for the debates on the Church, aggiornamento, and the modern world*” [4]; “*After Vatican II, however, the task was ... one of getting the people to accept the official reforms with no debate and scarcely any discussion. Aggiornamento monopolized this effort. Updating was easy to understand and widely appealing to the masses ...*” [5].

Традиційно в культурології термін *inculturation* «інкультурація» позначає процес опанування членом конкретного суспільства основних рис і змісту культури свого суспільства, менталітету, культурних зразків і стереотипів [6]. Як богословський термін це слово з’являється в церковних і богословських працях з 1979 року, коли Папська Біблійна Комісія присвятила свою пленарну сесію темі «Інкультурація віри у світлі Біблії» [7]. У контексті християнського богослов’я термін *inculturation* утілює ідею «запровадження віри Христової через специфіку тієї чи іншої національної культури» [8], що простежується, зокрема, у відмінностях відправи богослужіння у різних етносах. Наприклад, Латинська літургія в Польщі вірно дотримується порядку й формальності, які походять від священика, проповіді в Німеччині та Швейцарії відрізняються аналітичними роз’ясненнями духовності, а в Канаді й Америці всі літургії є коротшими за своєю тривалістю завдяки місцевому наполяганню на «рентабельності часу». Цей неонім виявляємо в низці публікацій наукового та публіцистичного жанрів на кшталт *Theological Studies*, *U.S. Catholic* та інших: “*Using elements of Jewish culture, Jesus sought to instill into the Law and the Jewish religion a new vision based on the Good News. ... Jesus issued this challenge from within the culture itself and not from outside it. This is the inculturation approach to evangelization*” [9]; “*Fortunately, however, inculturation is not imposed from on high. It begins from below, from the people’s appropriation of the faith*” [10].

Термін *ad gentes* (лат. «до народів») бере свій початок від назви декрету про місіонерську діяльність Церкви “*Ad Gentes*”, який був схвалений на Другому Ватиканському соборі Католицької церкви й затверджений папою Павлом VI 18 листопада 1965 року. Новоутворений термін характеризує християнську місію церкви, звернену до народів, які не знають Христа та Його Євангелії. Продовженням еволюції місіонерської діяльності в сучасному світі став рух від моделі місії “*ad gentes*” до “*inter gentes*” (серед народів). У моделі “*inter gentes*” місія ввірена кожному християнинові, а не окремому місіонерові, і християнські цінності в сучасному світі повинні втілюватися через діалог з іншими народами й культурами [11]. Щодо функціонування цих неонімів у християнсько-богословському дискурсі, то варто зауважити, що вони радше зустрічаються в наукових фахових виданнях, наприклад: “*... I sense that*

the moment has come to commit all of the church’s energies to a new evangelization and to the mission ad gentes» [12]; “*Inter-Gentes (“from among and with the people”) reminds us of the importance of our relational reality. This reflects the heart of the paradigm shift of engaging in mission*” [13].

Термін *theology of the Body* «теологія тіла» увійшов до богословського вжитку після проголошення Святим Папою Іваном-Павлом II 129 проповідей з вересня 1979 року по листопад 1984 року, у яких здійснено спробу пересмислити домінуюче в Церкві протягом кількох століть бачення подружжя, тіла, сексуальності з огляду на первинний Божий план і оголошення розуміння людства через образ Трьєдиного Бога та обґрунтувати вчення Католицької церкви про таїнство шлюбу. Незважаючи на те що цей термін не виявлений нами в сучасних християнсько-богословських словниках, його нерідко можна зустріти у фаховій публіцистичній літературі. Наприклад: “*The Roman Catholic Theology of the Body, a comprehensive teaching comprising the role of sexuality in human life, developed by John Paul, is one religious teaching that includes an emphasis on the importance of the physical in marriage*” [14].

У межах офіційної доктрини єдиного вчення про людину й суспільство частина католицьких філософів намагається трансформувати соціальну філософію католицизму в своєрідну соціальну теологію, або «теологію земних реальностей» – *theology of earthly realities*. Термін, започаткований бельгійським католицьким богословом Густавом Тілсом, утілює розроблене автором в 1940-х – 1950-х роках біблійне вчення про взаємодію сучасної церкви та світу [15]. У контексті «теології земних реальностей» розмежовують *theology of culture* «теологія культури», *political theology* «теологія політики», *theology of peace* «теологія миру», *liberation theology* «теологія визволення».

Особливе місце в «теології земних реальностей» належить *liberation theology* «теології визволення». Термін-неонім *liberation theology* виник для позначення руху, започаткованого в Латинській Америці наприкінці 1960-х років, з метою політичного визволення від бідності та гніту. Засновником «теології визволення» вважають Густаво Гутьєрреса (Gustavo Gutiérrez), професора Католицького університету в Лімі (Перу), автора програмної праці “*Teología de la Liberación*” (1973). На думку Г. Гутьєрреса, традиційно богослов’я лише потрактовувало істини Одкровення, однак відтепер теологія повинна виступати за покращення земних умов життя християнина, звільнення його від політичного й соціального гніту, економічних негараздів, що і є тим справжнім спасінням, яке Церква обіцяє своїм вірним [2].

“*During the 1960s Latin American liberation theology and German political theology criticized the traditional focus on private virtue in light of the social dimension of the Christian message*” [16].

Спроба П. Тілліха примирити релігію із сучасним світом вилілась у доказ того, що релігія становить внутрішній смисл духовного життя. На його думку, релігія є сутністю культури, а культура – вираженням релігії. Принцип гармонії релігії та культури становить сутність терміна-неоніма “*theology of culture*”. Усе те, що реалізується в досягненнях людської культури, за змістом є глибоко релігійним. “*The conservative impulse to guard*

the integrity of a distinctly reforming confession can not come to completion without an effort to engage the world as God's commonwealth. This is why reforming theology ought to include both a confessional-dogmatic dimension and a dialogical theology of culture" [17].

Широкі дискусії в колі філософів викликала концепція **demythologization** «деміфологізації», сформульована німецьким богословом Р. Бультманом у 1940-х роках. Він обґрунтовує ідею про те, що біблійські міфи є лише способом передачі змісту віровчення. Проте цей спосіб, на думку Р. Бульмана, уже застарів, а міфологічна картина світу, яка лежить в основі традиційного християнства, є чужою й неприйнятною для сучасної людини. Для подолання такої кризи необхідно деміфологізувати християнське вчення, виразивши його зміст у термінах людського існування.

"While not all Christians embraced Bultmann's demythologizing project earlier in this century, almost all Western Christians have been influenced by the demythologizing and disenchanting tendencies of post-Enlightenment scientism in their relation to nonhuman creatures, thereby alienating themselves from the Scriptures and engaging in a de facto act of demythologization" [18].

За формальною структурою аналізовані неоніми є переважно двокомпонентними словосполученнями, утвореними за моделями N+of+N, A+N, N+N (67,8% усіх одиниць), менша кількість утворена за допомогою афіксів (21,4% усіх одиниць). Три новотвори є неадаптованими запозиченнями з латинської та італійської мов.

Висновки. Отже, християнсько-богословський дискурс кінця XX – початку XXI ст. відзначений виникненням термінологічних новотворів, які відображають формування конфесійних доктрин, що стосуються суспільно-політичної площини буття. Значний вплив на цей процес мав антропологічний чинник в особі провідних служителів церкви й теологів. У структурному моделюванні англійських християнсько-богословських неонімів простежується принцип економії та аналогії. Щодо сфери функціонування ці новотвори радше фіксуються в наукових фахових працях.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні текстуальних характеристик різножанрових текстів англійського християнсько-богословського дискурсу.

Література:

1. Левицький А.Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови) / А.Е. Левицький // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 23. – С. 16–21.
2. Романюк А.С. Конфесійні суспільно-політичні доктрини / А.С. Романюк // Історія західних політичних вчень : [навч. посіб.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
3. Adzhornamento [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicencyclopedia.in.ua/adzhornamento/>.

4. Faggioli, Massimo. Sacrosanctum concilium and the meaning of Vatican II // Theological Studies. – 2010. – Vol. 71. – Iss. 2. – P. 437–452.
5. Performing the faith // Christian Century. – 2006. – Vol. 123. – Iss. 24. – P. 28–35.
6. Словник іншомовних соціокультурних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/39/53382/260777.html>.
7. Вера и инкультурация [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_1988_fede-inculturazione_ru.html/.
8. Інкультурація апостольського служіння монашества УГКЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jesuits.org.ua/інкультурація-апостольського-служін/>.
9. Cook, Michael L. The African experience of Jesus // Theological Studies. – Sep2009. – Vol. 70. – Issue 3. – P. 668–692.
10. John S Cummins. Out of Africa // U.S. Catholic. – 2005 (Sep), Vol. 70. – Iss. 9. – P. 18–23.
11. Ad gentes and the new evangelization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wonersh.org/wp-content/uploads/2013/06/20130904-Ad-Gentes/>.
12. Dulles, Avery. John Paul II and the advent of the new millennium // Source America. – 1995. – Vol. 173 – Iss. 19. – P. 9–16.
13. Missio Inter-Gentes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mafrsouthernafrica.files.wordpress.com/2013/07/iasm-conference-synthesis-mission-inter-gentes.pdf/>.
14. Dolores T Puterbaugh. On the Prowl // USA Today. – 2010. – Vol. 139. – P. 54–57.
15. Systematic Theology: Roman Catholic Perspectives / Ed. Francis Schüssler Fiorenza, John P. Galvin. – Minneapolis : Fortress Press, 2011. – 704 p.
16. Cahill, Lisa Sowle. Caritas in veritate: benedict's global reorientation // Theological Studies. – 2010. – Vol. 71. – Issue 2. – P. 291–319.
17. Conservatives, progressives and the spirit of reforming Prot // Christian Century. – 1993 (Jul). – Vol. 110. – Iss. 22. – P. 740–744.
18. Trees, forestry, and the responsiveness of creation // Cross Currents. – 1994. – Vol. 44. – Iss. 2. – P. 149–163.

Закреницкая Л. А. Терминологические новообразования в профессиональном дискурсе (на материале англоязычных терминов христианского богословия)

Аннотация. В статье рассматриваются когнитивные предпосылки образования англоязычных христианско-богословских терминологических новообразований, исследуются особенности их функционирования в специальной научной и публицистической литературе.

Ключевые слова: неоним, термин, дискурс, текст.

Zakrenytska L. Terminological neoformations in professional discourse (on the basis of English terms of Christian Theology)

Summary. The article deals with terminological neoformations in English Christian Theology discourse. Cognitive prerequisites of their formation are analyzed and spheres of their functioning are studied.

Key words: terminological neoformations, neonym, term, discourse, text.

*Митькина Е. Н.,
старший преподаватель кафедры иностранных языков
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

КОРРЕЛЯЦИЯ ОФИЦИАЛЬНЫХ И НЕОФИЦИАЛЬНЫХ МАКРОУРБАНИСТИЧЕСКИХ НОМИНАТЕМ В СИНТАГМАТИКЕ И ПАРАДИГМАТИКЕ

Аннотация. В статье рассматривается вопрос корреляции официальных и неофициальных макроурбанистических номинативов в синтагматике и парадигматике. Главная задача заключалась в определении взаимодействия, связи и влияния одной подсистемы (официальные названия городов) на другую (неофициальные, вторичные наименования городов). Сопоставительный анализ проводился на основании четырёх критериев: орфографические особенности, структура номинатива, её стилистическая окраска, а также синонимический и омонимический потенциал. Материалом исследования были рекламные буклеты, путеводители, художественно-публицистические тексты из области романских, германских и славянских языков.

Ключевые слова: корреляция, синтагматика, парадигматика, макроурбаноним, номинатив, апеллятив, оним, синонимия, омонимия.

Постановка проблемы. Современный этап лингвистической науки характеризуется освоением неразработанных сфер ономазиологии, одной из которых остаётся макроурбанонимия, в частности официальная и неофициальная номинация городов. Роль города для развивающегося общества в XXI столетии особенно велика, так как он является не только важнейшим экономическим центром, но и центром современной культуры. Как культурная реальность город привлекает всё большее внимание представителей различных областей научного знания, в том числе историков, политологов, философов и культурологов. Названия городов различных стран мира были и остаются предметом пристального внимания и многих лингвистов [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Однако ни в одной из упомянутых работ до сих пор вопрос корреляции официальных и неофициальных макроурбанонимов не рассматривался столь детально, что и определяет новизну настоящей работы, а также её актуальность.

Целью исследования является анализ корреляции официальных и неофициальных макроурбанистических номинативов как в структурно-графическом, так и в лексико-семантическом плане.

Материалом для статьи послужили различные лексикографические источники, художественные тексты, прежде всего травелогического характера, а также рекламные буклеты и брошюры, предназначенные для туристов (Андрухович; Bible; Толстая).

Изложение основного материала исследования. Под **Изложением основного материала исследования.** Под макроурбанонимом в статье понимается любая номинатива города.

Макроурбанистическая номинативная система позволяет выделить две подсистемы: официальные и неофициальные названия городов. Каждая из этих подсистем имеет свои особенности. При этом как множества, образующие одну систему, они имеют и области пересечения.

Официальные названия городов можно сопоставить с неофициальными названиями по целому ряду параметров:

1. С точки зрения структуры, первичные макроурбанонимы в своём большинстве представлены однокомпонентными ойконимами (Київ, Paris, Roma, London и др.) – 78%, гораздо реже двух- или трёхкомпонентными структурами (Frankfurt am Main, Нижний Новгород, Rio de Janeiro, San Paulo и др.) – 22%.

Вторичные макроурбанонимы в этом отношении отличаются значительным разнообразием, количество их элементов не ограничено. Преобладают перифрастические поликомпонентные структуры (77%). Однокомпонентные структуры (Paris – Paname, San-Francisco – Frisco, Helsinki – Hki и др.) здесь встречаются не очень часто (23%). Так, развёрнутый характер имеют многие испанские вторичные наименования, насчитывающие 5–6 строевых элементов. Например, испанское вторичное наименование города Толедо насчитывает 5 элементов, включая артикль. Его называют городом трёх культур: La ciudad de tres culturas. Как известно, Толедо хранит следы разных эпох на протяжении веков, объединяя внутри своих стен признаки разных культур и вероисповеданий, что и позволило закрепить за ним данное вторичное название. Также христиане, евреи и мусульмане оставили свой след в архитектурном и культурном облике этого города. Благодаря всемирно известным памятникам архитектуры: Monasterio de Ildefonso Santo, Iglesia de Isabel Santa, Las Antiguas Puertas de Bisagra – за Толедо сохранилось и другое поликомпонентное название El Museo al aire libre.

Вторичное название испанского города Valencia состоит из 6 строевых элементов La ciudad de arte y ciencias – город искусств и наук. Так он называется в силу присутствия большого количества музеев и учебных заведений, например, здесь находится знаменитый Музей Изыщных Искусств (El Museo de Bellas Artes).

Также из 6 компонентов состоит вторичное наименование Жироны (каталонское – Girona, испанское – Gerona) – La ciudad de los miles asedios, что означает город тысячи осад. Такое вторичное наименование связано с многотрудной историей Жироны. Город был стратегическим объектом для всех, кто мечтал утвердить свою власть в Каталонии. На Жирону многократно нападали вестготы, арабы и французы. Хорошо известна третья осада времён

Испано-французской войны, которая длилась с 24 мая 1808 года по 11 сентября 1814 года. Именно этой осаде, несмотря на проигрыш испанцев, суждено было стать легендой и символом испанского сопротивления.

2. С точки зрения графического оформления, первичные названия представляют собой ойконимы. Первое слово в них всегда пишется с большой буквы. Последующие элементы официальных поликомпонентных макроурбанонимов в разных языках и в разных названиях отличаются вариативностью графического оформления: они могут писаться с заглавной или строчной буквы. Они могут быть полностью онимизированными (все слова номинатемы пишутся с большой буквы, в частности Sydney – The Emerald City). Они могут быть частично онимизированными, когда при обязательной онимизации первого элемента другие элементы могут сохранять свой графический образ апеллятива. Например, City of perspiring dreams (о Кембридже) или La ciudad de la eterna primavera (о Медельине в Колумбии).

Это могут быть и смешанные комплексы с онимизацией одних элементов и сохранением апеллятивной формы других: La Corona de Castilla (о Толедо) можно считать частично онимизированными.

Это могут быть и неофициальные макроурбанонимы, все элементы которых сохраняют свой апеллятивный статус. Например, у Ю. Андруховича Венеция – «вдова старьовщика», Москва – «эпицентр розпада» и др.

Одни и те же вторичные макроурбанонимы в некоторых текстах могут быть представлены как онимизированные, а в других – как апеллятивные образования. Ср.: The City that never sleeps и The City That Never Sleeps (о Нью-Йорке).

Это свидетельствует о вариативности статусных характеристик неофициальных наименований города и отсутствия чётких правил графической стандартизации для вторичных макроурбанонимов.

Таким образом, неофициальные макроурбанонимы могут иметь различное графическое оформление: от полной онимизации всех элементов номинатемы до сохранения апеллятивного статуса всех элементов макроурбанонима, с большим числом промежуточных вариантов.

3. Со стилистической точки зрения, первичные макроурбанонимы в парадигматическом плане нейтральны. Лишь в дискурсе они могут приобретать соответствующую стилистическую окраску: *«Это просто какой-то Вавилон!»* (для передачи эмоционального состояния человека, раздражённого беспорядком) или *«Да это же Москва-вокзал»*, (для отражения динамики повседневной жизни мегаполиса).

Вторичные макроурбанонимы отличаются тем, что не только в контексте, но и вне контекста они часто имеют определённую аксиологическую составляющую, т. е. являются аксиологически маркированными единицами. Например, город Бильбао (Bilbao) имеет сниженный вторичный макроурбаноним – “El Bocho”, что в переводе с зускеры (официального языка Басков) означает «яма». Город получил такое разговорное название в силу своего географического положения, так как он со всех сторон окружён горами и находится в низменности между Пиренеями и Кантабрийскими Кордильерами. Бильбао в стране Басков также называют и с помощью другого не очень

лестного названия “El Botxo”, что означает «отверстие», «дыра». Хотя это название связано с географическими особенностями – река Нервьон словно пронзает город, что и объясняет данное название, в нём реализуется и коннотативное пейоративное значение, которое имеет исходный апеллятив.

Другой испанский город Valladolid нередко называют с помощью пейоратива La Pucela (Грязнуля). Подобное название появилось в результате того, что в городе часто идут дожди, а также наблюдается плохая экологическая обстановка в связи с развитием промышленности. Эта вторичная номинатема города имеет ярко выраженную пейоративную окраску.

4. В подсистеме официальных макроурбанонимов наблюдается исключительно диахроническая синонимия, когда одно наименование города вытесняется другим в силу различных исторических факторов, превращаясь в элемент вертикальной синонимической цепочки. Например, Санкт-Петербург – Петроград – Ленинград, Юзовка – Сталино – Донецк и др. Однако, что касается синхронической горизонтальной синонимии, для официальных названий она иррелевантна, так как они выполняют, прежде всего, идентифицирующую функцию, условием успешного выполнения которой является максимальное приближение к однозначности.

Вместе с тем синонимия широко распространена среди вторичных номинатем. Название города может быть представлено как одним официальным ойконимом, так и его несколькими вторичными наименованиями. Большое число вторичных номинатем имеют некоторые города США. Например, Чикаго называют также “World’s Leading Convention City”. Действительно, Чикаго – второй по значению культурный и научный центр страны. Несколько крупных университетов, таких как Чикагский университет (Chicago University) с его центром ядерных исследований, Северо-западный университет (Northwestern University) и др., сделали этот город местом встречи и проведения всевозможных научных и культурных слётов, съездов и конференций.

Чикаго также имеет и другие вторичные наименования. Сюда относится, например, название Queen City of the Lake(s). В нём актуализируется как локальный признак (расположение возле Великих озёр), так и аксиологический, выраженный с помощью метафорического существительного Queen, которое выполняет здесь атрибутивную функцию. Большинство чикагцев считает, что их родной город на озере Мичиган ничем не уступает другим большим городам Америки, поэтому и называют его «королевой».

Чикагцы постоянно подчеркивают особенности и преимущества своего города, который с любовью и гордостью также называют Crossroads of the Continent. Среди предпринимателей и бизнесменов бытует такое вторичное название Чикаго метафорического происхождения, как Hog Butcher of the World, подчёркивающее, что Чикаго – крупный производитель свинины.

Вместе с тем во вторичном наименовании Чикаго – The Windy City – реализуется сразу два значения. С одной стороны, оно подчёркивает, что в Чикаго периодически наблюдаются сильные ветры, с другой стороны, в нём обыгрывается ещё одно значение прилагательного windy –

пустой, несерьёзный. В этом смысле Чикаго так называют с легкой руки редактора газеты “New-York Sun” Чарльза Даны, который был возмущен пространными речами американских политиков, съехавшихся на Всемирную Колумбийскую выставку и использовавших её трибуну в своих личных интересах. Поэтому данное название можно встретить в тех случаях, когда хотят подчеркнуть непостоянство политики городских властей Чикаго, склонных к пустопорожней болтовне.

Чикаго по праву считается экономической, промышленной, транспортной и культурной столицей Среднего Запада. Неофициально его иногда также называют The Second City, подчёркивая его значимость, Чикаго это второй город после Нью-Йорка, так считают его жители.

Целый ряд вторичных наименований имеет и другой американский город – Новый Орлеан (New Orleans). В частности, он известен как City of Benjamin Franklin. Напомним, что именно здесь родился Бенджамин Франклин, один из отцов-основателей США. Кроме того, Новый Орлеан получил рекламное метафорическое прозвище “Grand Dame of the Delta” из-за своего географического положения в живописной дельте реки Миссисипи (Mississippi River). Новый Орлеан является одним из самых популярных туристических объектов страны, и даже разрушительное действие ураганов не влияет на его значение как музыкальной и кулинарной столицы США, города уникальной архитектуры, ежегодных фестивалей и невообразимого смещения культур. Благодаря этим качествам? американцы часто называют его Most Interesting City in the USA или The City that forgot about its anxieties. Самым популярным неофициальным макроурбанизмом Нового Орлеана в этом ряду является номинатема The Big Easy, где онимизация затронула все элементы данного поликомпонентного образования.

Его также называют Paris of America, Paris of the South или Montmartre on the Mississippi. Таким вторичным наименованиям, где проводятся параллели с Парижем, Новый Орлеан обязан своему историческому прошлому. Здесь живут потомки французских переселенцев, до сих пор главенствует европейское континентальное право, основы которого заложил Наполеон, когда Луизиана ещё была под протектором Франции. Всё это позволяет считать Новый Орлеан городом с французским «акцентом».

Нью-Йорк является всемирно известным мегаполисом, получившим множество вторичных наименований. Прежде всего, он известен как The Capital of the World. Этот неофициальный титул (столица мира) он оспаривает у Парижа, который имеет такое же вторичное название. Тем не менее, New York City, как его называют официально, чтобы избежать путаницы со штатом Нью-Йорк, давно утвердился в звании финансового и экономического центра земного шара. На сегодняшний день Нью-Йорк представляет собой огромный котел, в котором переплавлены всевозможные расы и нации. Отсюда ещё одно его вторичное, в данном случае метафорическое, название – The Melting Pot. Значение Нью-Йорка как важнейшего города мира подчёркивается и во вторичном названии Empire City. Это наименование было получено городом из-за достигнутого им экономического процветания и ключевой роли во многих событиях американской истории. Символом могущества города и штата стал 102-этаж-

ный небоскреб Empire State Building (Здание Имперского штата). В 1931–1971 годах он был самым высоким зданием в городе и мире.

В 1971 году бюро Нью-Йорка по туризму организовало большую рекламную кампанию, чтобы привлечь в город больше туристов и создать ему имидж позитивного и беззаботного города. Большое красное яблоко стало символом этой кампании. Оно символизировало собой веселый нрав города, который никогда не спит. К акции были привлечены десятки добровольцев, которые, кроме рекламных баннеров, футболок и кружек с новой символикой Нью-Йорка, раздавали яблоки всем прохожим на улицах города. Эти события закрепили за городом ещё целый ряд вторичных названий – The Big Apple, The City that never sleeps, Fun City и др.

Некоторые из этих наименований превратились в настоящие клише, которые широко используются в рекламных текстах.

В подсистеме макроурбанистических наименований наблюдаются и специфические отношения омонимии, когда различные города могут иметь одно и то же вторичное наименование, подчёркивающее их определённые схожие черты. Например, онимизированная номинатема The Windy City в английском языке применяется по отношению к целому ряду городов мира, в том числе к Чикаго и Амстердаму, так как для каждого из них характерны сильные ветры, часто сопровождающиеся шквалистыми порывами и даже переходящие в штормы. Имеются и русскоязычные аналоги: Ставрополь – город ветров. Также русскоязычное наименование Белый город, часто применяемое к Белгороду, имеет аналоги в различных языках. Так, сюда относятся португальское Cidade Branco – вторичное наименование Лиссабона, где преобладают строительные материалы белого цвета, и молдавское Orasul Alb – вторичное название столицы Молдовы города Кишинёва, которое он получил по той же причине. Метафорический образ солнца лежит в основе многих неофициальных названий городов, расположенных на юге своих стран, например, Город Солнца (Кисловодск в России), Città del Sole (Неаполь в Италии) и др.

Таким образом, речь может идти о своеобразной межязыковой омонимии в рамках макроурбанистического лексико-семантического поля.

Выводы. Суммируя всё изложенное, можно сделать следующие выводы:

- каждая из описанных подсистем (официальные и неофициальные макроурбанистические наименования) имеет свою специфику, во многом связанную с функциональной направленностью. Так, основной функцией официальных наименований является репрезентативно-идентифицирующая функция: они служат индикаторами административно-территориального деления, в то время как вторичные наименования, по сравнению с официальными ойконимами, имеют широкую ассоциативно-содержательную базу, что позволяет им, в первую очередь, выполнять различные характерологические функции;

- официальные наименования в основном представлены однокомпонентными ойконимами, реже двух- и трёхкомпонентными структурами, в то время как вторичные наименования городов отличаются структурным разнообразием. При этом количество компонентов прак-

тически не ограничено какими бы то ни было рамками. В структурном плане они представляют собой как од-ноэлементные, так и многоэлементные онимизированные и неонимизированные апеллятивы и апеллятивные структуры, а также смешанные гибридные апеллятивно-они-мические комплексы;

– для официальных макроурбанистических номинатом присуше исключительно диахроническая синонимия, когда одно наименование города вытесняется другим, превраща-ясь в элемент вертикальной синонимической цепочки. Что касается синхронической горизонтальной синонимии, для официальных названий она irrelevantна. Для подсистемы неофициальных номинатом характерна, прежде всего, син-хроническая синонимия, представленная достаточно боль-шим набором разноаспектных характеристик;

– в рамках макроурбанистической системы наблюда-ется также ономимия, когда одна и та же вторичная но-минатема может использоваться для обозначения целого ряда городов;

– вместе с тем обе данные подсистемы тесно взаимо-действуют; они взаимосвязаны ассоциативно, этимологи-чески, семантически, обогащая и дополняя друг друга.

Исследование показало, что вопросы корреляции офи-циальных и неофициальных макроурбанистических номинатом, так и парадигматическом плане требуют дальнейшего более детального изучения с учётом куль-турно-исторических и лингвостилистических факторов.

Литература:

1. Ахметова М.В. Русская неофициальная топонимия: социаль-ный аспект / М.В. Ахметова // Социальные варианты языка : материалы межд. науч. конференции. – Нижний Новгород : ННГЛУ им. Н.А. Добролюбова. VI. 2009. – С. 48–50.
2. Жучкевич В.А. Общая топонимика / В.А. Жучкевич. – Минск : Высшая школа, 1980. – 228 с.
3. Клубков П.А. Разговорные топонимы как явление фольклора / П.А. Клубков, В.Ф. Лурье // Современный городской фольклор. – М. : РГГУ, 2003. – С. 450–459.
4. Перкас С.В. Урбанизмы в художественном тексте / С.В. Перкас // Имя нарицательное и имя собственное. – М. : Наука, 1978. – С. 188–201.
5. Суперанская А.В. Что такое топонимика / А.В. Суперанская. – М. : Наука, 1985. – 176 с.
6. Телия В.Н. Вторичная номинация и её виды / В.Н. Телия // Языковая номинация: виды наименований. – М. : Наука, 1977. – С. 129–221.
7. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы / Г.Д. Томахин. – М. : ВШ, 1988. – 239 с.

Источники иллюстративного материала:

1. Андрухович Ю.І. Лексикон інтимних міст : [довільний посібник з геопоетики та космополітики] / Ю. Андрухович. – К. : Meridian Czernowtz, Майс.
2. Bible New World Translation of the Holy Scriptures. – N.Y. : International Bible Students Association, 1984. – 1660 p.
3. Толстая Т.Н. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/tvorchestvo-t-tolstoy-v-sovremennoy-kritike#ixzz3Swnbjv1Y>.

Мітькіна Є. М. Кореляція офіційних і неофіцій-них макроурбаністичних номінатом у синтагматиці й парадигматиці

Анотація. У статті розглядається питання кореляції офіційних і неофіційних макроурбаністичних номінатом у синтагматиці й парадигматиці. Головним заданням статті було проаналізувати взаємодію, зв'язок і вплив однієї під-системи (офіційні назви міст) на іншу (неофіційні, вторинні найменування міст), базуючись на чотирьох основних пара-метрах: орфографічні особливості, структура номінатоми, її стилістичне забарвлення, а також синонімічний або омоні-мічний потенціал. Матеріалом дослідження були рекламні буклети, путівники, художньо-публіцистичні тексти зі сфе-ри романських, германських і слов'янських мов.

Ключові слова: кореляція, синтагматика, парадиг-матика, макроурбанонім, номінатема, апеллятив, онім, синонімія, омонімія.

Mitkina E. Correlation of official and unofficial macro-urban nominations in syntagmatic and paradigmatic perspectives

Summary. This scientific research deals with the problem of correlation of official and unofficial macro-urban nominations in syntagmatic and paradigmatic perspectives. The task of the article consists in analysis of correlation, association and influence of one sub-system (official names of the cities) on the other (unofficial, secondary nominations of the cities), based upon four main characteristics: orthographical peculiarities, structure of nomination, its stylistic colour, synonymic and homonymous potential. The research is carried out on the material of different advertising booklets, brochures and guidebooks, artistic and publicistic texts in Romance languages and the languages of Germanic and Slavic groups.

Key words: correlation, syntagmatic, paradigmatic, macro-urban, nomination, common noun, proper name, synonymy, homonymy.

*Насталовська І. В.,
доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова*

УТВОРЕННЯ ВТОРИННИХ ТЕКСТІВ ШЛЯХОМ СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВОЇ КОМПРЕСІЇ

Анотація. У статті окреслено принципи текстової деривації та розглянуто один із її механізмів, яким є структурно-змістова компресія. Детальну увагу присвячено таким прийомам скорочення тексту, як змістове скорочення і змістове узагальнення, та їх застосуванню в процесі породження вторинних навчальних текстів.

Ключові слова: деривація, вторинний текст, семантична компресія, структурно-змістова компресія.

Постановка проблеми. Сучасна наукова функціональна парадигма пропонує розгляд мовленнєвих одиниць не з позицій їх структурного складу, а з погляду того, як ці одиниці функціонують у тексті, отже, саме текст є головним об'єктом функціоналістських досліджень. У межах функціонального опису мови виокремлюють два напрями вивчення тексту залежно від поставленої мети. За першим напрямом розглядаються загальні властивості тексту і їх взаємодія заради характеристики тексту як цілого, це так званий аналіз «зверху» всіх використаних у тексті засобів задля аналізу змісту [17, с. 23–24]. Другий напрям аналізу «знизу» передбачає розгляд мовленнєвих одиниць, що становлять текст, їх взаємодію та участь у процесі породження тексту [17, с. 23–24; 22, с. 6–7]. Статтю виконано в межах саме другого напрямку, оскільки в ній пропонується аналіз змістових текстових блоків при породженні вторинного тексту. Актуальність роботи досягається через аналіз динамічних процесів породження тексту. Об'єктом дослідження є текст. Предметом дослідження є дериваційні механізми в процесі породження вторинного тексту.

Текстопородження як процес утворення цілісного та зв'язного тексту включає в себе дериваційні процеси, що відбуваються на різних мовних рівнях. Ці процеси взаємопов'язані й взаємозумовлені, являють собою синтез лексичної, синтаксичної та семантичної деривації. Під деривацією розуміють утворення одних мовних одиниць або дериватів на базі інших, що є вихідними, тобто це процес «утворення в мові будь-яких вторинних знаків, що можуть бути пояснені за допомогою одиниць, що взяті за вихідні або виведені з них шляхом застосування певних правил та операцій» [34, с. 129]. Поняття деривації було введено на позначення словотвірних операцій, але після розмежування лексичної і синтаксичної деривації [11, с. 57–70] поняття деривації почали застосовувати до процесів утворення мовних форм, більших за слово. Це започаткувало дослідження дериваційних процесів на рівні тексту, яким займається дериватологія [8]. Дериватологія – це галузь функціонального дослідження в мові, що вивчає деривацію надзвичайно широко, як «процес творення слова, речення, граматичних форм слова, словосполучень, фразеологізмів, складів або

тактів і ... текстів, тобто всіх можливих одиниць мови, від фонем до тексту» [16, с. 3–4]. Дериватологія, отже, досліджує утворення вторинних текстів. Вторинними зазвичай називають тексти, в основі яких лежить «змістовий згусток», тобто концепт або інваріант, що в процесі вторинного продукування розгортається в нову текстову форму, або варіанти [9, с. 12].

Породження вторинного тексту включає дериваційні процеси, задані вихідним текстом, а також сукупність дериваційних трансформацій, зумовлених переходом до іншої мови або іншої форми викладу й авторськими інтенціями комунікативного посередника тощо. Розрізняють три види дериваційних процесів у текстотворенні: розгортання, у якому текст отримує формально-семантичне додавання; згортання, у якому в тексті відбуваються формально-семантичне опущення; ускладнення, у якому вихідний текст зазнає не формально-семантичних, а функціональних змін [28, с. 23]. У статті нас цікавить саме другий процес, отже, надалі мова йтиме про вторинний текст, який утворюється в результаті формально-семантичного опущення із застосуванням таких прийомів, як згортання чи компресія.

Операції згортання враховують цілісний та інтеграційний характер завершеного тексту, адже сприйняття низки згорнутих речень не гарантує сприйняття при цьому згорнутого тексту. На думку В.А. Бухбіндера, інтегральний характер мовного висловлення полягає в тому, що воно не є простою сумою його всіх частин. Як окремі висловлення, так і цілісні тексти мають не лише поверхові, а й глибинні властивості, тому текстова компресія не зводиться до простого викреслювання окремих речень, що не мають достатнього змістового навантаження. Застосування методу лише лінійної компресії або орієнтація на збереження структурної основи речень, їх синтаксичної валідності або ж, навпаки, лише на інформативний мінімум є недоцільною та неможливою, оскільки ці два принципи є протилежними. Задля отримання зв'язного ядерного вторинного тексту, адекватного первинному, ці принципи інтегруються, тобто застосовується метод структурно-змістової текстової компресії [4, с. 70–72]. Методи текстової компресії давно цікавили багатьох дослідників, зокрема В.О. Бухбіндера [2], А.А. Вейзе [3; 4], С.І. Гіндіна, [6; 7], М.І. Жинкіна [9], В.П. Кобкова [10], В.В. Одінцова [19], В.І. Свінцева [20], але й на сьогодні вони не втрачають актуальності (див. роботи Н.Д. Голева [8], Н.Н. Леонтьєвої [13; 14], А.І. Новікова [18] та ін. [1; 15; 25; 27]).

Процес згортання, або компресування тексту передбачає порушення цілісності й зв'язності вихідного тексту через утрчання в нього, що полягає у вибіркового викладенні елементів вихідного тексту. Розрізняють два типи

елементів, що становлять текст: «... елементи, що становлять логічну основу тексту, співвідносять текст із дійсністю»; стилетворчі елементи, що «співвідносять текст із адресатом» [19, с. 55]. Видалення або заміна елементів першої групи «порушує зміст, спотворює думку автора та зміст повідомлення», видалення або заміна елементів другої групи суттєво не впливає на ці параметри, оскільки «зміст не змінюється, але змінюється характер або засіб висловлення думки» [там само, 54–55].

В основі змін у семантичній структурі спрощеного тексту лежить певна закономірність, яка дає змогу скоротити текст семантично й композиційно, але водночас створити ефект єдиного цілого. Художній текст містить у собі інформацію кількох типів. За різних класифікацій говорять про змістово-фактуальну, змістово-концептуальну та змістово-підтекстову інформацію [5, с. 27–28; 12, с. 80] або про інтелективну й емотивну інформацію [3, с. 11–12]. Призначення кожного з типів інформації відрізняється та має з погляду адаптації різну цінність. На думку дослідника В.І. Свінцева, «...під час компресування або згорання (чим є адаптація – *I.H.*) текстові конструкції до та після правки ідентичні, їхній зміст інваріантний відносно форми передачі» [20, с. 244], отже, змістово-фактуальна, або інтелективна інформативність тексту не змінюється чи майже не змінюється, оскільки це і є та найголовніша, денотативна або фабульна інформація, що формує сюжет художнього твору. Адаптовані тексти передусім орієнтуються на викладення саме сюжету, а значить, найважливішим фактором для них є інформативність змістово-фактуальна в термінах І.Р. Гальперіна, В.А. Кухаренко, інтелективна в термінах А.А. Вейзе.

На рівні більших за речення мовленнєвих відрізків відсікаються елементи з нерелевантною інформацією. Так, вторинний текст позбавляється мовної надлишковості [18; 24, с. 53], яка є ознакою природного мовлення та розуміється як «властивість низки мовних елементів у тексті дублювати один одного й, отже, забезпечувати більшу надійність комунікації» [3, с. 52]. Із вторинного тексту вилучено інформацію, що в оригіналі являє собою вже до цього відомі факти або факти, які безпосередньо не стосуються основного змісту, певні спеціалізовані дані [23, с. 51–52]. Отже, згорнутий текст гіпотетично можна розгорнути та подати в оригінальному вигляді.

Метою статті є характеристика таких дериваційних механізмів, як згорання чи компресія, у процесі породження навчального вторинного тексту (адаптації або адаптованої версії). Матеріалом дослідження обрано роман Джека Лондона «Поклик предків» і дві його адаптовані версії. Спрощення тексту йде двома шляхами – це змістова й мовна компресія. У фокусі цього дослідження лежить саме змістова компресія. Одиницею аналізу, отже, обрано досить великі за обсягом змістові блоки – сюжетні вузли, що композиційно формують глави творів. Глава є одиницею об'ємно-прагматичного членування тексту, що ґрунтується на прагматичній функції тексту відносно читача та визначається залежно від обсягу тексту або його фрагменту. Метою є організація інформації в тексті оптимальним чином за допомогою чіткого графічного виділення одиниць тексту [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сприйняття зв'язного тексту відбувається через сприйняття монологічних і діалогічних одиниць. Ці одиниці відображають

певні ситуаційні моделі, реалізовані в тексті за допомогою змістових блоків у складі глави твору. У межах такого блоку розгортається певне семантичне сюжетно-тематичне ціле. У цьому дослідженні ми пропонуємо власну модель композиційного аналізу сюжету як системи, де функціональною одиницею є *сюжетний вузол*. В основі сюжетного вузла лежить *подія*, до «сценарію якої входять суб'єкт, засоби, об'єкт, час, обставини або умови, причина, мета, результат» [21, с. 21].

Удаючись до узагальнень і пристосовуючи до своїх потреб теорію структури речення Л. Теньєра [26], ми виокремлюємо три взаємопов'язані елементи в структурі події, а значить, і в основі сюжетного вузла – актанга, або суб'єкт/об'єкт дії, саму дію і сірконстанти або обставини дії. Сюжетні вузли виділяємо за принципом єдності актантів, дії та сірконстантів, тобто в одному сюжетному вузлі на певному просторі й за певний час реалізується певна функція (функції) актанга (актантів), зміна одного з цих параметрів призводить до виокремлення нового сюжетного вузла. Обсяг цих текстових фрагментів варіюється від кількох рядків до кількох сторінок, але сюжетний вузол – це мінімальна функціональна одиниця сюжету.

Трансформація семантичної структури вихідного тексту передбачає певні зміни у вторинному, який зазвичай є меншим. Зменшення обсягу адаптованих версій, а також зменшення кількості та повноти їх архітектонічних одиниць, компресія статичних форм авторського мовлення на тлі меншої компресії динамічних форм у вторинних текстах неодмінно позначається на їхній інформаційній насиченості, тобто на тому, який обсяг інформації оригіналу в них утілено. Окремі частини тексту оригіналу вилучаються або згортаються до мінімуму, а інші повністю репрезентовані в адаптованих версіях, розподіл інформації між одиницями архітектонічної будови адаптованих текстів стає досить нерівномірним, відбувається децентрація вторинного тексту. Результатом адаптаційної переробки вихідного тексту стає його інформаційна оптимізація й підвищення концентрація інформації в адаптованому варіанті [3, с. 1].

Далі розглянемо типи семантичної компресії, які зустрічаються в процесі адаптації художніх текстів у навчальні. Ми виокремлюємо два основні типи: 1) змістове скорочення, що передбачає повне виключення нерелевантної для вторинного документа інформації; 2) змістове узагальнення, що полягає в пошуку ширшого, більш загального формулювання, яке об'єднувало б кілька ідей первинного тексту.

У процесі змістового скорочення вся інформація, що міститься в тексті, ділиться на головну з погляду адаптації та вторинну. Перша повністю відтворюється в адаптації, друга з неї виключається. Під вторинною інформацією розуміють деталі, подробиці, авторські пояснення, великі за обсягом описи, міркування тощо.

Before he had recovered from the shock caused by the tragic passing of Curly, he received another shock. Francois fastened upon him an arrangement of straps and buckles. It was a harness, such as he had seen the grooms put on the horses at home. And as he had seen horses work, so he was set to work, hauling Francois on a sled to the forest that fringed the valley, and returning with a load of firewood. Though his dignity was sorely hurt by thus being made a draught animal, he was too wise to rebel. He buckled down with a totifi and did his best, though it was all new and strange. Francois was

stern, **demanding instant obedience, and by virtue of his whip receiving instant obedience**; while Dave, who was an experienced wheeler, nipped Buck's hind quarters whenever he was in error. (Зов Op., 208) – Then he received another shock. Francois put a harness upon him which he had seen on the horses at home. And as he had seen horses work, so had to work, pulling Francois on a sledge to the forest and returning with firewood. Though he was hurt by this, he was too wise to protest. Francois was strict; Dave was experienced and hit Buck's leg when he made a mistake. (Зов I, 15-16) – Then Buck had another surprise. Francois put a harness on him. Buck had seen harnesses on horses, and now he was made to work like a horse, pulling Francois on a sledge into the forest and returning with wood for the fire. Buck worked with Spitz and Dave. (Зов II, 10).

З наведеного прикладу, у якому розглянуто один фрагмент оригіналу, відбитий у двох адаптованих версіях, бачимо, по-перше, що оригінальні фрагменти зазнають компресії, яка виявляється у вилученні багатьох додаткових сюжетних ходів, а також сірконстантів, що не надають принципово нової інформації, по-друге, цей процес є доволі волонтеративним, тобто за умови збереження основної дії, початкового й фінального сюжетних ходів процес вилучення проміжкових ходів залежить від волі адаптувальника. З цієї причини в першій і другій адаптованих версіях еліміновано різні проміжкові ходи.

Узагальнення потребує виокремлення у вихідному тексті одиничних чи однорідних фактів, визначення того загального, що їх об'єднує, та вибору нової мовної форми для передавання їх в узагальненому вигляді, як це відбувається в наступному прикладі:

It was beautiful spring weather, but neither dogs nor humans were aware of it. Each day the sun rose earlier and set later. It was dawn by three in the morning, and twilight lingered till nine at night. The whole long day was a blaze of sunshine. The ghostly winter silence had given way to the great spring murmur of awakening life. This murmur arose from all the land, fraught with the joy of living. It came from the things that lived and moved again, things which had been as dead and which had not moved during the long months of frost. The sap was rising in the pines. The willows and aspens were bursting out in young buds. Shrubs and vines were putting on fresh garbs of green. Crickets sang in the nights, and in the days all manner of creeping, crawling things rustled forth into the sun. Partridges and woodpeckers were booming and knocking in the forest. Squirrels were chattering, birds singing, and overhead honked the wild-fowl driving up from the south in cunning wedges that split the air. From every hill slope came the trickle of running water, the music of unseen fountains. All things were thawing, bending, snapping. The Yukon was straining to break loose the ice that bound it down. It ate away from beneath; the sun ate from above. Air-holes formed, fissures sprang and spread apart, while thin sections of ice fell through bodily into the river. (Зов Op., 250) – It was beautiful spring weather, but neither dogs nor humans saw it. Each day the sun rose earlier and set later. The whole long day there was bright sun. Plants started to appear. Birds and animals were beginning new life. The ice melted and rivers started to flow. (Зов B-I, 47) – It was beautiful spring weather. The snow and ice were melting, the plants were growing, and the forest animals were waking from their winter sleep. (Зов B-II, 36)

У романі «Поклик предків» надано яскравий опис весни, що нарешті почалася після довготривалої холодної зими на Юконі, він контрастує з утомленістю і змученістю собак, які не знають відпочинку вже багато тижнів. Автор приділяє цьому описові особливу увагу, ретельно змальовує, як саме пробуджується природа, згадує багато рослин і тварин. В адаптованих текстах цей детальний опис замінений на констатацію самого лише факту початку весни.

Висновки. Адаптація як вид текстопородження призводить до значного скорочення тексту. Це особливо істотно позначається на художніх творах із кількома сюжетними лініями, яким і є досліджуваний роман. З огляду на те, що певні текстові блоки вилучаються з тексту, інші втрачають частину своїх елементів, загальна глобальна модель тексту зазнає змін аж до викривлення сюжету. Змістові блоки, що сформували адаптовані версії, уже не відтворюють тієї єдності, тієї художньої реальності, яку заклав автор в оригінал. Читач вторинного тексту опиняється в ситуації, де його фонові знання переважають над отриманою ним інформацією в процесі читання, скорочення призводить до того, що йому доводиться добудовувати самостійно ті сюжетні вузли, що пропущені або сильно компресовані, в опорі на контекст. Автор не так сильно впливає на формування точки зору читача, не він підводить його до висновків через зміст тексту, а зміст стимулює активні дії читача зі сприйняття тексту. Отже, читач у процесі сприйняття адаптованої версії керується не стільки задумом автора, скільки власним досвідом, а це неминує призводить до руйнування авторської моделі, повного чи часткового. Авторський стиль частково зберігається лише у версіях, адаптованих до високого рівня мовної компетенції.

Видалені сюжетні вузли не впливають загалом на хронологію подій, але втілені в них просторово-часові відносини мають бути відтворені в тих вузлах, що збереглися. Отже, в адаптованих версіях сюжетні вузли набувають певної універсальності відносно сюжету загалом. Семантична універсальність – важлива умова для текстових трансформацій. В оригіналі сюжетні вузли, що є компонентами однієї сюжетної лінії, не стикаються з вузлами інших сюжетних ліній. Розповідь про події в межах тієї чи іншої сюжетної лінії відбувається відносно автономно, у різних главах роману. На відміну від нього, сюжетні вузли різних сюжетних ліній адаптованих версій, з огляду на те, що вони можуть бути частково не завершеними й містять сліди просторово-часових відносин вилучених сюжетних вузлів, можуть стикатись. Може відбуватися злиття сюжетних ліній і, як наслідок, підвищення валентності сюжетних вузлів. Відсутність сюжетних вузлів однієї сюжетної лінії заповнюється вузлами іншої, але допоміжні чи другорядні сюжетні лінії зникають повністю. Перевага надається тим сюжетним вузлам, у яких функціонують головні герої. Другорядні сюжетні лінії потрібні в оригінальних творах, щоб поєднати основні, краще втілити авторський концепт. Жодне з цих завдань не є пріоритетним в адаптації.

Читач адаптації отримує змістово неповноцінний текст, але не помічає цього, якщо не намагається порівняти його з оригіналом. Це є підґрунтям для одного з основних аргументів проти використання адаптованої або спрощеної літератури, який полягає в тому, що лексичні та синтаксичні спрощення, що їх зазнає текст у процесі адаптування, не завжди роблять текст легшим для сприйняття [31, с. 58; 32, с. 193; 33, с. 352].

Це трапляється передусім через порушення внутрішньотекстових зв'язків: причиново-наслідкових, референтних, логічних [30, с. 17]. Утім обмеженість цих комунікативно вторинних текстів не сприймається студентами як така, адже вони дивляться на цей текст з точки зору своїх знань і можливостей, а не з точки зору носія мови [29, с. 148].

Отже, положення, викладені в статті, відкривають перспективу подальшого вивчення дериваційних процесів на матеріалі вторинних навчальних текстів і застосування принципів, виокремлених на базі дослідження саме навчальних текстів, до інших жанрів.

Література:

- Буйко А.В. Трансформация семантической структуры текста / А.В. Буйко, Е.Н. Кисловская // Language and Literature. – ФРГФ, 2004. – № 5.
- Бухбиндер В.А. О ядерных тестах и их получении путем компрессии / В.А. Бухбиндер // Проблемы текстуральной лингвистики. – К. : Изд-во КГУ, 1983. – С. 68–79.
- Вейзе А.А. Реферирование текста / А.А. Вейзе. – Минск : Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1978. – 126 с.
- Вейзе А.А. Теория и практика порождения вторичного текста в курсе вузовского обучения иностранным языкам : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.02 / А.А. Вейзе. – Минск, 1993. – 435 с.
- Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – 4-е изд., стер. – М. : URSS : Ком Книга, 2006. – 137 с.
- Гиндин С.И. Методы автоматического фрагментирования текста, опирающиеся на характеристики внутреннего состава фрагментов / С.И. Гиндин // Семиотика и информатика. – Вып. 9. – М., 1977. – С. 35–82.
- Гиндин С.И. Смыслосохраняющее сжатие текста, его значение для машинного перевода и место среди других разновидностей автоматической обработки текста / С.И. Гиндин // Международный семинар по машинному переводу : тезисы докладов. – М., 1983. – С. 65–67.
- Голев Н.Д. К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов / Н.Д. Голев, Н.В. Сайкова // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты: сб. ст. – Барнаул, 2001. – Вып. 3. – С. 20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z89.html>.
- Жинкин Н.И. Речь как проводник информации [речевой онтогенез] / Н.И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 157 с.
- Кобков В.П. Замещение, опущение и совмещение как способы сжатия текста без утери информации / В.П. Кобков // В помощь преподавателям иностранных языков. – Новосибирск, 1974. – Вып. 5. – С. 49–73.
- Курилович Е. Деривация лексическая и синтаксическая / Е. Курилович // Очерки по лингвистике: сб. ст. / сост. Е. Курилович. – М. : ИЛ, 1962. – С. 57–70.
- Кухаренко В.А. Интерпретация тексту: [підр. для студ. старш. курсів філ. спец.] / В.А. Кухаренко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
- Леонтьева Н.Н. О методах смысловой компрессии текста / Н.Н. Леонтьева // Интернет и современное общество. – СПб., 2007. – С. 269–273.
- Леонтьева Н.Н. Автоматическое понимание текста: системы, модели, ресурсы / Н.Н. Леонтьева. – М. : Академия, 2006. – 303 с.
- Лисовицкая Л.Е. Развитие смысловой компрессии в художественном тексте: лингвистический аспект / Л.Е. Лисовицкая // Когнитивный и семантический аспекты анализа языка и дискурса. – Самара : СамГУ, 2003. – С. 64–88.
- Мурзин Л.Н. Основы дериватологии / Л.Н. Мурзин. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1984. – 56 с.
- Николаева Т.М. Лингвистика текста: современное состояние и перспективы / Т.М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике / под ред. Т.М. Николаевой – Вып. VIII. – М. : Прогресс, 1978.
- Новиков А.И. Концептуальная модель порождения вторичного текста / А.И. Новиков, Н.Л. Сунцова // Text Processing and Cognitive technologies. – 1999. – № 3. – С. 158–166.
- Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов. – 3-е изд., стереотип. – М. : КомКнига, 2006. – 264 с.
- Свинцов В.И. Смысловый анализ и обработка текста / В.И. Свинцов. – М. : Книга, 1979. – 272 с.
- Сильдмязэ И. Знания (когнитология) / И. Сильдмязэ. – Таллинн : Ээсти раамат, 1987. – 128 с.
- Слюсарева Н.А. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста / Н.А. Слюсарева, Н.Н. Трошина, А.И. Новиков. – М. : Наука, 1982. – 192 с.
- Сороковых Г.В. Компрессия текста с помощью ЭВМ как средство обучения студентов неязыковых ф-тов реферированию и аннотированию научно-технической литературы (на материале франц. яз.) : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Г.В. Сороковых. – М., 1993. – 198 с.
- Стилистика английского языка / сост. А.Н. Мороховский, А.П. Воробьева и др. – К. : Вища школа, 1991. – 270 с.
- Сунцова Н.Л. Лингвистическая модель порождения вторичного текста : дисс. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.19 / Н.Л. Сунцова. – М., 1995. – 188 с.
- Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
- Умерова М.В. Языковая компрессия: виды и уровни реализации / М.В. Умерова // Актуальные проблемы Английской лингвистики и лингводидактики : сб. научных трудов. – М. : Изд-во МГПУ, 2011. – № 10. – С. 272–282.
- Чувакин А.А. К проблеме деривационной текстологии / А.А. Чувакин, Ю.Ю. Бровкина, Н.А. Волкова, Т.Н. Никонова // Человек – коммуникация – текст. – Вып. 4. – Барнаул : Изд-во АГУ, 2000. – С. 5–28.
- Claridge G. Simplification in graded readers: Measuring the authenticity of graded texts. Reading in a Foreign Language, 2005. – Volume 17, Number 2. – P. 144–158.
- Crossly S.A., Louwse M.M., McCarthy P.M., McNamara D.S. A Linguistic Analysis of Simplified and Authentic Texts. The Modern Language Journal, 2007. – Volume 91, Issue 1. – P. 15–30.
- Kantor R., Davidson A. Categories and Strategies of Adaptation in Children's Reading Material // Rubin A. Conceptual Readability: New Ways to Look at Text. – Washington, DC: National Institute of Education Center for the Study of Reading, 1981. – P. 54–68.
- Yano Y., Long M., Ross S. The effects of simplified and elaborated texts on foreign language reading and comprehension. Language Learning, 1994. – Volume 44 (2). – P. 189–219.
- Young D. Linguistic simplification of second language reading material: effective instructional practice? Modern Language Journal, 1991. – Volume 83 (3). – P. 350–66.
- Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.

Насталовская И. В. Образование вторичных текстов посредством структурно-смысловой компрессии
Аннотация. В статье очерчены принципы текстовой деривации и рассмотрен один из ее механизмов, в частности структурно-смысловая компрессия. Особое внимание уделено таким приемам сокращения текста, как смысловое сокращение и смысловое обобщение, и их использованию в процессе порождения вторичных учебных текстов.

Ключевые слова: деривация, вторичный текст, семантическая компрессия, структурно-смысловая компрессия.

Nastalovska I. Generating secondary texts by means of structural compression and compression of meaning (semantic compression)

Summary. The article outlines principles of text derivation and discusses one of its mechanisms, namely structural and meaningful compression. The article focuses on such methods of text shortening as shortening of meaning and generalization and their role in the process of generating secondary (graded) readings.

Key words: derivation, secondary text, semantic compression, structural compression.

Нестеренко О. О.,
викладач кафедри китайської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНТОНІМІЧНИХ ПАР ВИГУКІВ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядається специфіка формування антонімічних пар вигуків сучасної китайської мови. Антонімічні зв'язки цих лексичних одиниць характеризуються з погляду поляризації емоцій, які вони виражають.

Ключові слова: антонім, антонімія, вигук, антонімічна пара, протиставлення.

Постановка проблеми. Як відомо, сучасні мовознавці дослідження спрямовані на вивчення розмовного, у тому числі й діалогічного, мовлення. У цьому аспекті актуальною є проблема коректного використання експресивних елементів у спілкуванні. Зокрема, у сучасній китайській мові процес комунікації характеризується активним залученням вигуків одиниць.

Як і всі одиниці мовлення, вигуки не існують ізольовано один від одного, а можуть поєднуватися лексико-семантичними зв'язками. Отже, існує необхідність визначення існування відношення протиставлення між цими одиницями сучасної китайської мови.

Явище антонімії на матеріалі різних мов було предметом вивчення українських (Л. Лисиченко, М. Кочерган, О. Тараненко), радянських (В. Комісаров, Л. Введенська, Ю. Апресян, Л. Новіков) і зарубіжних мовознавців (Дж. Лайонз (J. Lyons), Р. Марфі (R. Murphy), Гао Цін-ци (高庆赐), Сунь Лян-мін (孙良明), Вей Цзянь-гун (魏建功)). Ці дослідження спрямовані переважно на аналіз логіко-філософських основ визначення антонімії та виділення критеріїв класифікації антонімів.

Актуальність запропонованої теми полягає в тому, що антонімічні характеристики в контексті вигуків сучасної китайської мови ще не були предметом дослідження.

Метою статті є аналіз антонімічних зв'язків у межах вигуків одиниць сучасної китайської мови, виділення типів цих зв'язків, характерних для цього класу слів, за семантичним і структурним параметрами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає О. Селіванова, «антоніми – однокореневі одиниці мови чи мовлення, значення яких перебувають у відношенні протилежності» [1, с. 31]. Згідно з визначенням, ключовим показником виникнення антонімічних зв'язків є явище протилежності, яке є поняттям відносним. З цього приводу слушним є зауваження В. Михайлова про те, що категорія «протилежності» в термінах родовидових зв'язків сприяє виникненню суб'єктивізму в оцінюванні антонімії тих чи інших позицій, унаслідок чого виникає проблема логічності антонімії [2, с. 3]. Проте Р. Еган підкреслює, що «за допомогою протилежності виражається положення предметів чи явищ відносно один одного задля визначення розбіжностей між ними» [3, с. 27].

З вище сказаного випливає, що антонімія виникає внаслідок порівняння предметів чи явищ для поляризації семантичного простору.

Вигукам сучасної китайської мови також властиві антонімічні зв'язки, які утворюють стійкі асоціативні та логічні поєднання конкретних вигуків з іншими вигуківими одиницями. В основу виокремлення вигуків-антонімів покладено ознаку семантичної поляризації емоцій, яка діє в межах спільного семантичного поля.

Очевидною є й відмінність між логічним і лінгвістичним аспектами антонімії. Так, протиставлення є логічною категорією, тобто сутність антонімічних зв'язків залежить від характеру людського мислення. У цьому аспекті Л. Новиков зазначає, що «логічну основу антонімії формують не суперечності, а протилежні поняття» [4, с. 31], а Дж. Лайонз, у свою чергу, оперує поняттям «опозиція значення» (“oppositeness of meaning”), що реалізується на таких рівнях:

1. Комплементарність (complementarity).
2. Антонімія (antonymy).
3. Конверсія (converseness) [5, с. 61–69].

Отже, антонімічні зв'язки виникають не внаслідок суперечностей між поняттями та явищами, а внаслідок протилежності їх значень.

З іншого боку, антонімія може розглядатися у вузькому й широкому розуміннях.

Вузьке розуміння охоплює контрастність, тобто відмінність властивостей явищ чи понять.

Широке розуміння антонімічних зв'язків передбачає несумісність існування двох явищ, що можливо за таких випадків:

а) контрадикторність (одне явище містить певні властивості, а інше – цих властивостей не має).

б) контрарність (певна частина властивостей явища протиставляється певній частині властивостей іншого явища) [2, с. 3].

У дослідженні ми будемо опиратися на широке розуміння антонімії, адже за цієї умови є можливим протиставлення емоцій, які можуть характеризуватися несумісністю. Отже, і самі вигуки, що є виразниками емоцій, можуть вступати у зв'язки протиставлення.

Для того щоб визначити лінгвістичні умови виділення вигуків-антонімів, скористаємось загальноприйнятою схемою. Більшість дослідників указують на такі ознаки слів-антонімів:

1. Лексико-семантичні ознаки:
 - а) належність до однієї лексико-семантичної групи;
 - б) наявність протилежної семантики.
2. Граматичні ознаки:
 - а) належність до однієї частини мови;

б) однакова лексична сполучуваність;

в) замкнута структура.

3. Функціональні ознаки:

а) однакове стилістичне забарвлення;

б) регулярна спільна відтворюваність у тексті [6, с. 5].

Очевидним є те, що вигуки належать до одного класу слів, вони є елементами розмовного мовлення та можуть мати протилежну семантику, відповідно, ці лексичні одиниці утворюють антонімічні пари.

Серед вигуків антонімія допомагає позначити крайні полюси емоцій, волевиявлень. Антоніми уточнюють характер поняття, сприяють вираженню однозначності й точності. Розуміння відмінностей і суперечностей між вигуками дає змогу з'ясувати емоційне забарвлення комунікації, установити зв'язки між цими одиницями мовлення та їхнє місце в системі мови.

Традиційно, за семантичним критерієм антоніми діляться на контрарні, комплементарні й векторні.

1. *Контрарні антоніми.* Цей тип антонімічних зв'язків характеризується наявністю двох діаметрально протилежних видових понять певного родового явища, передбачає існування між ними середнього члена – мезоніма, від якого поширюється градуальна характеристика явища, дії, ознаки.

Особливістю контрарної протилежності є межа виявлення ознаки, яку позначають самі антоніми. Саме тому основною диференційною ознакою цього типу антонімічних зв'язків прийнято вважати градуальність значень (або їх ступінчастість).

2. *Комплементарні антоніми* позначають два видові поняття, які взаємодоповнюються й разом становлять певне родове явище. Цей тип антонімічного зв'язку не передбачає існування проміжних ланок (мезоніма), а сам зв'язок виникає внаслідок заперечення явища чи поняття, тобто антонімічний зв'язок виникає за участі заперечної частки НЕ (不) й заперечних префіксів (наприклад, 反).

3. *Векторні антоніми* позначають винятково дві протилежно спрямовані дії чи ознаки, значення яких протиставляються одне одному.

Під час дослідження виявлено, що саме векторна антонімія притаманна вигуковим одиницям сучасної китайської мови, оскільки визначення мезоніма для емоції є неможливим, а використання заперечних часток і префіксів не характерне для цих лексичних одиниць.

Проілюструвати векторну антонімію можна такими парами:

嗨 [hāi] (вигук, що передає радість) – 噫 [yì] (вигук, що передає печаль).

嗨 [hē] (вигук, що виражає радісне здивування) – 噢 [yí] (вигук, що виражає здивування, змішане з почуттям смутку).

嗨 [hē] (вигук, що передає задоволення певною подією чи ситуацією) – 吓 [hè] (вигук, що передає незадоволення через певну подію чи ситуацію).

За характером співвідношення коренів антонімічних лексем мовознавці вирізняють *різнокореневі антоніми*, які мають різні основи з протилежним значенням, та *однокореневі*, у яких протилежність значень двох лексем виникає внаслідок приєднання афікса, який за своїм змістом надає слову протилежного значення.

Під час аналітичного опрацювання прикладного матеріалу не було виявлено формування антонімічних пар за допомогою приєднання афіксів. Це дає підстави зробити висновок, що виникнення антонімічних відношень між вигуками можливе лише серед різнокореневих одиниць. Наприклад:

嗨 [hē] (вигук, який виражає радість) та 嗨 [hāi] (вигук, який виражає печаль).

Варто зазначити, що в контексті китайської мови за структурним (морфологічним) параметром потрібно розрізняти таке:

а) *односкладові вигуки-антоніми* (антонімічна пара формується з вигуків, що складаються з однієї морфеми). Наприклад:

哦 [ó] (вигук, який виражає радісне здивування) та 呀 [yā] (вигук, який виражає здивування з негативним забарвленням);

б) *багатоскладові вигуки-антоніми* (антонімічна пара формується з вигуків, що складаються з двох і більше морфем). Наприклад:

喔嚯 [ōhuò] (вигук, який виражає здивування від якоїсь позитивної події), 哎呀 [āiyā] (вигук, який передає здивування внаслідок певної негативної ситуації).

З погляду спектру емоцій, що наводить О. Лук у групі «проміжна ланка емоцій» [7, с. 24–26], вигуки можна поділити на такі:

1. Вигуки, що виражають позитивні почуття.

Наприклад: 啊 [ā], 啊哈 [āhā], 嗨 [hē], 喔嚯 [ōhuò], 哦 [ó], 哟 [yāo].

2. Вигуки, що передають негативні почуття.

Наприклад: 呸 [pēi], 阿嘎 [āgā], 哎 [āi], 嘻 [hài], 吓 [hè].

3. Вигуки, що виражають почуттєво нейтральні стани.

Наприклад: 阿 [ē], 哦 [ō], 哼 [hēng].

У цьому контексті варто зауважити, що у зв'язки семантичної поляризації вступають вигуки, які передають позитивні емоції, та вигуки, які передають негативні емоції.

Когнітивні вигуки, наприклад 嘿 [hēi], 哼 [hēng], не утворюють антонімічних пар.

Дещо менше представлена антонімія волевиявленнями вигуками. Наприклад:

вигук 啊 [ā] (виражає згоду мовця: 啊, 好吧! Ага, гаразд!) формує антонімічну пару вигукові 噯 [ǎi] (виражає незгоду мовця: 噯, 我不去! – Ай, я не піду!)

Антонімічні зв'язки властиві як моноваріантним вигукам, так і семантично поліваріантним лексичним одиницям. Наприклад: семантична парадигма лексичної одиниці 哎 [āi] містить ЛСВ¹:

1) ех, ой (виражає незадоволення, осуд):

哎, 这多不好! – Ой, це все не так!

2) агов (виражає попередження):

哎, 小心些! – Агов, обережніше! [8, с. 1].

У свою чергу, семантична парадигма лексичної одиниці 嘿 [hēi] характеризується наявністю таких ЛСВ:

1) гей (оклик):

嘿, 王先生, 快走吧! – Гей, пане Ван, ходімо скоріше!

2) ну-у, ну ось (виражає задоволення):

嘿, 这个好! – Ну-у, оце добре! [8, с. 358].

У такому випадку один лексико-семантичний варіант вигуку 哎 [āi] (виражає незадоволення) вступає в антонімічні зв'язки з одним лексико-семантичним варіантом вигуку 嘿 [hēi] (виражає задоволення).

¹ ЛСВ – лексико-семантичний варіант.

Вей Цзянь-гун підкреслює зв'язок антонімії та синонімії. У цьому аспекті варто зазначити, що вигук може вступати в антонімічні зв'язки з кількома вигуковими одиницями, які є абсолютними синонімами [9, с. 38]. Наприклад: один із ЛСВ вигуку 呸 [pēi] має значення відрази до чогось і вступає у антонімічні зв'язки з вигуками 啊[ā], 啊呀[āyā], 啊哈[āhā], 嗨[hē], одне із ЛСВ яких має значення захоплення чимось.

Отже, зв'язок антонімії з полісемією та синонімією підтверджує системність цих явищ і їх взаємовплив і взаємозумовленість.

Висновки. Отже, антонімія серед вигуків сучасної китайської мови є досить поширеним явищем. Вона допомагає з'ясувати й розмежовувати значення, емоційне забарвлення лексичних одиниць. Зокрема, ці лексичні одиниці протиставляються за параметром тих емоцій, які вони виражають (позитивні та негативні). Для вигуків характерними є формування векторних, різнокореневих антонімів. Прослідковано тісний зв'язок антонімії з полісемією і синонімією аналізованих лексичних одиниць. Подальші дослідження цієї теми можуть бути спрямовані на використання статистичного методу кореляційного аналізу задля вивчення ступеня «міцності» антонімічних зв'язків вигуків сучасної китайської мови.

Література:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
2. Михайлов В.А. Генезис антонимических оппозиций / В.А. Михайлов. – Л. : Ленингр. ун, 1987. – 79 с.
3. Webster's New Dictionary of Synonyms. – Springfield : Merriam-Webster Inc., 2000. – 909 p.
4. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке (семантический ана-

лиз противоположности в лексике) / Л.А. Новиков. – М. : Изд-во Москов. ун., 1973. – 215 с.

5. Lyons J. Structural Semantics / J. Lyons. – Oxford, 1963. – 446 p.
6. Иванова В.А. Антонимия в системе языка / А.В. Иванова. – Кишинев : Штиинца, 1982. – 162 с.
7. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М. : Знание, 1982. – 176 с.
8. 汉俄词典 汉俄词典 汉俄词典 / авт.-сост. Ся Чжунь-и . – М. : «Вече», 2008. – 1250 с.
9. 魏建功. 同义词和反义词. 语文学习. – 北京: 商务印书馆出版, 1978. – 378 页.

Нестеренко О. О. Особенности формирования антонимических пар междометий современного китайского языка

Аннотация. В статье рассматривается специфика формирования антонимических пар междометий современного китайского языка. Антонимические связи этих лексических единиц характеризуются с точки зрения противопоставления передаваемых ими эмоций.

Ключевые слова: антоним, антонимия, междометие, антонимическая пара, противопоставление, современный китайский язык.

Nesterenko O. Peculiarities of antonymous pair's formation of interjections in modern Chinese

Summary. This article deals with the antonymous pair's formation of interjections in modern Chinese. Antonymous relationships are characterized according to the emotional polarization of these units.

Key words: antonym, phenomenon of antonymy, interjection, antonymous pair, opposition, modern Chinese.

Побережник Н. О.,
асистент кафедри теорії та практики перекладу
Чернівецького національного університету

МОРФОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ ВВІЧЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ ДІЄСЛІВ І ЇХ КАТЕГОРІЙ

Анотація. У статті розглянуто особливості вираження ввічливості в німецькій мові за допомогою дієслів і їх категорій на матеріалі художніх творів. Систематизовано засоби вираження категорії ввічливості в німецькій мові на рівні морфології. Подано функціонування цих мовленнєвих засобів як «індикаторів» увічливості в найчастотніших мовленнєвих актах.

Ключові слова: перформативні дієслова, модальні дієслова, пасивні конструкції, формули мовного етикету.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток лінгвістичної прагматики в кінці ХХ – на початку ХХІ століття змусив учених звернути свою увагу на категорії, які мають міждисциплінарний характер і належать до важливих факторів реалізації мовленнєвої комунікації. Як вияв людської культури, увічливість досліджувалась у культурології, соціолінгвістиці й дидактиці, що пов'язане насамперед із потребами викладання іноземної мови. Лінгвістика ввічливості була, як правило, однією зі складових аспектів вивчення цієї категорії. Про це свідчать роботи О. Земської [6], З. Арутюнян [3], Ж. Асєвої [4], Н. Формановської [12], І. Соловйової [11] та інших.

Категорія ввічливості – це невід'ємна складова процесу щоденного спілкування людей на найрізноманітніших рівнях. Крім лінгвістичних дисциплін, вона традиційно входить до обов'язкових предметів вивчення майбутніх менеджерів, дипломатів, політиків, що й зумовлює актуальність дослідження.

Увічливість як предмет лінгвістичного вивчення не раз привертала до себе увагу мовознавців. Так, у працях В. Алпатова [1], О. Земської [6], Н. Формановської [12], Г. Каспер [14], Р. Лакоффа [16] увічливість аналізується або в плані дослідження загальних стратегій поведінки, або в плані виявлення специфіки вираження позитивного ставлення до людини на матеріалі окремих мовних актів (вибачення, вдячності, компліменту, вияву співчуття тощо). Проаналізовані роботи дають змогу зробити висновок, що морфологічні складові категорії ввічливості на матеріалі німецької мови не достатньою мірою опрацьовані. Відсутність повної систематизації мовних одиниць, що входять до складу цієї категорії, та опису функціонування «індикаторів» увічливості в типових мовленнєвих ситуаціях визначають новизну статті.

Предмет дослідження – морфологічні особливості вираження категорії ввічливості в німецькій мові. Мета дослідження – систематизувати «індикатори» ввічливого мовленнєвого звертання в німецькій мові й проаналізувати їх функції і роль у досягненні комунікативної мети учасниками мовленнєвої ситуації, що в межах сучасної прагматичної лінгвістики становить актуальне завдання нашого часу.

Виходячи із поставленої мети, планується систематизувати засоби вираження категорії ввічливості в німецькій мові на рівні морфології та подати функціонування цих мовленнєвих засобів як «індикаторів» увічливості в найчастотніших мовленнєвих актах.

Основним методом дослідження в статті є описовий. Опис із залученням функціонального аналізу морфологічних і лексичних засобів реалізації категорії ввічливості в німецькій мові сприяє процесу систематизації опрацьованого матеріалу.

Фактичним матеріалом дослідження слугує суцільна вибірка ситуацій, у яких використовуються типові формули ввічливості з творів німецьких письменників [10; 13; 15; 18] і їх перекладів [5; 7; 8; 9]. Загальна кількість досліджуваних ситуацій становить 800 фразових єдностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи морфологічні індикатори ввічливості, варто зупинитись на дієсловах і їх категоріях, які, у свою чергу, більш повно розкривають досліджувану нами категорію. Так, наприклад, умовний спосіб у німецькій мові представлено кон'юнктивом I і кон'юнктивом II, які можуть по-своєму демонструвати ввічливість висловлювань. Зокрема, кон'юнктив I у прямій мові ввічливо розмежує мовця від того, чиї слова він передає, ніби ухиляючись так від відповідальності за наведену інформацію: „*Ja, so könnte man es nennen*“, *sagte Sternheim*. [18: 130] – «*Так, можна й так сказати*», – кивнув Зіркер [8, с. 138].

Кон'юнктив I уже за своєю формою, незалежно від того, від яких дієслів він утворений, є мовним «пом'якшувальним» засобом, тобто допомагає зробити мову більш ввічливою: „*Du könntest wirklich etwas mehr Dankbarkeit zeigen!*“ [18: 141] – «*Ти міг би бути хоч трішечки вдячним!*» [8, с. 150]; „*Aber könntet ihr bitte noch mal einen Meter zurückstoßen und ein bisschen weiter nach rechts fahren?*“ [18: 43]. – «*Але не могли б ви здати на один метр назад і трішки повернути праворуч?*» [8, с. 41].

Увічливими кліше стали вислови в плюсквамперфекті і претериті кон'юнктиву на кшталт: „*Ich hätte gedacht, dass er jetzt fragt, ob es vielleicht was zu feiern gibt...*“ [18: 199] – «*Я сподівався, що він зараз запитає, з якої нагоди в нас така святкова вечірня, ...*» [8, с. 214]; „*Ich wüsste nicht, was ich lieber täte*“, *antwortete Sternheim*. [18: 211] – «*Не знаю, чи існує ще щось, що втішило б мене зараз більше, ніж це*», – відповів Зіркер [8, с. 228]; „*Ehrlich gesagt: Mir wäre es lieber, wenn sie sich für Papa entscheidet*“ [18: 146]. – «*Чесно кажучи, мені хотілося б, щоб вона вибрала тата*» [8, с. 156]. У цих прикладах умовний спосіб не так сильно підкреслює бажання мовця та зменшує тим самим обмеження вільного прийняття рішення для слухача. Конструкція із дієсловом *hätte*: „*Ich*

hätte gerne gewusst“, „Ich hätte gerne gekauft“ у ввічливій формі висловлює бажання, яке з прагматичного поляду не передає цілеспрямований вплив прохання на співрозмовника, а ніби створює комунікативну атмосферу бажаності. Причому в таких конструкціях часто вживається прислівник *gern*: „Ich hätte gern ein Vorabexemplar“, sagte ich [15: 299]. – «Мені б хотілося мати сигнальний примірник», – промовив я [7, с. 243].

Конструкції претеритального кон'юнктива також мають функцію ввічливості в німецькій мові. Демонстрація своєї точки зору, діалогоутворювальні репліки й констатація ситуації сформульовані в минулому часі умовного способу й тим самим свідчать, що сказане не є фактом, а ввічливим припущенням: „Das wäre einen Versuch wert“, sagte Sternheim. „Gehen wir noch mal nach oben“ [18: 206]. – «Варто спробувати, – сказав Зіркер. – Ходімо ще раз нагору» [8, с. 223].

Перформативні дієслова – це дієслова, «вживання яких у формі першої особи однини теперішнього часу активного стану індикатива може бути рівнозначне однократному виконанню позначеної дієсловом дії» [2, с. 26]. Частина перформативних дієслів зберігають можливість перформативного вживання також у деяких інших граматичних формах, зокрема у формах доконаного виду майбутнього часу, недоконаного виду умовного способу та інших. Наприклад: *Я прошу Вас вийти, Я просив би Вас вийти, Я попросив би Вас вийти*. Коли перформативи вживаються у формах майбутнього часу або умовного способу, вони не мають ніяких власних значень цих форм. Відмінності між перформативними висловлюваннями «Я прошу вас вийти», «Я попрошу Вас вийти», «Я просив би Вас вийти», «Я попросив би Вас вийти» лежать не в галузі семантики виду, часу і способу, а в галузі прагматики і зводяться до різних ступенів ввічливості: використання умовного способу – найбільш увічлива форма прохання, а просте речення в майбутньому часі – найгрубіша. На думку Дж. Ліча [17], мовець, який ужив прихований перформатив, відправляється далі на металінгвістичний рівень, де ніби символічно розглядається можливість або дозвіл на мовленнєвий акт, який водночас уже складений.

У німецькій мові приховані перформативи часто являють собою завуальовані за допомогою модального дієслова перформативи. Наприклад, для модального дієслова *dürfen* типові й найбільш важливі для передавання категорії ввічливості насамперед три такі конструкції:

1) *ich darf* + перформативне дієслово, як-от: „Ich darf nicht daran denken“, dachte Ravic [10: 325] – «Я не повинен про це згадувати», – думав Равік [9, с. 295];

2) *darf ich* + перформативне дієслово, як-от: „Darf ich Sie um einen Gefallen bitten?“ [18: 211] – «Чи міг би я попросити вас про одну послугу?» [8, с. 227];

3) *dass* + перформативне дієслово + *darf*, як-от: „Willst du, dass Max bei uns bleiben darf, oder ist es dir egal, wenn man ihn mir wegnimmt?“ [18: 100] – «Ти хочеш, щоб Макс залишився з нами, чи тобі байдуже, якщо його в нас заберуть?» [8, с. 104].

У багатьох випадках питальні форми звучать увічливіше, ніж розповідні, оскільки за їх допомогою питається дозвіл, який в іншому випадку просто береться до відома.

Модальне дієслово *wollen* трапляється у формі дійсного способу теперішнього часу (Präs. Ind.) та у формі

умовного способу минулого часу (Prät. Konj.). Часто з цим модальним дієсловом виступають модальні частки *denn, gerade, aber* для підсилення ввічливості в діалогічному мовленні: „Um es gleich direkt zu sagen: Ich wollte Sie fragen, ob ich nicht wieder bei Ihnen zum Saubermachen kommen kann“ [18: 131] – «Скажу відверто: я хотіла вас запитати, чи не можна було б знову приходити до вас прибирати» [8, с. 139]; „Ich will Ihnen aber gerade beweisen, dass es keine Lügengeschichten sind!“; rief Sternheim [18: 213] – «Але я якраз і хочу довести вам, що це не побрехеньки!», – вигукнув Зіркер [8, с. 230].

Широко стандартизовані приховані перформативи з дієсловом *möchte*: *ich möchte aufgreifen, ich möchte betonen, ich möchte bitten, ich möchte hinweisen*.

Варто підкреслити, що приховані перформативи з дієсловами *müssen* і *können* трапляються тільки у формі першої особи. „Ich muss mich bei dir entschuldigen, Bernd“ [13: 106] – «Я повинен тебе перепросити, Бернде» [5, с. 83]; „Bello, kann ich mich auf dich verlassen?“; fragte Sternheim, während er in höchster Eile die Kleidungsstücke im Flur aufsammlerte [18: 176] – «Белло, на тебе можна покластися?», – спитав Зіркер, у надзвичайному поспіху збираючи розкидані у коридорі одяг [8, с. 190].

Вище було зазначено про належність модальних дієслів до важливих складових виразів увічливості. Загалом модальні дієслова в питальних реченнях виконують роль пом'якшення висловлювань, які містять вимогу або прохання, як-от: „Hast du noch einen Moment Zeit?“; fragte Geissler; „kann ich dich zu einem Bier einladen?“ [13: 103] – «Ти маєш іще хвилинку часу, – спитав Гаїслер. – Чи можу я запросити тебе на кухоль пива?» [5, с. 81]. Більш увічливо звучать ці вирази, якщо вживається поєднання модального дієслова й умовного способу: „Würden Sie mir die Frage bitte beantworten?“ [15: 343] – «Чи не відповісте на запитання?» [7, с. 281].

Поруч із модальними дієсловами часто наявні частки, які допомагають уточнити не тільки інтенції мовця, а й ступінь увічливості висловлювання. Є певні поєднання часток із модальними дієсловами, які, однак, не можна вважати абсолютними приписами їх уживання. Це *dürfen* з *vielleicht, können* і *vielleicht, nur* і *lediglich, mögen* (*möchte*) з *fast, nur, eigentlich* і *gern, wollen* і з *nur, mal* і *gern*: „Das wollte ich nur wissen“ [10: 359] – «Оце я й хотіла знати» [9, с. 324].

Своє бажання німецькою мовою більш увічливо виражають за допомогою модального дієслова *mögen*, ніж *wollen*. Перше дієслово (*mögen*) виражає не зовсім сильне бажання, тоді як друге дієслово (*wollen*) означає яскраво виражений намір. Оскільки висловлювання з *mögen* практично завжди є більш увічливими, то ними можна замінити ідентичні вислови з *wollen/sollen*, щоб досягти більш увічливого ефекту сказаного: „Ich möchte (zuletzt will) Ihnen das Geld dafür hierlassen“ [10: 460] – «Я вам додам» [9, с. 411]. Однак для передавання минулої дії в подібних прикладах *möchte* буде замінюватися претеритальною формою *wollte*: „Ich wollte (zuletzt mochte) dich zum Lachen bringen“ [15: 342]. – «Я хотів, щоб ти сміялася» [7, с. 281].

Модальне дієслово *mögen* може також виступати як форма, що замінює дієслово *sollen* у сталих висловлюваннях в імперативній формі (проте таке вживання застаріло):

„Ich mag (zuletzt soll oder stelle... vor) mir gar nicht vorstellen, was passiert wäre, wenn du sie nicht aufgehalten hättest!“ [18: 185]. – «Не уявляю, що було б, якби ти її не затримав!» [8, с. 199].

Пасивні конструкції допомагають імпліцитно передати ввічливу інтенцію. Значну роль при підвищенні імпліцитності висловлювання відіграє той факт, що особа не позначається, тим самим ніби знімається відповідальність із конкретної людини: „Das, von dem ich spreche, wurde von einem Zvi Litvinoff geschrieben“, sagte ich [15: 340]. – «Ту, про яку кажу я, написав Цві Литвинов», – вела я далі [7, с. 280].

У наукових роботах, написаних німецькою мовою, присутність автора іноді виражається особовим займенником „ich“ (звичай – у вступі та висновках), але найчастіше імпліцитно – за допомогою безособових конструкцій, у тому числі пасивних, наприклад: „Auf diese Veränderungen wird im nächsten Kapitel gesondert eingegangen“ або „Bei dieser Arbeit wird versucht werden, sehr nahe am Text zu arbeiten, um somit ein gutes Textverständnis zu ermöglichen“ [19: 83].

Висновки. Отже, подані приклади підтверджують, що ввічливість у мові рідко досягається за допомогою лише одного засобу. На вербальному рівні це зазвичай поєднання різноманітних мовленнєвих засобів, завдяки яким формуються ввічливі висловлювання.

Перспективним вважаємо дослідження інших частин мови, а також процесу імпліцитного утворення ввічливих мовленнєвих конструкцій.

Література:

1. Алпатов В.М. Категория вежливости в современном японском языке / В.М. Алпатов. – М.: Либроком, 2009. – 152 с.
2. Апресян Ю.Д. Прагматическая информация для толкового словаря / Ю.Д. Апресян // Прагматика и проблемы интенциональности. – М.: Наука, 1988. – С. 7–44.
3. Арутюнян З.Б. Функционирование речевого этикета в королевском эпистолярном наследии XV–XIX вв.: дисс. ... канд. филол. наук / З.Б. Арутюнян. – СПб., 2000. – 226 с.
4. Асеева Ж.В. Лексические средства выражения идеологии политической корректности в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук / Ж.В. Асеева. – Иркутск, 1999. – 189 с.
5. Гайн К. Вилленброк / К. Гайн; пер. з нім. Є. Горевої. – К.: Юніверс, 2003. – 256 с.
6. Земская Е.А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения / Е.А. Земская. – М.: Русло, 1987. – 234 с.
7. Краус Н. История кохання / Н. Краус; пер. з нім. І. Паненко. – Х.: Книжк. клуб, 2006. – 288 с.
8. Маар П. Пан Белло і блакитне диво / П. Маар; пер. з нім. О. Сидор. – Вінниця: ПП Видавництво «Теза»; «Соняшник», 2005. – 256 с.

9. Ремарк Е.М. Триумфальная арка: [роман] / Е.М. Ремарк; пер. з нім. Є. Поповича. – Х.: Фоліо, 2006. – 415 с.
10. Ремарк Э.М. Триумфальная арка: [роман]: Книга для чтения на немецком языке / Э.М. Ремарк. – СПб.: КОРОНА принт, КАРО, 2005. – 480 с.
11. Соловьева И.В. Репрезентация категории вежливости в современном немецком языке: дисс. ... канд. филол. наук / И.В. Соловьева. – М., 2000. – 197 с.
12. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н.И. Формановская. – М.: ИКАР, 2007. – 480 с.
13. Hein Ch. Willenbrock / Ch. Hein. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2001. – 320 S.
14. Kasper G. Linguistic politeness: Current research issues / G. Kasper // Journal of Pragmatics. – 1990. – № 14. – P. 193–218.
15. Krauss N. Die Geschichte der Liebe / N. Krauss. – Reinbek: Rowohlt Verlag, 2006. – 350 S.
16. Lakoff R. The logic of Politeness; or minding your p's and q's / R. Lakoff // Papers from the 9th Regional Meeting, Chicago Linguistics Society. – Chicago: Chicago Linguistics Society, 1973. – P. 292–305.
17. Leech G. (1983): Principles of Pragmatics. London/New York: Longman, 1983. – 250 S.
18. Maar P. Herr Bello und der blaue Wunder / P. Maar. – Hamburg: Verlag Friedrich Oetinger, 2007. – 224 S.
19. Reithmayr E.: Zur kulturellen Prägung wissenschaftlicher Arbeiten. Eine Analyse österreichischer Seminar – und russischer Jahresarbeiten. Diplomarbeit. Wien, 2000. – 115 S.

Побережник Н. А. Морфологические индикаторы вежливости в немецком языке на примере глаголов и их категорий

Аннотация. В статье рассмотрены особенности выражения вежливости в немецком языке с помощью глаголов и их категорий на материале художественных произведений. Систематизированы средства выражения категории вежливости в немецком языке на уровне морфологии. Представлено функционирование этих языковых средств как «индикаторов» вежливости в наиболее частотных речевых актах.

Ключевые слова: перформативные глаголы, модальные глаголы, пассивные конструкции, формулы речевого этикета.

Poberezhnyk N. Morphological indicators of politeness in German using verbs and their categories

Summary. Features of expression of politeness in German using verbs and their categories on the material of fiction. Systematized means of expressing politeness category in German at the level of morphology. Presented functioning of speech means as “indicators” of politeness in most frequent speech acts.

Key words: performative verbs, modal verbs, passive design, formula language etiquette.

*Pravdivtseva Y. S.,**Candidate of pedagogical sciences,
Associate professor of the foreign languages department**Bulavin M. A.,**Student of the first course
of the foreign languages department**Higher educational establishment "Donbas state teachers training university"*

THE FUNCTIONS AND ROLE OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH POLITICAL DISCOURSE

Summary. The article deals with the question of the main functions and role of political euphemisms in the political discourse of the English language. Euphemism is the device for neutralizing of the negative connotation of the aspects, ideas or facts that are unpopular in society.

Key words: euphemism, political discourse, speech, taboo, device, recipient.

One of the most important spheres of communication is the political discourse. The politicians are speakers who work in the field of communication with people and they should have their own speech style because language for a politician is the main device of his professional activity. He should be able to create his speech depending on the aim, tactics and communicative situation. Thus the politician should always clearly comprehend and control what and how he says.

The problem of the article. From the ancient times euphemisms are used for neutralizing of words on the stylistic level. This process is called the euphemistic substitution that includes the techniques and devices which are associated with the language requirements. So, the problem of the article is to determine the functional peculiarities role of euphemisms in the political discourse.

The list of important qualities of language has been formed during the ancient times. The great examples of this aspect are the works by Cicero, Aristotle and other Greek and Roman scholars. Characteristic features of Greco-Roman traditions have included correctness, uniqueness, accuracy, multiplicity, language pithiness and the truth of its content. During the last decades the process of forming of euphemisms is provided quite intensively. This is due to the fact that nowadays the most important factor that contributes to euphemisms is the connection with certain social processes that enable them to be a widespread factor in socially important areas of language.

The actuality of research lies in the fact that the use of euphemisms is important because they have an influence on the mass audience of people through the political language that is targeted process. It should be provided according to the requirements of cultural and legal correctness. Many aspects of this question are still to be not analyzed, for example: the question of political euphemisms systematization, the determining of spheres of political euphemisms. These aspects determine **the aim** of the research which is to identify the main features of the use of euphemisms in the English language.

The Object of research is a political discourse characterized by the number of features and complex aspects.

The subject of research is a euphemism as a means of complex mechanism for the implementation of deviation from the truth in the English political discourse.

The analysis of the research works. The problem of euphemisms has been studied by a number of native and foreign researchers like G. Paul, D. Rosenthal, S. Vidlak, O. Akhmanova, O. Reformatskiy. The modern researchers of this question are V. Moskvina, M. Koshova, A. Katsev.

Main material. There are many definitions of the statement «euphemism». According to the work by O. Katseva "Euphemism is the neutralizing stylistic device that provides the substitutions of shameful, confusing and odious elements that are caused by moral or religious motives" [2, p. 65]. V/ Zabotkina has noticed that "euphemism is created as the result of a number of pragmatic reasons such as politeness, delicacy, pedantry, decency, desire to disguise the negative nature of some aspects of reality" [1, p. 103]. Researcher O. Senichkin has given such a definition of euphemism: "a word or expression that is used instead of another which for some reasons is irrelevant" [4, p. 140].

Many aspects belong to the sphere of the use of euphemisms, they are: mental or physical ability, age, appearance, race or nationality, social or financial status, occupation, military themes etc.

Euphemism is the stylistic synonym or the substitute of some language units. They also displace the dominant emotional element and offer a new interpretation of certain phenomena and carry its new moral and ethical evaluation. These aspects allow us to point that the emergence of a significant number of euphemisms is an indicator of social changes in the spheres of human activity. It is also the indicator of presence and consolidation in the society of new socio-political branches.

As the mechanism of linguistic influence euphemisms express certain opinions or assessments in order to fix them in the communicators' mind or in order to provoke it for actions in accordance with the specified aspects. Such political communication in modern linguistics is determined as the «linguistic activity which is specialized on the promotion of certain ideas, emotional influence on citizens and their encouraging for political actions in order to develop a social consensus, to make important social and political decisions in the conditions of multiplicity of opinions in society» [6, p. 4].

So, all these aspects show that the emergence of a great number of euphemisms is connected with some social and historical processes such as decolonization, the emergence of

the movement for women's rights and sexual minorities etc. These events have provoked to the emergence of significant changes in lexis of the English language during the last decade. The decolonization also influenced the choice of books for translation and the choice of lexis. Thus, in the books by Carnegie J. the word «negro» is often used. Nowadays this word is not used in literature at all. There is a similar situation with the title of a piece of literature by A. Christy "Ten little Nigger boys". Then taking into account the rules of the political correctness the title has been changed into "Ten little Indian boys". But despite the changes the original title is saved in the translations into a number of languages including the Ukrainian one. The politically correct euphemism includes the gender neutralization. It has been provided by way of interchanging of the suffixes -man, -woman, -er, -ess into neutral ones. For example: chairman, chairwoman – chairperson, air hostess – flight attendant, waiter, waitress – server [5, p. 216].

Political communication has a broad spectrum in oral and written texts, for example: the program of a political party, analytical article in a newspaper, official political document, speeches in Parliament, political interviews [3, p. 37].

The main purpose of the use of euphemisms in the political sphere is hiding of the true nature of the phenomenon which has negative attitude in society by way of creating the neutral or positive connotations. V. Zabolotkina has noticed that one of the motives of the use of euphemisms in the political sphere is "an attempt to create the speech illusion of justifying of unpopular policy" [1, p. 234]. E. Sheyhal has pointed that "the high degree of manipulation of politicians' speech has the aim to hide certain aspects of reality" [7, p. 154]. It is important to point that linguistic euphemisms oppose to political ones because they have a low euphemistic degree. It is connected with the denotation's obviousness as well as for recipient as for communicator. This is the main difference between the political and linguistic euphemisms that are pointed in the dictionary.

There is a certain connection between the semantics of political euphemisms and the pragmatics of their use. It means that they have a special linguistic peculiarity. English euphemisms have a great pragmatic potential that allows politicians to manipulate, hide or veil the aspects that are unpleasant for them and to describe certain events with an advantageous position due to the displacement of the pragmatic focus.

A characteristic feature of political euphemisms is the fact that they are based on the mechanism of associativity. It means that euphemistic effect is the result of the association with positive denotation. Using a euphemism the recipient does not have time to recognize it in the context. As a result, there may be the process of forming of inadequate informational model reality. These processes are primarily connected with the political idea that is promoted in society on a particular historical level of development or in the boundaries of a certain value system of society. Let's analyze the suggestions the US president's administration about Guantanamo. Its main idea is the possibility to carry out the death sentence without trial:

"The proposal would ease what has come to be recognized as the government's difficult task of prosecuting men who have confessed to terrorism but whose cases present challenges. Much of the evidence against the men accused in the Sept. 11 case, as well as against other detainees, is believed to have come from confessions they gave during intense interroga-

tions at secret CIA prisons. In any proceeding, the reliability of those statements would be challenged, making trials difficult and drawing new political pressure over detainee treatment" [8, p. 71].

Thus, in this example the undetermined character of the linguistic unit "intense interrogation" leads to neutralizing of negative connotation. This is due to the desire to neutralize the negative effect of unpopular political decision.

A similar example is the sentence from the same decision: *"The provision could permit military prosecutors to avoid airing the details of brutal interrogation techniques"* [9, p. 2].

There's the example of the use of the statement «interrogation techniques» instead of a certain more clear and determined phrase that would characterize the use of threats or physical force. So, in this case the euphemism conceals the actions that violate human rights by way of manipulating by the public opinion.

"The Taliban remains a force to be reckoned with, determined to reestablish its power base in Afghanistan" [11, p. 1].

The phrase "to reestablish its power" means "to invade". In this case, the euphemism is an example of the desire to conceal aggressive intentions of the opponent and to "lighten" the reality. This refers to the Taliban attack on NATO troops. The information about this attack is neutralized in order to avoid panic among the people.

The similar example is a sentence from the English newspaper:

"The admission is the most serious warning yet that Britain is preparing for some sort of military involvement in the country. Britain could intervene militarily in Syria in months" [10, p. 1].

In this example, the expression "some sort of military involvement" serves as a euphemism instead of the more direct meaning "to break in" or "to invade". This article presents the information about Britain's idea of the limited intervention in Syria but in many other sources of information the term "invasion"» has been used.

Analyzing the euphemisms in the speeches of politicians, we have noticed that they also perform a similar function. The great examples of such phenomena are present in Barack Obama's speeches.

There is an example of using of the complication of the statement's structure on the syntactic level:

"We are willing to look out for one another and help people who are vulnerable and help people who are down on their luck" [8, p. 43].

The expression «down on their luck» is used instead «poor» in order to soften the expression.

Generalization is also widely used element in the B. Obama's speeches that also serves as a euphemism in the sentence, for example:

"They had some sort of chronic condition that had to be tended t" [8, p. 51].

These examples of using the euphemisms in all the cases help a speaker to hide the essence of a certain problem due to the formation of a neutral or positive connotation that is based on weakening of the "taboo" word concentration.

Conclusion. After the investigation we have made a conclusion that euphemism is an important part of a complex mechanism called political discourse that aims to conceal or soften unpopular facts or certain aspects in society. History

of the euphemisms is very rich and it starts from the ancient times. The emergence of a great number of euphemisms is associated with modern social and political processes that lead to certain changes in the lexical structure of English. The mechanism of using a euphemism is based on the effect of associativity with the "taboo" word that leads to the further substitution of the word. Euphemism is a powerful device for providing the ideas or attitudes among great quantity of people with the aim to fix these ideas in the minds of the recipients of communication. The main function of euphemisms is the neutralization of the negative connotation of certain aspects or facts. On the syntactic level this function is provided through the complication of a phrase structure and generalization. Prospects for further research may be the deeper analysis of the functions of political euphemisms or the questions of the role of euphemisms in other aspects of social life.

Література:

1. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. – М. : Высшая школа, 1989. – 324 с.
2. Кацев А.М. Языковое табу и эвфемия / А.М. Кацев – Л. : СПб. : Просвещение, 1988. – 80 с.
3. Нецименко Г.П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития / Г.П. Нецименко. – М. : Наука, 2001. – 115 с.
4. Сенчикова Е.П. Эвфемизмы русского языка: спецкурс / Е.П. Сенчикова. – М. : Наука, 2006. – 152 с.
5. Терминасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Терминасова. – М. : Слово, 2000. – 624 с.
6. Чудинов А.П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов. – М. : Наука, 2006. – 248 с.

7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – В. : Перемена, 2000. – 368 с.
8. Cohen D. Obama: The historic front pages / D. Cohen – W. : Sterling, 2009. – 224 p.
9. Glaberson W. U.S. May Permit 9/11 Guilty Pleas in Capital Cases / W. Glaberson // The New York Times. – 2009. – № 3.
10. Hope C. Britain could intervene militarily in Syria in months, UK's top general suggests / C. Hope // The telegraph. – 2012. – № 6.
11. Hope C The forgotten war / C. Hope // The telegraph. – 2012. – № 8.

Правдівцева Ю. С., Булавін М. А. Функції та роль евфемізмів у англійському політичному дискурсі

Анотація. У статті розглянуто питання головних функцій і ролі політичних евфемізмів у політичному дискурсі англійської мови. Евфемізм – це засіб для нейтралізації негативної конотації різноманітних аспектів, ідей або фактів, які є непопулярними серед населення.

Ключові слова: евфемізм, політичний дискурс, промова, табу, засіб, реципієнт.

Правдівцева Ю. С., Булавин М. А. Функции и роль эвфемизмов в английском политическом дискурсе

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос главных функций и роли политических эвфемизмов в политическом дискурсе английского языка. Эвфемизм – это средство нейтрализации негативной коннотации различных аспектов, идей или фактов, которые являются непопулярными среди населения.

Ключевые слова: эвфемизм, политический дискурс, речь, табу, средство, реципиент.

Радкевич В. В.,

аспірант,

викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ДІАЛОГІЧНИХ ДИСКУРСІВ

Анотація. У статті узагальнені основні аспекти сучасної лінгвістичної науки про ознаки, функції, структуру й типи діалогу, систематизовані класифікаційні характеристики діалогічного дискурсу.

Ключові слова: діалог, дискурс, діалогічний дискурс, комунікація, комунікативно-прагматичні ознаки, соціолінгвістичні ознаки.

Постановка проблеми. Проблема діалогу, його комунікативних одиниць привертає увагу багатьох сучасних напрямів мовознавства, в тому числі прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів. Актуальність дослідження англомовних діалогічних дискурсів зарубіжними й вітчизняними лінгвістами зумовлена універсальністю діалогічного мовлення та загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на інтеграцію традиційних і новітніх підходів до аналізу різних типів дискурсу. Думки про діалог як панівну форму мовного спілкування й необхідність вивчення його лінгвістичних особливостей були викладені ще в 20-і роки минулого століття в працях видатних мовознавців Л. Щерби, Л. Якубинського та інших [1, с. 3; 2; 3, с. 96–194]. Вони розглядають діалогічну мову як онтологічно первинну й універсальну форму мовного спілкування, притаманну всім мовам світу, як форму мови, у якій «б'ється і кипить мовне життя» [1, с. 3; 4, с. 126]. Можна сказати, що «діалогічне мовлення – це *raison d'être* мови, його початкова і вічна форма» [1, с. 3; 5, с. 75]. Діалог – це розмова, під час якої відбувається безпосередній обмін висловлюваннями. Якщо мова – найважливіший засіб людського спілкування, то діалог – це одна з найбільш істотних форм функціонування мови [11,3].

Метою статті є узагальнення основних аспектів сучасної лінгвістичної науки про ознаки, функції, структуру й типи діалогу, систематизація класифікаційних характеристик діалогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найбільш ґрунтовних довідкових джерелах діалог, або діалогічне мовлення, визначається як така ситуаційно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а самий комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію: висловлення (репліки) одного змінюються висловленнями (репліками) другого [6; 7; 8].

Є. Кротевич, Н. Родзевич зазначають, що «діалог – це мова у формі бесіди, розмова, в якій бере участь не менше двох осіб» [9, с. 136; 10, с. 51].

Д. Ганич, І. Олійник дають таке визначення діалогу: «Діалог (від гр. *dialogos* – розмова, бесіда) – це одна з

форм мовлення, що являє собою розмову між двома або кількома особами» [9, с. 136; 11, с. 65].

Більш вузьке розуміння діалогу пов'язано з безпосереднім мовленнєвим спілкуванням двох чи більше осіб, які знаходяться в залежності від різних екстралінгвістичних чинників; форма усного мовлення, розмова двох чи кількох осіб; вид мовлення, який характеризується ситуативністю (залежно від умов розмови), контекстуальністю (зумовленість попередніми висловлюваннями), мимовільністю й низькою організованістю (незапланованим характером); функціональний різновид мови, що реалізується в процесі безпосереднього спілкування між співрозмовниками і складається з послідовного чергування стимулювальних і реагуючих реплік; поперемінний обмін репліками двох чи більше людей; у широкому сенсі реплікою вважається також відповідь у вигляді дії, жесту, мовчання [12, с. 146–147; 13].

У дослідженні діалогу одним зі спірних питань є констатація кількості осіб-учасників. У цьому питанні ми поділяємо точку зору І. Сусова, який не схильний уживати термін полілог. По-перше, у слові діалог компонент *ді-* аж ніяк не означає «два» чи «подвійний». Скоріше підкреслюється взаємність дій, обмін актами говоріння. По-друге, участь у діалозі більше ніж двох суб'єктів говоріння передбачає в нормальних умовах членування цієї комунікативної події на низку фрагментів, що слідує один за одним, у кожному з яких один із суб'єктів є мовцем, а всі інші – сукупним адресатом. За визначенням І. Сусова, діалог – основна, первинна форма мовного спілкування, де спостерігається зміна комунікативних ролей і відбувається обмін мовленнєвими ходами комунікантів, як мінімальне цілісне утворення є пара суміжних ходів типу привітання – акт привітання у відповідь, запрошення – прийняття запрошення або відмова його прийняти тощо. Один із ходів може бути немовним чи навіть незначковим (так, відповідним ходом у парі прохання – виконання прохання є безсловесне передавання того, що просять, наприклад книгу) [14, с. 64].

Л. Сахарчук насамперед наголошує на тому, що діалог – це найпоширеніший і найдавніший вид мовленнєвої діяльності, через яку безпосередньо реалізується соціальна комунікація [15, с. 126; 16, с. 184–187]. У переносному значенні діалог – переговори, контакти між двома країнами, сторонами [12, с. 146; 17].

Названі вище ознаки діалогу й особливості його структури тісно пов'язані з функціями цієї форми мовного спілкування та умовами його реалізації.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки діалогом почали називати кілька реплік у взаємодії людини з

комп'ютером. Можна сказати, що діалог – це і спілкування людей за допомогою мобільного телефону (дистантний діалог), де ми маємо змогу використовувати функцію SMS. Це, як правило, невеликі мікродіалоги (тексти), які складаються з неповних, еліптичних речень. На відміну від художніх діалогів, вони характеризуються навіть скороченням слів, яке необхідне для економії обсягу символів. Такі діалоги протиставляються художнім, оскільки в комп'ютерних і в SMS-діалогах комуніканти використовують велику кількість неправильно утворених слів (для економії часу й місця написання). Це суперечить нормам літературного мовлення, у цих діалогах відсутня певна нормативність [9, с. 139].

Т. Колокольцева визначає діалог як форму активної комунікативної взаємодії двох або більше суб'єктів, матеріальним вираженням якого є виникнення специфічного дискурсу (тексту), який складається з низки послідовних, взаємозалежних реплік-висловлювань. При цьому один із суб'єктів може мати інтегрований, полімодальний характер, тобто бути представленим групою осіб [18, с. 15–16].

Одним із основних завдань статті є висвітлення комунікативних і прагматичних чинників діалогу в аспекті його ініціації, що належать до кола питань дискурсивної лінгвістики. Тому виконання основної мети дослідження передбачає вивчення дискурсивних характеристик діалогу.

Попри значну кількість розумінь і, відповідно, підходів до поняття «дискурс», їх загалом можна звести до розуміння останнього як типу комунікативної діяльності, інтерактивного явища, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвістичну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників; складного синтезу когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежними передовсім від тематики спілкування [19, с. 13]. Дискурс визначається як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичним – прагматичними, соціокультурними та іншими факторами; текст, узятий в аспекті подій, що відбуваються; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, «занурене в життя» [18, с. 24; 8, с. 136–137].

На сьогодні відома низка досліджень діалогічного дискурсу. Під діалогічним дискурсом розуміємо результат спільної комунікативної діяльності двох чи більше індивідів, що включає, окрім власне мовленнєвого процесу, набір екстралінгвістичних ознак, які забезпечують адекватне розуміння повідомлення [20, с. 144]. Дискурс ведуть особи. Вони перебирають на себе ті чи інші комунікативні ролі, обмінюються мовленнєвими ходами й, відповідно, комунікативними ролями. Вони повідомляють, описують, констатують, доводять, переконують, просять, наказують, ставлять запитання, дають відповіді, обіцяють і не дотримуються обіцянок, іронізують над фактами, один над одним чи над собою, ображають співрозмовників чи лестять їм, оцінюють зовнішні факти чи поведінку один одного. Вони обирають мовленнєві прийоми, тактики і стратегії кооперативного чи некооперативного характеру [14, с. 218–219].

Розглянемо класифікацію й типологію діалогічних дискурсів, запропоновану вченими-лінгвістами за соціолінгвістичними, психолінгвістичними, комунікативно-прагматичними, тематичними ознаками. У завдання соціології розмови входять спостереження над різноманітними типами діалогу, виявлення причин і наслідків, а також опис трансформації діалогу. Ще в 1901 р. Т. Гард висунув соціологізовану типологію діалогічних дискурсів. Він пропонував розрізняти таке: «1) діалог між підлеглим і керівником на протигагу діалогу рівних; 2) діалог як боротьбу й діалог як обмін; 3) діалог регламентований (наприклад, церемоніальний) на протигагу нерегламентованому». Типи діалогу виділялись відповідно до соціальних параметрів, з модусами взаємодії та зі ступенем офіційності.

Ідеї Т. Гарда розробляються лінгвістами сьогодення в схемі: «домінування–кооперування–конфлікт». Кожне поняття в цій тріаді говорить про визначену ієрархію тих, хто спілкується. При домінуванні тема розмови, постановка питань виникає від одного співрозмовника, а інший – підкоряється йому в цьому стосунку. Кооперування ділиться автором на два типи: гомогенне й гетерогенне. Гомогенне кооперування можливе за рівних соціальних ролей співрозмовників. Тема вводиться спочатку одним комунікантом, потім іншим. Так виникає підтримання ініціативи. Гетерогенне кооперування характеризується нерівними ролями комунікантів. За відсутності домінування чи кооперування в спілкуванні виникає конфлікт [20, с. 144].

За А. Соловйовою види діалогів виділяються з урахуванням специфіки психологічної взаємодії партнерів, співвідношення логічного й експресивного моментів. Класифікація включає такі види діалогічних дискурсів: діалог-суперечка; діалог-конфіденційне пояснення; діалог-емоційний конфлікт (сварка); діалог-унісон [18, с. 26; 21, с. 103–110].

У роботах А. Балаяна діалогічні дискурси виділяються, відповідно до їх функціональної спрямованості, на диктальні (інформативні) й модальні. Діалоги з модальною спрямованістю, у свою чергу, діляться на полемічні та унісонні [22, с. 325–331; 23].

Для Н. Арутюнової під час класифікації діалогічних дискурсів основною є категорія комунікативної орієнтованості. Відповідно до основних цілей спілкування, виділяються такі типи діалогічних дискурсів: 1) інформативний діалог (make-know discourse); 2) прескриптивний діалог (make-do discourse); 3) обмін думками з метою прийняття рішення чи з'ясування істини (make-believe discourse); 4) діалог, метою якого є встановлення чи регулювання міжособистісних відносин (interpersonal-relations discourse); 5) марнословні жанри (бездіяльно мовні жанри) (fatic discourses): а) емоційний, б) артистичний, в) інтелектуальний [24, с. 52–53].

С. Сухих пропонує комунікативно-прагматичну класифікацію діалогічних дискурсів залежно від макроінтенції комунікантів. Він виділяє чотири основні типи діалогу: 1) афіліативний (експресивна макроінтенція); 2) діалог-інтерв'ю (евристична макроінтенція); 3) інтерпретаційний (координативна макроінтенція); 4) інструментальний (регулятивна макроінтенція) [18, с. 27; 25, с. 14–15].

Ю. Рождественський у роботі «Теорія риторики» класифікує діалогічні дискурси за ступенем інтенсивності

Класифікація діалогічних дискурсів за комунікативно-прагматичними, соціолінгвістичними, психолінгвістичними, тематичними, модально-комунікативними ознаками

Комунікативно-прагматичні ознаки	Соціолінгвістичні ознаки	Психолінгвістичні ознаки	Тематичні ознаки	Модально-комунікативний склад
<ul style="list-style-type: none"> – інформативний (диктальний) діалог; – прескриптивний діалог; – обмін думками з метою прийняття рішення чи з'ясування істини; – діалог, метою якого є встановлення чи регулювання міжособистісних відносин; – марнослівний діалог; – емоційний діалог; – артистичний діалог; – інтелектуальний діалог; – діалог-інтерв'ю; – одноцільовий діалог. 	<ul style="list-style-type: none"> – інформативний (диктальний) діалог; – прескриптивний діалог; – обмін думками з метою прийняття рішення чи з'ясування істини; – діалог, метою якого є встановлення чи регулювання міжособистісних відносин; – марнослівний діалог; – емоційний діалог; – артистичний діалог; – інтелектуальний діалог; – діалог-інтерв'ю; – одноцільовий діалог. – діалог рівних (гомо-генний); – діалог між підлеглим і керівником (гетерогенний); – діалог регламентований (церемоніальний). 	<ul style="list-style-type: none"> – діалог-суперечка (дисонансний); – діалог-конфіденційне пояснення; – діалог-емоційний конфлікт (сварка); – діалог-унісон; – діалог-монолог (самовираження). 	<ul style="list-style-type: none"> – монотематичний діалог; – політематичний діалог; – сімейний діалог; – владний (у т. ч. державний) діалог: військовий, дипломатичний, розвідувальний, слідчий і судовий, фінансовий, адміністративний, освітній, учений (пізнавальний), діловий, ритуальний. 	<ul style="list-style-type: none"> – питально-відповідний; – емоційно-відповідний; – непитально-відповідний; – спонукально-відповідний, розповідно-відповідний.

розгортання, за метою, за співвідношенням реплік і (найбільш детально) за предметом обговорення. Відповідно до останньої із названих ознак, протиставляються діалог сімейний і діалог владний (у т. ч. державний). Владний діалог, у свою чергу, поділяється на військовий, дипломатичний, розвідувальний, слідчий і судовий, фінансовий, адміністративний, освітній, учений (пізнавальний), діловий і ритуальний [26, с. 383–387, 440–443].

Т. Колокольцева пропонує систематизовану класифікацію діалогічних дискурсів, що належать до різних функціональних сфер.

За *особливостями створення*: первинні (природні) і вторинні (відтворені художніми чи іншими засобами); за *формою реалізації*: усні й письмові; за параметром *вид комунікації* протиставляються діалоги *особисті* (розмовна, професійна, наукова, ділова сфери) та *публічні* (сфера масової комунікації: діалоги в пресі, радіо– й теледіалоги); з урахуванням параметра *офіційність/неофіційність* діалогічні дискурси діляться на *офіційні* та *неофіційні*; за *цілеорієнтованістю* діалоги можуть бути *одноцільовими* (наприклад, дзвінки в довідкову службу) і *багатоцільовими* (більшість дискурсів); за *обговорюваною тематикою* протиставляються *монотематичні* (з фіксованою темою) й *політематичні* (тематично необмежені) діалоги; з урахуванням *особливостей комунікативної взаємодії партнерів* діалоги діляться на *гармонійні/кооперативні/діалоги-уніسونи* (дотримання правил ефективної мовленнєвої взаємодії) та *негармонійні/діалоги-дисонанси* (порушення правил ефективної мовленнєвої взаємодії) [18, с. 28–29].

Відповідно до структурно-комунікативного складу, В. Бузаров виділяє два функціонально-семантичних типи діалогу: 1) питально-відповідний і 2) непитально-відповідний із поділом на а) спонукально-відповідний і б) розповідно-відповідний [1, с. 26; 27, с. 15]. Т. Зайцева включає до цієї класифікації ще один тип діалогу – емоційно-відповідний.

М. Бубер виділяє три види діалогу: істинний діалог, технічний діалог і діалог-монолог. Основне завдання учасників діалогу-монологу – самоствердження. Технічний діалог – це спілкування в галузі професійної діяльності. Істинний діалог – це діалог, у якому одна людина переживає досвід внутрішньої близькості з іншою людиною [28, с. 117].

Виокремлюють кілька підходів до класифікації діалогів: *функціональний, модально-дидактичний, діяльнісний*. У *функціональному* підході критерієм класифікації є характер протікання діалогу та його зовнішня форма. У межах означеного підходу виділяють таке: діалог-розпитування, діалог-бесіду, діалог-диспут, діалог-суперечка (М. Бородуліна, М. Дем'яненко, К. Лазаренко, С. Кисла). У межах *модально-диктального* підходу виділяють діалог-розпитування, діалог-з'ясування, діалог-уточнення, діалог-полеміка, діалог-унісон (Н. Арутюнова, А. Балаян). У *діяльнісному* підході виділяють діалог-пояснення; діалог-договір; діалог, що передає переживання почуттів людини; діалог-суперечка; ситуативно-зумовлений діалог; бесіда-обмін враженнями; бесіда-обговорення (Т. Сахарова, А. Холодович).

Розрізняють діалоги залежно від ступеня готовності: повністю готовий, заучений діалог; частково трансформований і власний, що утворюється на основі знайомих реплік; за *цільовою спрямованістю* – *цільові й вільні* діалоги; за *кількістю учасників* – *парні та групові* (П. Гурвіч, С. Шатілов). Лінгвісти передбачають оволодіння такими видами діалогу: діалог етикетного характеру; діалог-розпитування; діалог-домовленість, діалог – обмін думками, повідомленнями [12, с. 148–149; 29, с. 355–380; 13].

Н. Арутюнова відзначає, що в реальному мовленні «названі мовленнєві жанри рідко бувають представлені в чистому вигляді» [24, с. 52–53]. С. Сухих констатує, що в межах одного діалогу «можуть реалізуватися декілька

макроінтенцій. У такому випадку ми маємо справу з комплексним діалогічним дискурсом» [25, с. 15].

Систематизуючи подані вище класифікаційні характеристики, пропонуємо узагальнювальну таблицю.

Висновки. З таблиці видно, що найчастотнішими є комунікативно-прагматичні ознаки діалогічного дискурсу. Перспективою подальшого дослідження бачимо вивчення правил організації мовленнєвої взаємодії в діалозі, явних і прихованих цілей висловлювання (ілокутивних сил), мовленнєвої тактики й типів мовленнєвої поведінки, підкорення принципу кооперації, установки мовця, прагматичних пресупозицій, впливу висловлювання на адресата (перлокутивний ефект), типів мовленнєвого реагування на отриманий стимул, впливу мовленнєвої ситуації на тематику й форми комунікації. Особливої уваги заслуговують правила врахування статусних ролей комунікантів у діалозі, а саме: ієрархічні та неієрархічні стосунки між комунікантами, правила ієрархії віку, статі й службового становища.

Література:

1. Зайцева Т.А. Иницирующие коммуникативные ходы в английской диалогической речи : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.А. Зайцева. – Череповец, 1998. – 190 с.
2. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку / Л.В. Щерба. – М. : Учпедгиз, 1957. – 188 с.
3. Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Русская речь. – Пг., 1923. – Вып. 1. – С. 96–194.
4. Христич Н. Діалогічне мовлення в англійському романі / Н. Христич // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький : СДК, 2009. – 313 с.
5. Гак В.Г. Русский язык в зеркале французского / В.Г. Гак // Русский язык за рубежом. – 1970. – № 3. – С. 75–80.
6. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К., 2000. – С. 139–140.
7. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 1966. – 249 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / ред.-сост. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
9. Романюк І.В. Діалог як текстова організація / І.В. Романюк // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць / ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків, 2007. – Вып. 22. – 196 с.
10. Кротевич Є.В. Словник лінгвістичних термінів / Є.В. Кротевич, Н.С. Родзевич. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1957. – С. 51.
11. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – С. 65.
12. Любашина В.В. Діалогічне мовлення як лінгводидактична проблема / В.В. Любашина // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–28 квітня 2006 р., м. Ялта : зб. статей. – Вып.2. – Ялта : РВВ КГУ, 2006. – 216 с.
13. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии XX века / Г.Г. Почепцов. – М.-К. : Рефл-бук, 2000. – 146 с.
14. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница, Нова Книга, 2009. – 272 с.
15. Третяк Ю.Ю. Діалог у термінах теорії мовленнєвої взаємодії / Ю.Ю. Третяк // Вісник Запорізького державного університету : збірник наукових статей. Серія «Філологічні науки» / ред. В.О. Толоч. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2002. – 180 с.
16. Сахарчук Л.І. Діалог як базова одиниця мовлення / Л.І. Сахарчук // Проблеми семантики слова, речення, тексту. – Вып. 6. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. – С. 184–187.
17. Хаджирадева С.К. Діалогова комунікація: теорія та практика / С.К. Хаджирадева, Н.М. Черненко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. – 202 с.
18. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т.Н. Колокольцева. – Волгоград, 2001. – С. 15–16.
19. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
20. Орехова Л.І. До питання про діалог / Л.І. Орехова // Науковий вісник південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського : збірник наукових праць. – Вып. 9–10. – Одеса, 2000. – С. 144.
21. Соловьева А.К. О некоторых общих вопросах диалог / А.К. Соловьева // Вопросы языкознания. – 1965. – № 6. – С. 103–110.
22. Балаян А.Р. К проблеме функционально-лингвистического изучения диалога / А.Р. Балаян // Язв. РАН. Серия «Лит. и язык». – 1971. – Т. 30. – Вып. 4. – С. 325–331.
23. Балаян А.Р. Основные коммуникативные характеристики диалога : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.Р. Балаян. – М., 1971. – 19 с.
24. Арутюнова Н.Д. Диалогическая модальность и явление цитации / Н.Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. – М., 1992. – С. 52–79.
25. Сухих С.А. Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса : автореф. дисс. ... докт. филол. наук / С.А. Сухих. – Краснодар, 1998. – 30 с.
26. Рождественский Ю.В. Теория риторики / Ю.В. Рождественский // Гл. III. Теория диалога. Структура диалога. – М., 1997. – С. 298–452.
27. Бузаров В.В. Некоторые аспекты взаимодействия грамматики говорящего и грамматики слушающего в английской диалогической речи / В.В. Бузаров. – Пятигорск, 1988. – 117 с.
28. Кононова О.В. Діалог як вирішення проблеми самотності / О.В. Кононова // Філософські виміри сучасної соціальної реальності : матеріали Міжнародної наукової конференції. – Донецьк, 2011. – Т. 2. – 2011. – 249 с.
29. Бахтин М.М. Из записей 1970–1971 годов / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – С. 355–380 с.

Радкевич В. В. Основные аспекты изучения англоязычных диалогических дискурсов

Аннотация. В статье обобщены основные аспекты современной лингвистической науки о признаках, функциях, структуре и типах диалога, систематизированы классификационные характеристики диалогического дискурса.

Ключевые слова: диалог, дискурс, диалогический дискурс, коммуникация, коммуникативно-прагматические признаки, социолингвистические признаки.

Radkevych V. The main aspects of english dialogical discourses study

Summary. The article sums up the main aspects of modern Linguistics about features, functions, structure and types of dialogues; classificational characteristics of dialogical discourse are systematized.

Key words: dialogue, discourse, dialogical discourse, communication, communicative and pragmatic features, socio-linguistic features.

Ярема О. Б.,
аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТИПОЛОГІЯ І ФУНКЦІЇ АЛЮЗІЙ

Анотація. У статті розглядаються основні функції алюзій у текстах художнього стилю на основі напрацювань зарубіжних і вітчизняних учених. Визначено, що функції алюзій корелюють із типами цього мовного явища, які діляться на основі тематичного, структурного й семантичного критеріїв. Запропоновано власну класифікацію алюзій за тематичним принципом. Відповідно, виокремлено такі класи, як міфологічні, теологічні, історично-соціальні, літературні, фольклорні, побутові, особові та арт-алюзії.

Ключові слова: алюзія, функції алюзії, класифікація алюзій, література.

Постановка проблеми. Текстова площина як базис існування й вираження властивостей багатьох стилістичних засобів розкриває потенціал функціональної спрямованості мовних явищ. Існуючи поза текстом і контекстом, будь-який стилістичний прийом є обмеженим у повноті своїх виражальних можливостей. Алюзія поряд з іншими стилістичними фігурами крізь призму конотативних асоціацій і прагматичної зумовленості володіє спектром функцій, які досягають найбільшої повноти вияву в літературних художніх текстах. Іншими словами, алюзія є засобом утілення авторського задуму або ідеї, думки, а її стилістична функція – призначенням, спрямуванням цього задуму.

Розширену класифікацію функцій алюзії, що базується на загальній стилістичній направленості інтертекстуальних елементів, запропонували дослідники О.М. Дронова, А.А. Тютенко, В.П. Гайдар, Д.А. Протопопова, О.В. Васильєва, Б.Д. Лобжанідзе, І.Б. Александрова, С.Р. Авраменко. Глибинним дослідженням стилістичного феномена алюзії займається переважно саме російська школа науковців.

Метою статті є комплексне виокремлення основних типів алюзивних одиниць у текстах літератури, а також комплексний аналіз функцій цього мовного явища в текстовому вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен із науковців у межах специфіки свого напряму дослідження виділяє різні функції, більшість із яких пересікаються й різняться лише номінативно. Серед них головним чином виділяємо *естетико-пізнавальну* (О.М. Дронова), *функцію підтексту* (О.М. Дронова, О.О. Лавриненко, Б.Д. Лобжанідзе) *оцінно-характеризуючу функцію, або характерологічну* (О.М. Дронова, А.А. Тютенко, І.Б. Александрова, В.П. Гайдар), а також *емотивно-експресивну* (В.П. Гайдар, А.А. Тютенко).

На думку О.М. Дронової, у структурі стилістичної функції розрізняють дві сторони, одна з яких тяжіє до авторської складової та є способом вираження думок, ідей чи почуттів автора, а інша – належить адресату че-

рез можливість впливу на нього і його сприймання тексту. У просторі художнього тексту ці сторони взаємозумовлені й переплетені між собою, створюють так звану двосторонню єдність – з боку автора і з боку читача [3, с. 47].

Варіативність функціональної спрямованості алюзії залежить від середовища тексту, у якому існує це мовне явище, тобто в літературі, публіцистичних текстах або рекламній площині функції можуть відрізнятися. Окрім того, алюзія може виконувати функції й інших стилістичних засобів, через які вона виражається, а саме: порівняння, метафори, гіперболи, символу, інтенсифікатора значення, створювати конотації, імплікації, підтекст [6, с. 15]. Одним із найбільш частих виявів такого поєднання є метафорична алюзія та символічна алюзія, а серед характеристик функцій – імплікативне значення й підтекст.

Аналізуючи драматургічні твори першої половини ХХ століття англо-ірландських авторів, О.М. Дронова стверджує, що функція підтексту або імпліцитності алюзії залежить від фонових знань читача, наявних до моменту прочитання художнього твору. Критеріями, що регулюють, на думку дослідниці, структурно-сміслові моделі алюзивного підтексту є характер репрезентації алюзивного факту в літературному тексті, серед яких власна назва, цитата тощо й частота появи однотематичної алюзії [3, с. 51]. Основою виникнення підтексту є взаємодія денотативних і конотативних значень слів, а також їх асоціативних зв'язків [5, с. 1].

Алюзія часто є засобом непрямого опису або характеристики певного персонажа чи явища. Порівнюючи суб'єкт або об'єкт, про який ідеться в тексті, автор удається до його оцінювання, вираження авторського ставлення через алюзивний прийом. У цьому випадку мова йде про вираження оцінно-характеризуючої функції. Як стверджує О.М. Дронова, через те що денотат кожного алюзивного факту має певну фіксовану соціальну оцінку, застосування алюзії стосовно нового персонажа в новому тексті зіставляє його з цим денотатом [3, с. 55]. Не обов'язковим, на нашу думку, є й повне зіставлення рис денотата алюзії з рисами чи поведінкою нового персонажа. В одних випадках ці характеристики можуть збігатися, а в інших – алюзивний денотат може бути суперечністю до образу суб'єкта, який характеризує, створюючи контраст між порівнянням.

З погляду різноплановості аналізу наповнення художнього твору, елементи, що формують і вибудовують його зміст, структуру, надають стилістичного забарвлення, є невід'ємними конститuentами, які допомагають автору увіобразити й емоційно збагатити текст. Конструктивна функція алюзії як ключового елемента структури твору виявляється в реалізації двох підвидів цієї функції – створення історичного контексту й орнаментального (декоративного) вживання алюзії [3, с. 56]. Не рідкістю є випадки,

коли в літературі використана алюзія, яка може міститись, наприклад, у заголовку тексту й задавати напрям розгортання сюжету всього твору.

Згідно з С.Р. Авраменко яка ділить алюзії на номінативні алюзії та алюзивні цитати, цей стилістичний прийом, окрім сатиричного зображення персонажів, використовується для такого: а) експлікації певних періодів життя персонажа; б) характеристики міжособистісних стосунків; в) характеристики діяльності осіб; г) експлікації інтелектуальних і духовних запитів індивіда; д) експлікації емоційного стану персонажа; е) морально-етичної характеристики персонажа [1], які з погляду класифікації О.М. Дронової відповідають оцінно-характеризуючій функції.

Дещо відмінною є класифікація функцій за А.А. Тютенком, котрий досліджував функціональні особливості алюзії у пресі німецькомовних країн. Оскільки основною метою публіцистики є надання інформації або її розважальний характер, то алюзія в межах цих параметрів може бути використана для реалізації іронії або в комплексі естетико-емоційних засобів. В окремих випадках автор виокремлює експресивну функцію алюзії, що виходить на перший план і поєднується з іншими додатковими, серед яких емотивна, оцінювальна й естетична. Загалом ці функції притаманні будь-якому стилістичному прийому [10, с. 5].

Слідом за Н.М. Семешко ми визначаємо алюзію як лінгвопоетикальний засіб, що є індикатором утілення інтертекстуальних зв'язків [8, с. 13]. Однак для реалізації розмаїття своїх функцій алюзія характеризується й певними типологічними особливостями. Диференціація різних типів алюзій дає змогу читачеві легше віднайти інтертекстуальні зв'язки з денотатом, зрозуміти їхню спрямованість і конотації.

Типологія та класифікація алюзій основною мірою залежить від фактора, що визначає поділ алюзій. Такими факторами може бути тематика алюзій (М.Д. Тухарелі, О.М. Дронова), їх структурні (К.М. Коваленко, С.С. Алешко-Ожевська, С.Р. Авраменко) або семантичні особливості (О.М. Дронова, М.В. Воробйова, В.П. Москвін).

Функціональне навантаження, що несуть алюзивні одиниці, прямо пропорційно пов'язані з їхньою структурою і змістом, закладеним у них. Свого часу К.М. Коваленко на основі проведеного дослідження здійснила класифікацію алюзій, побудовану на основі диференціації їхніх структурних особливостей [4, с. 66]. Дослідниця виділила так два типи алюзій – просту (однозначну й багатозначну) та складну (комбіновану й багатокомпонентну). Функції алюзії перебувають у взаємозв'язку з типами алюзій. Прості алюзії загалом відповідають за втілення функції образної характеристики, яка корелює з функцією оцінювання. Складна багатокомпонентна алюзія, що функціонує для увиразнення подій твору, реалізує моделювальну функцію. Функція добування додаткової інформації притаманна всім типам виокремлених алюзій [4, с. 112].

Проте частіше в науковій літературі можна зустріти виокремлення типів алюзій залежно від їх формального вираження – *однослівного* чи *текстового* (О.М. Дронова, С.С. Алешко-Ожевська, Д.В. Дюрішин, А.Б. Циренова).

Алюзивності слову або сполученню чи іншому відрізьку тексту надає маркер-сигнал, який натякає на попередній текстуальний референт.

Групу однослівних або ономастичних [7] алюзій становлять їх конкретні підвиди – оніми різного походження, серед яких антропоніми – власні імена, топоніми – географічні назви [3], ктематоніми – назви історичних подій, теоніми – назви богів, демонів, міфологічних персонажів, космоніми – назви планет, зірок тощо [9].

Алюзивні цитати, у свою чергу, об'єднують два та більше слова й, на відміну від звичайної цитати, уводяться без лапок, модифікують зміст висловлювання чи тексту із семантичного боку або з формального на рівні мінімальної зміни звуку чи закінчень. Але, окрім однослівних алюзій і алюзивних цитат, натяк може міститись і в словосполученні або реченні, яке не є цитатою якогось літературного тексту, а може відсилати читача до іншого, вербального або невербального, об'єкта. Здебільшого такі словосполучення є імпліцитними, оскільки розпізнати їх доводиться через змістову складову алюзії, а не зовнішнє вираження, що характерне для онімів і алюзивних цитат.

На основні графічного, семантичного, функціонального критеріїв, а також критерію вживаності О.М. Дронова [3, с. 80] виділила такі класифікації алюзій: 1) семантико-стилістична, 2) текстологічна, 3) тематична. Джерелом тематичної атрибуції можуть бути біблійні й релігійні тексти, літературні тексти, виокремлюючи античні (С.С. Алешко-Ожевська) і шекспірівські (Д.А. Протопова) претексти, дитячі та смішні римівки (Л.П. Прохорова, С.С. Алешко-Ожевська), міфи, фольклорні тексти, історичні реалії, рекламні слогани. Також об'єктом алюзій є особи, місця, події, твори живопису, факти мистецтва (Б.Д. Лобжанідзе), скульптури й інші об'єкти (О.М. Дронова).

Виходячи із власних міркувань і досліджуваної вибірки, що базується на британських літературних модерних текстах, ми в роботі виокремлюємо такі тематичні класи алюзій:

1) міфологічні – об'єднують алюзії, які посилаються на явища, об'єкти й персонажів різних національно-культурних міфологічних циклів, наприклад: *He ran over the headings of his speech: Irish hospitality, sad memories, the Three Graces, Paris, the quotation from Browning* (Дж. Джойс "The Dead"). Джерельною базою алюзії *Three Graces* є давньогрецька міфологія. Мова йде по трьох богинь радості й кохання – Аглаю, Єфросинію і Талію;

2) теологічні – містять алюзивні одиниці, які посилаються на священні літературні тексти, такі як Біблія, Коран, Талмуд тощо, або співвідносяться з релігійними предметами, суб'єктами, явищами, подіями, наприклад: *I am weak, my knees are weak. I shall be strong when the words come* (В.Б. Єйтс "Where There is Nothing"). У виділеній текстовій алюзії ми можемо упізнати фразу із Псалму 109:24 *My knees are weak through*. Хоча формально вона не відповідає оригіналу, але за допомогою маркерів легко ідентифікується;

3) літературні – містять натяки на літературні твори, епізоди, сюжети, фрази, репліки, події чи персонажі цих творів, наприклад: *Brackley: Ah, the green-eyed monster!* (В.С. Моем "A Man of Honour"). *The green-eyed monster* є алюзією на однотипну фразу із драми "Othello" В. Шек-

спіра. Функція алюзії в цьому випадку виключно характеризується;

4) історично-суспільні – посилення, що співвідносяться з історичними фактами, реаліями, подіями або особами, якщо вони відіграли певну історичну роль і згадка їхнього імені у творі відсилає читача не до особистісних рис індивіда, а до історичної значущості його вчинків, які викликають певну аналогію в читача, наприклад: *There I saw one I knew, and stopped him, crying "Stetson! You who were with me in the ships at Mylae!..."* (Т. Еліот "The Waste Land"). Алюзивний маркер *Mylae* відсилає читача до згадки про битву 290 р. до н. е. під час Першої Пунічної війни. У тексті згадка використовується з метою звернення до співрозмовника як до побратима, який розділив перемогу першої морської битви Римської імперії;

5) фольклорні – натяки на об'єкти, явища або інші реалії з художньої колективної літературної та музичної творчої діяльності народу, наприклад: *Here we go round the prickly pear / Prickly pear prickly pear* (Т. С. Еліот "The Hollow Man"). Алюзія *Here we go round the prickly pear* є уривком із римівки "Here we go round the mulberry bush..." і свідчить про абсурдність ситуації, описаної у вірші;

6) побутові – об'єднують у цьому класі алюзії на повсякденні явища, темпорально близькі із середовищем тексту, у якому вжиті алюзії, й містять імпліцитні асоціативні характеристики поза прямою семантикою назви об'єкта чи явища, наприклад: *That if nothing drastic is done / Aeroplane and Zeppelin will come out* (В.Б. Єйтс "Lapis Lazuli"). *Aeroplane* і *Zeppelin* є алюзіями, оскільки їх згадка в тексті твору є натяком на події війни, а ці назви є марками німецьких дирижаблів, що бомбардували Лондон. Саме згадка їх як негативних об'єктів розкриває глибину змісту вірша;

7) арт-алюзії – це посилення на музичні твори композиторів або об'єкти мистецького характеру, наприклад: *Under the penitential gates / Sustained by staring Seraphim / Where the souls of the devout / Burn invisible and dim* (Т.С. Еліот "Mr. Eliot's Sunday Morning Service"). Ці слова є описом картини А. Караччі, що зображує Чистилище й так викликає асоціації з подіями тексту й зображенням на полотні;

8) особові – згадки персоналій, діяльність яких співвідносять із певним родом занять. Найчастіше такі алюзії вживаються при порівняннях, наприклад: *When Mr. Apollinax visited the United States / His laughter tinkled among the teacups*. (Т.С. Еліот "Mr. Apollinax") Алюзія *Mr. Apollinax* стосується згадки про британського філософа Б. Рассела.

У роботі ми також уважатимемо алюзією як однослівні імплікативні одиниці алюзивні словосполучення й алюзивні цитати. Алюзивні одиниці, у свою чергу, ділимо на прямі – їх ідентифікація проходить легко завдяки відсутності змін, що вимагають від читача зусиль для їх розпізнавання, та опосередковані – зумовлені будь-якими трансформаціями в новому контексті.

Висновки. Отже, можемо підвести підсумок, що специфіка функціонування і класифікації алюзії досліджувалась багатьма українськими й зарубіжними науковцями, які на основі різних характерологічних принципів і критеріїв вибудовували власну класифікацію. Найбільш прийнятною, виходячи з мети роботи, ми обрали тематичну таксономію, що включає міфологічні, теологічні, історико-соціальні, фольклорні, літературні, побутові, особові й арт-алюзії. Загалом із формального погляду у площині

тексту алюзія ділиться на однослівну, фразову або цитатну, а з семантичного – базується на аналізі варіантів актуалізації значення алюзії в контексті її вживання.

Література:

1. Авраменко С.Р. Стилістичні функції алюзії у романі Джеймса Хайнса «Розповідь лектора» / С.Р. Авраменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gv/2007_11/1/articles/Volume%201/Svitova%20literatura/1_Avramenko.pdf.
2. Алешко-Ожевская С.С. Фразеологический состав английского языка и проблемы аллюзивности художественного текста : дисс. ... канд. филол. наук / С.С. Алешко-Ожевская. – М., 2006. – 142 с.
3. Дронова Е.М. Стилистический прием аллюзии в свете теории интертекстуальности (На материале языка англо-ирландской драмы первой половины XX века) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е.М. Дронова. – Воронеж, 2006. – 182 с.
4. Коваленко Е.Н. Когнитивные аспекты сказочной аллюзии (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е.Н. Коваленко. – Томск, 2007. – 180 с.
5. Лобжанидзе Б.Д. Аллюзия в произведениях Сидни Шелдона / Б.Д. Лобжанидзе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2011/II/uch_2011_II_00009.pdf.
6. Лушникова Г.И. Интертекстуальность художественного произведения : [учеб. пособ.] / Г.И. Лушникова. – Кемерово, 1995. – 81 с.
7. Москвин В.П. Аллюзия как фигура интертекста / В.П. Москвин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://grani.vspu.ru/files/publics/1389778094.pdf>.
8. Семешко Н.М. Типология интертекстуальности сонетів Е. Спенсера: Форми і функції алюзії / Н.М. Семешко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzl_2010_4.1_4.pdf.
9. Тухарели М.Д. Аллюзия в системе художественного произведения : дисс. ... канд. филол. наук / М.Д. Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 167 с.
10. Тютенко А.А. Структура і функції алюзії у пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Тютенко. – Харків, 2000. – 20 с.

Ярема О. Б. Типология и функции аллюзий

Аннотація. В статье рассмотрены основные функции аллюзий в текстах художественного стиля на основе работ зарубежных и отечественных ученых. Определено, что функции аллюзий коррелируют с типами этого языкового явления, которые делятся на основе тематического, структурного и семантического критериев. Предложена собственная классификация аллюзий по тематическому принципу. Соответственно, выделены следующие классы, такие как мифологические, теологические, историко-социальные, литературные, фольклорные, бытовые, личные и арт-аллюзии.

Ключевые слова: аллюзия, функции аллюзии, классификация аллюзий, литература.

Yarema O. B. Typology and functions of allusion

Summary. The article describes the basic functions of allusions in the texts of the artistic style based on approaches of foreign and Ukrainian scientists. It was determined that the function of allusions correlate with its types that are distinguished by thematic, structural and semantic criteria. Own classification of allusions according to thematic criteria was proposed. Thus, the following classes such as mythological, theological, historical, literary, folklore, common, personal and art allusion were defined.

Key words: allusion, allusive function, classification of allusion, literature.

*Ярич М. В.,
аспірант кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету*

ОБРАЗНА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ LANGUAGE/МОВА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розглядається вербальна реалізація образного складника концепту LANGUAGE/МОВА в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі. Основними формами реалізації образної складової є метафоричні словосполучення, що містять лексему language. Аналіз метафор і метафоричних порівнянь надає можливість мовної об'єктивації досліджуваного концепту.

Ключові слова: концепт, метафора, образна складова концепту, метафорична модель, метафоричне порівняння.

Постановка проблеми. Дослідження спрямоване на вивчення образного складника концепту LANGUAGE/МОВА в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі.

Вивчення природної мови як базового об'єкта дослідження мовознавства почалося практично відразу ж із зародженням лінгвокультурології як окремого напрямку в лінгвістиці. Останніми десятиліттями концепт аналізувався в таких напрямках: вивчалася моделювання структури концепту «мова» у зв'язку з панівною науковою парадигмою (С.А. Ромашко); проводився порівняльний аналіз концептів «мова» й «мовлення» (І.Б. Левонтіна); описувалися мовні концепти англійської мови в різних дискурсах і діахронії (С.В. Дегтев, І.І. Макеева, С.Е. Нікітіна); проводився етимологічний аналіз, вивчалася структура концепту «мова» в англійській лінгвокультурі (Ю.С. Степанов) [1].

Мета статті полягає в установленні образного складника концепту LANGUAGE/МОВА в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі.

Актуальність дослідження мотивована її відповідністю пріоритетним тенденціям розвитку лінгвістики, зростаючим науковим інтересом до проблеми вивчення концептів. Об'єктом дослідження є концепт LANGUAGE/МОВА, вербально об'єктивований в англomовному публіцистичному дискурсі. Предметом дослідження є структура концепту LANGUAGE/МОВА, зокрема його образна складова.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці з терміном «мова» (за всього різноманіття його тлумачення) пов'язаний стрижневий концепт мовознавства [2]. За допомогою комунікативної функції мова забезпечує взаємодію відправника вербального (словесного) повідомлення та його одержувача, адресата. З іншого боку, вона спрямована на реальність і той світ образів, який вибудовується між реальністю й людиною, виступаючи як безліч знань, що утворюють у сукупності

картину, або модель, світу. Ця картина світу локалізована в людській свідомості. Вона постійно поповнюється, корегується та регулює поведінку людини. Мова не просто передає повідомлення в актах комунікації у вигляді висловлювань, у яких містяться ті чи інші знання про певні фрагменти світу, вона здатна відігравати важливу роль у накопиченні знань і зберіганні їх у пам'яті, сприяючи їх упорядкуванню, систематизації, тобто беручи участь у їхній обробці [2].

Під терміном «природна мова» розуміється осередок усіх універсальних властивостей усіх конкретних етнічних мов; це абстракція, що номінує певний клас знакових систем. З погляду «матеріального тіла», природна мова має онтологічний статус. Семантично, як суб'єктивний образ об'єктивного світу й інструмент пізнання, він гносеологічний. У зв'язку з цим статус концепту «мова» не може бути охарактеризований інакше, як онтологічно-гносеологічний [1].

С.Г. Воркачов виділяє поняттєву (виокремлення ознак на основі дефініцій), образну (когнітивні метафори) та значеннєву (етимологічні, асоціативні характеристики, які розкривають місце вербалізованого культурного смислу в лексико-граматичній системі мови) складові у структурі концепту [3, с. 7]. У нашому дослідженні центральним є визначення саме образного складника концепту LANGUAGE/МОВА, який поданий поняттям когнітивної метафори й метафоричного порівняння.

У когнітивній лінгвістиці метафора трактується як перенесення когнітивної структури, прототипно пов'язаної з певним мовним утіленням, з однієї ділянки, до якої вона належить, на іншу [4, с. 389]. Структурування одного концепту в термінах іншого в межах когнітивної лінгвістики розглядається як процес метафоризації. При цьому метафора не тільки формує уявлення про об'єкт, а й зумовлює спосіб і стиль мислення про нього [5, с. 72].

Когнітивна метафора не тільки відтворює фрагменти суспільного досвіду певної культурної спільності – вона значною мірою формує цей досвід. Нові метафори мають здатність творити нову реальність. Якщо нова метафора стає частиною понятійної системи, що слугує підставою для нашої дійсності, вона змінить цю систему, а також породжувані нею подання й дії [6]. У комунікативній діяльності метафора – важливий спосіб впливу на інтелект, почуття й волю адресата. Можна сказати, що метафора являє собою міст від знайомого до незнайомого, від очевидного до менш явного.

Оскільки всі типи метафоризації ґрунтуються на асоціативних зв'язках у межах людського досвіду, метафора за своєї сутності антропометрична: вона порівнює різні

сутності, формує на їхній основі новий гносеологічний образ і синтезує в ньому ознаки гетерогенних сутностей [7]. Антропометричність метафори, тобто сумірність найменувань, що зіставляються, і об'єктів саме в людській свідомості безвідносно до реальних подібностей і розходжень сутностей, що зіставляються (одна з них позначається за допомогою метафори, інша є допоміжним образом), природним чином уписується в антропометричну парадигму сучасного наукового знання, відповідно до якого людина пізнає світ через усвідомлення своєї діяльності в ньому [7]. Жодна теорія не може без звернення до людського фактора пояснити, чому про почуття можна думати як про вогонь, чому можна говорити про полум'я любові, жар серця тощо. Здатність мислити метафорично – риса, властива *homo sapiens*, і вона відбиває здатність порушувати межі і творити у свідомості особливий, часом парадоксальний, антропоцентричний порядок речей. Парадоксальність метафори зумовлюється саме гетерогенністю її вихідних сутностей [7].

Схема зв'язку між поняттєвими сферами, яка існує або утворюється у свідомості носія мови, називається метафоричною моделлю. Метафоричні моделі формують метафоричний образ – ментальну одиницю, стійке уявлення про об'єкт навколишньої дійсності, структуроване за допомогою низки концептуальних метафор, не подібних до оригіналу, які формують у свідомості реципієнта сукупність культурно-специфічних зв'язків [8, с. 16].

Під час дослідження нами виділено основні метафоричні моделі, які представляють концепт LANGUAGE/МОВА в англійському публіцистичному дискурсі. Найбільш значущі ознаки концепту LANGUAGE/МОВА виявляються в таких метафоричних моделях як «МОВА – ЖИВА ІСТОТА», «МОВА – МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ», «МОВА – ВИБУХОВА РЕЧОВИНА», «МОВА – ПРЕДМЕТ». Під час метафоризації лексему LANGUAGE/МОВА ототожнюємо з конкретно-предметними сутностями – істотами, матеріальними об'єктами, предметами тощо.

Найчастіше зустрічається зіставлення «мови» та «живої істоти», наділяючи мову людськими рисами й порівнюючи з людиною:

1. *"The truth is," he writes, "that language dances only ever so lightly on thought... our differences are variations on being the same* (The Sunday Times).

2. *Crossword in Latin is clue the language is alive* (The Times).

3. *The language of probability owns the mind and the language of possibility owns the heart* (Plain English Campaign).

4. *Constructed languages, or 'conlangs' as they are known, have always fascinated diehard fans* (The Guardian).

5. *A language is the crucial asset of any society – it's what binds us, animates us, permits us to accomplish things* (Plain English Campaign).

У наведених вище прикладах можна простежити ототожнення цього концепту з людиною, яка танцює (приклад 1), оскільки вона жива (приклад 2) і може володіти різними матеріальними й абстрактними речами (приклад 3). Мова, як і людина, може мати шанувальників

(приклад 4), оживляти й надихати інших виконувати завдання та досягати мету (приклад 5).

Метафорична модель МОВА – МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ уподібнює мову об'єкта, який характеризується значною кількістю (приклад 1), яким можна володіти (приклад 2) і який складається з певних елементів (приклад 3):

1. *What makes people learn dozens of languages, wonders an intriguing analysis, and how on earth do they do it?* (The Sunday Times).

2. *The one-word system was a first giant leap, for to possess words alone, says Hurford, is already to possess language, and so to have found words was to have crossed a Rubicon* (TLS).

3. *But many people do not have a clear understanding of the 'nuts and bolts' of the language, which makes it difficult for them to use it accurately and confidently* (Plain English Campaign).

Метафора МОВА – РЕЧОВИНА, виражена словосполученнями *language exploded* і *erosion of language*, актуалізується в таких прикладах:

1. *And the evidence is clear that, once fuelled by the emergence of syntax and its power of infinite expressivity, at some point perhaps not that long ago, language exploded on to the scene* (TLS).

2. *I would prefer to draw a distinction between the (creative) evolution of the language and the (destructive) erosion of the language* (On Line Opinion).

Засіб об'єктивації метафори МОВА – ПРЕДМЕТ подано в такому прикладі: *The question is whether this was because language as we know it hadn't yet been invented* (TLS), де є дієслово *to invent*, яке вказує на можливість винаходити й досліджувати мову як предмет.

Яскраво відображають образну складову цього концепту метафоричні порівняння в таких прикладах:

1. *Language is our tool for doing things socially, or as Hurford likes to put it, "doing things to other people"* (TLS).

2. *"Being able to say hello to someone in their language is a good start to fostering good community relations"* (The Daily Telegraph).

3. *A language, it is said, is dialect with a flag* (The Daily Telegraph).

Вони наголошують на тому, що мова є і хорошим початком для відносин, й інструментом для виконання різних завдань, і діалектом у суспільстві.

У більшості випадків зафіксовані метафори є конвенціональними за способом концептуалізації. Конвенціональною метафорою є метафора, що формує понятійну систему людини, базуючись на повторюваних «систематичних кореляціях між явищами, зафіксованими в нашому досвіді» [4], і реалізується в повсякденній мовленнєво-розумовій діяльності. Аристотель і Квінтіліан запровадили традиційну інтерпретацію метафори та порівняння. Квінтіліан уважав: «Якщо метафора здається ризикованою, необхідно перетворити її на порівняння. Це безпечніше. Порівняння – це розширена метафора. Якщо додати слово «як», виходить порівняння і, навпаки, стає менш сміливим; без цього слова воно буде метафорою і більш ризикованим» [9].

Розмежовуючи метафоричне порівняння й метафору, Е. Ортоні не трактує всі метафори як порівняння:

«Метафора – це тип уживання мови, тоді як порівняння – тип психологічного процесу» [10, с. 2]. Він вважає цей процес невід'ємним компонентом для певних типів уживання мови, а не який збігається з цими типами уживання.

Висновки. Аналіз метафоричних висловлювань і метафоричних порівнянь дав змогу виявити основні образні ознаки концепту LANGUAGE/МОВА, виділити найпродуктивніші метафоричні моделі в англійському публіцистичному дискурсі. Найвагоміші характеристики мови актуалізуються в таких моделях: *мова – жива істота, мова – матеріальний об'єкт, мова – предмет, мова – речовина*. Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі образного складника мовного втілення концепту LANGUAGE/МОВА на більш репрезентативному матеріалі.

Література:

1. Воркачев С.Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования : [монография] / С.Г. Воркачев ; под общ. ред. проф. С.Г. Воркачева. – Волгоград : ВолГУ, 2007. – 400 с.
2. Арутюнова Н.Д. Наивные размышления о наивной картине языка / Н.Д. Арутюнова // Язык о языке. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 7–23.
3. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–414.
5. Будянская О.О. Сопоставительные средства описания эмоций в английском и русском языках / О.О. Будянская, Е.Ю. Мягкова // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж, 2002. – Вып. 2. – С. 70–87.
6. Рикер П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / П. Рикер // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – 389 с.
7. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале : Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) : [монография] / А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2001. – 238 с.
8. Антонюк М.О. Метафора та її роль у мовній картині світу / М.О. Антонюк // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2002. – № 7. – С. 15–19.
9. Квинтилиан М.Ф. Античные риторика / М.Ф. Квинтилиан. – М. : Наука, 1978. – 100 с.
10. Ортони Э. Роль сходства в уподоблении и метафоре : сб. науч. трудов / Э. Ортони // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 219–235.
11. The Sunday Times [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/>.
12. The Times [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/>.
13. Plain English Campaign [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.plainenglish.co.uk/>.
14. The Guardian [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.theguardian.com/uk>.
15. TLS (The Times Literary Supplement) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.the-tls.co.uk/tls/>.
16. On Line Opinion [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.onlineopinion.com.au/>.
17. The Daily Telegraph [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.telegraph.co.uk/>.

Ярич М. В. Образная составляющая концепта LANGUAGE/ЯЗЫК в современном англоязычном публицистическом дискурсе

Аннотация. В статье рассматривается вербальная реализация образного компонента концепта LANGUAGE/ЯЗЫК в современном англоязычном публицистическом дискурсе. Основными формами реализации образной составляющей являются метафорические словосочетания, содержащие лексему language. Анализ метафор и метафорических сравнений позволяет языковую объективацию исследуемого концепта.

Ключевые слова: концепт, метафора, образная составляющая концепта, метафорическая модель, метафорическое сравнение.

Yarych M. Figurative structure of the concept LANGUAGE in modern English publicistic discourse

Summary. The article examines the verbal realization of the figurative component of the concept LANGUAGE in modern English publicistic discourse. The main forms of the realization of the figurative component are metaphorical phrases, containing the lexeme language. The analysis of metaphors and metaphorical comparisons enables the linguistic objectification of the concept under study.

Key words: concept, metaphor, the figurative component of the concept, metaphorical model, metaphorical comparison.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ.
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Безруков А. В.,
аспірант

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

РИТОРИЧНІ ВИТОКИ МЕТАФІЗИЧНОЇ ПОЕЗІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVII СТОЛІТТЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню процесу зародження на багатому підґрунті Ренесансу і становлення в лоні барокової поетики метафізичного стилю в англійській літературі. Мова йде про риторико-філософські засади «школи метафізиків», програмні орієнтири якої формувалася, як видається, наприкінці XVI ст. шляхом дбайливого збирання, узагальнення й оброблення художніх прийомів і засобів, залишених без належної уваги їхніми старшими сучасниками.

Ключові слова: метафізична поезія, Ренесанс, витоки, іронія, концепт, евфуїзм.

Постановка проблеми. Єлизаветинська епоха в її пізній період визначається багатьма істориками мистецтва як доба внутрішньої нестабільності, момент, коли мова не встигає осмислювати новий досвід. Г. Воллер відзначає, що уважному читачеві творів XVI ст. варто насамперед звертати свою увагу не на те, що текст хоче сказати, а на те, що він зовсім не говорить, або на те, що в ньому приховано. На його думку, ця епоха гідна оденівського виразу “the Age of Anxiety” [17, с. 11]. Саме в цей період і відбувається оформлення англійської поетики як теоретичної дисципліни. Процес її становлення нерозривно пов’язаний із риторикою. Будь-який текст того часу, чи то проповідь або поетичний пасаж, будується за риторичними формулами. Водночас це – і час розхитування «готового слова» (О. Михайлов), «гострої туги за дотепністю» (“a want-wit sadness”, В. Шекспір).

Останню третину XVI ст., так званий пізній Ренесанс, в Англії репрезентують гучні імена видатних Ф. Сідні, Е. Спенсера, В. Шекспіра, Дж. Лілі, К. Марло, Т. Неша, Ф. Бекона й інших авторів. Саме це покоління поетів, прозаїків, драматургів, філософів стояло біля витоків нових літературно-художніх тенденцій – передвісників бароко в Західній Європі й «метафізичної школи» на Британських островах. У цьому зв’язку влучним видається зауваження Т. Еліота, який у своїй статті писав, що «... поети сімнадцятого століття (аж до Революції) стали прямим і природним наслідком попередньої доби...» [13, с. 285]. Саме епоха європейського Ренесансу, що передувала усвідомленню метафізичного в художній літературі, на тлі посиленої уваги до проблем трансцендентного викликала загострений інтерес до питань, які стосуються людського інтелекту, його здатності/нездатності досягнення знань Абсолюту.

Метою роботи є встановлення витоків метафізичного стилю, що надасть можливість не тільки чітко зрозуміти мотиви його оформлення, а й простежити формуван-

ня поетичної традиції англійського Ренесансу, пояснити взаємозв’язок подій і творів, або ширше, висловлюючись словами С. Аверінцева, прослідкувати «дисгармонію зрушення», побачити епоху та її мовне мислення в розмаїтті, не в інерції, а в русі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на певні докорінні відмінності в поезії XVI й XVII ст., художня література попереднього періоду мала ті якості, яким пізніше судилося стати провідними в метафізичній ліриці. Хрестоматійне доннівське «Я – мікрокосм» уже само по собі свідчить про те, що паростки метафізичного зростали на ґрунті Ренесансу, безпосередньо пов’язаного з роботами німецького мислителя М. Кузанського¹, популярного автора серед поетів XVII ст. Він одним із перших ренесансних філософів заговорив про те, що людський мікрокосм як найбільш досконала подоба природи та Бога є «малий світ». Людина-мікрокосм – мале відображення Бога: «... людина є малий світ і водночас – частина великого...» [5, с. 271]. На думку М. Кузанського, засобом формування духовної чистоти й наближення до Божественного Абсолюту можуть стати почуття, розум та інтелект – ключові поняття невдовзі виниклої на уламках ренесансної культури «метафізичної школи».

На користь тези про виникнення метафізичної поезії на підґрунті Відродження свідчать і слова видатного російського дослідника О. Лосєва, який зазначав, що «...естетика Ренесансу, базуючись на людській особистості, добре розуміла обмеженість останньої. Вона буйно виголошувала права людини і вимагала її тотального звільнення – духовного, душевного, тілесного, матеріального». Продовжуючи свою думку, учений писав, що «... естетиці Ренесансу притаманна одна чудова властивість <...>: вона знала й відчувала всю обмеженість ізольованого людського суб’єкта. І це назавжди наклало відбиток трагізму на всю нескінченно революційну стихію індивідуалізму Відродження» [6, с. 64]. Перші метафізики, звільнивши людину від цієї ізольованості, стали розглядати особистість усебічно, у тому числі й у метафізичному вимірі, у якому тілесне, матеріальне, душевне та духовне вивчаються через призму християнства.

Ф. Бекон, розглядаючи метафізику як «загальну матір усіх наук», пов’язував її з фізикою, реальним пізнанням природи. У цьому як раз дуже чітко вбачається й головний акцент європейського Ренесансу, філософське бачення якого зводилося передовсім до усвідомлення ролі людини, її залежності від природи. Проте для Ф. Бекона, як і для наступного покоління філософів, важливим було й те, що «легкі глотки філософії штовхають до атеїзму, більш глибокі – повертають до релігії» [1, с. 386]. Іншими сло-

¹ Утім, варто зазначити, що розуміння людини як мікрокосму, у якому всі ступені буття пов’язані між собою, уперше зустрічається ще в Демокріта.

вами, тільки особливі метафізичні принципи з інтересом до аналогій, а не поверхового аналізу першопричин буття, здатні до повернення людини в її істинне й першоприродне лоно, до відчуття нерозривного зв'язку з вищими началами буття, до визнання їхньої абсолютності. І якщо мислителів Ренесансу найбільше інтригувала розумова сила людини, то в XVII ст. в Англії й у всій Західній Європі інтелектуальне співвідносилось з інтуїтивним.

Не драма Ф. Сідні, автор першої англійської поетики «На захист поезії» («The Defense of Poesy», або «An Apology for Poetry», 1595), стверджував, що з усіх видів мистецтва саме поезія сприяє пробудженню в людини розуму (одного з програмних орієнтирів «метафізичної школи»). Не випадково й те, що саме Ф. Сідні, «зразкова людина Відродження», «прагнув примирити пуритан із мистецтвом, показуючи, що мистецтво не суперечить пуританським вимогам, воно їм відповідає, але по-своєму» [10, с. 240].

Метафізична сутність творчості поетів, які прийшли в англійську літературу після Ф. Сідні, частково все ж відповідала тим самим пуританським вимогам. Уживані в поетичному творі Ф. Сідні ще в XVI ст. елементи побутової мови, каламбури, семантичні експерименти зі словами й виразами також посіли гідне місце в метафізиків, так як протиставлялися чіткій жанровій ієрархії та «високому» стилю класицистів. Імовірно, звернення перших поетів «метафізичної школи» до побутової мови відповідало ще одному із завдань їхньої творчості: демократична мова могла бути водночас зрозумілою для людей із різних соціальних груп, а легкість і простота її стилю – захопити будь-кого, хто до неї звертався. Самого ж Ф. Сідні навіть через кілька століть цінували насамперед за його «блискуче красномовство й уїдливу дотепність» [9, с. 130], епітети, що стосуються чи не кожного з поетів-метафізиків.

Л. Єгорова зауважує, що риси метафізичного стилю наявні й у перекладеннях псалмів Ф. Сідні, що багато в чому зумовлено самим Писанням – Книгою псалмів, зокрема спрямованість до питань буття, дотепність псалмоспівця, його схильність до метафоричних зближень, гранична концентрація сенсу кожної думки, фрази, рядку, підкреслено реальні життєві ситуації, які сприймаються як драми ліричного монологу, розмовний тон [4, с. 28]. Звільнивши англійський псалом, з одного боку, від примитивності перекладень Т. Стернхулда й інших прихильників буквальності, з іншого – від занадто абстрактних, розлогих перекладень Т. Вайєтта², Ф. Сідні зробив можливим відчуття духу оригіналу (Псалом 32):

*Till my self did my faults confess
And open'd mine own wickedness
Wherto my heart did give me:
So I my self accus'd to God...*

Серце відкриває псалмоспівцю його порочність (my heart did give me ... mine own wickedness), його «я» визнає гріх (my self did my faults confess) і сповідується перед Богом (so I my self accus'd to God).

Не варто випускати з уваги й те, що Ф. Сідні та В. Шекспір³ першими в XVI ст. почали іронізувати над поетичними кліше, а значить і відходити від штампів, повторюва-

них численними епігонами Петрарки. Якщо знаменитий 130-й сонет Шекспіра читається як гімн реальній жінці, позбавленій надуманих рис характеру й неземної краси, то й у не менш відомій елегії Дж. Донна «The Anagram» (Elegie II) простежується явище так званої варваризації, відходу від античних і ренесансних уявлень (своєрідне знецінення жіночого ідеалу, піднесеного попереднім поколінням поетів):

*Women are all like Angels; the faire be
Like those which fell to worse; but such as thee,
Like to good Angels, nothing can impaire:
'Tis lesse griefe to be foule, than to 'have beene faire.
For one nights revels, silke and gold we chuse,
But, in long journeyes, cloth, and leather use... [15, с. 58].*

Шекспір і Донн, відкидаючи кліше на рівні форми, проголошували тим самим перемогу духовної краси над фізичною, яка тотально популяризувалася у світських колах того часу. Іронія і знищення штампів – атрибутивні ознаки, притаманні метафізичній поезії XVII ст. З цього приводу П. Кратвелл, який визначав іронію як прийом, що надавав свіжого звучання поетичному рядкові, відмінну властивість майбутньої поезії, писав що іронія в сучасній Шекспіру поезії ще не зайняла достойного становища [12].

Ще одним вагомим аргументом, що дає змогу говорити про близькість творчої манери елізаветинців і метафізиків, є концепт (*conceit*), піднесений останніми на найвищий п'єдестал і поставлений в основі їхнього поетичного стилю й філософського світогляду. Очевидно, що теорія концепту була запропонована Дж. Бруно ще в XVI ст. в адресованому Ф. Сідні посвяченні до трактату «Про героїчний ентузіазм» (італ. «De gli heroici furori», 1585). Проте реальна імплементація концепту, звичайно ж, відбулася в поезії «метафізичної школи». У практиці поетів-метафізиків концепт виявляється стилістичним прийомом, що є розгорнутою метафорою, основа якої – несподівані асоціативні зв'язки між далекими, принципово різними предметами, явищами. У концепті зустрічається не менше ніж два образи, один із яких обов'язково має зовсім непоетичне походження (запозичений із будь-якої сфери людської діяльності, нерідко з наукового апарату). При зверненні до концепту відкриваються найрізноманітніші грані слова, часом випадкові, алогічні його сторони.

Внутрішня механіка *conceit* більш складна, ніж у звичайної метафори, яку широко використовували майже всі поети й до метафізиків. Тут один предмет уподібнюється іншому, але предмети ці зазвичай дуже далекі один від одного та на перший погляд не мають між собою нічого спільного. Метафізичних поетів, вважає Дж. Хантер, у цьому випадку цікавить не стільки зображення першого предмета за допомогою другого, скільки взаємини між двома несхожими предметами й ті асоціації, які виникають за їхнього зіставлення [14, с. 30].

На думку А. Горбунова, Донн писав «неначе навмисно змагаючись зі Спенсером, Марло, Шекспіром, іншими поетами-елізаветинцями, що робить його новаторство особливо очевидним» [2, с. 9]. Але зі всіх авторів пізнього Ренесансу, здається, творчість В. Шекспіра ви-

² Нагадаємо, що саме сер Томас Вайєтт (Thomas Wyatt, 1503–1542) разом із Генрі Говардом, графом Суррей (Henry Howard, Earl of Surrey, 1517–1547) були першими англійськими поетами, які звернулися до сонету.

³ Одна з перших і найвпливовіших дослідниць поезії XVII ст. проф. Х.Л. Гарднер у своїй антології «The Metaphysical Poets» (1957) [16] поставила В. Шекспіра в один ряд із такими метафізиками, як Дж. Донн, Е. Марвелл, Дж. Герберт та ін., убачаючи в його творчості переконливі метафізичні аргументи.

являється найближчою до поетичних орієнтирів метафізиків. Це можна пояснити, так як у літературознавчому дискурсі давно вкорінена думка про те, що творча спадщина Шекспіра неодмінно повинна розглядатися з погляду його взаємодії зі стилями, що панували в художній літературі XVI–XVII ст. У західному літературознавстві прийнято називати Шекспіра і представником Ренесансу, і маньєристським автором, і натхненником бароко, через те що «грані між пізнім маньєризмом і раннім бароко часто здаються хиткими» [3, с. 8], а суперечки щодо можливості хай не особистих контактів Шекспіра й Донна⁴, а принаймні спільних зустрічей у колі творчої інтелігенції Англії не згасають і до тепер. Шекспір висловлював аж ніяк не властиві його епосі в деякому сенсі революційні думки, скажімо, про страшну духовну кризу у знаменитому 66-му сонеті, який зараз сприймається як гірка позачасова сповідь, автором якої міг бути й романтик, і декадент, якого роз'їдає недосконалість світу й людської сутності (провідний мотив барокового мистецтва), змушуючи бажати своєї якнайшвидшої загибелі:

*Tired with all these, for restful death I cry,
As, to behold desert a beggar born,
And needy nothing trimm'd in jollity,
And purest faith unhappily forsworn... [19].*

Такі ілюстрації непоодинокі. Безсумнівно, пізній Ренесанс, зокрема в особі В. Шекспіра, сприяв виникненню багатьох визначальних рис, які стали атрибутивними новою для XVI ст. поезії метафізиків.

Своєрідною предтечею метафізичного в художній літературі міг стати й евфуїзм, данину якому, незважаючи на негативне ставлення до нього, склали майже всі сучасники Шекспіра, у тому числі й він сам. Більше того, останнє слово повної назви роману Джона Лілі «Евфус, або Анатомія дотепності» (“Euphues: The Anatomy of Wit”, 1579) через кілька десятиліть стало одним із ключованих синонімів назви «школи Донна»: поетів-дотепників, поетів-мудреців, чия мова була по-філософськи філігранною. А сама дотепність (wit) – «це була ще не діалектика, але вже досить розчленована «метафізика душі» [11, с. 421]. Якщо під евфуїзмом як аналітичним способом осмислення життя розуміти різновидність перифраза, описовий засіб, що вирізняється специфічною лексичною і метафоричною витонченістю, введенням наукових термінів і зворотів, то в такому вигляді він справді може бути формальним попередником концепту XVII ст. І для евфуїзму, і для концепту характерна так звана «барвистість» мови, гра зі словами, їхніми значеннями. Проте якщо в евфуїзмі ключову роль відіграє орнаментальність, то в концепті вона є лише одним із практичних засобів.

У Шекспіра в різних творах можна знайти яскраві приклади евфуїзму (наприклад, міркування про флейту, розмови на цвинтарі тощо в «Гамлеті» (“The Tragical Historie of Hamlet, Prince of Denmarke”). Геніальний Шекспір опанував і цю художню форму, а потім, підпорядкувавши її новим завданням, подолав і залишив, оскільки евфуїзм став самоціллю для багатьох його сучасників, хоча й «тлумачився в пізньому, майже побутовому значенні як

стилістична казуїстика» і був синонімом «усякого роду словесно-формальних хитрувань» [11, с. 420]. Перші ж метафізики, навпаки, перетворили його в один із експериментальних осколків Ренесансу, програмний художній прийом, наповнений новим, більш продуктивним змістом. Елементи евфуїзму вбачаються й у 24-му сонеті Шекспіра, стилістична й змістова композиція якого так відверто перегукується з творчими прийомами Дж. Донна (особливо в його хрестоматійному вірші “A Valediction: Forbidding Mourning”⁵) та зорієнтованого на нього Е. Марвелла (“The Definition of Love”, “The Gallery”⁶). Евфуїстична манера тут простежується в логічній розгалуженості образу, його дзеркальному відбитті й багаторазовому примноженні: образ коханої жінки виявляється відображеним, змальованим очима поета й обрамленим його серцем, але доступним для споглядання лише очима самої героїні:

*Mine eye hath play'd the painter and hath stell'd
Thy beauty's form in table of my heart;
My body is the frame wherein 'tis held,
And perspective it is the painter's art...
... Yet eyes this cunning want to grace their art;
They draw but what they see, know not the heart [18].*

Проте евфуїстичність Шекспіра не просто вирізняється вишуканою риторикою, у ній наявний прихований, духовний план, який і робить евфуїзм зовні схожим на образні конструкції перших метафізиків.

Ще однією своєрідною версією концепту можна вважати так звану легку метафору, що її широко використовували у своїй творчості літературні «конкуренти» метафізиків – придворні поети-«кавалери» (Дж. Саклінг, Р. Лавлейс, Т. Кер'ю та ін.). Використовуючи особливості розгорнутої метафори, каролінгці водночас позбавляли її обов'язкового для метафізиків духовного змісту, нерідко замінюючи його античною символікою. Тим не менше нерівнозначне використання цього прийому каролінгцями й метафізиками дало змогу окремим англійським літературознавцям звести дві такі протилежні творчі «майстерні»⁷ до єдиної так званої «школи дотепності» (“School of Wit”).

Тож витіювата гра зі словом, його формою і змістом, несприйняття будь-яких кліше й шаблонів, винайдення принципово нової образності, вираженої вишуканими метафорами (концептами), іронія над цінностями та ідеалами минулих епох, евфуїстичні прийоми мови, бурно множачись у художній літературі пізнього Ренесансу, заклали теоретичні основи бароко й метафізичної поезії в Англії. Добу XVI ст. можна вважати своєрідною предтечею метафізичного як історико-літературного факту, що також віддзеркалюється й у філософських установах ренесансних авторів: Дж. Бруно, наприклад, пояснював таємничу природу світу наявністю в ньому «загального розуму», абсолютного інтелекту; Т. Мор у своїй знаменитій «Утопії» (“Utopia”, 1551) ставив питання про принциповий перегляд ролі матеріального й спіритуального в житті людини; засновник Єзуїтського ордену І. де Лойола сформулював принципи так званих «Духовних вправ» (лат. “Exercitia Spiritualia”, 1548), покликаних краще пізнати себе та Бога; автор відомих філософсько-моралістичних

⁴ Саме відносно невелика різниця у віці між Шекспіром і Донном (нагадаємо, вона становила близько 8 років) умовно відділила одного автора, представника пізнього Ренесансу, від іншого – апологета західноєвропейського бароко.

⁵ укр. «Прощання, що забороняє печаль».

⁶ укр. «Визначення любові», «Галерея».

⁷ Як відомо, більшість «кавалерів» були вдячними учнями й яскравими послідовниками Б. Джонсона, який активно полемізував із поетами-метафізиками.

«Проб» (“Essays”, 1580) М. де Монтень уважав, що справжня словотворча мудрість можлива лише тоді, коли «... словам належно підкоряться й іти слідом за думками, а не навпаки...» [8, с. 160]; Ф. Суарес, представник барокової схоластики, прозваний «батьком усіх метафізиків», виклав своє уявлення про світ у «Метафізичних диспутах» (лат. “Disputationes metaphysicae”, 1597); Т. Кампанелла, автор трактатів «Метафізика» (лат. “Metaphysica”, 1638) й «Філософія, основана на відчуттях» (лат. “Philosophia sensibus demonstrata”, 1592), писав про одвічне прагнення людини до знань і неспроможність цього досягнення.

Деякі літературознавці, відмічаючи особливу роль останньої третини XVI ст. в зародженні метафізичного стилю, вважають, що на кінець 1570-х років припадає неабиякий сплеск літературної свідомості в Англії після відносно тривалого затишшя. О. Луценко у своїй нещодавній роботі [7] навіть називає конкретну дату – 1579 рік, коли чи не вперше можна говорити про появу в Англії літературної рефлексії, яка була зсередины підготована англійською риторичною традицією⁸. Це була одна з перших спроб виникнення критичної думки. Звичайно, зафіксувати точний момент появи будь-якого феномена дуже складно й не завжди продуктивно, але дослідниця обрала 1579 рік не випадково. Саме в цей період Дж. Лілі публікує першу частину знаменитого роману «Евфюес» (“Euphues”), Т. Норт перекладає роботи давньогрецького філософа-мораліста Плутарха, Е. Спенсер завершує свою першу велику поему «Пастуший календар» (“The Shepherd’s Calendar”), яку на прохання свого вірного друга, поета Г. Харві, присвячує Ф. Сідні, тощо.

Висновки. Найталановитішими митцями пізнього англійського Ренесансу було підготовлено родюче підґрунтя, на якому в нових умовах активно зростали й уїдлива іронія, і витончена метафора-концепт (conceit), і видозмінений евфуїзм. Перші метафізики, філософія яких формувалася якраз наприкінці XVI ст., дбайливо збирали, узагальнювали, ретельно обробляли й закладали в основу своєї творчої програми всі наявні художні прийоми та засоби, залишені без належної уваги їхніми старшими сучасниками, які замикали грандіозну епоху Відродження.

У подальшому дослідженні планується сфокусувати увагу на компаративному синхронічному вивченні англійської метафізичної поезії і творів представників різних поетичних шкіл Європи доби бароко.

Література:

- Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Бэкон ; общ. ред. А.Л. Субботина. – 2-е изд., испр. и дополн. – М. : Мысль, 1971–1978. – Т. 2. – 1978. – 575 с. – (Философское наследие).
- Горбунов А.Н. Пoesия Джона Донна, Бена Джонсона и их младших современников / А.Н. Горбунов // Английская лирика первой половины XVII века. – М. : Из-во Моск. ун-та, 1989. – С. 5–72.
- Горбунов А.Н. Шекспир и литературные стили его эпохи / А.Н. Горбунов // Шекспировские чтения 1985 : сб. статей. – М. : Наука, 1987. – С. 5–14.
- Егорова Л.В. Английская библия и становление стиля метафизической поэзии : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (западноевропейская литература)» / Л.В. Егорова. – М., 2009. – 37 с.

⁸ *Мається на увазі трактатна традиція, закладена в Англії роботами Р. Ешема (R. Ascham, 1515–1568), Д.Е. Роттердамського (D.E. Rotterodamus, 1469–1536), Т. Вільсона (T. Wilson, 1560–1629) та ін.*

- Кузанский Н. Сочинения : в 2 томах / Н. Кузанский ; сост. В.В. Бибихина. – М. : Мысль, 1979–1980. – Т. 2. – 1980. – (Философское наследие).
- Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения / А.Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1978 – 623 с.
- Луценко Е.М. Становление метафизического стиля в английской поэзии последней четверти XVI века : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» / Е.М. Луценко. – М., 2008. – 25 с.
- Монтень М. Опыты : в 3-х кн. / М. Монтень ; отв. ред. Ю.Б. Виппер, пер. А.С. Бобовича. – М. : Наука, 1979. – Кн. 1 и 2. – 1979. – 2-е изд. – 705 с.
- Оскар У. Избранные произведения : в 2 т. / У. Оскар ; сост. Н. Пальцев. – М. : Республика, 1993. – Т. 2. – 1993. – 543 с.
- Урнов Д.М. Борьба пуритан против театра в эпоху Шекспира / Д.М. Урнов // Культура эпохи Возрождения и Реформации / отв. ред. В.И. Рутенбург. – Л. : Наука, 1981. – С. 239–243.
- Урнов Д.М. Формирование английского романа эпохи Возрождения / Д.М. Урнов // Литература эпохи Возрождения и проблемы всемирной литературы / ред. Н.И. Балашов, Ю.Б. Виппер, П.А. Гринцер и др. – М. : Наука, 1967. – С. 416–438.
- Cruttwell P. The Shakespearean Moment and Its Place in the Poetry of the 17-th Century / P. Cruttwell. – NY : Columbia University Press, 1970. – 272 p.
- Eliot T.S. The Metaphysical Poets / T.S. Eliot // Selected Essays. – L. : Faber & Faber, 1951. – 3rd ed. – P. 281–291.
- Hunter J. Metaphysical Poets / J. Hunter. – L. : Evans Bros., 1965. – 160 p.
- The Collected Poems of John Donne / [ed. R. Booth]. – Ware : Wordsworth Editions Ltd., 2002. – 369 p.
- The Metaphysical Poets / [sel., ed. H. L. Gardner]. – L. : Penguin Books Ltd., 1960. – 336 p. – (Penguin Classics).
- Waller G.F. English Poetry of the Sixteenth Century / G.F. Waller. – L. : Longman, 1986. – 315 p.
- William Shakespeare. Sonnet XXIV // William Shakespeare [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://shakespeare.ouc.ru/sonnet-XXIV-en.html>.
- William Shakespeare. Sonnet LXVI // William Shakespeare [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://shakespeare.ouc.ru/sonnet-LXVI-en.html>.

Безруков А. В. Риторические истоки метафизической поэзии и особенности её формирования в английской литературе XVII века

Аннотация. Статья посвящена исследованию процесса зарождения на плодородной почве Ренесанса и становления в лоне барочной поэтики метафизического стиля в английской литературе. Речь идёт о риторико-философских основах «школы метафизиков», программные ориентиры которой формировались, как кажется, в конце XVI в. путём бережного собирания, обобщения и обработки художественных приёмов и средств, оставленных без должного внимания их старшими современниками.

Ключевые слова: метафизическая поэзия, Ренесанс, истоки, ирония, концепт, евфуизм.

Bezrukov A. Rhetorical background of the metaphysical poetry and features of its formation in the 17th-century English literature

Summary. The article is devoted to the process of the Metaphysical style genesis in the English literature on the base of Renaissance as well as to its formation in Baroque. It is dedicated to the rhetorical and philosophical foundations of the “Metaphysical school”, the main principles of which were being formed by its representatives on the base of artistic devices of their senior contemporaries during the last decades of the 16th century.

Key words: metaphysical poetry, renaissance, background, irony, conceit, euphuism.

*Кропивко І. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української літератури**Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ГІПЕРРЕАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИЙОМ І ПРЕДМЕТ ЗОБРАЖЕННЯ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ Й ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. У статті розглянуто явище гіперреальності в постмодерністських текстах у таких його виявах: а) образ художнього світу; б) прийом його створення; в) об'єкт авторської іронії.

Ключові слова: гіперреальність, прийом, предмет зображення, іронія, постмодернізм, українська література, польська література.

Постановка проблеми. Розвиток електронних технологій не лише став каталізатором глобалізаційних процесів на загальнокультурному, фінансовому та інших рівнях, а й уплинув на концепції літературних текстів, появу нових літературних явищ і, відповідно, термінів. Зокрема, таким є поняття гіперреальності – наслідування без референту, уведене в широкий науковий обіг Бодріярром [1], який звернувся до осмислення симулятивної природи політичних і культурних уявлень людства, що формуються під впливом засобів масової інформації. Осмислення філософами трансгресивної специфіки сучасного інформаційного простору не залишилося поза увагою літератури. Гіперреальність у теперішньому літературному процесі є прийомом і предметом зображення водночас.

Природа літературної творчості визначає гіперреальність літературного тексту, адже денотат може існувати лише в свідомості реципієнта, а отже, є ілюзорним і позбавленим сталого значення, котре повністю залежить від моделювання художньої реальності свідомістю читача. В умовах віртуальної реальності відбувається пошук персонажами власної ідентичності в ситуації тут-і-тепер, коли попередній досвід не актуалізований і відсутній інтенційний вектор спрямованості в майбутнє: «Глобалізація вносить новий вимір в процес пошуку ідентичності, оскільки її складовою є формування культури реальної віртуальності» [2, с. 385].

Реальна віртуальність постає характеристикою зовнішнього світу людини, оскільки зумовлена специфікою її погляду на дійсність. Кожна людина – це призма, крізь яку сприймається світ, поза цією даністю світ не існує. У цьому й полягає специфіка нового розуміння суб'єктивності. У кожному випадку сприйняття дійсності людиною світ постає як ілюзія, бо відбиває уявлення людини про дійсність, а не її саму. Це уявлення часто створюється як розуміння того, яким світ має бути, і формується переважно через стереотипи й смаки, продуковані різноманітними засобами масової комунікації. Децентрований сучасний світ характери-

зується відсутністю ціннісного центру як усередині себе (держава, інститути, церква не сприймаються як виробники й виразники ідеалів, універсальної істини), так і ззовні (Бог чи Платонівська есенціалістська теорія, що наша дійсність – це копія копій ідеальних речей), єдиним ціннісним орієнтиром є людина з її власними смаками, уподобаннями й уявленнями. Отже, на думку Бодріяра, ідеться про реальну дійсність як таку, що не має денотативної зумовленості, а тому є симулякром (приклад – політичні ідеології та образи телевізій).

Багато дослідників визначали симулякровість як ознаку образів постмодерністських літературних творів і симулятивну природу культури епохи постмодерну загалом [3], однак питання виявлення специфіки гіперреальності в літературному творі як водночас прийому й предмета зображення залишається відкритим. Розкриття цього питання на матеріалі сучасної української та польської літератури вважаємо метою статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній світ літературного твору – подвійний (навіть потрійний) симулякр, оскільки апелює до творчо створеної художньої реальності, що відбиває уявлення людини про те, що її оточує (дійсність як симулякр), на основі витвореної автором моделі дійсності (текстова реалізація) та існує в свідомості самого реципієнта як цілісний художній образ. Отже, гіперреальність художнього світу твору є засадничим моментом самої літературної творчості, пов'язаним із відсутністю його (художнього світу) безпосереднього зв'язку з денотатом, оскільки як такий цей зв'язок є невлонимий.

Розуміння симулятивної природи культурної реальності, процесу її породження в літературній творчості й у сприйнятті реципієнтом стає предметом зображення сучасних письменників. Часто майстри слова безпосередньо наголошують на нереальності зображеного світу та персонажів самою концепцією моделі художньої дійсності. Так, С. Поваляєва («Місто» [4]) обирає тип нарації асоціативного типу, у якій змішано різні плани свідомості героїні, хронотопічні площини та іпостасі її власного «я», на яку впливають позасвідомісні чинники (комп'ютерний збій, втручання свідомостей інших осіб тощо). М. Туллі («Сни й камені» [5]) відмовляється навіть від відносного центру оповіді. У її романі героєм є сама дійсність як симулякр, реалізована через розгорнуту метафору життя-смерті міста, де матеріал і уявлення про місто виступають персонажами. Авторка апелює не до образів міста, що існу-

ють у свідомості реципієнта, а до знаків реальності, з якими пов'язується зазвичай цей образ: міф про місто, назва міста, точніше літери, з яких вона складається і які мають графічну форму існування, фотографії й портрети як знаки присутності тощо. Таке концептуальне зосередження на відтворенні світу як ілюзії свідомісної (С. Поваліяєва) чи знакової (М. Туллі), коли предметом зображення стає гіперреальність як така, бо в центрі уваги автора – те, що в принципі не може бути означене, оскільки не має референта, вимагає і відповідних прийомів, основним із яких стає гіперреальність – наголошення на симулякровості походження героїв та/чи художнього світу твору загалом. Отже, гіперреальність у літературному творі сучасності часто є водночас і прийомом, і предметом зображення.

Гіперреалістичність зображення в романі Дороти Масловської «Павлин королеви», стилізованому під виконання хіп-хопу, посилюється підкресленням наприкінці тексту історії його написання, що не тільки уточнює концепцію, а й уводить у текст оповіді саму ситуацію його написання. Відбувається ніби помноження гіперреального простору художнього світу твору на різні площини зображення. Можемо умовно виділити хронотоп нарації, що збігається з ситуацією виконання хіп-хопу, хронотопи персонажів пісні та хронотоп авторки тексту (виступає як автор пісні та її персонаж).

Дорота Масловська дошкульно іронізує над собою, текстом, читачем навіть у зверненні до читача, що виносене на палітурку книжки, і в такий спосіб відбувається перевірка останнього на здатність до сприйняття неоднозначного й провокативного тексту. Абсурдизація художнього світу твору анується іронічним наголошенням на максимальній втраті зв'язку між написаним і реальністю (а також над стереотипною фразою, що зазвичай дає змогу авторові уникнути нав'язливої уваги читача у випадку збігу художньо зображених подій і реальних фактів): «Ця пісня з'явилася завдяки фонду Європейського Союзу. Має на меті збільшення кількості дурнів у суспільстві. Її можна прочитати за допомогою літер, що містяться в алфавіті. Зразки окремих літер знайдеш в Інтернеті ... або замов есемескою. Застерігаємо від можливості заміни справжніх літер підробками, ті фальшиві знаки не мають нічого спільного зі справжніми літерами» [6].

Фрагментарна картина гіпертекстової реальності художнього світу тексту «Метафізичне кабаре» Мануели Гретковської не створює цілісності, однак об'єднана семами-посиланнями, завдяки чому виникають спорадичні зв'язки між героями, подіями, явищами, що виповнюють світ героїв. Реалістичність художнього світу цього твору сумнівна, адже її предметом стає гіперреальність. Ідеться не стільки про фантастичність зав'язки твору (стриптизерка з двома кліторами), скільки про окремі світи кожного з персонажів і загальні уявлення людства, що художньо реалізуються як через релігійні переконання персонажів, так і в філософському осмисленні ними дійсності.

Об'єктом художньої уваги у творі поступово стають неіснуючий чоловік-кенгуру (аналог у людському світі з твариною, наділеною «двома показними копуля-

ційними знаряддями» [7, с. 13]), який був би ідеальним чоловіком для десакралізованої Беби, та витворення внутрішнього емоційного світу людини під впливом емоційної реакції інших людей («За сусідніми столиками, освітленими тьмяними лампіонами, сиділи чоловіки й чутко вдивлялися в інших чоловіків, відбитих у жіночих зіницях» [7, с. 14]), завдяки чому денотат стає неважливим, лише його відображення має значення для гіперреалістичного чоловічого світу. Беба Мазеппа нереальна в усвідомленні закоханого в неї студента Вольфганга: «Ви не трапляєтесь ніколи» [7, с. 15], – зауважує їй герой, навіть не маючи змоги подивитися на неї, щоб не зруйнувати власної ілюзії («Студент примостився на краєчку крісла, не сміючи підвести очі на Бебу, яка торкала його оголеним плечем. Він дивився на її обличчя у дзеркалі» [7, с. 8]). Але вона гіперреальна й у самоусвідомленні, над чим іронізує авторка, використовуючи ключові слова для позначення гри з постмодерними поняттями, яким є гіперреальність: «Поплямованою віршем серветкою він витер автентичну сльозу, яка витекла з його закоханого ока. Беба, котра гидувала будь-якими людськими виділеннями, задля певності протерла ватним тампоном дзеркало в гримерній у тому місці, де по ньому стікало віддзеркалення сльози» [7, с. 8] (виділення наше – І. К.). Для неї реальністю є навіть віддзеркалення сльози, а щоб читач звернув увагу на цей образ, М. Гретковська використала слово «автентичність» на означення сльози на обличчі юнака, порівняно з яким сльоза в дзеркалі є гіперреальною.

Якщо Беба, відбиття сльози у дзеркалі чи чоловічих образів у жіночих очах, які спостерігають інші чоловіки, є образами власне художнього світу «Метафоричного кабаре», то образи одноногого як міфічної істоти та символу Христа [7, с. 18–19] чи зла як метафізичної категорії («Звідки взялося на світі зло? А звідки Бог? Цього ніхто не відає, і для життя це знання не потрібне» [7, с. 32]) є гіперреалістичними образами життя реципієнта й, відповідно, одним із аспектів тематико-проблемного кола твору, яких епізодично торкаються герої твору. Наголошенням на усвідомленні персонажами гіперреалістичності власного світу звучить заключна фраза твору: «... Це метафізична ідилія. Насправді все значно гірше» [7, с. 127]. Слова належать Джонатану, одному з персонажів, закоханих у Бебу, який спостеріг зміни, що відбулися з нею, і втратив власні ілюзії щодо неї.

Цікавим аспектом іронічного змалювання уявлень людства як гіперреалістичного світу є художній аналіз доказів існування його денотатів. Ідеться про такі докази існування одноногого: пісні трубадурів, цілющі властивості порошку з рогу тварини, який використовували лікарі, легенди про те, як можна впіймати одноногого, визнання його символом Христа, гобелени із його зображеннями і їх символіка, ріг у королівській базиліці Сен-Дені («Цей ріг імпонуючий, але, на жаль, виготовлений із воску. Можливо, він є восковою копією справжнього рогу...» [7, с. 20]) та інвентарний запис п'ятнадцятого століття з описом кубка зі скарбниці герцога Бургундії («В інвентарі сказано: «Кубок із рогу одноногого, інкрустований золотом, один предмет». Чи й

цей кубок вигаданий? Кубок справді існує, він виготовлений із китового зуба» [7, с. 21]).

Іронічно й де в чому пародійно звучить підсумок міркувань наратора над долею гіперреалістичних витворів людської уяви: «Тепер багато говорять про охорону тварин, порятунок видів, що зникають. Заборонено полювання на панд, китів, білих тигрів. Чому б не внести до Червоної книги вимираючих тварин людської фантазії: грифонів, сфінксів, сирен, вовкулаків, однорогів. Для того, щоб вони виціліли, вистачить дріб'язку – нашої віри в те, що вони існували. Рятуймо однорогів!» [7, с. 21]. Авторська іронія, якщо зіставити її з уже цитованою фінальною фразою, є дещо сумною, адже, позбавляючись витворів власної фантазії, які сприймало як реальні, людство втрачає казково різнобарвну й цікаву частину свого життя, і тоді це життя стає сірим і перетворюється на буденність. Невипадково ж Беба в останній сцені зображена в домінуючому сірому кольорі, який не зміг перекрити навіть яскравий костюм і карнавальний оригінальний виступ Вольфганга.

Концепція стилізованого під комп'ютерний світ твору Ю. Іздрика «Флешка. Дефрагментація» пояснює його визначення як «книжкового проекту», а не художнього твору, бо включає в себе не тільки текст, а й малюнки автора, таблиці, кросворди тощо. Непорушувана оригінальність Іздрика – в черговому підтвердженні читацького очікування на несподіванку й курйозність його творчого мислення. Таким, наприклад, є зауваження, що тут же спростовується про (не)оригінальність будь-якого тексту: «... а ще поцупив у когось «ексклюзивний», як нині кажуть, тобто призначений лише для цього видання спосіб верстки, власне той, який бачите****» [8, с. 7]; «****якщо вам трапиться «Флешка. Дефрагментація» в іншому вигляді – це фальшивка» [8, с. 6].

Абсурдність як прийом допомагає створити різновекторно спрямовану образність Іздрикових текстів і, зокрема, подати гіпертекстуальність його художнього світу, на якому наголошується безпосередньо. Так, у коментарі до мал. 2: Конус (стрічка Мьобіуса) читаємо: «... я не живу в Станіславі я з'явився сюди ненадовго власне кажучи мене вже немає тут але поява моя була вчасною: я зловив те що виникло непомітно і зникло безповоротно – НЕСПРАВЖНЄ це швидкоплинне НЕСПРАВЖНЄ було єдиним справжнім яке належало цьому місту все інше виявилось СПРАВЖНІМ а тому за неминучістю тавтономічних обмежень не зовсім справжнім це очевидно потребує пояснень» [8, с. 102].

Висновки. Теоретично обґрунтоване Бодріаром поняття гіперреальності активно використовують письменники-постмодерністи. Гіперреальність є прийомом і предметом зображення водночас. Зв'язок із нехудожньою реальністю в таких текстах є досить опосередкованим і полягає в наголошенні на симуля-

тивній природі культурної реальності та суб'єктивного світу окремої людини. Для відображення в літературному творі їх специфіки письменники вдаються до витворення оригінальних концепцій моделі художньої дійсності, таких як свідомісна ілюзія (С. Поваляєва «Місто») чи знакова (М. Туллі «Сни й камені») з наголошенням симулякровості походження героїв та/чи художнього світу загалом. Додатковими прийомами є вибір типу нарації та наративу. Вибір нарації асоціативного типу уможливило змішування різних планів дійсності в межах одного наративу. Децентрація наративу позбавляє оповідь навіть відносного її центру, і тоді героєм є дійсність як симулякр. Уведення до тексту оповіді ситуації його написання дає змогу авторові помножувати гіперреальний простір художнього світу твору на різні площини зображення й наголошувати на максимальній втраті зв'язку між написаним і реальністю, між реальністю художнього світу та сприйняттям реципієнта. Гіперреальність визначає різні рівні структури тексту, як самого тексту, так і паратексту. Постмодерністська специфіка аналізованих текстів виявляється не лише в ствердженні гіперреальності як прийому і предмета зображення, а й в іронізуванні над цим явищем, посиленні його ознак до абсурдності та розвінчуванні як художнього прийому. Відповідно, гіперреальність у постмодерністських текстах постає у трьох іпостасях, а саме: а) образ художнього світу; б) прийом його створення; в) об'єкт авторської іронії над ним як компонентом творчої лабораторії письменника та чинником читацької рецепції.

Надалі варто звернути увагу на інші авторські експерименти у сфері вироблення текстових концепцій та оповідних практик їх реалізації, що стали можливими завдяки симулятивній природі літературної творчості.

Література:

1. Бодріар Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріар; пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
2. Ювсечко Я.В. Сучасні глобалізаційні процеси як фактор поширення нових релігійних вчень / Я.В. Ювсечко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – Вип. 17. – Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 2008. – С. 384–387.
3. Голубь Ю.Г. Симулятивная природа культуры эпохи постмодерна: философские и ценностные основания: дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.13 / Ю.Г. Голубь. – Воронеж, 2009. – 179 с.
4. Поваляєва С. Екзгумація міста: [новели] / С. Поваляєва. – Львів: Кальварія, 2006. – 160 с.
5. Туллі М. Сني й камені: [повість] / М. Туллі; пер. з пол. В. Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2010. – 112 с.
6. Masłowska Dorota. Paw królowej / Dorota Masłowska. – Warszawa: Biblioteka Twoich Myśli, 2005. – 156 s.
7. Гретковська М. Метафізичне Кабаре / М. Гретковська; пер. з пол. А.С. Павлишина; худож.-оформлювач І.В. Осипов. – Харків: Фоліо, 2005. – 127 с.
8. Іздрік Ю. Флешка. Дефрагментація / Ю. Іздрік. – 2 вид., змінене й доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 148 с.

Кропивко И. В. Гиперреальность как прием и предмет изображения в постмодернистских текстах (на материале украинской и польской литератур)

Аннотация. В статье рассмотрено явление гиперреальности в постмодернистских текстах в таких его проявлениях: а) образ художественного мира; б) прием его создания; в) объект авторской иронии.

Ключевые слова: гиперреальность, прием, предмет изображения, ирония, постмодернизм, украинская литература, польская литература.

Kropyvko I. Hyperreality as a method and a subject image in postmodern texts (based on Ukrainian and Polish literatures)

Summary. The article deals with the phenomenon of hiperreality in postmodern texts, it is presented in three variants, such as: a) image of the art world, b) method of its creation, and c) the object of the author's irony.

Key words: hyperreality, method, subject image, irony, postmodernism, Ukrainian literature, Polish literature.

*Луценко Л. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської філології
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

НАРАТИВНИЙ КОД АВГУСТИНСЬКОЇ ЛЮБОВНОЇ ПРОЗИ: ЕЛІЗА ГЕЙВУД

Анотація. У статті висвітлено основні елементи, що складають індивідуальний наративний код Елізи Гейвуд, який включає персонажні варіації на тему «переслідувана доброчесність» і сюжет про спокушення.

Ключові слова: наративний код, жіночий персонаж, «переслідувана доброчесність», сюжет про спокушення.

Постановка проблеми. Пильної уваги в літературознавстві заслуговує прагнення феміністської літературної критики останньої третини ХХ ст. відродити читацький та дослідницький інтерес до англійської любовної прози кінця XVII – початку XVIII ст., репрезентованої у західній науковій традиції терміном «amatory fiction». Плідними виявляються спроби фахівців аналітично описати феномен любовної белетристики, позначити її кордони, виділити масив яскравих ключових художніх текстів, а також систематизувати спостереження над відмінними властивостями їх поетики, уможливаючи не тільки перегляд стереотипів й догм, які сформуvalи односторонній погляд на роль «сентименталізованої» традиції в історії англійської літератури, а й розширення уявлень про особливості формування наративного простору у творах фемінної «августинської» любовної прози, репрезентованої творчим добутком Елізи Гейвуд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До середини 1980-х рр. творчість Елізи Гейвуд (1693–1756) дослідниками академічної традиції оцінювалася вельми стримано. Її літературним експериментам у драматургії, журналістиці, прозі призначено було бути лише невинливою декорацією, що відтіняє успіхи, поза сумнівом, блискучих і обдарованих англійських художників першої половини XVIII ст.: Р. Стіла, Дж. Аддісона, А. Поупа, С. Річардсона, Г. Філдінга.

Довгий час історики літератури і культури хоча і не заперечували, що Е. Гейвуд, безперечно, відіграла одну з провідних ролей в житті письменницької богеми Лондона, брала участь у політичних протистояннях епохи, памфлетній війні конкуруючих літературних співтовариств і партій, була першою жінкою-видавцем журналів, адресованих читачкам середнього класу («Папуга» («The Parrot») (1728), «Жіночий Глядач» («The Female Spectator») (1744–1746), все ж не визнавали глибини її таланту й серйозності поетичних відкриттів.

Із розвитком фемінізму в 70–80-х рр. ХХ ст. починається процес «повернення» до літератури раніше забутого імені Елізи Гейвуд. Ключовими в інтерпретації творчої спадщини письменниці є роботи П. Бекшайдер, Р. Беллестер, Дж. Бізлі, М. Дуді, К. Крефт-Феачайлд,

М. Крокері, Х. Куна, Дж. Річетті, М. Скофілд, Д. Спендер, В. Ворнера та ін. Проте сучасні дослідження творчого доробку Елізи Гейвуд, основний корпус якого сформований художніми текстами з любовною топікою, в аспекті аналізу розповідної техніки репрезентовані поодинокими й спорадичними науковими розвідками американських літературознавців. Так, К. Ляйхт [6] звертається до окреслення специфіки оповіді від першої особи в авторських прозаїчних творах, порівнюючи її наративом від першої особи в художніх творах С. Річардсона та Д. Дефо; предметом наукового інтересу Д. Нестор [10] є особливості наративної форми в пізній прозі авторки; Е. Уілпуд [13] та М. Кванде [8] акцентують увагу на нарації в політичних романах письменниці; Дж. Мерріт [9] аналізує оповідний стиль Гейвуд в контексті споглядальної позиції автора в публіцистичних творах.

Мета нашої розвідки полягає в окресленні художнього простору текстів Гейвуд з притаманним їм особливим наративним кодом, який уможливує перетворення уявного письменницею світу в словесну матерію, що має свої межі й наративну структуру.

Виклад основного матеріалу. За Т. Клімовою, філософія постмодернізму широко оперує спорідненими поняттями «метанарація», «метаоповідь», «метаоповідання», «велика історія», які використовуються літературознавцями у визначенні феномена універсальних концепцій, що претендують на домінування в культурі та легітимізують знання, різні соціальні інститути, певний спосіб мислення тощо [4; 12]. У запропонованій дефініції виявляється універсальна аглютинуюча стратегія організації іманентної цілісності ціннісного узагальненого погляду на світ, що утворює єдиний наративний простір із певною каузальністю композиції, що формує структуру циклу, ансамблю текстів [2, с. 80].

Окреслена думка була розвинена автором монографічного дослідження метатекстових структур сентименталістської й романтичної прози XVII–XIX ст. В. Кисельовим в аргументації спроможності метанаративу створювати «особливу комунікативну ситуацію, що зумовлює сприйняття окремих творів як співвіднесених один з одним висловів, зберігаючи образ літературного процесу або авторського художнього світу як діалогічного цілого з його різноманітними установками комунікації: інформаційними, моделюючими, провокуючими» [3, с. 13]. Згідно зазначеної логіки метанаративи уможливають об'єднання «сміслових відношень на будь-якому рівні – від об'єму та кількості до авторства й жанру» [3, с. 14]. Отже, виявляється доцільним дослідження ху-

дожних текстів Е. Гейвуд як своєрідного континууму з єдиним нарративним простором.

Як відомо, сюжетно-оповідна організація будь-якого дискурсу передбачає виділення дискретних одиниць нарративу та їх компоновання за певними правилами, загальний обрис яких репрезентований Ю. Лотманом: «Сюжет являє собою потужний засіб осмислення життя. Тільки в результаті виникнення оповідних форм мистецтва людина навчилася розрізняти сюжетний аспект реальності» [5, с. 224-242]. На глибокій органічній єдності сюжетного рівня нарративної текстової організації та поведінкових моделей героїв наголошує М. Бахтін: «Герої як герої породжуються самим сюжетом. Сюжет – не тільки їх одяг, це їх тіло й душа. І зворотнє: їх тіло й душа можуть істотно розкритися й завершитися тільки в сюжеті» [1, с. 45].

Незважаючи на більш, ніж вікову часову дистанцію між С. К'єркегором і письменницею, сентенція датського філософа й релігійного мислителя XIX ст., висловлена вустами героя Йоханесса зі «Щоденника спокусника» про те, що «спокушання становить предмет глибокої та всебічної дискусії» [7, с. 14], найбільш повно відображає актуальність заявленого нарративного конституенту в любовній прозі письменниці. Введення авторкою в тло любовної прози сюжету про спокушання зумовлює появу в нарративному просторі текстів письменниці нових героїнь.

На відміну від жіночого персонажу, присутнього в нарративному просторі художніх текстів Афрі Бен і зазвичай наділеного високим соціальним статусом, характеристикою жіночого персонажу Гейвуд стає необов'язковість вельможного походження при володінні безсумнівними чеснотами розуму, краси, великодушності. Не маючи досвіду в коханні, героїня протистоїть чоловіку, найчастіше аристократу, чия натура зруйнована скепсисом і вседозволеністю. Еліза Гейвуд звертає увагу читача на те, що зіткнення літературних характерів у нарративній площині багато в чому зумовлено не тільки індивідуально-особистісними властивостями, а й соціокультурними обставинами епохи. Важливим для духовного клімату XVIII ст., де склався кодекс поведінки джентльмена, який цінує честь, незаплямованість власного імені, видається, на думку Д. Спендер, звернення Е. Гейвуд до художнього втілення теми духовного благородства жіночого персонажу-простолюдинки, яка захищає гідність і чистоту своєї репутації [12, с. 91].

Як зазначалось вище, для багатьох літературних критиків нарративний простір ранньої любовної прози Гейвуд асоціюється зі спробами репрезентувати читачеві жіночий персонаж «переслідувана невинність/доброчесність» або «доброчесна героїня, яка помиляється у своїх очікуваннях». Поряд із трагічною інтерпретацією популярного в любовній прозі XVII–XVIII ст. нарративного конституенту – сюжету про спокушання, наслідком якого виявляється поразка героїні, Гейвуд пропонує абсолютно несподівані сюжетні повороти й оригінальне бачення жіночого образу, органічного етико-естетичному комплексу комедії епохи Реставрації, де домінував моральний релятивізм, витончена поведінкова гра, культ насолоди, було відчутне тяжіння до марнославної театралізації вчинків. У створенні нарративних варіацій жіночого літературного персонажу, слідуючи за художніми відкриттями своїх попередниць Афрі Бен, Мері Деларів'єр Менлі, Еліза Гейвуд ствер-

джує, що право на щастя, задоволення, радість і глибоке почуття дароване не тільки героєві, а й героїні. У контексті психоаналітичних теорій З. Фрейда та Ж. Лакана ряд літературних критиків рефлектують над незвичністю психологічного складу жіночого персонажа Гейвуд, якому притаманна радше зухвала поведінка лібертенки-спокусниці, ніж жертвовність та смиренність.

Незалежність діяльного жіночого персонажа Гейвуд, а саме: йому завжди належить ініціатива в рішеннях, вчинках, відносинах з оточуючими, прагнення свободи, відкритість стихії почуттів, шалений авантюризм темперамент, а часом агресивність, егоїстичний настрій, владолубство, являють повну протилежність іншому улюбленому персонажу Гейвуд, схильному до толерантності, який демонструє стоїцизм у драматичних випробуваннях життя, покору долі й оцінює шлюб як вище благо. Звернення письменниці до жіночого характеру, який став канонічним в англійській літературі чутливості, досить незвичному й консервативному для етико-естетичної тональності «amatory fiction», пояснюється, на нашу думку, не тільки тим, що автор залишається в межах соціуму, вбудованого відповідно до патріархальних інституцій, а й інтуїтивним розумінням Гейвуд інтелектуального клімату «августинської» культури, вмінням вести діалог не тільки з домінуючим у літературі маскуліним баченням світу, а й з жіночою субкультурою, репрезентованою текстами М. Девіс, Е. Роу, Дж. Баркер. На пізньому етапі своєї творчості, як стверджує М. Скофілд, Еліза Гейвуд збагачує звучання нарративу любовного дискурсу шляхом ускладнення сюжету й персонажної парадигми, репрезентованою традиційною колізією юної ідеальної героїні, яка протистоїть тиранічному батьку або піклувальнику, несподіваним перебігом подій, винахідливою інтригою, непереборними перешкодами, через які все ж герої пройдуть, досягнувши у фіналі бажаних сімейних уз [11, с. 25]. У новому жіночому персонажі, ідентифікованому в зарубіжному літературознавстві через образний вираз «реформована кокетка» (*reformed coquet*), письменниця акцентує увагу на активній та дієвій природі свідомості у процесі власного становлення, рефлексивності, які демонструють здатність головної героїні морально зростати й вчитися на власних помилках, возз'єднуючись зі суспільством. Слід зазначити, що тема дивовижних метаморфоз героїні з легковажної кокетки в сильну особистість, здатну на кохання, знайшла художнє втілення в «Метаморфозах кокетки, або Спогадах Аморанди» («*The Reform'd Coquet: or, Memoirs of Amoranda*») (1724) Мері Девіс, «Житті Херіот Стюарт» («*The Life of Harriot Stuart*») і «Донні Кіхот» («*The Female Quixote*») (1752) Шарлотти Леннокс, «Простій історії» («*A Simple Story*») (1791) Елізабет Інчболд, «Камілі» («*Camilla*») (1796) Фанні Берні та «Еммі» Джейн Остін («*Emma*») (1816).

Висновки. Як бачимо, парадоксальне поєднання Гейвуд у жіночих персонажах чутливості й справжньої пристрасті, змішання або розмежування в них властивостей, що дозволяють виявляти або смиренність, або незалежність, підпорядкованість або волелюбність, то демонструвати доброчесність, але іноді й порочність природи, призводить письменницю до створення в нарративному просторі галереї жіночих персонажів, невірних від часом спрощених психологічних рішень, що народжує важли-

вий історико-культурологічний прецедент, робить жінку глибоким характером, доля якої відтепер виявляється значною й цікавою для всієї читацької аудиторії. Зазначені персональні варіації Елізи Гейвуд на тему «переслідувана добродішність» на основі сюжету про спокушання стають персональним відкриттям Гейвуд та її індивідуальним авторським нарративним кодом, інноваційна нарративна техніка, впроваджена письменницею у любовній прозі, заслуговує на подальше студіювання, особливо у перспективі феміністської наратології.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Дарвин М. Н. Met' allela и di' allela в анализе последовательности текстов как проблема нарратива / М. Н. Дарвин // Критика и семиотика. – 2002. – № 5. – С. 79-91.
3. Киселев В. С. Метатекстовые повествовательные структуры в русской прозе конца XVII – первой трети XIX века / В. С. Киселев. – Томск: Издательство Томского государственного университета, 2006. – 542 с.
4. Климова Т. Ю. Метанарративные стратегии прозы В. Маканина / Т. Ю. Климова // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 340. – С. 12-16.
5. Лотман Ю. М. Происхождение сюжета в типологическом освещении / Ю. М. Лотман // Избранные статьи. – Таллинн: Александра, 1992. – Т. 1. – С. 224-242.
6. Leicht K. Cross-gender narration in the early English novel / Kathleen Leicht. – Rochester: University of Rochester, 1993. – 344 p.
7. Kierkegaard S. The Seducer's Diary / Søren Kierkegaard; [trans. from Dutch by H. V. Hong]. – Princeton: Princeton University Press, 1997. – 232 p.
8. Kvande M. The Outsider Narrator in Eliza Haywood's Political Novels / M. Kvande // Studies in English Literature, 1500-1900. – 2003. – Vol. 43. – № 3. – P. 625-643.
9. Merritt J. Beyond Spectacle: Eliza Haywood's Female Spectators / Juliette Merritt. – Toronto: University of Toronto Press, 2004. – 154 p.
10. Nestor D. Virtue Rarely Rewarded: Ideological Subversion and Narrative Form in Haywood's Later Fiction / D. Nestor // Studies in English Literature, 1500-1900. – 1994. – Vol. 34. – № 3. – P. 579-598.
11. Schofield M. Eliza Haywood / Mary Schofield. – Boston: Twayne, 1985. – 139 p.
12. Spender D. Mothers of the novel: 100 good women writers before Jane Austen / Dale Spender. – L.: Pandora, 1986. – 357 p.
13. Wilputte E. The Textual Architecture of Eliza Haywood's Adventures of Eovaai / E. Wilputte // Essays in Literature. – 1995. – № 22. – P. 31-44.

Луценко Л. А. Нарративный код августианской любовной прозы: Элиза Гейвуд

Аннотация. В статье рассматриваются основные элементы, которые составляют индивидуальный нарративный код Элизы Гейвуд, включающий персонажные вариации на тему «преследуемая добродетель» и сюжет соблазнения.

Ключевые слова: нарративный код, женский персонаж, «преследуемая добродетель», сюжет соблазнения.

Lutsenko L. The narrative code of the augustan love fiction: Eliza Haywood

Summary. This article highlights basic elements that constitute Eliza Haywood's individual narrative code including the plot of seduction and the female character known in literary criticism as «a persecuted virtue».

Key words: narrative code, female character, «persecuted virtue», plot of seduction.

Малахова О. О.,

*аспірант кафедри української літератури,
комп'ютеристки і соціальних комунікацій*

Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

ЕСТЕТИЧНИЙ КОД ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. У статті наведено аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників на питання естетичного коду. Автором сформульовано визначення термінів «естетичний код» і «естетичний код пісенної лірики». Запропоновано підходи до аналізу означеного феномену.

Ключові слова: естетичний код, пісенна лірика, естетичний код пісенної лірики, поет-пісняр, композитор-пісняр, виконавець, слухач (реципієнт).

Постановка проблеми. Сучасне суспільство пропонує складну, високорозвинену систему морального виробництва, яка забезпечує продукування, поширення і застосування культурних цінностей. Основу цієї системи складають естетичні засади, які, впливаючи на всі сфери життєдіяльності людини, водночас самі перебувають під їх впливом. На зламі ХХ–ХХІ століть завдяки стрімким процесам глобалізації та комп'ютеризації широкий спектр пропозицій і можливостей культурного потенціалу запропонував людині безмежне поле вибору роду діяльності, одночасно спричинивши небезпеку стихійного розвитку і зниження якості. Насамперед мова йде про галузь літератури і такий її жанровий різновид, як пісенна лірика (ПЛ).

У науковій літературі термін «ПЛ» вживають у двох площинах. З одного боку, під нею розуміють «словесно-музичний жанр, вербальний бік якого є віршованим текстом» [1]. З іншого – «словесно-музичний твір, призначений для співу» [2]. Ми послуговуватимемося у нашому науковому дослідженні ПЛ і як терміном на позначення літературного жанру, що об'єднує множину віршово-мелодичних творів, і як окремим твором, тобто, віршами, що мають ритмо-мелодичний супровід та їх відтворюють за допомогою голосу. Синонімами у другому випадку вважаємо поняття «пісня» та «співана поезія».

Складаючись із синергічних компонентів, поєднуючи в собі влучність і лапідарність зафіксованого на папері слова з естетичною плинністю звуку мелодії, пісня є найбільш вдалою формою співпраці авторів-піснярів (поета-пісняра і композитора-пісняра) чи автора (і поета, і композитора-пісняра) з реципієнтом (слухачем, на якого спрямовано дія). Площина музичного супроводу дозволяє доповнити образ, який поет вкладає в зміст ліричного твору, встановити емоційний контакт з аудиторією, побачити та вивільнити близьке кожній людині естетичне начало.

Саме прагнення зрозуміти естетичну сутність навколишнього та внутрішнього світу стимулює авторів-піснярів творити, експериментувати з жанрами, темами, формами, дотримуючись, а іноді виходячи за межі естетичних кодів, оскільки естетичний код (ЕК) хронологічно мінли-

вий і може трансформуватися залежно від стандартів часу, стільку сучасної йому науки.

Мета статті полягає у виявленні головних аспектів для формування уявлення про естетичний код пісенної лірики (ЕКПЛ) за допомогою ЕК, а також у формулюванні визначення досліджуваного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність роботи полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку теорії літератури естетичний феномен ПЛ вивчено недостатньо. Відомо, що пісня є, з одного боку, реакцією, а з іншого – способом впливу на процеси в суспільстві. У ній автори втілюють моральні, побутові, культурні, історичні, політичні та інші актуальні питання, що хвилюють реципієнтів. Тому зі стрімким упровадженням у процес комунікації і культури телебачення, всесвітньої павутини Інтернет, радіо, як найбільш доступних і швидких засобів отримання інформації, співана поезія стала одним із двигунів масової культури, найбільш дієвим маніпулятором свідомістю людей. Тобто, цілеспрямовано, а здебільшого випадково проникаючи в життя людини, ПЛ формує її естетичний смак і світогляд. Виходячи з цього, припускаємо, що кожен реципієнт належить до певного естетичного конгломерату (чи одночасно до кількох, чи може переходити з одного в інший). Передбачуваний конгломерат, крім музичного напрямку (поп, рок, хіп-хоп, джаз, блюз, шансон, авторська пісня тощо), є носієм певного ЕК, який формує культуру поведінки, моральні переконання аж до лексики, одягу, аксесуарів. Якісний ЕКПЛ здатний наситити вроджений культурний генетичний код і позитивною, і негативною інформацією.

Заслуговують на увагу дослідження вітчизняних і зарубіжних поетів, літературознавців, фахівців у галузі теоретичної поетики та пісні (М. Бахтіна, А. Вежбицької, О. Веселовського, Г. Гуковського, П. Єфімової, В. Короті-Ковальської, О. Кострюкової, Є. Нагибіної, В. Перетца, Ф. Прокоповича, А. Сумарокова, Б. Томашевського та інших), у яких висвітлено аналіз співаної поезії як жанру. Значний пласт наукових і науково-критичних доробок присвячено дослідженню віршів вокальних творів. Серед провідних праць назвемо роботи В. Гаврикова, Т. Григорєвої, О. Карапетян.

Питання народної пісні з позицій української фольклористики досліджено в роботах В. Бойка, О. Дея, Л. Копаниці, Г. Нудьги, С. Грици, А. Іваницького, А. Матвійчука, Ф. Погребенника, Н. Шумади та інших. Науковці пропонують загальний аналіз народнопісенної, переважно обрядової, лірики, подекуди зупиняючись на розборі окремих поетичних текстів.

Бажання відшукати в буденному незвичне, у зрозумілому таємне і оформити отримане відповідно до власних естетичних потреб та переконань є ключем до розуміння дефініції ЕК. Ним оперують у різних галузях науки і культури. Наприклад, у літературознавстві (Н. Зборовська, Г. Коваль, Г. Косарева, М. Липовецький, Ю. Лотман, С. Махліна, Р. Познер, А. Тимошук, Р. Якобсон), естетиці (Є. Гриднева, Є.-М. Шерф), лінгвістиці (Т. Жеребило, О. Маленко), образотворчому мистецтві (М. Ерджауц, К. Корнаков, Музей мистецтва університету Арізони) і фотомистецтві (Мозер), медіапросторі (Е. Мельник, Т. Требінг), педагогіці (П. Тарр), моді (Ф. Соззани), стоматології (П. Фіхтер). Незважаючи на широкий спектр застосування міждисциплінарного терміна ЕК, ЕКПЛ залишається недослідженим явищем теорії літератури.

Вклад основного матеріалу. Аналіз вивченої літератури дає підстави стверджувати, що визначення поняття ЕК – відкрите теоретичне питання, оскільки й у працях Ю. Лотмана, якого вважають автором терміна, й у дослідженнях інших вчених чітку його дефініцію не представлено. Приміром, у статті Н. Семенової вибірково пояснено цитати, вилучені з «Лекцій зі структуральної поетики» Ю. Лотмана [3], у яких ЕК є способом кодування інформації автором та її декодування реципієнтом, унаслідок чого може утворитися третя, що виходить за межі їх розуміння, сутність [4].

У «Словнику лінгвістичних термінів» під редакцією Т. Жеребило наведено «модифікації смислового коду тексту», у яких ЕК разом з образно-культурологічним, сюжетно-композиційним, мовним, комунікативним, емотивним кодами позначений «на рівні змістовно-концептуальної та підтекстової інформації» [5]. Тобто, кожен ЕК реалізує себе одночасно в декількох субкодах, що становлять його цілісність.

Відзначаючи відсторонення від суб'єктивних позицій для відображення максимально об'єктивного погляду на досліджувані в будь-якій галузі науки питання, А. Тимошук називає специфіку підходу до аналізу ЕК, для якого характерно «переважання особистого ставлення і смаку» [6]. Виходячи з цього, дослідник підкреслює виняткову роль ЕК у процесі виховання особистості.

Шляхом синтезу сформулюємо визначення заявленої в назві статті дефініції. Отже, *ЕК ми тлумачимо як властиву для мистецтва чи пов'язану з ним систему, компоненти якої переводять естетично забарвлену інформацію з абстрактної форми в конкретну. Це емоційно наповнене масове підсвідоме, підпорядковане індивідуальним запитам особистості. Для кожної конкретної людини ЕК – критерій, за яким вона визначає для себе межі комфорту. (Щодо співаної поезії, під останнім слід розуміти психологічний для реципієнта та фізичний, як-от: зручність співацького дихання, звуковедення, вокальної дикції, артикуляції тощо для виконавця).*

Тоді ЕКПЛ – це сформована під впливом суспільних ідеалів, правил поведінки й естетичних норм система критеріїв (версифікаційних, ідейно-тематичних, мовностилістичних, образно-культурологічних, сюжетно-композиційних), яка унікальні пісенні концепти (образи, архетипи, символи, мотиви тощо) ставить у відповідність до естетичних потреб і запитів реципієнтів як прояву їх естетичного ставлення до дійсності в межах певної історичної доби. ЕКПЛ – синтез національного та

загальнолюдського, що забезпечує успіх співаної поезії серед максимальної кількості слухачів.

ЕКПЛ – колективна праця, складовими якого є: естетично-творчий союз авторів-піснярів + виконавець + реципієнт. На формування ЕК в цілому і ЕКПЛ зокрема впливають моральні, політичні, релігійні, культурологічні, мистецькі переконання його творців.

Кожен виконавець формує свій ЕК (стиль, творчий імідж) його сприйняття. Тобто, зазвичай, знаючи лише ім'я виконавця і будучи ознайомленим із його попереднім репертуаром, можна припустити, чого від нього очікувати: жанр, манера поведінки на сцені тощо. Цю думку підтверджують ремікси – пісні, у яких артист переспіває із властивим для нього ЕК твір іншого виконавця-першоджерела. Наприклад, О. Мітяєв «Наdejда» (муз. А. Пахмутової, вір. М. Добронравова, перше вик. Г. Герман), О. Буйнов «Необычно, незнакомо» (муз, вір. і перше вик. О. Розенбаума), Потап і Настя «Хуторянка» (муз. В. Матецького, вір. М. Шаброва, перше вик. С. Ротару).

У вузькому розумінні поняття ЕКПЛ формулюємо так: кожна особистість композитора-пісняка / поета-пісняка / виконавця спільно з його репертуаром – це особливий ЕК. Безліч таких унікальних, назвемо їх, авторських, варіантів ЕКПЛ створює «платформу-решето» загальної моделі жанру, на якій залишаються тільки затребувані якості означеного феномену. Вони і будуть ЕКПЛ у широкому його значенні.

Таке тлумачення передбачає тимчасову залежність і відкритість співаної поезії. Причинно-наслідкові зв'язки у процесі створення ЕКПЛ нового покоління зобов'язують пісню рахуватися одночасно і з тим історичним періодом, у якому її створено, і з тією добою, котрій вона належить.

Наведені тези засвідчують нестійкість, мінливість позицій ЕКПЛ. У зв'язку з цим актуально вважаємо думку Р. Познера: «Той, кому вдасться створити ЕК мистецтвом, буде вважатися «найбільшим художником», якого сучасники чи наступні покоління готові перейняти частково чи повністю у свої соціокультурні коди» [7]. Вона доводить, що для формування ЕКПЛ важлива його якісна унікальність і ексклюзивне наповнення.

Отже, виникає необхідність визначення ЕКПЛ насамперед у його широкій інтерпретації. Тому пропонуємо три можливих підходи до аналізу дефініції. На підставі загальноприйнятих правил оформлення співаної поезії у друкованих джерелах та усталених норм щодо оголошення концертних виступів, сформулюємо наступну послідовність: 1) музика; 2) вірші; 3) пісня.

Музика, яку пише композитор-пісняр (автор). Мелодія створює фонову основу. Поява її раніше, ніж віршів, програмує реципієнта на сприйняття всього твору, задає темп, ритм, тематику, настрій. Слова, вступаючи в пісню, підтримують мелодію, наповнюють її заданим поетом-піснярем змістом і зміцнюють мотив у пам'яті слухача. Тому, наспівуючи текст пісні, можна легко відтворити мелодію. Така модель класичного варіанту ЕКПЛ, у якому мелодія і вірші рівнозначні, була характерна для слов'янської пісні ХХ століття. Виняток становлять пісні іноземною мовою, текст яких реципієнт може не розуміти, але сприймає твір завдяки мелодії, уподобаному ритмічному рисунку. Проте у ХХІ столітті завдяки надмірній захопленості авторів-композиторів ритмом і наслідуванням зарубіжного

ЕКПЛ, співану поезію залишає її смисловий стержень, що тягне за собою посередність у віршах, одноманітність мотивів, переважання іміджу виконавця над змістом музики та поезії.

Вірші, які пише поет-пісняр (автор). Поезія пісні – необхідний елемент, без якого музика залишається красивою мелодією з безліччю варіантів інтерпретації закодованих у ній значень. Оскільки поет створює змістову установку, то вірші в ПЛ – домінанта, що дозволяє реципієнту зіставити свій внутрішній світ зі світом ліричного героя. Текст пісні програмує актуальність, проблематику, мотив або коло мотивів, систему образів, структуру (метричну і ритмічну) співаної поезії. Наскільки точно поет-пісняр відтворить потреби реципієнта в певному ЕК і вийде за його межі, чим ширшу аудиторію, що складається з представників різних професій та інтелектів, він охопить, настільки актуальним і вічним залишиться його твір.

Пісня, яку виконавець (неодмінно першоджерело) доносить і яку сприймає реципієнт. Публічний успіх прем'єри пісні і зростання її популярності серед реципієнтів є метою роботи авторів-піснярів. Досягненню поставленого завдання сприяє виконавець, для якого пісня – інструмент маніпулювання довірою і свідомістю реципієнтів. Співана поезія повинна якомога краще представити вокальні дані виконавця, відповідати його творчому іміджу, тобто, формованому виконавцем вузькому ЕК, тому стверджуємо, що першоджерело є важливою складовою ЕКПЛ.

Висновки. Кожен із запропонованих елементів сприяє визначенню ролі музики, віршів і виконавця у прийнятті чи відкиданні реципієнтом ПЛ. Подальші експерименти (ремікс, реміксування, мегамікс, кавер-версія тощо) з першоджерелом є позитивною реакцією на якісну співану поезію. Якщо на пісню є попит, на неї готові робити аранжування, які виходять за заявлений у творі авторами-піснярами ЕК, тоді можна стверджувати, що в такій пісні ЕКПЛ віднайшов свою квінтесенцію.

Література:

1. Кострюкова О. С. Текст современной популярной лирической песни в когнитивном, коммуникативном и стилистическом

аспектах: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / О. С. Кострюкова. – М., 2007. – С. 5.

2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
3. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике / Ю. М. Лотман // Ю. М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. – М., 1994. – С. 221-223.
4. Семенова Н. В. Роль неожиданной развязки в новеллах В. Набокова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.k2x2.info/jazykoznanie/literaturnyi_tekst_problemy_i_metody_issledovaniya_iv_sbornik_nauchnyh_trudov/p11.php.
5. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило [изд. 5-е, испр. и доп.]. – Назрань: «Пилигрим», 2010. – С. 219.
6. Тимошук А. С. Эстетический принцип организации пуранических текстов в древнеиндийской традиции / А. С. Тимошук // Ориентиры. – М.: ИФ РАН, 2003. – Вып.2. – С. 182.
7. Posner R. Linguistische Poetik / Roland Posner // Lexikon der Germanistischen Linguistik. – Tübingen: Hans-Peter Althaus u.a., 1980. – S. 693.

Малахова Е. А. Эстетический код песенной лирики: теоретические основы

Аннотация. В статье приведён анализ взглядов отечественных и зарубежных учёных на вопрос эстетического кода. Автором сформулированы определения терминов «эстетический код» и «эстетический код песенной лирики». Предложены подходы к анализу эстетического кода песенной лирики.

Ключевые слова: эстетический код, песенная лирика, эстетический код песенной лирики, поэт-песенник, композитор-песенник, исполнитель, слушатель (реципиент).

Malakhova O. The aesthetic code of the song's lyrics: a theoretical basis

Summary. The analysis of the Ukrainian and foreign scholars' view to the problem of the aesthetic code has been given. The definitions of the terms 'aesthetic code' and 'aesthetic code of the songs lyrics' have been formulated. The approaches to the analysis of aesthetic code of the song's lyrics have been done.

Key words: aesthetic code, song's lyrics, aesthetic code of the song's lyrics, lyricist, songs composer, performer, listener (audience).

Микитюк С. С.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА БАЙРОНИЗМА В. А. ЖУКОВСКОГО

Аннотация. Стаття посвящена изучению проблемы байронизма В.А. Жуковского, рецепции творчества Дж. Байрона в его поэзии, места созданных им переводов в истории русского романтизма.

Ключевые слова: романтизм, перевод, байронизм, романтическая поэма.

Постановка проблемы. Поэзия Байрона отразилась на литературах всех народов Европы. Появление Байрона в России сравнивали с пистолетным выстрелом в ночи. Его переводили, ему подражали, его пересказывали и имитировали. Появилось такое понятие, как «русский байронизм». Хотя В.А. Жуковский полностью перевел лишь два произведения Дж. Байрона – стихотворение «Песня» и поэму «Шильонский узник» (Э.М. Жиликовой было установлено, что русский поэт перевел также половину 49 строфы «Паломничество Чайльд Гарольда», в его планах был и перевод «Манфреда» и «Гяура») [1, с. 484], его вклад в освоение поэзии Дж. Байрона на русской почве был значителен, что осознавали уже современники.

Творчество В.А. Жуковского – переводчика Дж. Байрона, естественно, не раз привлекало к себе внимание критиков и литературоведов. Представление о восприятии его современниками дают рецензии П.А. Плетнева [2] и О.М. Сомова [3]. Из дореволюционных работ следует выделить статью А.П. Налимова [4], специально посвященную переводу «Шильонского узника». Важный материал, который должен быть учтен при дальнейшем изучении проблемы, содержится в работе А.Н. Пыпина [5], монографиях В.И. Резанова [6], П. Загарина [7], В.И. Маслова [8], А.Н. Веселовского [9]. Из советских исследователей интересующей нас проблемы касались Н.О. Демурова [10], Н.Я. Дьяконова [11], И.А. Дубашинский [12], А. Зверев [13], И.Г. Неупокоева [14], В.М. Жирмунский [15], А.В. Лашкевич [16], В.Н. Топоров [17, с. 205–213], В.И. Сахаров [18]. Особого внимания заслуживает богатое новым, впервые вводимым в науку материалом исследование Э.М. Жиликовой [1].

Цель статьи – изучить особенности «байронизма» В.А. Жуковского, рецепции творчества Дж. Байрона в поэзии русского романтика, места созданных им переводов в истории русского романтизма.

Изложение основного материала исследования. Знакомство В.А. Жуковского с произведениями Дж. Байрона обычно датируется 1818–1819 гг. Свидетельством этому является письмо Д.Н. Блудова 1818 г., где он сообщает о высланных поэту произведениях Дж. Байрона [19, с. 658], а также письмо А.И. Тургенева П.А. Вяземскому. Однако известно, что о Дж. Байроне как об одном из самых талантливых английских поэтов В.А. Жуковский узнал гораздо раньше, еще в 1814 г. из письма С.С. Уварова от 20

декабря: «Теперь у англичан их только два – Walter Scott и Lord Byron. Последний превышает может быть первого» [20, с. 16]. Свидетельством увлечения В.А. Жуковского Дж. Байроном служит записка, адресованная А.И. Тургеневу (не датирована): «Что же ты не присылаешь мне переводов моих стихов? Что же нет у меня Манфреда? Возьми его (если его отдал) у Козлова, также и Мазепу и доставь... Отвечай и все доставь через Петровского. Нельзя ли мне прислать всего Дж. Байрона своего на время?» [19, с. 662].

Известно также, что Дж. Байрон, в свою очередь, был знаком с творчеством В.А. Жуковского, представленным в «Российской антологии» Дж. Бауринга. В письме Томасу Муру от 27 декабря 1823 г. Дж. Байрон называет В.А. Жуковского «Russian nightingale» («русский соловей»). Особый интерес Дж. Байрона вызвало патристическое стихотворение В.А. Жуковского «Певец во стане русских воинов» (в то время английский поэт сражался в Греции). В указанном ранее письме Т. Муру поэт пишет: «Если лихорадка, истощение, голод или что-либо иное оборвет внезапно немолодые годы вашего собрата – певца, пошедшего по стопам Гарсиласо де ла Веги, Клейста, Вернера, Жуковского, Терсандра или еще кого-нибудь, – это неважно, прошу вас помянуть меня вашими улыбками и вином» [19, с. 218].

Но непреходящий интерес к Дж. Байрону, убедительными свидетельствами которого мы располагаем, не отменяет того факта, что многое в английском поэте, в частности его богоборчество, было для него неприемлемо. «Многие страницы его вечны, – писал В.А. Жуковский И.И. Козлову 27 января 1833 г., – но и в нем есть что-то ужасающее, стесняющее душу. Он не принадлежит к поэтам утешителям жизни. Что такое истинная поэзия? Откровение в теснейшем смысле. Откровение божественное произошло от бога к человеку и облагородило здешний свет, прибавив к нему вечность. Откровение поэзии происходит в самом человеке и облагораживает здешнюю жизнь в здешних ее пределах. Поэзия Байрона не выдержит этой проверки» [20, с. 23].

Как творчество Дж. Байрона В.А. Жуковский терпеливо искал, находил и переводил «свое», так и в Дж. Байроне-человеке русский поэт смог отчетливо разглядеть трагизм его натуры: «... Обратим взор на Дж. Байрона – дух высокий, могучий, но дух отрицания, гордости и презрения. Его гений имеет прелесть Мильтонова Сатаны, столь поражающего своим помраченным величием; но у Мильтона эта прелесть не иное что, как поэтический образ, только увеселяющий воображение; а в Дж. Байроне она есть сила, стремительно влекущая нас в бездну сатанинского падения. Но Дж. Байрон сколь ни тревожит ум, ни повергает в безнадежность сердце, ни волнует чувствен-

ность, его гений все имеет высоту необычайную (может быть, от того еще и губительней сила его поэзии): мы чувствуем, что рука судьбы опрокинула создание благородное и что он прямодушен в своей всеобъемлющей ненависти – перед нами Титан, Прометей, прикованный к скале Кавказа и гордо клянувший Зевса, которого коршун рвет его внутренность» [21, т. 10, с. 86].

Эта характеристика базировалась на тщательном и разностороннем изучении наследия английского поэта. Список книг Дж. Байрона, находившихся в библиотеке В.А. Жуковского, впечатляет: «Манфред» с параллельными английским и немецким текстами (1819), «Гяур» на немецком языке (1819), «Паризина», перевод Верревского (1827), полное собрание сочинений Дж. Байрона на французском языке (1827–1830), «Гибель Сеннахериба» в сборнике «Английский экстракт из классических авторов» (1829), фрагмент, датированный 17 июня 1816 г., в книге «Вампир» в переводе П. Кириевского (1828), «Паломничество Чайльд Гарольда» на немецком языке (1836), «Мемуары Дж. Байрона» на французском языке (1830–1831), «Лара» (1814).

Исследовательница библиотеки В.А. Жуковского Э.М. Жиликова указывает, что поэту принадлежал целый ряд произведений Дж. Байрона, с его маргиналиями, анализ которых свидетельствует о том, что, благодаря его поэзии, первый русский романтик приобщался к особому типу романтического мышления с широкими философскими обобщениями, представшему в художественно совершенных формах в поэзии Дж. Байрона. Диалектика и пантеизм мышления Дж. Байрона способствовали совершенствованию художественного мировосприятия В.А. Жуковского и выработке широкого этического взгляда на мир [1, с. 123]. Естественно, наиболее значимый результат освоения В.А. Жуковским творчества Дж. Байрона – это его переводы из английского поэта, к анализу которых нам предстоит обратиться.

В 1820 г. (такого мнения придерживаются большинство исследователей – В.Г. Белинский, К.-К. Зейдлиц, А.В. Веселовский) В.А. Жуковский переводит стихотворение Дж. Байрона “Stanzas for Music” (1815), которое впервые будет опубликовано два года спустя в журнале «Сын Отечества» (1822, № 5, С. 15.). По мнению К.-К. Зейдлиц, возможно, эта песня переведена русским поэтом под впечатлением работы, которой он был занят в то время, – переводом «Орлеанской девы» [22, с. 129]. Это подтверждается тем фактом, что поэт изменил размер оригинала, трансформировав его в пятистопный ямб с парной рифмовкой, в тот самый, которым был написан монолог Иоанны (д. IV, явл. II) трагедии «Орлеанская дева».

Выбор В.А. Жуковского нам представляется не случайным. Известно, что Дж. Байрон сам назвал свое стихотворение «печальной песней», «самой правдивой, хотя и самой грустной из всех, что он написал», и написано оно было в память школьного товарища Харроу Дорсета. Необыкновенно грустная и философская песня Дж. Байрона, на которой лежала печать той «задумчивой меланхолии, которая наслаждается скорбью, любит одно минувшее, носится мыслию над гробами и в сетовании о мертвых находит сладость» [21, т. 10, с. 5], была необыкновенно созвучна настроению В.А. Жуковского начала 20-х годов XIX в. Возможно, глубина философской

мысли, трагическое понимание человеческого существования, поэтически-возвышенный лиризм Дж. Байрона в этом стихотворении увлекли и покорили русского поэта. Да и жизненная трагедия стала причиной обращения к стихотворению. Известно, что законченный перевод был отправлен М. Протасовой в Дерпт. Позднее в письме К.-К. Зейдлицу, другу и врачу В.А. Жуковского, она, глубоко чувствовавшая состояние души своего возлюбленного, писала о своем впечатлении от прочитанного: «Зачем только он написал свое последнее стихотворение? Стихи просто дурны. Чем более я перечитываю их, тем становлюсь печальнее. Заставьте его искупить грех чем-нибудь хорошим» [22, с. 128].

«Песню» В.А. Жуковского скорее можно назвать вольным переводом. Поэт сглаживает острые тона оригинала, на смену достаточно конкретным эпитетам оригинала приходит излюбленная В.А. Жуковским сентиментально-романтическая лексика: «хладный свет», «бедный челн», «слезы отрадные», «сердце вялое». Таким образом, переводчик создает свое произведение, в котором стилизует стихотворение в свойственных ему элегических тонах, усиливает элементы, родственные его восприятию жизни и его художественной идеологии.

Обратимся к более известному переводу В.А. Жуковского из Дж. Байрона – поэме «Шильонский узник».

Перевод «Шильонского узника» был начат 4 сентября 1821 г., а закончен в начале апреля 1822 г. Некоторые ученые, поэты, переводчики считали и считают творение русского поэта вершиной переводческого мастерства. Так А.Н. Пыпин, известный русский литературовед, член Петербургской академии наук, в 1865 г. в журнале «Современник» писал о том, что «Шильонский узник» имел переводчиком только В.А. Жуковского, вероятно потому, что другие до последней поры стеснялись вступать с ним в соперничество на этом поприще» [5, с. 229]. И, действительно, сегодня существует лишь два завершённых перевода поэмы: перевод В.А. Жуковского и перевод Шенгели.

Однако большинство исследователей склонны считать, что данный перевод поэмы – «это уже не Дж. Байрон в полном смысле слова, это скорее В.А. Жуковский» [10, с. 430]. Известно, что декабристы обвиняли В.А. Жуковского, резко критиковали и считали направление и влияние его поэзии вредным для русской общественной жизни и литературы. Поскольку В.А. Жуковский и его ученики, последователи школы «гармонической точности» (А.С. Пушкин), стали самыми известными переводчиками английского поэта, именно с появлением их переводов из Дж. Байрона, с открытием нового, совсем другого Дж. Байрона: далекого от политики, мастера любовной лирики, элегика и мечтателя – они вызвали критическое отношение к себе со стороны декабристов. В частности, А.А. Бестужев, давая характеристику главному русскому «Байронисту», автору многочисленных переводов из Дж. Байрона, И.И. Козлову, сравнивал его переводы с переводами В.А. Жуковского следующим образом: «У него есть искры чувства, но ливрея поэзии на нем еще не обносила, и не дай Бог судить о Дж. Байроне по его переводам: это лорд в В.А. Жуковского пудре» [23, с. 483]. Таким образом высказывалась мысль о том, что переводы В.А. Жуковского недостоверны, что это в большей мере

его собственные творения. Подобной точки зрения придерживался и П.В. Загарин, утверждавший, что переводчик «не столько заботился об ознакомлении русской публики с иностранным поэтом, сколько помощью его изображения передавал любезные себе представления страдальца Шильонской легенды» [7, с. 165].

Объяснений причин отступления В.А. Жуковского от оригинала существует достаточно. Их связывали с различием философских и эстетических взглядов двух поэтов, иногда даже с непониманием и случайным обращением к английскому поэту. По мнению А.Н. Пыпина, причиной обращения В.А. Жуковского, далекого от «положительных идей Байроновской поэзии», к поэме «Шильонский узник» был доступный ему меланхолический тон, близкий тону его романтических баллад. Это была единственная понятная ему сторона Байроновской поэзии, в то время как грань таланта английского романтика, «наиболее действовавшая на впечатления людей с общественным стремлением в душе», осталась ему чуждой [5, с. 234–235].

В литературоведческих работах вопрос об общности и различии мировосприятия двух поэтов сужался собственно к оценке перевода поэмы «Шильонский узник» и получал ответ, который сводился к идее неприятия Дж. Байрона консервативно настроенным В.А. Жуковским [8, с. 23–24; 24, с. 116]. Однако существует целый ряд документов, произведений, свидетельств, помогающих глубже разобраться в этой сложной проблеме. Среди них переписка А.С. Пушкина, П.А. Вяземского, А.И. Тургенева, В.А. Жуковского, А.А. Бестужева-Марлинского, Д.Н. Блудова, свидетельствующая о разносторонности интереса к творчеству Дж. Байрона в 20–30 гг. XIX в., и маргиналии В.А. Жуковского на произведениях Дж. Байрона, хранящиеся в библиотеке В.А. Жуковского в Томске. Анализ маргиналий В.А. Жуковского на «Манфреде», «Гибели Сеннахериба» и 2 и 3 томах полного собрания сочинений Дж. Байрона, проведенный Э.М. Жилияковой в работе «В.А. Жуковский – читатель Дж. Байрона», свидетельствует не об отталкивании В.А. Жуковского от Дж. Байрона, а об эволюции интереса к нему В.А. Жуковского, связанной с общим направлением его эволюции, с поисками своего в многогранном таланте Дж. Байрона.

Среди современных литературоведов нет единой точки зрения на перевод В.А. Жуковского. И.Г. Неупокоева считает, что «в переводе В.А. Жуковского, так сильно передавшего русским стихом душевную драму узника ..., тема сильных духом прозвучала весьма приглушенно» [14, с. 83]. Причина этому – консерватизм взглядов В.А. Жуковского. Эта же точка зрения находит выражение в статье Н.А. Демуровой «О переводах Дж. Байрона в России». Она указывает на то, что В.А. Жуковский ослабил политический пафос поэмы тем, что не перевел «Сонета к Шильону». По мнению автора статьи, это вполне объяснимо: «В.А. Жуковский с его православием, его послушанием правопорядку, обласканный двором и самим императором, пытавшийся Пушкину преподать покорность, конечно, не мог перевести «Сонета», поющего борцов против тиранов. Отбросив «Сонет» и изменив несколько слов в тексте самой поэмы, он произвел своеобразную литературную трансформацию. «Шильонский узник» в этом виде читается уже совсем по-другому. Скажем, «martyr'd

father» в оригинале перекликается с ключевым словом «Сонете» «martyrdom». Смысл его однозначен: это – мученичество во имя свободы» [10, с. 430].

В связи с этим возникает вопрос, правомерна ли такая перекличка «Сонета» с поэмой и этой ли причиной объясняется игнорирование В.А. Жуковским «Сонета», как известно, написанного уже по завершении Дж. Байроном работы над поэмой. Чтобы разобраться в этом вопросе, обратимся к истории создания Дж. Байроном поэмы и сонета. Согласно имеющимся данным, «Сонет к Шильону» был написан после того, как Дж. Байрон более точно познакомился с историей Бонивара из сообщения женева-ского натуралиста и историка Жана Сенебьера (1742–1809). Благодаря сведениям, изложенным в его «Histoire littéraire de Geneve» (1786), Дж. Байрон изменил свой взгляд на Бонивара и изложил его в примечаниях: «Когда сочинялась предлагаемая поэма, я был недостаточно знаком с историей Бонивара, иначе я постарался бы возвысить своего героя, постарался бы прославить его доблесть и достоинства» [25, с. 26]. Отсюда можно сделать вывод, что «Сонет» является не просто продолжением поэмы, он представляет собой другой взгляд на героя, воспева-ет человека, сражающегося во имя свободы своих убеждений. И лишь в связи с сонетом поэма приобретает «республиканский дух», по мнению многих литературоведов, притупленный в переводе и восполненный религиозными мотивами [8, с. 606].

Как видим, поэма и сонет звучат по-разному: сонет оживляет своими яркими контрастами протест, поэма же переполнена настроением одиночества, меланхолии и пессимизма. Дж. Байрон предстает перед нами в двух ипостасях. В сонете он – хорошо известный поэт, проповедник индивидуалистического понимания мира и человека. Здесь во главе угла стоит личность и ее протест против действительности. В поэме же другой Дж. Байрон, близкий В.А. Жуковскому своим дуализмом мироощущения – внешний мир, скрывавшийся за видимыми явлениями, являет свою таинственную трагическую сущность. Здесь, по всей видимости, Дж. Байрон импонирует В.А. Жуковскому в методе подачи человеческого переживания. Место человека в мире, по В.А. Жуковскому, весьма значительно, а человеческое сознание – тончайший инструмент для контакта с внешним миром. Таким образом, вполне правомерно говорить о различии этих двух произведений по мироощущению, что, возможно, и стало еще одной причиной отказа В.А. Жуковского от сонета. На наш взгляд, их следует рассматривать как отдельные произведения, связанные между собой единым героем и единой историей этого героя.

Анализ перевода В.А. Жуковского поэмы «Шильонский узник» в сопоставлении с оригиналом позволяет сделать вывод, что распространенная точка зрения об ослаблении В.А. Жуковским свободолюбивого пафоса поэмы не имеет основания. Русский поэт перевел поэму Дж. Байрона относительно точно: сохранены не только главная тема и настроение – воздействие тюремного заключения на сильного духом человека, но и звучание поэмы (метрика, рифмовка). Прежде всего, это было связано с общностью мироощущения и принципов художественной системы двух поэтов, несмотря на различие их отношения к теме революции.

Выводы. Перевод В.А. Жуковского стал первым образцом русской романтической поэмы, фактом национальной культуры и русской моделью байронической поэмы. Метрическая форма «Шильонского узника» – четырехстопный ямб с парной мужской рифмой – стала продуктивной моделью в русской поэзии. В результате «сотрудничества» В.А. Жуковского с Дж. Байроном русский поэт не просто ознакомился с новым типом романтического мышления, нашедшим воплощение в произведениях английского романтика, он знакомил русского читателя с глубиной философского мышления английского поэта, с его философскими и эстетическими принципами, близкими своей поэзии. Переводы русского поэта из Дж. Байрона способствовали открытию в русской литературе новой грани таланта английского романтика: лиризма и психологизма. Дж. Байрон В.А. Жуковского – результат долгого «соприкосновения» двух поэтов, поиска своего в таланте английского романтика.

Литература:

1. Жилиякова Э.М. «Шильонский узник» Байрона в переводе В.А. Жуковского / Э.М. Жилиякова // Художественное творчество и литературный процесс. – Томск, 1982. – Вып. 3. – С. 113–131.
2. Плетнев П.А. «Шильонский узник», поэма Лорда Байрона, переведенная с английского В. Жуковским / П.А. Плетнев // Соревнователь просвещения. – 1822. – Ч. 19. – С. 210–217.
3. Сомов О.О. О романтической поэзии / О.О. Сомов // Соревнователь просвещения и благотворения. – 1823. – Ч. 23. – № 8. – С. 97–101.
4. Налимов А.П. Байроновский «Шильонский узник» у Жуковского / А.П. Налимов // Литературный вестник. – 1902. – Т. 4. – Кн. 5. – С. 27–34.
5. Пыпин А.Н. Байрон в русской литературе / А.Н. Пыпин // Современник. – 1865. – № 6. – С. 209–235.
6. Резанов В.И. Из разысканий о сочинениях В.А. Жуковского / В.И. Резанов. – СПб., 1906. – 362 с.
7. Загарин П. В.А. Жуковский и его произведения / П. Загарин. – М., 1983. – 650 с.
8. Маслов В.И. Начальный период байронизма в России / В.И. Маслов. – К., 1915. – 132 с.
9. Веселовский А.Н. «Шильонский узник» / А.Н. Веселовский // Байрон. Сочинения : в 2 т. / Байрон. – СПб., 1904. – Т. 2. – 1904. – С. 484–490.
10. Демурова Н.О. О переводах Байрона в России / Н.О. Демурова // Вугон. Selections. – М., 1973. – С. 425–448.
11. Дьякова Н.Я. Лирическая поэзия Байрона / Н.Я. Дьякова. – М. : Наука, 1975. – 168 с.
12. Дубашинский И.А. Дж.Г. Байрон / И.А. Дубашинский. – М. : Просвещение, 1985. – 144 с.
13. Зверев А. Байрон и русская поэзия / А. Зверев // Байрон Д.Г. Избранная лирика / Д.Г. Байрон. – М. : Радуга, 1988. – С. 13–35.
14. Неупокоева И.Г. Революционно-романтическая поэма первой половины XIX века / И.Г. Неупокоева. – М. : Наука, 1971. – 520 с.
15. Жирмунский В.М. Байрон и Пушкин / В.М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1978. – 423 с.
16. Лашкевич А.В. Байрон и байронизм в литературном сознании России первой половины XIX века / А.В. Лашкевич // Великий романтик Байрон и мировая литература. – СПб., 1991. – С. 160–175.
17. Топоров В.Н. Пушкин и Голдсмит в контексте русской Goldsmithia³ны (к постановке вопроса) / В.Н. Топоров // Wiener Slawistischer Almanach. – Wien, 1992. – Sonderband 29. – 222 с.
18. Сахаров В.И. Байрон и русские романтики / В.И. Сахаров // Великий романтик Байрон и мировая литература. – СПб., 1991. – С. 143–159 с.
19. Литературное наследство. Русско-английские литературные связи. XVII – первая половина XIX века : исследования акад. М.П. Алексеева. – М. : Наука, 1982. – Т. 91. – 864 с.
20. Жуковский В.А. Зарубежная поэзия в переводах В.А. Жуковского / В.А. Жуковский. – М. : Радуга, 1985. – Т. 1. – 606 с.
21. Жуковский В.А. Полное собрание сочинений : в 12 т. / В.А. Жуковский. – СПб., 1902.
22. Зейдлиц К.-К. Жизнь и поэзия В.А. Жуковского / К.-К. Зейдлиц. – Пб., 1883. – 256 с.
23. Бестужев-Марлинский А.А. Сочинения : в 2 т. / А.А. Бестужев-Марлинский. – М., 1981. – Т. 2. – 1981. – 487 с.
24. Бродский Н.Л. Байрон в русской литературе / Н.Л. Бродский // Литературный критик. – 1938. – Кн. IV. – С. 114–142.
25. Байрон Дж.Г. Сочинения : в 3 т. / Дж.Г. Байрон. – М., 1974. – Т. 2. – 1974. – 542 с.

Микитюк С. С. Проблема байронізму В. А. Жуковського

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми байронізму В. А. Жуковського, рецепції творчості Дж. Байрона в його поезії, місця зроблених ним перекладів в історії російського романтизму.

Ключові слова: романтизм, переклад, байронізм, романтична поема.

Mykytiuk S. The problem of V. Zhukovsky's Byronism

Summary. The article studies the problem of V. Zhukovsky's Byronism, reception of the creative works by G. Byron in his poetry, the role of his translations in the history of Russian Romanticism.

Key words: Romanticism, translation, Byronism, romantic poem.

Тьопенко Ю. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Київського національного університету технологій та дизайну

ІНОНАЦІОНАЛЬНА РЕЦЕПЦІЯ, ЇЇ РІЗНОВИДИ Й АТРИБУТИ

Анотація. У статті здійснено спробу з'ясувати співвідношення рецептивної та інтерпретативної дій, обсяг можливої наявності елементів інтерпретації в рецепції. Окреслено набір основних різновидів та атрибутів рецепції, зокрема таких як подія, контексти, семіосфера, інтерпретативна складова, діалогічна складова, «інцидент», репутація (модальність).

Ключові слова: рецепція, інтерпретація, контекст, подія, репутація, модальність.

Постановка проблеми. Історія літератури, яку сприймають літератури інших націй і народів, як історія її рецепції за межами її власного поля за всієї її важливості й ваги не вичерпує всієї повноти, глибини, складнощів того феномена, що його прийнято кваліфікувати як міжнародний контекст національної літератури.

Рецептивний етап міжлітературних відносин має власну логіку, не потребує жодних доповнень та/або посилень і виявляючи тенденцію до того, щоб сприйматися як самодостатній і як такий, що може, в принципі, тривати безкінечно довго. У його ході можливе поступове залучення нового фактичного матеріалу, тобто нових фактів із тієї літератури, яка сприймається, проте не виключені й інші форми. Обставини можуть скластися в такий спосіб, що на певній стадії на зміну рецептивному етапові прийде етап інтерпретативний. Перший із них при цьому не завершиться, продовживши подальше існування та розвиток тільки тепер уже не самостійно, а співіснуючи з другим, вступаючи з ним у різноманітні відносини різного типу й різного формату. Можливий також інший варіант поєднання рецепції й інтерпретації в межах єдиного як за своїм основним змістом, так і з огляду на його часові (хронологічні) параметри дискурсу, а саме: доповнення, уточнення, поглиблення першої другою.

Зв'язок між феноменами рецепції та інтерпретації не раз привертав увагу дослідників. Хоч уважати це питання остаточно з'ясованим чи хоча б усебічно описаним зарано, чимало його аспектів виявлено й у той чи інший спосіб висвітлено. Останнім часом інтерес до нього, з одного боку, посилюється, з іншого – наповнюється новими моментами й сенсами, основаними на сучасних теоретико-методологічних засадах. Показовою, наприклад, у цьому контексті видається основна тема VIII Конгресу Міжнародної асоціації українців (Київ, жовтень 2013 р.): «Т. Шевченко і світова україністика: історичні інтерпретації та сучасні рецепції (курсив наш – Ю. Т.) (до 200-річчя від дня народження Т. Шевченка)». Стратегічна мета цього формулювання, на нашу думку, полягала в об'єднанні в межах єдиного, внутрішньо цілісного наукового обговорення, з одного боку, відомих із минулих часів

фактів сприйняття творчості Тараса Шевченка й усього, що з нею в той чи інший спосіб пов'язане, а також коментарів й оцінок, які супроводжували ці факти, з іншого – новітніх звернень до Шевченкового слова, здійснюваних на основі сучасних теоретико-методологічних засад, до того ж, не лише літературознавчих, а й загалом гуманітарних, зокрема соціологічних, соціокультурних тощо. Її досягнення виявилось, принаймні з точки зору організаторів Конгресу, неможливе поза зведенням до купи двох категорій: інтерпретації та рецепції – та поза приведення до спільного знаменника із субстанціональної та функціональної точок зору двох дискурсів: рецептивного та інтерпретативного, останній із яких, до того ж, доповнено і збагачено ретроспективною – історичною – проекцією.

Якщо говорити про ці явища й співвідношення між ними на найзагальнішому рівні, можна зазначити, що за низки спільних, а також дотичних і співвідносних рис вони відрізняються одне від одного, й різниця простежується не так у сутності кожного з явищ, як насамперед у функціях. Завдяки рецепції здійснюється проникнення певного національного об'єкта до світу іншої літератури, тоді як інтерпретація бере на себе забезпечення наступного етапу його адаптації в інонаціональному середовищі – розуміння як окремо взятого явища (чи кількох окремо взятих явищ) із сфери цього інонаціонального світу, так і його – світу – загалом, як специфічної, відмінної від світу, у межах якого досягається інтерпретація-розуміння, субстанція. Розуміння включає в себе переведення за допомогою певного набору рецептивних, інтерпретативних, контекстуальних процедур змісту об'єкта у словесно-знакову форму довільного вигляду. І проникнення, і розуміння передбачають як неодмінну умову й принциповий етап фіксацію їхніх результатів у письмовому або іншому вигляді.

Світовий досвід міжлітературних відносин дає підстави якщо не стверджувати остаточно, то принаймні припускати з великою часткою вірогідності, що інтерпретативну діяльність не варто вважати ексклюзивною належністю самої лише інтерпретації. Певні інтерпретативні можливості й інтерпретаційні елементи тією чи іншою мірою наявні практично в будь-якій рецепції, притаманні будь-якому рецептивному актові. Далеко не завжди, проте, вони одержують належну реалізацію, виявляються з потрібною силою та наочністю. Інтерпретація того чи іншого літературного матеріалу в інонаціональному середовищі може спиратися на рецептивну базу, закладену в ході його сприйняття через переклад та інші форми рецепції, але може з'являтися й поза рецептивним контекстом, самостійно, незалежно від рецепції в її «чистому» вигляді, позбавленому інтерпретаційних

елементів, і навіть із певним випередженням її. Можливий і такий варіант, коли інтерпретація не слідує за рецепцією, а передує їй.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Чисту» рецепцію, тобто ту, що зосереджена виключно на привнесенні нового, інонаціонального, літературного матеріалу до певного національного середовища, можна по-іншому назвати рецепцією «рецептивною». Крім неї, доцільно, на нашу думку, було б виділити й такі види рецептивної дії, як рецепція, доповнена елементами національного й інших контекстів («ознайомча»), рецепція з елементами інтерпретації, «інтерпретативна» рецепція. Останню з них – «інтерпретативну» рецепцію – варто, на нашу думку, розглядати як найвищу серед усіх інших, як найбільш змістовну і найбільш корисну з огляду на забезпечення комунікативної функції. Саме вона має здатність забезпечувати досягнення стану, який можна вважати завершенням рецептивного акту, тобто, інакше кажучи, стану розуміння читачем або глядачем мистецького твору, що він його сприймає, у тому чи іншому об'язі, на тому чи іншому рівні.

Утім для дійсного розуміння однієї лише рецептивної дії навіть у її збагаченому інтерпретативними елементами варіанті виявляється, як засвідчує практика, недостатньо. Так само, як мистецтву потрібна філософія «задля розгоргання його власного змісту» [1, с. 211], для рецепції задля розгоргання її власного змісту необхідне ще щось, і найбільш прийнятним претендентом на роль того, що могло б узяти на себе функцію цього «щось», є, на нашу думку, інтерпретація. Саме вона надає завершеного вигляду, повністю сформованого сенсу, остаточного значення всім тим рецептивним актам міжлітературної взаємодії, які накопичилися в ході сприйняття у вигляді «чистої» рецепції або рецепції з елементами інтерпретації.

Кардинальна відмінність рецептивного дискурсу від дискурсу інтерпретативного полягає в перенесенні фокусу сприйняття з часткового на загальне, причому як на рівні літературного процесу загалом, так і на рівні персоналій і окремих літературних творів, а також інших його – процесу – елементів. Окрім відмінних рис, рецепція та інтерпретація мають риси спільні, які їх об'єднують. Проблема співвідношення й кореляції цих явищ і понять ще чекає на всебічне висвітлення та вивчення.

У певному сенсі інтерпретація (або, точніше, певні її елементи) іманентно й імпліцитно наявна в рецепції. Вибір матеріалу для рецептивного акту в будь-якому випадку пов'язаний із певним вибором, здійснюваним на підставі інтерпретативних, а не суто рецептивних або інших дій. Що саме залучати до рецептивного акту, у який спосіб і в яких формах це робити, з якою метою здійснювати рецептивний акт саме в такому, а не іншому вигляді – ці та інші питання, котрі постають перед суб'єктом рецепції на стадії попереднього осмислення її – рецепції – об'єкта, розв'язуються із залученням інтерпретативних методик специфічного типу.

Інакше кажучи, інтерпретацію в тому чи іншому вигляді й об'язі можна трактувати як природну особливість рецепції, притаманну останній, так би мовити, за визначенням, априорі. Загалом кажучи, рецепцію та інтерпретацію доцільно розглядати як дві сторони єдино-

го процесу, кожна з яких виконує свої функції, досягає власних результатів, має свої переваги і свої слабкі місця й обмеження. Разом з тим «чисту» рецепцію або рецепцію заради самої рецепції як представлення зразків однієї літератури в просторі іншої можна сприймати лише як важливу й потрібну, але допоміжну роботу, виконувану з метою наступного переходу до інтерпретації в тій чи іншій її формі. Рецепція без інтерпретації або хоча б її елементів так само неможлива або можлива лише теоретично, як і інтерпретація без рецепції.

Інтерпретативні можливості та інтерпретативні елементи, наявні в рецепції, не варто ані ігнорувати, ані недооцінювати, проте потрібно мати на увазі, що вони, по-перше, обмежені, по-друге, вторинні стосовно власне рецептивної складової. Ще одна особливість інтерпретативних можливостей рецепції полягає в тому, що вони дають змогу розкрити лише формальний бік справи, практично не зачіпаючи бік змістовий. Під першим пропонуємо розуміти такий аспект рецепції інонаціональних літературних текстів, який можна кваліфікувати як суто країнознавчий; під другим – аспект власне естетичний, який визначає сутність явища, яке включається в процес сприйняття в інонаціональному літературному середовищі. Це, поза сумнівом, обмежує інтерпретацію, звужуючи її об'єкти, виключаючи з неї важливі елементи. Інтерпретативні можливості й елементи, наявні в рецепції, значною мірою залежать від контекстів, причому не так контекстів тієї літератури, яка слугує об'єктом рецепції, як тієї, яка виступає в ролі її суб'єкта, тобто не тієї, яка сприймається, а тієї, яка сприймає. Це створює додатковий фон для всього того, що відбувається в межах рецептивного акту, накладаючи на наслідки рецепції та інтерпретації специфічний відбиток.

Окрім контекстів, вагому роль відіграє (або не відіграє) наявність (або відсутність, не сформованість) спільного семіотичного простору чи хоча б певних сегментів, спільних для семіотичного простору двох національних літератур. Поняття семіотичного простору – семіосфера, – запроваджене, як відомо Ю. Лотманом за аналогією із запропонованим В. Вернадським поняттям «ноосфера», відкриває, гадаємо, можливість розгляду рецептивних відносин у сфері міжлітературних взаємин як специфічного обміну інформацією, закодованою в національних семіотичних системах, між різними літературами й культурами. Обмін, який, окрім усього іншого, містить у собі потенціал переростання в діалог між ними.

Міркуючи про особливості антропологічної інтерпретації та її зв'язок із соціальним дискурсом, К. Гірц звертає увагу на той факт, що простий, на перший погляд, цілковито малозначущий випадок (у його власній термінології – «інцидент») може слугувати відправним пунктом для комплексу інтерпретацій, спроможних у своїй сукупності утворити інтерпретаційний ланцюг, здатний розкрити важливі особливості буття інонаціонального середовища, в особливий спосіб пояснивши складні й незрозумілі конфлікти, що виникають у місцях контакту різних культур і цивілізацій. «Етнограф «окреслює» соціальний дискурс, – пише учений, пояснюючи хід своєї думки; – *записує його* (курсив К. Гірца – Ю. Т.). Тим самим він перетворює його з минулої події яка існувала тільки у той момент, коли вона відбувалася, на

повідомлення, яке існує в запису і до якого можна багато разів повертатися... «То й що, – запитує Поль Рікер, у якого й запозичено в цілому, хоч трохи і змінено, ідею записаної події, – що саме фіксує запис?». Не сам акт мовлення, а «висловлене» у мові; під «висловленим» у мові ми розуміємо свідоме словесне оформлення суттєвого для дискурсу, завдяки чому мовлене (sagen) прагне стати висловленим (Aus-sage). ... Те, що ми записуємо, є поета («думка», «зміст», «суть») висловленого. Це зміст акту мовлення, а не сам цей акт» [2, с. 28].

Якщо екстраполувати сказане на сферу рецепції та міжлітературних взаємин, можна буде констатувати, що перекладач твору, написаного іншою мовою, або його рецензент, або інший суб'єкт сприйняття робить ту саму роботу, що й у випадку з етнографом у К. Гірца: він записує іншомовний текст, пропонуючи його для сприйняття своєму національному загалові. Суб'єкт міжлітературної рецепції (реципієнт) так само «записує» чи «окреслює» дискурс – або такий самий соціальний, як етнограф, або дещо інший – естетичний чи соціально-естетичний. Наступним кроком етнографа є інтерпретація окресленого ним дискурсу (К. Гірец кваліфікує її як «антропологічну»), наступним кроком реципієнта міжлітературного є інтерпретація того дискурсу, який йому вдалося окреслити. Після того як результат рецептивного акту «записаний» або перекладений, прорецензований, прокоментований або навіть просто згаданий, він готовий для концептуальної обробки або, інакше кажучи, для інтерпретації в новому літературному полі. Етнографічний опис у тому вигляді, у якому його падає автор («Інтерпретації культур», має інтерпретаційний характер, проте для того щоб можливість інтерпретації, закладена в цьому описі, перетворилася з можливості на реальність, щоб вона здійснилася, потрібні додаткові зусилля суб'єкта (або суб'єктів), а також додаткові об'єктивні передумови. Приблизно ту саму ситуацію маємо у випадку з рецепцією національної літератури в інонаціональному культурному середовищі та можливістю її інтерпретації в ньому, хоча в цьому випадку поняття інтерпретації має свою специфіку. Соціальний дискурс при цьому теж має неабияке значення. Ця обставина також заслуговує на особливу увагу.

Нехай на рівні об'єктивних реалій рецепція, крім усього іншого, й створює передумови для повноцінної інтерпретації, сама по собі вона не може гарантувати ані належної в усіх сенсах інтерпретації, ані навіть того, що справа взагалі дійде до будь-якої інтерпретації. Хоч рецепція й несе в собі досить вагомий потенціал інтерпретативності й має наявні можливості для його реалізації, вона неспроможна гарантувати того, що їх буде реалізовано. Перехід від рецептивного дискурсу до дискурсу інтерпретативного виявляється можливий далеко не в усіх випадках. Для того щоб він відбувся, потрібний збіг у часі й просторі низки факторів різної природи та характеру.

Перехід від рецептивного підходу на інонаціональну літературу до погляду на неї як на об'єкт інтерпретації не варто вважати чимось наперед заданим, обов'язковим і безумовно гарантованим. Він може відбутися, але може й не відбутися. Інтерпретація пов'язана з рецепцією, її інтенсивністю, обсягом, якістю, проте не впливає з комплексу рецептивних факторів безпосередньо. Інтерпретація не береться нізвідки. Для того щоб інтерпретативний

дискурс сформувався і розвинувся, потрібний набір передумов і попередніх обставин, одне із центральних місць серед яких посідає рецепція. Центральних, проте не домінуючих. Окрім рецепції, потрібно ще чимало умов та обставин, без яких інтерпретація виявляється непродуктивною або в принципі нереальною. Перехід від «чистої» рецепції до інтерпретації неможливий поза накопиченням критично достатнього обсягу рецептивних дій, проте неодмінно передбачає й інше – якісний стрибок, розрив поступовості. Щоб такий стрибок відбувся, потрібний збіг низки факторів, поміж яких не лише нові акти сприймання і сприйняття інонаціональної літератури, а й (пере)осмислення як кожного з них, так і цієї літератури як такої в контексті тих вимог, які висуває інтерпретація.

Мова в цьому випадку не йде про перехід певної кількості в певну якість як закономірність розвитку, у якій немає альтернативи. У сфері міжлітературних відносин, у галузі рецепції та інтерпретації національної літератури в інонаціональному літературному й культурному середовищі відомий із доктрини діалектичного матеріалізму закон переходу кількості в якість якщо й спрацьовує, то в специфічному варіанті. До того ж далеко не завжди. Кількісне накопичення у формі «чистої» рецепції може відбуватися, не сягаючи рівня, який теоретично міг би відповідати умовам і вимогам, достатнім для виходу на позначку якісного зсуву або зрушення, розриву поступовості, проте інтерпретація при цьому в тому чи іншому її вигляді саме як нова, порівняно з рецепцією, якість сприйняття «чужої» літератури може мати місце й давати результати. Велику, коли й не визначальну, роль тут відіграє суб'єктивний фактор, який за певних умов та обставин набуває здатності компенсувати недостатню кількість, забезпечуючи нову якість сприйняття і сприйняття інонаціональних зразків літератури й культури.

Для того щоб належний рівень інтерпретації було досягнуто, потрібна низка передумов, сприятливий збіг різних обставин. До певної міри краще зрозуміти цю тезу допомагають, гадаємо, міркування Г. Яусса щодо конкретизації вірша в зміні горизонту його рецепції під кутом зору історичного розуміння художнього тексту й естетичного судження про нього.

«Після того, як ми вирішили підпорядкувати історичне тлумачення першому, естетичному читанню і другому, пояснювальному, реконструкцію первісного літературно-історичного контексту, в якому був сприйнятий вірш, слід перевірити з огляду на тогочасну історичну дійсність – пише цей німецький теоретик літератури. – Які сподівання тогочасного читача міг задовольняти або заперечувати вірш, якою була літературна традиція, якою – історична та культурна ситуація, з якою міг бути пов'язаний текст, яке значення мала для нього перша рецепція, які значення конкретизувалися лише протягом дальшої історії рецепції?» [3, с. 596]. Крім усього іншого, інтерпретація певного національного літературного продукту в інонаціональному середовищі (у нашому випадку українського – в англійському) може бути різною за глибиною, якістю. Варто було б вести мову про *рівні* інтерпретації, але це питання теоретичне, яке не входить до кола інтересів авторки, зосередженої на історико-літературній і компаративній проблематиці

Одним із найбільш важливих «продуктів» процесу, про який іде мова, потрібно вважати формування образу України в англomовному культурному ареалі та його еволюцію. Міжлітературні зв'язки є явищем самостійним і самодостатнім, проте «літературні образи/іміджі інших країн та іноземців, що створюються в певній національній чи регіональній свідомості й відбиваються в літературі» [4, с. 5], як один із можливих похідних продуктів цих зв'язків набувають здатності фокусувати на собі більшість усього того, що відбувається в царині як контактів між різними літературами, так і інших форм літературних зв'язків. На нашу думку, мають цілковиту рацію ті вчені з різних країн і наукових центрів, які звертають увагу на актуалізацію в новітню добу проблеми національних образів і стереотипів, супроводжувану вивченням обставин, за яких вони формувалися та змінювалися, і перенесення акценту на дослідження соціокультурної специфіки й менталітету суспільства як на основну тенденцію розвитку сучасної компаративістики та інших гуманітарних наукових дисциплін.

Рецепція, як правило, за поодинокими винятками, являє собою одномоментну й одноразову дію, інтерпретація, навпаки, – множинна. Одне й те саме літературне явище, літературний твір може ставати об'єктом рецепції не один раз, суб'єкти рецепції можуть бути і, як свідчить, зокрема, й досвід рецепції української літератури в Англії та англomовному світі, бувають різні, проте самий зміст рецептивної дії залишається той самий: відтворення засобами своєї мови одного й того самого іншомовного зразку. Водночас інтерпретацій одного й того самого факту рецепції (або фактів) може бути скільки завгодно. Тут жодних обмежень не існує й існувати, на нашу думку, не може з об'єктивних причин. Навіть тоді, коли здається, що той чи інший художній текст осмислено з усіх можливих поглядів і в усіх можливих ракурсах, це уявлення не відповідає дійсності. Змінюються умови й обставини, й у новій ситуації з'являються нові інтерпретації, нові прочитання вже нібито добре знаного. Інтерпретація виявляється більш динамічною та пристосованою до новацій, ніж рецепція. Інтерпретативний канон, якщо справа доходить до його формування, виявляється не доконаним фактом у вигляді певної формули, а суперечкою, яка триває й виявляє здатність тривати надалі.

Як рецепція, так і інтерпретація мають на меті, крім усього іншого, формування образу літератури, яку сприймають в інонаціональному середовищі. Образ невідривно пов'язаний ще з однією важливою категорією – *репутацією* літератури. Репутацією, з одного боку, загалом міжнародною, з іншого – тією, яка формується й закріплюється в тій літературі, яка сприймає іншу. Інша назва для поняття репутації – «Прообраз», бо вона – репутація – виникає перед тим, як починається практичне знайомство з новим об'єктом рецептивної поведінки, його сприймання з метою кращого пізнання, осмислення й подальшого сприйняття. «Прообраз» помітно впливає як на рецепцію, так і на інтерпретацію, причому вплив може мати характер і позитивного, налаштованого на забезпечення кращого результату за рівних стартових умов, і негативного, наслідком якого стає досягнення гіршого результату за тих самих або навіть кращих стартових умов. У нашому випадку «Прообраз», «перед рецептивна» репутація України та української літе-

ратури, сформована на основі нелітературних джерел – як власних, англійських, так і європейських, не відзначалася ані повнотою, ані спрямованістю на виявлення спільних рис або пошуку позитиву.

Інший термін для репутації – *модальність*. Те, з якою модальністю, під яким кутом зору, з яким попереднім настроєм відбувається осмислення фактів рецепції, має неабияке значення, неабияку питому вагу в загальному процесі сприймання та сприйняття. Мають, гадаємо, цілковиту рацію ті вчені, хто розглядає модальність як украй важливий, неодмінно наявний у формуванні образу Інший елемент. До їхнього кола належить, зокрема, О. Дубініна, яка зазначає, що «... наповнення змістом дихотомії Своє – Чуже, як правило, супроводжувалося *оціночною модальністю* (добрий/поганий, приємний/неприємний, прийнятний/неприйнятний) та тяжінням до *характерологічного означення* (у цьому й у попередньому випадку курсив О. Дубініної – Ю. Т.) (люб'язний, дикий, пихатий, лінивий тощо)» [5, с. 72–73].

Висновки. Рецептивна діяльність, спрямована на засвоєння нових предметів і явищ зі світу іншої літератури, є важливою й вагомою сама по собі. Разом із тим вона у специфічний спосіб готує ґрунт для того, щоб ці предмети та явища або частина з них були інтерпретовані й уже в такому – інтерпретованому – вигляді включені до загального досвіду літератури та культури, які сприймають. Наявність рецептивного дискурсу й рецептивної діяльності не може слугувати гарантією того, що справа рано чи пізно неодмінно дійде до інтерпретації. Рецепція лише позначає можливість такого розвитку подій, «натякає» на те, що щось подібне за певних умов і обставин може статися. «Реальність творів мистецтва, – пише з іншого приводу Адорно, міркуючи над тезою щодо «здійснення філософії», – «свідчить» лише «про можливість можливого» [6, с. 28]. У сфері міжлітературної взаємодії маємо справу з чимось подібним: рецепція або, якщо скористатися понятійним апаратом Адорно, «реальність рецепції» є лише свідченням «можливості можливого». Для того щоб це «можливе» здійснилося, перейшовши з розряду можливого до розряду реального, потрібні додаткові передумови й зусилля, а також відповідне поєднання дії об'єктивного та суб'єктивного факторів. Отже, «здійснення інтерпретації» не відбувається автоматично й не залежить безпосередньо ані від обсягу, ані від змісту досвіду, накопиченого внаслідок рецепції. Воно потребує певного зламу, спрямованого, з одного боку, на розбудову наявного потенціалу («можливості можливого»), з іншого – на його – потенціалу – посилення, каналізації в потрібному напрямі, наповнення новим змістом.

Рецепція як нейтральне спостереження за емпіричними фактами, відбір цих фактів і їхнє засвоєння в тих чи інших формах, а з іншого боку, інтерпретація як більш-менш активна й адекватна адаптація засвоєних фактів і їхніх контекстів до умов літератури та культури, які сприймають, – це в певному сенсі два боки однієї медалі або щось на кшталт двох різних варіацій однієї музичної теми. Вони відмінні одна від одної, але їхні відмінності відсилають одну до іншої саме як до різновидів тієї самої теми. Нескінченна система відмінностей серед варіацій є наслідком різниці між темою і тим, що до неї відсилає, тобто полем можливих варіацій або варіаційним простором.

Література:

1. Шаап С. Здійснення філософії. Метафізичні претензії у мисленні Т.В. Адорно / С. Шаап ; пер. з нім. – К. : Вид-во Жупанського, 2011. – 256 с.
2. Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе / К. Гірц ; пер. з англ. – К., Дух і Літера, 2001. – 542 с.
3. Яусс Г.Р. Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика / Г.Р. Яусс ; пер. з нім. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2011. – 624 с.
4. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології / Д. Наливайко // Літературна компаративістика. Вип. IV : Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Частина I. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2011. – С. 4–60.
5. Дубініна О. «Імагологічні студії» Генрі Джеймса / О. Дубініна // Літературна компаративістика. Вип. IV : Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Частина II. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2011. – С. 72–108.

Тёпенко Ю. А. Инонациональная рецепция, её разновидности и атрибуты

Аннотация. В статье предпринята попытка определить соотношение между рецептивным и интер-

претативным актами, объем возможного присутствия элементов интерпретации в рецепции. Очерчен набор основных разновидностей и атрибутов рецепции, в частности таких как событие, контексты, семиосфера, интерпретативная составляющая, диалогическая составляющая, «инцидент», репутация (модальность).

Ключевые слова: рецепция, интерпретация, контекст, событие, репутация, модальность.

Topenko Ju. Foreign reception, its types and attributes

Summary. The author of the article has made an attempt to figure out the ratio of receptive and interpretative actions, the amount of possible presence of interpretation elements at the reception. A set of basic kinds of attributes and reception has been outlined, including such as an event, contexts, semiosphere, interpretive component, dialogical component, “incident”, reputation (modality).

Key words: reception, interpretation, context, event, reputation, modality.

ЗАГАЛЪНЕ МОВОЗНАВСТВО

Гайдук Н. А.,
аспірант кафедри російської філології і перекладу
Маріупольського державного університету

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ КАК МНОГОГРАННОЕ ЯВЛЕНИЕ

Аннотация. В последнее время наблюдаем тенденцию расширения границ языковедения и возникновение новейших дисциплин на стыке наук, одной из таких наук является когнитивная лингвистика. Вместе с ее развитием возрастает интерес к понятию лингвокультурного концепта. Более глубокому, комплексному анализу рассматриваемого понятия посвящена статья. Автор определяет отдельные подходы к определению понятия, его связь с понятием «языковая картина мира», классифицирует виды концептов, касается смежных понятий и ключевых определений когнитивной лингвистики.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, концептосфера, языковая картина мира, лингвоконцептология.

Постановка проблемы. Вопрос о взаимоотношении языка и мышления, а также о тесной взаимосвязи культуры и языка был поставлен в трудах отечественных и зарубежных лингвистов несколько сотен лет назад и, несмотря на это, не утратил своей актуальности, а со временем приобрел новые, более глубокие оттенки. Развитие семасиологических, ономасиологических, прагматических и других теорий привело к пониманию языка как средства, с помощью которого возможно исследование стоящих за ним ментальных структур.

Говоря о состоянии современной науки, следует упомянуть об интенсивном расширении границ языковедения в последние десятилетия, кроме того, о конкретных тенденциях, которые влияют на вектор её развития. Среди них – интеграция отдельных отраслей знаний, образование новейших дисциплин на стыке наук, как следствие этого – возникновение психолингвистики, этнолингвистики, теории межкультурной коммуникации, лингвоконцептологии, когнитивной лингвистики, когнитивной психологии, лингвокультурологии, а вместе с развитием последней – повышение интереса к лингвокультурным концептам, чем и обусловлена, на наш взгляд, актуальность исследования.

Следует заметить, что изучение любого лингвокультурного концепта как основной единицы языковой картины мира представляет ценность для выявления особенностей культуры и мировидения конкретного общества. К тому же еще существуют концепты, представляющие особую значимость в когнитивном пространстве и в культуре языкового сообщества, потому актуальность исследования выражается также и в противоречии между важностью понятия лингвокультурного концепта и отсутствием единства подходов и методов его описания.

Объектом исследования является лингвокультурный концепт как явление культурологической лингвистики, предмет исследования – его существенные характеристики, понятийная, ценностная, образная составляющие.

Так, **целью** статьи является комплексный, более глубокий анализ понятия «*лингвокультурный концепт*». При этом будут решаться следующие задачи: рассмотреть и конкретизировать определение понятия «*лингвокультурный концепт*» и проблему его изучения в современной лингвистике, рассмотреть базовые существенные характеристики лингвокультурных концептов. Предполагается определенный вклад полученных результатов в дальнейшую разработку теоретических проблем лингвоконцептологии и лингвокультурологии, связанных, в первую очередь, с изучением языковой картины мира и лингвокультурного концепта.

Практическую значимость исследования мы видим в том, что данные, полученные в ходе более глубокого рассмотрения понятия лингвокультурного концепта, могут быть использованы в дальнейшем при изучении национальной культуры и менталитета определенного народа.

Изложение основного материала исследования. Для начала, хотелось бы обозначить, что одними из приоритетных исследований данной области когнитивной науки признаются научные труды, выполненные в рамках филологического концептуализма (С.Г. Воркачев, А.А. Вежбицкая, В.И. Карасик, Е.С. Кубрякова, Ю.С. Степанов, В.М. Топорова, В.И. Шаховский и др.). Базисным термином филологического концептуализма выступает «*концепт*» – сложное структурно-смысловое образование, не имеющее на сегодняшний день однозначного толкования среди ученых.

Так, определим основные подходы к пониманию и определению данного термина. Существует два основных подхода к пониманию концепта – лингвокогнитивный (А.П. Бабушкин, Н.Н. Болдырев, Е.С. Кубрякова, М.В. Пименова, Е.В. Рахилина, И.А. Стернин и др.) и лингвокультурный (Е.В. Бабаева, В.И. Карасик, Н.А. Красавский, В.В. Красных, В.Т. Клоков, В.П. Нерознак, Н.Н. Панченко, Г.Г. Слышкин, А.Д. Шмелев, С.А. Аскольдов и др.), при этом нельзя не заметить, что на сегодняшний день в лингвистической литературе обнаруживаются десятки различных определений концепта, и все они имеют право на жизнь, так как отражают ту или иную сторону этого многогранного понятия. С.Г. Воркачев справедливо указывает, что «различия в подходах к концепту когнитивной семантики и лингвокультурологии в достаточной степени условны и связаны «с техникой выделения объекта исследования и методикой его описания» [4, с. 9].

Впервые концепт был описан еще в работе С.А. Аскольдова «Концепт и слово» в 1928 году. Ученый

дает следующее определение данному понятию: «Концепт есть мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода» [2, с. 269].

По мнению Ю.С. Степанова, концепт – это «сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. И, с другой стороны, концепт – это то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек, не «творец культурных ценностей» – сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее» [17, с. 41].

Н.Д. Арутюнова определяет концепты «как понятия практической (обыденной) философии, возникающие в результате взаимодействия таких факторов, как национальная традиция и фольклор, религия и идеология, жизненный опыт и образы искусства, ощущения и системы ценностей» [1, с. 3].

С.Х. Ляпин предлагает интегративное понимание концепта, понимая под концептом многомерное культурно-значимое социопсихическое образование в коллективном сознании, опредмеченное в какой-либо языковой форме [12, с. 16].

Так, с точки зрения когнитивного подхода, концепт – это единица «ментальных или психических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знания и опыт человека; оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга, всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [9, с. 90].

А.П. Бабушкин определяет концепт «как любую дискретную содержательную единицу коллективного сознания, отражающую предмет реального или идеального мира; хранимую в национальной памяти носителей языка в виде познанного субстрата» [3, с. 29]. Ученый считает, «что отражение мира в сознании человека осуществляется посредством когнитивных структур, которыми являются разные по содержанию, организации и способу репрезентации концепты» [3, с. 41]. В лингвокогнитивной концепции А.П. Бабушкина концепт соответствует содержанию семем одного языка. Результат познания действительности содержится именно в значении слов и, соответственно, в наборе сем, составляющих семему. Таким образом, «когнитивные параметры концепта можно изучать по его лексикографическому толкованию» [3, с. 31].

Когнитивный подход развивается также представителями Воронежской лингвистической школы З.Д. Поповой и И.А. Стерниным. По их мнению, концепт – это «глобальная мыслительная единица, представляющая собой квант структурированного знания» [15, с. 4]. Концепты представляют собой «идеальные сущности, которые формируются в сознании человека из его непосредственного сенсорного опыта, из предметной деятельности человека, из мыслительных операций человека с уже существующими в его сознании концептами, из языкового общения, из самостоятельного познания значения языковых единиц, усваиваемых человеком» [16, с. 68–69].

Когнитивные представления о концепте углубляют его психолингвистическое толкование, которое содержится в работах А.А.Залевской, А.А. Леонтьева, А.Р. Лурия и др. Под концептом понимается «спонтанно функционирующее в познавательной и коммуникативной деятельности

индивида базовое перцептивно-когнитивно-аффективное образование динамического характера, подчиняющееся закономерностям психической жизни человека и вследствие этого по ряду параметров отличающееся от понятий и значений как продуктов научного описания с позиций лингвистической теории» [6, с. 39].

Концепты – это посредники между словами и экстралингвистической действительностью, где значение слова не может быть сведено исключительно к образующим его концептам. Многие лингвисты считают концепт значительно более широким, чем лексическое значение (В.И. Карасик, С.А. Аскольдов). В.И. Карасик отмечает, что лингвокультурологический и лингвокогнитивный подходы различаются «векторами по отношению к индивиду: лингвокогнитивный подход – это направление от индивидуального сознания к культуре, а лингвокультурный концепт – это направление от культуры к индивидуальному сознанию» [8, с. 18].

Нельзя также не упомянуть о точке зрения, которая определяет концепт как соотнесение со словом в одном из его значений (Д.С. Лихачев, В.П. Москвин): «... такие характеристики, как наличие синонимов, внутренняя форма и сочетаемость, относятся не к слову в целом, а к отдельному его лексико-семантическому варианту» [14, с. 67].

Итак, мы рассмотрели различные толкования понятия концепта как базового понятия лингвокультурологии. Однако для более полного понимания механизмов отражения культуры в языке необходимо рассмотреть и определение не менее значимых понятий, которыми оперирует культурологическая лингвистика – понятий «*лингвокультура*», «*языковая картина мира*», «*концептосфера*», а также определить смысловые связи между ними.

Непосредственным результатом взаимодействия двух семиотических систем (культуры и языка) может считаться лингвокультура. Л.А. Городецкая определяет лингвокультуру как «часть культуры народа, представляющую собой совокупность явлений культуры и явлений языка, взаимосвязанных друг с другом и отраженных в сознании отдельной личности» [5]. В ней «языковые единицы наделяются дополнительными культурными коннотациями ..., для адекватной дешифровки которых человек должен обладать культурно-языковой компетенцией. Эти коннотации выражают код культуры, членящий, категоризирующий, оценивающий мир» [5].

На наш взгляд, с позиции лингвистики можно описать лингвокультуру как совокупность языковых единиц, средств и структур, отражающих особенности культуры конкретной языковой общности. В соответствии с этим, выделяем в нашем случае русскую, украинскую, польскую и английскую лингвокультуры.

Ещё одним базовым для лингвокультурологии понятием является языковая картина мира. Понятие «*картина мира*» относится к числу фундаментальных понятий, выражающих специфику человеческого бытия. Существует столько картин мира, сколько имеется способов мировидения. Языковая картина мира не стоит в ряду специальных картин мира, она им предшествует, поскольку невозможно понимать мир, не зная языка. Таким образом, языковая картина мира формирует в человеческом сознании представление об окружающей его действительности. Именно языковая картина мира считается наиболее

устойчивой, потому ее изучение становится наиболее значимым для всех сфер знания.

Когнитивная лингвистика рассматривает картину мира как целостный, глобальный образ мира, который является результатом всей духовной активности человека, она возникает у человека в ходе всех его контактов с миром. Познавая мир, человек составляет свое представление о мире, т. е. в его сознании возникает определенная «*модель мира*», в том числе «*языковая модель мира*». Если мир – это взаимодействие человека с окружающей его действительностью, то картина мира – это результат переработки информации о человеке и окружающей его действительности. Все явления и предметы внешнего мира представлены в человеческом сознании в форме внутренних образов, это так называемые «*смысловое поле*», «*система значений*», то есть картина мира – это система образов, в том числе и тех, которые находят свое воплощение в языке.

Так как основными структурными единицами языковой картины мира считаются концепты, различные подходы к определению которых мы уже рассмотрели выше, своеобразной альтернативой термину «языковая картина мира» можно считать понятие *концептосферы* языка, введенное Д.С. Лихачевым. *Концептосфера* – совокупность концептов, из которых складывается миропонимание носителя языка. Отталкиваясь от совокупности концептосфер отдельной личности, исследователь приходит к концептосфере национального языка, которая тем богаче и обширнее, чем «богаче вся культура нации – ее литература, фольклор, наука, изобразительное искусство» [11, с. 153].

Таким образом, концепты представляют мир в сознании человека, образуя «концептуальную систему, а знаки человеческого языка кодируют в слове содержание этой системы» [13, с. 47]. Концепты существуют уже в готовом виде, и, к тому же не подвергаясь никакому членению или разложению, они принимают участие в процессах обдумывания или подготовки к внешней речи в виде определенных единиц, содержащих информацию о внешнем мире и «выводящих» результаты мыслительной деятельности человека «во внешний мир». «Содержание концепта определяется национальным, профессиональным, личным и другим опытом человека» [10, с. 5]. Концепт многомерен, в нем можно выделить как рациональное, так и эмоциональное, как абстрактное, так и конкретное, как универсальное, так и этническое, как общенациональное, так и индивидуально-личностное.

Итак, мы определили ранее, что основной единицей концептосферы и языковой картины мира выступает концепт, исходя из этого, в нашем понимании концепт приобретает статус лингвокультурного элемента при его культурной или национальной окрашенности, а также при наличии ярко выраженной ценностной составляющей в его структуре. В настоящее время существует немало научных исследований, посвященных типологии, структуре и другим аспектам лингвокультурных концептов, обратимся к их сущностным характеристикам, для этого хотелось бы рассмотреть классификации лингвокультурных концептов.

Нельзя не отметить, что на данный момент типология концептов находится в стадии разработки, и в связи с этим

в исследованиях встречаются многочисленные классификации концептов по различным основаниям. В основе любой попытки классифицировать концепты лежит желание, прежде всего, в очередной раз конкретизировать понятие лингвокультурного концепта, а также облегчить процесс описания конкретных концептов посредством отнесения их к какому-либо типу или классификационной группе.

Так, в работе Д.С. Лихачева «Концептосфера русского языка» представлено деление концептов с точки зрения их тематики. Подобные тематические совокупности образуют эмоциональную, образовательную, текстовую и другие концептосферы. А.Я. Гуревич подразделяет лингвокультурные концепты на философские категории (время, пространство, причина, изменение, движение) и социальные, так называемые культурные, категории (свобода, право, справедливость, труд, богатство, собственность). Е.В. Образцова, анализируя динамику языковой объективации лингвокультурных концептов, выделяет устойчивые концепты – те, которые имеют средства вербализации в языке, а также неустойчивые – те, которые редко объективируются в языке, Е.В. Образцова определяет их глубоко личностными.

Классификация А.П. Бабушкина предполагает лексические и фразеологические типы концептов, при этом он подразделяет лексические на следующие подгруппы: мыслительные картинки, концепты-схемы, концепты-гиперонимы, концепты-фреймы, концепты-сценарии, концепты-инсайты, а также калейдоскопические концепты.

Итак, вернемся к рассмотрению лингвокультурного компонента концептов. Суммируя предыдущий опыт в освещении этого вопроса, можно определить основные признаки лингвокультурных концептов, среди них следующие: комплексность бытования, ибо лингвокультурный концепт – это ни что иное, как проекция определенных элементов национальной культуры, хранящихся в сознании и вербализирующаяся в языке; ментальная природа; многомерность; ценностность, поскольку концепт аккумулирует в себе культурные ценности; условность, размытость, изменчивость данного понятия; принципиальная ограниченность сознанием носителя определенной лингвокультуры.

Очевидным считаем взаимовлияние концептов и языка, ведь структура концепта изменяется именно под влиянием языковых структур, лингвокультурный концепт приобретает определенный, именно свой, набор элементов, функционируя в сознании языкового общества в целом и сознании каждого члена языковой общности в частности. То есть, лингвокультурный концепт состоит из элементов объективного и субъективного мира, которые находят выражение на различных уровнях и в различных актах языка.

Итак, мы определили очевидной тесную взаимосвязь концептов с языком, подводя итог всему сказанному выше, хотелось бы для более полного описания принадлежности лингвокультурного концепта языковой сфере сказать также и о репрезентации концепта с помощью средств языка, в котором он реализуется.

Как правило, «представительство концепта в языке приписывается слову, а само слово получает статус имени концепта – языкового знака, передающего содержание концепта наиболее полно и адекватно» [4, с. 65]. Термин

«репрезентация концепта в языке» существует наряду с такими терминами, как «языковая апелляция», «вход в концепт», «объективация». Языковая репрезентация концепта осуществляется на различных уровнях языка и с помощью готовых лексем, фразеологических или свободных сочетаний, структурных и позиционных схем предложений, текстов.

Завершая рассмотрение понятия лингвокультурного концепта и проблемы его вербализации, следует добавить, что на протяжении времени с развитием концепта совокупность способов и средств его языкового выражения может меняться, способ выражения одного и того же концепта в разных языковых культурах может отличаться. Чем больше потенциал средств языка, с помощью которых выражается в языке концепт, тем древнее он, тем выше его ценность в рамках определенного языкового коллектива.

Выводы. Таким образом, именно анализ вербальной объективации понятийной, ценностной и предметно-образной составляющих лингвокультурного концепта позволяет достаточно полно описать конкретный концепт, его место в лингвокультуре и сознании носителей языка. При этом языковая объективация лингвокультурного концепта может осуществляться на всех уровнях языка, но чаще всего входы в концепт осуществляются средствами лексики и фразеологии.

Литература:

1. Арутюнова Н.Д. Введение / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. – С. 3–5.
2. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология / под ред. В.П. Нерознака. – М.: Академия, 1997. – С. 267–279.
3. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1996. – 103 с.
4. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
5. Городецкая Л.А. Лингвокультурная компетентность личности как культурологическая проблема: автореф. дисс. докт. культурологии / Л.А. Городецкая. – Москва, 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/Kultur/GorodetskayaLA.doc/>
6. Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А.А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 2001. – С. 36–44.
7. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград – Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3–16.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.
9. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е.С. Кубрякова // Известия РАН. Серия «Литература и язык». – 2004. – № 3. – С. 3–12.
10. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Известия АН. Серия «Литература и язык». – 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3–9.
11. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Очерки по философии художественного творчества. – СПб.: Питер, 2005. – С. 147–165.
12. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин // Концепты. Научные труды центроконцепта. – Вып. 1. – Архангельск: Изд-во Поморского ун-та, 1997. – С. 11–35.
13. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: [учебное пособие] / В.А. Маслова. – Минск: Тетра Системс, 2004. – 256 с.
14. Москвин В.П. Семантическая структура и парадигматические связи полисеманта (на примере слова СУДЬБА). Лексикографический аспект / В.П. Москвин. – Волгоград: Перемена, 1997. – 194 с.
15. Попова З.Д. Понятие концепта в лингвистических исследованиях / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1999. – 30 с.
16. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 192 с.
17. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

Гайдук Н. А. Лингвокультурний концепт як багатогранне явище

Анотація. Останнім часом спостерігаємо тенденцію розширення меж мовознавства й виникнення нових дисциплін на стику наук, однією з таких наук є когнітивна лінгвістика. Разом із її розвитком зростає інтерес до поняття лінгвокультурного концепту. Глибшому, комплексному аналізу цього поняття присвячена стаття. Автор визначає окремі підходи до визначення поняття, зв'язок із поняттям «мовна картина світу», класифікує види концептів, торкається суміжних понять і ключових визначень когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, концептосфера, мовна картина світу, лінгвоконцептологія.

Gaiduk N. Linguocultural concept as polyhedral phenomenon

Summary. During last time we observe the tendency of broadening of the borders of the Linguistic conducting and the appearance of the newest disciplines at the joint of sciences. One of such sciences is Cognitive Linguistics. The interest in conception of linguocultural concept grows with its developing. This article devotes to the deep and complex analysis of considered conception. The author defines separate approaches to the definition of conception, its connections with the conception of “the linguistic picture of the world”, classifies kinds of concepts, touches closely-related concepts and key definitions of Cognitive Linguistics.

Key words: linguocultural concept, concept sphere, linguistic picture of the world, linguoconceptology.

Кантур К. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІОНЕРИ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МЕТОДУ: РАСМУС РАСК

Анотація. У статті зроблено спробу дати характеристику операційного компонента порівняльно-історичного методу в європейському мовознавстві першої чверті XIX ст. на матеріалі досліджень данського мовознавця Р. Раска. Автор статті показує, що в компаративістиці цього часу системний підхід до мови виявився насамперед у прийомі генетичного ототожнення фактів, який переважав над процедурою лінгвістичної реконструкції. Розкрито особливості вивчення першого германського пересуву приголосних у компаративістиці XIX–XX ст. з акцентуванням уваги на методологічному аспекті.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, операційний компонент, генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція, закон Раска – Грімма, лінгвістичноісторіографічний аспект.

Постановка проблеми. Звертаючись до проблеми лінгвістичних методів, у тому числі в лінгвістичноісторіографічному аспекті, дослідники не завжди дають вичерпну характеристику того чи іншого методу, його компонентів. Це повною мірою стосується порівняльно-історичного методу, який у XIX ст. – на початку XX ст. відіграв найвагомішу роль у мовознавчій науці. Недостатньо дослідженою залишається компаративістика 20-х – 60-х рр. XIX ст.; відповідним лінгвістичноісторіографічним працям притаманна, з одного боку, фрагментарність, з іншого – нерозчленованість таких феноменів, як принципи й підходи, прийоми та процедури; як показав В. Глущенко, їх доцільно зараховувати до онтологічного (принципи та підходи) й операційного (прийоми і процедури) компонентів порівняльно-історичного методу (як одного з лінгвістичних методів) [7, с. 12–15; 6; 36, с. 297].

У статті зроблено спробу дати максимально повну характеристику операційного компонента порівняльно-історичного методу в студіях данського мовознавця Расмуса Крістіана Раска (1787–1832) – одного з основоположників порівняльно-історичного методу.

На жаль, операційному компоненту лінгвістичних методів, у тому числі порівняльно-історичного, приділяється недостатньо уваги. Варто констатувати, що це призводить до неповної, збідненої характеристики порівняльно-історичного методу й компаративістики загалом. Отже, звернення до операційного компонента порівняльно-історичного методу в лінгвістичноісторіографічному аспекті (на матеріалі праць одного з піонерів компаративістики) є надзвичайно актуальним.

У монографії В. Глущенко «Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському

мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.)», статті «Историзм и возникновение компаративистики» (посилання на ці праці див. у пропонованій статті) подано докладну характеристику онтологічного компонента порівняльно-історичного методу в компаративістиці XIX ст. – 20-х рр. XX ст. Дослідник не мав на меті так само докладно висвітлити особливості операційного компонента цього методу. Цю прогалину ми й спробуємо (принаймні частково) заповнити (на матеріалі студій Р. Раска).

Метою статті є розкриття специфіки операційного компонента порівняльно-історичного методу в працях Р. Раска (у контексті європейської лінгвістичної компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст.), усебічна характеристика прийомів і процедур цього методу.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) розкрити структуру операційного компонента порівняльно-історичного методу; 2) подати докладну характеристику прийомів і процедур цього методу в студіях Р. Раска.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін *лінгвістичний метод* уживається в різних значеннях. Найчастіше його трактують у вузькому сенсі як сукупність прийомів, використовуваних у дослідженні мови [2, с. 232]. Однак така інтерпретація не повною мірою відповідає значенню слова *метод* як певного способу підходу до дійсності [10, с. 89], збіднює поняття лінгвістичного методу.

Перспективним видається широке трактування методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру [28, с. 258].

За такого підходу в структурі методу можуть бути виділені три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний [26, с. 24; 7, с. 17; 6, с. 36; 36, с. 295]. Комплекс наукових прийомів і процедур та методика їх застосування становлять лише один із компонентів методу – операційний. Правомірність уключення в структуру методу телеологічного компонента зумовлена тим, що будь-який метод нерозривно зв'язаний із метою дослідження [32, с. 17].

Звернімося до онтологічного компонента методу. Онтологія є засобом, за допомогою якого дослідник сприймає світ як певну цілісність (у системі філософських категорій) [26, с. 26]. Як належність онтологічного компонента наукового методу доцільно розглядати такі засоби пізнання, як принцип і підхід [7, с. 12].

Науковий принцип є теоретико-методологічною основою методу. Принципами є глобальні положення, що мають стратегічне значення [25, с. 102].

Науковий підхід, тісно пов'язаний із принципом, трактується як методологічну орієнтацію дослідження [3, с. 74].

Підхід визначає напрям дослідження, але він, на відміну від принципу, не є безпосереднім знаряддям пізнання; підхід відбивається в принципах, прийомах і процедурах певного методу [25, с. 24].

В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входять певні принципи й підходи. Ключовим є принцип історизму. Однак це не єдиний принцип у структурі онтологічного компонента порівняльно-історичного методу. Проведена В. Глушенком історико-наукова реконструкція [7] засвідчує, що в роботах порівняльно-історичного спрямування значну роль відіграють також принципи причиновості, системності й загального зв'язку явищ.

Відзначимо, що, аналізуючи праці представників компаративістики XIX ст. – початку XX ст., фахівці в царині лінгвістичної історіографії виділяють такі періоди розвитку порівняльно-історичного мовознавства: перший (20-і – 60-і рр. XIX ст.) і другий (70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст.) [14; 7, с. 5].

Початок XIX ст. є часом виникнення порівняльно-історичного методу. Його основоположниками лінгвістичної історіографії вважають німецьких лінгвістів Ф. Боппа та Я. Грімма, данця Р. Раска, росіянина О. Востокова.

Основною працею Р. Раска є книга «Дослідження в царині давньопівнічної мови, або походження ісландської мови» [43]. Автор доводить тут спорідненість германських мов з латиною та давньогрецькою мовою.

Запропонована Р. Раском методика дослідження мала великий вплив на формування порівняльно-історичного методу [1, с. 250]. Основним методичним прийомом (критерієм), за Р. Раском, є граматичний (власне, морфологічний), оскільки граматичні форми, як правило, не запозичуються. Другим за важливістю Р. Раск уважав лексичний критерій (дослідник виділяв у розглядуваних мовах «первинні» слова). Третім у Р. Раска є фонетичний критерій, або критерій закономірних звукових переходів.

Фонетичний критерій було висунуто на перше місце у студіях багатьох компаративістів XIX ст. – початку XX ст., починаючи з Я. Грімма. Прийоми й процедури порівняльно-історичного методу «відпрацьовувалися» переважно на фонетичному матеріалі. У центрі досліджень опинився фонетичний закон (термін *фонетичний закон* увів у лінгвістику Ф. Бопп).

Видатним досягненням європейської компаративістики початку XIX ст. стало відкриття історичного фонетичного закону першого германського пересуви приголосних (нім. *Lautverschiebung*).

Цей закон часто називають законом Грімма. Проте в україномовних, російськомовних, англійськомовних та інших джерелах фігурує й термін *закон Раска – Грімма*. Як відзначають історіографи мовознавства [17, с. 51; 44, с. 37; 41, с. 701], цей закон незалежно один від одного відкрили Р. Раск [43, с. 26–27], данський мовознавець Я. Бредсдорф [34, с. 31–32] і Я. Грімм [38, с. 36–41]. Є й інший погляд: попередники Я. Грімма Р. Раск і Я. Бредсдорф відкрили «окремі закономірності в розвитку германських приголосних», а Я. Грімму «належить незаперечна заслуга в систематизації накопичених фактів і представленні їх як певного комплексу взаємозалежних явищ» [16, с. 196–197].

У чому ж полягає закон Раска – Грімма? При порівнянні слів германських мов зі словами інших індоєвропейських (зокрема латинської, грецької, санскриту, укра-

їнської, російської; пріоритет має, звичайно, матеріал давніх, «мертвих» мов) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна сформулювати так:

1) прайндоевропейським глухим проривним [p], [t], [k] відповідають у германських мовах глухі щілинні [f], [þ], [h]: лат. *plenus*, давньогр. *pleos* – гот. *fulls*, давньоангл. *full*; лат. *pater*, давньогр. *patér* – гот. *fadar*, давньоангл. *father*; лат. *tu*, укр. *mu*, рос. *ты* – гот. *þu*; лат. *tres*, укр. і рос. *mpu* – гот. *þreis*, давньоангл. *þreo*; лат. *canis* – гот. *hunds*, давньоангл. *hund*; лат. *cor, cordis* – гот. *hairto*, давньоангл. *heort*; 2) прайндоевропейським дзвінким проривним [b], [d], [g] відповідають у германських мовах глухі зімкнені [p], [t], [k]: укр. і рос. *болото*, лит. *balà* – давньоангл. *pōt*; лат. *decem*, укр. і рос. *десять* – гот. *taihun*, давньоангл. *tien*; лат. *ego* – нідерл. *ik*; 3) прайндоевропейським дзвінким проривним придиховим [bh], [dh], [gh] відповідають у германських мовах дзвінкі зімкнені без придишу [b], [d], [g]: санскр. *bhrata*, укр. і рос. *брат* – гот. *broþar*, давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. і рос. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, рос. *лягу* – давньоангл. *licgean*.

На основі аналізу цих співвідношень Р. Раск, Я. Бредсдорф і Я. Грімм дійшли висновку, що система прайндоевропейських зімкнених приголосних у прагерманській мові пересунулася на один ступінь: прайндоевр. [bh], [dh], [gh] > прагерм. [b], [d], [g], прайндоевр. [b], [d], [g] > прагерм. [p], [t], [k], прайндоевр. [p], [t], [k] > прагерм. [f], [þ], [h].

Р. Раск, Я. Бредсдорф і Я. Грімм встановили, що перший пересув приголосних відбувся в прагерманську епоху, і тому його рефлексії є в усіх германських мовах, як «живих», так і «мертвих». Тому справедливим є твердження: якщо в індоєвропейській мові виявлено рефлексії за законом Грімма, цю мову необхідно зараховувати до германської групи.

У формулюванні закону Раска – Грімма яскраво відбився системний підхід перших європейських компаративістів до мовних явищ, розглядуваних у їхній історії. Найяскравіше цей підхід відобразився в «Німецькій граматиці» Я. Грімма, що підкреслював В. Левицький [16, с. 196–197].

У лінгвістичній історіографії набула певного поширення точка зору, відповідно до якої для більшості порівняльно-історичних досліджень XIX ст. був характерним брак системного підходу до мови [39, с. 223]. У першій половині XIX ст. тільки В. Гумбольдт розумів системний характер мови, що відбито в аналізі конкретного матеріалу [39, с. 224]. Сучасники В. Гумбольдта й наступні покоління мовознавців пішли протилежним шляхом – атомістичного, ізолюваного вивчення окремих елементів мови; до ідеї системності мови лінгвісти повернулися значно пізніше завдяки працям І. Бодуена де Куртене та Ф. де Соссюра. У цьому плані іноді навіть протиставляють історичну фонетику та історичну фонологію [26, с. 78, 171].

Подібні ідеї розвивають автори, які поділяють концепції, висунені в різні періоди історії мовознавства, на «синтезуючі» й «аспектуючі». Системний підхід до мови був вироблений у межах синтезуючих лінгвістичних концепцій [22, с. 13–14; 11, с. 167]. На думку Г. Мельникова, тільки чотири концепції в історії мовознавства можна вважати синтезуючими. Це лінгвістичні концепції В. Гумбольдта, І. Срезневського, О. Потебні та І. Бодуена де Куртене

[22, с. 15–16]. В інтерпретації Л. Зубкової синтезуючими є концепції Й. Гердера, В. Гумбольдта, О. Потебні та І. Бодуена де Куртене [11, с. 168].

Не заперечуючи доцільності поділу лінгвістичних концепцій на синтезуючі й аспектуючі, висловимо деякі міркування у зв'язку з твердженням, що порівняльно-історичному мовознавству першого періоду (20-х – 60-х рр. XIX ст.) був притаманний асистемний підхід до мовних явищ.

З цієї тезою погодитися важко [7, с. 34]. Твердження, відповідно до якого класична компаративістика розглядала мовні явища ізольовано, тобто поза системою, суперечить реальним фактам: відкриття в праїндоевропейській мові різних рядів гутуральних приголосних, складових сонантів тощо означає відкриття саме системних, а не ізольованих мовних явищ.

Надзвичайно важливим у методологічному аспекті видається твердження про те, що в XIX ст. найбільш вагомими результатами в пізнанні системних властивостей мови належать саме порівняльно-історичному мовознавству [15, с. 34]. У його межах набув поширення погляд на мову як на системне явище [7, с. 34].

Як відзначають дослідники, у компаративістиці XIX ст. системний підхід до мови виявився в прийомі генетичного ототожнення фактів (насамперед), а також у реконструкції архетипів і фонетичних законів [9, с. 478; 7, с. 34–35].

Це повною мірою стосується закону першого германського пересуву приголосних. Як відзначила Т. Амірова, «основна заслуга Я. Грімма в розвитку порівняльно-історичного мовознавства полягає у виявленні закономірності звукових переходів. Виявлені фонетичні відповідності підтверджували встановлену картину історичного співвідношення між германськими мовами, з одного боку, і класичними мовами – з іншого» [1, с. 256]. Отже, тут ідеться про плідне застосування Я. Гріммом (а також Р. Раском і Я. Бредсдорфом) прийому генетичного ототожнення фактів і процедури реконструкції фонетичного закону. За допомогою прийому систематизації було здійснено упорядкування й узагальнення емпіричного матеріалу германських мов, осмисленого з позиції історизму й поданого у вигляді системи.

Варто відзначити, що вже перші спостереження над відповідними фонетичними змінами засвідчили наявність певних співвідношень, які можна інтерпретувати як винятки з розглядуваного закону. Так, якщо праїндоевр. [t] > прагерм. [b], то латинському *status* (пор. укр. *стояти*, рос. *стоять*) мав би відповідати германський корінь *spab-*. Проте в готській і в інших мовах германської групи в подібних випадках фіксується корінь *stab-* (отже, з двох праїндоевр. звуків [t] змінився лише другий). Так само в готській мові спостерігаємо *nahs* «ніч», *ahtau* «вісім», *hafis* «наділений чимось» тощо (пор. лат. *noctis* «ніч», *octō* «вісім», *captus* «схоплений»).

Ці й подібні випадки Я. Грімм інтерпретував як наслідок дисиміляції в групах приголосних [st], [ht], [ft], [sp], [sk]; у таких сполученнях перший звук є щільним, а другий – проривним.

Подальші дослідження виявили й інші винятки із закону Раска – Грімма. Так, у готській мові зафіксовано *biuda* «пропонує», якому відповідає давньоінд. *bōdhami*

«не сплю». За першим пересувом приголосних у готській мові мав би бути [r], а не [b]. Подібні явища з'ясував німецький мовознавець Г. Грассман як наслідки «закону придихових»: у давньоіндійській і давньогрецькій мовах коренева морфема не могла включати в себе два придихові приголосні, унаслідок чого один із них мав утрачати придиховий характер [37, с. 115–116]. У зв'язку з цим кажуть про «закон Грассмана» [33, с. 81; 44, с. 49]. Отже, у наведеному вище прикладі за законом Грассмана в давньоінд. *bōdhami* перший приголосний звук спочатку був придиховим (*bhōdhami*), що повністю відповідає готському [b] у *biuda*, а праїндоевропейським архетипом у цьому випадку є **bheudh-* [37, с. 116].

Ще пізніше на деякі інші суперечності в законі Раска – Грімма звернув увагу данський лінгвіст К. Вернер. Він помітив, що відхилення від закону Раска – Грімма спостерігається й у таких формах, як санскр. *pitar*, гот. *fadar*, нім. *Vater*. Вони пояснюються дією так званого «закону Вернера»: глухі щільні, що виникли з праїндоевропейських глухих проривних, а також звук *s* стали дзвінкими, якщо попередній голосний не мав на собі праїндоевропейського наголосу [45]. Отже, закон Вернера враховує наслідки відношення місця наголосу праїндоевропейської мови до відповідного приголосного [40, с. 87].

Надалі висувалися й інші пояснення, аж до заперечення першого пересуву приголосних у германських мовах Т.В. Гамкрелідзе і В.В. Івановим [4, с. 59–61].

Ми вже відзначали, що в компаративістиці XIX ст. системний підхід до мови виявився насамперед у прийомі генетичного ототожнення фактів. Це повною мірою стосується історико-лінгвістичного матеріалу, пов'язаного із законом Раска – Грімма. З нашого погляду, найбільш цінним компонентом цього закону виявилася не процедура лінгвістичної реконструкції, а прийом генетичного ототожнення фактів. У достовірності залучених і ототожнених Р. Раском, Я. Бредсдорфом, Я. Гріммом лінгвальних фактів ніхто з дослідників не сумнівався й зараз не сумнівається; водночас, як ми відзначали вище, дехто з лінгвістів заперечує існування в минулому першого пересуву приголосних у германських мовах. З іншого боку, з'явилися спроби включити комплекс процесів, пов'язаних із законом Раска – Грімма, у більш широкий індоєвропейський контекст: як виявив В.Я. Плоткін, перебудова співвідношення проривних і щільних приголосних на користь щільних є характерною для історії всіх індоєвропейських мов [24, с. 23].

Висновки. Питання про причини першого германського пересуву приголосних і на сьогодні залишається суперечливим [24, с. 22–23; 35, с. 34–35].

Те саме потрібно сказати й про хронологію. Р. Раск, Я. Бредсдорф і Я. Грімм зараховували перший германський пересув приголосних до прагерманської мови-основи; дати більш точну хронологію на початковому етапі розвитку компаративістики було неможливо. Пізніше лінгвісти звернулися до іншомовних запозичень у германські мови, германських запозичень в інші мови, а також до передачі власних назв античними авторами. Так, латинська лексема *graecus* була запозичена готською мовою як *kreks*, а *cannabis* «коноплі» – як *hanaps*. Отже, у готській мові на той час уже були наслідки першого пересуву приголосних; перший германський пересув можна датувати

V–IV ст. до н. е. Щоправда, деякі германісти хронологізували розглядуваний процес 1000-м р. до н. е. або навіть II тисячоліттям до н. е. [27, с. 43; 46, с. 27].

На сьогодні залишаються не до кінця розв'язаними й фонологічна сутність розглядуваного закону, його фонетичний механізм, зв'язки з подібними процесами в подальшій історії германських мов і мов інших груп індоєвропейської сім'ї [24, с. 14–24].

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні прийомів і процедур порівняльно-історичного методу, з одного боку, у західноєвропейському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст., з іншого – української та російської компаративістики цього періоду (у контексті розвитку мовознавства всіх слов'янських народів).

Література:

1. История языкознания / [Т.А. Аморова, Б.А. Ольховиков, Ю.В. Рождественский]. – М.: Академия, 2003. – 672 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
4. Гамкрелидзе Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы / Т.В. Гамкрелидзе, В.В. Иванов. – Тбилиси: Изд-во Тбилисск. ун-та, 1984. – 1409 с.
5. Глушенко В.А. Историзм и возникновение компаративистики / В.А. Глушенко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: научно-методич. сб. / отв. ред. В.А. Глушенко. – Славянск: СГПУ, 2002. – Вып. X. – Ч. 1. – С. 25–36.
6. Глушенко В.А. Лингвистичний метод і його структура / В.А. Глушенко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 32–44.
7. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В.А. Глушенко; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; відп. ред. О.Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.
8. Гухман М.М. Комментарии / М.М. Гухман // Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Э. Прокош. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1954. – С. 357–362.
9. Журавлев В.К. Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятий и методов / В.К. Журавлев // Бирнбаум Х. Праславянский язык: достижения и проблемы в его реконструкции / Х. Бирнбаум; общ. ред. В.А. Дыбо и В.К. Журавлева. – М.: Прогресс, 1987. – С. 453–493.
10. Звегинцев В.А. Очерки по общему языкознанию / В.А. Звегинцев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 384 с.
11. Зубкова Л.Г. Общая теория языка в развитии: [учеб. пособ.] / Л.Г. Зубкова. – М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2003. – 472 с.
12. Климов Г.А. Методика лингвогенетических исследований (Введение) / Г.А. Климов // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / отв. ред. Б.А. Серебрянников. – М.: Наука, 1973. – С. 9–33.
13. Климов Г.А. Основы лингвистической компаративистики / Г.А. Климов; отв. ред. Н.З. Гаджиева. – М.: Наука, 1990. – 168 с.
14. Колесов В.В. К принципам периодизации истории русского языкознания / В.В. Колесов // Уч. зап. Тартусск. ун-та. – 1983. – Вып. 649. – С. 122–136.
15. Кубрякова Е.С. О понятиях языковой системы и структуры языка / Е.С. Кубрякова, Г.П. Мельников // Общее языкознание: внутренняя структура языка / отв. ред. Б.А. Серебрянников. – М.: Наука, 1972. – С. 8–91.
16. Левицкий В.В. Основы германистики / В.В. Левицкий. – Винница: НОВА КНИГА, 2008. – 528 с.
17. Лоя Я.В. История лингвистических учений / Я.В. Лоя. – М.: Высшая школа, 1968. – 308 с.
18. Мартынов В.В. Славянская и индоевропейская аккомодация / В.В. Мартынов. – Минск: Наука и техника, 1968. – 182 с.
19. Макаев Э.А. Общая теория сравнительного языкознания / Э.А. Макаев. – М.: Наука, 1977. – 205 с.
20. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе; под ред. и с примеч. Р. Шор. – М.; Л.: Соцэргиз, 1938. – 510 с.
21. Мейе А. Основные особенности германской группы языков / А. Мейе. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1952. – 212 с.
22. Мельников Г.П. Системная лингвистика Гумбольдта – Срезневского – Потебни – Боудена и современная системная типология языков / Г.П. Мельников // Проблемы типологической, функциональной и описательной лингвистики: сб. науч. трудов. – М.: Изд-во Ун-та дружбы народов, 1986. – С. 13–26.
23. Нерознак В.П. Сравнительно-исторический метод / В.П. Нерознак // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 485–486.
24. Плоткин В.Я. Эволюция фонологических систем: на материале германских языков / В.Я. Плоткин. – М.: Наука, 1982. – 129 с.
25. Подкорытов Г.А. О природе научного метода / Г.А. Подкорытов. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 224 с.
26. Постовалова В.И. Историческая фонология и ее основания: Опыт логико-методологического анализа / В.И. Постовалова. – М.: Наука, 1978. – 203 с.
27. Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Э. Прокош. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1954. – С. 3–356.
28. Серебрянников Б.А. О технике сравнительно-генетических исследований / Б.А. Серебрянников // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / отв. ред. Б.А. Серебрянников. – М.: Наука, 1973. – С. 34–106.
29. Серебрянников Б.А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования / Б.А. Серебрянников // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / отв. ред. Б.А. Серебрянников. – М.: Наука, 1973. – С. 257–313.
30. Смирницкий А.И. Сравнительно-исторический метод и определение языкового родства: Материалы к курсам языкознания / А.И. Смирницкий; под общ. ред. В.А. Звегинцева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1955. – 58 с.
31. Смирнов С.Н. Элементы философского содержания понятия «система» как ступени познания и общественной практики / С.Н. Смирнов // Системный анализ и научное знание / отв. ред. Д.П. Горский. – М.: Наука, 1978. – С. 60–83.
32. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю.С. Степанов. – М.: Наука, 1975. – 311 с.
33. Arens H. Sprachwissenschaft: der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart. – München: Freiburg, 1955. – 568 S.
34. Bredsdorf J. Om aasagerne til sprogenes forandring. – Kjöbenhavn, 1821. – 48 S.
35. Collinge N.E. The laws of Indo-European. – Amsterdam, 1985. – 312 p.
36. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.
37. Grassman H. Die deutsche Sprache. – Bonn, 1863. – 146 S.
38. Grimm J. Deutsche Grammatik. – Göttingen, 1822. – Bd. 1. – 204 S.
39. Heinz A. Dzieje językoznawstwa w zarusie. – Warszawa: Państwowe wyd-wo naukowe, 1978. – 518 S.
40. Jakobson R. Selected writings: phonological studies. – The Hague: Mouton, 1962. – V. 1. – 678 p.
41. Koerner E. F. K. Towards a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms // History of Linguistics Thought and Contemporary Linguistics / Edited by H. Parret. – Berlin; New York, 1976. – P. 685–718.
42. Osthoff H. Labiovelare Media und Media aspirata im Keltischen // Indogermanische Forschungen. – 1894. – Bd. 4. – S. 264–294.
43. Rask R.K. Undersögelse om det gamle Nordiske eller islandske Sprogs Oprindelse. – Kjöbenhavn, 1818. – 68 s.
44. Robins R.H. A Short History of Linguistics. – London; Harlow: Longmans, 1969. – 248 p.
45. Verner K. Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung // Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. – 1877. – Bd. 25. – S. 46–59.
46. Schwarz E. Deutsche und Germanische Philologie. – Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1951. – 216 S.

Кантур К. А. Пионеры сравнительно-исторического метода: Рasmus Rask

Аннотация. В статье сделана попытка дать характеристику операционного компонента сравнительно-исторического метода в европейском языкознании первой четверти XIX в. на материале исследований датского языковеда Р. Раска. Автор статьи показывает, что в компаративистике этого времени системный подход к языку заключался, прежде всего, в приеме генетического отождествления фактов, который преобладал над процедурой лингвистической реконструкции. Раскрыты особенности изучения первого германского передвижения согласных в компаративистике XIX–XX вв. с акцентированием внимания на методологическом аспекте.

Ключевые слова: сравнительно-исторический метод, операционный компонент, генетическое отождествление фактов, лингвистическая реконструкция, закон Раска – Гримма, лингвистический аспект.

Kantur K. The historic comparative method founders: Rasmus Rask

Summary. The paper attempts to characterize the operational component of the comparative-historical method in the European linguistics of the first quarter of the XIX century on the research materials of the Danish linguist R. Rask. The author shows that in the comparative linguistics of that time a systematic approach to language was primarily in the reception of the genetic identification of the facts, which prevailed over the procedure of linguistic reconstruction. The features of the study of the first German consonant transmission in the comparative linguistics of the XIX–XX centuries with the emphasis on the methodological aspect are researched.

Key words: comparative-historical method, operational component, genetic identification of facts, linguistic reconstruction, Rask–Grimm rule, linguistic historical aspect.

Корнева Н. А.,
доцент кафедри німецької філології
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЙ

Анотація. У статті розглянуто проблему структурно-семантичних особливостей німецьких наукових рецензій гуманітарного циклу як жанрових типів сучасного наукового дискурсу та проаналізовано лінгвостилістичні аспекти формування оцінних наукових текстів.

Ключові слова: науковий текст, наукова рецензія, композиційна структура, тематичний блок, прагматичний акт, інформативний акт.

Постановка проблеми. Невід’ємною частиною процесу розвитку сучасної лінгвістичної науки є дослідження тексту й дискурсу. Дискурс розуміють як «мовлення, занурене в життя» [1, с. 136–137], рух інформаційного потоку між учасниками наукової комунікації та сферу формування й реалізації наукових текстів різних жанрів. Здійснення наукової комунікації зумовлено мовними (лексико-синтаксичними) та екстралінгвістичними (прагматичними) факторами, урахування яких під час створення наукових текстів забезпечує ефективне спілкування в межах академічного дискурсу.

Основна увага лінгвістичних розвідок із проблеми жанрів наукової комунікації направлена на її «ядрові» типи, як-то монографія, наукова стаття [2, с. 3; 4]. Зустрічаються праці присвячені й «периферійним» жанрам (рецензії, реферати, відгуки, огляди, анотації) [8].

Відомі розвідки у сфері українського наукового дискурсу, зокрема дослідження мовного інструментарію, що використовується переважно в наукових текстах різних типів [7]. Дотепер переважно англісти звертали увагу на вивчення критичних наукових текстів із позиції структурно-композиційного [5, с. 6], функціонально-стилістичного [4] та комунікативно-прагматичного аспектів [3]. Праці, що стосуються аналізу німецьких наукових рецензій, є поодинокими й не досліджують проблему різнобічно [2, с. 6]. Тому актуальність й новизна дослідження полягає в подальшому вивченні лінгвостилістичних і комунікативно-прагматичних аспектів наукового спілкування німецькою мовою та його продуктів, зокрема наукових рецензій у сукупності з їх структурно-семантичними особливостями.

Об’єктом дослідження в статті є структурно-композиційні особливості формування текстів німецьких наукових рецензій гуманітарного циклу. Предметом аналізу обрано семантичні компоненти композиційних структур текстів наукових рецензій – сукупності (набори) мовленевих актів інформативної та прагматичної (оцінної) комунікативної направленості. Отже, цілі й завдання цього дослідження зумовлені вивченням основних особливостей композиційно-семантичного оформлення німецьких

наукових рецензій відповідно до головної мети цього жанрового типу – критичного аналізу й оцінювання.

Матеріалом дослідження є наукові рецензії гуманітарного циклу німецькою мовою з педагогіки (“Pädagogik”), мовознавства (“Philologie im Netz”, “Gesprächsforschung”, “Zeitschrift für Germanistik”), соціології (“Qualitative Sozialforschung”, “Hamburg review of social sciences (HRSS)”).

Виклад основного матеріалу дослідження. Композиційна структура наукової рецензії логічно представлена трьома основними компонентами, що є стандартними для будь-якого наукового тексту:

1. Вступ – первісне ознайомлення з автором, науковим виданням, що рецензується.

Зміст – опис нової фактичної інформації рецензованого тексту (далі – РТ), який містить власні роздуми й думки автора рецензії.

Висновки – заключна частина (лаконічна, аргументована загальна характеристика).

До цих трьох структурних елементів деякі дослідники додають ще три: заголовок, бібліографічний опис видання, список використаних джерел (нім.: *Literaturverzeichnis*). Деякі із сучасні німецьких рецензій мають назву, що знайомить читача з темою оцінного повідомлення, наприклад, нім.: *Zwischen Integration und Ausgrenzung* (HRSS, 1985, Vol. 2:37), *Interpretationsspielräume erkennen und nutzen – Reflexionen zum Sinnverstehen* (FQS,), однак сучасна практика наукової комунікації демонструє, що заголовок не є обов’язковим компонентом у сучасному науковому дискурсі, хоча іноді може виражати наміри рецензента щодо попередньої кваліфікації РТ, визначення його мети та призначення, напр., нім.: *Methodik der Pädagogikausbildung: Lehrbuch für Fakultäten der Weiterbildung* (Pädagogik, 1990, Jh. 45, № 5:443).

Майже завжди бібліографічний опис рецензованого видання в німецькій рецензії виконує роль заголовка, наприклад: *Werner Helmich, Helmut Meter und Astrid Poier-Bernhard (Hgg.) (2002): Poetologische Umbrüche. Romanistische Studien zu Ehren von Ulrich Schulz-Buschhaus. München: Fink (PhiN, 2002, № 22: 81)*. Німецькі заголовки переважно складаються з повної назви РТ із вихідними даними, при цьому подається не лише прізвище автора, назва книги, рік і місце видання, кількість сторінок, а також інформація про якість обкладинки (з якого паперу виготовлена), ціна видання, що теж може слугувати критеріями оцінювання рецензованої книги.

Стандартність і шаблонність композиції наукового тексту зумовлені традиціями та правилами функціонального стилю спілкування. Специфічним для кожного тексту певного жанрового типу є семантичне наповнення його конструюючих компонентів.

Досліджуючи структурно-семантичні особливості наукових рецензій, ми звернулися до результатів подібного аналізу композиційно-семантичного формування англійських рецензій, представленого авторами книги "A Book about Books" [5]. Вони пропонують виділяти певні тематичні блоки відповідно до об'єктів опису та критичного аналізу при рецензуванні:

1. Автор тексту (далі – АТ).
2. Адресат.
3. Призначення РТ.
4. Позитивні якості (здобутки) РТ.
5. Недоліки РТ.
6. Стиль і мова РТ.
7. Автор рецензії (далі –АР).

Дуже часто інтродуктивній частині німецьких рецензій передує план, пункти якого називають структурно-сміслові частини рецензії й окреслюють найважливіші питання, що розглядаються в ній, наприклад: 1. *Einleitung*; 2. *Kapitel I. Zur Notwendigkeit handlungstheoretischen Denkens*; 3. *Kapitel II. Interpretationen als "The Operation called "Vergleichen" (MATTHES)*; 4. *Kapitel III. Die Anerkennung des Eigenen und des Anderen für die Erkenntnisbildung*; 5. *Abschließende Bemerkungen: Interpretationsspielräume – jenseits eines bloßen Subjektivismus*; 6. *Nachtrag* (FQS, 2000, Bd. 1, № 2). Цей приклад засвідчує, що рецензент ставить перед собою завдання, котрі треба виконати в процесі рецензування: сказати вступне слово, розкрити зміст кожного розділу (*Kapitel*), зробити висновки. У такий спосіб експліковано планування процесу рецензування й виведення певного структурного кліше, що полегшує структурування тексту самої рецензії та зумовлює послідовність і адекватність результатів характеристики певного наукового тексту.

Однак мовний узус засвідчує, що загалом рецензії на праці з гуманітарних наук (педагогіка, філологія, соціологія) не містять таких додаткових складників, як анотація чи зміст (план). Їх можна вважати супутніми субтекстами, інформація в яких дублює інформацію, що подається в самій рецензії. З прагматичного погляду такий супутній допоміжний текст може кваліфікуватися як «путівник» по тексту рецензії, який спрощує його сприйняття, завдяки чому він може розглядатися і як засіб оптимізації рецепції наукової інформації, і як засіб економії часу потенційного читача.

Припустимо, що кожна композиційна частина рецензії складається з певного набору тематичних (семантичних) блоків, що робить можливим здійснення характеристики всіх структурних компонентів тексту наукової рецензії та визначення їхніх комунікативно-прагматичних складових.

Ми виходимо з того, що семантичні блоки оцінного наукового тексту формуються за допомогою ілюктивних інформативних і прагматичних актів різних типів, які реалізують інтенції рецензента на різних етапах оцінювання.

Процес рецензування можна подати у вигляді етапів виявлення позитивних факторів і недоліків у подаванні новітнього фактичного матеріалу, що його пропонує автор рецензованого видання; оцінювання науково таланту, професійності, досвіду самого автора наукового твору, його статусу як науковця та характеристика сучасної (на період рецензування) науково-дослідницької ситуації (всесвітньої або в межах країни, де відбувається рецензування).

Подані вище оцінні дії реалізуються в текстах наукових рецензій за допомогою мовленнєвих актів оцінювання, рекомендації, висновків. Додатковою фазою рецензування можна вважати реалізацію інформаційно-критичного «плато» автора рецензії – науково-теоретичних уявлень, міркувань, що викладають особистий погляд автора рецензії як науковця на проблему, розглянуту в рецензованому тексті. Хоча рецензія як тип тексту передбачає насамперед існування оцінних кваліфікативних суджень, висловлювань, складовими яких є конструктивні критичні зауваження, певне місце в тексті посідають і суто інформативні мовленнєві акти, що забезпечують лаконічний переказ, цитацію оригінального наукового тексту-першоджерела, формують змістову основу рецензії, на яку накладаються різні прагматичні значення, зокрема оцінювання і критика.

Першим етапом критичного осмислення інформації в науковій рецензії є ствердження або, навпаки, заперечення актуальності й новизни наукового твору чи питання (проблеми), про що повідомляється у вступній частині рецензії за допомогою оцінних актів, експліцитно, безпосередньо із використанням слів: *neu, wichtig, heutzutage*. Можна простежити актуалізацію тематичного блоку «Позитивні якості РТ» за допомогою актів позитивного оцінювання, що характеризують рівень новизни рецензованого тексту. Значення цього оцінного критерію набуває позитивної якості, адже в картині наукових досліджень світу все, що робиться вперше, можна вважати гарним здобутком.

Тематичний блок «Автор РТ» у вступних німецьких рецензій реалізується за допомогою актів позитивного оцінювання у вигляді коротких відомостей про автора рецензованого твору: його ім'я та прізвище, рівень відомості в науковій спільноті й коло його наукових інтересів. Рецензенти при цьому намагаються використовувати імпліцитну форму критики за моделлю: „*X begründet das aktuelle Thema*“; виражаючи думку про значущість представлено-го РТ: «І все це завдяки старанням Автора РТ».

Варто підкреслити, що окремим семантичним блоком у вступних частинах слов'янських рецензій переважає, окрім уже зазначених, блок «Історична довідка», що поданий переважно інформативними мовленнєвими актами повідомлення та міркування. Існування цього тематичного блоку підтверджує прагнення українських і російських авторів не тільки висвітлити історію проблеми, що вивчається, а й не втратити нагоди висловити власну думку з приводу обраних автором РТ теми, об'єкта та предмета дослідження.

Масштабна інтерпретативно-кваліфікативна діяльність в основній частині рецензії спрямована на подання нового науково-дослідного матеріалу, таким чином повною мірою актуалізуючи тематичні блоки «Позитивні якості РТ», «Недоліки РТ», «Стиль і мова РТ», «Автор рецензії». Критика цих об'єктів розгляду в рецензіях багатогранна, вона торкається *мети (важливість, складність, цікавість, актуальність), новизни й актуальності змісту, структури, стилю написання наукового твору, авторського професіоналізму, таланту*.

Для висновків, заключної частини рецензії, характерний набір таких тематичних блоків, як «Позитивні якості РТ», «Недоліки РТ», «Стиль і мова РТ», «Автор рецензії», «Автор РТ», «Адресат РТ», і вона зумовлена

використанням майже всіх видів прагматичних актів, здійснених в основному тексті, й актів позитивного/негативного оцінювання, наприклад: *Der Begriff „Interkulturelle Literatur“ bezeichnet die Literatur der in Deutschland lebenden Autor(inn)en nicht-deutscher Herkunft – Texte, die innerhalb der gängigen Literaturgeschichten zumeist nur als Marginalien behandelt werden. Das von Carmine Chiellino herausgegebene Handbuch „Interkulturelle Literatur in Deutschland“ unternimmt nun den längst überfalligen Bereich der Literatur aus seinem Schattendasein zu befreien* (Zeitschrift für Germanistik, 2002, Bd. 12, № 3:647).

Висновки. Отже, закономірністю композиційної організації німецьких наукових рецензій гуманітарного циклу є конструюючі елементи: заголовок, вступ, основна частина та висновки. Семантичне наповнення структурних компонентів у цих рецензіях зумовлене набором тематичних блоків («Позитивні якості РТ», «Недоліки РТ», «Стиль і мова РТ», «Автор рецензії», «Автор РТ», «Адресат РТ») і формується за допомогою інформативних та прагматичних мовленнєвих актів з урахуванням їх лінгвостилістичних параметрів, відповідно до мети й завдань кожного етапу критичного осмислення інформації в науковому тексті. Тому можна вважати, що певний жанровий тип наукового стилю мовлення (зокрема рецензія на науковий твір) має своєрідну структурно-семантичну організацію, яка зумовлює специфічні форми впровадження й оформлення інформації, забезпечує ефективну реалізацію комунікативної мети текстів цього жанру. Використання результатів аналізу специфіки формування композиційної структури та особливостей реалізації семантичних значень у науковій рецензії надає можливість виявлення й систематизації її типових лінгвостилістичних і комунікативно-прагматичних параметрів як чинників організації наукового спілкування, притаманного німецькому науковому дискурсові.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 13–137.
2. Гаврилова А.А. Управление пониманием читателя научного текста с помощью метатекстовых средств (на материале научных текстов русского и немецкого языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.А. Гаврилова ; Саратов. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2009. – 23 с.

3. Гришечкина Г.Ю. Коммуникативный аспект научной рецензии / Г.Ю. Гришечкина // По материалам круглого стола «Коммуникативные практики в образовании» / под ред. С.И. Дудника. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2004. – С. 2–25.
4. Кудасова О.К. Лингвостилістическіе особенности рецензии как разновидности научного текста (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О.К. Кудасова. – М., 1983. – 23с.
5. Композиция и язык научной рецензии / [В.Г. Ляпунова, О.Д. Мешков, Е.В. Терехова] ; каф. иностранных языков АН СССР. – М. : Наука, 1990. – 144с.
6. Макарова М.М. Средства связи самостоятельных предложений в научно-технической речи современного немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.М. Макарова. – М., 1960. – 22 с.
7. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н.Ф. Непийвода. – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 303 с.
8. Радзівєвська Т.В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.15 / Т.В. Радзівєвська. – К., 1999. – 33 с.
9. Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівєвська ; НАН України ; Інститут української мови ; відп. ред. М.М. Пешак. – 2-е вид., стереотипне. – К., 1993. – 194с.

Корнева Н. А. Структурно-семантические особенности немецких научных рецензий

Аннотация. В статье рассматривается проблема структурно-семантических особенностей немецких научных рецензий гуманитарного цикла как жанровых типов современного научного дискурса, а также анализируются лингвостилістическіе аспекты формирования оценочных научных текстов.

Ключевые слова: научная статья, научная рецензия, композиционная структура, прагматический акт, информационный акт.

Korneva N. Structural and semantic features of german scientific book reviews

Summary. The article focuses on the problem of compositional and semantical aspects of German book reviews on human sciences in modern academic discourse. At the same the article offers the analysis of some linguistic and stylistic aspects of evaluative scientific texts' forming.

Key words: scientific article, scientific book review, composition structure, thematic block, pragmatic act, informational act.

Стегніцька Л. В.,

викладач кафедри іноземних мов

Буковинського державного медичного університету

ПРОПРІАТИВНА СКЛАДОВА АКРОНІМІВ ТА АБРЕВІАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті проаналізовано структурно-семантичні моделі абrevіатур та акронімів в англійській медичній термінології, які містять пропріативну складову. Усе частіше епоніми залучаються до творення нових лексичних одиниць, і медичні абrevіатури й акроніми не є винятком. Здійснено спробу визначити екстра- та інтралінгвістичні передумови словотворення з огляду на когнітивно-прагматичний аспект.

Ключові слова: абrevіатура, акроніми, епонім, медична термінологія, когнітивно-прагматичний аспект.

Постановка проблеми. Вивченню абrevіатур у різних сферах наукової діяльності присвячено низку наукових робіт [2; 3; 5; 9], їх кількість поступово зростає, оскільки створені в процесі кодування скорочені одиниці починають функціонувати як повноцінні. У вказаних працях розглянуто і проаналізовано найбільш продуктивні структурно-семантичні моделі та шляхи перекладу абrevіатур. Зважаючи на значний обсяг скорочень й інтенсивність використання процесу абrevіації в медицині, акроніми та абrevіатури вимагають більш детального вивчення.

Актуальність дослідження зумовлено недостатнім вивченням англійських медичних абrevіатур з акцентом на пропріативній складовій, оскільки епоніми вже давно стали невід'ємною частиною медичної термінології. Так, згідно з дослідженням Г. Кабанак, починаючи з 1948 р., їх кількість збільшилась майже у 40 разів [7].

Мета статті полягає у структурно-семантичному аналізі англійських медичних абrevіатур, які містять пропріативну складову, й визначенні передумов для їх творення. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити і проаналізувати причини виникнення абrevіатур та акронімів у медичній термінології;
- виділити основні типи (категорії) і шляхи творення абrevіатур, які містять прізвищевий компонент.

Вклад основного матеріалу дослідження. Швидкий ритм життя, значний потік інформації та час, необхідний для її опрацювання, призводять до економії мовних засобів, а спрощення граматичних конструкцій і компресія зумовили творення абrevіатур і їх подальшу адаптацію в медичній сфері. Із розвитком науки медичний дискурс насичується когнітивною інформацією настільки, що її компресія стає чи не єдиним способом економії мовних засобів. Згідно зі своїми законами, мова прагне створити саме ті лексичні одиниці, які змогли б передати значний обсяг інформації в конденсованому й найбільш доступному вигляді [4, с. 7]. Виникнення абrevіатур зумовлене не тільки розвитком медицини як

науки, потребами в позначенні нових нозологічних одиниць, методів лікування та діагностики тощо, а й іншими факторами. Ми поділяємо думку С. Яблонського, що виникнення й використання абrevіатур безпосередньо в медичній практиці зумовлюється також такими чинниками:

– економія часу та заощадження письмового простору “space saving” (заповнення історій хвороб, медичних довідок, указівок, рецептів);

– зручність для вимови;

– використання абrevіатури як евфемізму або під час обговорення у присутності пацієнта делікатних питань, які стосуються певної патології [10, с. ix].

У цьому випадку абrevіація надає можливість уникнути конфліктів і невдач, створюючи при цьому у співрозмовника відчуття комунікативного комфорту [5, с. 24]. Саме сукупність екстралінгвістичних і лінгвістичних факторів поступово надає абrevіатурам та акронімам функціонального пріоритету при конденсації й компресії інформації.

Абrevіація співіснує та тісно взаємодіє з іншими способами поповнення словникового складу мови. Цей вид словотвору використовують у тих випадках, коли він більш доцільний, ніж інші способи. На входження нового слова в мову впливають його частотність, оточення й семантичний фактор, тобто проходить певна адаптація неологізму. При виникненні абrevіатур і акронімів часто складно дослідити етимологію терміна, оскільки полісемія та омонімія тільки ускладнюють уніфікацію і стандартизацію нових лексикографічних новоутворень.

Такий спосіб словотвору, як абrevіація, охоплює практично всі сфери наукової діяльності, однак досі немає єдиного визначення цього явища, універсального поділу на групи й виокремлення продуктивних моделей. Під абrevіацією ми розуміємо довільний процес скорочення найменувань, результатом якого є різного типу абrevіатури. Абrevіатури та акроніми, утворені шляхом абrevіації, традиційно ділять на такі групи: ініціальні, усічення й комбіновані скорочення. Також розрізняють авторські абrevіатури та акроніми (неологізми), текстові (упізнавані в межах однієї галузі) й загальноприйняті (офіційні).

Акроніми та абrevіатури, які використовують у медицині, С. Яблонський пропонує умовно поділити на дві категорії:

Перша категорія містить офіційні абrevіатури й символи, які використовують у різних наукових галузях. Їх точна форма, капіталізація та пунктуація визначені Міжнародною Системою Одиниць “The International System of Units”.

Розглянемо офіційні англійські аббревіатури й акроніми, які використовують у медицині. Прикладом ініціальної аббревіатури є термін **rem** → *Roentgen equivalent man or equivalent absorbed dose* (радіаційний еквівалент людини або неофіційний синонім **бер** – біологічний еквівалент рентгена) [6, с. 529]. Незважаючи на те що аббревіатура містить пропріативну складову, її елементи не капіталізуються. Такі одиниці вимірювання, як **Ci** → *Curie* (*кюри*, *походить від прізвища фізиків подружжя П'єра Кюрі та Марії Склодовської-Кюрі*) та **R** → *Roentgen* (*рентген*, *походить від прізвища німецького фізика Вільгельма Конрада Рентгена*), скоріше класифікують як аббревіатури-символи, утворені, відповідно, шляхом синкопи й апокопи. Як приклад комбінованого скорочення ми пропонуємо термін **kPa** → *kilopascal* (кілопаскаль; паскаль; походить від прізвища французького фізика та математика Блеза Паскаля). У медицині така величина, як кілопаскаль, використовується для вимірювання величини артеріального тиску. Часто новоутворення медичних аббревіатур проходять певну адаптацію, у результаті якої носії мови починають асоціювати цей графічний знак безпосередньо з поняттям, за яким воно закріплено, тобто відбувається утворення стійких асоціативних зв'язків [4, с. 8]. Наведені вище приклади використовують здебільшого для різноманітних вимірювань і показників, у медичній же практиці для номінації різноманітних понять немає загальноновизначених аббревіатур, оскільки їх творення є оказіональним і трактується довільно. Такого типу аббревіатури й акроніми належать до другої категорії.

Друга категорія містить довільні аббревіатури, їм притаманна різноманітність форм однієї й тієї самої назви з різною кількістю букв, які капіталізуються чи ні, та різними видами пунктуації. Крім того, одна й та сама аббревіатура може мати кілька значень [9, с. 1x]. При трактуванні англійських медичних аббревіатур варто насамперед звертати увагу на їхнє графічне зображення. Розглянемо англійські медичні аббревіатури й акроніми з пропріативною складовою, які належать до другої категорії та утворені шляхом аббревіації.

Спочатку порівняємо офіційну аббревіатуру **rem** і довільну **REM**, яка, згідно з англійським медичним словником Дорланда, розшифровується як *rapid eye movement* (швидкі рухи очей, фаза швидкого сну) [1, с. 2012]. На нашу думку, у цьому випадку капіталізація аббревіатури **REM** не є вмотивованою, оскільки жодна лексична одиниця під час розшифрування не капіталізується. Було б логічніше використати написання з великої літери для аббревіатури **rem** (*Roentgen equivalent man*), яка містить пропріативну складову.

Прикладом довільної аббревіатури шляхом усичення є термін **Rap** [*smear*] → *Rapanicolaou smear* (папамазок, який уключає дослідження ексфолюативних цитологічних мазків для виявлення й діагностики різноманітних станів (рак піхви, шийки матки та ендометрію)). Цей термін походить від прізвища грецького лікаря-анатома Георга Ніколаса Папаніколау [1, с. 2140]. Прикладів комбінованих англійських медичних довільних аббревіатур із пропріативною складовою нами не виявлено.

Варто наголосити, що довільні варіації скорочень можуть призвести до хибного трактування терміна. Тому

необхідно звертати увагу на його наукову спрямованість і сполучуваність аббревіатур та акронімів з іншими лексичними одиницями, що сприяє їх кращому розумінню, на відміну від тих, що в ізоляції.

Окрім плутанини з написанням аббревіатур із великої та малої літер, процес аббревіації також супроводжується такими явищами, як омонімія, омоакронімія й синонімія. Омонімічні варіанти англійської ініціальної аббревіатури **GSS** англійською мовою мають такі трактування: **GSS** → *glutathione synthetase* → глутадіон синтетаза [1, с. 986] і **GSS** → *Gerstmann – Straüssler – Sheinker [syndrome]* → синдром Герстмана – Штройсслера – Шайнкера [1, с. 2598]. Водночас оксфордське медичне видання до терміна *глутадіон синтетаза* надає іншу аббревіатуру – синонім **GS** [8, с. 1147]. Очевидно, існування синонімів у вигляді аббревіатури навіть у межах однієї галузі не полегшують сприйняття інформації, навіть якщо термін розглядається не як окрема одиниця, а в контексті. Тому ми вважаємо, що синонімія допустима тільки за умови описової дефініції.

Омоакроніми також не сприяють кращому розумінню й розшифруванню аббревіатур, але все ж візуально різні при графічному відтворенні. Як приклад наведемо ініціальний акронім **APGAR questionnaire** (*acronym from initial letters of adaptability, partnership, growth, affection, resolve, referring to a family assesment instrument*) – опитування АПГАР (акронім, який був утворений із початкових літер таких слів, як адаптація, партнерство, ріст, схильність, вирішення, тобто складові, необхідні для оцінювання нормального функціонування сім'ї) [9, с. 442], і термін-епонім **Apgar score** (*assessment of newborn's condition in which pulse, breathing, color, tone and reflex irritability are each rated 0,1 or 0,2, at one minute and five minutes after birth*) – шкала Апгар (числове вираження оцінювання стану новонародженого, що проводиться на 60-й секунді, 5-й і 10-й хвилини після народження і є сумою балів оцінювання частоти серцевих скорочень, дихання, м'язового тону, рефлексів, кольору шкіри). Термін-епонім був утворений від прізвища Вірджинії Апгар, американського лікаря-анестезіолога в акушерстві [1, с. 2086].

Хибне трактування певних аббревіатур може призвести навіть до фатальних наслідків. У зв'язку з цим такі організації, як The United States Pharmacopeia (**USP**), the Institute for Safe Medication Practices (**ISMP**), the US food and Drug Administration (**FDA**), the National Coordinating Council for Medical Error Reporting and Prevention (**NCC MERP**), опублікували свій перелік небезпечних аббревіатур [11, с. 2].

Ми переконані, що аббревіатури й акроніми неприпустимі під час оперативного втручання, проте інколи використання довільних медичних аббревіатур можливе в межах одного медичного закладу.

Висновки. Незважаючи на низку негативних явищ, аббревіація поступово набуває функціонального пріоритету під час конденсації та компресії інформації, а використання пропріативної лексики є досить ефективним способом творення саме ініціальних аббревіатур та акронімів. Перспективним вважаємо фіксацію медичних аббревіатур і акронімів, які містять пропріативну складову й мають єдине трактування в царині медицини, задля подальшої уніфікації.

Література:

1. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда : у 2 т. – Львів : Наутілус, 2002. – 2688 с.
2. Гончаров Б.А. К вопросу о типологии и переводе сокращений в англоязычной научно-технической литературе / Б.А. Гончаров // Теория и практика перевода. – К. : Выща школа, 1991. – Вып. 17. – С. 143–151.
3. Зубова Л.Ю. К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских сокращений / Л.Ю. Зубова // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – Воронеж, 2005. – № 2. – С. 112–116.
4. Зубова Л.Ю. Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира (на фоне их русских и французских аналогов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.Ю. Зубова. – Воронеж, 2009. – 22 с.
5. Хуснуллина Ю.А. Структурно-семантическая и функциональная специфика аббревиатур компьютерного курса : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ю.А. Хуснуллина. – М., 2012. – 27 с.
6. Bergeson P.S. The International System of Units (SI) and Medicine / P.S. Bergeson // West J Med. – 1981. – № 135 (6). – P. 526–529. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1273330/?pag>.
7. Cabanac G. Extracting and quantifying eponyms in full – text articles / G. Cabanac // Scientometrics. – 2014. – Volume 98. – Issue 3. – P. 1631–1645. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.irit.fr/publis/SIG/2014_Scientometrics_C.pdf.
8. Dahl N., Piggil M., Ristoff E. et al. Missense Mutations in the Human Glutathione Synthetase Gene Result in Severe Metabolic Acidosis, 5-Oxoprolinuria, Hemolytic Anemia and Neurological Dysfunction / N. Dahl, M. Piggil, E. Ristoff et al. // Human Molecular Genetics. – Oxford Journals, 1997. – Volume 6. – Issue 7. – P. 1147–1152. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hmg.oxfordjournals.org/content/6/7/1147.long>.
9. Loretz L. Primary Care Tools for Clinicians: A Compendium of forms, questionnaires, and rating scales for everyday practice / L. Lorets. – Elsevier Health Sciences, 2006. – 451 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books?id=UWS7b6vp1_QC&pg=PA194&lpg=PA194&dq=Loretz+L.+Primary+Care+Tools+for+Clinicians&source=bl&ots=IxpPvekO6J&sig=h-2mcccfq4-vKF7JYDusqtp02Fg&hl=ru&sa=X&ei=QXvXVPzrKmbfywOG3ILYAg &ved=0CDsQ6AEwAQ#v=onepage&q=Loretz%20L.%20Primary%20Care%20Tools%20for%20Clinicians&f=false.
10. Jablonsky's dictionary of medical acronyms & abbreviations / [compiled and edited by Stanley Jablonsky]. – 2005. – 6 th ed. – 525 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.amazon.com/Jablonskis-Dictionary-Medical-Acronyms-Abbreviations/dp/1416058990#reader_1416058990.
11. The AAMT Book of Style for Medical Transcription / [edited by Peg Hughes, CMT]. – American Association for Medical Transcription, 2008. – 2 nd ed. – 363 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zylomed.com/bos.pdf>.

Стегницкая Л. В. Проприативная составляющая акронимов и аббревиатур в английской медицинской терминологии

Аннотация. В статье проанализированы структурно-семантические модели аббревиатур и акронимов с проприативной составляющей в английской медицинской терминологии. Все чаще эпонимы используются для образования новых лексических единиц, и медицинские аббревиатуры, и акронимы в данном случае не исключения. Осуществлена попытка определить экстра- и интралингвистические предпосылки для словообразования с позиции когнитивно-прагматического аспекта.

Ключевые слова: аббревиатура, акронимы, эпоним, медицинская терминология, когнитивно-прагматический аспект.

Stegnitska L. Propriative component of acronyms and abbreviations in english medical terminology

Summary. Structural and semantical models of abbreviations and acronyms in English medical terminology, possessing propriative component are analyzed in the article. Recently eponyms are drawn to coining new medical terms. An attempt is made in revealing extra and intralinguistic prerequisites of word building surveying cognitive and pragmatic aspects

Key words: abbreviation, eponym, medical terminology, cognitive and pragmatic aspects.

Шепель Ю. А.,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу і лінгвістическої
підготовки іноземців

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ТЕОРИЯ СИСТЕМ И ОБЩИЕ ВОПРОСЫ СИММЕТРИИ И АСИММЕТРИИ

Аннотация. В статье поднимается вопрос о теории систем, системном подходе и системном анализе, которые составляют важнейшее достижение методологии XX ст. Прослеживается генезис становления и развития системного подхода, выявлены его основные предпосылки. Обосновываются трудности выработки единой трактовки понятия системы. Раскрываются некоторые характерные признаки языковой системы. С позиции системного подхода и синергетики проанализировано разнообразие форм языковых преобразований. В точке бифуркации языковая система осуществляет выбор дальнейшего пути развития.

Ключевые слова: системный метод, структура, структурный анализ, общая теория систем, симметрия, синергетика.

Постановка проблемы. В конце XX ст. крайне усложнился процесс современного социального познания, что потребовало разработку принципиально новых форм и методов исследования, соответствующих потребностям эпохи. Одним из таких методов стал системный метод исследований, получивший широкое распространение в рамках системного движения, которое возникло по окончании Второй мировой войны. Системный метод представляет собой междисциплинарное направление исследований, которое предполагает изучение объекта как нечто единого целого, во взаимосвязи его внутренних и внешних связей и отношений. Такой подход оказался адекватным и весьма эффективным для исследования социально-экономических, политических и гуманитарных процессов, в частности языковых, отличающихся особой сложностью.

Основной целью статьи служит раскрытие методологических оснований и принципов системного подхода в языкознании.

Объектом настоящего исследования служит язык как открытая, сложная, самоорганизующаяся и саморазвивающаяся система.

Предметом анализа является выделение методологических оснований и принципов системного подхода в познании языковых явлений и процессов.

Язык является целостной системой, обладающей сложным внутренним строением, собственной структурой и логикой развития. Он как системное образование не остается неизменным на протяжении истории, а постоянно развивается.

Динамические процессы, происходящие в языке, порождают новые приоритеты, активизируют методологи-

ческие поиски. Так, последние тридцать лет XX в. стали свидетелями развития нового научного междисциплинарного направления, получившего название «синергетика», которое стало привлекаться наряду с системным подходом для исследования сложно организованных систем.

В настоящее время достаточно трудно определить ту область знаний, где не находили бы применение и отражение идеи, методы и приемы изучения о симметрии/асимметрии. Толчком в развитии этого направления послужила потребность развития в начале XX в. физики, биологии, кристаллографии и других наук о природе.

Вместе с тем существование различных вариантов *общей теории систем* (далее – ОТС), разрабатываемых в настоящее время в науке, показывает, что эта теория пока недостаточно обобщена, нуждается в дальнейшем изучении и требует значительных усилий исследователей из разных областей науки, чтобы интегрировать жизнеспособные варианты в единую ОТС. По мнению некоторых исследователей, необходимо достичь большего единства ОТС с теориями конкретных систем, всемерно развивая системный подход в конкретных науках и обобщая ОТС за счет обобщения конкретных данных (В. Копчик).

Ю. Урманцев в качестве аксиоматических предпосылок ОТС называет пять условий:

- существование;
- множество объектов;
- единое;
- единство;
- достаточность [7, с. 204].

В ОТС, отмечает Ю. Урманцев, симметрия выступает как свойство системы «С» совпадать с самой собой по признакам «П» после изменения «И». Необходимым дополнением категории симметрии является соответствующая ей асимметрия или промежуточная категория – диссимметрия, «обозначающая сохранение (несохранение) признаков «П» системы «С» относительно части измененного множества /И/» [7, с. 194; см. также: 6].

Изложение основного материала исследования. К настоящему времени исследования дифференцировались на пять основных направлений/уровней:

- **системный подход**, имеющий общенаучный статус и выполняющий специально-методологическую функцию;
- **общенаучные теории систем**, которые выполняют не только специально-методологическую, но и теоретическую функцию;
- **региональные теории систем (далее – РТС)**, которым, кроме специально-методологической, свойственны и теоретические функции;

– *уровень системного анализа*;

– *философский уровень*, благодаря которому вскрывается диалектическая природа системного анализа и обосновываются его требования с позиции диалектики.

В лингвистике достаточно широко представлены все эти направления, но наибольшее распространение получил (4) уровень – *уровень системного анализа*. Он представляет собой единый системный метод, включающий следующее:

– специально-методологический аппарат (исходные понятия, требования, нормы и положения системного подхода);

– основные теоретические понятия и логико-математический аппарат вариантов ОТС и РСТ;

– специальные приемы и средства системного анализа, связанные с применением концептуального и математического аппарата ОТС и РСТ к решению специальных задач.

При решении специальных задач лингвистика сталкивается с иерархической классификацией структур разных типов, классов и прочих разновидностей. Поэтому эту группу задач иногда представляют в виде «дерева» (графа) логически подчиненных и соподчиненных понятий более частных групповых структур. Другими словами, речь идет об описании более частных общенаучных понятий, таких как «система», «структура», «сложность», «симметрия» и др.

Общепринятые в лингвистике философские категории (действие/движение, пространство, время, причинность, взаимодействие/соотношение и пр.) отражают не структуры, а типы связей и отношений, которые связывают/входят в разнообразные структуры предметов (объектов действительности).

Системный подход включает следующие направления анализа:

- (1) системно-компонентный;
- (2) системно-структурный;
- (3) системно-функциональный;
- (4) системно-интегральный;
- (5) системно-исторический [1; 2].

Наиболее важным и более существенным является структурно-функциональный принцип и соответствующий ему структурный анализ и синтез, «пронизывающие все перечисленные аспекты/виды системного исследования в рамках системного подхода в целом». Этот принцип весьма важен для моделирования словообразовательных рядов и гнезд, так как все свойства характеристики объекта-системы можно математически представить как функции, аргументами которых выступают свойства компонентов и структуры, законы и композиции, выраженные с помощью уровней связи/движения, т. е. дифференциальных, интегральных, алгебраических уравнений, графов, матриц, графиков и пр. Границы и условия применения тех или иных графов и пр., выражающих собою модели структур той или иной системы, одновременно косвенно отражают роль внешних условий, которые при том же составе компонентов системы реализуют вполне определенные структуры их связей, их свойства и функции на выходах системы.

Применительно к нашему исследованию субстратами выступают словообразовательная система (лексико-семантическая система) и метаязык исследования. Понятие

модели трактуется в статическом аспекте, т. е. как отвлеченный схематический образ объекта (его внешних и внутренних особенностей). Моделирование рассматривается как средство описания непосредственно не наблюдаемых деривационных процессов в языке.

Системный подход является одной из недавно возникших методологий, посредством которой можно прочно обосновать структурную организацию любого объекта, решать задачи разных наук, но ценность его заключается еще и в том, что эта методология оказалась универсальной для анализа проблем гуманитарных наук, в которых ранее формализация казалась невозможной. А именно формализация является предпосылкой прогресса науки. Будучи междисциплинарными по своей природе, современные системные исследования сами представляют сложную иерархическую структуру, включающую в себя как предельно абстрактные, сугубо теоретические и философско-методологические компоненты, так и многочисленные практические приложения.

Системный подход возник в 60-е гг. XX в. Его специфика определилась с того времени, когда было доказано, что совокупность частей не равна целому. Предпринятые исследователями попытки упорядочить принципы системного анализа, в конечном счете, нашли свое отражение в возникновении ряда вариантов общей теории систем. Наиболее известны теории Л. фон Берталанфи; М. Месаровича и Я. Тахакары; В. Сагатовского; В. Садовского; И. Блауберга и Э. Юдина; А. Умова, И. Сараевой, А. Цофнаса; А. Коздобы; В. Богдановича; А. Рапопорта; Ю. Урманцева, а также других известных философов, в чьих работах отражены определенные аспекты общей теории систем.

Говоря о системном подходе, можно отметить, что исследователи употребляют самые разные понимания его содержания, а также обозначения, выражения и термины. Р. Акофф пишет о системной революции, охватившей мир науки, образования, инженерии и практики; Э. Юдин – «об общей теории систем» как научной теории особого рода; И. Блауберг и Э. Юдин – о «системном подходе», который характеризует новый стиль и новые методы мышления, как научного, так и инженерного; Л. фон Берталанфи, А. Рапопорт, А. Уёмов и др. – об «общей теории систем» как научной теории особого типа, выполняющей методологические функции; В. Садовский – об «общей теории систем» как метатеории; Э. Квейд – о «системном анализе операций»; Б. Юдин – о «системных ориентациях» и т. п.

Система (гр. *systema* – составленная из частей, соединенное) – совокупность элементов, находящихся в отношениях и связях между собой и образующих определенную целостность; единство.

Система – это объект, функционирование которого обеспечивается (в определенных условиях среды) совокупностью составляющих его элементов, находящихся в целесообразных отношениях друг с другом. Для системы характерно не только наличие связей и отношений между образующими ее элементами (определенная организованность), но и неразрывное единство со средой, во взаимоотношениях с которой система проявляет свою целостность.

Структура – отношения между элементами в системе, необходимые и достаточные для того, чтобы система достигла цели.

Вторая половина XX – начало XXI вв. ознаменовалась становлением постнеоклассического этапа развития рациональности в науке. Этот этап расширил методологический инструментарий философии за счет развития также *синергетического подхода* к анализу процессов и явлений природной и социальной действительности. Формирование синергетического подхода предопределено рядом парадигмальных преобразований, связанных с изучением сложных гомоцентрических систем, которые находятся в процессе развития. Поэтому синергетический подход потребовал совместных усилий специалистов многих дисциплин для оформления целостного взгляда на мир. Это обусловлено тем, что *современный цивилизационный кризис характеризуется ростом объема информации в режиме с обострением и, как следствие этого, порождает фрагментарность восприятия мира, кризис самоопределения как личности, так и социальных групп, напряженность в межнациональных и межконфессиональных отношениях, отношениях человека и природы, культуры естественнонаучной и культуры гуманитарной*. Возникновение новых дисциплин в структуре теоретического знания и нестыковка обоснования их содержания со старой методологией классического и неклассического типа породили своеобразный хаос в классификации наук, в самодостаточности их значимости для решения задач социального прогресса.

Для противостояния хаосу, выработки стратегий поведения в нем необходимы новые превентивные стратегии образования, новый трансдисциплинарный метаязык горизонтальных связей. Целостность знания как приоритет новых образовательных подходов должна разрешить проблему двух культур, восстановить гармонию отношений человека и природы, уменьшить социальную дезадаптацию.

Такой подход сформировался в конце прошлого века (Г. Хакен, И. Пригожин, И. Стингерс) и представлен в современной науке синергетикой – междисциплинарным направлением науки, исследующим механизмы эволюции, становления реальности, самоорганизации и «управления» хаосом. Ее принципы в равной степени присущи как гуманитарному, так и естественнонаучному знанию, особенно «наукам о жизни».

Синергетика (или теория самоорганизации) (от гр. *син* – «совместное» и *эргос* – «действие») – междисциплинарное направление научных исследований, задачей которого является изучение природных и социальных явлений и процессов на основании принципов самоорганизации систем (состоящих из подсистем). С одной стороны, она содержит строго научно математические знания о законах самоорганизации, которые обосновывают геологические, астрофизические, биологические закономерности развития этих сфер бытия мира, но, с другой стороны, эти законы имеют большую составляющую мировоззренческого и культурологического контекста, что и отражается в концепциях наук, исследующих сферы этих реальностей. Большой поток конкурирующих теорий по проблемам происхождения и развития этих реальностей необходимо привести к общему знаменателю, т. е. найти краеугольный принцип становления их бытия. Этот принцип можно объединить только на основании конкретного метода. Вне методологического инструмента (метода, способа,

формы, подхода) решить данную проблему нельзя. Этим подходом и явился синергетический, универсальность которого заключалась в том, что он применим для исследования всех процессов природной и социальной действительности.

Внедряя термин *синергетика*, Герман Хакен вложил в него две сущности. «Первая – теория возникновения новых качеств у целого, составленного из взаимодействующих объектов. Вторая – подход, который требует для своей разработки сотрудничества специалистов разных отраслей» [5, с. 404].

Синергетика – это современная теория эволюций больших, наиболее сложных, открытых, термодинамически неравновесных, нелинейных динамических систем, которые имеют обратную связь и существуют квазистационарно лишь в условиях постоянного обмена веществ, энергией и информацией с внешней средой.

«Синергетика, будучи наукой о процессах развития и самоорганизации сложных систем самой разной природы, – отмечает В. Буданов, – наследует и развивает междисциплинарные подходы своих предшественников: текстологии А.И. Богданова, теории систем Л. фон Берталанфи, кибернетики Н. Винера. В этих подходах сформировались общие представления о системах и их конфигурировании, о механизмах поддержания целостности или гомеостаза систем, о способах управления системами с саморегуляцией и т. д. В то же время синергетика существенно отличается от своих предшественников тем, что ее язык и методы опираются на достижения нелинейной математики и тех разделов естественных и технических наук, которые изучают процессы эволюции еще более сложных саморазвивающихся систем» [3, с. 7].

Синергетика основана на идеях системности, целостности мира и научного знания о нем. Ее отличительной чертой как нового мировидения стали идеи нелинейности (многовариантности и необратимости), единства и взаимосвязи хаоса и порядка, случайности и необходимости, позволяющие внести в науку новый самоорганизующий образ мира.

В общественно-исторических процессах синергетика передается как новое мировидение, мировосприятие, коренным образом меняющее понимание необходимого (закономерного, детерминированного) случайным в самих основах социального мироустройства. Посредством синергетики совершенно по-новому начинаются трактоваться природа и сущность социальных процессов, что характеризует смену парадигм в методологии социального познания, формирование синергетического стиля мышления, что выступает задачей образования.

Ключевыми методологическими принципами синергетики являются нелинейность, самоорганизация и открытость систем.

Нелинейность экстраполяции достаточно сложна и неоправданна относительно результата достижения истины.

Открытость (незамкнутость) позволяет эволюционировать систему от простого к сложному, разворачивать программу своего развития и в то же время позитивно влиять на элементы, способствующие усилению хаоса в системе.

Неустойчивость содержит в себе два предыдущих принципа. Переход от устойчивого состояния к неустой-

чивому возможен только в нелинейной системе. Оказывается, что при переходе от одного состояния к другому система становится обязательно открытой в точках неустойчивости. Это свойство всех обучающихся систем, всех ситуаций выбора или генерации ценной информации. Таким образом, в точке неустойчивости система (даже замкнутая) действительно становится открытой, является чувствительным приемником воздействий других уровней бытия, причащается к универсуму, получает информацию, ранее недоступную ей.

Такие состояния неустойчивости, выбора принято называть точками бифуркаций (буквально – «двузубая вилка», по числу альтернатив, которых может быть и не две). Они непререкаемые в любой ситуации рождения нового качества и характеризуют рубеж между новым и старым.

Ориентация на структурный анализ, т. е. на выявление формального строения языковых единиц (в данном случае – производных слов) и на их содержание, даёт возможность создания разных моделей языка. Поэтому моделирование является собой логическое завершение структурного анализа. Учёт в такого типа моделях определяющих признаков того или иного языкового объекта делает их адекватными отражаемому языковому явлению, нереализованным возможностям.

В зависимости от способа использования моделей и поставленных задач исследования, модели подразделяют на *статические, интерпретационные и прогнозирующие*. Последний вид моделирования появился сравнительно недавно и связан с новым направлением в лингвистике – лингвистическим конструированием [4, с. 42]. Его задача – создание так называемых новых лингвистических объектов, таких моделей анализа языка, которые дали бы возможность исследователю найти новую информацию о нем.

Основы лингвистического моделирования в отечественном языкознании принадлежат С. Шаумяну, П. Соболевой, Н. Клименко, В. Перебейнос, Ф. Никитиной, М. Пещак. Большую роль в деле развития лингвистического моделирования принадлежит отделу структурно-математической лингвистики Института украинского языка НАН Украины.

Выводы. Подводя итоги, заметим следующее. Сам факт возможности образования модели того или иного явления подтверждает ее важность в языке, поскольку в единичных, случайных для его строения и функционирования языковых явлениях нельзя определить признаки релевантности, определяющие их строение и функционирование, т. е. выявить и отразить в модели способ их организации и структуры.

Литература:

1. Афанасьев В.Г. Системность и общество / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.
2. Афанасьев В.Г. Общество : системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
3. Буданов В.Г. Методология и синергетика в постнеклассической науке и в образовании / В.Г. Буданов. – М. : Либраком, 2009. – 240 с.
4. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с. – С. 42.
5. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен ; пер. с англ. В.И. Емельянов. – М. : Мир, 1980. – 404 с.
6. Уёмов А.И. Общая теория систем для гуманитариев / А.И. Уёмов, И. Сараева, А. Цофнас ; под общ. ред. А.И. Уёмова. – Варшава : Wydawnictwo Universitas Rediviva, 2002. – 276 с.
7. Урманцев Ю.А. Симметрия природы и природа симметрии / Ю.А. Урманцев. – М. : Мысль, 1974. – 229 с.

Шепель Ю. О. Теорія систем і загальні питання симетрії та асиметрії

Анотація. У статті порушується питання про теорію систем, системний підхід і системний аналіз, які становлять найважливіше досягнення методології ХХ ст. Простежується генезис становлення й розвитку системного підходу, виявлено його основні передумови. Обґрунтовуються труднощі вироблення єдиного трактування поняття системи. Розкриваються деякі характерні ознаки мовної системи. З позиції системного підходу й синергетики проаналізовано різноманітність форм мовних перетворень. У точці біфуркації мовна система здійснює вибір подальшого шляху розвитку.

Ключові слова: системний метод, структура, структурний аналіз, загальна теорія систем, симетрія, синергетика.

Shepel Yu. Theory of systems and general questions symmetry and asymmetry

Summary. The article raises the question of systems theory, systems approach and systems analysis, which constitute the most important achievement of the methodology of the twentieth century. The article traces the genesis of the formation and development of a systematic approach revealed its basic premises. Settle difficulties for a unified interpretation of the concept of the system. Reveals some characteristic features of the language system. From the perspective of a systematic approach and synergy analyzes specific examples of linguistic diversity of transformations. At the point of bifurcation of the language system chooses the way of development.

Key words: system method, structure, structural analysis, general systems theory, symmetry, synergy.

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ,
ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ступак І. В.,
доктор філологічних наук, професор кафедри германських і східних мов
Міжнародного гуманітарного університету
Байлюк Н. О.,
здобувач кафедри германських і східних мов
Міжнародного гуманітарного університету

ГЕМІНАЦІЯ ПРИГОЛОСНИХ У СЕРЕДИНІ СЛОВА В СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКОМУ ТА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОМУ ПЕРІОДАХ (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування гемінованих приголосних всередині слова у середньоукраїнському та середньовірхньонімецькому періодах. У роботі розкриваються спільні та диференційні риси гемінованих приголосних в зазначеному періоді.

Ключові слова: гемінація, геміната, амбісилабічні приголосні, фонема, слово.

Постановка проблеми. Фонетична природа гемінат є ясною і прозорою як з боку їхнього походження, так і з боку акустико-артикуляційної природи, проте їх фонематичний статус залишається предметом наукової дискусії. Питанням з визначення фонематичного статусу гемінованих приголосних сучасної української мови займалися А. М. Зелеський [1], І. І. Ковалик [2], П. П. Коструба [3], А. А. Медведева [4], Г. М. Міжєвська [5], А. А. Москаленко [6], М. Ф. Наконечний [7], Л. І. Прокопова [8], О. Н. Синявський [9], І. П. Сунцова [10], Г. В. Шило [11].

Проте кількість довгих приголосних фонем досі залишається спірним питанням:

- 12 довгих приголосних фонем [7, с. 199-201];
- 10 довгих приголосних [5, с. 69-72; 6, с. 36; 8, с. 79];
- 9 довгих м'яких приголосних [4, с. 93-94; 19, с. 132-134];
- 4 довгих приголосних [11, с. 226-231];
- 3 довгих приголосних [2, с. 4].

П. П. Коструба вважає, що українській мові не властива категорія довгих приголосних у протиставленні коротким приголосним не на межі морфем [3, с. 119-120].

У німецькій мові питанням визначення фонематичного статусу гемінованих приголосних займалися П. Айзенберг [12], Т. Бекер [13], О. фон Ессен [14], Ф. Зімлер [15], Л. Прокопова [16], Р. Сцепаняк [17], Г. Шмід [18], Г. Шунк [19]. Усі вчені підтримали визначення П. Айзенберга, що у німецькій мові геміновані приголосні є амбісилабічними приголосними, які відносяться, як до попереднього, так і наступного складу [12, с. 17]. Проте вимова таких амбісилабічних приголосних в одній морфемі характеризується одним звуком.

Невизначеність фонематичного статусу гемінованих приголосних в українській мові й відсутність зіставних робіт, присвячених дослідженню гемінованих приголосних на матеріалі української і німецької мов, становить **актуальність** даного дослідження.

Об'єктом дослідження виступають геміновані приголосні всередині слова в українській та німецькій мовах у середньоукраїнському та середньовірхньонімецькому періодах.

Матеріал дослідження становлять 39995 словоформ середньоукраїнського періоду та 111621 словоформи середньовірхньонімецького періоду, які були відібрані методом суцільної вибірки з текстів відповідного періоду.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що геміновані приголосні виникли як в українській мові, так і в німецькій мові внаслідок історичної палаталізації [j], яка привела до виняткової зміни уподібнення [j] до попереднього приголосного, напр., [tʃ]→[tʃ:] – [statʃa]→[statʃ:a]→стаття, [pj]→[p:] – [sipja]→[sip:a]→Sippe. У даних випадках відбулася повна прогресивна асиміляція йота з попереднім приголосним, тобто, процес взаємного пристосування в межах кореневого складу. На місці сполук типу K+ j виникали геміновані приголосні.

Вітчизняні дослідники називають збіг однакових звуків приголосних, що належать до складу різних значущих частин слова, подвоєними приголосними, наприклад, *оббігати, письменник*, а ті, які утворилися внаслідок фонетичного процесу уподібнення, подовженими приголосними, наприклад, *життя, насіння*. [20, с. 152]. Подібне розрізнення роблять і зарубіжні дослідники, називаючи ті, що реалізуються на стику морфем, «несправжніми» гемінатами, а в одній морфемі – «справжніми» [21, с. 254-255].

У роботі гемінати визначаються, як: 1) подвійні приголосні, при артикуляції яких відбувається затримка розмикання (напр., рос. *оттого* (через те), *поддал* (піддав); 2) дві однакові приголосні в складі слова (напр., рос. *ванна* (ванна), франц. *immense* (неосяжний), італ. *femmina* (жінка) [22, с. 208].

Достатність вибірок текстів визначалася за допомогою відомої в лінгвістиці формули Р. Г. Піотровського [23, с. 295], згідно з якою біля 20 тисяч слововживань є необхідними для репрезентативності загальної частоти реалізації гемінат в середині слова.

На першому етапі досліджено українські [п-п], [т'-т'], [д-д], [д'-д'], [ж-ж], [ш-ш], [с-с], [с'-с'], [м-м], [н-н], [н'-н'], [л'-л'] та німецькі геміновані приголосні [р-р], [t-t], [g-g], [f-f], [s-s], [l-l], [n-n], [m-m], [r-r] відповідного періоду.

У ході дослідження було простежено, що в українській мові гемінати зустрічаються після наголошеної голосної,

наприклад: *зі'лля*, і перед наголошеною голосною, наприклад: *здобуття'*, а в німецькій мові гемінати стоять тільки після наголошеної голосної, наприклад: *o'ffene, ri'tterschaft*.

Тому було виділено два види реалізації гемінованих приголосних, які ми зазначили, як Модель 1 і Модель 2, опираючись на висновок М. С. Трубецького, що геміновані приголосні мають два ступені змісторозрізнявальної довготи. При більшому ступені довготи перший приголосний консонантної групи (гемінати) є більш тривалим і сильним, а динамічний складовий наголос – висхідним; і навпаки – при меншому ступені довготи динамічний складовий наголос – спадним, а перший приголосний консонантної групи (гемінати) – коротким і слабким [24, с. 196-197].

Модель 1 представляють геміновані приголосні, які зустрічаються після наголошеного голосного і розділяються на стику двох складів. Модель 1 характеризується спадно-висхідною артикуляційною напругою, наприклад: *камі'ння, erke'nnen*.

Модель 2 представляють геміновані приголосні, які зустрічаються перед наголошеним голосним і не розділяються на стику двох складів, а започатковують новий склад. Модель 2 характеризується висхідною артикуляційною напругою, наприклад: *су-ддя'*.

Згідно статистичних даних у середньоукраїнському періоді Модель 1 є найбільш частотною (табл. 1).

Таблиця 1

Моделі гемінованих приголосних	Приголосні за способом творення						Всього	
	проривні		фрикативні		сонорні		Кіль-кість	
Модель 1			42	30	50	35	92	65
Модель 2	21	14	5	3	27	18	53	35
Разом	21	14	47	33	77	53	145	100

Геміновані приголосні були розподілені на три групи за способом творення: проривні, фрикативні, сонорні (табл. 1). Згідно даних таблиці 1 у Моделі 1 на першому місці за частотністю знаходиться група сонорних 35% (приклад 1), на другому місці – група фрикативних 30% (приклад 2):

...а над ними полковниковоє шляхта панове от гетмана короного насиланне были ... [25, с. 45];

...и на Запоро жже послове королевские по Задніпру ходили [25, с. 110].

У прикладах 1, 2 геміновані приголосні знаходяться після наголошеного голосного, тобто, перший приголосний примикає до наголошеного, а другий приголосний розпочинає наступний склад. Таким чином, геміновані приголосні є амбісилабічними, тому що відносяться одночасно до двох складів, а їх артикуляційна напруга характеризується спадно-висхідним напрямком. Перепад напруги свідчить про реалізацію двох фонем.

У Моделі 2 на першому місці за частотністю знаходиться група сонорних 18% (приклад 3), на другому місці – група проривних 14% (приклад 4) і на третьому – група фрикативних 3% (приклад 5).

И под час бытности своей с козаком значним переясловским з Іваном Ілля шем... [25, с. 47].

Після цього розповідається про похід царських і козацьких військ під Азов і здобуття' цього міста [25, с. 156].

А Сірко, отвернувши на Медведовку, потянул ку Уманю задля скарбу Тетериного, которий и порабовали, як вишше 'й написалося [25, с. 137].

У прикладах 3, 5 геміновані приголосні знаходяться перед наголошеним голосним, де перший приголосний фонетично примикає до наступного, утворюючи єдину фонетичну одиницю, а саме: довгий звук. Ця фонетична одиниця знаходиться на висхідному русі артикуляційної напруги, яка започатковує новий наголошений склад. Така фонетична спаяність звуків свідчить про реалізацію однієї фонем.

Отже, проаналізувавши гемінати в середині слова у середньоукраїнському періоді, встановлено, що в українській

мові геміновані приголосні функціонують як дві фонемі (приклади 1, 2) або одна (приклади 3, 5).

У середньовісній німецькій мові, на відміну від середньоукраїнського, простежується реалізація тільки Моделі 1. На першому місці по частотності виділилася група сонорних 86% (приклад 6), на другому місці – група проривних 8% (приклад 7) і на третьому – група фрикативних 6% (приклад 8):

ze einer ammen gegeben [26, с. 177];

sich, zwêne knappen sint hie bi [26, с. 281];

die pfaffen sagent uns maere [26, с. 37].

У прикладах 6, 8 перший приголосний примикає до наголошеного складу, другий започатковує новий склад. Завдяки гемінатам у німецькій мові зберігається двоскладове словотворення. Спостерігаємо функціонування амбісилабічного приголосного, який відноситься одночасно до двох складів. Геміновані приголосні характеризуються спадно-висхідною артикуляційною напругою. У середньовісній німецькій мові «амбісилабічність підвищувала силу з'єднання фонологічного слова, що призводило до стирання складової межі всередині слова, наприклад: *Mi[t]e*» [17, с. 204].

Таким чином, завдяки наголосу та зникненню редукованих проходило поступове примикання обох приголосних до наголошеного голосного і подвоєне написання почало виконувати допоміжну функцію – свідчити про коротку голосну, в середньовісній німецькій мові започатковується розвиток амбісилабічних приголосних як однієї фонемі, на відміну від середньоукраїнського періоду, де амбісилабічні приголосні розглядаються як дві фонемі, що об'єднують два склади.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило встановити:

1. У середньоукраїнському та середньовісній німецькій мові періодах гемінації підлягають три групи приголосних: сонорні, фрикативні та проривні. Перше місце за частотністю посідають сонорні геміновані приголосні як в українській, так і у німецькій мовах. Відмінність торкається частотності проривних та фрикативних приголосних. Так, в українській

мові друге місце за частотністю займають фрикативні приголосні, а в німецькій мові – проривні. Найменш частотними в українській мові є проривні, а в німецькій мові – фрикативні.

2. У середньоукраїнському періоді геміновані приголосні реалізуються як після наголошеної голосної (Модель 1), наприклад: *камі'ня*, так і перед наголошеною голосною (Модель 2), наприклад: *здобуття'*. Геміновані приголосні характеризуються спадно-висхідною і висхідною артикуляційною напругою.

3. У середньовисхіднонімецькому, на противагу середньоукраїнському періоду, геміновані приголосні функціонують тільки після наголошеної голосної (Модель 1), наприклад: *pfaffen*, і характеризуються спадно-висхідною артикуляційною напругою.

4. У середньоукраїнському періоді гемінати в середині слова після наголошеної голосної функціонували як амбісилабічні приголосні, що покращувало складову межу, а перед наголошеною голосною вони започатковували новий склад. Таким чином, у середньоукраїнському періоді відбувається розподіл гемінованих приголосних на гемінати і амбісилабічні приголосні.

5. У середньоукраїнському періоді геміновані приголосні можуть бути представлені, як двома фонемами, наприклад: *камі'ня*, так і однією фонемою, наприклад: *здобуття'*.

6. На початку середньовисхіднонімецького періоду геміновані приголосні реалізуються як дві фонеми. Проте у середньовисхіднонімецькому періоді завдяки наголосу, а саме: після наголошеного короткого голосного, відбувалося стирання складової межі всередині слова між гемінованими приголосними, що призвело до утворення однієї фонему, наприклад: */pfafn/ > Pfaffen* (священники).

Таким чином, геміновані приголосні у середньоукраїнському періоді представляють дві гомогенні фонеми після наголошеної голосної і одну довгу фонему перед наголошеною голосною, а в німецькій мові геміновані приголосні розглядаються в середині слова як одна фонема.

Література:

1. Зелеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови / А. М. Зелеський // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С. 56-65.
2. Ковалик І. І. Про довгі приголосні фонеми в сучасній українській літературній мові / І. І. Ковалик // Вісник Львівського державного університету ім. І. Франка: Сер. філол. – Львів, 1973. – Вип. 8. – С. 3-12.
3. Коструба П. П. Про систему приголосних фонем сучасної української літературної мови / П. П. Коструба. // Питання українського мовознавства. Кн. 5. – 1962. – С. 112-121.
4. Медведєв А. А. Система фонем сучасної української літературної мови / А. А. Медведєв // Статистичні та структурні лінгвістичні моделі. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 86-96.
5. Мижевская Г. М. Замечания о происхождении и развитии согласных в восточнославянских языках / Г. М. Мижевская // Очерки по сравнительной грамматике восточнославянских языков (под ред. Н. И. Букатевица). – Одесса, 1958. – С. 59-75.
6. Москаленко А. А. Фонетика сучасної української літературної мови / А. А. Москаленко. – Одеса: Вид. Одеського державного університету ім. І. І. Мечнікова, 1947. – 48 с.
7. Наконечний М. Ф. Фонетика // Курс сучасної української літературної мови за ред. Л. А. Булаховського: посібник для філол. фактів ун-тів і фак-тів мови та літ-ри пед. ін-тів. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1951. – С. 126-287.
8. Прокопова Л. І. Приголосні фонеми сучасної української літературної мови. Експериментально-фонетичне дослідження / Л. І. Прокопова; за ред. вид. Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1958. – 112 с.
9. Синявський О. Н. Спроба звукової характеристики літературної

- української мови / О. Н. Синявський // Наукові записки Харківської науково-дослідчої кафедри мовознавства. – № 2. – ДВУ, 1929. – С. 5-33.
10. Сунцова И. П. Фонетика иностранного языка в институтах и на факультетах иностранных языков / И. П. Сунцова. – К., 1946. – 187 с.
11. Шило Г. Ф. Палатограми українських звуків і система фонем української мови / Г. Ф. Шило // «Питання слов'янського мовознавства». – Кн. I. – Львів, 1948. – С. 226-231.
12. Eisenberg P. Der Laut und die Lautstruktur des Wortes / Peter Eisenberg, Hermann Gelhaus, Helmut Henne, Horst Sitta, Hans Wellmann. Duden, Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 6. neu bearbeitete Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1998. – S. 17-53.
13. Becker T. Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen / Tomas Becker. – WBG, Darmstadt, 2012. – 130 s.
14. Essen, Otto v. Überlange Vokale und gedehnte Konsonanten des Hochdeutschen / Otto von Essen. // In: Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, Vol. Berlin: Akademie-Verlag, 1957. – Bd. 19. – S. 239-244.
15. Simmler F. Die westgermanische Konsonantengemination im Deutschen unter besonderer Berücksichtigung des Althochdeutschen / Franz Simmler. – München, 1974. – 430 s.
16. Прокопова Л. І. Вступний курс фонетики німецької мови для вузів: [навч. посібник] / Л. І. Прокопова – К.: Грамота, 2004. – 136 с.
17. Szczepaniak R. Der phonologisch-typologische Wandel des deutschen von einer Silben- zu einer Wortsprache / Renate Szczepaniak. Walter de Gruyter•Berlin•New York, 2007. – 354 s.
18. Schmid H. U. Mittelhochdeutsch. Geminatio. / W. Schmidt. Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium. 11. Auflage. S. Hirzel. Stuttgart, 2013. – S. 298-299.
19. Schunk G. Studienbuch zur Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft / Gunther Schunk. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2002. – 214 s.
20. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Частина I. – Вид. 3. – К.: Вид-во «Радянська школа», 1965. – 424 с.
21. Hall T. Alan: Phonologie: eine Einführung / T. Alan Hall. – Berlin; New York: die Gruyter, 2000. – 360 s.
22. Зализняк А. А. Геминаты / А. А. Зализняк. – Большая советская энциклопедия: В 30-ти. – М.: «Советская энциклопедия», 1971. – Т. 6. – С. 208.
23. Пиотровский Р. Г. Математическая лингвистика / Р. Г. Пиотровский, К. Б. Бектаев, А. А. Пиотровская: [учебное пособие]. – М.: Изд-во «Высшая школа», 1977. – 383 с.
24. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Пер. с нем. А. А. Холодович; Ред. С. Д. Кацнельсон / Н. С. Трубецкой. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 372 с.
25. Літопис Самовидця. – Київ: Наукова думка, 1971. – 177 с.
26. Tristan Gottrid von Straßburg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/13Jh/Gottfried/got_tr00.html.

Ступак І. В., Байлюк Н. О. Гемінація согласних в середньоукраїнському і середньовисхіднонімецькому періодах (сопоставительний аналіз)

Анотація. Стаття посвячена дослідженню особливостей функціонування гемінованих согласних в середині слова в середньоукраїнському і середньовисхіднонімецькому періодах. В роботі розкриваються общі і дифференціальні риси гемінованих согласних в указаному періоді.

Ключові слова: гемінація, геміната, амбісилабічне согласне, фонема, слово.

Stupak I., Bailiuk N. Geminatio consonants within a word in the Middle Ukrainian and Middle High German periods (contrastive analysis)

Summary. The article is devoted of the functioning of geminate consonants within a word in Ukrainian and German in the Middle Ukrainian and Middle High German periods. In this paper reveals the common and differential features geminated consonants in Ukrainian and German.

Key words: gemination, geminate, ambisyllabic consonants, phoneme, word.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Вотінцева М. Л.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ВАРІАНТИ ПЕРЕКЛАДУ КОНЦЕПТУ «ГОРДІСТЬ» (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ДЖЕЙН ОСТІН)

Анотація. В статті розглядаються проблеми відтворення концепту «гордість» за часів Джейн Остен в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі українського перекладу романів Джейн Остен «Pride and Prejudice» (Гордість і упередженість), «Sense and Sensibility» (Чуття та чутливість), «Emma» (Емма). Наведені переклади концепту «гордість».

Ключові слова: соціокультурна інформація, прийоми перекладу, концепт, гордість, культурно-маркований знак.

Постановка проблеми. Значення соціокультурного фону художнього твору й той зміст, який він у собі містить, важко переоцінити. Саме знання соціокультурного фону іноземної мови дозволяє розуміти внутрішній світ її носіїв, гумор, підтекст у ситуаціях міжособистісної комунікації, а також полегшує спілкування із представниками іншої культури.

Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення впливу соціального й історичного контекстів оригіналу на переклад і пошуком оптимальних перекладацьких прийомів відтворення культурно-маркованих знаків нематеріальної сфери для максимального наближення до художньої картини світу автора оригіналу.

Об'єктом нашого дослідження є культурно-марковані знаки нематеріальної сфери, а саме: концепт «гордість» за часів творчості Джейн Остен та особливості його відтворення засобами української мови.

Предметом дослідження стали оригінальні тексти «закінчених романів» Дж. Остен: «Pride and Prejudice» («Гордість і упередженість»); «Emma» («Емма»); «Sense and Sensibility» («Чуття та чутливість»), а також їх українські переклади В. К. Горбатька.

Мета статті полягає в аналізі відтворення українською мовою концепту «гордість» в романах Джейн Остен «Гордість і упередженість», «Чуття та чутливість» та «Емма».

Стан наукового дослідження. Вагомий внесок у теорію художнього перекладу зроблено українськими вченими: Р. П. Зорівчак, Л. В. Коломієць, В. В. Коптіловим, І. В. Корунцем, О. В. Фінкелем, О. І. Чередниченком. Їхні дослідження разом з розвідками перекладознавців інших країн – С. Баснет, С. Влахова, І. Левого, А. Лефевра, А. Поповича, А. Федорова, С. Флоріна, К. Чуковського – слугують міцним фундаментом для подальшого розвитку цієї науки.

Матеріальні підстави станової гордості представлені у всіх романах Дж. Остен: її складовими є знатність, могутність і стан. З одного боку, станова гордість – це

прояв винятковості, акцентування знатності походження, матеріального добробуту, що обов'язково підкреслюють помпезність повсякденного життя, чітке дотримання його аристократичного стилю, необхідність кожного дня утверджувати свої переваги. Усі ці якості, що переломлюються в героях Дж. Остен, відображають прихильність традиціям – це образи Дарсі, Емми, Френка Черчіля. Наприклад:

«Emma tall the honest pride and complacency which her alliance with the present and future proprietor could fairly warrant» [5, с. 261] – «Емма сповна відчула законну гордість і задоволення, спричинені родинним зв'язком із теперішнім і майбутнім власником маєтку» [2, с. 329].

Але, з іншого боку, станова гордість – це найчастіше свідчення гордині, зарозумілості, пихи, нетерпимості, марнославства – «неправильної станової гордості», тих якостей, які руйнують піддану страстям особистість людини (це образи леді де Бер, місіс Феррарі, леді Черчіль). Наприклад: «... and who (the Church ills) were full of pride and importance, which the connation would offend» [5, с. 8] – «... а що вони були сповнені пихи та почуття власної значущості, то їх не могло не образити це родичання» [2, с. 12].

Критики відзначали, що в зображенні гордості й споріднених їй марнославства, (vanity, vainglory), зарозумілості (conceit), гордовитості (haughtiness), самовдоволення (self-importance), Остен підходить майже до самої межі гротеску, але втримується в рамках найтоншої іронії [3].

Нами було підраховано, що концепт *pride* зустрівся 8 разів в романі «Чуття і чутливість», 49 разів в романі «Гордість і упередженість» та 18 разів в романі «Емма».

В англійській мові слово *pride* – полісемантичне:

Pride noun:

1. A high or inordinate opinion of one's own dignity, importance, merit, or superiority, whether as cherished in the mind or as displayed in bearing, conduct, etc.

2. State or feeling of being proud.

3. A becoming or dignified sense of what is due to oneself or one's position or character; self-respect; self-esteem.

4. Pleasure or satisfaction taken in something done by or belonging to oneself or believed to reflect credit upon oneself: *civic pride*.

5. Something that causes a person or persons to be proud: *His art collection was the pride of the family* [7, с. 1151]

Цікаво зрівняти варіанти перекладу концепту *pride* українською мовою. В текстах романів Джейн Остен українською мовою можна зустріти декілька варіантів перекладу цього слова: *гордість, гординя, самоповага, бундючність, пихатість, гордовитість, пиха*.

Містер Вестон пишається своїм сином, його вихованістю, та й мешканці Гайбері теж відчують своєрідну **гордість** за нього: «*He saw his some very year in London, and was proud of him; and his fond report of him as very fine young man had made High bury feel sort of pride in him too*» [5, с. 10].

Одна із сестер Елізабет, Мері («Гордість і упередженість») розуміє концепт **pride** наступним чином:

«*Pride, – observed Mary, who piqued herself upon the solidity of her reflections, – is a very common failing, I believe. By all that I have ever read, I am convinced that it is very common indeed; that human nature is particularly prone to it, and that there are very few of us who do not cherish a feeling of self-complacency on the score of some quality or other, real or imaginary. Vanity and pride are different things, though the words are often used synonymously. A person may be proud without being vain. Pride relates more to our opinion of ourselves, vanity to what we would have others think of us*» [6, с. 8].

«Гадаю, що **гордіня**, – зазначила Мері, котра хизувалася своєю глибокодумністю та начитаністю, – є дуже розповсюдженою вадою. З усього, що прочитала, я винесла переконання, що це дійсно поширений недолік, і що природа людська дуже до нього вразлива, і що мало хто з нас не **плекає почуття самовдоволення**, яке ґрунтується на тій чи іншій рисі – удаваній чи справжній. Марнославство і **гордовитість** – це різні речі, хоча слова ці часто вживають як синоніми. Людина може бути **гордовитою**, але не марнославною. **Гордовитість** більше стосується нашої власної думки про самих себе, марнославство ж стосується того, що ми хотіли б почути про себе від інших людей» [1, с. 18].

Хочеться зазначити, що в промові Мері ключовим в розумінні цього концепту є **плекає почуття самовдоволення**. Тому перше слово **pride** необхідно перевести як **гордість**, а не **гордіня**, як запропонував перекладач. Як відомо, **гордість** в українській мові – це почуття особистої гідності, самоповаги; почуття задоволення від усвідомлення досягнутих успіхів, переваги в чомусь. А **гордіня** – пихатість і чванливість.

Одним зі основних значеннєвих атрибутів концепту «гордість» у художній картині світу автора стає категорія «світськості». Логіка розвитку персонажів, духовна еволюція її улюблених героїв виражає осудливу позицію автора стосовно станової гордості. Це поняття розглядається письменницею в руслі індивідуально-відзначеного етичного відношення людини до світу й до себе. Герої, мимоволі наділені цією якістю з дитинства, приречені на духовну самотність (Дарсі, Емма Вудхаус). Розуміючи обмеженість свого існування й певну аморальність такої життєвої позиції, вони еволюціонують і до кінця оповідання перемагають у собі цю генетично закладену характеристику. Однак тільки герої наділені розумом, тобто, здатністю замислюватися, аналізувати свої вчинки, здатні до еволюції.

Щодо гордості Дарсі (головного героя роману «Гордість і упередженість»), то, на думку дослідників, – це соціальна нетерпимість, («snobisme»), яка яскраво представлена в його мовній поведінці та в репліках інших діючих осіб, коли вони характеризують його [4].

Деякі з героїв схвалюють його гордовитість: «*His pride, – said Miss Lucas, – does not offend me so much as*

pride often does, because there is an excuse for it. One cannot wonder that so very fine a young man, with family, fortune, everything in his favor, should think highly of himself. If I may so express it – he has a right to be proud» [6, с. 8].

«– Особисто в мене, – сказала міс Лукас, – його **гордіня** не викликає такого протесту, як це зазвичай буває, тому що він має для неї певні підстави. Немає нічого дивного в тому, що такий витончений та елегантний молодик, на чийому боці всі переваги – і родовитість, і багатство, – має про себе дуже високу думку. Якщо можна так висловитися – він має право бути **гордовитим** [1, с. 18].

Друге слово **pride** із трьох випущене (omission) – через різні системи української та англійської мов.

В середині роману, на думку Елізабет: «*Everybody is disgusted with his (Mr. Darcy) pride*» [6, с. 30] – «Його **пихатість** у всіх викликає огиду» [1, с. 72]. В даному випадку ми згодні з перекладом концепту **pride** як **пихатість**. Цей переклад влучно підкреслює недоброчливе відношення Елізабет до містера Дарсі. До цього моменту її гордість вже зіткнулась з його, і вона сприймає його гордість як огидну пихатість.

В кінці роману Дарсі, будучи людиною, не позбавленою розуму, усвідомлює наскільки він був егоїстичним створінням усе своє життя, і він бачить корені всього цього у його вихованні: «*As child I was taught what was right, but I was not taught to correct my temper. I was given good principles, but left of allow them in pride and conceit*» [6, с. 141] – «В дитинстві мене навчили, що таке «**добре**» і що таке «**погано**», та не навчили коригувати свій характер. У мене заклали добрі принципи, але при цьому забули вказати, що вони погано узгоджуються з **гордовитістю та марнославством**» [1, с. 332].

В цьому уривку перекладач адаптував переклад словосполучення *I was taught what was right*, використовуючи прийом додавання, що призвело до аліюзії, точніше – ремінісценції, запозичення виразу з поезії В. Маяковського – що таке «**добре**» і що таке «**погано**». Перекладач виділив лапками слова **добре та погано**.

Сила любові затьмарила всі недоліки, котрі були на початку знайомства Ліззі і містера Дарсі. Ліззі зізнається батькові: «*I love him. Indeed he has no improper pride. He is perfectly amiable. You do not know what he really is*» [6, с. 144]. – «Я кохаю його. Насправді ж він ніякий не **гордовитий**. Він – людина дуже приязна. Ви його просто не знаєте» [1, с. 338].

Концепт станової гордості у творчості Дж. Остен перетворюється в етичну категорію, що формує певний стереотип поведінки, який характеризується поважним відношенням до людей, що перебувають соціально нижче по походженню. Така поведінка припускає критичне відношення до себе, дозволяє представникові привілейованого стану стати зразком для наслідування відносно виховання, освіти, такту й порядності (образ Емми Вудхаус). Міжособистісний і соціальний конфлікт сприяють виявленню негативних якостей у натурі героя й боротьбі з ними. Емма Вудхаус («Емма»), виправляючи наслідки власних помилок, викликаних неправильними уявленнями про свою правоту, інтуїцію, здобуває необхідний етичний досвід, що дозволяє їй переглянути відношення до себе й до оточуючих людей.

Тільки одного разу зустрічається слово **pride** в значенні власна **пиха** в характеристиці головної героїні роману –

тоді, коли містер Найтлі вказує на її хибний вчинок по відношенню до міс Бейтс:

«You, whom she had known from an infant, whom she had seen grow up from a period when her notice was an honor, to have you now, in thought less spirits, and the pride of the moment, laughter, humble her – and before her niece, too – and before others, many of whom (certainly some,) would be tiredly guided by your treatment of her» [5, с. 280] – «Ви, кого вона знала ще малою дитиною, за чийм зростанням вона спостерігала ще з того часу, коли її зауваження були для вас честю, – ви дійшли тепер до того, що бездумно, у засліпленні від власної пихи насміялися над нею, принизили її – та ще й перед племінницею, а також перед іншими людьми, багато з яких, можливо, а дехто – так обов'язково, візьмуть за зразок якраз ваше ставлення до неї» [2, с. 346].

Наступного дня вона у пориві істинного розкаяння вирішила зайти до міс Бейтс і налагодити стосунки – «нормальні, рівноправні, добрі». І не соромилася свого щирого каяття.

Щоб зробити адекватний переклад концепту *pride*, необхідно зрозуміти, що ядро концепту – поняття «станова гордість» у художній картині світу Дж. Остен стає етичною категорією, що характеризується утвердженням конкретного ідеалу в поведінці людини, що належить до аристократії. Цей ідеал містить у собі самокритичність, поважне ставлення до людей, які перебувають нижче на соціальних сходах, що змушують представника привілейованого стану бути зразком для наслідування відносно виховання, освіти, такту, самовладання й порядності. Джейн Остен вважає, що тільки такий прояв станової гордості заслуговує поваги й визнання. Відхилення від цього ідеалу, що виражаються в зарозумілості, марнославстві й гордині, нещадно зазнають іронічних і навіть сатиричних нападів зі сторони автора.

Висновки. Нам здається, що перекладачу вдалося проникнути у художню картину світу автора і адекватно відобразити цей концепт, підбираючи контекстуальні варіанти в кожному окремому випадку. Перспективою наших подальших розвідок є вивчення культурно-маркованих знаків матеріальної сфери за часів творчості Джейн Остен та їх відображення українською мовою.

Література:

1. Остен Дж. Гордість і упередженість / Пер. з англ. В. К. Горбатька; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Харків: Фоліо, 2005. – 350 с.
2. Остен Дж. Емма / Пер. з англ. В. К. Горбатька; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Харків: Фоліо, 2005. – 447 с.
3. Allen W. The English Novel: A Short Critical History / W. Allen. – London, 1954. – 285 p.
4. Green P. Jane Austen: Bicentenary Essays / P. Green. – New York, 1960. – 111 p.
5. Jane Austen Emma [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.literaturepage.com/read/emma.html>.
6. Jane Austen. Pride and prejudice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.literaturepage.com/read/prideandprejudice.html>.
7. Hornby A. S. Oxford advanced learner's dictionary of current English: Seventh edition / A. S. Hornby. – Oxford University press, 2006. – 1715 p.

Вотинцева М. Л. Варианты перевода концепта «гордость» (на материале романов Джейн Остен)

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы воссоздания концепта «гордость» (времен Джейн Остен) в художественном переводе. Исследование выполнено на материале украинского перевода романов Джейн Остен «Pride and Prejudice» (Гордость и предубеждение), «Sense and Sensibility» (Чувство и Чувствительность), «Emma» (Эмма). Приведены переводы концепта «гордость».

Ключевые слова: социокультурная информация, способы перевода, концепт, гордость, культурно-маркированный знак.

Votintseva M. Some variants of concept «pride» rendering

Summary. The article deals with the pressing problems of concept «pride» (Jane Austen's epoch) rendering in artistic translation. The research has been made on the basis of the Ukrainian translation of Jane Austen's novels «Pride and Prejudice», «Sense and Sensibility», «Emma». Some translations of concept «pride» were given.

Key words: socio-cultural information, ways of rendering, concept, pride, culture-marked sign.

Гізер В. В.,
завідувач кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонського державного університету

ДОПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ КРАЄЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ

Анотація. У статті розглядається питання побудови лінгвокультурологічної моделі словникової статті краєзнавчого характеру східнослов'янської та британської традицій. Визначається специфіка функціонування базисних краєзнавчих компонентів в сильних позиціях аналізованого типу тексту в обох лінгвокультурних традиціях, що сприяє окресленню зони можливих перекладацьких труднощів у відтворенні базисних лексичних краєзнавчих одиниць.

Ключові слова: лінгвокультурологічна модель, словникова стаття краєзнавчого характеру, перекладацькі стратегії та тактики.

Постановка проблеми. Як відомо, вивчення процесу перекладу здійснюється непрямим шляхом за допомогою розроблення різноманітних теоретичних моделей, які з більшою або меншою наближеністю висвітлюють процес перекладу в цілому, чи будь-яку його сторону. Перекладацькі моделі мають умовний характер, оскільки необов'язково відображають реальні дії перекладача в процесі створення тексту перекладу. Моделі перекладу за В. Н. Комісаровим «відображають два взаємопов'язаних аспекти: 1) загальну характеристику моделі із зазначенням можливої сфери її застосування; 2) типи перекладацьких операцій (трансформацій), здійснювані в межах моделі» [2].

Для того, щоб установити лінгвокультурологічні особливості побудови нехудожніх культурно зорієнтованих типів текстів у зіставлюваних традиціях, перекладачеві насамперед варто ознайомитися зі структурно-композиційними й лексико-семантичними закономірностями побудови конкретного типу тексту в межах кожної із зіставлюваних лінгвокультурних традицій. Іншими словами, побудувати модель певного типу тексту з урахуванням типологічних очікувань цієї лінгвокультурної аудиторії.

Мета статті полягає в тому, щоб з позицій перекладознавства довести необхідність створення лінгвокультурологічної моделі словникової статті краєзнавчого характеру в східнослов'янській та британській традиціях. Окреслена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити ієрархію базисних краєзнавчих компонентів, що формують ядро лінгвоконцепту «КРАЙ» у межах конкретного типу тексту в аналізованих лінгвокультурних традиціях; 2) виявити специфіку їх функціонування в сильних позиціях тексту в обох лінгвокультурних традиціях; 3) окреслити зони можливих перекладацьких труднощів у відтворенні базисних лексичних краєзнавчих одиниць, які формують лінгвоконцепт «КРАЙ» у словникової статті краєзнавчого характеру для іншопольованої цільової аудиторії.

Виклад основного матеріалу. З позицій перекладознавства типологічні особливості словникової статті як типу тексту формуються на базі таких лексикографічних параметрів, як тип словника, структурно-композиційна специфіка, лексико-семантичне наповнення, функціональна заданість, комунікативно-прагматичний ефект, які, у свою чергу, визначаються традиціями певного лінгвокультурного середовища.

Універсальним структурно-композиційним компонентом будь-якого типу словника є заголовок чи вокабула. Для словникової статті краєзнавчого характеру заголовок актуалізується найменуванням об'єкта, що на лексико-семантичному рівні реалізується лексикою з семою локальності й атрибутів. Ця ознака має інтегральний характер у заголовках східнослов'янської та британської традицій. Крім того, атрибутивний компонент виражений різними групами лексики – топонімами, антропонімами, а саме – сакральними чи легендарними антропонімами. Наприклад: «*Києво-Печерська Лавра*», «*Одеський Замок*»; «*Arundel Castle*», «*St. Paul's Cathedral*», «*King Arthur's Castle*».

Для перекладача важливим постає той факт, що для обох лінгвокультурних традицій в ініціалній позиції облігаторною вбачається реалізація локальної семантики, представленої переліком локативів, які актуалізують різний ступінь локалізації – від власне об'єкта до країни.

Варто відзначити, що залежно від ступеня відомості об'єкта, перелік локативів варіюється і по-різному представлений у тексті. Наприклад, менш відомі культурно й історично значущі об'єкти представлені: за схемою «об'єкт – населений пункт – область» у східнослов'янській традиції – «*Одеський Замок – ..., біля смт. Олеско Львів. обл. ...*»; за схемою «об'єкт – місто – графство – складова частина країни» у британській традиції – «*Blenheim palace, residence near Woodstock, Oxford shire, England, ...*».

Дещо інший підхід простежується у відтворенні унікальних об'єктів чи широко відомих у межах усієї країни об'єктів: східнослов'янська традиція – «*Києво-Печерська Лавра – православний монастирь, оснований в 1051 Антонием Печерским в пещерах рядом с летней княжеской резиденцией с. Берестово близ Киева*» [3, Т. 5, с. 243]; британська традиція – «*Big Ben tower clock, designed by Edmund Beckett, Baron Grim Thorpe, and housed in the tower at eastern end of the House of Parliament, Westminster, Greater London.*», «*Tower of London, the ancient fortress on the east side of the City of London, England, on the north bank of the river Thames*» [4, р. 252]. Як видно з прикладів, найбільш вагомим для перекладача є інформація про те, що розташування об'єктів конвоюється конкретизаторами з локальною семантикою, що виступають гіпонімами, які формують ядерну краєзнавчу ознаку – локоцентризм.

В ініціальній позиції словникової статті краєзнавчого характеру ознака антропоцентризму представлена варіативно. Причому варіативність цієї ознаки базується на різних підходах до розподілу й акцентуації когнітивної інформації в тексті. Так, у східнослов'янській традиції вживання антропоніма передбачає наявність перехресного посилання в цьому ж словникові, на що вказує графічне виділення власного імені: «*Киево-Печерская Лавра – <...> основанный в 1051 Антонием Печерским...*» [3].

У словниковій статті британської традиції антропоцентризм, по-перше, крім власного імені, маркується лексемами: 1) з соціально-політичним компонентом: «*King*», «*Queen*», «*earl*», «*Duke*», «*earl marshal*», «*Baron*», «*princess*»; 2) з національним і/або етнічним компонентом, що актуалізується атрибутивно-іменним словосполученням, де іменний компонент є збірним іменником: «*the Norman Conquest*», «*English Parliament*», «*the French and Bavarians*», «*Spanish Succession*», «*Scots and Pits*». По-друге, інформативна спрямованість тексту зорієнтована на виклад причинно-наслідкових характеристик виникнення описуваного об'єкта.

Проведення детального доперекладознавчого аналізу [1] передбачає залучення аналізу, який демонструє характер розподілу інформації в ініціальних позиціях словникових статей у двох лінгвокультурних традиціях за слотами: «*Киево-Печерская Лавра – православный монастырь, основанный в 1051 Антонием Печерским в пещерах рядом с летней княжеской резиденцией с. Берестово близ Киева*»; «*Blenheim Palace, residence near Woodstock, Oxfordshire, Eng., Built (1705) by a grateful English Parliament as a national gift to John Churchill, the first duke of Marlborough for his victory in Germany in 1704 over the French and Bavarians and the Battle of Blenheim during the War of the Spanish Succession.*». Інформація в ініціальних позиціях розподіляється за чотирма слотами: «хто», «що», «де», «який».

Розглядаючи варіативність ознаки антропоцентризму, відзначимо, що кількісна та якісна наповнюваність слоту «хто» досить відмінна в зіставлюваних традиціях. У східнослов'янській традиції цей слот має поодинокий характер реалізації антропоніма з унікальним значенням «*Антонием Печерским*», статус якого щодо об'єкта конкретизується лексемою з універсальним значенням «*основанный*». Для британської традиції характерне вживання в цьому контексті п'яти лексичних одиниць, що вміщують лексику зі специфічним значенням – «*English Parliament*», «*French and Bavarians*» і унікальним значенням – «*John Churchill, the first duke of Marlborough*», «*Spanish Succession*».

Слоти «що» і «де» облігаторно інкорпуються в текстах ініціальних позицій в обох лінгвокультурних традиціях. Причому словникова інформація про об'єкт одночасно відповідає на питання «що» і «де», оскільки об'єкт не мислиться поза простором, який характеризується універсальними, специфічними й унікальними параметрами. Крім того, домінуючий статус локоцентризму в системі ядерних краєзнавчих ознак сприяє формуванню лінгвоконцепту «КРАЙ» в ініціальній позиції.

Таким чином, виявлення ступеня концентрації лексики зі специфічним і унікальним значенням у конкретній позиції тексту дозволяє окреслити зону перекладацьких

труднощів. Високий ступінь реалізації лексики з унікальним значенням вимагає залучення різновекторних перекладацьких трансформацій і транспозицій:

1) дескриптивний перифраз з наступною ампліфікацією додаткової інформації може спричинити збільшення обсягу тексту;

2) транспозиція інформації сильних текстових позицій, що містять компоненти унікальної семантики в медіальну позицію, сприяє послідовному формуванню лінгвоконцепту «КРАЙ»;

3) часткова елімінація лексики з унікальним значенням і ампліфікація лексики з універсальним значенням полегшує сприймання тексту.

Визначаючи домінанту в ієрархії ядерних краєзнавчих ознак для словникової статті, можна впевнено сказати, що локоцентризм є домінуючим як для всього тексту словникової статті, так і для окремих її сильних позицій. У фінальній позиції ознака локоцентризму облігаторно виражена в аналізованих текстах обох традицій.

Як показує доперекладознавчий аналіз, семантика локальності має експліцитно виражений характер і реалізується в тексті повним найменуванням об'єкта, а також може розкривати навколооб'єктний і/або внутрішньооб'єктний простір. Проте локальна модель може набувати варіативних ознак антропоцентризму, які супроводжуються експліцитно вираженою лексикою з універсальною семантикою, лексемами з унікальним специфічним значенням, що актуалізують історичну й культурну значущість антропоніма щодо об'єкта чи навпаки. Розглянемо приклад: «*В 1926 г. Киево-Печерская Лавра объявлена государственным историко-культурным заповедником. В К.-П. л. похоронены рус. воен. деятели П. А. Румянцев, П. С. Кайсаров, А. И. Красовский, Е. В. Путятин и др.*»; «*З Іллінською церквою пов'язана визначна пам'ятка українського живопису – ікона «Іллінська Богоматір» (1658, маляр Григорій Дубенський)*» [3]. Лексика з універсальною семантикою – «*государственный историко-культурный заповедник, русские военные деятели, пам'ятка українського живопису*»; лексика зі специфічною семантикою – «*українського*»; лексика з унікальною семантикою – «*Киево-Печерская Лавра, П. А. Румянцев, П. С. Кайсаров, А. И. Красовский, Е. В. Путятин, Іллінською церквою, ікона «Іллінська Богоматір», Григорій Дубенський*».

Приклад з британської лінгвокультурної традиції: «*Sir Winston Churchill was born at Blenheim Palace*»; «*The grave of the «Unknown Warrior», whose remains were brought from Flanders, is in the centre of the nave near the west door*»; «*The attendant staff, the Yeoman Warders of His Majesty's Tower of London, familiarly called «Beef – eaters», still wear Tudor costume*» [4]. Лексеми з універсальним значенням – «*The grave, remains, in the centre, near the west door, The attendant staff*»; лексеми зі специфічним значенням – «*the nave, Tudor costume, the «Unknown Warrior*»; лексеми з унікальним значенням – «*Sir Winston Churchill, Blenheim Palace, the Yeoman Warders of His Majesty's Tower of London, «Beef – eaters*».

Для перекладача важливо, що фінальна позиція фланкує процес формування лінгвоконцепту «КРАЙ». Розподіл лексики з урахуванням специфіки семантичних компонентів демонструє, що група лексем з універсальним значенням актуалізує культурно-історичну й локальну

специфіку. Лексеми зі специфічним значенням маркують національні особливості, а лексика з унікальною семантикою виражена топонімами, антропонімами й реаліями. З позицій перекладу це означає, що при трансляції лексики з універсальним значенням перекладач буде переважно використовувати варіанти еквівалентних відповідників і залучати перекладацький прийом калькування і/або переклад за традицією для відтворення лексики з унікальною семантикою.

До варіативних ознак фінальної позиції східнослов'янської традиції належать бібліографічне посилання і вказівка на автора-укладача певної статті. Причому тут можливі варіації:

1) наявність посилання: «Лит.: Возницький Б. Олеський замок. Львів, 1977»;

2) відсутність посилання, але позначення автора статті: «Ю. С. Асеев, С. К. Килессо»;

3) поєднання інформації про додаткову літературу й автора-укладача. Якщо авторів декілька, то конкретизується область інформації, що її розкрив кожен із них: «Лит.: Правда о Киево-Печерской лавре. К., 1963; Килессо С. К. Киево-Печерская лавра. М., 1975 г. М. З. Петренко (история), Г. Н. Логвин (архитектура и изобразительное искусство)».

Для британської традиції наявність бібліографічного посилання позначена варіативністю в старому виданні енциклопедії Британника, для нового видання ця ознака інваріантно відсутня.

Для перекладача основна складність полягатиме в тому, що він не зможе репродукувати бібліографічне посилання в ПТ, оскільки в ПМ відсутні першоджерела, на які посилався автор-укладач словникової статті ВТ. Отже, перекладачеві необхідно посилатися на літературу, яка вже є в лінгвокультурній традиції цільової аудиторії, що в результаті спричиняє тотальну адаптацію бібліографічного посилання.

З огляду перекладу варто зазначити, що у медіальній позиції словникової статті краєзнавчого характеру послідовно розгортається ланцюжок ключових фактів історії розвитку об'єкта, причому хронологічна модель інваріантно нашаровується на сукупність трьох ознак краєзнавчого типу тексту: локоцентризму, антропоцентризму й культуроцентризму. В медіальній позиції за допомогою ампліфікації та експлікації лексики з культурно зорієнтованим семантичним компонентом динамічно структурується лінгвоконцепт «КРАЙ».

Ознака локоцентризму маркується лексемами мікролокального характеру, які номінують ландшафтні й архітектурні компоненти всього об'єкта в цілому. Наприклад: «колокольня», «башня», «замок-дворец», «зали двorca», «сады», «the grounds», «the gardens», «landscapes of woods, lawns, and waterways», «Middle tower», «Bloody Tower».

Антропоцентризм реалізується в тексті власними іменами, значущість яких широко відома й зумовлена історією локального об'єкта: «Князь Святополк Изяславич», «Святополк Юрьевич», «Нестор», «Никон», «Иларион», «Е. Плетенецкий», «П. Могила». Крім того, лексеми з універсальним значенням наголошують на роді професійної діяльності персоналій другого ряду, у свою чергу, конкретизуючи долю їх внеску в розвиток об'єкта і його складових: східнослов'янська традиція – «Лепное оформ-

ление замка исполнил французский скульптор Б. Ж. Леплан», «В 1895 сооружена трапезная палата с церковью (архитектор В. Николаев, художественное оформление интерьеров под руководством русского архитектора и художника А. Щусева); «... , покои архимандрита в стиле классицизма с полуколонным портиком (инженер П. Дзичканец) и колокольня по проекту архитектора И. Г. Григоровича-Барского» [3]; британська традиція – «In the early 18th century Queen Anne's gardener, Henry Wise, designed the grounds in the formal style of Andre Le Notre's famed gardens for Vaux-le-Vicente and Versailles in France. Little remains of Wise's landscaping, however, because tastes changed in the mid 18th century, and Lancelot Brown was asked to redesign the grounds in the pastoral style of informal or seemingly natural landscapes of wood, lawns, and waterways» [4].

Основна частина лексики представлена маркерами з універсальним значенням, а також термінами, що відображають специфіку мистецтвознавчого характеру: «однокопальный», «трапезная», «надвратная», «декоративная живопись», «мозаичная композиция», «pastoral», «natural», «stone», «flint», «new five-arched», «irregular hexagonal», «the chief enter».

Переклад цієї частини словникової статті ускладнюється тим, що лексика зі специфічним значенням актуалізується маркерами: 1) з релігійним компонентом: «православный», «церковный», «житийный», «митрополичий», «Иоанна-Предтеченская», «Всех Святская», «Успенская», «Троицкая»; «Benedictine», «Christian», «Augustinian»; 2) компонентом етнічної приналежності: «Киевская», «Московская», «немецко-фашистскими», «монголо-татарскими», «English», «Scottish», «Norman», «British», «Saxon».

Проведений аналіз дозволяє окреслити коло перекладацьких проблем, що виникають під час перекладу медіальної позиції словникової статті краєзнавчого характеру.

З одного боку, текстовий простір медіальної позиції надає перекладачеві свободу вибору акцентуації тієї інформації, яка при перекладі в цільову іншочультурну аудиторію не порушує сприймання ПТ як цілісного тексту та його типологічного стереотипу. З іншого боку, значна концентрація антропонімів другого ряду вимагає від перекладача введення додаткової інформації про історичних діячів, невідомих цільовій аудиторії, що, по-перше, призведе до збільшення обсягу словникової статті, а по-друге, порушить інформативну заданість типу тексту. Тому з позиції перекладу доцільно залучити часткову/повну елімінацію інформації про антропоніми другого ряду.

Висновки. Інтегральною ознакою є наявність заголовкової вокабули, яка реалізується лексичними одиницями з локальною семантикою у сукупності з атрибутивним компонентом (краєзнавчі символи, краєзнавчі реалії).

Облігаторно актуалізується лексика з локальною семантикою в ініціальній позиції. Облігаторно, але варіативно реалізуються антропоніми різного рівня зі специфічною та унікальною семантикою.

За умов транскодування ініціальної позиції від перекладача вимагається застосування наступних перекладацьких тактик і стратегій: часткова елімінація лексики з унікальною семантикою; транспонування лексики з унікальною семантикою в медіальну позицію; описативний перифраз з ампліфікацією додаткової (фонові) інформації.

Ознака локоцентризму, яка реалізується лексикою з локальною семантикою, облігаторно виражена в фінальній позиції. Ознака антропоцентризму (антропоніми) актуалізується облігаторно, але варіативно.

Бібліографічні посилання та інформація про укладача є диференціальною ознакою. При транскодуванні бібліографії перекладачеві слід вдатися до тотальної адаптації.

Сукупність трьох ядерних краєзнавчих ознак: локоцентризму, культуроцентризму, антропоцентризму експлікується в медіальній позиції.

Перекладачу потрібно зменшити концентрацію антропонімів, що вимагають коментування, яке може призвести до збільшення обсягу медіальної позиції словникової статті, тому використання часткової/повної елімінації є доцільним.

Література:

1. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков): [учеб. пособие] / М. П. Брандер, В. И. Провоторов. – 3-е изд., стереотип. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Українська радянська енциклопедія: в 12 т. / Уклад. Ф. С. Бабищев, М. П. Бажан, А. В. Кудрицький, Г. А. Швед. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977.
4. The New Encyclopedia Britannica / R. P. Gwinn and others. – Chicago: The University of Chicago, 1988.

Гизер В. В. Предпереводческий анализ словарной статьи краеведческого характера

Аннотация. В статье рассматривается вопрос построения лингвокультурологической модели словарной статьи краеведческого характера восточнославянской и британской традиций. Анализируется специфика функционирования базисных краеведческих компонентов на сильных позициях анализируемого типа текста в двух лингвокультурных традициях, что в свою очередь позволяет очертить область переводческих трудностей при транскодировании базисных лексических краеведческих единиц.

Ключевые слова: лингвокультурологическая модель, словарная статья краеведческого характера, переводческие стратегии и тактики.

Hiezer V. Pre-translation analysis of local lore vocabulary entry

Summary. The paper gives an insight into the problem of constructing the linguistic and cultural model of local lore vocabulary entry in Ukrainian and British traditions. Under analysis is the specific functioning of the basic local lore components on their strong text positions in both linguistic and cultural traditions. The results of the analysis allow to determine the zone of translational problems while trans-coding the basic local lore lexical units.

Key words: linguistic and cultural model, local lore vocabulary entry, translational strategies and techniques.

Гошовська І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Е. БРОНТЕ «БУРЕМНИЙ ПЕРЕВАЛ»

Анотація. У статті узагальнено інформацію про словниковий склад мови, про поділ лексики на активну та пасивну. Проаналізовано підходи до тлумачення поняття «архаїзм». Систематизовано дані про трансформації, застосовані при перекладі твору Е. Бронте «Буремний перевал».

Ключові слова: архаїзм, перекладацька трансформація, словниковий відповідник, транскодування, контекстуальна заміна, заміна однієї частини мови іншою, антонімічний переклад, генералізація поняття.

Постановка проблеми. Лексична система будь-якої мови є нестабільною та постійно змінною величиною. Залежно від розвитку суспільства, економічних, культурних, політичних, наукових факторів відбуваються зміни в мові: нові слова народжуються, інші переходять у пасивний вжиток. У сучасній лінгвістиці досить багато розвідок, присвячених неології, у той час, як використання пасивного словника залишається поза увагою мовознавців. Зважаючи на те, що пасивна лексика, а саме: діалектизми, архаїзми, терміни, є манерою письма митців слова, вважаємо за доцільне проаналізувати трансформації при перекладі архаїзмів у художньому творі.

Аналіз останніх публікацій. Архаїзми як особливий пласт лексики досліджували: Г. Б. Антрушина, Р. З. Гінзбург, С. С. Хідекель, Г. Ю. Князева, В. В. Єлісеєва, М. П. Кочерган, А. Г. Ніколенко. Архаїзми цікавлять сучасних лінгвістів як манера письма певного автора (О. В. Коваленко, К. П. Суржикова), так і в перекладацькому аспекті (Т. А. Ласінська, Н. С. Сілкина). Романи Е. Бронте як матеріал лінгвістичних досліджень були об'єктом аналізу в роботах А. Василик, Л. Є. Ковальової, Г. П. Пасічник.

Об'єктом дослідження є архаїзми англійської мови. **Предметом** – трансформації при перекладі англійських архаїзмів на українську мову.

Мета дослідження полягає в аналізі способів перекладу архаїзмів на матеріалі твору Е. Бронте «Буремний перевал». Виконання мети вимагає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати підходи до визначення поняття «архаїзм»; 2) встановити найтипівіші способи перекладу архаїзмів на українську та російську мови.

Традиційним є поділ лексики на активну і пасивну (Р. З. Гінзбург, С. С. Хідекель, Г. Ю. Князева, М. П. Кочерган). До активної лексики відносять частіше вживані слова. Цю лексику, за словами М. П. Кочергана, використовують усі носії мови незалежно від професії, освіти, місця проживання тощо. Пасивною лексикою є менш вживані слова, а саме: застарілі слова, слова, які тільки-но з'яви-

лися в мові, а також професіоналізми, екзотизми, жаргонізми й арготизми [4, с. 214]. Архаїзми належать до пасивної лексики.

Відповідно до А. Г. Ніколенко архаїзми – це вимираючі слова, які частково або повністю вийшли з обігу [5, с. 254]. З одного боку, слово може «застаріти» само по собі, тобто, виявитися витісненим з живого використання іншим синонімом (наприклад: *whilom – formerly, swain – peasant, methinks – it seems to me, yon – there, to throw – to think*), з іншого боку, воно може «застаріти» у тому сенсі, що з обігу зникає предмет, який позначається цим словом (наприклад: *garget – намисто, mace – булава, yeoman – старший нисар, goblet – стона, baldrick – зодіак*) [13, с. 65].

На думку мовознавців, архаїзми є прерогативою художньої літератури, зокрема історичних романів [5, с. 254]. До цієї категорії належить і твір Е. Бронте «Буремний перевал», опублікований у 1847 р. Першим серед українців переклав згаданий роман Михайло Рудницький [14, с. 172; 10, с. 99]. Х. Пастух досліджує проблематику перекладу назви твору. Дослідниця вважає, що калька назви з російського перекладу «Грозовий перевал» невдала: у тексті роману про перевал мови немає, а йдеться про атмосферичні сум'яття. Діалектне слово «*wuthering*» полісемантичне – воно означає і «негоду», і «натиск», «тремтіння». Це не тільки зовнішній, а й внутрішній *Sturm und Drang* – буремність персонажів» [14, с. 174]. На думку Х. Пастух, неологізм М. Рудницького «Буревірки» кращий, ніж «Грозовий перевал», хоч і він не точний. На зразок польського перекладу назви роману – «*Wichgowe wzgryza*» – Х. Пастух пропонує свій варіант перекладу – «Буревійні верхи» [14, с. 174].

У 2006 році в Харківському видавництві «Фоліо» виходить переклад роману Е. Бронте під назвою «Грозовий перевал», виконаний Д. О. Радієнко. «Помітне емоційне посилення лайливої лексики у перекладі Д. Радієнко й подекуди контекстуальна заміна у випадках стилістично забарвлених порівнянь, метафор та яскравих епітетів [14, с. 9]. У 2009 році видавництво «Країна мрій» випускає переклад роману, здійснений Оленою Андріяш. Щодо російської мови, то вперше «Буремний перевал» було перекладено у 1956 р. Надією Вольпін. Переклади О. Андріяш та Н. Вольпін ми обрали як матеріал дослідження.

При аналізі зазначених перекладів «Буремного перевалу» ми прийшли до висновку, що обидва перекладача застосовують метод словникового відповідника значно частіше, ніж трансформації, а саме: 40% архаїзмів було

перекладено таким чином. О. Андріяш використовує словникові відповідники з емотивним забарвленням, застосовуючи сленг або діалектизми. Н. Вольпін надає перевагу словниковим відповідникам нейтрального забарвлення. Наприклад: «*He might well skulk behind the settle, on beholding such a bright, graceful damsel enter the house, instead of a rough-headed counterpart of himself, as he expected*» [18, с. 71]. У цьому контексті архаїзмом є слово «*damsel*», яке означає «a young unmarried woman» [Collins dictionary]. О. Андріяш використовує номінацію «панянка»: «*І тому хлопчина, вочевидь, причаївся за лавою, уздрівши, як у дім входить така зграбна панянка замість розпатланої конії його самого, як він, мабуть, очікував*» [7, с. 28]. Академічний тлумачний словник української мови визначає це слово так: ніжна, тендітна або гарно вбрана дівчина. Цей відповідник підходить до контексту, оскільки йдеться про те, що молода героїня, будучи хворою, гостювала три тижні у будинку по сусідству, де з неї зробили справжню леді з витонченими манерами. Російський переклад звучить наступним чином: «*Недаром он притаился за спинкой скамьи, увидав, что в дом вместо лохматой растрепки, под стать ему самому, вошла такая нарядная элегантная девица*» [6, с. 58]. Н. Вольпін, як і О. Андріяш, використала застарілу лексичну одиницю для збереження конотації.

Другим за частотністю використання є метод контекстуальної заміни. Прикладом є наступний контекст: «*I doubt thy mother and I must rue that we ever reared thee!*» [8, с. 55]. Архаїзмом у цьому реченні виступає дієслово *rue*, яке означає «to feel sorrow, remorse, or regret for». Російський перекладач Н. Вольпін обирає один із запропонованих словникових варіантів: «*Боюсь, нам с твоей матерью в пору каются, что мы тебя взрастили*». Цей переклад абсолютно точно передає зміст оригіналу. Український перекладач О. Андріяш використала контекстуальну заміну: «*Думаю, наплачемся ми ще з матінкою, що тебе таку зростили*». У романі ця репліка належить батьку головної героїні, який зовсім незадоволений поведінкою своєї маленької доньки. Можна стверджувати, що заміна О. Андріяш є влучною, не беручи до уваги певні відмінності між оригіналом і перекладом.

Аналізуючи переклади, було виявлено архаїзми, перекладені з використанням заміни слова однієї частини мови іншою. Ця перекладацька трансформація є третьюю за частотою використання, наприклад: «*What! You are attempting the coxcomb, are you?*». Архаїзмом є слово «*coxcomb*», яке означає «a foppish man». У цьому реченні архаїзм вживається у словосполученні *attempt the coxcomb*, яке дослівно перекладають «*намагатися вдавати фата*». О. Андріяш використовує метод заміни однієї частини мови іншою і трансформує іменник у дієслово: «*Що-о? Ти ще й фасонити надумав?*». Така трансформація є досить вдалою, оскільки поняття «*фасонити*», згідно академічного тлумачного словника української мови, має значення поводитися з показним шиком; хизуватися, форсити, франтувати. У російському перекладі архаїзм «*coxcomb*» перекладений з використанням додавання: «*Как! Ты еще вздумал разыгрывать франта?*». Використане словосполучення є синонімом українського дієслова «*фасонити*» і підходить до контексту.

Малопродуктивними в аналізованих перекладах є такі трансформації, як: генералізація слова, транскоду-

вання, смисловий розвиток, додавання слова та антонімічний переклад.

В. Карабан зазначає, що у процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення англійських слів, а й розширення значення. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується і що протилежна за напрямком трансформації конкретизації, є генералізація, внаслідок якої слово із вузьким значенням, що перекладається, замінюється у перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко, гіпонімом [21, с. 306]. Прикладом генералізації є наступний контекст: «*The «walk in» was uttered with closed teeth, and expressed with the sediment, «Go to the Deuce»*. Архаїзмом у цьому реченні є слово «*Deuce*». Словниковим відповідником цієї фрази є словосполучення «*йди до біса*». Український перекладач О. Андріяш генералізує цей вислів і замінює його словом «*прокляття*»: «*Це його «Заходьте!» було кинуте через зіплені зуби і прозвучало ніби прокляття*». Слово «*прокляття*» є більш загальним, ніж вислів *йди до біса*. О. Андріяш використовує генералізацію, хоч В. Карабан зауважує, що цей вид трансформації слід вживати лише в тих випадках, коли вживання у перекладі словникового відповідника може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм перекладу [21, с. 307]. У цьому контексті використання словникового відповідника не порушувало б ні граматичних, ні стилістичних норм. У російському перекладі використано словниковий відповідник: «*Входите» было произнесено сквозь стиснутые зубы и прозвучало как «ступайте к черту*». Можна припустити, що завдяки генералізації О. Андріяш пом'якшила контекст.

Прикладом застосування перекладацької трансформації транскодування є таке речення: «*Dame Archer brought the cherub down to master, in the house, and his face just began to light up, when the old croaker steps forward, and says he – Earns haw, it's a blessing your wife has been spared to leave you this son*». Е. Бронте використала у цьому реченні архаїзм «*dame*», який означає «a matronly or elderly woman». О. Андріяш перекладає архаїзм транскодуванням, а саме – транскрибуванням: «*Дейм Арчер принесла малятко до хазяїна, і тільки-но його обличчя засяяло від радості, як наперед висунулося старе каркало та й говорить: «Ершио, твоє щастя, що жінка вижила, аби залишити тобі цього сина*». Оскільки слова «*дейм*» в українській мові не існує, можна припустити, що О. Андріяш використала цю номінацію, вважаючи її власною назвою. Однак цей архаїзм був використаний у різних контекстах роману, в який стає зрозумілим, що він є загальним словом: «*But the poor dame had reason to repent of her kindness. Happily, an inhabitant of the kitchen made more dispatch: a lusty dame, with tucked-up gown, bare arms, and fire-flushed cheeks, rushed into the midst of us flourishing a frying-pan*». В. Карабан попереджає, що перш, ніж застосовувати транскрибування, перекладач повинен переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник [21, с. 283]. Перекладацьким еквівалентом архаїзму «*dame*» є слова «*пані*», «*дама*», «*тітка*», «*молодичка*». Російський перекладач Н. Вольпін переклала архаїзм словом «*тетушка*»: «*Тетушка Арчер принесла ангелочка в дом, к хозяину, и лицо у хозяина*

так и засияло, а старый ворон сунулся вперед и говорит: «Эршио, ваше счастье, что жена успела подарить вам сына». Російський переклад архаїзму повністю відповідає змісту оригіналу і може вважатися більш точним, ніж український.

Трансформація із застосуванням антонімічного перекладу використовується у такому реченні: «... and as long as she let him alone she might trample on us like slaves, for *ought* he cared!». У цьому реченні Е. Бронте використовує архаїзм «*ought*». Щоб передати байдужість брата, О. Андріяш використовує заперечення у перекладі: «... і поки вона залишала брата у спокої, він дозволяв їй використовувати нас, мов рабів: його це *анітрохи не бентежило*». Н. Вольпін вдалася до контекстуальної заміни: «и покуда она не задевала его лично, позволяя ей помыкать нами, как невольниками — *ему-то что!*». У цьому випадку неможливо обрати кращий переклад, оскільки обидва з них є повноцінними.

Висновки. Найтипівішими способами перекладу архаїзмів у творі Е. Бронте «Буремний перевал» є використання словникових відповідників, вибір варіантних відповідників, транскодування, контекстуальна заміна, смисловий розвиток, антонімічний переклад, конкретизація значення слова, генералізація поняття, заміна слова однієї частини мови іншою. Найчастотнішими трансформаціями є метод словникового відповідника, метод контекстуальної заміни, заміна слова однієї частини мови іншою. Усі інші трансформації є рідковживаними і складають до 5% кожна. Перспективи подальшої роботи вбачаємо в дослідженні збереження стилістичного навантаження архаїзмів при їх перекладі на українську мову.

Література:

1. Антрушина Г. Б. Лексикология английского языка / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева, Н. Н. Морозова. – М.: Дрофа, 1999. – 288 с.
2. Гинзбург Р. З. Лексикология английского языка / Р. З. Гинзбург, С. С. Хидекель, Г. Ю. Князева и А. А. Санкин. – М.: Высш. шк., 1979. – 269 с.
3. Елисеєва В. В. Лексикология английского языка / В. В. Елисеєва. – М.: СПбГУ, 2003. – 172 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
5. Ніколенко А. Г. Лексиколонія англійської мови – теорія і практика / Ніколенко А. Г. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 528 с.
6. Коваленко О. В. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Коваленко. – Одеса, 2002. – 18 с.
7. Суржикова К. П. Архаїчні та історичні мовні елементи у творі Г. Грасса «Бляшаний барабан»: функції застосування / К. П. Суржикова // Вісник Житомирського державного університету. – Філологічні науки. – 2010. – Випуск 51. – С. 224-227.
8. Ласінська Т. А. Переклад архаїзованої групи дієслів / Т. А. Ласінська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / Редкол. А. Д. Белова (голов. ред.) та ін.; НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов; – К., 2011. – С. 198-203.
9. Силкіна Н. С. Проблемы передачи архаизмов, диалектизмов и заимствований при переводе прозы XIX–XX веков на русский язык: на материале французского и английского языков: автореферат канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Н. С. Силкіна. – Москва, 2000. – 23 с.

10. Василик А. Роман Емілі Бронте Wuthering Heights у перекладі Михайла Рудницького (1933, Львів) (до питання про відтворення хронотопу) / А. Василик // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2013. – Випуск 116. – С. 99-102.
11. Ковалева Л. Е. Об основных приемах перевода ономастических наименований с английского на русский язык: на материале романа Э. Бронте «Грозовой перевал» / Л. Е. Ковалева // Язык. Общество. Проблемы межкультурной коммуникации: материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 20–21 марта 2012 г.). – Ч. 1. – Гродно: ГрГУ, 2012. – С. 156-161.
12. Пасічник Г. П. До питання адекватності перекладу / Г. П. Пасічник // Вісник Сумського державного університету. – Серія Філологічні науки. – 2004. – № 4 (63) – С. 114-117.
13. Гальперин И. Р. Лексикология английского языка / Гальперин И. Р., Черкасская Е. Б. – М.: «ИН-ЯЗ», 1956. – 298 с.
14. Пастух Х. «Грозовой перевал» – найромантичніший твір, на думку англійців / Х. Пастух // Весвіт. – 2008. – № 3-4. – С. 172-174.
15. Назаренко Н. І. Рецепція творчості сестер Бронте в українській літературі: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Н. І. Назаренко. – К., 2011. – 19 с.
16. Бронте Е. Буремний Перевал / Е. Бронте; [пер. з англ. О. Андріяш]. – К.: Країна мрій, 2009. – 182 с.
17. Бронте Э. Грозовой Перевал / Э. Бронте; [пер. с англ. Н. Д. Вольпин]. – М.: Мартин, 2008. – 336 с.
18. Bronte E. Wuthering Heights / Emily Bronte. – New York: Penguin Books, 1985. – 373 p.
19. Collins Dictionary [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/English>.
20. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.
21. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.

Гошовская И. В. Трансформации при переводе романа Э. Бронте «Грозовой перевал» на украинский и русский языки

Аннотация. В статье обобщена информация о словарном составе языка, о разделении лексики. Проанализированы подходы к толкованию понятия «архаизм». Систематизированы данные о трансформациях, примененных при переводе произведения Э. Бронте «Грозовой перевал».

Ключевые слова: архаизм, переводческая трансформация, словарный эквивалент, транскодирование, контекстуальная замена, замена одной части речи другой, антонимический перевод, генерализация понятия.

Hoshovska I. Transformations when translating the novel «Wuthering Heights» by E. Bronte into Ukrainian and Russian

Summary. In the article we've summarized the information about word stock, word stock division into active and passive vocabularies. The approaches to interpretation of the concept «archaic word» have been analyzed. The data on transformations applied in translating the novel «Wuthering Heights» by E. Bronte have been systematized.

Key words: archaic word, translation transformation, equivalency, transcription, contextual change, change of grammatical forms, antonymic translation, generalization of concept.

Ковтун О. В.,

доктор педагогічних наук, професор кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету

ВІДТВОРЕННЯ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО ДИСКУРСУ А. АЗІМОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Стаття присвячена визначенню особливостей відтворення науково-фантастичного дискурсу А. Азімова в українському перекладі. З'ясовано, що для науково-фантастичного дискурсу А. Азімова характерне застосування термінів, авторських неологізмів, різноманітних стилістичних засобів, зокрема ономатопеї, паралелізму, апосіопези, градації, антитези, повторення, відокремлення і т. ін. При їх відтворенні українською добігають застосування відповідних стилістичних фігур, а також використовують комплекс перекладацьких трансформацій (транскодування, конкретизація, калькування, описовий переклад, контекстуальна заміна, синтаксична компресія, синтаксична декомпресія, синтаксичне уподібнення).

Ключові слова: відтворення, переклад, науково-фантастичний дискурс, стилістичні фігури, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Художній переклад є важливим виявом міжлітературної і міжкультурної взаємодії. Перекладна література суттєво доповнює міжкультурний літературний процес, розширює його тематичні, жанрово-змістові й естетичні межі. Художній переклад відбиває ті тенденції й закономірності, що характерні для світового літературного процесу. На думку літературознавців, ХХ століття можна схарактеризувати як століття наукової фантастики. Саме в цей період відбулося перетворення «бридкого каченяти» в респектабельний і впевнений у собі жанр (В. Гладков). Початок ХХ століття ознаменований розквітом наукової фантастики (твори Г. Веллса, Є. Жулавського, Ж. Роні-старшого), яка намагалася «передбачити» розвиток науки і техніки, освоєння космосу. Події у книгах наукової фантастики цього періоду часто відбуваються в майбутньому, а їх герої мають справу з новітніми відкриттями, винаходами, незвіданими явищами. У середині ХХ століття традиційна наукова фантастика «виродилася» в розважальний жанр «космічна опера». Нове покоління авторів наукової фантастики поступово розчаровується в передбаченні прогресу, все частіше з'являються антиутопії-попередження, соціальна сатира. Психологічні і соціальні драми лежать в основі фантастики письменників останньої чверті ХХ століття (твори Р. Бредбері, Ф. Герберта, Ф. Діка, Р. Хайнлайна). Особливе місце в науково-фантастичній літературі цього періоду належить А. Азімову, у творчому доробку якого виявляється просвітницький дух прихильника розуму і знання, глибоко заклопотаного майбутнім людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти феномена «науково-фантастичний дискурс» не раз ставали об'єктом наукового аналізу. Дослідження

наукової фантастики як літературного жанру і філософського феномена було предметом уваги К. Андрєєва, В. Кузнєцова, Є. Неєлова, О. Осипова, Т. Тимошенко, Ц. Тодорова, В. Чумакова. Лінгвістичні особливості науково-фантастичних творів вивчали К. Белоусова (оказіональні слова в сучасній науковій фантастиці), Н. Булаєва (категорія часу у творах наукової фантастики), С. Ковтун (художній світи фантастики). Творчий доробок А. Азімова був предметом уваги С. Іняшкіна, В. Максимчука, Е. Холла та ін. Комплексний літературознавчий аналіз науково-фантастичного дискурсу А. Азімова запропоновано в дисертаційному дослідженні українського науковця Т. Виродової (2003). Водночас поза увагою вітчизняних науковців залишилися проблеми відтворення стилю, образності й лінгвістичного наповнення творів відомого американського фантаста. Зазначене зумовило формулювання **мети статті**, яка полягає в аналізі особливостей відтворення науково-фантастичного дискурсу А. Азімова українською мовою. Матеріалом дослідження слугував цикл оповідань А. Азімова «I, Robot» [1] та його переклад українською мовою, здійснений Д. Грицюком [2].

Виклад основного матеріалу. Жанр наукової фантастики характеризується особливою образністю та виразністю, поетичністю, естетикою мовлення. Науково-фантастичний дискурс, як і будь-який дискурс (тобто, «текст, занурений у життя»), існує в безлічі форм, що перебувають у постійній взаємодії між собою та іншими видами дискурсу. Концепт у цьому дискурсі існує як багатогранна структура динамічного характеру, а художня модель простору втілює в собі авторську модель сприйняття світу. За Ц. Тодоровим, з одного боку, фантастичний світ зумовлений жанром, а з іншого – може нести індивідуально-авторські характеристики [3]. Фантастична картина художнього світу формується різноманітними домінантами ірреального, а конкретний науково-фантастичний дискурс утворюється завдяки взаємозв'язку закономірностей: жанрових особливостей тексту та індивідуальних особливостей мовлення автора.

Результати досліджень науковців (С. Іняшкін [4], Ц. Тодоров [3], Н. Фейрклаф [5], І. Штерн [6] та ін.) вказують на те, що науково-фантастичному дискурсу притаманні такі риси та особливості: установка часу в майбутньому; просторовий контекст, сцени в космічному просторі, в інших світах, або на поверхні Землі, інші всесвіти чи паралельні реальності; символи, які включають у себе інопланетян, мутантів, андроїдів чи людиноподібних роботів; футуристичні технології, такі як телепортація машин, комп'ютерів чи гумано-

їдів; наукові принципи, які є новими або які суперечать прийнятним законам природи (подорожі в часі, кротові нори, надсвітлова швидкість); нові чи різні політичні й соціальні системи (антиутопія, постдефіцит, постапокаліпсис); паранормальні здібності, такі як контроль розуму, телепатія, телекінез, телепортація тощо.

Класик науково-фантастичної літератури, американський письменник А. Азімов посідає чільне місце в сучасному літературно-художньому процесі. Науково-фантастичному дискурсу письменника властива більшість виокремлених вище рис, проте стиль фантаста характеризується низкою прикметних ознак. Системно-цілісний аналіз його творчості засвідчує, що А. Азімов створив специфічний дискурс, відбитий як у творах малої форми, так і в романах.

Усім оповіданням письменника, незважаючи на їх тематичне розмаїття, притаманна дискурсивна єдність. Це діалогізована форма (діалогічне домінує над описовим), майже повна відсутність опису пейзажів, інтер'єрів, побутових деталей (письменник надає перевагу опису портретно-психологічних деталей, об'єктів і явищ фантастичного світу). Превалює динамічне розгортання подій, про що свідчить характер зачинів творів, які відразу вводять читача в сутність конфлікту. Вирішальну роль у художньо-смісловій структурі твору відіграє сюжет: саме він групує певним чином події, скріплює їх воедино, сприяє відзеркаленню персонажів, відтворюючи пов'язані з подіями (подією) внутрішні протиріччя, тобто, художній конфлікт, що у свою чергу додає оповіданню більш-менш яскраво вираженого драматизму. Створюваному письменником науково-фантастичному дискурсу властиве широке використання вигаданих реалій і неологізмів, за допомогою яких досягається вірогідність фантастичного світу; застосування спеціальної лексики, що пов'язана з освоєнням космосу, космічними польотами, екстраполяцією в майбутнє, науковими відкриттями. Значне місце посідають афоризми, дотепні слова, іронічні зауваження, комічні портрети-характеристики, комічні ситуації, мовні відхилення. Для великих оповідальних форм характерним є членування тексту на невеликі поіменовані глави, назви яких підтримують динаміку сюжету і стимулюють інтерес читача.

Специфічна риса великих оповідальних форм полягає у створенні автором художнього новотвору – макросюжету, який поєднує одинадцять сюжетів двох романних серій, події яких замикають своєрідну кільцеву структуру в точці відправлення сюжету. Прикметною є позиція оповідача (наратора) у структурі художнього дискурсу, де вона має ледве не ключову роль. Саме вона забезпечує ту позицію, що формує ідейно-смісловий, емоційний, психологічний та інші рівні художнього тексту [7].

Перед перекладачами творів А. Азімова постає складне завдання відтворення науково-фантастичного дискурсу письменника українською мовою. Спостереження за фактичним матеріалом дослідження засвідчили, що для досягнення адекватності відтворення авторського дискурсу перекладачі вдаються до низки перекладацьких трансформацій, а також добігають застосування стилістичних фігур. Зупинимося на аналізі відтворення в українському перекладі тих чи тих мовно-

стилістичних особливостей науково-фантастичного дискурсу А. Азімова.

У мові наукової фантастики вживання термінологічних слів і словосполучень є поширеним явищем. Це пов'язано з тим, що тут йдеться про найновіші досягнення людства в галузі науки і техніки, зокрема роботехніки, що є головною темою циклу оповідань А. Азімова «Я, Робот». Для опису новітніх технологій і процесів, які будуть використовуватися в майбутньому, автор вводить у текст значну кількість термінів із галузей комп'ютерної техніки, машинобудування, радіоелектроніки, фізики та хімії. Здебільшого ці терміни виконують дефінітивно-номінативну функцію, тобто, називають певні предмети, процеси, деталі обладнання та вживаються в прямому значенні, наприклад:

1) «*It was a large, clumsy unbeautiful robot, smelling of machine-oil and destined for the projected mines on Mercury*». – «То був великий, незграбний і потворний робот, від якого тхнуло **мастилом**; призначався він для копалень на Меркурії, що тоді проектувалися». 2) «*Solar radiation out here in the **ultraviolet light** and below is poison*». – «Сонячна радіація в **ультрафіолеті** і нижче – це теж загибель». 3) «*The huge generators were in motion and from the **L-tubes** came the lowpitched whir that pervaded the entire station*». – «Величезні генератори працювали, а **вакуумні трубки дециметрового передавача** наповнювали станцію низьким гудінням».

Приклади свідчать, що у відтворенні термінологічних слів українською мовою перекладач здебільшого використовує *варіантні відповідники*, які влучно та адекватно передають сутність повідомлення (перший і другий приклади). У третьому прикладі продемонстровано переклад складного терміна способом *експлікації*.

В окремих випадках спостерігаємо застосування при перекладі термінів трансформації *контекстуальної заміни*. Такі випадки є поодинокими оскільки термін передусім містить у собі точну інформацію, яку необхідно донести до читача без викривлень, розглянемо приклади:

1) «*I'll **coagulate** your brains with alternating current*». – «Я **вунечу** ваш мозок електричним струмом!». 2) «*Not when that half-ton has to be a mass of condensers, **circuits**, relays, and vacuum cells that can handle practically any psychological reaction known to humans*». – «Аж ніяк, коли ці **півтонни** містять у собі масу конденсаторів, **дромів**, реле та вакуумних чарунок, здатних передати практично будь-яку відому людині психологічну реакцію».

У жанрі наукової фантастики часто використовується лексика вузького стилістичного призначення, до якої належать *неологізми*. Авторські термінологічні неологізми є прикметною ознакою творів А. Азімова, де вони виконують як номінативну, так і стилістичну функцію. Нові лексичні одиниці є здебільшого семантичними новотворами, коли наявні в мові слова набувають нового значення самостійно або в словосполученні з іншим словом, наприклад:

1) «*She learned to calculate the parameters necessary to fix the possible variables within the **positronic brain***». – «Сьюзен Келвін навчилася розраховувати параметри, необхідні для того, щоб фіксувати можливі змінні величини в **позитронному мозку**». 2) «*They want the **Hyperatomic Drive** and the etheric physicists*

want robots that won't interfere with them». – «Він хоче мати гіператомний двигун, а фізикам для цього потрібні роботи, які б не заважали працювати».

Як бачимо, при відтворенні семантичних новотворів українською мовою перекладач застосовує комплекс перекладацьких трансформацій, зокрема в першому прикладі спостерігаємо комплексне застосування трансформацій транскодування та калькування, а в другому – транскодування та конкретизації.

Серед неологізмів у тексті оповідань «Я, Робот» трапляються також лексичні інновації, утворені шляхом словоскладання та афіксації, наприклад:

1) «Even the new **insosuits** aren't good for more than twenty minutes in direct sunlight». – «Навіть у нових **скафандрах** нам більше двадцяти хвилин на такому сонці не витримати». 2) «I'm going to install a **visiplate** right over my desk». – «Я встановлю **екран** прямо над столом». 3) «But **visorphone** was pretty close to it. – Але **візіфон** майже замінював таку зустріч».

Аналізуючи приклади, доходимо до висновку, що при відтворенні лексичних інновацій застосовано метод семантичного уподібнення (перший і другий приклади), а також перекладацьку трансформацію транскодування (третій приклад).

Характерною рисою науково-фантастичного дискурсу А. Азімова є використання різноманітних стилістичних засобів, зокрема ономапої, тобто, імітації засобами мови різних позамовних звукових явищ, наприклад:

1) «Gloria equipped the 'coaster with a motor that went "**Br-r-r**" and then with weapons that went "**Pow**" and "**Sh-sh-shsh**". – «Глорія наділила літак мотором: «Д-р-р-р...», а тоді зброею: «Ту! Тутуту!»). 2) «**Hmpph**, was the skeptical response, I hope so». – «Гм... – невпевнено хахикнув чоловік. – Будемо сподіватися».

Як бачимо з прикладів, перекладач намагається зберегти семантичну та стилістичну структуру оригіналу, дотримуючись одночасно норм сучасної української мови.

На синтаксичному рівні відтворення науково-фантастичного дискурсу А. Азімова характеризується широким застосуванням прийому синтаксичного уподібнення. Його використання сприяє досягненню структурної синтаксичної цілісності перекладу щодо оригіналу. Продемонструємо на прикладах:

1) «Mrs. Weston waited patiently for two minutes, then impatiently for two more, and finally broke the silence». – «Місіс Вестон терпляче почекала дві хвилини, тоді, вже з нетерпінням, ще дві й нарешті порушила тишу». 2) «Susan Calvin shrugged her shoulders». – «Сьюзен Келвін стягнула плечима». 3) «The little, gleaming dots are huge masses of energy-filled matter». – «Маленькі яскраві цятки – то величезні маси наповненої енергією матерії».

Водночас спостерігаємо і значну кількість різноманітних перекладацьких синтаксичних трансформацій, які дещо вирізняють синтаксичну структуру тексту-перекладу від тексту-оригіналу.

Так, в перекладі досить широко застосовуються прийоми синтаксичної компресії, наприклад:

1) «Donovan's muttered curses rose into intelligibility as he sprang to his feet, rusty eyebrows drawn low». –

«Донован зірвався з місця, насупивши руді брови». 2) «The books? I've read them – all of them! They're most ingenious». – «Книги? Я їх усі перечитав. Цікаво».

Використання зазначеного прийому зумовлюється необхідністю утилізації повторюваної та незначущої для сприйняття інформації, заміни складних синтаксичних конструкцій більш лаконічними і простими задля дотримання норм і правил сучасної української мови. Зменшення обсягу речень сприяє досягненню виразності повідомлення, розвитку його динамічності.

Поряд із синтаксичною компресією спостерігаємо широке застосування в перекладі прийому синтаксичної декомпресії, наприклад:

1) «This is only an energy relay. You're only – Aw, nuts!»). – «Це всього-на-всього станція для передачі енергії, а ти лише... Ну, як ще тобі пояснити!»). 2) «He turned and stalked out of the room». – «Він повернувся і з почуттям власної гідності закрокував до виходу».

Застосування прийому декомпресії зумовлене необхідністю відтворення змістової та естетичної функцій тексту-оригіналу в перекладі.

У відтворенні науково-фантастичного дискурсу А. Азімова необхідно враховувати діалогізований стиль викладу і активне використання автором різноманітних стилістико-синтаксичних засобів, з-поміж яких: апосіопеза (замовчування), повторення, антитеза та паралелізм.

Прийом паралелізму, тобто, однакової синтаксичної побудови сусідніх речень чи відрізків мовлення, реалізується в науково-фантастичному дискурсі А. Азімова і як анафора (повторення одних і тих самих елементів на початку кожного паралельного ряду), і як епіфора (повторення останніх елементів у кінці кожного ряду). Повторення елементів речення уможлиблює передачу полемічної пристрасності, афективного стану, емпатичної піднесеності повідомлення. Розглянемо приклади:

1) «**Suppose** we have militarism. **Suppose** he's fashioning himself an army. **Suppose** – he's training them in military maneuvers. **Suppose**». – «А що, коли це мілітаризм? А що, коли він формує свою армію? А що, коли він муштрує їх, як на військових маневрах? А що, коли...» 2) «The only thing that could save them was selenium. The only thing that could get the selenium was Speedy». – «Врятувати їх міг тільки селен. А його міг дістати лише Сніди». 3) «Robot DV-5 multiplied five-place figures to the heartless ticking of a stop watch. He recited the prime numbers between a thousand and ten thousand. He extracted cube roots and integrated functions of varying complexity. He went through mechanical reactions in order of increasing difficulty». – «Робот ДВ5 перемножував п'ятизначні цифри під безжалісне цокання секундоміра. Називав прості числа від тисячі до десяти тисяч, добував кубічні корені та інтегрував функції різних ступенів складності. Проїшов перевірку механічних реакцій з поступовим ускладненням завдань».

У першому прикладі спостерігаємо повноцінне відтворення анафори тексту оригіналу в тексті перекладу, це дозволяє зберегти експресивність і логічну зв'язність дискурсу автора. Другий приклад демон-

струє, що анафора в перекладі не збережена, чим дещо знижено стилістичну виразність тексту. У третьому прикладі в оригіналі застосовано стилістичний прийом анафори зі словом *he*. У перекладі анафора не збережена, проте зв'язність і динімічність оригіналу відтворюється завдяки односкладним реченням із присудками *називав, добував, пройшов*.

Непоодинокими в науково-фантастичному дискурсі А. Азімова є приклади застосування такої стилістичної фігури, як *apocіoneza*, наприклад:

1) «*Look at him! His name is Lightning and he can*». – «Поглянь на нього! Його звать Блискавкою, і він уміє...»
2) «*Donovan growled angrily, "He remembers. I tell you there is something very sinister"*». – «Він пам'ятає, – сердито буркнув Донован. – Я тобі кажу, що це дуже кепсько...»
3) «*I was watching them through the visiplate, wasn't I? And we've got two days*». – «Я ж стежив за ними по монітору. А в нас всього два дні...».

Застосування стилістичної фігури *замовчування* в науково-фантастичному дискурсі пов'язане з діалогізованим стилем, що характерний для оповідань А. Азімова. За допомогою цієї фігури автору вдається передати емоційний стан персонажів, їх небажання чи неспроможність закінчити думку та фразу. В українському перекладі зазначений стилістичний засіб відтворюється за допомогою графічного засобу (трикрапки).

Іноколи А. Азімов вдається до застосування *антитези*, зіставляючи протилежні думки чи образи для посилення враження, наприклад:

«*You may. To you, a robot is a robot. Gears and metal; electricity and positrons. Mind and iron! Human-made! If necessary, human-destroyed!*» – «Можете. Для вас робот – я робот. Механізми й метал, електрика й позитрон... **Розум і залізо!** Витвір людини, який у разі потреби вона може й знищити!»

Як бачимо, в перекладі антитеза відтворена частково на рівні фрази (*Mind and iron!*). Друга антитеза (*Human-made! Human-destroyed!*) передана описовим способом, стилістична виразність перекладного тексту у цьому випадку дещо знижується.

У циклі оповідань «Я, Робот» А. Азімов вдається до використання стилістичної фігури *повторення*, у такий спосіб акцентується увага читача на певних відрізках дискурсу та надається більша виразність тексту. В перекладі зазначена фігура повністю зберігається. Розглянемо такі приклади:

1) «*I can beat him any day. I can beat him any day*». – «Я пережену його! Я пережену його!».
2) «*All right. All right. I can see through a porthole, too*». – «Ясно, ясно. Я теж дещо тямлю».
3) «*Not a thing. Not a thing. Everything was perfect. Smooth and perfect as the luminiferous ether*». – «Не помітив. Не помітив. Усе було бездоганно. Просто ідеально, як люмінофорний ефір».

Спостерігаємо застосування в науково-фантастичному дискурсі тексту-оригіналу використання на лексико-синтаксичному рівні такої фігури, як *відокремлення*. Цей стилістичний прийом реалізується у вигляді частого застосування засобів пунктуації (крапки, коми, знака оклику тощо) з метою фокусування уваги

читача та створення виразності й динаміки тексту. У перекладі цей прийом здебільшого зберігається. Розглянемо такі приклади:

1) «*Golly. Donovan sat up straight, then subsided. "No, no. Not enough. It's too broad. It doesn't cut tie possibilities much*». – «Чудово! – Донован скочив на рівні ноги, тоді знову опустився в крісло. – Хоча ні. Недостатньо. Надто широка амплітуда пошуків. Це не набагато звужує можливі напрямки наших дій».
2) «*Not so good. It's a new one. I think I can make it out from what I saw in the visiplate, though*». – «Не дуже, він новий. Однак думаю, що зорієнтуюся по тому, що бачив на екрані».

Прийом *градації*, тобто, така побудова частин висловлювання, за якої кожна наступна частина містить у собі посилене смислове або емоційно-експресивне значення, також характерний для науково-фантастичного дискурсу А. Азімова, наприклад:

«*Deep, dark, dank, dismal silence!*» – «Запала глибока, похмура, гнітюча мовчанка».

Висновки. Для науково-фантастичного дискурсу А. Азімова характерне застосування термінів, авторських неологізмів, різноманітних стилістичних засобів, зокрема ономапоїї, паралелізму, апосіопези, градації, антитези, повторення, відокремлення і т. ін. Для відтворення дискурсивної парадигми А. Азімова на лексичному рівні в українському перекладі використовується комплекс перекладацьких трансформацій, як-от: транскодування, калькування, конкретизація, експлікація, контекстуальна заміна, семантичне уподібнення та ін. При відтворенні науково-фантастичного дискурсу письменника на синтаксичному рівні здебільшого збережено стилістичні фігури тексту-оригіналу, при цьому відзначається застосування перекладацьких трансформацій (синтаксичної компресії, декомпресії, синтаксичного уподібнення), особливо в тих випадках, коли відтворення стилістичних фігур в українському перекладі не є можливим з огляду на норми та правила української мови. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі відтворення рис науково-фантастичного дискурсу А. Азімова на графічному рівні.

Література:

- Asimov I. I. Robot / I. Asimov. – Reprinted in the UK by Voyager, 2001. – 256 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-reading.link/book.php?book=79444>.
- Азімов А. Я, робот: науково-фантастичні оповідання; пер. з англ. Д. Грицюка / А. Азімов. – К. : Веселка, 1987. – 271 с.
- Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров. – М. : Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1997. – 144 с.
- Иняшкин С. Г. Научно-социальная фантастика А. Азимова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета / С. Г. Иняшкин. – Пятигорск, 2012. – С. 77-80.
- Fairclough N. Analysing Discourse: Text Analysis for Social Research / N. Fairclough. – London: Routledge, 2003. – 271 p.
- Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики // Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
- Виродова Т. П. Науково-фантастичний дискурс А. Азімова: автореферат дис. канд. філол. наук / Т. П. Виродова. – Дніпропетровськ, 2003. – 22 с.

Ковтун Е. В. Воспроизведение научно-фантастического дискурса А. Азимова в украинском переводе

Аннотация. Статья посвящена определению особенностей воспроизведения научно-фантастического дискурса А. Азимова в украинском переводе. Определено, что в научно-фантастическом дискурсе А. Азимова используются термины, авторские неологизмы, разнообразные стилистические средства (ономатопея, параллелизм, апосиопеза, градация, антитеза и т. д.). При их воспроизведении на украинском языке применяются соответствующие стилистические фигуры, используется комплекс переводческих трансформаций (транскодирование, компрессия, конкретизация, калькирование, описательный перевод, контекстуальная замена, синтаксическая компрессия, синтаксическая декомпрессия, синтаксическое уподобление).

Ключевая слова: воспроизведение, перевод, научно-фантастический дискурс, стилистические фигуры, переводческие трансформации.

Kovtun O. Rendering of A. Azimov's scientific fiction discourse in the Ukrainian translation

Summary. The article sets out to investigate the features of rendering A. Asimov's science fiction discourse in the Ukrainian translation. It was determined that A. Azimov's science-fiction discourse is characterized by the wide use of scientific terms, author's neologisms, various stylistic means, in particular parallelism, onomatopoeia, aposiopesis, gradation, antithesis, etc. In order to adequately render these means into Ukrainian the relevant stylistic figures, as well as a complex of translational transformations (transcoding, compression, specification, tracing, descriptive translation, contextual substitution, syntactic compression, decompression syntactic, syntactic assimilation) are used.

Key words: rendering, translation, scifi discourse, stylistic figures, translation transformation.

Рудницька Г. В.,

*доцент кафедри італійської мови, літератури та культури
Маріупольського державного університету*

Гавенко О. С.,

*асистент кафедри італійської мови, літератури та культури
Маріупольського державного університету*

ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК ГЕЙТКІПЕР НОВИННОГО ПОТОКУ

Анотація. У статті проаналізована роль перекладачів у процесах фільтрації потоку новин, визначені основні необхідні професійні вміння перекладачів для збереження адекватної картини світосприйняття при перекладі журналістських текстів.

Ключові слова: гейткіпер, перекладач, денотативне значення, конотативне значення, емоційний компонент, комунікативна установка.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, визначене як інформаційне, розвивається на тлі й завдяки процесам глобалізації, технологізації та інформатизації. Світ стає умовно меншим. Завдяки цьому зростає роль міжнародних інформаційних обмінів. В їх основі лежить передача думок і особливостей способу мислення, навіть емоцій та інтонацій (через пунктуаційні знаки, іноді особливий порядок слів, сучасну тенденцію використовувати смайли) за допомогою знаків і символів.

Зрозуміло, що кожна держава об'єднує людей у межах певного політичного, економічного, соціального, культурного й мовного середовища. За сучасних умов відбувається дуже активний обмін інформацією між людьми всередині держави та з представниками інших держав. Якщо раніше процеси обміну інформацією між державами відбувались на офіційному рівні, із залученням державної влади, то зараз вони перемістились у неофіційну площину. За цих умов засоби масової комунікації стали тією ланкою, яка об'єднала весь світ, і на сьогодні у процесах міжнародного обміну інформацією незамінною стає міжнародна журналістика. Оскільки сучасні засоби масової комунікації формують картину світу як для індивіда, так і для мас, важливою стає її адекватна передача для різних мовно-культурних середовищ. У цьому процесі ключову роль відіграють перекладачі. Очевидно, що картина світу вимальовується за допомогою новин, відібраних з інформаційного потоку.

Таким чином, враховуючи важливу роль міжнародної журналістики у побудові картини світу, велике значення міжнародних інформаційних обмінів, актуальним стає дослідження ролі перекладачів у цих процесах і визначення необхідних професійних умінь, метою яких є запобігання викривленню існуючої реальності та неадекватному її сприйняттю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи міждисциплінарність досліджуваного питання, а саме: інтерес до цього аспекту в царині перекладознавства й соціальних комунікацій, слід відзначити доробок таких вітчизняних науковців, як: В. М. Владимірова, В. Ф. Іванова, В. В. Коптілова, І. В. Корунця, К. С. Серажим, Г. Г. Почепцова тощо та зарубіжних: Т. Ван Дейка, У. Еко, В. Н. Комісарова,

Д. Крісталла та інших. Основна мета досліджень стосувалась особливостей фільтрації міжнародного інформаційного потоку та передачі думок через засоби масової інформації між різними мовними середовищами.

Мета цієї статті полягає у визначенні особливостей професійної діяльності перекладачів публіцистичних текстів та необхідних знань та вмінь для передачі адекватної картини світу.

Виклад основного матеріалу. На позначення процесів добору новин широко вживається термін «гейткіпінг» (пер. з англ. «gate» – «ворота», «keeping» – «утримання, захист»). Вперше до наукового обігу його ввів К. Левін у 1947 р, який, вивчаючи питання соціальної психології, дійшов висновку про вибіркочку та креативну поведінку людини під час прийняття рішень [7]. Він першим ужив цей термін, описуючи жінку як особу, що вирішує, яка їжа врешті опиниться на родинному столі. При цьому вона контролює «канали», які постачають продукти (сад, супермаркет тощо). Кожний канал поділений на секції, в яких наявні «ворота» (gates), – ті фактори, що впливають на остаточний вибір, формуючи його. Відповідно гейткіпер («воротар») – людина, яка вирішує, що саме має пройти крізь «ворота» (gates) при здійсненні вибору в межах певного процесу. К. Левін дійшов думки, що модель гейткіпінгу (the or of gates – теорію «воріт») «можна застосовувати відносно процесів відбору новин, які надходять згруповано певними комунікаційними каналами» [7, с. 145]. А. Басс висунув теорію двоступеневої моделі добору новин з інформаційного потоку, яка передбачає спочатку їх збирання, а потім обробку. Гейткіперами на етапі збирання стають репортери, а на етапі обробки – редактори, перекладачі тощо [5].

Можна підсумувати, що гейткіпінг – це процес фільтрації новинних повідомлень на шляху від події реального життя до її медіарепрезентації. Гейткіпер – це особа, яка на певному етапі цього руху вирішує, яку інформацію пропустити, яку затримати, яку видозмінити. На різних стадіях гейткіперами стають журналісти, редактори, видавці, а також перекладачі.

Переклад публіцистичних текстів вимагає від перекладача володіння такими самими талантами та вміннями, які притаманні журналісту. Він повинен дотримуватися тих самих правил, виконання яких вимагається від журналістів. Крім того, переклад публіцистичних текстів передбачає володіння екстралінгвістичними знаннями, а також певним когнітивним багажем для того, щоб зуміти правильно інтерпретувати повідомлення автора і прагматичний аспект оригінального тексту. Загалом, переклад і опанування іноземною мовою передбачають передачу думок, оволодіння вмінням висловлювати свої думки, а також розуміти думки, передані

іншою мовою. Такий обмін думками відбувається на рівні значень слів. Кожна людина усвідомлює значення та отримує здатність їх відтворювати в конкретній ситуації через соціальний досвід, отриманий у процесі життєдіяльності. Проблема, яка постає у зв'язку з цим перед перекладачами, полягає в збереженні еквівалентності значень відповідно до різного життєвого, а також суспільно-культурного досвіду. Цю проблему можна розглядати в двох аспектах: вузькому та широкому. В межах першої площини розглядається обмін значеннями на рівні окремого індивіда. Наведемо приклад, використовуючи слово «серце». Образ і первинне значення, яке виникатиме у свідомості, різнитиметься в залежності від індивіда та його суспільного досвіду. Наприклад, у лікаря та закоханого підлітка образи будуть різними. Окрім цього, існує загальномовне сприйняття слова з урахуванням усіх можливих значень, зафіксованих у спеціалізованих словниках. У цьому випадку ми говоримо про широкий аспект передачі думок на рівні значень. Загальновідомим є факт співвіднесення значення з референтом, проте референти у різних середовищах і відповідно в свідомості людей однакові тільки на перший погляд. Отже, при перекладі треба враховувати, що референти різняться в різних мовах, тому значення, які з ними співвідносяться, можуть мати певні відмінності. Журналістський текст, з одного боку, містить фактаж, з іншого – емоційний компонент. Складність для перекладача становить передача саме емоційних аспектів. Коли мова йде про переклад газетно-публіцистичних текстів, слід зауважити, що визначення головних функціональних характеристик висловлювання, що є необхідним для процесу перекладу, багатому в чому залежить від комунікативної установки. Отже, перш за все слід розрізнити комунікативну установку даного стилю чи функціонального жанру та враховувати комунікативну установку даного мовленнєвого акту. Обидві установки відіграють важливу роль при аналізі вихідного повідомлення, що, в свою чергу, впливає і на остаточне рішення у процесі перекладу. Вчені, які займаються дослідженням мови газетних текстів, звертають увагу на дві основні комунікативні установки, які визначають жанрову своєрідність газетно-публіцистичних текстів. Мова йде про установку на інформацію та установку на переконання. У нерозривному органічному поєднанні цих двох комунікативних завдань можна побачити джерело того жанрового розмаїття, яке і є характерним для мови сучасного газетного тексту. Отже, враховуючи цю закономірність можна дійти висновку, що серед усіх функціональних характеристик мовленнєвого акту найбільш суттєвими, визначальними для цього стилю є дві – денотативна та конотативна. Денотативна характеристика пов'язана з передачею інформації про той чи інший денотат, а експресивна, у свою чергу, пов'язана з передачею ставлення мовця до висловлювання [4].

Не менш важливою для перекладу є конкретна комунікативна установка того чи іншого повідомлення. Ця установка вносить досить суттєві корективи у прийняття перекладацького рішення та визначає, яка з функціональних характеристик є основною для цього висловлювання, тобто, є його функціональною домінантою.

Поняття «динамічна еквівалентність», яке належить Ю. Найді, включає у якості обов'язкового елементу для визначення адекватності перекладу зіставлення реакцій, які виникають у носіїв мови вихідного тексту та тексту перекладу від оригінального та перекладеного повідомлення, тобто,

в цьому випадку перекладач ставить за мету створення між перекладеним текстом та його читачем такого самого зв'язку, який існував між оригінальним текстом і його читачем – носієм мови. Окрім динамічної, дослідник розрізняв також формальну еквівалентність, коли перекладач прагне відтворити повідомлення якомога ближче до форми й змісту оригіналу, передаючи максимально точно його загальну структуру. Тобто, коли йдеться про динамічну еквівалентність, враховується не тільки виключно інтелектуальна реакція (розуміння), але й емоційна. Отже, максимально точна передача емоційного забарвлення тексту оригіналу є необхідною умовою досягнення адекватності перекладу [3, с. 4-5].

Таким чином, для того, щоб зрозуміти, про що йдеться у тексті оригіналу та яку емоційну реакцію він повинен викликати у читача перекладеного тексту, перекладач повинен ретельно проаналізувати вихідний текст. Кожний новий вихідний текст професійний перекладач має читати у світлі свого досвіду як критичного реципієнта та перекладача. Його знання культури, з якої походить оригінал, повинні дати йому можливість відтворити можливу реакцію реципієнта тексту оригіналу, а його знання культури, для якої призначений переклад, дозволяє йому передбачити можливі реакції реципієнта тексту перекладу і таким чином засвідчити функціональну адекватність перекладу, який він виконує [6, с. 54].

Обираючи той чи інший засіб реалізації перекладу, перекладач подумки порівнює реакцію на тести оригіналу та перекладу різномовних реципієнтів. При цьому зовсім необов'язково використовувати при перекладі той самий стилістичний засіб, що й в оригіналі. Важливо, щоб був досягнутий однаковий експресивно-стилістичний ефект, тобто, була викликана схожа реакція у реципієнтів.

Ми вирішили порівняти заголовки одних і тих самих новин, написані різними мовами (українською, англійською, італійською, російською) на сайті Міжнародні новини: euonews.com та проаналізувати емоційну реакцію, яку вони в нас викликають. У випадково обраному повідомленні мова йшла про постійний обстріл міста Дебальцеве на Сході України та про евакуацію з нього півтори сотні мешканців. Розглянемо заголовок англійською мовою: «Heavy shelling in eastern Ukraine forces civilians to flee». По-перше, в заголовку відсутня назва конкретного міста, в якому ці події відбуваються, тобто, можна припустити, що важливим є не назва міста, а події, які там мають місце. По-друге, помітною є велика кількість слів, які викликають здебільшого тривожні емоції (heavy shelling, forces, to flee). Саме поняття shelling (артилерійський обстріл) згідно з тлумачним словником англійської мови вже має у своєму значенні компонент «сильний» («heavy fire of artillery to saturate an arear the hit specific target»[8]), але у заголовку воно ще більше посилюється прикметником «heavy». Крім цього, у заголовку чітко простежується, що страждають від обстрілів саме цивільні, оскільки вони вимушені тікати.

Якщо розглянути заголовок того ж тексту російською мовою, то можна побачити дещо іншу картину: «Дебальцево: бои и эвакуация населения». Перш за все, у російському заголовку, на відміну від англійського, зазначена назва міста Дебальцеве, а замість певної кількості слів, які викликають занепокоєння, бачимо лише одне: «бои». У російському заголовку мешканці не тікають, як у англійському, а їх евакуюють, що теж викликає зовсім різні емоції у реципієнтів, які читають новини російською та англійською мовами.

Український заголовок: «Дебальцеве: бої за місто та евакуація під прицілним вогнем» має спільні риси з російським, але більш чітко вказує, що для українського читача важливо знати про евакуацію людей із міста, незважаючи на надскладні обставини.

Заголовок італійською «Ukraine. Fine set time an ad combat dementia Debal'tseve» здебільшого констатує факт, а не покликає емоції у реципієнтів. У заголовку вказано країну, місто, але посилання на «вихідні», може навести на думку, що новини про ці події висвітлюються країною не кожного дня.

Якщо порівняти реакції, які викликає кожний з наведених заголовків, то можна побачити, що всі вони дуже різні. Так, англійський заголовок викликає у реципієнта паніку та тривогу, російський ніби дає зрозуміти, що ситуація під контролем, а про мешканців турбуються (евакуують), український підкреслює, що незважаючи на дуже складну ситуацію, мешканців намагаються врятувати, а італійський є здебільшого інформаційним та менш емоційно забарвленим. Англійський та український заголовки можна назвати такими, які мають за мету викликати у реципієнтів певні емоції, тобто? мають установку на переконання, а російський та італійський заголовки, скоріше, просто передають інформацію, а отже, мають установку на інформацію. Звісно, це також може бути обумовлено важливістю цих подій для кожної із країн та сприйняттям ситуації журналістом і перекладачем.

Все це свідчить про те, що для прийняття зваженого рішення під час перекладу газетно-публіцистичного тексту, перекладачу важливо визначити, яка функціональна характеристика, денотативна чи експресивна, є домінуючою та зрозуміти, яку реакцію повідомлення має викликати у реципієнта текст перекладу. Таким чином, від індивідуального рішення гейткіпера-перекладача залежить адекватна й еквівалентна передача значень і вибір певного значення з низки подібних.

Інша проблема стосується способу мислення, тобто, алгоритмів і схем побудови думок. Ці алгоритми залежать від особливостей різних мов і шлях до їх розуміння прокладається за допомогою граматики як штучної, створеної лінгвістами системи, що передбачає структурування мови та виокремлення схем і правил побудови думок, за допомогою яких стає можливим як переклад, так і вивчення іноземних мов. Граматика розглядає правила групування слів за частинами мови, виділення та вивчення особливостей граматичних категорій, правил поєднання слів, порядок слів тощо. Наприклад, при аналізі різниці між італійською або англійською та українською мовами, перш за все, яскраво виокремлюється наявність артикля в одній і його відсутність у іншій, відмінності в системі родів іменників (відсутність середнього роду в італійській мові і відсутність морфологічних засобів вираження цієї категорії в англійській), відсутність граматичної категорії відмінка в італійській та англійській мовах, постпозиція прикметника в іменникових словосполученнях італійської мови, відносна та абсолютна системи часових відносин дієслів відповідно в українській та італійській і англійській мовах, а також значення дієслова «essere» в теперішньому часі відмінне від українського «бути». Порівняйте, іт. (Tu) sei un maestro та укр. Ти – вчитель. Якщо в італійській мові «опускається» займенник, оскільки форма дієслова прямо на нього вказує, то в українській мові не вживається дієслово «бути», хоча в цьому випадку й мається на увазі, а в інших часових площинах з'являється (пор.: Ти був вчитель або Ти будеш вчителем). Визначальною рисою побудови речень в англійській мові є

порядок слів. Найкраще спосіб мислення відображають особливості утворення й використання фразеологізмів, оскільки вони являють собою результат спостереження за життям та зберігають життєвий досвід індивідів, які використовують певну мову та алгоритми поєднання значень.

Висновки. Таким чином, переклад і вивчення іноземних мов базуються на головній меті – опанувати систему значень та правила й закономірності побудови думок іншої мовної системи. Актуальна в сучасному суспільстві міжнародна комунікація на рівні мас-медіа реалізується через обмін міжнародними новинами. У процесі відбору новинних повідомлень важлива роль належить гейткіперам, особам, від рішення яких залежить кінцевий результат медіа-репрезентації реальності. У міжнародній журналістиці, поруч з журналістами, редакторами, видавцями, гейткіперами стають перекладачі, які забезпечують адекватну передачу картини світу між різними мовно-культурними середовищами. Якість цієї передачі залежить від професійної компетентності та досвіду перекладачів. Перекладач, по-перше, повинен досконало володіти типологією мов, з якими він працює при перекладі, та механізмами трансформації моделей передачі думок у різних мовних площинах. По-друге, прагнути еквівалентності денотативних і конотативних значень слів у різних мовах. По-третє, володіти знаннями з порівняльної фразеології, враховувати екстралінгвістичний компонент. Помилка перекладача може ставати причиною викривлення реальної картини світу і, таким чином, відображатись на формуванні світогляду аудиторії.

Література:

1. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: [навч. посібник] / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 515 с.
2. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: [навч. посібник] / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 459 с.
3. Лингвистические аспекты теории перевода. – Ереван: Лингва, 2007. – 307 с.
4. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика (о газетно-информационном и военно-публицистическом переводе) / А. Д. Швейцер. – Москва: Воениздат, 1973. – 281 с.
5. Bass A. Redefining the gatekeeper concept: A U.N. radiocasestudy / A. Bass // Journalism Quarterly. – 1969. – № 46. – P. 59-72.
6. De Oliveira Branco S. An account of the functional approach of translation applied to online journalism / Sinara de Oliveira Branco. // Translatio. – 2012. – № 1. – С. 51-69.
7. Lewin K. Frontier sin group dynamics II : Channels of group life; social planning and action research / K. Lewin // Human Relations. – 1947. – Vol. 1. – P. 143-153.
8. Online English dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.vocabulary.com.

Рудницкая А. В., Гавенко Е. С. Переводчик как гейткіпер новостного потока

Аннотация. В статье проанализирована роль переводчиков в процессах фильтрации новостного потока, определены основные необходимые профессиональные умения переводчиков для сохранения адекватной картины мировосприятия при переводе журналистских текстов.

Ключевые слова: гейткіпер, переводчик, денотативное значение, эмоциональный компонент, коммуникативная установка.

Rudnytska H., Gavenko O. Translator as gatekeeper of the news flow

Summary. The role of translators in the process of news flow filtration, the basic professional skills of the translators that are necessary for the adequate communication of the events have been analyzed.

Key words: gatekeeper, translator, denotative meaning, connotative meaning, emotional component, communicative setting.

*Таланова Л. Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету*

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. В статті подано сутність професійного світогляду майбутнього перекладача, проаналізовано компоненти, з яких складається поняття професійного світогляду взагалі та світогляду перекладача у вузькому аспекті.

Ключові слова: світогляд, професійний світогляд, професійне середовище, професіонал.

Постановка проблеми. Розглядаючи сутність світогляду як суспільного явища, ми ґрунтувалися насамперед на позиціях соціологічного, культурологічного й аксіологічного підходів до його вивчення, що виходять із соціально-історичної обумовленості індивідуальної свідомості і світогляду, тобто, розглядали його специфіку насамперед крізь призму соціальної і професійної структури суспільства. У цьому зв'язку ми поділяємо точку зору тих авторів (О. Баталов, О. Демичев, І. Лернер, О. Цокур та ін.), які довели, що саме професійна свідомість значною мірою визначає формування особистісного світогляду фахівця, оскільки специфічне суспільно-культурне середовище відповідної професії породжує адекватну їй професійну свідомість, мислення і світогляд конкретного індивіда. У залежності від належності індивіда до того чи іншого рівня соціально-професійної структури суспільства у нього формуються відповідні професійно-орієнтовані світоглядні уявлення різної якості – «від марновіств, забобонів і архаїчних звичаїв, що мають силу несвідомого інстинкту, до витончених інтелектуальних, елітарних форм творчого втілення світоглядних шукань» [5, с. 54].

Виклад основного матеріалу. Вкажемо, що вихідна опозиція «людина – світ професії» відбиває специфіку професійного світогляду, що конкретизується в ряді приватних опозицій, таких як: «людина – предмет професійної праці», «людина – професійне співтовариство», «людина – історія професії». Ця опозиція фіксує, з одного боку, протиставлення суб'єкта професійної діяльності й оточуючого професійного середовища, а з іншого – складну систему їх взаємин. А оскільки предметом професійного світогляду є взаємодія соціального суб'єкта з об'єктом професійної праці, відзначає Р. Арцишевський, то «опосередкованою ланкою у світоглядному відображенні виступає завжди суб'єкт-об'єктна чи об'єкт-суб'єктна співвіднесеність» [1, с. 52].

З цього приводу німецький учений К. Хаазе справедливо відзначає, що розвиток професійного світогляду особистості «є не тільки результатом власного досвіду і теоретичного розуміння. Він зв'язаний із опанованими соціальними й іншими – професійними відносинами» [10, с. 57]. Поділяючи точку зору попереднього автора,

А. Хамідов указує на те, що в суспільстві «створюється і функціонує, так би мовити, загальне світоглядне силове поле, що пронизує собою свідомість усіх членів суспільства, визначаючи їхні загальні саморефлексії, світоглядні настанови й орієнтири. Загальне світоглядне силове поле створює пануючий світогляд, породжуваний сталим типом соціальності...» [9, с. 116]. Як бачимо, це цілком належить і до сфери будь-якої професії, у рамках якої обов'язково виявляє свою дію професійне орієнтоване «світоглядне силове поле».

У даному контексті для нас були важливими також основні положення культурологічного підходу, що стосуються розуміння професійного світогляду як закономірного результату всього попереднього процесу розвитку сфери професійної культури. Це, за твердженням Г. Позизейко, обумовлене тим, що велика частина професійного світогляду формується в рамках конкретної культури, тобто, в заучених стереотипах одночасно зі стереотипами мислення, мови та ін. «Лише невелика частина в акті формування світогляду, – підкреслює автор, – належить творчому пошуку і запозиченню з інших культур» [7, с. 58]. У цьому розумінні, на її думку, очевидна правомірність виділення константної і динамічної частин професійного світогляду, перша з якої «виникає під впливом уже сформованого способу виробництва, духовної культури, що підростає покоління застає вже готовими, і інша частина – динамічна, котра складається за час життя цього покоління, залежить цілком від його досвіду» [7, с. 89].

При аналізі сутності феномена професійного світогляду ми також враховували настанови аксіологічного підходу, що надає великого значення вивченню його ціннісної складової, внаслідок того, що при формуванні професійного світогляду найважливішим етапом є оцінка індивідом подій, що відбуваються, і явищ. Спираючись на позицію В. Дильтея про те, що основа світогляду – деяка картина світу, що є результатом закономірної послідовної роботи нашого пізнання [3, с. 53], ми дотримувалися його погляду про те, що сума знань сама по собі не утворює професійного світогляду, оскільки для того, щоб знання стали елементом останнього, вони мають бути опосередковані особистісним ставленням, мають бути оцінені. На основі цієї якості знань формується ядро професійного світогляду – відповідні переконання особистості професіонала, що є вищим проявом її професійної спрямованості і становлять собою глибоку й обґрунтовану віру в професійні ідеали і принципи. У свою чергу, професійні переконання як «активна форма висловлення, тобто, визначена інтелектуальна (а також політична, моральна, естетична тощо) позиція», регулюють професійну діяльність люди-

ни як фахівця. Крім того, найважливішою характеристикою професійного світогляду є його орієнтованість на дію, спрямованість на практичне переломлення: «...Світогляд є не просте знання, не просте переконання, а особливе ідеальне явище, що регулює відносини між знаннями і практичною перебудовою світу. Тому світогляд – це не просте світорозуміння, але і знаряддя світоперетворення. Це практичне знання, практична теорія» [3, с. 50].

З цього випливає, що процес опанування професійних знань індивідом, їх включенням у структуру професійного світогляду зв'язаний з усвідомленням, інтересом і емоційно-вольовим ставленням до знання. Професійний світогляд – це не просте пізнання фахівцем сфери професійної дійсності, що оточує, а насамперед її оцінка, вироблення особистісного до неї ставлення, що, будучи не «функціональним», а саме «особистісним» утворенням, «психологічно виступає у формі почуття чи прагнення, чи ідеологічно оформленого оцінного судження. Те саме ставлення знаходить, таким чином, відбиття у сфері і почуттів, і волі, і мислення». Як наслідок, ціннісна складова професійного світогляду, компонентами якої є думки, переконання, ціннісні орієнтації, ідеали, безпосереднім чином визначає вчинки і дії особистості професіонала.

Підкреслимо, що при вивченні сутності професійного світогляду ми також приділили особливу увагу його психологічному аспекту. Цілоком поділяючи позицію Н. Менчинської про те, що складність і своєрідність поняття світогляду з психологічної точки зору полягає в тому, що «воно одночасно зв'язано з різними сторонами чи підструктурами особистості, а саме: зі знаннями й уміннями їх застосовувати при вирішенні різних завдань, зі спрямованістю особистості: її відносинами, мотивами, оцінками, ідеалами», ми, як і автор, вважаємо, що саме професійний світогляд має вирішальне значення для характеристики особистості фахівця, бо він є «системоутворюючим» компонентом у її структурі [6, с. 63].

Доказом правомірності даного судження є факти, що науково обґрунтували ряд дослідників. Так, вказуючи на тісний зв'язок спрямованості особистості та її світогляду, М. Дуранов і М. Терьохін відзначають, що «світогляд особистості є ядром її спрямованості... Отже, світогляд визначає загальну спрямованість особистості, її цілеспрямованість, стійкість, твердість характеру, що позначається на поведінці, звичках, схильностях, діяльності» [4, с. 35]. При цьому автори враховують вид спрямованості (загальна – громадська, пізнавальна, естетична, професійна), характер спрямованості (на себе, на спілкування, на діяльність) і якості спрямованості (інтенсивність, стійкість, дієвість, широта). У структурі спрямованості особистості професіонала вони розрізняють бажання, інтереси, схильності, ідеали, переконання.

Отже, в основі професійної спрямованості особистості фахівця лежать потреби, без задоволення яких він не може існувати як особистість професіонала: «Потреби – це зацікавленість у чомусь, яку зазнає людина, що лежить поза нею; у ній виявляється зв'язок людини з оточуючим світом і її залежність від нього» [2, с. 217]. Потреби професіонала, значною мірою визначаючи його ставлення до оточуючого світу, до суспільства, до самого себе, є важливою складовою професійного світогляду. Вони поділяються на матеріальні й духовні. Останні, будучи зв'язаними з

пізнанням світу професійної культури і праці, естетичною насолодою, з одного боку, відбиваються в професійному спілкуванні і творчості, освіті і трудовій діяльності та ін. З іншого боку – відбиваються у вигляді потягів (слабко відбита потреба, неясне почуття, спрямоване на будь-який предмет) і бажань (стійкий і усвідомлений потяг).

Крім того, у працях Л. Божович, І. Кона, А. Леонтєва, Ю. Самарина та інших авторів виділяються психологічні основи процесу формування професійного світогляду, починаючи з моменту пробудження почуттєвого і логічного мислення, а також ряду інтелектуальних якостей, зв'язаних з інтуїцією, і закінчуючи тренуванням визначених вольових якостей – самостійності, цілеспрямованості й рішучості. У результаті було доведено, що світоглядні настанови особистості професіонала значною мірою визначають не тільки потреби, але і його професійні інтереси, що обумовлено їхнім пізнавальним характером. Професійні ідеали фахівця становлять собою найвищий і важко досяжний ступінь його досконалості у вигляді мислимої межі його прагнень і бажань, що складають високу мету професійної діяльності і виступають як програма і мотив його діяльності.

Усе це давало підставу для висновку, що, по-перше, професійний світогляд характеризується високим ступенем інтегративності, тобто, поєднує в собі безліч сторін, стоїть над усіма підструктурами особистості професіонала, що описали психологи, і одночасно зв'язаний з кожною з них. По-друге, існує пряма і зворотна залежність між професійним світоглядом і різними підструктурами особистості фахівця, а саме: ступінь готовності до формування системи поглядів залежить від професійної спрямованості особистості, її моральних якостей, від здобутих знань і умінь, у той самий час професійний світогляд саме визначає спрямованість, життєві плани, формування моральних якостей, особливості здобуття знань і умінь.

Як бачимо, професійний світогляд людини становить собою складне і багатоскладове утворення. Одним із його основних властивостей є його інтегративність, прагнення охопити і синтезувати всі сторони особистості професіонала. Але, незважаючи на це, у складі професійного світогляду можна виділити кілька значеннєвих блоків, що відбивають різні сторони свідомості й діяльності фахівця. Моральні, естетичні, політичні, релігійні, наукові погляди, переконання й ідеали особистості професіонала можна виділити як деякі інформаційні поля, що складають його цілісний світогляд. Підкреслимо, що такий розподіл має умовний, віртуальний характер, бо межі цих полів проникні й вони часто накладаються одна на одну.

Проте, як було показано вище, серед факторів, що істотно впливають на світогляд, найважливіше місце займає сфера професійної діяльності. Обумовлено це тим, що саме професійна діяльність, яку обрав індивід, надає його світогляду особливі, властиві даної професії риси, оскільки «належність до тієї чи іншої професійної групи впливає на світогляд індивіда» [8, с. 18].

Сучасний філософський погляд на світоглядну проблематику, виділення «професійної діяльності» як принципу предметного розмежування світоглядів узгоджується із завданнями нашого дослідження, дозволяючи нам виділити професійний світогляд перекладача як наукове поняття. Для обґрунтування цього судження дозволимо

собі навести висловлення філософів про те, що сьогодні необхідно говорити про цілий комплекс різних типів і рівнів світогляду, що визначають практичну діяльність людського суспільства в кожному конкретно-історичну епоху. Звичайно такий комплекс уявляють як набір дуже спеціалізованих і складно побудованих структур, зв'язаних з різними видами професійної діяльності.

Так, у науковій літературі останніх років дедалі більш обґрунтовано подається умовивід, що різні професії формують специфічні професійні типи світогляду: політичний, економічний, інженерний, математичний, біологічний, художній, педагогічний, філософський та ін. На основі того, що мислення і свідомість тісно зв'язані з професійною діяльністю фахівця і детерміновані нею, дедалі частіше висувається гіпотеза про існування особливого – професійного типу світогляду.

Не заперечуючи серйозного впливу професійної діяльності на світогляд особистості, важко собі уявити людину, світогляд якої вичерпувався б тільки професійною сферою. Подібного роду неповноцінна освіта цілком суперечила б об'єднуючій та інтегративній специфіці самого поняття світогляду. Проте професійна складова, безумовно, впливає на становлення індивідуального світогляду, але існує не інакше, як його частина, така сама, як ідеологічна, моральна, естетична, релігійна й інші. Не можна також заперечувати, що перераховані вище інформаційні поля світогляду перебувають у найскладнішій взаємодії, взаємовпливі. Баланс між ними і їхнім змістовним наповненням створюють неповторний, унікальний світогляд конкретної людини.

Висновки. Отже, усе вищесказане дає підставу для висновку, що поняття «професійний світогляд перекладача» є похідним від родового поняття «професійний світогляд» і тому воно має всі підстави для здобуття свого наукового статусу. Типологічно світогляд перекладача як фахівця високо інтелектуальної сфери професійної діяльності, безумовно, належить теоретичному рівню. Його особливість полягає в тім, що він поєднує в собі риси наукового (оскільки він професійний) і художнього (оскільки він перекладацький, літературний, мовний) світогляду. У перекладі виявляються одночасно і почуття і розум; від кожного, хто перекладає, він вимагає природного натхнення, широти кругозору і спеціального пізнання, що здобуваються тільки за допомогою тривалого вивчення рідної й іноземної мов, різних сфер реальної дійсності і глибоких міркувань. З'єднання знання і творчого натхнення створює мистецтво перекладу.

Інакше кажучи, перекладач, що порушив цю умову, ніколи не стане справжнім майстром своєї справи. Професійні знання перекладача, що складають основу його світогляду, мають усі ознаки наукової теорії (лінгвістики, граматики, стилістики, мовознавства), але мистецтво перекладу, що є найважливішим змістовним компонентом професійного світогляду перекладача, особливим чином забарвлює науково-лінгвістичну теорію.

Професійний світогляд перекладача – це одночасно оперування загальнонауковими і професійними поняттями, суворими лінгвістичними конструкціями, семантичними структурами і граматичними схемами, а також їх підкріплення художніми (літературними) і емоційно забарвленими образами.

Конкретизуючи загальне філософське визначення світогляду крізь призму опозиції «людина – професія», правомірно дійти висновку, що професійний світогляд перекладача – це система узагальнених поглядів на світ професійної дійсності, яка динамічно розвивається, її роль і місце в соціумі, що визначають його ставлення до сфери міжкультурної, міжмовної і міжособистісної комунікації та до самого себе як суб'єкта професійної – перекладацької діяльності, а також обумовлена цими поглядами сукупність професійних переконань, ідеалів, принципів пізнання і діяльності, заснованих на наукових знаннях, що визначають як розуміння тонкості мистецтва перекладу й емоційну оцінку рівня своєї майстерності, так і спрямованість його самостійної особистісної позиції, що обумовлюють його соціальну зрілість як кваліфікованого фахівця.

Професійний світогляд перекладача – це вищий синтез його професійних знань, емоційно-ціннісних оцінок і практичного професійного досвіду.

Література:

1. Арцишевский Р. А. Мирозозрение: сущность, специфика, развитие. – Львов: Высшая школа, 1986. – 196 с.
2. Большой энциклопедический словарь: В 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 351 с.
3. Дильтей В. Сущность философии: Пер. с нем. / Под ред. М. Е. Цельтера. – М.: Интрада, 2001. – 159 с.
4. Дуранов М. Е. Личность и ее развитие / М. Е. Дуранов, В. Б. Орлов. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 1997. – 158 с.
5. Лернер И. Я. Педагогическое сознание – явление действительности и категории науки // Сов. педагогика. – 1985. – № 3. – С. 52-57.
6. Менчинская Н. А. Мышление в процессе обучения // Исследования мышления в советской психологии. – М., 1996. – С. 52-87.
7. Полякова А. А. Развитие аксеологического потенциала личности в контексте диалога культур: [монография]. – СПб.: Изд-во Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена, 2001. – 230 с.
8. Самарин Ю. А. Психология студенческого возраста и становление специалиста // Вестник высшей школы. – 1969. – № 8. – С. 16-21.
9. Хамидов А. А. Диалектика и этика. – Алма-Ата: Наука, 1983. – 304 с.
10. Haase K. Überleignung nach der Weltanschauung. – Bremen, 1979. – 140 s.

Таланова Л. Г. Специфика профессионального мировоззрения в контексте современных исследований

Аннотация. В статье рассматривается суть профессионального мировоззрения будущего переводчика, анализируются компоненты, из которых состоит понятие профессионального мировоззрения в целом и профессионального мировоззрения переводчика в узком аспекте.

Ключевые слова: мировоззрение, профессиональное мировоззрение, профессиональная среда, профессионал.

Talanova L. Professional world-view peculiarities in the framework of modern research

Summary. The article tells about the essence of professional world-view of a future interpreter, analyzes the components that create professional world-view as a general notion and that of an interpreter itself.

Key words: world-view, professional world-view, professional environment, professional.

Ткачівська М. Р.,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов і перекладу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Солюк Л. Б.,

магістрант

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ МІЖМОВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У РОМАНІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» ТА ЙОГО НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті розглядається проблема досягнення міжмовної фразеологічної еквівалентності у німецькомовному перекладі роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів». На основі аналізу перекладу фразеологічних одиниць, опираючись на їх етимологію та культурно-національні особливості, було встановлено рівень їх семантичної еквівалентності в українській та німецькій мовах.

Ключові слова: фразеологічна стійкість, вмотивованість значення, семантичні еквіваленти, національно-культурний компонент, асоціація.

Постановка проблеми. Спектр фразеологічних досліджень змінюється з плином часу, тому змінюються також і напрями у фразеологічних розвідках вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Якщо раніше фразеологи звертали увагу перш за все на вивчення фразеологізмів у площині системи мови (В. В. Виноградов, О. В. Кунін, В. А. Архангельський, О. І. Смирницький, О. С. Ахманова, Н. М. Амосова, В. П. Жуков), то в останній час увага дослідників акцентується на функціонуванні фразеологізмів у мовленні, на їх комунікативних та функціональних характеристиках (М. Ф. Алефіренко, С. Г. Гаврін, Ю. А. Гвоздарьов). Особливо актуальним на сучасному етапі для мовознавців є дослідження міжмовної фразеологічної еквівалентності, опираючись на етимологію та культурно-національні особливості ФО в українській та німецькій мовах (Р. П. Зорівчак, Д. І. Кваселевич, В. М. Угринюк, Р. В. Угринюк.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений нами огляд літератури з даного питання свідчить про те, що сьогодні не існує чітких критеріїв віднесеності дослідниками тих чи інших ФО до повних, часткових еквівалентів чи аналогів. Аналіз останніх досліджень показує, що це питання є ще недостатньо вивченим. Крім того, на рівень фразеологічної еквівалентності суттєво впливає символіка конотативних значень, культурно-національна специфіка ФО та їх вмотивованість. Дослідженнями даних питань займалися науковці В. Угринюк та Р. Угринюк, які на основі фразеологічного матеріалу української та німецької мов виокремили абсолютні, повні, часткові семантичні еквіваленти та

ФО, значення яких треба передавати описово. Щодо повних фразеологічних еквівалентів дещо різні думки висловлюють Р. П. Зорівчак та О. В. Кунін. Дослідниця стверджує, що «коли незначні граматичні чи компонентні розбіжності не впливають на внутрішню сторону, не змінюють значення, образності, суб'єктивно-оцінної конотації і стилістичного забарвлення ФО, їх можна вважати повними фразеологічними еквівалентами або фразеологічними конгруентами» [3]. На відміну від Р. П. Зорівчак, О. В. Кунін відносить такі фразеологізми до однієї з груп часткових фразеологічних еквівалентів, оскільки у повних фразеологічних еквівалентах не має бути компонентних розбіжностей [3].

Мета статті полягає в аналізі особливостей відтворення ФО на матеріалі німецькомовного перекладу роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» з точки зору їх семантичної еквівалентності та етимології. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) розглянути основні способи перекладу ФО та типи семантичних еквівалентів; 2) встановити особливості перекладу фразеологічних одиниць роману; 3) з'ясувати шляхи досягнення та збереження еквівалентності; 4) проаналізувати вплив етимології та етнокультурної специфіки ФО на рівень семантичної еквівалентності в українській та німецькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що фразеологія порівняно молода лінгвістична наука, серед дослідників немає не тільки єдиної думки щодо міжмовної еквівалентності, але й єдиної дефініції ФО. Більшість вчених погоджуються з тим, що фразеологізми є відносно стійкими, соціально зумовленими лексико-граматичними єдностями двох і більше нарізно оформлених компонентів, які мають у своїй основі стертий образ переосмисленого значення [1]. На думку О. Смирницького, «типова фразеологічна одиниця подібна до окремого слова тим, що відношення між її частинами ідіоматичне; завдяки цьому їй притаманна семантична цілісність і вона залучається до мовлення саме як одна одиниця».

Основними ознаками фразеологізмів, які відрізняють їх від лексичних одиниць, є їх семантична ці-

лісність, ідіоматичність, метафоричність значення, фіксованість компонентів, неможливість дослівного перекладу іншими мовами [7, с. 177-178]. Однак однією із найскладніших проблем при відтворенні ФО є вмотивованість їх значення. Враховуючи це, виникає інша проблема – проблема міжмовної еквівалентності. Тому для кращого розуміння значення стійкого виразу слід ознайомитись із джерелом його походження, яке вкаже на внутрішній образ, що закодований в основі ФО.

Особливість перекладу фразеологізмів полягає у своєрідності інтерпретації тексту. Йдеться насамперед не про переклад в прямому сенсі, а про своєрідні «ходи» передачі змісту, тобто, пошук відповідного еквівалента у мові перекладу. Я. А. Баран стверджує, що «якщо під перекладом фразеологізмів розуміти дослівну передачу, то, звичайно, більшість фразеологізмів видаються неперекладними» [1, с. 202]. Переклад ФО означає не що інше, як збереження їх значення, образності та їх специфіки у тканині МП. Виходячи з цього, фразеологи вважають, що «фразеологізм відтворюється як єдине ціле з урахуванням актуалізованих у тексті оригіналу внутрішньої форми та змісту, емоційно-експресивних та конотативно-стилістичних нашарувань, незалежно від опори на наявні/відсутні еквіваленти у мові перекладу» [3].

Я. А. Баран, М. І. Зимомря та інші дослідники виділяють чотири основні види перекладу фразеологізмів: *дослівний переклад* або *калькування* (характеризується створенням слова або вислову за зразком побудови відповідного слова чи вислову іншої мови; характерний виключно для перекладу крилатих фраз); *еквівалентно-повний переклад* (у мові перекладу знаходять такий еквівалент, який би повністю відповідав не лише значенню фразеологізму в мові оригіналу, але і його внутрішній формі); *еквівалентно-неповний переклад* (пошук відповідного еквівалентного словосполучення з таким же значенням, але з іншою внутрішньою формою; небажаний); *описовий переклад* (використовується у тих випадках, коли вищеназвані способи неможливі; найменш бажаний: зникає своєрідність, образність та емоційність фразеологізму) [1, с. 204-205].

Розглядаючи еквівалентність як основу комунікативної рівноцінності, більшість фразеологів стверджують, що саме її наявність і робить текст перекладом. Під поняттям еквівалентності перекладу розуміють передачу в перекладі змісту оригіналу, який розглядається як сукупність інформації, що міститься в тексті, включаючи емотивні, стилістичні, образні, естетичні функції мовних одиниць [12].

Аналіз перекладу ФО роману О. Забужко «Музей покинутих секретів» дозволив нам встановити рівень фразеологічної еквівалентності української та німецької мов. На основі поданих способів перекладу ми виділили абсолютні (на основі дослівного перекладу), повні (на основі еквівалентно-повного перекладу) та часткові семантичні еквіваленти (на основі еквівалентно-неповного перекладу) серед ФО обох мов. Крім того, аналіз відтворення ФО показав, що є певна кількість ФО, які потребують описового перекладу.

Абсолютні семантичні еквіваленти – фразеологізми, які мають однаковий компонентний склад в обох мо-

вах, а також мають однакову дефініцію значення і легко мотивуються. Такі ФО, як вважають В. Угринюк та інші дослідники, є рівноцінні за всіма показниками [9]. До них належать: укр. «Нести свій хрест» [5, с. 434], нім. «Seinen Kreuz tragen» [11, с. 386]; укр. «Чисті руки, як у Понтія Пилата» [5, с. 450], нім. «unschuldige Hände, wie Pontius Pilatus» [11, с. 401]; укр. «Береженого Бог береже» [5, с. 693], нім. «Gott schützt die Beschützer» [11, с. 629].

Повні семантичні еквіваленти – фразеологізми, які мають однакову дефініцію значення, відносно легко мотивуються, але мають відмінності в компонентному складі. Проте компоненти, які не збігаються за формою, співвідносяться між собою семантично [9]. Наприклад, укр. «Виливати душу» [5, с. 113], нім. «sein Herz ausschütten» [11, с. 93]; укр. «Прикусити язик» [5, с. 667], нім. «Die Lippen zusammen pressen» [11, с. 604].

Часткові семантичні еквіваленти, як стверджують фразеологи, є взаємно невмотивовані, оскільки вони різні за матеріальною структурою, але значення їх частково збігаються [9]. Наприклад: укр. «Як дурному з гори збігти» [5, с. 105], нім. «Das ist für denein Klacks» [11, с. 87]; укр. «Постав хату з лободи, а в чужую не веди» [5, с. 361], нім. «Und seimein Haus auf Sand gebaut, so ist es doch meins» [11, с. 317]; укр. «Вляпатись в історію» [5, с. 675], нім. «auf die Schliche kommen» [11, с. 613].

Фразеологізми, які потребують описового перекладу. Такий переклад зводиться не до перекладу самої ФО, а до її тлумачення нім. «Schwein haben» [11, с. 114], укр. «Пощастити» [5, с. 138]; укр. «Тягнути kota за хвіст» [5, с. 756], нім. «Am ausgestreckten Armverhungern lassen» [11, с. 687].

Такий поділ фразеологічних еквівалентів вважаємо об'єктивним та чітким, оскільки він дає можливість визначити ступінь відповідності українських та німецьких ФО.

Наше дослідження ґрунтується на аналізі відтворення вибраних ФО, серед яких виділяємо наступні групи: ФО із компонентом-зоонімом; ФО, які містять у своєму складі соматизми; ФО із соціокультурним компонентом. При цьому слід зауважити, що при перекладі багатьох ФО враховується їх етимологія, що сприяє кращому декодуванню вмотивованості значення ФО та пошуку еквівалента в мові перекладу. Тому вважаємо доцільним проаналізувати вплив етимології та культурно-національної специфіки ФО на їх вмотивованість, яка, у свою чергу, визначає ступінь еквівалентності обох мов.

Цікавим з культурологічної та етимологічної точки зору є переклад фразеологізму «Товкти воду в ступі», який перекладач відтворює в різних контекстах по-різному. Спочатку він подає німецький переклад «Maul affen feil halten», укр. «І все, крапка, нема що товкти воду в ступі...» [5, с. 491].

В іншому випадку перекладач відтворює ФО іншим еквівалентом: укр. «Товкти воду в ступі» [5, с. 731], нім. «nicht en den wollende Schaum schlägere» [11, с. 663]. Ці еквіваленти є фразеологічними синонімами, проте різняться між собою не тільки зовнішньою формою, але й етимологією. Якщо умотивованість фразеологічного виразу «nicht en den wollende Schaum schlägere» можна зрозуміти одразу, то у фразеологічному виразі «Maul affen

feil halten» слід визначити етимологічний компонент – образ, який ліг у його основу.

Аналізуючи походження німецького фразеологізму «Maul affen feil halten», зауважуємо, що його значення пов'язане із смолоскипами, які служили колись бідним людям для освітлення. Сама ж назва походить від спеціального пристрою для затискування смолоскипів, який був у вигляді «роззявленого рота» (Maul auf). У сучасній літературній мові вираз «Maul affen feil halten» вживається у значенні «ловити гав», «дивитися на щось, роззявивши рота» [2, с. 169]. У цьому випадку фразеологізм належить до групи фразеологізмів, які вимагають описового перекладу, тому що в своєму компонентному складі вони містять неокротизми – елементи, які не вживаються як самостійні лексеми [9, с. 520].

Аналіз фразеологічного матеріалу української мови на основі роману «Музей покинутих секретів» показує, що Оксана Забужко використовує велику кількість ФО, які містять у своєму компонентному складі зооніми. Проте зооніми різних мов, орієнтовані на одну і ту ж тварину, можуть представляти її еталоном різних властивостей. Наведемо деякі сталі для різних етнічних спільнот асоціації, викладені денотатом «віл»: в українському варіанті «віл» є еталоном покірності, працелюбності; в німецькій культурі «віл» є асоціативним образом дурості та тупості. Наприклад: укр. «Я розкриваю рота і бовкаю як дурень на дзвіниці...» [5, с. 446], нім. «Ich öffne den Mund und muhe wie der Ochse vorm Berg...» [11, с. 397].

Цікавим з точки зору свого походження є фразеологізм «перемивати кістки» [5, с. 802-803], який перекладений повним семантичним еквівалентом «durch hecheln» [11, с. 733]. Історія фразеологізму «перемивати кістки» пов'язана з обрядом другого поховання, яке організовувалося у східних слов'ян через кілька років після смерті людини.

Проте німецький еквівалент «durch hecheln» має інше походження. «Hechel» в німецькій мові означає «гребінь», «чесало», за допомогою якого очищали льон, коноплю. Отже, первісне значення звороту було «пропускати льон (коноплю) через гребінь» [2]. Таким чином, обидві ФО мають різне походження, але чітко відтворюють значення «обговорювати когось, займатися пересудами».

Одним із найяскравіших прикладів вираження соціокультурних відмінностей між українською та німецькою націями є фразеологізм «мотати на вус» [5, с. 632], який відтворений у німецькому перекладі «sich hinter die Ohren schreiben» [11, с. 572]. Дана ФО відтворена семантичним відповідником за допомогою інших ЛО (мотати – schreiben, вуса – Ohren, на – hinter). У німців він буквально звучить «записувати собі за вухами». В. І. Гавриць зазначає, що в основі виникнення звороту лежать старогерманські норми судочинства та правові звичаї. Так, під час укладання якої-небудь угоди або закладання межових каменів у ролі свідків виступали діти. Щоб вони краще запам'ятовували ті чи інші події, їх скубли за вуха або давали ляпаси [2].

Важливою проблемою, з якою зіткнувся перекладач, є відтворення багатозначних фразеологічних одиниць, які виникають внаслідок метафоричного переосмислення. В окремих словосполученнях, навіть при збігу форми та значення, ідіоми не постають еквівалентними величинами. Наприклад, в українській та німецькій мові наявні

ідіоми: «aus der Haut fahren» – «лізти зі шкіри». При наявності в ФО конотативно подібних лексичних одиниць спостерігається різне значення фразеологізму. Т. Р. Кияк, А. М. Науменко та О. Д. Огуй наголошують, що німецька ідіома «aus der Haut fahren» виступає у значенні «гніватися», в той час, як українська фразеологічна одиниця «лізти зі шкіри» означає «намагатися, прагнути з усіх сил досягти чогось або здобути щось» [7].

Зосереджуючи увагу на культурно-історичному та етимологічному аспектах дослідження фразеологізмів, слід підкреслити, що при відтворенні українських фразеологізмів перекладач використовує німецькі відповідники із сильним експресивним вираженням, що містять історичний компонент, який надає фразеологізму автентичності. Наприклад, укр. «Давати жару» [5, с. 689], нім. «Wenig Zuckerbrot und ein bis schon viel Peitsche» [11, с. 625].

Дослідники стверджують, що в історії та політиці є метод «батога і пряника», який описує форму впливу на інших осіб. Ще у давні часи раби за хорошу роботу отримували винагороду – пряник, а за погано виконану були покарані батогами. Цей вираз починає активно вживатися з XIX століття і означає «тримати у своїх руках, контролювати, спонукати» [2]. Вважаємо, що перекладач відтворив цю ФО частковим семантичним еквівалентом, підкресливши яскравість та експресивність німецького відповідника.

Висновки. Наведені в статті приклади демонструють, що переклад фразеологічних одиниць вимагає глибокого та детального аналізу тексту, культурної специфіки та етимології фразеологізмів, оскільки це значною мірою відбивається на міжмовній еквівалентності. На основі проведеного дослідження маємо можливість переконатися, що гармонізація семантики фразеологізмів української та німецької мов можлива при врахуванні їх походження та культурно-національної специфіки, оскільки тоді не руйнуються образи та асоціації, які є закріплені у кожній із цих мов. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в поглибленому вивченні фразеологічної еквівалентності у німецькомовних перекладах постмодерністської літератури.

Література:

1. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
2. Гавриць В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові. – Київ: Радянська школа, 1971. – 247 с.
3. Галинська О. М. Фразеологічні еквіваленти і аналоги як засоби відтворення ФО на позначення суб'єктивної оцінки людини в українській та англійській мовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1873/1/Phraseological%20equivalents.pdf>.
4. Дмитренко О. П. Особливості міжмовної еквівалентності фразеологічних одиниць на позначення соціально-економічних реалій у сучасній німецькій та українській мовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4770/1/01Дмитренко%20О.pdf>.
5. Забужко О. Музей покинутих секретів. – К.: Спадщина, 2012. – 830 с.
6. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія: на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою / Р. П. Зорівчак. – Львів: Видавництво ЛДНУ: Вища школа, 1983. – 176 с.
7. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова): підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 592 с.

8. Угринюк В. Вплив символіки конотативних значень фразеологізмів на їх умотивованість // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – 2003. – № 7. – С. 45-49.
9. Угринюк В., Угринюк Р. Аспекти гармонізації семантики фразеологізмів української та німецької мов // Семантика мови і тексту: збірник статей VII Міжнародної наукової конференції 22-23 жовтня 2003р. / Ред. В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 518-521.
10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Bibliogr. Institut, 1982. – 250 s.
11. Sabuschko O. Museum der vergessenen Geheimnisse. – Wien: Droschl, 2010. – 760 s.
12. Загальна характеристика теорії рівнів еквівалентності. Еквівалентність і способи її досягнення на рівні мовного знака (матеріали лекції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://foreignlanguages.karazin.ua/resources/61bc865d5343a5e8f7495825f4e7f746.pdf>.

Ткачівська М. Р., Солюк Л. Б. Особливості міжязикової фразеологічної еквівалентності в романі Оксани Забужко «Музей заброшених секретів» в його німецькомовному перекладі

Анотація. В статті розглядається проблема досягнення міжязикової фразеологічної еквівалентності в німецькомовному перекладі роману

Оксани Забужко «Музей заброшених секретів». Було встановлено рівень семантичної еквівалентності фразеологічних одиниць в українському та німецькому мові.

Ключові слова: фразеологічна стійкість, семантичні еквіваленти, національно-культурний компонент, асоціація.

Tkachivska M., Solyuk L. Features of interlingual phraseological equivalents in the novel of Oksana Zabuzhko «The Museum of Abandoned Secrets» and its German translation

Summary. The article focuses on the problem of achieving inter language phrase logical equivalence in the German translation of the Oksana Zabuzhko's novel «The Museum of Abandoned Secrets». The level of semantic equivalence in Ukrainian and German was established on the basis of idioms translation, regarding the etymology of their cultural and national characteristics.

Key words: phrase logical stability, meaning motivation, semantic equivalents, national and cultural component.

Цветаєва О. В.,
кандидат наук соціальних комунікацій,
доцент кафедри іноземних мов
для інженерно-технічних та природничих спеціальностей
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Знанецька О. М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
для інженерно-технічних та природничих спеціальностей
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

БЕЙСБОЛЬНІ ІДІОМИ В ПОВСЯКДЕННОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА ЇХНІЙ ПЕРЕКЛАД

Анотація. Пропонована стаття присвячена дослідженню сталих виразів (ідіом), що перейшли із спортивного лексикону в повсякденну мову. Актуалізується проблема термінологічного інструментарію фразеології. На матеріалі американської суспільно-політичної преси пропонуються варіації перекладу ідіом з англійської мови на українську.

Ключові слова: ідіоми, сталий вираз, фразеологізм, переклад, спортивний лексикон, публіцистичне мовлення.

Виклад основного матеріалу. Ідіома є фразеологічною одиницею мови. Проблеми фразеології досить добре вивчені. Родоначальником теорії фразеології вважають швейцарського лінгвіста Шарля Баллі за його істотний вплив на розвиток сучасної фразеології. Розробка й обґрунтування теоретичних основ фразеології пов'язані з іменами Н. М. Амосової, В. В. Виноградова, Б. О. Ларіна, М. Маккарті, С. І. Ожегова, Є. Д. Поливанова та ін. Дослідницьку роботу продовжили такі відомі сучасні фразеологи, як: О. М. Бабкін, І. К. Білодід, М. А. Жовтобрюх, І. Г. Чередниченко та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень в рамках фразеології і, як вважається, достатнє напрацювання теоретичної бази стосовно розмежування одиниць, що складають предмет вивчення фразеології, все ще існує велика різноманітність визначень і критеріїв класифікації. Це ускладнює консолідацію систематичного і наукового дослідження цієї теми.

Предметом дослідження фразеології є фразеологічні одиниці певної мови або групи мов. Це поняття було вперше використано Шарлем Баллі (С. Bally), видатним французьким лінгвістом, у книзі «*Traité de stylistique française*» у 1909 році. Серед радянських учених першим вважається російський літературознавець і мовознавець В. В. Виноградов у книзі «*Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины*» у 1946 році.

Різноманітність термінології для опису певного фразеологічного явища суттєво ускладнюють спроби класифікації. Зовнішні ознаки, що визначають певну категорію фразеологічних одиниць, пов'язані з формою, установленим порядком елементів, неможливістю їхнього поділу,

неможливістю заміни одного елементу та неподільності їхньої конструкції тощо. Внутрішні ознаки пов'язані з тим, що фразеологічна одиниця втілює акт унітарного мислення, можливість замістити поєднання слів одним словом, еквівалентним за змістом; забуття сенсу складових елементів фрази, омонімічну віддаленість від відповідних вільних сполучень. Терміни, що використовуються для того, щоб позначити в фразеологічну одиницю, що отримали найбільшу увагу в лінгвістичній літературі, були «фразеологізми» й «ідіоми». Іноді навіть нечітко розходження між цими двома термінами та їхнє паралельне використання з тим же значенням є звичайною практикою. У літературі, присвяченій фразеології, різні терміни, як: ідіома, фразеологізм або слово-група часто використовується для позначення одного й того ж поняття. Термін «фразеологізм» є більш загальноживаним в українських або російських учених, а «ідіома» дуже розповсюджена в працях європейських та американських лінгвістів.

На думку І. К. Білодіда, «фразеологічною одиницею називають лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи організованих за моделлю словосполучення чи речення, яке, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично» [20, с. 334].

О. Шахматов називав фразеологізми «нерозкладними сполуками, які складаються з двох або кількох слів, становлять собою граматичне ціле, але виступають у такій формі, що виключає можливість визнати їх взаємну залежність і не дає також можливості визнати яке-небудь із них самостійним членом речення» [23, с. 106].

В російсько-англійському фразеологічному словнику, складеному професором кафедри слов'янських мов Університету штату Нью-Йорк у м. Олбані Софією Лубенською, пропонується наступне визначення: «Фразеологізм інтерпретується як залежне поєднання двох або більше слів, які взаємодіють як смислове ціле. У більшості випадків значення фразеологізмів не можуть бути передбачуваними з сенсу складових» [20].

В. Макморді в своїй книзі «Ідіоми англійської мови та їх вживання» дає таке визначення ідіоми: «*We can say that an idiom is a number of words which, taken together, mean*

something different from the individual words of the idiom when they stand alone). («Ми можемо сказати, що ідіома – це кількість слів, які, взяті разом, означають щось відмінне від окремих слів ідіоми, коли вони стоять поодиноці») [12, с. 4].

Розамунд Мун у своїй книзі стійких виразів та ідіом в англійській мові визначає ідіому як «неоднозначний термін, що використовується в суперечливих відносинах. У роботі або загальному вжитку ідіома має два основних значення. По-перше, ідіома є окремим засобом вираження в мові, музиці, мистецтві і так далі, яка характеризує людину або групу. По-друге (і набагато рідше в англійській мові), ідіома є окремим лексичним словосполученням або фразовою лексемою, властивою мові». («*An ambiguous term, used in conflicting ways. In lay or general use, idiom has two main meanings. First, idiom is a particular means of expressing something in language, music, art, and so on, which characterizes a person or group. Secondly (and much less commonly in English), an idiom is a particular lexical collocation or phrasal lexeme, peculiar to a language*») [14, с. 3].

Мона Бейкер у своїй книзі «*Іншими словами*» відрізняє ідіому від словосполучення за прозорістю значення. Цитуючи Мону Бейкер, ідіоми – це «*frozen patterns of language which allow little or no variation in form and often carry meanings which cannot be deduced from their individual components*» («сталі зразки мови, які мають практично незмінну форму і часто несуть значення, які не можуть бути виведені з їхніх окремих компонентів») [1, с. 63].

Необхідно визначити, що означає «використовувати ідіому». Під «використанням» мається на увазі розпізнавання (переклад) ідіом в усній і письмовій мові, стилістично, семантично і граматично правильне вживання їх у контексті.

Для якісного перекладу ідіоми необхідним є фундаментальне володіння різними перекладацькими стратегіями для різних видів текстів, тобто, перекладач повинен бути майстром перекладу. Також невід'ємним є знання ідіом як в мові-джерелі, так і в цільовій мові. Знаючи структуру і лексичні одиниці обох мов та їхні особливості, процес перекладу можливо зробити коректним і правильним.

Як зазначив британський науковець П. Ньюмарк: «У перекладі ідіом ідіоматичною мовою особливо важко поєднати еквівалентність значення з еквівалентністю частоти» («*in translating idiomatic into idiomatic language, it is particularly difficult to match equivalence of meaning with equivalence of frequency*») [16, с. 28]. Він вважає, що основні проблеми, з якими перекладач стикається, не граматичні, а лексичні, тобто, слова, словосполучення та сталі фрази або ідіоми.

М. Девіс згадує ряд проблем при перекладі ідіом і сталих виразів:

- упізаність;
- відсутність еквіваленту в мові перекладу;
- використання ідіоми в початковому тексті як в буквальному, так і в ідіоматичному сенсі водночас;
- різниця між контекстом і використанням у вихідній і цільовій мовах [5, с. 193].

М. Бейкер вважає, що «основні проблеми, які ідіоматичні та сталі вирази представляють в перекладі, відносяться до двох основних напрямів: здатність розпізнавати

та інтерпретувати ідіому правильно, і труднощі в передачі різних аспектів значення, які ідіома або сталий вираз переносять в цільову мову («*the main problems that idiomatic and fixed expressions pose in translation relate to two main areas: the ability to recognize and interpret an idiom correctly and the difficulties in rendering various aspects of meaning that an idiom or a fixed expression conveys into the target language*») [1, с. 65].

Неприпустима пастка для перекладачів – перекладати ідіоми буквально. Переклад ідіоми «слово в слово» часто не має жодного сенсу або навіть іноді буває смішним.

З цим твердженням погоджується Джеймс Нолан: «Найбільш поширена помилка, яку слід уникати – не визнавати образну або ідіоматичну мову і перекладати її в буквальному сенсі» («*The most common pitfall to be avoided is not recognizing figurative or idiomatic language and translating it literally*») [17, с. 67].

Підсумовуючи вищесказане, ми вважаємо, що найбільш вдала стратегія перекладу ідіом будь-якої мови загалом і англійської зокрема, – це добір аналогічної ідіоми зі схожим значенням в мові перекладу.

Надзвичайно популярна в Америці, але незрозуміла багатьом українцям гра в бейсбол збагатила англійську мову сталими виразами, які миттєво перейшли з площини спорту в лексику щоденного вжитку, бізнесу та політики. Далі наводимо декілька прикладів бейсбольних ідіом, варіанти їхнього перекладу та приклади трансформацій в інші сфери вжитку.

Ballpark – «бейсбольний стадіон». Вперше цей термін з'явився в Оксфордському словнику (*Oxford English Dictionary*) в 1960 році з додатковим значенням «приблизна оцінка», а в 1963 році цей словник додав значення «сфера діяльності або впливу».

«*They said Itanium would never be their fastest 32-bit processor, but it would be in the ballpark ...*, – Brookwood said» [19]. – «Вони сказали, що Ітаніум ніколи не буде їхнім надшвидкісним 32-бітним процесором, але це була приблизна оцінка ...», – сказав Бруквуд.

«*Patrick Wiles, a vice president of First Pioneer Farm Credit in Riverhead, said the 'ballpark figure' for prime vineyard land on the North Fork is \$50,000 to \$60,000 an acre, assuming the development rights have been sold*» [9]. – «Патрік Вайлс, віце-президент First Pioneer Farm Credit в Ріверхед, сказав, що «приблизна цифра» для найкращих земель для виноградників на Норт-Форк становить \$50000 до \$60000 за акр, припускаючи, що права на будівництво вже були продані».

Bean ball (throw a bean ball). У бейсболі – це атака противника, направлена в його голову, навмисний кидок м'яча по голові. У політиці це може бути словесна образа чи політика, що спрямована на суттєву кривду або ушкодження опонента. Еквівалент української ідіоми можна запропонувати «кинути камінь у город».

«*Senator Jim Bunning Throws Bean ball at America's Unemployed*» [10]. – Заголовок: «Сенатор Джим Баннінг скривджує американських безробітних».

Brush-back. У бейсболі – прізвисько для будь-якого пітчера (гравця), призначеного для встановлення його команди у внутрішній частині зони страйку; у повсякденній мові – спроба підірвати вплив і владу або загрожувати словесно.

«*The Washington Times' George Archibald reports that Gerald A. Reynolds, assistant secretary for civil rights in the Department of Education, has sent a long overdue brush-back letter to college and university officials concerning their odious and oppressive campus speech codes*» [11]. — У «Вашингтон таймс» Джордж Арчібалд повідомляє, що Джеральд А. Рейнольдс, помічник секретаря з громадянських прав в Департаменті освіти, направив давно назрілий погрозливий лист до чиновників коледжів й університетів щодо їхніх одіозних і репресивних обмежень свободи слова в кампусах».

Bush-league – від бейсбольного терміна для друго-сортної бейсбольної ліги. Оксфордський словник (*Oxford English Dictionary*) в 1914 році додав значення «аматорський, безхитрісний, непрофесійний».

«*Kinsley, who does come off as the stereotypical Los Angeles-hating East Coast wonk, said recently that because L.A. is the second biggest city in the country, it's really bush league to care about where the writers are from*» [18]. – «Кінслі, який насправді відомий як стереотипний Лос-Анджелес-ненавидячий зубрила Східного узбережжя, недавно заявив, що, оскільки ЛА є другим за величиною містом в країні, це дійсно не професійно перейматися тим, звідкіля походять письменники».

Cleanup-hitter – працівник, найманий для вирішення проблем або керування командою. У бейсболі – це найчастіше гравець, який є кращим в команді відбиваючим і відбиває за списком 4-тим. Завдання перших трьох зайняти бази (завантажити їх), а після виходить «cleanup-hitter» і своїм ударом розчищає бази. Еквівалентом цього виразу може бути запозичений неологізм «кризис-менеджер», професія, що нещодавно з'явилась в Єдиному тарифно-кваліфікаційному довіднику робіт і професій робітників.

Referring to President George W. Bush: «There is a reason he is the current president and it is not just because of his Daddy or money – I think he makes a pretty solid cleanup hitter for the Republican Party and brought home the points made during the previous 4 days of the convention» [3]. Посилаючись на президента Джорджа Буша: «Існує причина, чому він є нинішнім президентом, і це не тільки через його Тата чи гроші – я думаю, що він стає досить твердим стрес-менеджером для Республіканської партії і запроваджує зауваження, зроблені в ході попередніх 4 днів з'їзду».

Cover one's bases – забезпечення безпеки. У бейсболі захисник охоплює базу, стоячи поряд з нею, унеможливаючи її досягнення. У бізнес лексиці це означає «необхідність готуватися до кожної випадковості». За необхідності еквівалентного перекладу, можливе вживання фрази «будь готовий – завжди готовий».

«*Arson investigators sifted through the rubble of an Air-dry Stud barn today, but failed to determine the cause of a fire that killed 15 thoroughbred broodmares and yearlings Saturday night. The horses were worth more than \$1 million, according to Brereton Jones, owner of the 3,000-acre (12 km²) stud farm. 'We do not have any reason to believe it was arson, but you just want to be sure you cover all the bases,' he said*» [13]. – «Слідчі по підпалу сьогодні досліджили уламки в конюшні Ейрдрі Стад, але не змогли визначити причину пожежі, яка згубила 15 породистих племінних кобил і молодняк в суботу ввечері. Коні коштували понад \$1 млн, як

заснавив Бреретон Джонс, власник 3000-акрового (12 км²) кінного заводу. «Ми не маємо жодної підстави думати, що це був підпал, але просто хочеться бути впевненими, що ми врахували і передбачили все», – сказав він».

Curve, curveball – сюрприз, часто повністю і абсолют-но несподіваний, і, як правило, неприємний. Кручений м'яч – це кидок у бейсболі, щоб обдурити батгера (відбиваючого).

«*Because of my personal story, I'm very interested in illness. One thing we discovered as a family is that when you're thrown a curveball like cancer or multiple sclerosis, often people do not know what to do first*» [4]. – «Через мою особисту історію я дуже зацікавлений в хворобі. Єдине, що ми виявили, як сім'я, є те, що, коли ви потрапляєте у такий несподіваний гаплик, як рак або розсіяний склероз, часто люди не знають, що робити в першу чергу».

Double header – «з корабля на бал». Два конкурси (або подібні заходи), що відбуваються в той же день з тими ж учасниками.

«*The city's three mayoral candidates finished Wednesday's political double header with a debate at First Congregational United Church for Christ. ...*» [6]. – «Три кандидати в мери міста закінчили у середу подвійні політичні дебати на Першій Конгрегаціоналістській Об'єднаній церкві Христа ...»

Extra innings – додатковий час, відведений для того, щоб «розірвати Гордіїв вузол» або врегулювати проблему. В основній бейсбольній лізі це означає вихід за межі стандартного часу в дев'ятому таймі в грі.

«*Microsoft, Yahoo Game Going Into Extra Innings?*» [15]. – Заголовок «Ігри Майкрософт, Яху переходять у додатковий час?»

First base – перший крок. У бейсболі нападник сподівається досягти першої бази, а потім продовжити навколо другої і третьої баз, поки він не досягне «дому». У міжособистісних стосунках це людина, яка не може дістатися до першої бази з іншою людиною, не в змозі досягти першої мети або встановити відносини.

A kiss might be first base in a romantic relationship (Пцілунок може бути першим кроком у романтичних стосунках).

Getting an appointment with a potential customer might be first base in a business transaction or negotiation (Домовленість про зустріч з потенційним клієнтом, можливо, є першим кроком до ділової угоди або переговорів).

First inning or early innings – неважливі події або початковий етап. Гра в бейсбол, як правило, триває 9 подач і, зазвичай, перші три подачі не визначають результат гри.

«*Geithner: Tax reform debate in 'first inning'*» [2] (Заголовок: «Гейтнер: дебати про податкову реформу на початковій стадії»).

«*Early Innings of a Banking Recovery*» [7] (Заголовок: «На початку банківського відновлення»).

Hardball, play hardball – бути жорстким або діяти агресивно. У спортивному вокабулярі це поняття виникло внаслідок порівняння м'ячів у бейсболі та софтболі.

«*I think this is just tough bargaining,*» said Deborah Wardwell of Dain Bosworth Securities. «*It seems to suggest hardball tactics.*» [8] («Я думаю, що це просто жорсткий торг, – сказала Дебора Вардвел із Дейн Босворт Сек'юритіз. – Це, здається, застосування жорсткої тактики»).

Висновки. Ідіоми висвітлюють унікальність і своєрідність мови та культури, в якій вони виникли, а тому для їхнього перекладу необхідно уважно визначити стилістику тексту і, намагаючись знайти ідіоматичний вираз в українській мові, якщо це можливо, перекласти їх згідно оригінального стилю. Перспективи подальших досліджень із зазначеної проблематики полягають у поглибленому вивченні багатогранної природи ідіом.

Література:

1. Baker M. In Other Words [Electronic resource]. – Access: <http://www.docdroid.net/9ai3/in-other-words-by-mona-baker.pdf.html>.
2. Becker B. Geithner: Tax reform debate in 'first inning' [Electronic resource]. – Access: <http://thehill.com/policy/finance/140619-geithner-tax-reform-debate-in-first-inning>.
3. Bush Jr.'s Skeleton Closet [Electronic resource]. – Access: <http://www.realchange.org/bushjr.html>.
4. Chu J. 10 Questions for Meredith Vieira [Electronic resource]. – Access: <http://time.com/>.
5. Davies M. G. Multiple voices in the translation classroom: Activities, tasks and projects [Electronic resource]. – Access: <http://www.translationdirectory.com/articles/article1739.php>.
6. Edwards A. San Bernardino mayoral candidates debate again [Electronic resource]. – Access: http://www.contracostatimes.com/california/ci_13614975?Nclick_check=1.
7. Frearson D. Early Innings of a Banking Recovery [Electronic resource]. – Access: <http://pragcap.com/the-early-earnings-of-a-bank-recovery>.
8. Freudenheim M. Bristol-Myers Won't Renew Hauser Pact [Electronic resource]. – Access: <http://www.nytimes.com/1993/08/14/business/company-news-bristol-myers-won-t-renew-hauser-pact.html>.
9. Goldberg H. G. Chilean Wines [Electronic resource]. – Access: <http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/subjects/w/wines/chile/index.html>.
10. Lerner M. Thoughts on an Autistic Child's Murder [Electronic resource]. – Access: <http://www.thefastertimes.com/author/cammiecmgovern/>.
11. Limbaugh D. Targeting speech codes on campus [Electronic resource]. – Access: <http://www.washingtontimes.com/news/2003/aug/18/20030818-085538-7222r/?page=all>.
12. Mc Mordie W. English Idioms and How to Use Them [Electronic resource]. – Access: www.twirpx.com/file/456044/.
13. Midway K. Sports News Briefs; Fatal Barn Fire Still a Mystery [Electronic resource]. – Access: <http://www.nytimes.com/1985/01/07/sports/sports-news-briefs-fatal-barn-fire-still-a-mystery.html>.
14. Moon R. Fixed expressions and idioms in English: a corpus-based approach [Electronic resource]. – Access: <http://www.birmingham.ac.uk/documents/college-artslaw/corpus/conference-archives/2011/abs-85.pdf>.
15. Morphy E. Microsoft, Yahoo Game Going Into Extra Innings [Electronic resource]. – Access: <http://www.ecommercetimes.com/story/62892.html>.
16. Newmark P. A Textbook of Translation [Electronic resource]. – Access: <http://carynannerisly.wikispaces.com/file/view/A+Textbook+of+Translation+by+Peter+Newmark.pdf>.
17. Nolan J. Professional interpreting in the real world [Electronic resource]. – Access: <http://www.worldcat.org/title/interpretation-techniques-and-exercises/oclc/500943830>.
18. Seipp C. Afflict The Comfortable National Review [Electronic resource]. – Access: <http://www.nationalreview.com/articles/214000/afflict-comfortable/catherine-seipp>.
19. Shankland S. Intel plans Itanium course correction [Electronic resource]. – Access: <http://query.nytimes.com/>.
20. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова: У 5т. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – С. 331-436.
21. Лубенская С. И. Большой русско-английский фразеологический словарь. – М. : АСТ-Пресс, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=1VGwAQAAQBAJ&pg=PR6&lpq=PR6&dq=лубенская+с.и.+русско-английский+фразеологический+словарь&source=bl&ots>.
22. Фразеологічний словник української мови [Текст]: словник. Кн.1 / Акад. наук України; Ін-т укр. мови; укл. В. М. Білоноженко. – Київ: Наукова думка, 1993. – 528 с.
23. Шахматов А. А. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М., 1967. – 368 с.

Цветаева Е. В., Знанецкая Е. Н. Бейсбольные идиомы в повседневной публицистической речи и их перевод

Аннотация. Предлагаемая статья посвящена исследованию устойчивых выражений (идиом), перешедших из спортивного лексикона в повседневную речь. Актуализируется проблема терминологического инструментария фразеологии. На материале американской общественно-политической прессы предлагаются вариации перевода идиом с английского языка на украинский.

Ключевые слова: идиомы, устойчивое выражение, фразеологизм, перевод, спортивный лексикон, публицистическая речь.

Tsvetaeva O., Znanetska O. Baseball idioms in everyday social and political language and their translation

Summary. The proposed article is devoted to the study of set expressions (idioms) transformed from sports vocabulary to everyday language. The features and variations of idioms translation from English into Ukrainian are analyzed on the material of American social and political press.

Key words: idioms, set expressions, phrase logical unit, sports vocabulary, translation, language of journalism.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Білоус І. Л.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ПУБЛІКАЦІЙ РІЗНИХ ЖАНРІВ У НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ

Анотація. У статті проаналізовано розподіл публікацій як інформаційних жанрів (заміток, статей, репортажів, портретів), так і аналітичних жанрів (глос, коментарів, рецензій, інтерв'ю) за тематичними рубриками із використанням деяких статистичних прийомів між жанрами публікацій і тематичними рубриками у сучасних німецьких друкованих виданнях.

Ключові слова: журнал, газета, публікація, тематична рубрика, жанр, замітка, репортаж, інтерв'ю.

Постановка проблеми. Дослідження мови преси є досить новим напрямом мовознавства, яким займається така молода дисципліна, як медіа-лінгвістика. Мовознавчі студії медіа-мови зумовлені багатьма чинниками: зростаючою роллю мас-медіа в суспільстві, а також їх впливом на реципієнтів через інформаційний потік [2, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, ознаки «мови преси» залежать від умов комунікації, її структури, а також від таких факторів, як адресат (бульварна газета або провідне громадсько-політичне видання), періодичність видання (щоденне або тижневе), поширення (місцеве і загальнонаціональне), тематичний поділ на рубрики (спорт, політика, економіка тощо), жанровий поділ (коментар, стаття, оголошення тощо). Проте досі особливості мови преси досліджували, як правило, у відриві від тематичних рубрик та жанрового поділу, намагаючись встановити її загальні характеристики [2; 3; 4]. Однак кожній тематичній рубриці притаманні свої мовні особливості, зумовлені фаховою мовою [4, с. 41; 6, с. 132]. Так, Е. Шьонке вказує на зв'язок між тематикою і жанром публікації, оскільки розгортання теми залежить від жанру тексту [5, с. 3].

Мета нашої статті полягає в описі розподілу публікацій різних жанрів (заміток, статей, репортажів, портретів, глос, коментарів, рецензій, інтерв'ю) за тематичними рубриками у сучасній німецькій пресі.

Матеріалом дослідження слугували сучасні німецькомовні друковані видання, а саме: журнали *Der Spiegel*, *Stern*, *Focus*, щоденні національні газети *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung* та регіональні газети *Berliner Zeitung*, *Der Tagesspiegel* за 2011–2013 рр. Таким чином, було враховано різноманітні типи друкованих видань, окрім бульварних і локальних. Для проведення статистичного аналізу відібрано по три номери з кожного видання (загалом 21 номер). Охарактеризуємо коротко досліджувані видання.

Виклад основного матеріалу. Щотижневий інформаційний журнал *Der Spiegel* видається з 1947 року. З ти-

ражем 894.270 екземплярів (1 квартал 2013 року) журнал вважають найбільшим впливовим виданням у Німеччині. *Der Spiegel* орієнтується на інтелектуальну читацьку аудиторію, пропонуючи детальні політичні, економічні і соціальні публікації. На 138 сторінках матеріал розподілений за такими рубриками: *Німеччина*, *Суспільство*, *Економіка*, *Події за кордоном*, *Спорт*, *Наука & Техніка*, *Культура*, *Преса*.

Щотижневий журнал *Stern* виходить з 1948 року і має тираж 837 619 примірників. У *Stern* основна увага фокусується на політичних і суспільних подіях, які висвітлюються в класичних репортажах і з великою кількістю фотографій. На 144 сторінках журналу публікації зведено в таких рубриках: *Політика*, *Суспільство*, *Події за кордоном*, *Наука*, *Економіка*, *Фото*, *Розваги*, *Мода*, *Радощі життя*, *Культура*, *Подорожі* і *Спорт*. При цьому дві перші рубрики складають половину всіх друкованих матеріалів.

Щотижневий інформаційно-політичний журнал *Focus* видається з 1993 року тиражем 539 281 примірників. У журналі висвітлюються насамперед такі питання, як сім'я, здоров'я, фінанси і кар'єра. Для полегшення сприйняття інформації читачам пропонуються короткі тексти з чисельними графіками, фотографіями і діаграмами. *Focus* подає матеріал з рубрик *Фото тижня* і *У фокусі*, де наведено статті з фотографіями на найактуальніші події в країні і світі. Далі слідує політична рубрика з домінуванням невербальної частини, рубрика *Репортаж* з об'ємними репортажами на різну тематику, *Дебати*, *Економіка*, *Наука і техніка*, *Медицина*, *Автомобілі*, *Культурне життя*, *Преса*, *Спорт*, *Людина* і *Гарячі новини*. У середньому журнал нараховує 134 сторінки.

Газета *Frankfurter Allgemeine Zeitung* видається з 1949 р. і є другим за тиражем німецькомовним щоденним виданням (338 478 екземплярів). Це авторитетне національне видання, яке має одну з найбільших у світі мережу кореспондентів. За своїм політичним спрямуванням FAZ відносять до консервативних видань. Читацьку аудиторію складають переважно люди, близькі до ділових та фінансових кіл, або ті, хто цікавиться питаннями економіки. FAZ має в середньому 36 сторінок з такими рубриками: 1) *Політика* (с. 1-8), де подається матеріал про внутрішньополітичні теми; 2) *Німеччина і світ* (с. 9), де домінує зовнішньополітична тематика статей; 3) *Економіка* (с. 11-18) з підрубрикою *Підприємництво*, які займають увесь другий інформаційний блок газети; 4) *Фінансовий ринок* (с. 19-25), присвячений питанням фінансів з підру-

бриками *Фінансові ринки і Капіталовкладення, Німецькі та міжнародні акції, Позики, Валюта і фондові ринки*; 5) *Спорт* (с. 26-28), де висвітлюється спортивна тематика; 6) *Літературна частина* (с. 29-36) з підрубриками *Кіно, Нові видання, Преса*, де вміщено тексти культурної тематики. До основної частини газети може входити тематичний блок *Подорожі* з окремою нумерацією, де підібрано статті, присвячені туристичній тематиці.

Газета *Süddeutsche Zeitung* видається з 1945 року і є найавторитетнішою німецькомовною газетою (420 377 екземплярів). Особливістю видання є те, що культурний інформаційний блок йде одразу після політичного. Окрім того, в газеті постійно представлено аналітичний матеріал: глоса на титульній сторінці, окрема *Сторінка три* з великими репортажами й аналітичними статтями, а також четверта сторінка під назвою *Погляди* з коментарями від відомих авторів цього видання. *Süddeutsche Zeitung* складається з окремих блоків по декілька сторінок. Перший блок присвячений політиці, який з інформаційною і аналітичною частинами займає 8 сторінок, до якого приєднано рубрику *Панорама* з текстами, які відносять до *soft news*. У другому блоці (с. 11-16) друкуються тексти культурної тематики під рубрикою *Літературний огляд* і підрубриками *Фільм, Література і Листи читачів*, а також *Погода*. Приєднана до цього блоку також сторінка *Наука* з науково-популярними статтями. Економічна частина газети представлена різноманітним матеріалом на 10 сторінках у третьому блоці. Тут редакція подає рубрику *Преса* зі статтями з галузі мас-медіа та телевізійною програмою.

Наступний окремих газетний блок *Подорожі* (6 сторінок) призначено для читачів, які цікавляться туристичною тематикою. В останньому газетному блоці представлено рубрику *Спорт* і рубрику з регіональними баварськими новинами.

Заснована в 1945 році щоденна газета *Der Tagesspiegel* з тиражем 113 165 примірників належить до авторитетних регіональних видань. Поширюється в Берліні і землі Бранденбург. Газета поділена на класичні рубрики *Політика, Економіка, Спорт, Культура*, при цьому локальні новини з Берліна і Бранденбурга йдуть одразу після політичної рубрики. Щосуботи до газети додається автомобільні оголошення і оголошення з нерухомості, а щонеділі – оголошення вакансій і туристична рубрика.

Щоденна газета *Berliner Zeitung* видається з 1945 року і є найавторитетнішим регіональним виданням в Берліні і Бранденбурзі (129 780 примірників на січень 2013 р.). Газета представлена такою архітектонікою рубрик: *Політика, Економіка, Спорт, Берлін, Фейлетон, Панорама, Культурний календар*. Суботній номер виходить з додатковими рубриками *Оголошення, Подорожі* тощо.

Загальна кількість проаналізованих текстів зі вказаних вище видань становить 2213, з них 924 статті, 861 замітка, 128 коментарів, 111 рецензій, 100 інтерв'ю, 60 портретів, 19 глос і 10 репортажів (табл. 1). Як свідчать підрахунки, найбільшу кількість усіх текстів становлять статті, далі слідує за спадом замітки і коментарі. Найменша частка текстів припадає на глоси і репортажі. Інтерв'ю і портрети посідають проміжне положення.

Таблиця 1

Кількісний розподіл жанрів за рубриками в німецьких друкованих виданнях

Жанри Рубрики	замітка	стаття	портрет	репортаж	інтерв'ю	глоса	критика	коментар	Разом
Політика	243	254	27	7	29	11	3	74	648
Економіка	219	267	0	1	12	4		34	537
Суспільство	95	87	17	1	10	0	0	0	210
Культура	129	128	11	0	33	2	108	11	422
Наука і техніка	81	107	2	0	4	0	0	4	198
Спорт	94	81	3	1	12	2	0	5	198
Разом	861	924	60	10	100	19	111	128	2213

Розподіл текстів за тематикою свідчить про те, що найбільша їх кількість припадає на політику (648), далі слідує за спадом тексти з галузі економіки (537) і культури (422). Суспільні теми у розглянутих друкованих виданнях посідають проміжне положення (210 текстів). Однакова кількість текстів зафіксована в тематичних рубриках «Наука і техніка» та «Спорт» (по 198 текстів).

Використаємо для аналізу розподілу різних жанрів за тематикою критерій спряженості χ^2 та коефіцієнт спряженості К. Чупрова [1, с. 29]. За допомогою критерію χ^2 можна визначити наявність відповідностей або розходжень між розподілами частот спостережуваних величин. Сума критерію χ^2 тим вища, чим більш емпіричні величини відхиляються від теоретичних. Міра зв'язку визначається за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості К. Чупрова.

Статистичний аналіз отриманих даних показав перевищення емпіричних величин над теоретично очікуваними в 11-ти випадках з 38-ми, тобто у 30% спостережень (табл. 2).

Наведені в таблиці 2 дані свідчать про переважання політичної тематики у коментарях, репортажах, глосах і портретах. Статті в усіх досліджуваних мас-медіа роблять посилені акцент на економічні реалії. Суспільні події висвітлено переважно у портретах і замітках, культурні – в інтерв'ю та рецензіях. У рубриці «Наука і техніка» переважають статті, а в рубриці «Спорт» – замітки.

Найвищі показники критерію χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості К спостерігаються для рецензій з культурної тематики ($\chi^2 = 463,4$; К = 0,46). Це означає, що переважна більшість публікацій у рубриці «Культура» в досліджуваних мас-медіа є критикою на певний твір мистецтва, як-от: книгу, музичний диск, кінофільм, теле-

передачу, виставу, концерти та виступи діячів культури, виставки тощо. Далі слідує за спадом публікації в рубриці «Політика», в яких, порівняно з іншими рубриками, переважають коментарі ($\chi^2=53,41$; $K=0,16$). Зумовлено це тим, що основною політичною темою у мас-медіа досліджуваного періоду були підготовка до виборів у

Німеччині. У цих умовах політологи коментували висловлювання і дії провідних політиків та оцінювали їх шанси на перемогу. Досить високі показники критерію χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K зафіксовано також для рубрики «Суспільство» ($\chi^2=25,5$; $K=0,11$), де переважають портрети відомих громадських діячів.

Таблиця 2

 χ^2 і коефіцієнт взаємної спряженості K розподілу жанрів за рубриками в публіцистичному дискурсі

Жанр Рубрика	замітка	стаття	портрет	репортаж	інтерв'ю	глоса	критика	коментар
Політика			7,36 0,06	8,04 0,06		7,58 0,06		53,41 0,16
Економіка		18,51 0,09						
Суспільство	3,91 0,04		25,5 0,11					
Культура					13,17 0,08		463,4 0,46	
Наука і техніка		13,5 0,08						
Спорт	6,72 0,06							

Середні показники критерію χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K встановлено для публікацій на економічні теми, в яких переважають статті ($\chi^2=18,51$; $K=0,09$). Обсяг статей сягає, як правило, дві-три сторінки друкованого тексту в журналах або від 0,5 сторінки до 1 сторінки у газеті, що дозволяє детально зупинитися на певній темі і висвітлити її з усіх сторін.

Аналогічно зафіксовано середні статистично значущі показники для статей у рубриці «Наука і техніка» ($\chi^2=13,5$; $K=0,08$). У цій рубриці переважають статті, оскільки розгляд будь-якого наукового чи технічного питання вимагає для непосвяченого читача детального пояснення його суті, що, в свою чергу, зумовлює розгорнутий опис, можливий лише в рамках статті.

Середні показники критерію χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K виявлено також для інтерв'ю у рубриці «Культура». Як правило, в інтерв'ю представлено суспільно або культурно вагомому новину у вигляді відповідей відомої особи на запитання журналіста. Бесіда, вибудована за певним планом через безпосередній контакт інтерв'юера з респондентом з обов'язковою фіксацією відповідей, дозволяє читачу самому створити певне враження про респондента. Інтерв'ю трапляються і в інших тематичних рубриках друкованих видань, зокрема в політиці, економіці, спорті, проте вони відчутно переважають саме в рубриці «Культура». Це зумовлено тим, що відомості, отримані в результаті інтерв'ю у цій рубриці, мають на меті задовольнити інтерес читачів, а не переслідують професійні, корпоративні чи інші цілі.

Низькі показники критерію χ^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K встановлено для репортажів, портретів та глос у рубриці «Політика» та заміток у рубриках «Спорт» і «Суспільство».

Висновки. Як показало проведене дослідження із використанням деяких статистичних прийомів, між жанрами публікацій і тематичними рубриками у сучасних німецьких друкованих виданнях простежується певний

взаємозв'язок, що впливатиме на характеристики мови преси загалом. Тому, на нашу думку, при описі мови преси варто враховувати також жанрові і тематичні особливості друкованих видань. Перспективним вважаємо здійснити порівняльний аналіз розподілу публікацій різних жанрів за тематичними рубриками як у німецькій пресі, так і в сучасній пресі Австрії та Швейцарії.

Література:

- Best K. H. Quantitative Linguistik. – 3. Aufl. – Göttingen, 2006.
- Helfrich U. Mediensprache: Annäherung an ein linguistisches Konzept und Tendenzen der romanischen Forschung / Uta Helfrich // Mediensprache in der Romania / Uta Helfrich, Hildegard Klöten (Eds). – Wilhelmsfeld, 1998. – S. 1-11.
- Huber Chr. Die Satzsegmentierung in der französischen Pressesprache der Gegenwart / Christina Huber. – Wilhelmsfeld: Gottfried Eggert Verlag, 2007. – 394 S.
- Luger H.-H. Pressesprache / H.-H. Luger. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 169 S.
- Schoenke E. Wirtschaftskommentare: Texttitel und textsortenspezifische Themenentfaltung / Eva Schoenke // Medientexte: Textlinguistische und sprachhistorische Aspekte / Horst Kreye und Mediate Smalten (Eds). – Bremen: Universitätsverlag, 1994. – № 5. – S. 3-42.
- Skogström B. Wirtschaftsjournalismus: Rhetorisches in der Textsorte Additional / Bronnen Ökstrom, Bo Westerland // Medientexte: Textlinguistische und sprachhistorische Aspekte / Horst Kreye Mediate Smalten (Eds). – Bremen: Universitätsverlag, 1994. – № 5. – S. 132-145.

Белоус И. Л. Особенности распределения публикаций разных жанров в немецкой прессе

Аннотация. В статье сделан анализ распределения публикаций как информационных жанров (заметок, статей, репортажей, портретов), так и аналитических жанров (глосс, комментариев, рецензий, интервью) по тематическим рубрикам с использованием некоторых статистических приемов между жанрами публикаций и тематическим рубрикам в современных немецких печатных изданиях.

Ключевые слова: журнал, газета, публикация, тематическая рубрика, жанр, заметка, репортаж, интервью.

Bilous I. The peculiarities of distribution of various genres publications in German press

Summary. In the article there have been analyzed the distribution of publications of information genres (notes, articles, reports, portraits) as well as analytical genres (glosses, comments, reviews, interviews) by thematic

sections using some statistical techniques between genres of publications and thematic heading in modern German publications.

Key words: magazine, newspaper, publication, thematic heading, genre, note, report, interview.

Бойчук Н. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

Анотація. У статті проаналізовано використання різних наукових напрямів у процесі дослідження інтернет-дискурсу. Застосування поліпарадигмального підходу сприятиме ґрунтовному вивченню суті інтернет-комунікації, зокрема дослідженню особливостей інтернет-дискурсу.

Ключові слова: інтернет-дискурс, інтернет-комунікація, поліпарадигмальний підхід, мовна парадигма.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть до вивчення мовних парадигм застосовується функціональний підхід. Наукові дослідження здійснюються у ракурсі вивчення парадигм мовних підсистем і особливостей їх функціонування. За А. Карлінським лінгвістична парадигма – це сукупність ідей та теорій, висунутих різними дослідниками у різний час, які присвячені загальній проблемі теорії мови і трактуються як взірці вирішення дослідницьких завдань. Сукупність усіх дослідницьких парадигм визначає специфіку лінгвістичних досліджень [9, с. 109].

У контексті лінгвокультурологічних досліджень мова виступає як могутній інструмент, що формує людську спільноту в етнос через зберігання і передавання культури, а саме: набору способів соціальної практики, які вироблені людьми для соціально значущих практичних та інтелектуальних дій і зберігаються в соціальній пам'яті колективу. На нашу думку, не варто недооцінювати значення антропологічної парадигми лінгвістичного знання, оскільки як наслідок орієнтованості на людину сучасних об'єктів наукового вивчення розвиваються не лише когнітивна лінгвістика, а й лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, прагмалінгвістика, теорія комунікативних актів, дискурсологія, медіа-лінгвістика, політична лінгвістика тощо.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики учені приходять до висновку, що дослідження лексики повинно здійснюватися в контексті поліпарадигмальності концепції мови, у першу чергу, лінгвокультурологічної, лінгвокогнітивної і когнітивно-функціональної, у яких відображається об'ємне уявлення про мову. **Актуальність** поставленої проблеми зумовлена недостатньою кількістю праць, присвячених поліпарадигмальному підходу в сучасній лінгвістиці. Таким чином, **мета** даної статті полягає в аналізі можливості застосування поліпарадигмального підходу до вивчення певних мовних явищ та характеристик особливостей інтернет-комунікації в межах когнітивної, лінгвістичної та функціональної парадигм наукових знань.

Аналіз останніх досліджень. Підґрунтям для проведеного поліпарадигмального дослідження стали праці із

загального й зіставного мовознавства Н. Арутюнової, Ю. Апресяна, В. Гака, С. Єрмоленка, М. Кочергана, В. Скалічки, О. Тараненка, С. Терехової, К. Buhler, J. Lyons, W. Weinreih та інших.

Хоча в Україні існує певна кількість публікацій, присвячених інтернет-дискурсу, серед яких дослідження Л. Компанцевої, присвячені інтернет-комунікації у лінгвокультурологічному та когнітивно-прагматичному аспектах, та праці О. Горошко, що стосуються гендерних досліджень, проте багато аспектів комп'ютерного спілкування ще потребують детального висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Науковці по-різному кваліфікують досліджувані мовні парадигми та їхню кількість і якість. В. Постовалова виокремлює три основні парадигми дослідження мови, а саме: 1) іманентно-семіологічну; 2) антропологічну, трактування мовних проблем через призму особливостей людини, котра за своєю природою володіє когнітивно-комунікативною системою, яка визначає усі види її активності; 3) теoантропокоsmічну (трансцендентальну), за якої мова розглядається у такому понятійному контексті, як Бог, людина та світ [14, с. 28]. Ю. Караулов та його послідовники розрізняють історичну, психологічну, системно-структурну і соціальну парадигми [8]. На думку О. Кубрякової, останні два століття в історії мовознавства можна охарактеризувати зміною порівняльно-історичної парадигми структуральною, а згодом – генеративною [10, с. 167-171].

Ученими було з'ясовано, що шляхом комплексного, багатоаспектного аналізу мовної підсистеми в межах функціонально-семантичного дослідження можна проаналізувати поліпарадигмальність у мові. З метою уникнення термінологічної неоднозначності, наукової неточності і помилкового розуміння терміну парадигма в онтології і гносеології на рівні похідних прикметників користуємося в першому випадку терміном парадигматичний, тобто, такий, що властивий парадигмі або репрезентує парадигматичні відношення в мові, а в другому – парадигмальний і поліпарадигмальний, тобто, такий, що характеризує властивість мовної системи і структури складатися з багатьох парадигм [15, с. 78].

Спільним для цих поглядів є поєднання формального опису із функціональним аналізом, проте кожен з них – це специфічна модель опису й аналізу мовного матеріалу [12, с. 7-10]. Мова за поліпарадигмального вивчення розуміється як динамічна, історично укладена семіотична система, яка виконує щонайменше комунікативну, інформативну й пізнавальну функції. Вивчення цієї системи потребує залучення екстралінгвістичних знань через мовленнєву діяльність людини сприяє формуванню

національної специфіки мовної особистості. «За такого визначення мови у нього включено всі попередні його розуміння – від представників порівняльно-історичного мовознавства до структуралістів, психолінгвістів, когнітивістів тощо» [7, с. 9].

Сучасна система англійської мови, подібно до інших розвинутих мов, є неоднорідним явищем, оскільки в ній можна виділити різні підсистеми: професійну, молодіжну, дитячу, діалектну тощо, які мають спільні та відмінні риси із загальнолюдською системою певного народу. Найяскравіше вони проявляються на лексико-семантичному рівні мови.

Інтернет на сьогодні є одним із основних джерел інформації. Дослідниця І. Ільїна вважає, що обґрунтування гіпертекстових досліджень в гуманітарних науках належить постмодерністському напрямку філософської думки. В його основу покладено принцип деконструкції, мову несвідомого, шизоаналіз, концепцію різомі та концепцію «відкритого» тексту [6].

В англомовній науковій парадигмі для визначення електронної мови використовуються різні терміни: e-language, netlingo, e-talk, geekspeak, netspeak, weblish, а комунікативний простір її функціонування називають комп'ютерно-опосередкованою комунікацією СМС (Computer Mediated Communication) [4]. На основі проведеного дослідження можна виокремити певні труднощі у процесі лінгвістичного дослідження інтернет-дискурсу. Однією з них є проблема термінології мови Інтернету. У деяких дослідженнях використовується поняття «гіпертекст» як модель організації електронного тексту, що характеризується специфічною структурованістю і розгалуженою системою внутрішньотекстових і міжтекстових переходів, припускає можливість читачької інтерактивної дії, що впливає на послідовність відтворення композиційних одиниць [5, с. 8]. Інші вчені вживають термін «інтернет-дискурс», а Л. Компанцева надає перевагу поняттю «інтернет-комунікації» як особливому середовищу, місцю реалізації мови, яке ніколи раніше не існувало, але дало змогу ґрунтовно вивчати комунікативний потенціал мови, тенденції її функціонування у специфічному лінгвокультурологічному середовищі [10, с. 4]. Зарубіжні дослідники використовують термін «комп'ютерно-опосередкована комунікація» або «комп'ютерно-опосередкований дискурс». Також неоднозначним є ставлення до статусу мови Інтернету, яка іноді трактується як форма писемного мовлення, оскільки вона реально існує як «текст, представлений на екрані комп'ютерного монітора», а іноді – як усне мовлення, тому що речення складаються з коротких повідомлень. Ці повідомлення є нескладними та часто семантично непов'язаними, з низькою послідовністю комунікативної взаємодії; діалоги є нетривалими та короткими [17, с. 23-25]. До того ж самі користувачі схильні розглядати свій текстовий обмін як «розмови», використовуючи переважно дієслова «говорять» і «чув», а не дієслова «написали» чи «читали», щоб описати власну діяльність. Цей лінгвістичний огляд свідчить про те, що користувачі відчують комп'ютерно-опосередковану комунікацію як розмову, незважаючи на те, що вона відбувається письмовими засобами» [17, с. 35]. Також існує також точка зору, що мова Інтернету є поєднанням усного і писемного мовлення, адже в електронному вигляді є проблема з визна-

ченням текстів як письмових або розмовних. Веб-вузол – специфічний свого роду електронний текст, який технологічно і культурно стосується деяких аспектів записаної комунікації, але веб-вузли також мають справу з розмовною взаємодією і з іншими формами електронного тексту [16, с. 1]. Така позиція справедливо враховує особливості різних жанрів Інтернету, що є більш схожими на усне мовлення (чат, скайп) чи писемне мовлення (сайт, блог, електронна пошта, електронні словники та енциклопедії).

Також існують певні жанри інтернет-комунікації як інтернет-спільноти, коментарі, ігри тощо, які складно віднести до того чи іншого виду мовлення. Тому в лінгвістиці існує також окрема позиція, що розглядає мову Інтернету як специфічну проміжну форму мовлення. «Мова Інтернету може бути віднесена до нового різновиду мови, що посідає значуще місце в житті соціуму разом з такими великими підсистемами, як, наприклад, мова художньої літератури, розмовна мова тощо» [10, с. 14]. Варто зазначити, що динамічність та варіативність мовних норм Інтернету ускладнюють визначення статусу мови.

Т. Виноградова вказує на певні особливості інтернет-дискурсу [2, с. 63-67]. Першою є анонімність співрозмовника. Хоча іноді можна отримати певні анкетні відомості і навіть фотографію співрозмовника, вони не є достатніми для адекватного сприйняття особистості. Окрім цього, дуже часто спостерігається подання неправдивої інформації, наслідком якої є використання ненормативної лексики, образ тощо, оскільки ризик викриття і осуду зводиться до мінімуму. Відсутність невербальної інформації у процесі інтернет-комунікації впливає на протікання процесів міжособистісного сприйняття. Користувач може добровільно ініціювати спілкування і за бажанням у будь-який момент його завершити. Нестача емоційного компонента спілкування, що супроводжується стійким прагненням до емоційного наповнення тексту за допомогою спеціальних значків на позначення емоцій або опису емоцій словами. Користувачі Інтернету практично повністю позбавлені допоміжних екстралінгвістичних засобів, серед яких: тембр голосу, жести, міміка. Цей емоційний дефіцит компенсується введенням у віртуальний дискурс сурогатних емоційних реакцій – «смайликів». Окрім «смайликів», з метою привернення уваги співрозмовника використовується написання фрази чи слова великими літерами, які іноді трактуються як підвищення голосу. Недостатність передачі в Інтернеті кольору, звуку тощо замінюється знаковими аналогами – знаками оклику, засобами інших мовних жанрів. При описі матеріалів дослідження теж можуть виникати певні труднощі, оскільки електронний текст, який зберігається на серверах мережі, може бути видозміненим з метою оновлення інформації, і тоді посилення на даний текст стає неактивним.

Висновки. У сучасних дослідженнях найчастіше застосовуються такі підходи до вивчення інтернет-дискурсу: когнітивний (Л. Компанцева, П. Сергієнко), семіотичний (І. Ільїна), поліпарадигмальний (Л. Компанцева), психолінгвістичний (І. Ільїна) [6, с. 10]. Відсутність конкретних методик дослідження, нерозповсюдженість специфічних методів і прийомів змушує вчених адаптувати традиційні лінгвістичні методи до цілей своєї роботи, проте такі адаптації іноді не враховують особливості мови Інтернету.

Отже, інтернет-дискурс на сьогодні залишається одним з найперспективніших предметів вивчення, тому кількість публікацій з цієї теми невпинно зростає в Україні і світі, а тенденції досліджень стають все більш виразними. На нашу думку, перспективними напрямками вивчення мови Інтернету є особливості функціонування та інтерпретації мови Інтернету; вплив мови Інтернету на літературну англійську мову; лінгвістичний аналіз інтернет-лексики; вивчення ролі лінгвістичних та екстралінгвістичних елементів мови Інтернету у процесі комунікації тощо.

Література:

1. Березин Ф. М. О парадигмах в истории языкознания XX в. / Ф. М. Березин // Лингвистические исследования в конце XX века. – М., 2000. – С. 8-15.
2. Виноградова Т. Специфика общения в Интернете. // Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект. – Казань, 2004. – С. 63-67.
3. Гамкрелидзе Т. Об одной лингвистической парадигме / Т. Гамкрелидзе // Вопросы языкознания. – 2005. – № 2. – С. 3-5.
4. Горощко Е. И. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=76>.
5. Дедова О. В. Лингвосомиотический анализ электронного гипертекста: (на материале русскоязычного Интернета): дис. на соискание уч. степени доктора филологических наук: спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.19 «Теория языка» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissertat.com>.
6. Ильина И. А. Проблемы изучения и восприятия гипертекста в мультимедийной среде Интернет: автореф. на соискание уч. степени кандидата филологических наук: спец. 10.01.10 «Журналистика» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ipk.ru.
7. Капитонова Ю. В., Летичевский А. А. Парадигмы и идеи академичка В. М. Глушкова / Капитонова Ю. В., Летичевский А. А. – К., 2003. – 453 с.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
9. Карлинский А. Е. Методология и парадигмы современной лингвистики. – Алматы, 2009. – 353 с.
10. Компанцева Л. Ф. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. Ф. Компанцева. – Київ, 2007. – 23 с.
11. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца XX в. – М., 1995. – С. 144-238.
12. Кубрякова Е. С. Языковое сознание и языковая картина мира / Е. С. Кубрякова // Филология и культура: материалы международной конференции. – Ч. 1. – Тамбов, 1999. – С. 6-13.
13. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учебное пособие] / В. А. Маслова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Минск, 2008. – 271 с.
14. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1999. – С. 8-70.
15. Терехова С. І. Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження): автореф. дис. доктора філол. наук: 10.02.17 / С. І. Терехова. – Київ, 2012. – 24 с.
16. Boardman M. The Language of Websites / M. Boardman. – New York: Routledge, 2004. – 102 p.
17. Herring S. Computer-Mediated Conversation: Introduction and Overview / S. Herring // Language@Internet . – 2010. – Volume 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.languageatinternet.de/articles/2010/2801/index.htm>.

Бойчук Н. В. Полипарадигмальный подход к изучению интернет-дискурса

Аннотация. В статье проанализировано использование разных научных направлений в процессе исследования интернет-дискурса. Использование полипарадигмального подхода будет способствовать более глубокому проникновению в сущность интернет-коммуникации, в частности особенностей интернет-дискурса.

Ключевые слова: интернет-дискурс, интернет-коммуникация, полипарадигмальный подход, языковая парадигма.

Boichuk N. A multi-paradigmatic approach to the internet discourse study

Summary. Possibilities of different scientific linguistic schools in the study of the internet discourse have been analyzed. A multi-paradigmatic approach to the study of the internet discourse will promote a more detailed understanding of its essence as well as the peculiarities of the computer mediated communication.

Key words: internet-discourse, internet-communication, poly-paradigmatic approach, language paradigm.

Филатенко И. А.,

кандидат филологических наук, научный сотрудник

Института филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

КАТЕГОРИЯ «СОБЫТИЕ» В ТЕОРИИ СМИ: ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается проблема определения категории «событие» в теории масс-медийной коммуникации, анализируются различные подходы к этому феномену в рамках данной парадигмы.

Ключевые слова: событие, масс-медиа, медиа-событие.

Постановка проблемы. Категория «событие» (далее также – С.) попадает в поле зрения исследователей, выполняющих изыскания в русле различных гуманитарных парадигм. И философско-историческая, и социологическая, и политологическая, и филологическая трактовка С. раскрывает сущность этого понятия в рамках собственных систем координат [15, с. 16]. Событие же, нашедшее отражение в современных средствах массовой информации, закономерно привлекает внимание филологов, прежде всего – теоретиков журналистики. Учёные предпринимают попытки обозначить данный феномен, определить объем последнего, предлагая при этом различные его интерпретации. Подобное разнообразие трактовок и предопределило **цель** статьи – рассмотреть проблему определения события, вовлеченного в понятие СМИ.

Изложение основного материала. Ключевой категорией, лежащей в основе формирования информационной картины действительности, является событие: именно на освещение С. направлено подавляющее большинство сообщений в дискурсе масс-медиа. По мнению теоретиков журналистики, в современном информационном обществе С. могут быть рассмотрены как акт совместного бытия с окружающей реальностью; обеспечивают такую же событийность СМИ, которые организуют «событийность человека с миром, его причастность к происходящему» [5, с. 19]. Значимость данного феномена в рамках этой гуманитарной парадигмы трудно переоценить, что и обуславливает стремление её представителей дать собственное осмысление категории С.

Важным аспектом такого описания стало выявление *места и роли СМИ в представлении событий* адресату. В этой связи один из ведущих теоретиков массовой коммуникации [19] полагает, что масс-медиа по отношению к индивиду могут быть рассмотрены как:

1) «окно в мир», открытое для репрезентации событий (это не предполагает привнесения элементов, которые не имеют отношения к самому С.);

2) зеркало событий социума, накладывающее определенные ограничения на процесс репрезентации, которые связаны с неизбежностью установления «угла отражения», а также ограниченной поверхностью отражения са-

мого зеркала, в результате чего адресат не может увидеть событие во всей его многогранности;

3) «привратник» (фильтр), который или осознанно, или неосознанно выбирает определенные аспекты события и опускает другие;

4) интерпретатор, разъясняющий события, которые без этого могли бы показаться некогерентными;

5) преграда (завеса), которая отделяет индивида от события и тем самым искажает его восприятие [19, с. 65].

Другим не менее значимым аспектом описания события в исследованиях теоретиков журналистики является экспликация тех причин, целей, мотивов, руководствуясь которыми, адресант избирает то или иное С. окружающей действительности для освещения в СМИ. В специальной литературе такой комплекс различных факторов, превращающих С. в информационный повод, называют новостной ценностью [18, с. 116]. Например, к числу таких факторов Дж. Доменик, М. Монтгомери относят следующие: 1) актуальность, новизна событий; 2) значимость и масштаб событий; 3) последствия события для массовой аудитории; 4) пространственная близость; 5) конфликтность или негативный характер информации; 6) эмоциональный фактор [3, с. 72-73]. В работах И. В. Рогозиной [12], Е. П. Прохорова [11] указывается на такие критерии: 1) событие отвечает актуальным запросам аудитории (уместное событие); 2) событие, главный герой которого достиг значительного успеха (сенсация); 3) событие, главный герой которого – статусная фигура; 4) событие ведет к негативным последствиям; 5) событие, которое воспринимается как маловероятное; 6) событие как конфликтное взаимодействие; 7) событие с непредсказуемым и стремительным развитием (интрига); 8) событие с большим количеством участников или охватывающее большую территорию (масштабное событие); 9) пр. Дж. Галтунг и М. Руж определяют следующие параметры отбора событий СМИ: 1) частотность – критерий, позволяющий определить, в какой степени то или иное событие является рядовым и повседневным; 2) амплитуда – критерий, ориентирующий СМИ на выбор событий, которые характеризуются драматизмом по характеру протекания и/или последствиям; 3) удивление – критерий, позволяющий отбирать события, информация о которых воспринимается позитивно; 4) однозначность – критерий, который требует от средств массовой информации такой репрезентации события, которая не осложнялась бы неясными, труднообъяснимыми деталями; 5) соответствие – критерий, базирующийся на учете того, насколько репрезентация события отвечает ожиданиям определенного общества; 6) узнаваемость – критерий, который связан с

релевантностью события в контексте данной культуры, обеспечивающей его понимание; 7) континуальность – критерий, диктующий необходимость поддержания структурно-содержательных параметров продукции СМИ, в частности постоянство рубрик, разделов, периодичность выхода программ или номеров издания; 8) баланс – критерий, в соответствии с которым поддерживается разнообразие репрезентаций в медиа, позволяющее уравновешивать сообщения одного вида сообщениями другого вида, например, негативные новости уравновешиваются положительными, международные – новостями о событиях внутри страны [12].

Как можно заметить, перечень критериев отбора одних событий среди множества других не является каноничным, но в целом обнаруживает общие принципы их медиатизации. Важно, что в данном процессе *объективная* социальная и политическая значимость С. может отступать на второй план [10].

Общим местом в изысканиях теоретиков журналистики, так или иначе обращающихся к категории С., стала констатация того факта, что событие окружающего мира и С., представленное средствами массовой информации, не являются тождественными: «Когда мы получаем информацию о событии по телевидению<...>, то перед нами не «живое» событие, а сообщение об этом событии» [14, с. 171]; «Факт сам по себе, то есть, как явление, о котором ведет речь журналист, и описание этого явления (факта) – разные вещи. Считать описание явления равнозначным самому явлению – значит совершать грубую ошибку» [13, с. 16] (в ряде исследований по теории журналистики, как и в некоторых лингвистических изысканиях, понятия «событие» и «факт» не разграничиваются); «для аудитории событие как таковое (независимо от приписываемой ему значимости) начинает существовать, пройдя процесс вербализации став текстовой категорией, которая связана с описанием различных действий субъекта и объекта в определенном пространстве и времени» [8, с. 114].

Такого рода наблюдения привели исследователей-журналистов к поиску адекватного термина для обозначения данного феномена. На современном этапе событие, получившее отражение в средствах массовой информации, в работах по теории журналистики, имеет разные наименования, впрочем, как и различные определения: *коммуникативное событие, медиа-коммуникативное событие, медиа-событие (mediaevent), текстовое событие*. Так, Н. Фэклоу в работе «Дискурс медиа» [20] отмечает, что результатом актуализации моделей репрезентации СМИ является создание *коммуникативного события*, которое становится элементом, конституирующим массовую коммуникацию. Рассуждая о коммуникативном событии, исследователь останавливается на следующих положениях:

1) массово-коммуникационные технологии позволяют создавать и воспроизводить коммуникативное событие (текст), при этом время и место его актуализации определяется средствами массовой информации;

2) место и время создания коммуникативного события не тождественны времени и месту его восприятия;

3) коммуникативное событие создается под институциональным контролем, а потребляется индивидуально;

4) коммуникативное событие даёт возможность приобрести жизни индивида социально значимый характер;

5) коммуникативное событие в СМИ помогает преодолевать разрыв между общественным характером производства текстов СМИ и индивидуализированным характером их потребления;

6) коммуникативное событие является формой социальной практики;

7) коммуникативное событие отражает изменения в обществе и культуре;

8) в коммуникативное событие встраивается информация о коммуникантах СМИ, а также аудитории;

9) политическая составляющая коммуникативного события предполагает наличие в нем идеологического и воздействующего моментов;

10) коммуникативное событие, как правило, характеризуется фрагментарностью, незавершенностью и неопределенностью, представляет параметры реального события, что не всегда дает однозначное понимание природы репрезентируемого события [12].

Как следует из вышеприведенного, Н. Фэклоу предпринимает попытку дифференцировать событие реального мира и его представление в медиа. Вместе с тем исследователь концентрируется не на описании признаков самого феномена, но на масс-медийных и неспецифических факторах, которые влияют на создание текста.

По мнению И. В. Рогозиной [12], одного из авторитетных российских теоретиков журналистики, отождествлять медиа-текст и коммуникативное событие неправомерно в силу двух причин. Во-первых, текст существует лишь в качестве физического объекта, в нем только потенциально представлены некоторые необходимые элементы для реализации коммуникативного события. Во-вторых, термин «коммуникативное событие» слишком общий, не вполне подходит для обозначения феномена, который имеет сугубо медийную природу. Коммуникативное событие, по мнению автора, имеет место каждый раз, когда адресат воспринимает вербализованную информацию в ходе реализации различных видов деятельности, например, при чтении художественного текста, в диалоге, при прослушивании лекции и пр. Информация же, которая поступает по масс-медийным каналам, структурирует событие реального мира особым образом, тем самым трансформирует его в *событие медиакоммуникативное*. Согласно исследователю, «медиа-коммуникативное событие имеет место только тогда, когда медиатекст становится для индивида объектом рецепции и интериоризации» [12, с. 27]. То есть, медиа-коммуникативное событие свершается в процессе такого взаимодействия СМИ и реципиента, в результате которого содержание медийного текста становится частью психической реальности адресата. Текст масс-медиа в такой трактовке является необходимой предпосылкой и элементом медиа-коммуникативного события.

Однако наиболее распространенным для обозначения феномена С., попавшего в поле СМИ, в работах журналистов остаётся термин *медиа-событие (mediaevent)*. Вместе с тем чаще всего он используется как нечто само собой разумеющееся, не требующее дефиниций и дополнительных комментариев. Впрочем, следует отметить, что есть и работы, в которых так или иначе предпринимаются попытки дать определение медиа-событию. Например, «медиа-событие – это модель действительности, полу-

ченая в процессе творческой деятельности журналиста» [6, с. 7]; «...любое медиа-событие или медиа-образ – продукт медиа-индустрии, в которой задействованы политические, финансово-экономические, социокультурные, психолингвистические средства и способы создания того или иного медийного явления» [17, с. 250]; «медийное событие – это спонтанный или планируемый информационный повод, который нашел широкое освещение в СМИ» [7]; «мыльный пузырь» – помпезное, но малозначительное политическое мероприятие, которое организуется специально для привлечения внимания прессы и в дальнейшем раздувается на страницах газет и экранах телевизоров» [4, с. 200].

Из вышеприведенного следует, что, несмотря на активное употребление этого термина, единой его дефиниции в литературе по теории журналистики не существует. На данном этапе можно констатировать как минимум два направления в рамках теории журналистики, в которых интерпретируется медиа-событие: 1) его осмысление как феномена, рожденного в процессе взаимодействия триады адресант – СМИ – адресат; 2) его представление в качестве информационного повода, призванного привлечь внимание реципиента. (Ср. переводы *mediaevent*, предлагаемые современными англо-русскими словарями: «событие, отраженное средствами массовой информации» [1]; «незначительное событие, раздутое средствами массовой информации» [9].)

Исследователи-журналисты используют также термины **текстовое событие**, трактуя его, например, как «текстовую категорию, представляющую фрагмент действительности, наделенную той или иной модальностью» [8, с. 115]; **журналистское событие**, которое «...предполагает взаимодействие между журналистами и реальностью, в результате которого возникает текст, который не является лишь пассивным отголоском внешней среды» [2, с. 76].

Следует подчеркнуть, что в подавляющем большинстве работ исследователей-журналистов представлен взгляд на *коммуникативное событие / медиа-коммуникативное событие / медиа-событие / текстовое событие* (как бы его не называли учёные) как на феномен, который создается, продуцируется средствами массовой информации. Например, А. А. Тертычный трактует С., поданное масс-медиа, как *модель* описываемого явления, то есть, оригинала, и эта модель всегда есть «квазифакт». Учёный полагает, что репрезентируя событие окружающей действительности, журналист должен представить информацию «о таких его составных частях, как участники события, их действия, мысли, мотивы» [13, с. 17], а для этого ответить наряд основополагающих вопросов: что произошло и с каким результатом? Кто участвовал в событии? Где совершилось действие, событие и где достигнут результат?

Выводы. Таким образом, на современном этапе наметилась тенденция, отражающая стремление представителей теории журналистики дать собственную трактовку С. И это проявляется не только в попытках описания места и роли СМИ в представлении событий адресату, определения комплекса факторов отбора тех или иных С. из событийной ленты, но и в желании осмыслить новую данность, полученную в результате освещения события в масс-медийном дискурсе. Параллельное использование

различных терминов для её обозначения, неоднозначность в определении объёма и содержания соответствующего понятия, с одной стороны, свидетельствует о недостаточной разработанности проблемы соотношения события окружающей действительности и его представления в медиа, но с другой, обнаруживает осознанную в рамках теории журналистики необходимость дифференциации пары «С. реального мира – С. в пространстве СМИ».

Литература:

1. Англо-русский экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.lingvo.ua/ru/LingvoDictionaries/Details?dictionary=LingvoEconomics%20\(En-Ru\)](http://www.lingvo.ua/ru/LingvoDictionaries/Details?dictionary=LingvoEconomics%20(En-Ru)).
2. Виноградова С. М. Политическая природа прессы: предпосылки научного освещения / С. М. Виноградова // Журналистика в мире политики: исследовательские подходы и практика участия. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – С. 45-151.
3. Добросклонская Т. Г. Медиа-лингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиа-речь / Т. Г. Добросклонская. – М., 2008. – 264 с.
4. Землянова Л. М. Коммуникативистика и средства информации: Англо-русский толковый словарь концепций и терминов / Л. М. Землянова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 2004. – 416 с.
5. Калмыков А. А. Интернет-журналистика в системе СМИ: становление, развитие, профессионализация: автореф. дис. д-ра филол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика». – Москва, 2009. – 43 с.
6. Лисицкая Л. Г. Прагматическая адекватность медиатекста: взаимодействие контента и аксиологии: автореф. дис. д-ра филол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика». – Краснодар, 2010. – 43 с.
7. Мельникова Н. А. Медиатизация культурных событий как технология продвижения территории / Н. А. Мельникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: jif.spbu.ru/upload/files/file_1351621059_1392.docx.
8. Мохирева С. В. Реальное событие и вербальный факт в текстах российских СМИ / С. В. Мохирева // Журналистский ежегодник. – Томск, 2012 – № 1 – С. 114-117.
9. Новый большой англо-русский словарь: В 3 томах / Ю. Д. Апресян, Э. М. Медникова и др. – М.: Русский язык, 2001.
10. Пономарев Н. Ф. Информационная политика органа власти: пропаганда, антипропаганда, контрпропаганда: [учебн. пособие] / Н. Ф. Пономарев. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2007. – 185 с.
11. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики: [учебник]. – М.: Аспект Пресс, 2011. – 351 с.
12. Рогозина И. В. Коммуникативные модели СМИ как фрагменты картины мира / И. В. Рогозина // Зарубежная и российская журналистика: трансформация картины мира и ее содержания / Под ред. А. А. Стриженко. – Барнаул: АлтГТУ, 2003. – С. 5-42.
13. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: [учебн. пособие] / А. А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 310 с.
14. Уоллакотт Дж. Сообщения и значения / Дж. Уоллакотт // М. М. Назаров. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований. – М., 2002. – С. 131-233.
15. Филатенко И. А. Понятие «событие»: философские основы интерпретации / И. А. Филатенко // Молодой ученый. – М.– Чита, 2012. – № 4 (39). – С. 212-216.
16. Филатенко И. А. Событие в пространстве масс-медийного политического текста / И. А. Филатенко // Язык и культура в эпоху глобализации: сб. научн. трудов по материалам I Международной научной конференции. – Санкт-Петербург: Издательство СПбГЭУ, 2013. – Выпуск 1. – В 2-х томах. – Том 2. – С. 303-310.
17. Черкасова М. Н. Медиа-событие и медиа-образ с точки зрения медиа-лингвистик и медиа-критики (на примере языка вражды) / М. Н. Черкасова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Гуманитарные науки. Филология. Журналистика. Педагогика. Психология. – 2010.– № 18 (89). – Выпуск 7. – С. 250-257.
18. Чичерина Н. В. Концепция формирования медиа-грамотности у студентов языковых факультетов на основе иноязычных ме-

диа-текстов: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Н. В. Чичерина / Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. – СПб., 2008. – 50 с.

19. Mc Quail D. Mass Communication Theory / D. Mc Quail. – London: Sage, 1996.
20. Fairclough N. Media Discourse / N. Fairclough. – London: Edward Arnold, 1995.

Філатенко І. О. Категорія «подія» в теорії мас-медіа: проблема визначення

Анотація. У статті розглядається проблема визначення категорії «подія» в теорії мас-медійної комуні-

кації, аналізуються різні підходи до цього феномену в межах зазначеної парадигми.

Ключові слова: подія, мас-медіа, медіа-подія.

Filatenko I. Category of «Event» in the theory of the mass-media: the problem of definition

Summary. The article is devoted to the problem of determining the category of «event» in the theory of mass-media communication; attention focuses on different approaches to this phenomenon within this paradigm.

Key words: event, mass-media, media event.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Абрамович С. Д.,
завідувач кафедри слов'янської філології
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

МОВЛЕННЄВА КОМУНІКАЦІЯ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ СВІТІ

Анотація. У статті розглядається ситуація, коли мультикультурність перестає бути благом, бо не всяка людина здатна до мов, а емігранти в чужому середовищі почуваються по-різному. Є навіть поняття «акультурації мігрантів» – процес трансформації культури нового громадянина або й, почасти, культури господаря, що веде врешті-решт до асиміляції. Отож, протиріччя і небезпек в мультикультурному суспільстві чи не більше, ніж вигод.

Ключові слова: доцентрові й відцентрові тенденції в культурі, мультикультуралізм, мовленнєва комунікація, етноцентризм, глобалізм, вербальна інформація та активність мозку.

Постановка проблеми. Формування людства відбувалося тисячоліттями в умовах розходження з певного єдиного центру з відповідною диференціацією мов та діалектів. Відповідно і єдина мова пралюдства подробилося на сім'ї. Людство розбилося на такі групи дуже давно. Історично склалося, що кожний народ живе на власній землі, він об'єднаний мовою та спільністю духовно-психічного складу, має власні культурні корені й досягнення. Мовно-національні відмінності усталилися завдяки багатомілітній ізоляції народів, замкненому, локальному існуванню. Мова – це основний засіб самовиразу особистості та спілкування.

З іншого боку, дуже давно намітилася й протилежна тенденція: *прагнення до універсальної культури всього людства*, єдиної для всіх мови, єдиної релігії, єдиних форм мистецтва. Вже давні азійські монархії, Александр Македонський або Римська імперія величезними масивами підкорювали собі навколишні народи й нав'язували їм свою культуру. Характерно, наприклад, що закоханий у культуру еллінів Александр Македонський залишав у завойованих країнах групи грецьких архітекторів, скульпторів, ораторів тощо – невдовзі еллінський вплив поширився у всьому світі. І ця тенденція поступово брала гору. Згадаймо, що вже розпад Західної Римської імперії в V столітті на молоді національні держави продемонстрував, що це єдиний історично вірний шлях. Юні Іспанія, Франція чи Британія, на тлі вчорашнього римського блиску, були темні та недолугі, та чи сьогодні в когось, окрім людей сектантського типу мислення, повернеться язик ганити західноєвропейську цивілізацію я таку? Недаремно багато хто прагне потрапити туди хоча б туристом або гостербайтером.

Починаючи з епохи великих географічних відкриттів (XVI ст.), роз'єднані народи почали зближуватися й пізнавати один одного вже цілеспрямовано й невідворотно – інакше вони були б приречені на відставання й поневолення. З розвитком активного транспортно-економічного спілкування й

бурхливому розвитку технічних засобів комунікації багатомовний і багатонаціональний світ перетворюється на «велике село». У цих умовах особистість вже просто не може втриматися в рамках «культури пращурів» або успадковувати культурні традиції якоїсь одної громади. «Чужому навчатися» – це вже принцип виживання, а не примха. Планета зробилася меншою; людина виходить на космічний простір, досягнення різних народів та окремих особистостей швидко стають загальним надбанням. Поступово утворюється планетарна фінансова система; залізниця, пароплави та літаки, телеграф, а потім Інтернет роблять відстань пустим звуком; соціальні та міждержавні міграції набагато перевершують те, що в ранньому Середньовіччі називалося Великим переселенням народів. Красномовна деталь: часом до 40% жителів у містах західного світу сьогодні складають вихідці з Азії, передусім – з ісламських країн. Класи та національні спільноти, які тільки-но склалися після соціальної пертурбації XVIII ст., видозмінюються на очах. Не встигла, наприклад, реалізуватися у XX ст. марксистська теорія XIX ст. про винятково прогресивну роль безправного пролетаріату, як пролетаріат перестає бути знедоленим класом, становлячи стабільну верству в сучасному суспільстві споживання. Тому могло видатися, що сподівання прогресистів позаминулого століття, надихані просвітницьким утопізмом, нарешті реалізуються. Так, на початку XIX ст. вважалася найперспективнішою тенденція до створення наднаціональної культури: у Франції цього періоду письменник П. Меріме заявляв, що він перш за все – громадянин світу («космополіт»), а вже потім – громадянин Франції. Мислителі XIX ст. охоче мусували тезу про створення «світової культури» та майбутнє стирання національних особливостей (як, наприклад, у «Комуністичному маніфесті», де використано думку Гете про єдину світову літературу). Як правило, прагнення до космополітизації (нехтування національними особливостями) виникає на основі *політичних ідей*. Так, у колишньому СРСР вважалось, що при комунізмі національні мови та особливості духовного життя просто відінуть; отож, комунізм наближували усіма силами. Деякі народи «втрачали себе», розчиняючись у більш сильних культурних впливах. Іноді і великі народи відмовлялися від власних давніх культурних основ в ім'я тих, кого вважали більш високими.

Мета статті полягає у з'ясуванні виникнення філософії постмодернізму, який проголошує абсолютну рівноправність усього і вся, плюралізму цінностей, тобто, визнання множинності істини, і це стає нормою в західній культурі з 2-ї пол. XX ст. Звідси й ідея мультикультуралізму, яка покликана була дати раду ситуації. В останні десятиліття ліберальна думка Заходу шукала вирішення цієї ситуації в ідеї мультикультуралізму. Мультикультурність (від лат. *multi* – багато)

– співіснування в сьогоденному світі, що невпинно глобалізується, різноманітних способів протистояння, комунікації та взаємообміну. Здавалося певний час, що цій ідеї судилося велике майбутнє: відкинувши усе, що їх колись роз'єднувало, люди різних рас, віросповідань і культур з ентузіазмом об'єднуються в справі побудови ситого й заспокоєного суспільства, в якому усі радісно співпрацюють і примножують суспільне багатство, а ідеали, релігія й духовне життя стануть приватною справою на зразок такого собі хобі. Але в останні роки лідери західних країн, які вже понабивали чимало гульт в справі формування мультикультурального суспільства, починають відверто визнавати, що цей проект скоріше завалюється, ніж реалізується.

Отож, західне людство, попри нинішнє зняття кордонів у Європі та невідворотну глобалізацію, лишається насправді національно диференційованим. І це мультикультуральне суспільство приречене на відверту або ж приховану конфліктність. У реальності воно роздирається протиріччями, які, подібно, слід кваліфікувати як антагоністичні. У цілому людство усе ж таки існує роз'єднаним на окремі нації й мовить різними мовами; те, що у нинішньому «вавилонському змішанні» порушилися територіальні кордони, зовсім не знімає проблеми співіснування затятого ісламіста з християнином-фундаменталістом та сімейством вільнодумців у малому просторі однієї вулиці твого міста. Тому аналіз ситуації в цілому й окремих її моментів є актуальною проблемою.

Виклад основного матеріалу. Ідея мультикультуралізму в реальності стає потужним фактором соціально-психологічного напруження. Тут бурхливо формуються протиріччя на світоглядно-ціннісному, комунікаційному, побутовому рівнях. У суспільстві *конгломератної культури* [3, с. 312] водночас і паралельно функціонують, часом пересікаються і взаємно впливають одна на одну, але й занадто часто ворогують різні системи (співіснування в одному й тому ж суспільстві сільської фольклорної, елітарної та міської масової культур – найбільш характерний приклад). Недовго й розгубитися в цій різноманітності. В умовах постійного змішування рас і націй, класів і прошарків, різнорідних традицій і нових, експериментальних форм культурного життя багатьом важко зберегти як почуття належності до якихось мовних й інших коренів, так і самостійність власного судження й вибору. Скажімо, суспільства християнської Європи не завжди адекватно розуміють не лише мову, а й мотивацію вчинків та психологію громадян ісламських країн, етику буддійського світу тощо. Стандартні ситуації спілкування дуже відмінні не лише в різних народів, а й на різних щаблях одного і того ж суспільства: просте привітання може звучати і сприйматися по-різному.

А коли стало очевидно, що в міжнародний ужиток широко часто запроваджуються аж ніяк не рафіновані плоди високої духовності, в той час, коли культура Старого світу знаходиться у глибокій кризі, коли піднесла голову варваризація та розлилася, мов океан, агресія найпримітивніших форм чужинських культур, з новою силою спалахує романтичний інтерес до національних коренів. Та якщо в епоху романтизму відкриття цінності рідної мови й власного фольклору було правдивим збагаченням культури, то у ХХ–ХХІ ст. це нерідко переростає у програми фашистського типу, побудовані на язичницькому вихвалінні виключно свого народу та його досягнень. Ксенофобія проявляється у відродженні архаїчної дихотомії «свої – чужинці», властивої дологічному мисленню первісних людей.

Загальновідомо, що бінарна опозиція «свій – чужий» є за своєю природою архетипною, тобто, універсальною категорією, яка властива психології будь-якого людського колективу. Дійсно, кожна окрема людина формується в поле уявлень і переваг рідного середовища, етнічних, соціальних, конфесійних відмінностей між різними людськими спільнотами, в лоні рідної, психологічно єдиної можливої мови. Л. Леві-Брюль, який висунув цю знамениту бінарну опозицію, спирався на одне з базових понять Дюркгейма: «колективні уявлення», які, за автором «Надприродного в первісному мисленні», не є продуктом свідомої розумової роботи індивідуума, «нав'язують себе особистості, тобто, стають для неї продуктом чи не міркування, а віри» [4, с. 20]. При цьому Чужого архаїчна свідомість незмінно наділяє жахливими тваринними рисами, які колись були атрибутом божественності (найдавніші, особливо божества, чудовиська-напівбоги на кшталт Змія-Горинича або Горгони-Медузи, перевертні та ін.) Даний психологічний стереотип не вмирає і в сучасній свідомості: наприклад, у знаменитому фантастичному фільмі «Чужий» вороже людям плем'я зображували артисти, які копіювали рухи ящірки. «Мабуть, в самій людській природі корениться потреба мати ворога злобного і нещадного, який в силу цього підлягає знищенню ...» (далі йдеться про те, що ворожість в біологічному бутті настільки ж природна, як і симпатія, що самоідентифікація підкріплюється наявністю чужого в якості «офірного цапа», і якщо ворога в реальності немає – його конструюють; характерно, що у риб, у разі відсутності зовнішнього суперника, самець знищує власне сімейство) [5, с. 8-9].

Найбільш плідним виявляється оперування категорією «Свій – Чужий» при описі архаїчних культур, в яких картина світу базується на ксенофобії та страху перед Чужаком. У більш пізніх і більш розвинених культурних системах провідною є тенденція до визнання рівноправності людей і взагалі всіх живих істот, виникає діалог між ними, тут «чуже» зазвичай не табується, а викликає інтерес і навіть симпатію. Симптоматично, що учасники Міжнародної конференції «Толерантність. Пам'ять. Історія» (МДУ, факультет психології; грудень 2000 р.), обговорюючи проблему трансформації етнічної ідентичності, відзначали, що в Росії прогративно тяжіють до чітких бінарних опозицій типу «чорне – біле» (типу «всі євреї <цигани, кавказці тощо> – негідники»), і це суперечить філософії толерантності. Американський дослідник Дж. Верч підкреслив, що такі бінарні опозиції не є стабільним атрибутом культури. Справді, «вічного» вододілу між різними спільнотами в історії не буває. Водночас різні культури впливають на формування різних типів поведінки і способу життя [6, с. 13]. Від початку ХХІ століття відбуваються сотні наукових форумів з проблеми культурної ідентифікації та самоідентифікації під внутрішньо біполярними гаслами: «Давайте дружити!» або ж «Ми – інакші!». Ліберально налаштовані люди виходять з уявлення про безумовну рівність різних культур, а «праві» активно заперечують тезу про рівність культур і відкидають можливість всякого діалогу між ними. Це особливо важливо в аспекті нинішнього змішування мов і народів в глобальному масштабі.

Для початку зазначимо, що сама по собі ситуація розширення мовленнєвої комунікації через ознайомлення з чужими мовами в ідеалі глибоко позитивна, оскільки підносить активність людей та сприяє креативному ставленню до життя.

Thomas Vak (Единбурзький університет) встановив, що у тих, хто з раннього дитинства розмовляє більш, ніж на одній мові, на 4 роки пізніше починається вікове слабоумство. Виникло закономірно питання про корисність вивчення чужих мов дорослими. Серед учасників експерименту були ті, хто знали тільки одну мову, й ті, хто володів іноземною. Виявилося, що друга група була здатна до більшої розумової концентрації, причому, незалежно від того, як рано людина почала вивчати другу мову. Зрозуміло, що постійне переключення з однієї мови на іншу стимулює активність мозку та вміння ретельніше зважувати вербальну інформацію. Нейробіологи додають, що при цьому створюються нові нейронні структури, і це може відбуватися не обов'язково в дитячому віці [7].

Тим не менше, не все тут так райдужно, починаючи з тієї обставини, що не всяка людина здатна до мов взагалі. Та й емігранти в чужому середовищі почуваються по-різному. Так, представники більш «далекої» культури відчують більші труднощі в спілкуванні. Скажімо, люди з християнської Східної Європи, при всіх відмінностях менталітету, значно легше адаптуються до західноєвропейського середовища, ніж вихідці з ісламських земель, і тут грає свою роль і насиченість сучасного лексикону інтернаціональною лексикою на зразок *комп'ютер, файл, фейк*, і певна генетична спорідненість європейських мов (в *two*, скажімо, легко впізнати *два*, у *wool* – *вовну*, у *swine* – *свиню* тощо). А людина, що розмовляє на суахілі, такого шансу не має. Вона приречена на маргінальність і невдоволення. Тому багато західних країн вже прагнуть ввести серйозні обмеження, щоб скоротити приплив таких мігрантів – вводяться мовний ценз, тести на міжкультурну сумісність, обмеження на заняття певним видом діяльності. Є навіть поняття «акультурації мігрантів» – процес трансформації культури нового громадянина або й культури господаря, що веде врешті-решт до асиміляції. І тут основна установка – на засвоєння панівної мови та основ пануючого етикету, останнім часом – і поглиблення знання місцевих звичаїв. У Європі та США апробація засад мультикультуралізму почалася якраз з освітніх установ, і тут орієнтація від початку була найперше на вивчення саме мови. Але виявляється, що успіх тим самим зовсім не гарантується. Адже саме втрата рідної мови неодмінно веде до хитання авторитету рідної культури, втрати власної національної гідності. Ось недавній приклад: юні англійці, що народилися в сім'ях пакистанських емігрантів і виросли вже в Лондоні, затято планують вибухи в місцевому метро, керуючись непоборною ненавистю маргінала до потужної й багатой країни, яка дала їм притулок. Коротше кажучи, як не сприймати зайду як чудисько, коли він і є, з погляду традиційної локальної культури, чудисько?

У всякому разі, очевидно, що мало просто навчити прибульця англійської, скажімо, мови та привчити до *five o'clock*. Тим більше, що в цій ситуації від початку закладено напругу. Тому відкрити прибульцеві в'їзд до країни, дати йому ту чорну роботу, яку сам гидуєш виконувати, а натомість милосердно навчити його на відповідних курсах своєї мови й запропонувати повні дешевих товарів магазини – явно замало. Тим більше, якщо це, скажімо, люди, до політичних пристрастей Європи та до її плаского бюргерського матеріалізму байдужі, зате сповідають релігію, котра навчає їх: ви – обранці, всяка земля, де ви живете, – ваша, і ви маєте над варварами-тубільцями панувати.

Висновки. Отож, протиріч і небезпек в мультикультурному суспільстві чи не більше, ніж вигод. Мабуть, значно посиляться вимоги до іммігрантів – в Європі, подібно, залишаться тільки ті з них, хто готовий до втрати власної національної ідентичності й прийняття європейського стилю життя.

У цей ренесансний процес лише сьогодні входить – бо лісно й невпевнено – Україна, якій виклики історії вперто пропонували визнати власну «малість» та неспроможність мати власну державу. Ця ситуація потребує особливої й пильної уваги. Але це вже тема для окремого дослідження.

Література:

1. Мультикультуралізм VS націоналізм: мнение эксперта [О. Шморгун]. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page142.html>.
2. Хантингтон С. Конфликт цивилизаций? / Сэмюэль Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33-48.
3. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури / В. С. Полікарпов: [навчальний посібник]. – К. : Знання, 2000. – 360 с.
4. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Люсьен Леви-Брюль. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 602 с.
5. Гаджиев К. С. Национальная идентичность: концептуальный аспект / Камалудин Серажудинович Гаджиев // Вопросы философии. – 2011. – № 10. – С. 3-16.
6. Рыхтик М. И., Симонов А. Л. Мультикультуралізм и проблема взаимопонимания: что нужно делать? / М. И. Рыхтик, А. Л. Симонов // Работа с мусульманской молодежью в образовательных учреждениях и религиозных объединениях в России и за рубежом. – М. : Изд-во Московского исламского университета, 2012–2012. – С. 76-81.
7. Наука і життя. Іноземна мова допомагає думати в будь-якому віці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nkj.ru/news/24486>.

Абрамович С. Д. Речева комунікація в мультикультурному світі

Анотація. В статті розглядається ситуація, коли мультикультурність перестає бути благом, тому що не всякий человек способен к языкам, а эмигранты в чужой среде чувствуют себя по-разному. Есть даже понятие «аккультурации мигрантов» – процесс трансформации культуры нового гражданина или и, отчасти, культуры хозяина, который ведет к ассимиляции. Поэтому противоречий и опасностей в мультикультурном обществе едва ли не больше, чем выгод.

Ключевые слова: центробежные и центростремительные тенденции в культуре, мультикультуралізм, речева комунікація, етноцентризм, глобалізм, вербальна інформація і активність мозгу.

Abramovich S. Speech communication in a multicultural world

Summary. The article is analyzed the situation where multiculturalism ceases to be good, because not every person is capable of languages, and immigrants feel differently in a foreign environment. There is the concept of «acculturation of migrants» even. It's the process of transforming a culture or a new citizen and partly host culture, which ultimately leads to assimilation. Therefore, contradictions and dangers in a multicultural society are more than the benefits almost.

Key words: centrifugal and centripetal tendencies in a culture, speech communication, verbal information and activity of brain.

*Багач І. Г.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаського державного технологічного університету*

КОРОТКОМЕТРАЖНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ФІЛЬМ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. В статті схарактеризовано особливості короткометражного навчального фільму як засобу навчання всіх видів мовленнєвої діяльності та обґрунтовано актуальність використання його на заняттях з іноземної мови для формування й розвитку міжкультурної комунікативної компетентності.

Ключові слова: короткометражний навчальний фільм, медіа-ресурси, комунікативна компетентність, міждисциплінарний підхід.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, інформатизації як рушійна сила розвитку сучасного суспільства швидко поширюються в освітньому просторі, змінюючи формат навчального процесу, який зорієнтований на максимальну оптимізацію навчання до потреб його учасників.

Інформаційно-комп'ютерні технології зумовили появу нового дидактично-технологічного інструментарію, такого як мультимедійні відеопроєктори, інтерактивні дошки, електронні енциклопедії та довідники, тренажери і програми тестування та ін.. Це уможливило появу нових видів навчання та створення відповідно до них навчальних посібників з використанням освітніх ресурсів Інтернету й медіа технологій як засобів навчання.

Популярність медіа-ресурсів серед студентів і викладачів, постійний міжнародний дискурс науковців з цієї проблеми дає нам підстави вважати, що в найближчому майбутньому використання різноманітних медіа стане невід'ємною складовою навчального процесу.

Розширення міжнародних зв'язків, доступ до автентичних навчально-методичних комплексів, розроблених німецькими фахівцями в галузі викладання німецької мови як іноземної (DaF), компонентами яких є підручники з DVD-ROM та Audio-CD, робочі зошити з вправами для самоконтролю на CD-ROM, книги для вчителя з ксерокопіювальними матеріалами, дає змогу студентам і викладачам вітчизняних вищих навчальних закладів долучитися до нових можливостей оптимізації навчального процесу.

Зазначимо, що впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій регулюється Законом України «Про освіту», Законом України «Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про ефективні методи навчання іноземної мови у «глобальному» середовищі залишається найбільш дискусійним в сучасній лінгводидактиці, особливо нині з огляду на вищезгадані аспекти вивчення мови.

Проблема використання новітніх інформаційних технологій навчання для вивчення іноземної мови відображена у дослідженнях Е. Дмитрієва, О. Зубенко, О. Нісімчук, С. Новикова, А. Падалки, Е. Полат, Т. Полілова, Н. Пшенянінкової, С. Сидоренко, О. Шпак, Л. Щаннікової, Л. Цветкової. Комп'ютерні технології як нову форму навчання розглянуто в працях О. Руденко-Моргун. Проблемою використання відеофільму у середній школі займаються О. Барменкова, Ю. Верисокін. Методичні аспекти комп'ютеризованого навчання іноземних мов розкривають Є. Азимов, П. Сердюк. Використання інформаційних технологій у формуванні професійної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов досліджує Л. Скалій.

Проте аналіз фахової літератури з проблеми використання аудіовізуальних засобів навчання, зокрема навчальних відеофільмів, дає змогу констатувати, що пріоритет досліджень ефективності й доцільності їх використання як засобу навчання належить науковцям англота німецькомовного простору: У. Абрахаму, К. Вегенер, Д. Відеманну, С. Грець, М. Кепсеру, М. Кланту, М. Коллінзу, І. Мюллер, М. Сімонсону, Г. Тойшеру, А. Томпсону, Ш. Фольку, Г. Тулоджецькі.

Вважаємо, що питання використання навчальних фільмів на заняттях з німецької мови у вітчизняних ВНЗ потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає у характеристиці особливостей короткометражного навчального фільму як засобу навчання всіх видів мовленнєвої діяльності та обґрунтування актуальності використання його на заняттях з іноземної (німецької) мови для формування й розвитку міжкультурної комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Використання в навчальному процесі різноманітних засобів і носіїв інформації (візуальних, аудіо, аудіовізуальних) дає змогу враховувати різні здібності та можливості студентів, щоб підготувати їх до комбінованого використання засобів та носіїв інформації у майбутній професійній діяльності.

Доцільно використані засоби, носії інформації та матеріали змінюють роль викладача, який більше не є єдиним джерелом інформації; сприяють розвитку навичок автономного навчання; дають змогу успішної реалізації студентів з різними здібностями та можливостями; сприяють удосконаленню фахової компетенції студентів; підвищують привабливість заняття; презентують автентичну мову та автентичні реалії іншого народу [1, с. 15].

Відео використовується у викладанні німецької мови як іноземної в Німеччині з кінця 60-х років ХХ ст., проте і нині є предметом фахових дидактичних дискусій.

Особливого значення надається формуванню медіа-компетентностей в системі шкільної та вищої освіти Німеччини що відображено в рамкових навчальних планах земель, де предметне поле *Filmbildung* (використання відеофільмів як засобу навчання) охоплює розвиток таких компетентностей, як аналіз фільму, його використання, виробництво й презентація та місце фільму в медіа-суспільстві [7].

Варто зазначити, що за останнє десятиріччя змінився пріоритет цілей навчання іноземної мови. Якщо раніше головною метою було формування комунікативної компетенції студента, то останнім часом акцент робиться на формування *міжкультурної* комунікативної компетентності, де важливу роль відіграє аудіо-візуалізація, яка подає навчальну ситуацію в об'ємному мовному контексті.

Незважаючи на аргументи «за» й «проти» використання відео, опис форм роботи у фаховій літературі та бажання студентів працювати з даним медіа, автентичні фільми як засіб навчання з розгорнутою системою вправ, що спонукає до активного діалогічного й монологічного мовлення, ще не досить часто використовуються на занятті. Причинами слугують брак навчального часу, що унеможливає перегляд фільму від початку до кінця й опрацювання його у різних видах вправ. Це зумовлює розбиття перегляду на кілька занять, внаслідок чого втрачається інтерес студентів до даного виду роботи.

Тому досить ефективними є короткометражні навчальні фільми (*Kurzfilme*), використання яких більшість викладачів оцінює наступним чином: хоча коротше й менше, проте досконаліше й вагомніше.

Враховуючи особливості та різноманіття жанрів і тематики, короткометражні навчальні фільми (КНФ) широко використовуються в практиці вивчення іноземної мови на всіх рівнях для всіх вікових груп завдяки своєму глибокому художньому й змістовному оформленню. Сучасні автентичні підручники для вивчення німецької мови як іноземної («Aspekte», «Aussichten», «Berliner Platz», «Land & Leute D-A-CH», «Landeskunde für Jugendliche», «Sicher») пропонують роботу над КНФ як невід'ємну частину навчального процесу.

Поняття КНФ охоплює гібридне різноманіття всіх існуючих форм, видів, типів, категорій і жанрів, які, не дивлячись на художній та змістовний діапазон варіативності, відзначаються спільними особливостями, на відміну від повнометражних фільмів. Ці особливості визначають критерії, які обґрунтовують використання КНФ на занятті. Розглянемо їх детальніше.

Стислість. Вона є головною і номінативною рисою КНФ і здебільшого зумовлена виробничо-економічними факторами: багато КНФ створюються за короткий проміжок часу, що обумовлено обмеженими фінансовими й технічними ресурсами, наприклад, курсові роботи студентів кіно- та медіа-шкіл. Максимальна тривалість КНФ – не більше 30-40 хвилин опосередковано визначається фестивалями КНФ, які часто є єдиним шляхом презентувати фільм широкому загалу. Проте тривалість не є принциповим обмеженням у часі. Музичні відео, як і рекламні ролики, можна було б також розглядати як КНФ, які тривають не більше 30 секунд. Проте на відміну від них, характерною рисою КНФ є, окрім драматургічного й образотворчого компоненту, передусім оповідний, що ви-

значається повноцінною завершеністю сюжету. Це дозволяє демонструвати їх періодично, з повторенням в межах однієї теми, без попередньої редукації матеріалу викладачем, наприклад, вибору найважливіших епізодів з повнометражного фільму.

Глибина. У навчальній роботі стислість і глибина оповіді мають велике значення, оскільки в оповідному КНФ мало часу для розгортання сюжету, розповідь чітко структурована й редукована за рахунок кількості подій та дійових осіб. КНФ вирізняються передусім еліптичною манерою розповіді, часто спонтанним початком і несподіваним закінченням, що відразу і повністю «затягає» глядача, дає йому простір для інтерпретації й власного осмислення подальшого розвитку подій, залишає враження, яке по глибині перевищує побачене. Вплив КНФ зазвичай значно інтенсивніший, ніж повнометражного фільму.

Автентичність та інновація. Багато КНФ значною мірою відображають автентичність молодіжної тематики оскільки часто є продуктом діяльності студентів режисерських факультетів, які в захоплюючій і довірливій формі змістовно віддзеркалюють свої емпіричні пізнання, висвітлюють проблеми буденних стосунків, чим сприяють посиленню мотивації до навчання у молоді. КНФ надають можливість креативній молоді спробувати себе в кіно й водночас створити інноваційні форми, які можуть стати імпульсом для «великого» кіно.

Семінари під лозунгами «Learning by doing» (Навчасьмося, діючи) та «Learning by viewing» (Вчимось, споглядаючи) пропонують оволодіння навичками поведінки з камерою, розглядають основні етапи створення фільму. Підсумком їх роботи є реалізація кінопроекту в навчальних закладах: школах, гімназіях, вищих навчальних закладах Німеччини й Австрії [4].

Використання на занятті й навчальний ефект. КНФ як інноваційний елемент структури заняття, а не традиційний навчальний матеріал, потенційно приваблює глядача студента завдяки відвертості розповіді від початку до кінця, фрагментарній і почасти метафоричній манері оповіді, спонукає до власної інтерпретації й виникнення асоціацій, активної і продуктивної рецепції. КНФ повинен бути досконало створеним, щоб сприяти концентрації уваги студентів. Різноманітність КНФ за формою та змістом дозволяє використовувати їх на міждисциплінарному рівні на всіх напрямках підготовки фахівців з метою формування аудіовізуальних навичок в кожній віковій групі, на кожному рівні розвитку комунікативних міжкультурних компетентностей, на всіх етапах навчання не лише як наочне доповнення до теми, а і як засіб творчої реалізації завдань розроблених для виконання перед, під час і після перегляду КНФ. Водночас такі завдання є доступними в Інтернеті й інтегровані в структуру заняття як додатковий матеріал (рекламні ролики, стоп-кадри, сторінки Facebook) й можуть слугувати матеріалом для самостійної роботи студентів з наступним обговоренням на занятті.

Наприклад, метою заняття є виділити типові ознаки КНФ й відмежувати їх від ознак повнометражних художніх фільмів, визначити роль КНФ в сучасному медіа просторі. Завдання може бути виконано через групову роботу: студенти виокремлюють типові риси й виразні засоби притаманні КНФ, підкріплюють свої відповіді конкретними прикладами з відомих переглянутих КНФ і підсумову-

ють здобутки групи на дощці або через групову дискусію, тобто група розробляє діаграму, яка демонструє наявність КНФ (фестивалі КНФ, спеціальні пропозиції по телебаченню, КНФ-DVD, вступна частина програми в кіно, відео платформи в Інтернеті) й визначає аудиторію глядачів. В ході дискусії обговорюють, яку роль відіграє на поточний момент КНФ порівняно з повнометражним й переходять до аргументації конкретних уподобань аудиторії.

Доступ до створення КНФ та участь у проектах. Сьогодні до послуг викладачів великий вибір німецькомовних КНФ різних категорій (документальні, художні, анімаційні, експериментальні, музичні рекламні, відео мистецтво) подано на численних Інтернет-ресурсах. Фактивцями німецькомовного простору розроблено багато дослідницьких проектів, які сприяють використанню КНФ на заняттях з німецької мови як іноземної. Одним з таких є «Канон освітнього короткометражного фільму», який стартував у 2009 році в рамках науково-дослідного проекту «Інтегративна фільмодидактика» на теренах вищої педагогічної школи Фрайбург. Ініціативна група проекту – акціонерне товариство Kurzfilm запропонувала список рекомендованих 100 КНФ з дидактичними матеріалами на DVD. Даний проект був підтриманий Федеральною спільнотою німецьких короткометражних фільмів, Федеральним центром політичної освіти, видавництвом Schroedel. До проекту долучилися експерти з усіх сфер наукознавства: медіа педагогі, викладачі режисерських факультетів німецьких ВНЗ, продюсери, дидакти з музики, історії, літератури та музейної справи, журналісти. Критеріями відбору КНФ окрім художніх якостей та кіно-історичних засад слугували передусім дидактичний потенціал, можливості доступу до джерел КНФ та використання їх на занятті.

Ще одним професійним виробником актуальних КНФ є спілка молодих аматорів кіно-академії Відня. Її дев'ять DVD-видань «Still learning», кіно-абетка «Still learning – Exposition, Analyse und Entwicklung von Figuren im Spielfilm» є навчальними матеріалами, які створюють підґрунтя для Cultural Studies – міждисциплінарного підходу до аналізу явищ культури у полікультурному середовищі, де останнє розглядається в площині соціальних, політичних й економічних відносин та створює умови для дослідження актуальних медіа феноменів, специфічних медіа пропозицій й впливу медіа на суспільну свідомість [6].

За У. Абрахам та М. Кепсер використання медіа-засобів має перспективне індивідуальне, соціальне й суспільно-культурне значення, оскільки виконує три головні функції щодо впливу на молоде покоління: індивідуалізації, соціалізації, інкультурації (залучення до певної культури) [2].

Фільм, як один з видів медіа є актуальним явищем сьогодення. Що стосується молоді, то вона не лише сприймає фільми як один зі способів проведення дозвілля, а й, використовуючи технічні можливості та певний об'єм знань, знімає свої перші фільми, щоб винести їх на розгляд громадськості. Відповідно, в навчальних закладах Німеччини приділяється багато уваги розвитку компетентностей для роботи над фільмом. Це означає не лише засвоєння навичок поводження з медіа, але й можливість використання фільму як міждисциплінарного медіа.

Міждисциплінарний підхід уможливує розгляд фільму як тексту, який має власну форму, традицію й код, тоб-

то власну мову, яку необхідно розшифрувати. Оскільки молоде покоління може й повинно оцінити вплив медіа, в даному випадку фільму, на процеси демократії – глобальну медіа культуру, викладачам та студентам надається можливість дискурсу щодо ролі виробника, технік та технологій створення фільму. Ключовими питаннями такого дискурсу є: ким і з якою метою створений медіа текст; якими технічними засобами досягається концентрація уваги; як декодується текст; ким і як він сприймається; яку цінність, перспективу й ідеологію даний текст презентує.

Дискурс-аналіз є принциповим методом міждисциплінарного підходу, в якому звертаються до другорядних текстів таких як прес-реліз, резюме продюсерів, рецензії критиків, третинні тексти (інтернет-форуми).

Студенти повинні усвідомлювати, що будь-який медіа-текст є конструктом, продуктом, який створений для певної мети, а культура є складною системою інтертекстуальності, де один текст ґрунтується на іншому. З точки зору міждисциплінарного підходу, фільм сприймається як складова цієї системи [3].

Узагальнюючи, виділимо три базові типи вправ у роботі над КНФ: 1) до перегляду фільму; 2) під час перегляду фільму; 3) після перегляду фільму.

Відповідно до зазначених типів вправ пропонують такі завдання:

Перед переглядом (з опорою на життєвий досвід студентів):

1) передбачити зміст фільму: за допомогою музики, через асоціограму, за допомогою зорового матеріалу (малюнки, фотографії тощо), за допомогою письмових та текстових завдань на основі назви фільму;

2) організувати дискусію: що студенти очікують від перегляду відеоматеріалу.

Під час перегляду: виконати завдання пов'язані з відеоінформацією, мовною інформацією, сюжетом та героями фільму.

Після перегляду:

- 1) заповнити інформаційну таблицю;
- 2) описати головних героїв;
- 3) зробити переказ сюжету, спираючись на записи;
- 4) виділити з сюжету певну сцену і детально її описати;
- 5) переказати зміст сюжету (фрагменту) у формі інтерв'ю або рольової гри;
- 6) виділити головну проблему фільму і порівняти її з власною життєвою ситуацією.

Залежно від кількості аудиторних годин можуть бути запропоновані інші завдання креативно-пошукового характеру:

- 1) знайти в Інтернеті додатковий матеріал до теми;
- 2) розробити рекламу для продукту, який представлено в сюжеті;
- 3) обробити додатковий матеріал і представити його у вигляді доповіді;
- 4) організувати проект;
- 5) скласти інтерв'ю.

Висновки. Таким чином, освітня роль КНФ є складовою частиною Cultural Studies, де фільм завжди знаходиться в культурному контексті й потребує міждисциплінарного підходу для його опрацювання.

Адекватно підібрані до мети навчання фільми стимулюють розвиток уяви студентів, відповідно КНФ мають великий потенціал в галузі освіти. З одного боку, завдяки своєму формату вони можуть бути переглянутими в межах однієї навчальної години. З іншого боку, завдяки різноманіттю кіножанрів, апробації численних стилістичних кінотехнік, моделей оповіді, експериментальних способів зображення або драматургічних варіацій підходять для аналізу протягом кількох занять. Потужний дидактичний потенціал, можливості доступу до джерел КНФ в Інтернеті, типологія вправ для роботи над КНФ сприяє розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності, соціалізації та інкультурації.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що результати дослідження розширюють перспективи у вивченні іноземних мов і слугують міцним підґрунтям для подальшого підвищення ефективності навчання з використанням медіа-ресурсів, розвитку міжкультурної компетентності у новому форматі навчального процесу.

Перспективу дослідження у даному науковому напрямку вбачаємо у подальшому розгляді дискурс-аналізу як принципового методу міждисциплінарного підходу.

Література:

1. Амеліна С. М., Аззоліні Л. С., Беньямінова Н. С., Гавриш М. М., Драганова В. Г. Рамкова Програма з німецької мови для професійного спілкування для ВНЗ України. – К.: Ленвіт, 2006 – 90 с.
2. Abraham U. Literaturdidaktik Deutsch / U. Abraham, M. Kepser – Eine Einführung, 3. Aufl. – Berlin, 2009.
3. Hipfl B. Film und Identität: Ein psychoanalytisch-kulturtheoretischer Zugang / B. Hipfl, M. Mai, R. Winter (Hrsg.) // Das Kino der Gesellschaft – die Gesellschaft des Kinos. – Köln: Herbert von Halem Verlag, 2006. – S. 148-171.
4. Klant M. Grundkurs Film 1. Kino, Fernsehen, Videokunst / M. Klant, R. Spielmann (Hrsg.) – Braunschweig: Bildungshaus Schulbuchverlage Westermann Schroedel Diesterweg Schönigh Winklers GmbH, 2008.

5. Tulodziecki G. Was Schülerinnen und Schüler im Medienbereich wissen können sollen – Kompetenzmodell und Bildungsstandards für die Medienbildung / G. Tulodziecki // Medienimpulse. Beiträge zur Medienpädagogik. Heft Nr. 59. – 2007. – S. 24.
6. Film ABC. Materiales 01. Begleitendes Unterrichtsmaterial für Lehrerinnen und Lehrer // Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur. – Режим доступу: http://www.filmabc.at/documents/01_Filmheft_Einfuehrung.pdf.
7. Länderkonferenz Medien-Bildung. Kompetenzorientiertes Konzept für die schulische Medienbildung // LKM-Positionspapier – Stand 01.12.2008. – Режим доступу: <http://www.laenderkonferenz-medienbildung.de/>.

Багач И. Г. Короткометражный учебный фильм как средство развития межкультурной коммуникативной компетентности

Аннотация. В статье охарактеризовано особенности короткометражного учебного фильма как средства обучения всем видам речевой деятельности и обосновано использование его на занятиях по иностранному языку для развития и формирования навыков межкультурной коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: короткометражный учебный фильм, медиа-ресурсы, коммуникативная компетентность, междисциплинарный подход.

Bagach I. A short training video as a means of development of intercultural communicative competence

Summary. The article focuses on the features of a short educational film as a means of teaching of all kinds of language activities and the grounds of using it while studying a foreign language aimed at the formation and development of intercultural communicative competence.

Key words: short educational film, media resources, communicative competence, interdisciplinary approach.

*Войцішук Ж. В.,**викладач кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

СТЕРЕОТИПИ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУХНІ

Анотація. У статті зроблено спробу дослідити та описати стереотипи німецької національної кухні. Проаналізовано окремі стереотипи та визначено їх основні риси. Основною рисою стереотипів є їх детермінованість культурою – уявлення людини про світ формуються під впливом культурного оточення, в якому вона живе. Стереотипи дуже стійкі й довговічні. Досліджено, що ковбаси – типова німецька їжа, що квашена капуста і картопляний салат наявні в кожному з німецьких закладів харчування і є стереотипами німецької національної кухні, а суп з фрикадельками із печінки та імператорський омлет належать до фірмових страв Німеччини.

Ключові слова: стереотип, значення, переклад, картина світу, риси стереотипів, німецька національна кухня, регіональна кухня, звички харчування, повсякденний раціон, страва.

Постановка проблеми. Феномен «стереотип» розглядається не тільки в працях психологів, а й лінгвістів, соціологів, етнографів, когнітологів, етнопсихолінгвістів (У. Ліппман, Ю. Апресян, Ю. Сорокін, Ю. Прохоров, Є. Бартмінській та ін.). Представники кожної з названих наук виділяють в стереотипі ті його властивості, які вони помічають з позицій своєї галузі дослідження, а тому виділяються соціальні стереотипи, стереотипи спілкування, ментальні стереотипи, культурні стереотипи, етнокультурні стереотипи і т. д. Наприклад, соціальні стереотипи проявляють себе як стереотипи мислення і поведінки особистості. Етнокультурні стереотипи – це узагальнене уявлення про типові риси, що характеризують який-небудь народ. Незважаючи на те, що феномену «стереотип» вчені приділяють велику увагу, питання про стереотипи німецької національної кухні залишається поза увагою, що й вказує на **актуальність** нашого дослідження. Стереотип (грец. «stereos»: «твердий» і «typos»: «відбиток», «зразок») – у літературознавстві трафарет, тривіальна банальна художня форма, що повторюється автоматично, шаблононо, відрізняється від кліше економістичності мовних зусиль, зокрема в діловому стилі [1, с. 430].

Мета статті полягає у спробі дослідити та описати стереотипи німецької національної кухні, а також проаналізувати деякі з них і визначити їх основні риси.

Досягнення окресленої **мети** передбачає виконання наступних **завдань**: дослідити та описати стереотипи німецької національної кухні; проаналізувати окремі стереотипи та визначити їх основні риси.

Виклад основного матеріалу. Термін «стереотип» введено в науковий обіг американським соціологом У. Ліппманом, який вперше використав його в 1922 р. у своїй книжці «Суспільна думка». Беручи інтерв'ю в різних діячів і представників широкого загалу з приводу тих або інших подій, У. Ліппман звернув увагу на те, наскільки

різними можуть бути погляди на одну й ту саму подію та її оцінки. Він висунув гіпотезу про наявність упередженості, яка існує в певних стійких утвореннях, «pictures in our heads» (картинках у наших головах), які активно впливають на сприймання людей та подій. Перенесена на ґрунт сприймання групи ця думка доповнилась уявленням про те, що, згідно з цими «картинками», члени будь-якої групи дуже схожі, практично ідентичні одне одному. Для фіксації цієї ідеї У. Ліппман запозичив з поліграфії термін «стереотип», який там означає металеву пластину з рельєфними печатними елементами, яка застосовується для відтворення одного й того ж тексту за умов друкування великих тиражів. Він же запровадив вираз «соціальний стереотип», який почав вживатися в розумінні певних схематичних культурно-зумовлених малюнків світу в голові людини, а їхньою функцією стали вважати економію зусиль під час сприймання різних соціальних об'єктів та явищ, а також захист певних культурних позицій та норм.

Під стереотипом Ліппман розумів особливу форму сприйняття навколишнього світу, що надає певний вплив на дані наших почуттів до того, як ці дані дійдуть до нашої свідомості [2, с. 95]. На думку Ліппмана, людина, намагаючись осягнути навколишній світ у всій його суперечливості, створює «картину в своїй голові» щодо тих явищ, які вона безпосередньо не спостерігала. Людина має ясне уявлення про більшість речей ще до того, як вона безпосередньо стикається з ними в житті. Такі уявлення стереотипи формуються під впливом культурного оточення даного індивідуума. «У більшості випадків ми не спочатку бачимо, а потім даємо визначення, ми спочатку визначаємо для себе те чи інше явище, а потім вже спостерігаємо його» [2, с. 81].

У. Ліппман виокремлював чотири аспекти стереотипів. По-перше, стереотипи завжди простіші, ніж реальність; по-друге, стереотипи люди набувають (від знайомих, засобів масової інформації і ін.), а не формулюють їх самі на основі особистого досвіду; по-третє, всі стереотипи помилкові, більшою чи меншою мірою; по-четверте, стереотипи дуже живучі. Навіть якщо люди переконуються у тому, що стереотип не відповідає дійсності, вони схильні не відмовитися від нього, а стверджувати, що виключення лише підтверджує правило.

Ю. А. Сорокін вважає, що стереотип – це «певний процес і результат спілкування згідно з визначеними семіотичними моделями, список яких є закритим в силу тих чи інших семіотико-технічних принципів, прийнятих у певному соціумі. При цьому семіотична модель реалізується на соціальному, соціально-психологічному рівнях (стандарт) або на мовному, соціально-психологічному рівнях (норма). Стандарт і норма існують у двох видах: як штамп (експлікований складний знак) або як кліше (недостатньо експлікований складний знак)» [3, с. 56].

В. А. Маслова підкреслює, що «в основі формування етнічної свідомості та культури як регуляторів поведінки людини лежать як вроджені, так і набуті в процесі соціалізації фактори – культурні стереотипи, які засвоюються з того моменту, як тільки людина починає ідентифікувати себе з певним етносом, визначеною культурою і усвідомлювати себе їх елементом» [4, с. 59].

Таким чином, в основі формування стереотипів лежать когнітивні процеси, а стереотипи виконують ряд когнітивних функцій: функцію схематизації і спрощення, функцію формування і зберігання групової ідеології та інші розумові функції.

Цікавою і науково обґрунтованою представляється концепція Н. А. Єрофєєва, в основі якої лежить історичний матеріал. «Етнічні уявлення – це як би підсумок засвоєної інформації, результат її переробки та узагальнений висновок з неї, вони нерідко впливають на відносини між націями, етнічними групами та державами» [5, с. 11].

Одна з центральних проблем, що виникають при вивченні стереотипів – це наскільки вони об'єктивні і відображають реальність. Єдиної думки з цього питання немає. Якщо в основі стереотипу знаходиться реальність, то він повинен бути відносно стійкий, якщо ж він цілком і повністю хибний, то він повинен змінюватися в залежності від історичної, міжнародної та навіть внутрішньополітичної ситуації в тій чи іншій країні.

Люди сприймають етнокультурні стереотипи як зразки, яким треба відповідати. Тому стереотипи мають досить сильний вплив на людей, стимулюючи в них формування таких рис характеру, які відображені в стереотипі.

При всьому своєму схематизмі і узагальненості стереотипні уявлення про інші народи та інші культури готують до зіткнення з чужою культурою, знижують культурний шок. «Стереотипи дозволяють людині скласти уявлення про світ у цілому, вийти за рамки свого вузького соціального і географічного світу» [6, с. 95].

В більшості іноземців склався наступний стереотип про німців: вони пунктуальні, надійні, працьовиті та охайні. Як правило, іноземець поєднує з Німеччиною те, що більшість німців русаві і мають світлі очі, що німці «холодні» та завжди «тримають» дистанцію, не мають почуття гумору, а також їдять ковбасу, квашену капусту і картоплю.

Багато таких стереотипів, які притаманні для кожної країни, знаходять певну легітимність в реальності в порівнянні з іншими країнами: До порівняння німці більш пунктуальні ніж іспанці, а ковбаса, кисла капуста і картопля дійсно представлені в меню будь-якого закладу харчування Німеччини.

Все ж говорити про національну кухню Німеччини проблематично: німецька кухня ділиться на ряд регіональних кухонь, при чому між кухнями на півдні та на півночі країни існує достатньо велика різниця. Що ж насправді їдять німці?

З давніх часів їжа та звички харчування слугують для позначення (характеристики) етнічних груп. «Krauts» зелень (качанна капуста) – це німці. Квашена капуста «Sauerkraut», свиняча рулька «Eisbein», картопля «Kartoffeln», бекон «Speck», сосиски «Würste», імператорський омлет «Kaiserschmarrn», штрудель «Strudel», а також пиво «Bier» належать до невід'ємних компонентів німецької кухні. Німці також хочуть їсти яйця «Eier», рибу «Fisch», сир «Käse» та сметану «Sahne».

Класичні закуски – це салат або суп. Вони належать до найбільш традиційних і популярних продуктів харчування у Німеччині [7, с. 47], при чому кожен регіон має свою власну культуру супу. В Баварії – це суп з печінкою та галушками «Leberknödelsuppe», в інших регіонах популярні хлібний «Brottsuppe», гороховий «Erbsensuppe» та картопляний суп «Kartoffelsuppe» [7, с. 49].

«Sauerkraut» для багатьох іноземців є типово німецьким продуктом харчування, хоча її споживання на душу населення вище у Франції та Америці. І якраз цей феномен є типовим прикладом стереотипу – «картинки» в нашій голові, яку важко усунути статистикою чи цифрами, а тому Німеччина безумовно залишиться для наступних поколінь країною ковбасок, картопляного салату і квашеної капусти.

Названі вище етнографічні реалії виступають компонентом великої кількості фразеологічних одиниць. Спробуємо детальніше розглянути найбільш вживані з них, зупинившись на етнографічних реаліях «Wurst», «Sauerkraut», «Eisbein», «Käse» та «Sahne».

«Wurst»:

es ist j-m (alles) Wurst – «комусь на все начхати» [8, с. 333];

Wurst wieder Wurst – «нослуга за послугу» [9, с. 782];

es geht um die Wurst – «ідеться про важливу справу» [10, с. 634];

j-d will immer eine besondere Wurst gebraten haben – «хто-небудь претендує на особливу увагу до себе» [8, с. 333];

aus j-m Wurst machen розм. – «жорстоко побити кого-н.» [8, с. 333];

die Wurst nach der Speckseite werfen (розм.) – «пожертвувати малим заради великого» [10, с. 634];

das kannst du in die Wurst hacken – «це нікуди не годиться» [8, с. 333];

nicht um tausend Würste! (розм.) – «ні за що в світі!» [8, с. 333];

brätst du mir eine Wurst, so lösche ich dir den Durst – «за позику віддяка» [8, с. 333].

«Sauerkraut»:

noch tief im deutschen Sauerkraut stecken – «дотримуватися німецьких звичаїв та традицій» [11];

j-d hat deutsches Sauerkraut gegessen – «бути знайомим з німецькою культурою, традиціями, побутом» [11].

«Eisbein»:

j-m die Eisbeine knicken (розм.) – «дати прочухана кому-н.» [12];

Eisbeine bekommen (kriegen) (розм.) – «злякатися, здреїфнути» [12].

«Käse»:

Käse machen (розм.) – «займатися дурницями» [10, с. 315];

(kaum) drei Käse hoch (розм.) – «з палець заввишки» [9, с. 340];

das ist j-m Käse (розм.) – «для когось щось немає ніякого значення» [13];

das geht j-n einen Käse an (розм.) – «це когось зовсім не обходить» [10, с. 315];

auf den Käse fliegen (розм.) – «попасти на гачок» [13];

den Kümmel aus dem Käse bohren (розм.) – «бути дріб'язковим» [9, с. 340];

zum Käse kommen (розм.) – «спізнюватися» [13];

sich über jeden Käse aufregen (розм.) – «хвилюватися через кожну дрібницю» [10, с. 315].

«Sahne»:

die Sahne abschöpfen – «забирати собі найкраще» [9, с. 521];

j-m die Sahne vom Kuchen nehmen – «витерудити когонебудь та забрати кращій шматок собі» [14];

j-m die Sahne um den Mund schmieren – «забивати комусь баки» [14];

auf die Sahne haue – «бути хвалькуватим» [14].

Отже, із наведених прикладів можна побачити, що фразеологія і культура тісно пов'язані між собою, оскільки кожен народ та людина сприймають навколишній світ по-своєму. Фразеологічні одиниці з національно-культурною семантикою дуже часто мають позитивні та негативні значення, пов'язані з людиною, її поведінкою та досвідом.

Висновки. Проаналізувавши поняття «стереотип» у різних науках, можна відзначити, що кожна людина володіє індивідуальним особистим досвідом, особливою формою сприйняття навколишнього світу, на основі якого в її голові створюється так звана «картина світу», що включає в себе об'єктивну (інваріантну) частину і суб'єктивну оцінку дійсності індивідуумом. Стереотип є невід'ємною частиною цієї картини. Основною рисою стереотипів є їх детермінованість культурою – уявлення людини про світ формуються під впливом культурного оточення, в якому вона живе. Стереотипи поділяє більшість людей, але вони можуть змінюватися в залежності від історичної, міжнародної, а також внутрішньополітичної ситуації в тій чи іншій країні.

Стереотипи залежать від історії кожної країни. Розвиток обох частин Німеччини в різних умовах життя після Другої світової війни не змінив німецькі стереотипи, вони залишилися такими, як і були до того. Це доводить, що стереотипи дуже стійкі й довговічні.

Так, це правда, що ковбаси – типова німецька їжа, що квашена капуста і картопляний салат наявні в кожному з німецьких закладів харчування і є стереотипами німецької кухні, а суп з фрикадельками із печінки та імператорський омлет належать до фірмових страв Німеччини.

Німецькій кухні не відповідає повсякденний раціон німців, а швидше туристів, які хочуть з'їсти щось «типово німецьке». Звичайно, ще 60 років тому реальність виглядала зовсім по-іншому: на кожному розі не було фаст-фуду, кебабу та італійських ресторанів. В ці роки німецька регіональна кухня була повсякденною. Але в процесі глобалізації та відкриття кордонів до Німеччини прийшли нові впливи, як, втім, і до кожної європейської країни, що призвело до різкого збільшення пропозицій продовольства. В даний час через вимоги суспільства та робочої сфери стало неможливим харчуватися як колись. А тому, як і всі інші сфери життя, так і кулінарний світ мусить адаптуватися до нових умов.

Література:

1. Літературознавча енциклопедія: В 2-х т. – К. : Академія, 2007.
2. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – N.-Y. : AP, 1950. – 156 с.
3. Сорокін Ю. О. Стереотип, штамп, кліше: До проблеми визначення понять // Спілкування: Теоретичні та прагматичні проблеми. – М. : Прогрес, 1998. – 289 с.

4. Маслова В. О. Лінгвокультурологія / В. О. Маслова. – М., 2001.
5. Срофєєв Н. А. Туманний Альбіон. Англія і англійці очима росіян. 1825–1853 рр. / Н. А. Срофєєв. – М. : Вища школа, 1982. – 236 с.
6. Павловська О. В. Етнічні стереотипи у світлі міжкультурної комунікації / О. В. Павловська. // Вісник МГУ. Сер.19. Лінгвістика і міжкультурна комунікація. – 1998. – № 1. – С. 94-104.
7. Nationale Verzehrs-Studie II. Ergebnisbericht, Teil 2. Die bundesweite Befragung zur Ernährung von Jugendlichen und Erwachsenen. Max Rubner-Institut, Bundesforschungsinstitut für Ernährung und Lebensmittel., 2008.
8. Немецко-украинский фразеологический словарь: В 2-х т. / Сост. В. И. Гавриль, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981.
9. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / Hrg. von Erhard Agricola unter Mitwirkung von Herbert Görner und Ruth Küfner. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1985.
10. Немецко-украинский фразеологический словарь / Сост. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. Издание второе. М. : Рус. яз., 1975.
11. Das Wörterbuch der Idiome [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://idiome.deacademic.com/2487>.
12. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umgangssprache_de.deacademic.com/6914.
13. Das Wörterbuch der Idiome [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://idiome.deacademic.com/1456>.
14. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umgangssprache_de.deacademic.com/21568.

Войцишук Ж. В. Стереотипи німецької національної кухні

Анотація. В статті зроблена спроба дослідити та описати стереотипи німецької національної кухні. Проаналізовані окремі стереотипи і визначені їх основні риси. Основною рисою стереотипів є їх детермінованість культурою – представлення людини о мирі формуються під впливом культурного оточення, в якому вона живе. Стереотипи дуже стійкі й довговічні. Доказано, що ковбаси – типична німецька їжа, квашена капуста і картопляний салат є в кожному з німецьких закладів харчування і є стереотипами німецької національної кухні, а суп з фрикадельками із печінки та імператорський омлет належать до фірмових страв Німеччини.

Ключові слова: стереотип, значення, переклад, картина світу, риси стереотипів, німецька національна кухня, регіональна кухня, звички харчування, повсякденний раціон, їжа.

Voitsishchuk Zh. Stereotypes German cuisine

Summary. This article attempts to explore and describe stereotypes of German cuisine. Some stereotypes are analyzed and their main features are identified. The main feature of stereotypes is their determination with the culture – humans' conception of the world shaped by the cultural environment in which it lives. Stereotypes are very stable and durable. It's revealed that the sausage is a typical German food that pickled cabbage and potato salad are available in each of the German catering and they are stereotypes of the German catering, and soup with meatballs with liver and imperial omelet belonging to German specialties.

Key words: stereotype, meaning, translation, world view, features of stereotypes, German cuisine, regional cuisine, eating habits, daily diet, meal.

Романюк О. С.,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ПРАГМАТИЧНІ УМОВИ ПЕРЕБІГУ НЕОФІЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. В статті обґрунтовується необхідність формування чіткого уявлення про умови використання лінгвістичних форм прояву англійського розмовного мовлення в реально-мовленнєвій комунікації з носіями мови з метою запиту, передачі та обміну інформацією, що сприяє успішному оволодінню англійським розмовним мовленням. Визначено, що основними прагматичними умовами перебігу неофіційної комунікації є: неформальні відносини співрозмовників; відсутність сторонніх осіб під час неофіційної бесіди; необхідність попереднього обговорення проблеми; необхідність створення довірливих відносин; необхідність переконання співрозмовника; доречність вибору тематики неофіційної бесіди.

Ключові слова: неофіційна комунікація, англійське розмовне мовлення, тематика бесід, стійки вирази, кліше.

Постановка проблеми. Як відомо, неофіційна комунікація – це форма взаємодії двох або більше людей, під час якої здійснюється відбір і організація лінгвістичних засобів, що дозволяють в певній ситуації забезпечити найбільшу ефективність у досягненні поставлених завдань комунікації. Основні завдання неофіційного стилю спілкування полягають у тому, щоб увійти в контакт із співрозмовником, в найбільш адекватній формі передати свою думку, виразити особисте ставлення до предмету мовлення, тобто здійснити обмін інформацією пізнавального чи емоційно-оціночного характеру. За науковою позицією переважної більшості вчених, незалежно від ряду якостей, що характеризують особистість людини, а саме: віку, статі, освіти, соціального статусу, національної приналежності тощо, ми, в процесі невимушеного спілкування, постійно обмінюємося накопиченими знаннями, життєвим досвідом, уміннями та навичками, власними думками та ідеями. Таким чином, при успішному оволодінні англійським розмовним мовленням, треба опанувати не тільки лінгвістичними формами його прояву (фонетичними, лексичними, граматичними, синтаксичними, стилістичними), але й чітко сформулювати уявлення про те, в яких умовах їх використовувати в реально-мовленнєвій комунікації з носіями мови з метою запиту, передачі та обміну інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість вчених вважає, що процес обміну інформацією неофіційного виду спілкування можна структурувати на основі чотирьох компонентів:

1. Ситуація неформального спілкування – набір характеристик ситуативного контексту, релевантних (значу-

щих) для комунікативної поведінки учасників мовленнєвої події, що впливають на вибір мовленнєвих стратегій, прийомів та засобів спілкування [5].

2. Комуніканти (відправник та одержувач мовлення) – учасники неофіційного мовленнєвого акту, які створюють комунікативне повідомлення і відправляють його адресату [1].

3. Неофіційне мовленнєве повідомлення – висловлювання, розраховане на спонукання реципієнта до дії, до оцінки даних, фактів, подій, до прояву інтересу і, можливо, до вербальної реакції. Мовленнєве повідомлення для відправника мовлення є формою вираження думок, а для одержувача – об'єктом їх розпізнавання [4].

4. Умови перебігу неофіційної комунікації. Будь-який функціональний різновид мови реалізується у певних прагматичних умовах. Ці прагматичні умови конкретизують цілі спілкування, а, отже, прямо впливають на оптимальний для даного випадку вибір і організацію мовних засобів. Якщо загальноприйняті норми літературної мови обов'язкові для того, хто говорить чи пише, то комунікативні правила неофіційної організації тексту досить гнучкі і завжди залишають місце для творчості та для прояву авторської індивідуальності [3].

Так, Ю. М. Скрєбнев вважав, що мовленнєві акти розмовного стилю спілкування перебігають у наступних екстралінгвістичних умовах: 1) непередбаченість та спонтанність мовленнєвого акту; 2) невимушеність розмови; 3) безпосередня участь комунікантів в процесі спілкування [6, с. 38-39].

За науковою позицією дослідниці Е. А. Земської, основними умовами перебігу неофіційної комунікації, що спричиняють невимушеність спілкування, мають бути: 1) відсутність у комунікантів установки на офіційне повідомлення; 2) неофіційні відносини між співрозмовниками; 3) відсутність елементів, що порушують неофіційність спілкування (сторонніх осіб, технічних засобів для запису мовлення тощо) [2, с. 5-6].

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу наукового фонду з обраної проблематики та враховуючи резервний потенціал вищезазначених характеристик неформального спілкування, виділимо основні прагматичні умови перебігу неофіційної комунікації:

1) *Неформальні відносини співрозмовників.* Як відомо, часом складні виробничі, соціально-побутові, економічні та політичні проблеми обговорюються людьми під час довірливих бесід із членами сім'ї, друзями, приятелями. У такому випадку співрозмовники вільні у висловленні своєї точки зору, ставленні до предмету розмови. Щирість їхньої розмови, врахування думок один одного в одних

випадках призводить до перегляду позицій, а в інших випадках лише підтверджують їхню правоту, і тим самим стимулюють до подальших активних дій на захист своїх інтересів. Під час саме таких неформальних дискусій вживаються стійкі вирази, які висловлюють згоду чи незгоду з точкою зору співрозмовника, ввічливі кліше, які вживаються для того, щоб припинити розмову, або навпаки, для того, щоб показати, що його точка зору викликає інтерес. Прикладами стійких виразів, які виражають згоду, можуть стати: Yes, absolutely (of course); Sure; I'm with you on this point; I couldn't agree more; There's no doubt about it; You took the words right out of my mouth; You bet!; I think so too; I couldn't have put it better myself; Great minds think alike.

Як відомо, неформальне спілкування характеризується високим рівнем емоційності, тому, якщо співрозмовників повній мірі незгодні з точкою зору один одного, це можна виразити такими мовленнєвими зворотами: You must be joking (kidding)! Nonsense! No, no, it's not right. Rubbish! You can't be serious! I disagree with you completely! Come off it!, а також стійкі звороти, які вживаються для вираження пом'якшеної форми незгоди: But I thought ...; That's not how I see it ...; I'm not sure you're right; That's another pair of shoes. ...; I'm not sure about that ...; I agree up to a point but ...; You could be right but ...

Особливо важливим фактором, який впливає на тривалість бесіди, щирість та відвертість співрозмовників, є вираження інтересу до почутого за допомогою наступних стійких виразів: Unbelievable! How interesting! Really? Amazing! That's a good idea... Is it right? Cool! Awesome! Wow! Great! You're kidding!

2) *Відсутність сторонніх осіб під час неофіційної бесіди.* Щира розмова співрозмовників може припинитися або трансформуватися в діловий стиль спілкування, якщо до неї несподівано приєднуються сторонні особи. У такому випадку може змінитися не тільки форма перебігу бесіди, але й її тематика. Якщо ж сторонні особи випадково опинилися серед співрозмовників, то тактика їх поведінки повинна проявитися в індивідуальному сприйнятті почутого, а краще у позбавленні учасників бесіди від своєї присутності, тоді перервана щира розмова може бути продовжена. Для того, щоб зупинити неформальну розмову або змінити її тематику вживаються наступні клішовані вирази: I hate to interrupt you but ...; Hang one minute!; Sorry to interrupt you but ...; Pardon me / Excuse me; Yes, but if I can interrupt you ...; One moment, please!

3) *Необхідність попереднього обговорення проблеми.* У багатьох життєвих ситуаціях розмовний стиль мовлення запобігає виникненню гострих конфліктних зіткнень співрозмовників. Майбутня неприємна розмова може бути нейтралізована попереднім неформальним обговоренням проблеми в колі близьких людей. Так, учаснику передбачуваної конфліктної розмови рекомендується щиро викласти всі суперечливі позиції виниклих розбіжностей в колі людей, які в змозі об'єктивно оцінити точку зору, і дати ділові рекомендації щодо їх нівеляції. Вислухавши поради доброзичливців, людина приймає їх до уваги і надалі діє з урахуванням їх змісту. Це в більшості випадків згладжує майбутню конфліктну розмову і переводить її в русло ділової бесіди.

4) *Необхідність створення довірливих відносин.* У багатьох випадках невимушена бесіда може стати дієвим за-

собом розвитку толерантності у відносинах непримирених сторін. Для реалізації такої бесіди, у розмову може приєднатися ще один співрозмовник, який, попередньо обговоривши з кожним із конфліктуючих, визначить ступінь їхньої правоти і ступінь їх упередженості у суперечці, що виникла. Згодом, склавши план конфіденційної бесіди з кожною із сторін, проведе її і тим самим спробує нейтралізувати їх негативні упередження. Переконавшись у довірливому відношенні до себе учасників конфлікту, він запросить їх на неофіційну розмову, в якій правоту одного із співрозмовників не тільки підтримає, але і відстоїть її в очах опонента. Таким чином, довірлива неофіційна бесіда виявиться дієвим засобом примирення сторін.

5) *Необхідність переконання співрозмовника.* Як відомо, переконання – це така форма мовленнєвої поведінки, яка впливає не тільки на зміну точки зору реципієнта, а й на його подальші дії. Так, наприклад, якщо викладач хоче переконати студента в доцільності відвідування студентських конференцій, то наказовий тон може призвести до протилежних результатів. Для позитивного ж вирішення проблеми викладачеві необхідно ретельно дослідити інтереси студента, його погляди на перспективу навчання, а також коло його друзів і знайомих. Проаналізувавши отриману інформацію, викладачеві необхідно знайти в ній точки дотику з темами конференції або хоча б із способами їх організації, а потім запросити на довірливу бесіду цього студента. Розмову доцільно починати не з прямих рекомендацій відвідування конференцій, а з проблем, які близькі і актуальні для цієї людини. Розташувавши співрозмовника до себе, викладач може звернутися до нього з проханням знайти цікавий матеріал в мережі Інтернет. Відбираючи його, студент ознайомиться із суттю проблеми, представленої до обговорення на конференції. Якщо він зацікавиться нею, викладач може запропонувати йому взяти участь в її обговоренні за круглим столом; а якщо не зацікавиться, то викладач може попросити його виконати технічну роботу, наприклад, роздрукувати матеріали для інших учасників. Таким чином, щира розмова зі студентом, якщо й не викликала у нього інтересу до обговорюваної проблеми, то спонукала його до дій, які підтримуються викладачем.

6) *Доречність вибору тематики неофіційної бесіди.* Неформальна бесіда відбувається не тільки між членами родини та друзями, а також і між діловими партнерами, при цьому вона не передбачає обговорення ділових проблем, справ у цілому, а лише відносно нейтральних питань. Для того, щоб уникнути незручного мовчання та полегшити перші хвилини зустрічі з іноземними колегами та партнерами у неофіційній обстановці, наприклад, по дорозі з аеропорту, необхідно підготувати теми розмови заздалегідь. Джерелом тематики неофіційних бесід можуть стати: новини з щоденних газет, Інтернету, місячних журналів; події навколо нас; цікаві матеріали; факти з історії, статистичні дані. Так, існує ряд тем, прийнятних або бажаних для неофіційної бесіди з діловими партнерами: поточні та спортивні події, погода, подорожі та відпочинок, рух транспорту на дорогах, книги, мистецтво, хобі та захоплення та інші. Також існують теми, заборонені або небажані для неофіційної бесіди: персональні проблеми та інтимні деталі особистого життя; чутки; неадекватні жарти; питання релігії, політики та соціального

життя, особливо ті, які викликають протиріччя; проблеми здоров'я співрозмовників.

Неофіційна обстановка серед ділових партнерів створюється під час проведення соціальних та благодійних заходів, кави-брейку на конференціях, ділових зустрічах, нарадах тощо. Основними рекомендаціями щодо таких неофіційних бесід є: дотримуватися встановленої послідовності розмови (привітайтеся, відрекомендуйте себе та почніть розмову); постійно рухатися по приміщенню, контактуючи з різними людьми, інакше кажучи «work the room»; дотримуватися регламенту (прийнятна тривалість бесіди дорівнює 4-7 хвилин).

Висновок. Отже, для ефективного оволодіння унім англійським мовленням в його розмовному стилі спілкування необхідно засвоїти не тільки лінгвістичні форми його прояву, але й чітко сформувані уявлення про те, в яких умовах їх використовувати в реально-мовленнєвій комунікації з носіями мови з метою запиту, передачі та обміну інформацією.

Література:

1. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолінгвістика: Словарь-справочник / Т. В. Жеребило. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2011. – 280 с.
2. Земская Е. А. Русский язык как иностранный. Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения / Е. А. Земская. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 240 с.
3. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 840 с.
4. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.
5. Педагогическое ведение речи. Словарь-справочник / Т. А. Ладыженская, А. К. Михальская, А. А. Князьков. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 312 с.
6. Скребнев Ю. М. Введение в коллоквиалистику / Ю. М. Скребнев. – Саратов: Саратовский университет, 1985. – 210 с.

Романюк А. С. Прагматические условия протекания неофициальной коммуникации

Аннотация. В статье обосновывается необходимость формирования четкого представления об условиях использования лингвистических форм проявления английской разговорной речи в реально-речевой коммуникации с носителями языка с целью запроса, передачи и обмена информацией, способствующих успешному овладению англоязычной разговорной речью. Определено, что основными прагматическими условиями протекания неофициальной коммуникации являются: неформальные отношения собеседников; отсутствие посторонних лиц во время неофициальной беседы; необходимость предварительного обсуждения проблемы; необходимость создания доверительных отношений; необходимость убеждения собеседника; уместность выбора тематики неофициальной беседы.

Ключевые слова: неофициальная коммуникация, английская разговорная речь, тематика бесед, устойчивые выражения, клише.

Romaniuk A. The pragmatic conditions of the informal communication course

Summary. The necessity of forming a clear picture of the conditions of the spoken English manifestations linguistic forms usage in the real speech communication with the native speakers for the purpose of requesting, passing and exchanging information, promoting the English conversational speech successful mastering is substantiated in this article. It was determined that the basic pragmatic conditions of the informal communication course are the following: the interlocutors' informal relations; the absence of unauthorized persons in the informal conversation process; the necessity of the problem preliminary discussion; the necessity of creating a trusting relationship; the necessity of convincing the interlocutor; the appropriateness of the informal conversational subjects choice.

Key words: informal communication, English conversational speech, conversational subjects, set expressions, cliché.

*Суханова Т. Є.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук,
Національного фармацевтичного університету*

*Крисенко Т. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національного фармацевтичного університету*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті розглядаються деякі особливості вербальної і невербальної комунікації, які треба враховувати при навчанні російської мови як іноземної для покращення розуміння певних соціальних ситуацій.

Ключові слова: комунікація, мовна картина світу, вербальна комунікація, невербальна комунікація, комунікативна особистість.

Постановка проблеми. При дослідженні проблеми викладання російської мови як іноземної стало зрозумілим, що підвищення рівня навчання комунікації, спілкуванню людей різних національностей може бути досягнуто тільки з урахуванням соціокультурного фактору. Багато років цьому аспекту не приділялося достатньої уваги, що стало суттєвим недоліком. Одна з найбільш важливих і радикальних умов уникнення цього недоліку – це розширення та поглиблення ролі соціокультурного компонента в розвитку комунікативних здібностей.

Актуальність даної статті полягає у недостатній теоретичній і практичній розробленості урахування особливостей національного менталітету у процесі навчання іноземній мові й, одночасно, потребою створення ефективної національно орієнтованої технології навчання російської мови як іноземної.

Об'єктом дослідження є менталітет нації, що розмовляє російською мовою, під час навчання культури іншомовної комунікації.

Мета дослідження полягає у розгляді проявів менталітету нації, що розмовляє російською мовою, на різних мовних і мовленнєвих рівнях.

Виклад основного матеріалу. За словами Е. Сепіра, кожна культурна система і кожний одиничний акт суспільної поведінки явно чи приховано мають на увазі комунікацію [7, с. 59]. Таким чином, йдеться про необхідність більш поглибленого вивчення світу, носіїв мови, їхньої культури у широкому етнографічному розумінні цього слова, їхнього способу життя, національного характеру, менталітету тощо, тому що реальне уживання слів у мовленні в значній мірі визначається знанням соціального і культурного життя людини, що розмовляє даною мовою, мовленнєвого колективу. Не існує мови поза культурою. Мовні структури ґрунтуються на структурах соціокультурних.

Знання значень слів і граматичних правил явно недостатньо для того, щоб активно користуватися мовою як

засобом спілкування. Необхідно знати якомога глибше світ мови, яка вивчається. Іншими словами, окрім значення слів і правил граматики треба знати: коли сказати чи написати, як, кому, де, за яких обставин; як дане значення чи поняття, даний предмет думки живе в реальності світу мови, що вивчається. На подібні запитання дають відповіді такі галузі науки, як соціолінгвістика і лінгвокраїнознавство.

Соціолінгвістика – це розділ мовознавства, що вивчає обумовленість мовних явищ і мовних одиниць соціальними факторами: з одного боку, умовами комунікації (часом, місцем, учасниками, метою і т. п.), з іншого боку, звичаями, традиціями, особливостями суспільного і культурного життя колективу, який спілкується даною мовою. Лінгвокраїнознавство – це дидактичний аналог соціолінгвістики, що розвиває ідею про необхідність злиття навчання іноземної мови як сукупності форм вираження з вивченням суспільного і культурного життя носіїв мови.

Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров сформулювали дуже важливий аспект викладання мов наступним чином: дві національні культури ніколи повністю не співпадають. Кожна з них складається з національних та інтернаціональних елементів. Сукупність одиниць, що співпадають (інтернаціональних), і тих, що розходяться (національних), для кожної пари співвіднесених культур будуть різними. Тому не дивно, що потрібно витратити час і енергію на засвоєння не тільки плану вираження деякого мовного явища, але й змістового плану, тобто потрібно формувати у свідомості студентів поняття про нові предмети і явища, які не мають аналогів ні в їхній рідній культурі, ні в рідній мові. Отже, йдеться про включення елементів країнознавства до викладання мови, але це включення є якісно іншим порівняно з загальним країнознавством. Оскільки ми говоримо про поєднання в учбовому процесі мови і відомостей зі сфери національної культури, такий спосіб викладацької роботи пропонується назвати лінгвокраїнознавчим викладанням [2].

Оволодіння російською мовою як іноземною повинно бути сконцентроване на вивченні сукупності позамовних факторів, тобто, тих соціокультурних структур і одиниць, які лежать в основі мовних структур і одиниць й віддзеркалюються в них. Іншими словами, в основі оволодіння російською мовою як іноземною міститься дослідження соціокультурної картини світу, що знайшла своє віддзеркалення у мовній картині світу.

Картина світу, що оточує носія мови, не просто віддзеркалюється у мові, вона формує мову і її носія та визначає особливості вживання у мовленні. От чому без знання світу мови, що вивчається, неможливо вивчати мову як засіб комунікації. Її можна вивчати як скарбничку, спосіб збереження і транслювання культури, тобто як мертву мову. Жива мова існує у світі її носіїв, і вивчення її без знання цього світу (без того, що в різних наукових школах називається по-різному: фонові знання, вертикальний контекст та ін.) перетворює живу мову на мертву, тобто позбавляє студента можливості користуватися цією мовою як засобом комунікації. Саме цим, можливо, пояснюються всі невдачі з штучними мовами. Навіть найбільш відома з них – есперанто – не отримує розповсюдження і приречена на вмирання у першу чергу тому, що за нею немає культури носія.

Вивчення світу носія мови спрямовано на те, щоб допомогти зрозуміти особливості використання одиниць мови і мовлення, додаткові змістові навантаження, політичні, культурні, історичні й тому подібні конотації у мовленні. Особлива увага приділяється реаліям, оскільки глибоке знання реалій необхідне для правильного розуміння явищ і фактів, які відносяться до повсякденної дійсності народів, що розмовляють даною мовою.

В основі будь-якої комунікації, тобто, в основі мовленнєвого спілкування як такого, лежить «обопільний код», обопільне знання реалій, знання предмета комунікації між учасниками спілкування: тим, хто говорить чи пише, і тим, хто слухає або читає.

Таким чином, у мовних явищах віддзеркалюються факти суспільного життя колективу. Задачі навчання іноземної мови як засобу комунікації нерозривно зливаються з задачами вивчення суспільного і культурного життя країн і народів, що розмовляють цією мовою.

При здійсненні комунікації відбувається дещо більше за просто передачу і сприйняття слів. Навіть точне значення слів виникає з єдиного комплексу вербальних і невербальних засобів, які використовуються для посилення і підтвердження слів. В той же час слова, взяті самі по собі, все ж таки є основним компонентом комунікації.

Вербальне спілкування є найбільш дослідженим різновидом людської комунікації. Вербальну комунікацію вивчали такі фахівці, як: Е. В. Аркад'єва, Г. В. Горбаневська, Н. Д. Кирсанова, І. Б. Марчук, М. Кронгауз, В. В. Нікандоров, Ю. Є. Прохоров, І. А. Стернін, Н. І. Формановська та багато інших науковців [3;5; 10]. Вербальне спілкування – це найбільш універсальний спосіб транслювання думки. На вербальну людську мову можна перекласти будь-яке повідомлення, створене за допомогою будь-якої іншої знакової системи. Наприклад, сигнал «червоне світло» перекладається як «проїзд закритий», «зупиніться»; піднятий догори палець, що прикрито долонею іншої руки, у спортивних змаганнях – як «прошу додаткову хвилину перерви» і т. п.

Вербальна сторона комунікації має складну багаторівневу структуру (від диференційної ознаки фонем до тексту та інтертексту) і виступає в різних стилістичних різновидах (різні стилі та жанри, розмовна та літературна мова, діалекти та соціолекти). Усі мовленнєві характеристики й інші компоненти комунікативного акту сприяють його (успішній або неуспішній) реалізації. Говорячи

з іншими людьми, ми обираємо з широкого поля можливих засобів вербальної і невербальної комунікації ті засоби, які вважаємо найбільш слушними для вираження наших думок у даній ситуації. Це є соціально значущим вибором. Такий процес є як нескінченим, так і дуже різноманітним.

Система, що забезпечує вербальну комунікацію – людську мову – вивчається мовознавством. Зупинимося на найбільш загальних комунікативних характеристиках мовлення. З точки зору теорії комунікації, мовлення включається до єдиного комунікативного акту і виявляє наступні властивості:

- мовлення є частиною комунікативної культури і культури взагалі;
- мовлення сприяє формуванню суспільної ролі комуніканта;
- за допомогою мовлення здійснюється взаємне суспільне визнання комунікантів;
- в мовленнєвій комунікації створюються соціальні значення.

У вербальній комунікації ми ще раз переконуємося, що слова не є просто знаками для позначення предметів чи класів предметів. Говорячи, використовуючи слова в комунікації, ми створюємо цілі системи ідей, вірувань, міфів, властивих певному суспільству, певній культурі. Це особливо добре видно під час перекладу висловлювання з цими словами. Інколи іноземцю доводиться читати цілу лекцію про міжкультурні співвідношення, перш ніж він почне правильно розуміти і використовувати навіть слова, що здаються схожими, і поняття, які за ними стоять. Навіть лексеми, що легко перекладаються, мають різну культурну, а, отже, і комунікативну цінність (хліб, гроші). Усередині однієї культури також можна побачити відмінності у вживанні слів.

Спосіб, яким людина розмовляє, дає уяву іншому комунікантові про те, ким вона є. Це стає особливо очевидним, коли комунікант виконує певну соціальну роль (капітан команди, керівник підприємства, директор школи). Навіть тимчасовий вихід із ролі (наприклад, у політичній сфері: президент, що грає в теніс, чи розмовляє з друзями) є значущим на фоні основного набору ролей для тієї чи іншої комунікативної особистості. Паралінгвістичні засоби тут є також значущими. Порушення статусних ролей відбувається одночасно у вербальній і невербальній сферах і є знаковим: саме порушення несе нову інформацію.

Використовуючи мовлення, ми можемо визнавати соціальний статус співрозмовника або не визнавати його. Порівняємо різну статусність російських слів: «Привет!» і «Здравствуйте!». Статус виховується: розмова з дитиною (сюсюкання чи «як з дорослим») сприяє формуванню тих чи інших рис особистості, яка розвивається.

Отже, вибір вербальних засобів, як і невербальних, що їх супроводжують, сприяє формуванню і розумінню певних соціальних ситуацій. Комплімент жінці не завжди говорить про те, що вона гарно виглядає. Цей «комунікативний хід», швидше, встановлює різні соціальні статуси комунікантів. Розмови в жіночій і чоловічій компаніях ведуться з різними наборами припустимих лексичних одиниць, в змішаній компанії також не припускається використання грубої чи лайливої лексики, хоча

останнє в наш час справедливо лише для певної вікової і соціокультурної групи [8].

Невербальна комунікація, більш відома як мова поз і жестів, включає всі форми самовираження людини, що не опираються на слова. Психологи вважають, що уміння читати невербальні сигнали є важливішою умовою ефективного спілкування [1; 9]. Справа в тому, що біля 70% інформації людина сприймає саме за допомогою візуального каналу. Невербальні сигнали дозволяють зрозуміти справжні почуття і думки співрозмовника. Наше відношення до співрозмовника нерідко формується під впливом першого враження, а воно, у свою чергу, є результатом впливу невербальних факторів – ходи, виразу обличчя, погляду, манери поводитися, стилю одягу і т. п.

Невербальні сигнали є особливо цінними тому, що вони є спонтанними, несвідомими і, на відміну від слів, майже завжди відвертими. Величезне значення невербальних сигналів у діловому спілкуванні підтверджується експериментальними дослідженнями, які свідчать, що слова розкривають лише 7% змісту, 38% значення несуть звуки та інтонація, а 55% – пози і жести.

Невербальне спілкування включає п'ять підсистем: 1) просторова підсистема (міжособистісний простір); 2) погляд; 3) оптико-кінетична підсистема: зовнішній вигляд співрозмовника, міміка, пози і жести; 4) паралінгвістична підсистема: вокальні якості голосу, їх діапазон, тональність, тембр; 5) екстралінгвістична підсистема: темп мовлення, паузи, сміх і т. п.

Вчитися розуміти мову невербальної комунікації важливо з багатьох причин. По-перше, словами можна передати лише фактичні знання, але щоб виразити почуття, тільки слів часто буває недостатньо. Інколи ми кажемо: «Я не знаю, як передати це словами», маючи на увазі, що наші почуття є настільки глибокими або складними, що для їх висловлення ми не можемо знайти відповідних слів. Проте почуття, які не піддаються вербальному висловленню, передаються мовою невербальної комунікації. По-друге, знання цієї мови показує, якою мірою ми уміємо володіти собою. Якщо людині важко опанувати свій гнів, вона підвищує голос, відвертається, а часом поводиться і більш зухвало. Співрозмовник, що показує пальцем, пильно дивиться і постійно перебиває, відчуває зовсім інші почуття, ніж людина, яка посміхається, поводиться невимушено і уважно слухає нас. Невербальне спілкування є особливо цінним тим, що воно, як правило, спонтанне і проявляється несвідомо. Тому, незважаючи на те, що люди зважують свої слова і намагаються контролювати міміку, часто приховані почуття прориваються через жести, інтонацію, забарвлення голосу. Будь-який з цих невербальних елементів спілкування може допомогти нам упевнитися в правильності того, що було сказано словами, або поставити сказане під сумнів.

Невербальна мова людей різних національностей не завжди є однаковою. Наприклад, схрещені на грудях руки здебільшого відповідають захисній реакції. Але конкретні невербальні вираження розуміються по-різному: зміст залежить від конкретної ситуації, де ця поза виникає невимушено.

Підсумовуючи та узагальнюючи сказане вище, слід зазначити, що одні люди розуміють невербальну мову краще за інших. Результати ряду досліджень показують,

що жінки є більш точними як у передачі своїх почуттів, так і в сприйнятті емоцій, які виражено невербальною мовою інших людей. Здібності чоловіків, що працюють з людьми, наприклад, психологів, викладачів, акторів, також високо оцінюються. Розуміння невербальної мови набувається при навчанні. Треба пам'ятати, що люди дуже відрізняються один від одного в цьому плані. Як правило, чуйність у невербальній комунікації підвищується з віком і досвідом [4].

Висновки. Дослідження культурної специфіки менталітету нації, мова якої вивчається, має велике значення. Навчання комунікативній поведінці при вивченні російської мови як іноземної повинне здійснюватися нарівні з навчанням власне мовним навичкам [6]. Комунікативна поведінка є важливим аспектом навчання мови, як і інші (навчання читанню, письму, говорінню, розумінню, перекладу).

Необхідно навчати комунікативній поведінці в рецептивному аспекті – у повному обсязі, щоб мати можливість адекватно розуміти комунікативну поведінку представників країни, мова якої вивчається. Щодо продуктивного аспекту, то тут необхідний дидактичний відбір матеріалу. Необхідно навчати комунікативній поведінці у стандартних комунікативних ситуаціях (мовленнєвий етикет), значущих для повсякденного спілкування комунікативних сферах (спілкування в магазині, в транспорті, педагогічне спілкування і таке інше), а також комунікативній поведінці у тих комунікативних сферах, де реалізація певних норм пов'язана з поняттям ввічливого, статусного спілкування. Необхідно навчати національно-специфічним способам аргументації і переконання [10].

Продуктивний аспект в навчанні невербальної комунікативної поведінки буде значно меншим за обсягом – пальцевий рахунок, жестове зображення цифр на відстані, жести привертання уваги і деякі спонукальні жести (зупинка таксі), регулювання дистанції та фізичних контактів, контакт поглядом. Інші невербальні засоби можуть бути засвоєні рецептивним способом. Важливо також звернути увагу на етикетну, культурну невербальну поведінку, щоб навчити учнів уникати неадекватної або зневажливої для іншого народу невербальної поведінки [6].

Таким чином, всі навички, що належать до рецептивної сфери, мають бути відпрацьовані в учбових умовах, де можуть бути здійснені контроль і оцінка ступеня їхнього засвоєння студентами. Ці навички мають безумовне дидактичне значення. Безумовно, форми, методи і зміст навчання комунікативній поведінці ще потребують спеціальної розробки.

Практичне значення статті полягає в тому, що проведене дослідження може стати основою створення нових посібників і підручників для іноземних громадян, які вивчають російську мову як іноземну.

Література:

1. Андрианов М. С. Невербальная коммуникация / М. С. Андрианов – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2007. – 256 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1976. – 248 с.

3. Кронгауз М. Русский язык на грани нервного срыва / М. Кронгауз. – М. : Знак. Языки славянских культур, 2008. – 232 с.
4. Крысенко Т. В. Учёт невербального аспекта коммуникации на занятиях по русскому языку как иностранному / Т. В. Крысенко, Т. Е. Суханова // Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. – 2012. – № 1-2 (46). – С. 109-112.
5. Никандров В.В. Вербально-коммуникативные методы в психологии / В. В. Никандров. – СПб. : Речь, 2002. – 411 с.
6. Прохоров Ю. Е. Русское коммуникативное поведение / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 328 с.
7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.
8. Суханова Т. Е. О менталитете нации в процессе обучения культуре иноязычной коммуникации (лексический уровень) / Суханова Т. Е., Крысенко Т. В. // Русский язык в поликультурном мире. – 2013: VII Международная научно-практическая конференция (8–11 июня 2013 г., г. Ялта) : Сб. науч. тр. – К., 2014. – С. 200-204.
9. Тен Ю. П. Культурология и межкультурная коммуникация / Ю. П. Тен. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 329 с.
10. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 1987. – 158 с.

Суханова Т. Е., Крысенко Т. В. Социокультурный подход к обучению иноязычной коммуникации

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые особенности вербальной и невербальной коммуникации, которые следует учитывать при обучении русскому языку как иностранному для улучшения понимания определенных социальных ситуаций.

Ключевые слова: коммуникация, языковая картина мира, вербальная коммуникация, невербальная коммуникация, коммуникативная личность.

Sukhanova T., Krysenko T. Sociocultural approach to foreign language communication learning

Summary. Some peculiarities of verbal and nonverbal communication to be taken into consideration when teaching a Russian language as foreign improving comprehension of particular social situations are studied in the article.

Key words: communication, lingual picture of world, verbal communication, nonverbal communication, communicative personality.

ЗМІСТ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

<i>Акастьолова О. Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОР У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМШЕДШОГО»	4
<i>Біличенко О. Л.</i> СЕМІОТИЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОД АРХЕТИПНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЛІРИЦІ БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНІЧА	7
<i>Баракатова Н. А., Чумакова Г. А.</i> ПРИЄДНУВАННЯ В ІДЮСТИЛІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА	12
<i>Власенко Л. В.</i> ЛІТЕРАТУРНЕ СТАНОВЛЕННЯ О. БЛЕЦЬКОГО ТА ШЛЯХИ ЙОГО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	15
<i>Кобзей Н. В.</i> ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА СИСТЕМА НАТУРАЛІЗМУ В РЕЦЕПЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА	18
<i>Ляшов Н. М.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛАТИНСЬКИХ ВИСЛОВІВ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО ТА МИКОЛИ СИРОТЮКА	21
<i>Мишеніна Т. М.</i> СУГЕСТИВНА ФУНКЦІЯ ЗОБРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ МУЗИКАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ КЛАРНЕТІЗМУ РАННЬОЇ ЛІРИКИ ПАВЛА ТИЧІНИ)	25
<i>Пономаренко Л. Г.</i> «МАТИ РАЦІЮ» ЧИ «БУТИ ПРАВИМ»: АВТОРИТЕТНЕ СЛОВО ПРО КУЛЬТУРУ МОВИ ЛІНГВІСТИЧНИХ СЛОВНИКІВ	30
<i>Родчин З. Я.</i> ОБРАЗ-СИМВОЛ МІСЯЦЯ У ДРАМІ МИРОНА МАТВІЄНКА «ПРОТИ БРАТА СТАНУВ БРАТ»	34
<i>Саган Г. В.</i> КООРДИНАТИ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ РОМАНУ ВІКТОРА ДОМОНТОВИЧА «ДОКТОР СЕРАФІКУС»	37
<i>Сардарян К. Г.</i> СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМИ «ТИХЕ ВІЯННЯ...»)	40
<i>Сіробаба М. В.</i> ДЕЯКІ ПОЕТИКАЛЬНІ НЮАНСИ ЛІРИКИ «ДВОТИСЯЧНИКІВ» (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «МЕТАМОРФОЗИ»)	43
<i>Таранець В. Г.</i> ВЕЛЕСОВА КНИГА (ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ). ЧАСТИНА 4	47
<i>Шаповал Г. І.</i> АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР ТВОРІВ ОСИПА МАКОВЕЯ	54
<i>Шестакова С. О.</i> ВИДИ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР У ПІДМОВІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ	57

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Паламарчук К. М.</i> ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1789–1799 РОКІВ НА ТВОРЧИСТЬ Ф. Г. КЛОПШТОКА ТА ЙОГО СУЧАСНИКА Г. ФОРСТЕРА	62
<i>Семенець О. С.</i> ЕВОЛЮЦІЯ МИФОЛОГІЧЕСКОГО СМЫСЛООБРАЗА ВИДЕНИЯ В РОМАННОМ ТВОРЧЕСТВЕ БЕРНАРА ВЕРБЕРА	65

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

<i>Burtseva I. I.</i> STYLISTIC DEVICES USED TO EXPRESS SPATIALITY IN LITERARY DISCOURSE	70
<i>Висоцька Р. Р.</i> ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В РОЗМОВНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	73
<i>Гродський І. Я.</i> МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОГРОЗИ В АНГЛІЙСЬКИХ ЛІЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТОЛІТЬ	76

<i>Дмитрасевич Н. І.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ).....	80
<i>Єфимчук Г. О.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ ARROGANCE).....	84
<i>Закреницька Л. А.</i> ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НОВОТВОРИ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ХРИСТІЯНСЬКОГО БОГОСЛОВ'Я).....	87
<i>Митькіна Е. Н.</i> КОРРЕЛЯЦІЯ ОФИЦІАЛЬНИХ І НЕОФИЦІАЛЬНИХ МАКРОУРБАНИСТИЧЕСКИХ НОМИНАТЕМ В СИНТАГМАТИКЕ І ПАРАДИГМАТИКЕ.....	90
<i>Насталовська І. В.</i> УТВОРЕННЯ ВТОРИННИХ ТЕКСТІВ ШЛЯХОМ СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВОЇ КОМПРЕСІЇ.....	94
<i>Нестеренко О. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНТОНІМІЧНИХ ПАР ВИГУКІВ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ.....	98
<i>Побережчик Н. О.</i> МОРФОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ ВВІЧЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ ДІЄСЛІВ І ЇХ КАТЕГОРІЙ.....	101
<i>Pravdivtseva Y. S., Bulavin M. A.</i> THE FUNCTIONS AND ROLE OF EUPHEMISMS IN THE ENGLISH POLITICAL DICOURSE.....	104
<i>Радкевич В. В.</i> ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ДІАЛОГІЧНИХ ДИСКУРСІВ.....	107
<i>Ярема О. Б.</i> ТИПОЛОГІЯ І ФУНКЦІЇ АЛЮЗІЙ.....	111
<i>Ярич М. В.</i> ОБРАЗНА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ LANGUAGE/МОВА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	114

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Безруков А. В.</i> РИТОРИЧНІ ВИТОКИ МЕТАФІЗИЧНОЇ ПОЕЗІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVII СТОЛІТТЯ.....	118
<i>Кропивко І. В.</i> ГІПЕРРЕАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИЙОМ І ПРЕДМЕТ ЗОБРАЖЕННЯ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ Й ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР).....	122
<i>Луценко Л. О.</i> НАРАТИВНИЙ КОД АВГУСТИНСЬКОЇ ЛЮБОВНОЇ ПРОЗИ: ЕЛІЗА ГЕЙВУД.....	126
<i>Малахова О. О.</i> ЕСТЕТИЧНИЙ КОД ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ.....	129
<i>Микитюк С. С.</i> ПРОБЛЕМА БАЙРОНИЗМА В. А. ЖУКОВСКОГО.....	132
<i>Тьопенко Ю. А.</i> ІНОНАЦІОНАЛЬНА РЕЦЕПЦІЯ, ЇЇ РІЗНОВИДИ Й АТРИБУТИ.....	136

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Гайдук Н. А.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ КАК МНОГОГРАННОЕ ЯВЛЕНИЕ.....	142
<i>Кантур К. О.</i> ПІОНЕРИ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МЕТОДУ: РАСМУС РАСК.....	146
<i>Корнєва Н. А.</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЙ.....	151
<i>Стегніцька Л. В.</i> ПРОПРІАТИВНА СКЛАДОВА АКРОНІМІВ ТА АБРЕВІАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	154

Шепель Ю. А.

ТЕОРИЯ СИСТЕМ И ОБЩИЕ ВОПРОСЫ СИММЕТРИИ И АСИММЕТРИИ.....	157
---	-----

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ступак І. В., Байлюк Н. О.

ГЕМІНАЦІЯ ПРИГОЛОСНИХ У СЕРЕДИНІ СЛОВА В СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКОМУ ТА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОМУ ПЕРІОДАХ (ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ).....	162
--	-----

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Вотінцева М. Л.

ВАРІАНТИ ПЕРЕКЛАДУ КОНЦЕПТУ «ГОРДІСТЬ» (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ДЖЕЙН ОСТІН).....	166
--	-----

Гізер В. В.

ДОПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ КРАЄЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ.....	169
--	-----

Гошовська І. В.

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Е. БРОНТЕ «БУРЕМНИЙ ПЕРЕВАЛ».....	173
--	-----

Ковтун О. В.

ВІДТВОРЕННЯ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО ДИСКУРСУ А. АЗІМОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	176
---	-----

Гавенко О. С.

ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК ГЕЙТКІПЕР НОВИННОГО ПОТОКУ.....	181
---	-----

Таланова Л. Г.

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОГО СВИТОГЛЯДУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	184
--	-----

Ткачівська М. Р., Солюк Л. Б.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖМОВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У РОМАНІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» ТА ЙОГО НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	187
---	-----

Цвєтаєва О. В., Знанецька О. М.

БЕЙСБОЛЬНІ ІДІОМИ В ПОВСЯКДЕННОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА ЇХНІЙ ПЕРЕКЛАД.....	191
---	-----

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Білоус І. Л.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ПУБЛІКАЦІЙ РІЗНИХ ЖАНРІВ У НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ.....	196
---	-----

Бойчук Н. В.

ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ.....	200
--	-----

Филатенко И. А.

КАТЕГОРИЯ «СОБЫТИЕ» В ТЕОРИИ СМИ: ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ.....	203
---	-----

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Абрамович С. Д.

МОВЛЕННЄВА КОМУНІКАЦІЯ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ СВИТІ.....	208
---	-----

Багач І. Г.

КОРОТКОМЕТРАЖНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ФІЛЬМ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	211
---	-----

Войцішук Ж. В.

СТЕРЕОТИПИ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУХНІ.....	215
--	-----

Романюк О. С.

ПРАГМАТИЧНІ УМОВИ ПЕРЕБІГУ НЕОФІЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	218
---	-----

Суханова Т. Є., Крисенко Т. В.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	221
--	-----

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 12, 2014

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Скрипченко О.О.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 25.12.2014 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 29,37, ум.-друк. арк. 26,51.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 2512-14.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua